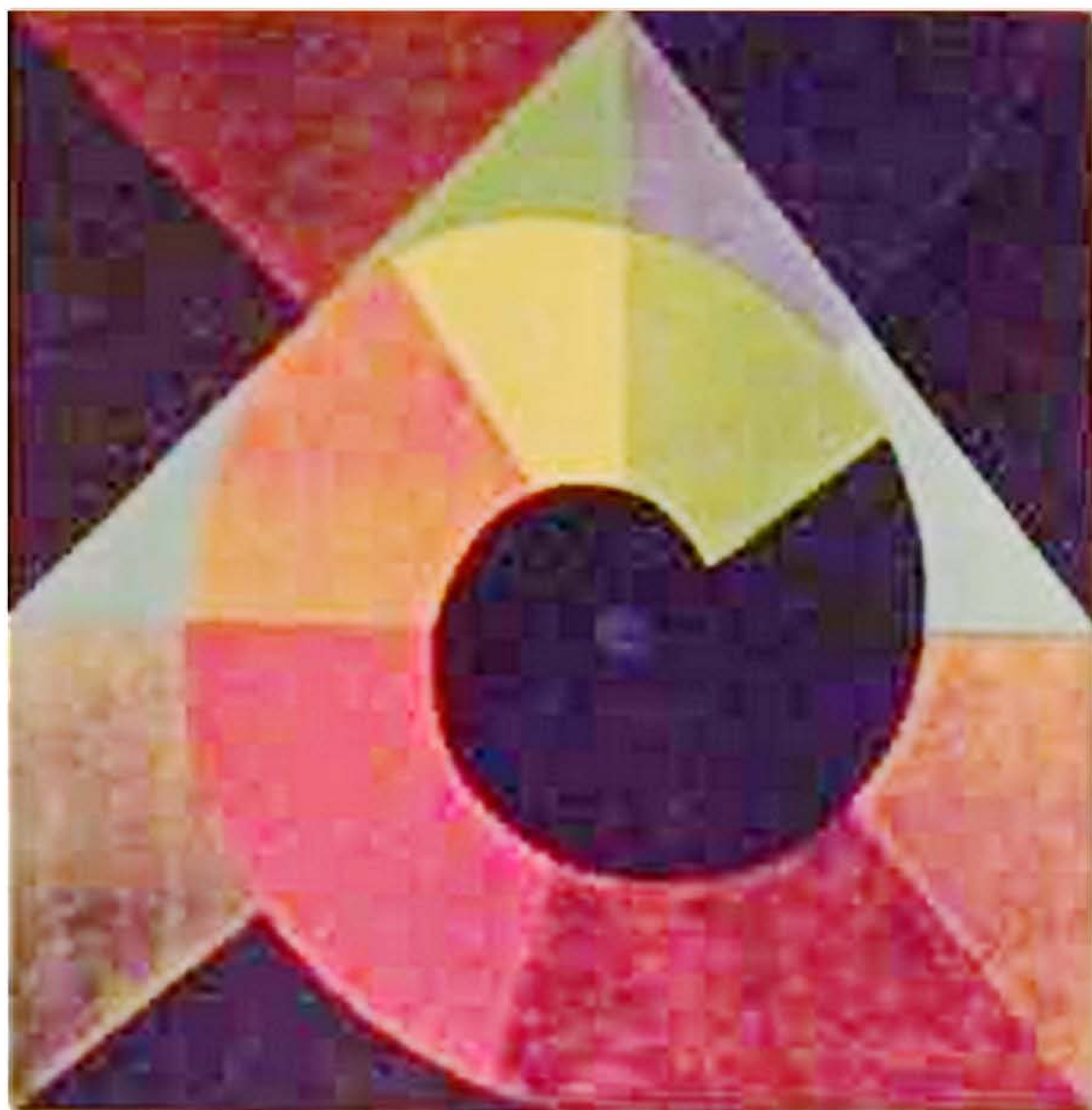

Dicţionar de artă

EDITURA MERIDIANE

Pentru prima oară în literatura lexicografică românească, acest Dicționar de artă oferă într-o formulă concentrată, dar substanțială, date esențiale referitoare la principalele tehnici artistice — pictură, sculptură, grafică —, la diferitele genuri de artă decorativă, la stiluri și curente, la arhitectură și iconografie. Alcătuit de istorici, critici de artă și artiști, el este un instrument de lucru, o sursă de informații și de clarificări terminologice, atît de necesare. Datele prezentate se află la stadiul consacrat al cercetării în domeniu. Lucrarea se adresează tuturor celor interesați de artă: istorici și critici de artă, artiști, studenți, colecționari și negustori de artă, oameni de cultură, în general.

Lei 7000
ISBN 973-33-0268-6
ISBN 973-33-0267-8

Colectivul de autori:
Irina Cios (I.C.)
Călin Demetrescu (C.D.)
Viorica Dene (V.D.)
Liviu Lăzărescu (L.L.)
Hortensia Masichievici (H.M.)
Adina Nanu (A.N.)
Ion Panaitescu (I.P.)
Amelia Pavel (A.P.)
Mircea Popescu (M.P.)
Carmen Răchițeanu (C.R.)
Tereza Sinigalia (T.S.)

Coordonator:
Mircea Popescu

CARTE FINANȚATĂ DE GUVERNUL ROMÂNIEI
PRIN MINISTERUL CULTURII

ISBN 973-33-0268-6
ISBN 973-33-0267-8

Dicționar de artă

FORME, TEHNICI, STILURI ARTISTICE

A - M

EDITURA MERIDIANE
București, 1995

Pe copertă:
JOHANNES ITTEN
Spirale, 1967

Coperta:
ROMEO LIBERIS

Redactor:
VICTORIA JIQUIDI

Tehnoredactor:
KLARA GALIUC

Lucrarea a apărut cu concursul Fundaţiei SOROS pentru o societate deschisă

Culegere, procesare imagini şi paginare computerizată: MORETTI & GALL SRL

CUVÎNT ÎNAINTE

Dicţionarul pe care îl putem pune în sfîrşit la îndemîna iubitorilor de artă este, în lexicografia românească, primul în felul său. Faţă de alte dicţionare, foarte meritorii de altfel, care se referă la anumite aspecte, probleme sau perioade ale istoriei artei, cel de faţă şi-a asumat răspunderea şi riscul unei cuprinderi mult mai largi a fenomenului, propunîndu-şi să selecteze şi să definească, din aproape toate domeniile artei — de la pictură, sculptură şi grafică la arhitectură şi arte decorative —, formele, tehnicile şi, în ultima instanţă, stilurile artistice în care şi-a găsit expresie inventivitatea inepuizabilă a artiştilor şi artizanilor care transfigurează de milenii materia inertă. Acum foarte mulţi ani, constatînd lipsa unui asemenea instrument de informare şi de lucru, ne-am propus să încercăm, unindu-ne forţele, a-l realiza. Eram un mic grup de istorici de artă, de muzeografi şi artişti plastici, avînd fiecare în urmă-i o experienţă destul de îndelungată. Cît de temerar, de aventuros chiar, a fost acest gînd aveam să aflăm abia pe măsură ce înaintam în materialul atît de stufos şi de diversificat pe care năzuiam să-l sistematizăm şi să-l explicăm. Prima dificultate de care ne-am izbit a fost aceea a comprimării într-un spaţiu, din motive economice foarte limitat, a acestui material de o atît de mare întindere. Abandonînd speranţa de a fi exhaustivi, a trebuit să alcătuim un glosar din care să nu lipsească termenii cei mai reprezentativi şi apoi să stabilim dimensiunile cuvenite fiecăruia. Discuţii aprinse şi îndelungi au precedat un acord relativ între toţi membrii colectivului asupra acestei chestiuni şi asupra altora asemănătoare. Un acord relativ, pentru că şi aici doar Dumnezeu poate ţine cumpăna dreaptă. În limitele acestui acord s-a desfăşurat, cu diferenţele, inevitabile totuşi, determinate de personalitatea fiecărui autor, munca propriu-zisă de redactare a textelor dicţionarului. Am optat, pe cît posibil în acest domeniu, pentru formulări concrete şi concise, eliminînd digresiunile şi eventualele elanuri „poetice“ sau teoretizările abstruse la care arta îi îndeamnă adesea pe exegeţii ei. Am acordat totuşi spaţii generoase

subiectelor importante, care impuneau prezentări şi analize mai detaliate, comprimînd, uneori poate excesiv, definirea altor termeni. Cititorul va găsi astfel, de pildă, amplu expusă problematica culorii, dar şi caracterizări amănunţite, susţinute de un bogat material ilustrativ, ale stilurilor artei decorative sau ale unor procese tehnice de primă importanţă. A trebuit însă, în schimb, să renunţăm, pentru că nu le puteam atribui spaţiul şi ponderea cuvenite, la domenii ca acela al artei orientale şi extrem-orientale sau la termeni ce se află la graniţa dintre artă şi etnografie sau dintre artă şi industrie. Am făcut-o în speranţa că asemenea probleme şi altele, precum iconografia şi simbolistica artistică, vor fi preluate şi rezolvate de cercetătorii şi muzeografii care se specializează în aceste direcţii. Nu am conceput lucrarea noastră ca un sfîrşit de drum, ci, între altele, şi ca un stimulent pentru continuarea cercetărilor şi eforturilor consacrate explicării fenomenelor artistice, practic inepuizabile.

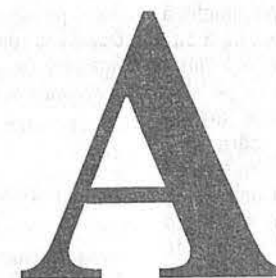
Avem oricum convingerea că, prin informaţia pe care am dorit-o cît mai cuprinzătoare şi exactă, prin multele elemente inedite pe care le aduce, dicţionarul acesta îşi va dovedi din plin utilitatea, înscriindu-se, nu numai prin meritul pionieratului, ca un moment semnificativ în bibliografia artistică românească.

COLECTIVUL DE AUTORI

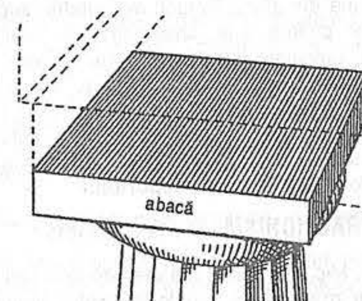
LISTA ABREVIERILOR

de exemplu (de ex.)	latină (lat.)
ebraică (ebr.)	portugheză (port.)
franceză (fr.)	secolul (sec.)
germană (germ.)	sinonim (sin.)
greacă (gr.)	spaniolă (sp.)
ilustraţie (il.)	variantă (var.)
italiană (it.)	vezi (v.)

În cadrul fiecărui articol, titlul se abreviază cînd revine în text, indiferent de număr, gen şi flexiune, doar cu iniţiala (afiş - a.)

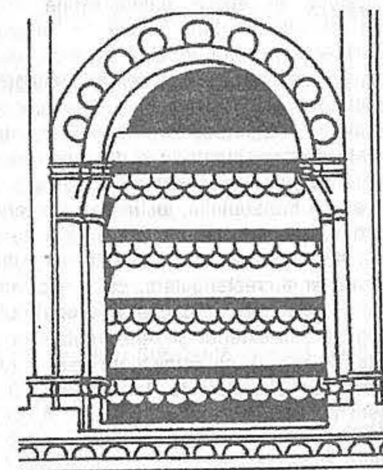
ABACĂ Placă de piatră plasată deasupra capitelului, de formă cel mai adesea pătrată (capitel cretan, doric), uneori octogonală (în goticul francez) sau circulară (în goticul englez), cu profil drept sau alcătuit dintr-o succesiune de muluri, decorată sau nu, servind la preluarea şi echilibrarea forţelor care se descarcă prin coloană (fr. *abaque, tailloir,* it. *abaco,* germ. *Abakus, Deckplatte,* engl. *abacus). V.* şi **capitel, coloană, ordine de arhitectură** I.C. şi T S.

ABAJUR Ecran avînd rolul de a dirija sau atenua lumina corpului de iluminat pe care este aşezat. A. este format dintr-o carcasă uşoară din sîrmă, acoperită cu materiale textile, transparente sau mate, piele, hîrtie, pergament, sticlă, porţelan etc. Prin forme şi ornamente se încadrează, adeseori, în categoria obiectelor de artă decorativă (fr. *abat-jour,* it. *abbaino, paralume,* germ. *Lampenschirm, Lichtschirm,* engl. *lampshade).* V.D.

ABANOS Lemn exotic dur, colorat în nuanţe de cafeniu închis şi negru, utilizat din antichitate. Este adus în Europa, din insula Madagascar, în sec. 16, de navigatorii portughezi. Cele mai renumite specii de a. provin din India (regiunea Coromandel), insulele Mauriciu, Ceylon. Folosit ca lemn masiv în construirea unor mobile de lux, din sec. 17 se prelucrează sub formă de placaje, cu decoruri realizate în tehnica intarsiei. Începînd cu sec. 17, dar mai ales în sec. 19, apar imitaţii de a. obţinute, de obicei, din lemn de păr colorat cu tincturi negre, intens lustruit (fr. *ébène,* it. *ebano,* germ. *Ebenholz,* engl. *ebony).* C.R.

ABAT-SON Un sistem de lamele aşezate orizontal şi înclinate de sus în jos şi din interior spre exterior, plasat în golul ferestrelor clopotniţelor, avînd funcţia de a dirija sunetul spre sol. Cele vechi erau confecţionate din lemn şi acoperite cu plumb sau ardezie. Cele noi sînt din lemn (fr. *abat-son,* germ. *Schallblätter, Schallfenster,* engl. *luffer-boarding, sound-reflector).* T. S.

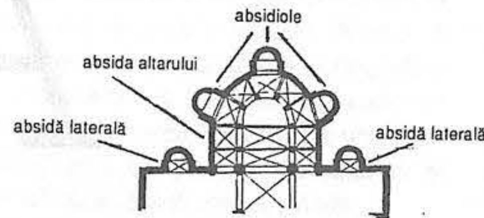
ABAŢIE (arameic *abba,* tată, prin lat. *abbas,* abate) **1.** Mînăstire catolică, de benedictini, cistercieni, basilieni sau de canonici regulari, condusă de un

abate, beneficiind de o anumită autonomie canonică, juridică şi economică, iniţial, fiind organizată după principiul familiei romane. 2. Ansamblul construcţiilor care adăpostesc comunitatea, avînd o funcţionalitate foarte precisă ce determină o organizare planimetrică şi spaţială particulară. Biserica — o bazilică cu 3 sau cu 5 nave şi cor amplu — are adosate, pe una dintre laturile lungi, clădirile conventului (la parter — sala capitulară, refectoriul, biblioteca, scriptoriul, arhiva, iar la etaj — dormitoarele comune), care sînt organizate în jurul unei curţi interioare, mărginită de un portic. În exteriorul acestui nucleu sînt amplasate ateliere, un spital, o casă pentru oaspeţi, adesea o şcoală şi anexele gospodăreşti. A. au fost importante centre de cultură medievală, printre cele mai însemnate fiind cele de la Monte Cassino, Monreale şi Fossa Nova în Italia, Mont St. Michel, Cluny, St. Benoît-sur-Loire, Clairevaux în Franţa, Lorsch în Germania, Heiligenkreuz, Klosterneuburg în Austria, Salisbury în Anglia; în România au fost atestate documentar **a.** benedictină Sf. Maria din Cluj şi cea cisterciană de la Igriş, jud. Timiş (fr. *abbaye*, it. *abbazia, badia*, germ. *Abtei*, engl. *abbey*). T.S.

ABRAZIV (lat. *abrasio*, a răzui, a şlefui) Material aspru şi dur, obţinut prin impregnarea cu pilituri de minerale sau roci dure a unui suport textil, de plastic, de carton sau hîrtie, care, prin frecare, este folosit la ascuţirea sculelor, la degresarea şi şlefuirea plăcilor de gravură. Sin. *piatră de ulei, şmirghel*. I.P.

ABSIDĂ Spaţiu cu traseu circular, poligonal, rectangular sau, mai rar, lobat, ieşit în rezalit faţă de zidul perimetral al unei biserici; îşi are originea în arhitectura romană (terme, bazilici, rar temple), de la care preia planul iniţial semicircular şi acoperirea cu o semicalotă; în epoca paleocreştină adăpostea cathedra şi altarul. Sin. *concă*; ~ **altarului** (*v.* **sanctuar**) este plasată în axul bisericii, de regulă spre est, comunicînd cu nava centrală sau cu naosul, fie direct, fie prin intermediul unui cor sau al transeptului. În marile bazilici romanice şi gotice este înconjurată de deambulatoriu şi de capele reionante; ~ **laterale** se află în extremitatea estică a navelor laterale sau a transeptului, iar în cazul bisericilor de plan triconc, adosate laturilor de nord şi de sud ale naosului. A. poligonale sînt acoperite cu bolţi gotice pe nervuri, iar **a.** rectangulare, cu semicilindri, bolţi pe cruce de ogive sau cu calote. A. din aria bizantină sînt poligonale la exterior şi semicirculare la interior, acoperite, de regulă, cu semicalote, rar cu calote pe pandantivi (**a.** altarului de la Biserica Doamnei, Bucureşti) (fr. *abside*, it. *abside*, germ. *Apsis*, engl. *apse*). T.S. şi I.C.

ABSIDIOLĂ 1. Fiecare din absidele de mici dimensiuni dispuse în hemiciclu în jurul absidei altarului din bazilicile romanice şi gotice, avînd funcţia de capele. 2. Denumire dată absidelor de mici dimensiuni din extremitatea navelor laterale ale aceloraşi bazilici, adesea neobservabile de la exterior, avînd forma unor nişe săpate în grosimea zidului estic al acestora; în unele biserici de tradiţie bizantină, **a.** flanchează absida altarului, servind drept proscomidie şi diaconicon (Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş, biserica Mînăstirii Snagov) (fr. *absidiole*, it. *absidiole*, germ. *Absidiole, Nebenapsis, Chörchen*, engl. *minor apse*). T.S.

ABSORBŢIE (lat. *absorptio*) 1. Fenomen fizic prin care suprafaţa unui corp reţine parţial sau total radiaţia luminoasă pe care o primeşte. Importanţa lui în percepţia culorilor este esenţială: dacă o suprafaţă absoarbe toate culorile spectrului, corpul apare negru; dacă suprafaţa reflectă radiaţia corespunzătoare roşului şi le absoarbe pe celelalte, corpul respectiv apare colorat în roşu; un corp care nu absoarbe nici o radiaţie generează senzaţia de alb. 2. Încorporarea de către un suport a unei materii oarecare venită din afară. Întrucît majoritatea suporturilor destinate picturii sînt absorbante (lemnul, pînza, cartonul, tencuiala uscată etc.), ele se peliculizează cu o soluţie menită să prevină **a.** într-o măsură exagerată a aglutinantului. Un anumit coeficient de **a.** este necesar pentru buna adeziune a culorilor (fr. *absorption*, it. *assorbimento*, germ. *Aufsaugung*, engl. *absorption*). *V.* **încleierea suportului** L.L.

ABSTRACŢIONISM → **artă abstractă**

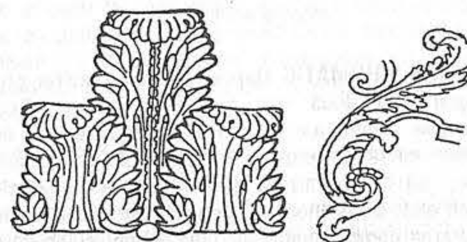
AC 1. Mic instrument din oţel, de ascuţimi diferite, folosit în gravură: în acvaforte pentru îndepărtarea stratului de verni de pe placa metalică, în pointe sèche pentru zgîrierea plăcii de zinc, cupru sau material plastic (fr. *pointe à graver*, it. *punta*, germ. *Radiernadel*, engl. *etching needle*). 2. Instrument cu ajutorul căruia vechii pictori incizau liniile desenului pe tencuiala încă moale a frescei sau pe grundul uscat al panoului de lemn, cu scopul de a le păstra ca ghid pe parcursul lucrului, atunci cînd deasupra lor urma a fi aşternută culoarea. Vîrful instrumentului, confecţionat din oţel, din os sau chiar dintr-un lemn tare, era destul de fin pentru a lăsa urme uşoare pe suprafaţa picturii, vizibile doar la o cercetare mai atentă (procedeu este folosit şi astăzi) (fr. *pointe*, it. *punta*, germ. *Spitze*, engl. *cusp*). A.P şi L.L.

ACADEMIE 1. Loc de studiu. Termenul provine de la numele unei grădini din Athena aparţinînd lui Academos, în care, în sec. 4 î.H., Platon a întemeiat şcoala sa filozofică. 2. Instituţie de învăţămînt superior specializată în domeniul artelor plastice. Prima ~ **de artă** a fost cea fondată de Vasari, în 1563, la Florenţa, numită Academia de Desen. Ulterior, au luat naştere Academia Regală de Pictură şi Sculptură din Paris, fondată în 1648, şi Academia Regală de Artă din Londra, fondată în 1768. În sec. 18 şi 19, **a. d. a.** au luat fiinţă în toate ţările din Europa şi America de Nord. Rolul lor era dezvoltarea artei prin studiu sistematic, expoziţii, discuţii şi, uneori, prin asistenţă financiară. **A. d. a.** din Paris, München şi Viena au dobîndit un mare prestigiu în sec. 19, atrăgînd artişti tineri de pretutindeni. În ţările române şcolile „de bele-arte“ se înfiinţează prin lege în anul 1864, datorită strădaniilor lui Theodor Aman şi Gheorghe Tattarescu la Bucureşti şi ale lui Gheorghe Panaiteanu Bardasare la Iaşi. Ele se vor numi ulterior, adăugîndu-li-se cea de la Cluj, Academii de Belle Arte. Între 1944 şi 1990, au funcţionat ca „Institute de Arte plastice“, din 1990, redobîndindu-şi titlul de **a. d. a.** 3. Studiu după natură specific învăţămîntului academic de artă, reprezentînd, în desen, pictură, modelaj, figura umană nudă sau drapată, lucrată după model şi conform unor reguli didactice. I.C. şi A.P.

ACADEMISM Mod de viziune artistică dominată de conformitatea faţă de regulile învăţămîntului artistic academic bazat pe studiul artei clasice. A luat, temporar, un sens peiorativ, la sfîrşitul sec. 19, şi începutul sec. 20, în cercurile artistice ale modernismului şi ale artei de avangardă, care contestau valabilitatea absolută a reţetelor academice de creaţie. Astăzi, în concepţia postmodernă, **a.** este reintegrat de arta nouă, atît pentru valorile lui de meşteşug, cît şi pentru unele soluţii iconografice oferite suprarealismului. *V.* şi **clasicism** A.P.

ACAJU → **mahon**; ~ **de Cayenne** → **amarant**

ACANT Motiv ornamental reprezentînd frunza de formă neregulată a plantei mediteraneene cu acelaşi nume. Caracteristic decoraţiei sculpturale din arhitectura antică, (capiteluri corintice şi compozite), **a.**, pictat sau sculptat, va apărea, de atunci, ca motiv decorativ în toate stilurile, genurile şi tehnicile artistice (fr. *acanthe*, it. *acanto*, germ. *Akanthus, Bärenklau*, engl. *acanthus*). *V.* şi **ordine de arhitectură** V. D.

ACATIST, IMN ~ Imn de mulţumire şi de laudă, închinat Sf. Treimi, crucii sau diferiţilor sfinţi, care se cîntă stînd în picioare. Cel mai cunoscut este **a.** Buneivestiri, avînd la bază un text atribuit lui Roman Melodul (sec. 6), completat de patriarhul Sergiu în anul 626, în timpul unui asediu persan asupra Constantinopolului. Conţinutul este inspirat de viaţa Mariei şi a lui Iisus (cele 12 strofe „istorice“) şi de o serie de prerogative cu care aceştia sînt învestiţi (cele 12 strofe „mistice“). A fost ilustrat întîi în miniaturi (sec. 11), apoi în pictura murală bizantină. În ţările române, apare prima dată în pronaosul bisericii mari a Mînăstirii Cozia (c. 1390). În Moldova, în sec. 16, trece în pictura murală exterioară, cuprinzînd la sfîrşit şi scena Asediul Constantinopolului şi încadrîndu-se astfel în vastul program teologic-educativ de rugă pentru apărarea ţării de pericolul turcesc (fr. *Hymne Acathiste*, it. *Inno Acatisto*, germ. *Akathist*, engl. *Acathistic Hymn, Acathistus*). T.S.

ACCENT (lat. *accentus*) Intervenţie prin care creatorul, scoţînd în evidenţă diverse componente ale operei de artă, îi conferă „puls“ şi îi sporeşte interesul vizual. Pentru aceasta, el recurge la elemente de ordin formal (accidente, mărimi, proporţii etc.), cromatic (contraste, disonanţe), valoric, tactil (tuşeuri în plină pastă etc.) sau la grafii, detalieri, vibraţii, ori la alte mijloace specifice. Desfăşurarea ritmică a unor astfel de „punctări“ amplifică expresivitatea întregului sau a unei părţi, a unei suprafeţe sau a unui volum. Relaţia **a.**, privit ca detaliu, cu ansamblul este pozitivă în ambele sensuri: prin diferenţiere şi contrast se produce o reciprocă punere în valoare. Numărul, intensitatea, locul şi rolul diverselor **a.** în ansamblul operei depind de intuiţia şi de „inteligenţa plastică“ a artistului şi variază de la un gen de artă la altul (fr. *accent*, it. *accento*, germ. *Akzent*, engl. *accent*). L.L.

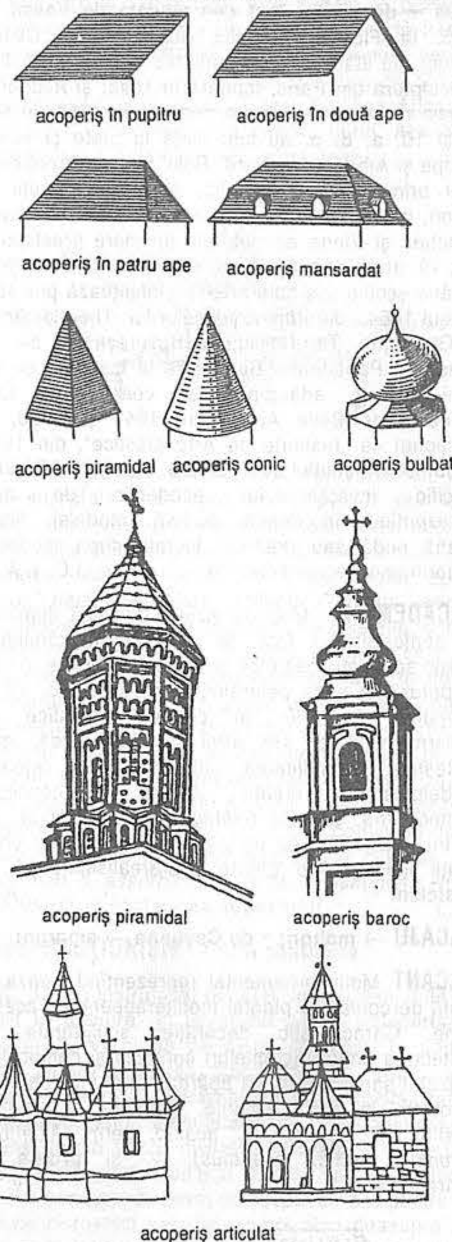
ACHIROPOIETĂ (gr. *acheiropoietos*, nefăcut de mîna omului) Imagine considerată ca nefiind făcută de mîna omului, obţinută prin amprenta directă a chipului sau a trupului lui Iisus Hristos pe un material anume. Este un termen generic pentru tipurile iconografice keramion, mandylion, Năframa Veronichii şi Giulgiul sfînt de la Torino, care a fost menţionat prima dată în 1353 şi care cuprinde amprenta trupului întreg (fr. *achéropite*, it. *acheropito*, germ. *Nicht von Menschenhand gemacht*). T.S.

ACID (lat. *acidus*) Substanţă chimică (acid azotic, clorhidric, sulfuric etc.) care, în diverse dozări de amestec cu apă, se foloseşte în procesul de gravare a plăcilor de metal (cupru, zinc, alamă, fier). Prin atacarea acestora cu **a.** se fixează urmele trasate de gravor pe placă, în scopul de a le face să reţină cerneala de gravură necesară pentru imprimare (fr. *acide*, it. *acido*, germ. *Säure, Atzwasser*, engl. *acid*). *V.* şi **atacare** A.P.

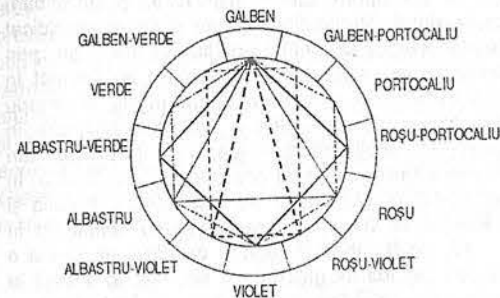
ACOPERĂMÎNT DE MORMÎNT Piesă somptuară de catifea ţesută cu fir de argint aurit sau brodată cu mătase şi fir, servind pentru acoperirea lespezilor funerare. În România, cele mai preţioase **a. d. m.** au fost lucrate în Moldova şi, de obicei, poartă imaginea defunctului ca gisant: Maria de Mangop (c. 1477, Muzeul Mînăstirii Putna), Simeon Movilă (c. 1606, Muzeul Mînăstirii Suceviţa) (fr. *couverture de tombeau*, it. *coperta funeraria*, germ. *Grabdecke*, engl. *pall)*. T.S.

ACOPERĂMÎNTUL MAICII DOMNULUI Temă iconografică de intercesiune, avîndu-şi originea în calitatea de palladium a oraşului Constantinopol deţinută de maforionul Maicii Domnului. Aceasta, purtînd sau nu pe Iisus copil pe braţ, protejează sub maforionul său dat în lături sau susţinut de îngeri diferite categorii de credincioşi. În pictura românească s-au păstrat reprezentări valoroase în arta murală brâncovenească (Mînăstirea Hurez — la trapeză; Mînăstirea Polovragi — icoana de hram). Frecvent reprezentată în icoanele ruseşti. Corespunde tipului iconografic al Fecioarei protectoare din arta gotică, renascentistă şi barocă (fr. *Madonne/Vierge au manteau protécteur, Vierge de Miséricorde*, it. *Madonna della Misericordia*, germ. *Schutzmantelmadonna*, engl. *Virgin of Mercy)*. T.S.

ACOPERIŞ Ansamblul elementelor (învelitoare, şarpantă) ce constituie partea superioară a unei construcţii, destinat să închidă spaţiile de dedesubt şi să le protejeze de intemperii. În funcţie de părţile constitutive, ca şi de zone, epoci şi stiluri, pentru **a.** sînt folosite materiale diverse (lemn, olane, ţigle, plăci de ardezie, metal, piatră). **A.** au forme diferite: **~ în pupitru, a.** cu o singură pantă; **~ în două ape,** cu 2 versante care se întîlnesc într-un unghi ascuţit, închise cu frontoane, în general triunghiulare; **~ în patru ape,** cu 4 versante, cu muchiile marcate, avînd sau nu coamă; **~ morăresc,** o variantă a **a.** în 4 ape, în care versantul din faţadă este retezat de un fronton trapezoidal; **~ mansardat, a.** cu pantă frîntă, retras de la faţa zidului, adăpostind la bază una sau mai multe încăperi sau spaţiul podului; **~ în terasă, a.** cu o pantă de 8°-10°, etanşat cu asfalt şi prevăzut cu parapet de protecţie; **~ articulat,** sistem în care fiecare încăpere sau grup de încăperi are o învelitoare proprie (caracteristic pentru arhitectura gotică, bisericile moldoveneşti din sec. 15-16, şi bisericile ruseşti); **~ rotunjit,** lipsit de şarpantă, învelitoarea urmînd curbura extradosului bolţii de dedesubt, caracteristic bisericilor bizantine şi, în general, construcţiilor occidentale cu cupolă. O tipologie parţial diferită o au **a.** turnurilor; **~ piramidal,** cu 4-8 (sau cu 10-12) laturi de înălţimi variabile, în funcţie de zonă, epocă şi de amplasament; **~ conic,** plasat deasupra unui spaţiu cu traseu circular; **~ baroc,** realizat din tablă, cu o succesiune de curbe şi contracurbe, care descriu forme etajate, cu un diametru din ce în ce mai redus; **~ bulbat,** caracteristic bisericilor ruseşti, avînd forma unui bulb de ceapă, ridicat deasupra unui tambur cilindric (fr. *toit*, it. *tetta*, germ. *Decke*, engl. *roof)*. *V.* **şi astereală, învelitoare, şarpantă** T.S.

ACORD CROMATIC Raport armonic rezultat prin alăturarea a două sau mai multe culori. Deşi judecăţile asupra **a.c.** sînt afectate întotdeauna de subiectivitatea artistului, au fost efectuate unele studii menite să le obiectiveze (R.Arnheim, A.H.Munsell, J.Itten etc). După Itten, **a.** a două tonuri rezultă prin alăturarea complementarelor (sau a unor culori care tind în acest sens); **a.** de trei tonuri se află din rotirea în cercul cromatic cu douăsprezece culori a triunghiului echilateral sau isoscel; **a.** de patru tonuri se stabileşte prin rotirea în acelaşi cerc a unui pătrat, dreptunghi ori trapez; **a.** de cinci tonuri se poate realiza plecînd de la **a.** de trei tonuri, la care se adaugă alb şi negru; **a.** de şase tonuri se stabileşte prin înscrierea în cercul cromatic a unui hexagon, pornind de la patru culori aflate pe ecuatorul sferei culorilor (culori care formează între ele un pătrat sau un dreptunghi) şi adăugînd de fiecare dată alb şi negru; oricare ar fi culorile cu care se operează, alegerea unui **a.** nu se face niciodată arbitrar, ci este condiţionată de tema propusă. Utilitatea practică a unor analize de acest fel apare adesea discutabilă, întrucît riscă schematizarea unui domeniu în care intuiţia artistului este suverană (fr. *accord chromatique*, it. *accordo cromatico*, germ. *Farbharmonie*, engl. *chromatic accord)*. L.L.

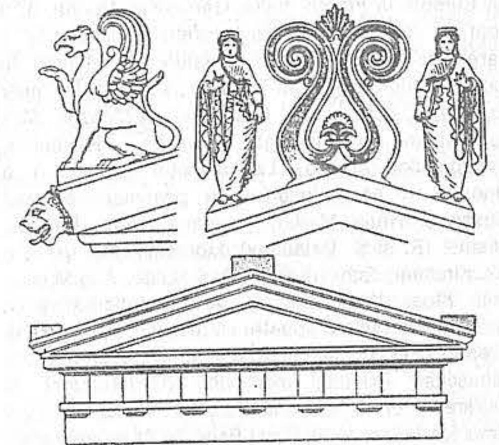
Acordul cromatic, după Johannes Itten

ACROLIT (gr. *akron*, extremitate, *lithos*, piatră) Sculptură realizată prin combinare de materiale diferite. Tehnică cunoscută din antichitate, în care se foloseşte, în general, marmura sau piatra, pentru redarea carnaţiei unei statui (cap, braţe, picioare), şi lemn (colorat sau aurit), fildeş, metal, pentru veşminte (fr. *acrolithe*, germ. *Akrolith*, engl. *acrolith)*. *V.* **criselefantină** C.R.

ACROMATISM (gr. *akhromatos*, fără culoare) Termen definitoriu pentru fenomenele optice în care lipseşte senzaţia de culoare. Îl provoacă pigmenţii albi şi negri, ca şi toate griurile derivate din amestecul lor. Pe paletă se mai pot obţine rezultate de acest fel prin amestecul celor trei culori primare ori al celor trei secundare. Pentru a produce starea de **a.**, perechile de complementare trebuie amestecate în proporţii bine determinate (fr. *achromatisme*, germ. *Achromatismus*, engl. *achromatism)*. *V.* **gri** L.L.

ACROPOLĂ (gr. *akropolis*, oraş înalt) La origine, colina fortificată dominînd oraşul, pe care se aflau palatul regal, templul şi, uneori, necropola. Cele mai vechi **a.** datează din mil, 2 î.H. (Micene, Tirint). Începînd cu sec. 5, pe **a.** se construiesc multe temple, devenind nucleul religios al polisului (Athena) (fr. *acropole*, it. *acropoli*, germ. *Akropolis, Burgberg*, engl. *acropolis)*. I.C.

ACROTERĂ 1. Soclu plasat la extremitatea sau în vîrful unui fronton, servind ca suport pentru statui, vase decorative sau diferite ornamente. **2.** Prin extensie, ornamentele din ceramică, marmură etc. plasate pe acest soclu, frecvente în arhitectura clasică şi neoclasică (fr. *acrotère*, it. *acroterio*, germ. *Akroterion, Giebelverzierung*, engl. *acroterion, corner ornament)*. T.S.

ACTION PAINTING Termen propus de criticul american Harold Rosenberg pentru a desemna pictura bazată pe o pensulaţie spontană intensă, nervoasă, de forme abstracte, nu geometrice. Sursele **a.p.** sînt expresionismul şi suprarealismul. Reprezentanţi principali: Jackson Pollock şi Franz Kline (S.U.A.), Hans Hartung (Germania), Fautrier şi Soulages (Franţa). Practicat mai ales în anii '40 şi '50 ai sec. 20, **a.p.** urmăreşte redarea „unor senzaţii picturale concrete", expresie a vitalităţii artistului, transmise prin însuşi fluidul energetic al gestului de a picta. A.P.

ACUARELĂ (lat. *aqua*, apă) Gen de pictură executată pe hîrtie, carton, pergament, fildeş etc., în culori compuse din pigmenţi fini în amestec cu lianţi (gumă arabică, albuş de ou, miere), care sînt solubili în apă. Folosirea acestor culori se face prin înmuierea prealabilă a pensulei în apă, de unde şi denumirea tehnicii respective, care facilitează, îndeosebi, efectele de transparenţă şi luminozitate, incluzînd în ele şi calitatea de culoare — de obicei albă — a suportului. Tehnica **a.** a fost folosită în arta egipteană, la pictarea scrierilor pe papirus, în arta chineză a picturii pe mătase, în pictura catacombelor paleocreştine, în pictura miniaturii de carte europeană şi asiatică. De la Renaştere încoace, după o perioadă în care **a.** a servit mai ales pentru

realizarea schiţelor pregătitoare ale unor picturi în ulei, a cartoanelor de tapiserii (deşi la Dürer, Holbein, Cranach se întîlnesc şi **a.** ca lucrări independente) sau pentru punctarea cu culoare a unor desene şi gravuri documentare, tehnica **a.** a devenit, începînd cu a doua parte a sec. 18, un gen cu o deosebită căutare, în special în domeniul peisajului şi al notaţiei turistice. Prin **a.** realizate de Cozens, Bonington, Constable şi Turner, în care şi-au găsit expresie o nouă sensibilitate faţă de natură, o viziune romantică şi în acelaşi timp realistă, **a.** engleză din sec. 18-19 a influenţat întreaga dezvoltare a picturii peisagistice din Europa. În Franţa, Italia, Germania, Austria, **a.** a jucat un rol şi în evoluţia portretului, cunoscînd o mare răspîndire prin genul miniaturii portretistice. În sec. 19, valoroase **a.** au pictat Delacroix şi Daumier (Franţa), C.D.Friedrich, C.Blechen, A.Menzel, Max Liebermann (Germania), Joseph Kriehuber, F.Waldmüller (Austria). La începutul sec. 20, **a.** a cunoscut o nouă înflorire cu postimpresionismul (Cézanne, Henri Martin), fovismul (Dufy, Derain), orfismul (R. şi S. Delaunay) expresionismul german (E.L.Kirchner, Schmidt-Rottluff, E.Nolde, Aug.Macke, Paul Klee, W.Kandinsky). Arta nonfigurativă a practicat mai puţin **a.**, pentru ca astăzi, neolirismul să o readucă în atenţie. În România, după preţioasele manuscrise miniate, medievale (Gavril Uric) şi ilustrarea unor vechi tipărituri din sec. 17-18, **a.** ocupă primul loc în creaţia lui Carol Popp de Szathmary şi va fi de aici înainte prezentă în opera multor artişti de seamă ai sec. 19 şi 20, de la N. Grigorescu şi Ion Georgescu la Şt. Luchian, C.Ressu, I.Iser, J. Al. Steriadi, N.Dărăscu, Th.Pallady, N.Tonitza, R.Schweitzer-Cumpăna, Nagy Istvan, M.Arnold,, dedicat cu totul **a.**, Al.Phoebus. În perioada contemporană, **a.** este practicată în special de peisagişti (fr. *aquarelle,* it. *acquerello,* germ. *Aquarell, Wasserfarbenmalerei,* engl. *watercolour).* A.P.

ACVAFORTE (lat. *aqua,* apă, *fortis,* tare) Tehnică a gravurii în adîncime, dintre cele mai vechi şi mai mult practicate de-a lungul timpurilor, pentru calităţile ei estetice şi pentru siguranţa reuşitei procedeelor. **A.** se obţine prin atacarea cu acizi a desenului executat inversat pe o placă de metal (cupru, alamă, zinc, fier). După ce suprafaţa plăcii a fost acoperită cu un strat de verni, se decalchează desenul, apoi urmele acestuia sînt zgîriate cu acul şi cu ruleta. În aceste goluri ale verniului, sub morsura acidului, desenul este marcat în profunzime pe placă. Intensitatea lui va fi cu atît mai mare cu cît acidul este mai concentrat sau durata atacării mai prelungită. Atacarea plăcii se face fie prin scufundarea ei într-o baie de acid, după ce cealaltă parte a plăcii a fost acoperită cu verni lichid, fie prin turnarea acidului pe placă. În scopul obţinerii la imprimare a unor tonuri de intensităţi diferite pentru anumite linii şi puncte, se pot face şi reveniri de morsură. În acest caz se procedează la atacarea prin rezerve. Pentru aceasta, zonele suficient corodate sînt rezervate prin acoperire cu verni lichid, iar zonele neacoperite sînt reatacate. Astfel, prin atacări succesive, vor apărea puncte şi şănţuleţe mai mult sau mai puţin adîncite, care vor reţine cerneala de gravură în mod diferit. Placa este apoi spălată şi încerneluită pentru imprimare. Imaginea se imprimă pe foaie, prin presare, în interiorul unui contur numit cuvetă — un şanţ marcat pe hîrtie de presiunea plăcii — care serveşte şi la identificarea tehnicilor gravurii pe metal. Deoarece în tehnica de **a.** clasică imaginea are un caracter predominant linear, cu timpul, pentru obţinerea unor efecte speciale de tonuri pe suprafaţă, ea a fost asociată şi cu alte procedee: intervenţii în pointe sèche, cu burinul, în acvatinta. Originea **a.** se leagă de străvechile tehnici ale artei bijuteriei. În formele ei propriu-zise, gravura în **a.** a apărut în sec. 15, în Germania, cu o lucrare anonimă datată 1446 (dar se presupune că au existat **a.** şi anterioare acestei date). Martin Schongauer şi Dürer au ridicat această tehnică la nivelul artistic cel mai înalt; prin intermediul **a.** realizate de ei — care au circulat în toată Europa — s-a răspîndit un întreg repertoriu iconografic şi o concepţie a figuraţiei adoptate în pictura şi sculptura bisericească a multor ţări europene, inclusiv în ţara noastră, în Transilvania. În sec. 16-17, practicarea **a.** se răspîndeşte în Italia şi în Elveţia. În Olanda atinge un punct culminant în sec. 17, cu Rembrandt (alături de care se afirmă o întreagă pleiadă de gravori). În sec. 18, **a.** a slujit la efectuarea gravurilor documentare, a portretelor — pînă la apariţia litografiei şi apoi a fotografiei —, a imaginilor de localităţi, edificii ori înfăţişînd costume şi obiceiuri. **A.** a fost mult folosită ca gravură de reproducere a picturilor, în această activitate specializîndu-se numeroşi buni meşteşugari. Astfel au fost reproduse şi răspîndite în cercuri largi picturi de Leonardo da Vinci, Rubens, Tiţian etc. În sec. 19, se afirmă în Franţa o valoroasă şcoală de gravori în **a.** (Bracquemond, Lepère etc.) şi se înfiinţează o „societate a acvafortiştilor". În aceeaşi perioadă, această tehnică de gravură se bucură de mare apreciere în Germania (H.Thoma şi Max Klinger), în Anglia (Fr.Brangwyn, James Whistler), în Suedia (A.Zorn), în Norvegia (E.Munch). La începutul sec. 20, gravura în **a.** se afirmă din nou în Germania (Max Beckmann, grupul de la Worpswede) şi în Franţa (Matisse, Picasso, Maillol). În România, gravura în **a.** a fost abordată pentru prima oară de Theodor Aman (care a lăsat un important număr de opere de acest fel), apoi de N.Vermont. În sec. 20, Gabriel Popescu, cu preţioasele sale gravuri originale şi de reproducere, marchează un moment important în istoria genului. S-au mai remarcat, încă din perioada interbelică, I.Iser, Gh.Petraşcu, Ştefan Popescu, Hans Hermann, Maria Manolescu, Henri Daniel, Marcel Olinescu, Mircea Olarian, Gh.Naum, S.Iuca, Gy Szábó Bela ş.a. Astăzi lucrează în această tehnică artişti din toate generaţiile (fr. *eau-forte,* it. *acquaforte,* germ. *Ätzung, Radierung,* engl. *etching);* ~ **pe piatră,** variantă tehnică, mai rar folosită, a **a.** Se obţine prin acoperirea unei pietre litografice, perfect netede, cu verniul specific tehnicii în **a.** După uscare, se gravează cu acul şi se intervine cu acid. Apoi, suprafaţa pietrei este încerneluită pentru imprimare. Sin. *litogravură. V.* şi **litografie** A.P.

ACVAMANILA (lat. *aqua,* apă, *manus,* mînă) Vas din metal sau din ceramică, în formă de grifon, tigru, leu, centaur sau dragon, mai rar de cap uman, servind, în primele secole ale erei noastre, în cultul liturgic, la păstrarea apei pentru spălarea mîinilor preotului înainte de slujbă. Începînd din Evul Mediu pînă în sec. 19, el este folosit şi de laici, pentru spălarea mîinilor înainte de masă. Frecvente în epoca romanică, cîteva exemplare de **a.** au fost găsite şi în Transilvania (la Chişineu-Criş, Boarta, Şelimbăr). **A.** are, uneori, forma unei mici fîntîni cu bazin, prevăzută cu robinet, alteori este o statuetă din cositor, sau din bronz, executată în tehnica *cire perdue* — deci unicat —, reprezentînd un cavaler, un animal real sau imaginar. Centre renumite, în Flandra şi în Saxonia (Hildesheim). Sin. *aquamanila* (fr. *aquamanile,* it. *acquamanile,* germ. *Aquamanile Giessgefäss, Giesslöwe,* engl. *aquamanile, aquamanale, bronze ewer).* V.D. şi T.S.

ACVAMARIN 1. Varietate de beril albastră-verzuie, folosită din antichitate ca piatră preţioasă pentru obiecte de podoabă, gravate cu chipuri de divinităţi marine. **2.** Produs ceramic albastru-deschis sau verzui, obţinut prin fuziunea nisipului cu potasiu şi sodă, amestecat cu oxid de plumb. Utilizat în sec. 18 la decorarea porţelanului moale, produs de manufactura franceză Sèvres (fr. *aigue-marine,* it. *acqua marina,* germ. *Aquamarin, Meergrüner Beryl,* engl. *aquamarine).* V.D.

ACVATINTA (lat. *aqua,* apă, it. *tinta,* culoare) Tehnică a gravurii în adîncime pe metal (cupru sau alte metale), cu acizi. **A.** este foarte apropiată ca înfăţişare de laviu şi acuarelă. Prin procedeele care se folosesc în realizarea ei se urmăresc mai mult efectele de clarobscur, decît cele lineare; este asociată, de obicei, cu alte tehnici. După ce placa de gravură este pregătită ca pentru acvaforte, se trasează cu acul desenul şi se atacă cu acid slab. Apoi, se acoperă placa cu un strat de grăunţe de substanţe răşinoase sau asfalt şi colofoniu, operaţie urmată de încălzirea plăcii pînă la topirea stratului. Se supune placa atacării cu acizi. Prin gravări şi atacări succesive se obţin gradaţii subtile de tonuri. În **a.** sînt folosite şi alte procedee de grunduire a plăcii: cu sare marină sau cu „zahăr", procedeu adesea folosit în gravura modernă, care constă în efectuarea direct pe placă a desenului cu ajutorul unei cerneli saturate cu zahăr şi gumă. După uscare, placa se acoperă cu verni cu pensula şi se introduce într-o baie călduţă. Dizolvarea zahărului eliberează de verni traseele desenului, care vor fi supuse atacării cu acizi, apoi placa este încerneluită pentru imprimare. **A.** a fost practicată începînd din sec. 17, în Ţările de Jos (H.Seghers, Jan van de Velde), iar în sec. 18, procedeul a fost perfecţionat în Franţa (J.Ch.François, J.B.Le Prince, A. de Saint-Aubin) şi în Anglia (P.P.Burdett, Paul Sandby). La începutul sec. 19, Goya i-a dat o excepţională strălucire (ciclurile *Capricii* şi *Dezastrele războiului).* Romanticii francezi (Th. Géricault, R.Nanteuil) au folosit **a.** pentru intensitatea emoţională dată de contrastele de brun şi negru, ca şi de catifelările specifice acestei tehnici. Gravorii de la sfîrşitul sec.19, ca şi cei din sec. 20, au îmbogăţit-o cu procedee noi (Max Klinger, Käthe Kollwitz, P. Picasso ş.a.). În România, **a.** este practicată în special de artiştii din perioada interbelică, unul dintre puţinii precursori în folosirea acestei tehnici fiind Ştefan Popescu (fr. *aquatinte,* it. *acquatinta,* germ. *Aquatinta, Tuschmanier,* engl. *aquatint).* A.P.

ADAM, STIL ~ Acoperind, cu aproximaţie, perioada cuprinsă între 1765 şi 1792, **s.A.** (al fraţilor Robert şi James) reprezintă reacţia neoclasică engleză la formula rococo a stilului Chippendale. Robert Adam, arhitect şi decorator, cunoaşte, călătorind în Italia, antichităţile clasice şi reinterpretarea acestora în gravurile lui Piranesi. Gustul englez începuse să fie favorabil noului stil graţie studiului monumentelor clasice şi prestigiosului ansamblu de mobilier creat de James Stuart pentru Kedleston, în 1757. Arhitectura este dominată de sinteza fraţilor **A.** şi este caracterizată prin renunţarea la rigoarea palladiană. În evoluţia decoraţiunilor interioare, ca şi a mobilierului se pot distinge trei faze: prima, situată între 1765-1769, de tranziţie, dominată de puritatea neoclasică, a doua, între 1769-1777, de maximă delicateţe rafinată şi cea de decadenţă, 1777-1792. Creaţiile fraţilor **A.** se caracterizează prin omogenitatea stilului, prin congruenţa decorului interior şi a mobilierului. Producţia de mobilier se remarcă prin diversificarea

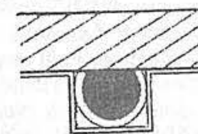

Stilul ADAM
(Clasicism englez)
1. Comodă; 2. Fotoliu; 3-5. Scaun; 6. Canapea; 7. *Settee;* 8. Berjeră; 9. Consolă; 10. Fotoliu cu spătar oval; 11. Ateniană; 12. Bufet servantă; 13-14. Ornamente specifice

tipurilor de piese: sala de mîncare, cu bufetul, care spre 1780 devine o mobilă perfect funcţională, salonul de aparat, cu mobilier somptuos, influenţat de modele franceze, fotolii cu spătar cu medalion susţinut de sfincşi, console cu oglindă, mari oglinzi cu rame din lemn aurit, comode ovale sau în semilună, din esenţe preţioase; micile saloane, camerele şi budoarele cuprind numeroase piese mici cu rol funcţional şi decorativ; bibliotecile sînt mobile sobre, cu decor à *l'antique*, dar şi cu profilaturi gotice. Forma generală a acestor mobile este dominată de o sobră puritate, cu picioare efilate, în trunchi de piramidă, spătare rectangulare dominate de un element central (cum este plumajul *Prince de Galles);* decoraţia sculptată este înlocuită cu marchetărie şi cartuşe pictate *en grisaille*, esenţele exotice şi indigene coexistă cu lemnul aurit. Repertoriul decorativ antichizant cuprinde volute ordonate à *la grecque*, meandre, ghirlande, urne, patere, sfincşi, medalioane cu groteşti (etrusce), festoane etc. Acest stil, care a dominat decorativismul englez o bună perioadă, va fi cunoscut în multe ţări europene (scandinave mai ales), exportul de mobilier fiind mare în epocă. (engl. *Adam Style).* C.D.

ADORMIREA MAICII DOMNULUI Temă iconografică din ciclul morţii şi glorificării Mariei, inspirată din evangheliile apocrife. Cu această denumire, apare în Biserica răsăriteană în sec. 7. Reprezintă momentul în care Maria întinsă pe patul mortuar, înconjurată de apostoli şi de episcopi, îşi dă sufletul, care este primit de Iisus sub forma unui copil înfăşat. În imagine se pot adăuga şi o serie de episoade secundare: Venirea apostolilor pe nori, Arhanghelul Mihail tăind mîinile necredinciosului Jehonias. În iconografia occidentală, cu începere din sec. 10, scena cunoaşte o redactare similară. Apoi, se dezvoltă într-un întreg ciclu, care culminează cu Ridicarea Fecioarei la cer şi Încoronarea Fecioarei, ultima temă fiind foarte frecvent reprezentată pe timpanele catedralelor gotice (Paris, Notre-Dame, portalul din stînga de pe faţada de vest) şi în pictura şi sculptura de altare din gotic şi baroc (fr. *Dormition de la Vierge*, it. *Dormizione della Vergine*, germ. *Entschlafung Mariä*, engl. *Dormition of the Virgin).* T.S.

ADOSAT Termen marcînd situaţia în care două elemente constructive sînt amplasate spate în spate sau un element constructiv (coloană, pilastru) ori un edificiu sînt ridicate în faţa altuia mai important, pe care se sprijină (fr. *adossé*, it. *addossato*, germ. *angelehnt*, engl. *addorsed).* T.S.

coloană adosată

AER Văl liturgic brodat, folosit pentru acoperirea ansamblului de vase sacre: disc cu steluţă, potir. Este decorat cu scena Plîngerii sau cu imaginea lui Iisus în mormînt (semnificînd simbolic piatra cu care a fost închis mormîntul lui Iisus), teme iconografice care permit confundarea sa cu epitaful, piesă de care se deosebeşte ca funcţie şi ca dimensiuni (fr. *voile eucharistique*, it. *velo del calice*, germ. *Kelchdecke*, engl. *chalice veil). V.* şi **epitaf** T.S.

AERUCA Numele unui „verde-cenuşiu de coclează", pomenit de Vitruviu. În Evul Mediu culoarea va fi numită şi *aerugo. V.* **verde de cupru** L.L.

AFIŞ Gen al graficii publicitare imprimate, avînd caracterul unui mijloc de comunicare vizuală de masă, destinat informării culturale, comerciale, turistice sau propagandei politice şi social-educative. **A.** este o imagine care, de cele mai multe ori, cuprinde şi un text sau numai semnele unui limbaj convenţional (semnele de circulaţie). **A.** îşi are originea în foile volante gravate (cunoscute încă din sec. 15), care s-au răspîndit considerabil în sec. 19, o dată cu inventarea litografiei şi cu dezvoltarea comerţului. **A.** devine în Franţa un punct de mare interes: mai întîi prin **a.** satirice (Grandville, Gavarni, Daumier), iar în ultima treime a secolului, prin cel cultural şi cel comercial (Toulouse-Lautrec, J.Chéret, Th.Steinlen). Pătrunderea în Europa a xilografiei în culori japoneze a influenţat arta **a.**, prin predilecţia pentru formele plate, ornamentale, aperspectivice, pentru culorile pure, trăsături care au rămas, în general, definitorii pentru estetica **a.** Stilul 1900, prin programul lui axat pe ideea pătrunderii artei în viaţa cotidiană, a favorizat afirmarea **a.** în multe ţări. Elveţienii Grasset şi Vallotton, cehul Mucha, belgianul Van de Velde, englezii A.Beardsley, Hassall, Hardy, The Beggarstaff Brothers, austriecii G.Klimt şi O.Kokoschka au creat **a.** colecţionate azi de marile muzee de artă. Favorabile afirmării **a.** au fost şi momentele Art-Déco şi Bauhaus (anii '20-'30 ai veacului nostru), ambele promotoarele unui stil de **a.** geometric, în care un rol de seamă revine literelor şi structurării lor compoziţionale. Revenirea interesului pentru arta figurativă, spre finele anilor '20, a determinat şi o revenire la **a.** narativ. În aceeaşi perioadă, 1917-1930, în Rusia, Ungaria şi Germania **a.** politic este foarte căutat (B.Uitz, J.Heartfield, Otto Dix). Un rol important l-a avut **a.** în expresionism, cubism şi dadaism. După anii '50-'60, arta **a.** a luat amploare în SUA, o dată cu pop arta şi op arta, curente influenţate de viziunea specifică **a.**: forme clare, uşor sesizabile, decorative, culori pure şi puternice. Astăzi, cu toată diversitatea **a.** contemporan, rolul lui, în special al **a.** comercial şi al celui cultural, este mai redus, din cauza concurenţei mijloacelor de publicitate vizuală folosite de televiziune şi cinematografie, rămînînd în atenţie mai mult **a.** politic şi cel turistic. În România, **a.** a apărut la sfîrşitul sec. 19, cu lucrări semnate: N.Vermont,

N.Petrescu-Găină, Pal (Paleologu) şi Hugo D'Aléssi (Alexianu), ultimii doi activînd cu succes în Franţa. În prima jumătate a sec. 20, s-au impus, în special, **a.** turistic, cel comercial şi cel cultural (N.Grant), de viziune predominant ilustrativ-realistă. Avangarda din jurul revistelor „Contimporanul" şi „Integral" (anii '20) a promovat **a.** culturale mai ales în stil Art-Déco şi Bauhaus. După cel de al doilea război mondial, s-a constituit o şcoală a **a.** românesc, cu graficieni din toate generaţiile (fr. *affiche*, it. *affisso, avviso*, germ. *Plakat, Anschlagzettel*, engl. *poster, posting-bill).* A.P.

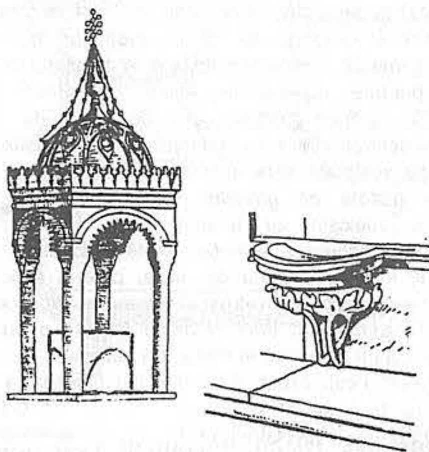
AFRONTAT Termen marcînd situaţia în care două piese constructive sau decorative se ating prin una din extremităţi, creîndu-se astfel un nivel comun. În heraldică, animale **a.** — animale plasate faţă în faţă (fr. *affronté*, it. *affrontato*, germ. *affrontiert, zugewendet*, engl. *confronted).* T.S.

AGAT, AGATĂ Varietate de cuarţ translucid, format din benzi plane, concentrice sau cu contur neregulat, purtînd diferite denumiri, după colorit: crisopraz (verde), cornalină, heliotrop (roşu), safirină (albastru), sardonix (portocaliu), calcedonie (alb), obsidiană (negru). Folosit ca piatră semipreţioasă pentru sigilii şi piese de podoabă. Grecii şi romanii au gravat **a.** atît sub formă de camee cît şi de intalie, ce vor fi imitate cu predilecţie în Renaştere. În sec. 18, din **a.** se confecţionează obiecte de veselă şi casete. **A.** renumite sînt: cupa Ptolemeilor — agată orientală cu scene în basorelief, reprezentînd o bacanală (Paris, Bibliothèque Nationale); cameea „Gonzaga", din sec. 3-2 î.H. (Sankt Petersburg, Muzeul Ermitaj); o cornalină semnată de Michelangelo (Paris, Bibliothèque Nationale); un sardonix de 5 kg reprezentînd „Apoteoza lui Napoleon", după un desen de Dominique Ingres (Paris, Bibliothèque Nationale); cameea „Orghidan" — un sardonix roman din sec. 3 —, reprezentînd o apoteoză imperială (Bucureşti, Muzeul Naţional de Istorie) etc. (fr. *agate*, it. *agata*, germ. *Achat*, engl. *agate).* V.D.

AGATIZARE Starea de cristalizare la care ajunge, în cîteva decenii, pasta picturală a unui tablou pictat în culori de ulei. Suprafaţa tabloului pare atunci şlefuită, iar pasta are transparenţa şi strălucirea pietrelor preţioase. Sin. *vitrifierea culorilor, emailare.* L.L.

AGHEAZMATAR 1. În cultul ortodox, edificiu mic alcătuit dintr-o cupolă sprijinită pe coloane sau stîlpi, amplasat în faţa unei biserici sau a unei mînăstiri, servind ca loc pentru oficierea sfinţirii apei (uneori adăpostind un izvor captat). De regulă, **a.** este decorat cu picturi inspirate din iconografia Botezului lui Iisus. *V.* **fială. 2.** La catolici, vas de piatră sau, mai rar, din metal (în care se pune un alt vas de sticlă), independent sau încastrat într-un perete, avînd formă de cupă sau de scoică, în care se păstrează apa sfinţită destinată gesturilor simbolice de purificare (fr. *bénitier*, it. *aquasantiera, pila dell' acqua santa*, germ. *Weihkessel, Weihwasserbecken*, engl. *holy water basin, stoup).* T.S.

AGLUTINANT (lat. *agglutinare*, a lipi) Denumire generică a substanţelor cu care se freacă pigmenţii în scopul fixării lor pe suport: uleiul, pentru culorile de ulei; oul, cazeina, cleiul, pentru tempera; ceara, pentru encaustică etc. În general, **a.** conţin diverse adaosuri utile pentru conservarea, sicativarea şi sporirea strălucirii culorilor (fr. *agglutinant*, it. *veicolo*, germ. *Bindemittel*, engl. *binding vehicle). V.* **liant** L.L.

AGNUS DEI→ Mielul lui Dumnezeu

AGORA Iniţial, piaţa publică a polisului grecesc, funcţionînd ca centru sacru, politic şi economic. Ulterior, **a.** este dezvoltată din punct de vedere urbanistic şi arhitectural, păstrîndu-şi funcţiile iniţiale, fiind concepută ca un spaţiu vast, rezervat în cadrul reţelei stradale, căruia i se dădea un aspect monumental prin porticuri. Echivalentul grecesc pentru *forum.* I.C.

AGRAFĂ 1. Crampon metalic, de formă rectangulară sau alcătuit din două trapeze adiacente prin baza mică, plasat în spaţii special tăiate, destinat să fixeze asizele de piatră ale unui zid sau panourile de parament pe o faţadă de zidărie brută (fr. *agrafe*, it. *borchia*, germ. *Agraffe*, engl. *cramp-iron).* **2.** Cheia unui arc în plin cintru sau frînt, de regulă reliefată faţă de restul bolţarilor şi decorată (fr. *agrafe*, it. *chiave*, engl. *ornamented keystone of an arch).* **3.** Obiect din metal, din lemn, din os etc., cu care se prinde sau se încheie o haină. Folosită din antichitate la tunici şi mantii, **a.** era fie dintr-o singură piesă, ca fibula grecească şi romană, fie din două piese unite prin agăţare, ca paftaua costumelor boiereşti, sau copcile actuale. **4.** Clamă sau ac de păr, formată dintr-o singură piesă sau din două părţi. În costumul tradiţional japonez, o anume **a.** avea semnificaţia inelului de logodnă (fr. *agrafe*, it. *fibbia, fermaglio*, germ. *Spange, Agraffe*, engl. *claps, clip, safety pin, hair pin).* T.S. şi A.N.

AGRICON Denumirea sub care apare în erminii instrumentul cu care erau frecate culorile sau alte materiale necesare pictorului. Sin. *lespede, marmură, piatră. V.* **piatră de frecat culorile** L.L.

AHIVADĂ (gr. *ahivada)* În erminii, scoica folosită de vechii pictori răsăriteni pentru amestecul culorilor. Sin. *scoică.* L.L.

AIGUIERE (fr.) Cană înaltă, cu picior, toartă şi cioc, confecţionată, la început, din metale preţioase, apoi din aramă, cositor sau din ceramică, mai tîrziu şi din cristal sau sticlă, folosită pentru spălarea mîinilor în timpul banchetelor, uneori fiind însoţită de un mic bazin în care se adună apa turnată pe mîini. De origine greacă, acest tip de vas cunoaşte o largă răspîndire în Evul Mediu, cînd este foarte decorat. Renaşterea preferă eleganţa formei, iar barocul îi amplifică bogăţia ornamentală. În sec.18-19, în Italia şi Spania apare **a.** cu capac, folosită la servirea vinului (fr. *aiguière*, it. *boccale mesciroba*, germ. *Giessgefäss, Wasserkanne*, engl. *ewer, water jug).* V.D.

AJUR 1. Tehnică decorativă constînd din traforarea de mici străpungeri în plăci de piatră sau de lemn, conform unui motiv prestabilit, permiţînd pătrunderea luminii în interiorul unui edificiu. Frecvent folosit la parapete, balustrade şi la piese decorative independente (iconostase, uşi împărăteşti etc.). **2.** Rărituri făcute în timpul lucrului, în scop decorativ, după un anumit model, în lungime, în lăţime sau în ambele direcţii, pentru ca o ţesătură, o dantelă sau o broderie să prezinte anumite goluri. **3.** Mod de montare a pietrelor preţioase, în aşa fel încît partea din spate să nu fie acoperită de montură; se foloseşte, în special, la montarea briliantelor (fr. *ajour, ajouré*, it. *traforo, traforato, traforato a giorno*, germ. *Durchbruch, durchbrochen*, engl. *openwork, perforated, pierced).* T.S. şi V.D.

ALABASTRON Vas antic de mici dimensiuni, în formă de pară alungită, din ceramică sau din sticlă, folosit la păstrarea alifiilor şi uleiurilor parfumate. *V.* **ceramică greacă** I.C.

ALABASTRU Rocă de formaţie metamorfică, varietate ghipsoasă (albă sau colorată în galben, oranj, brun, cenuşiu, datorită diverselor impurităţi) şi calcaroasă (albă cu granulaţie fină, transparentă, similară marmurei tandre) numită **a.** de Orient. Se extrage din carierele din Italia (Volterra, Sicilia), Algeria, Spania, Malta. Prin structura moale, poroasă, care se întăreşte în contact cu aerul, se ciopleşte, se lustruieşte lesne şi se pretează pictării, absorbind cu uşurinţă culorile, a avut o largă utilizare din antichitate, în Egipt, Asia Mică, Grecia, Italia, înlocuind adesea marmura în lucrări de arhitectură (coloane, pilaştri, placaje murale) şi sculptură (statui, reliefuri, sarcofage, urne funerare, vase ornamentale, diverse recipiente). În Europa, în sec. 13, **a.** serveşte de preferinţă în statuara funerară, în efigii, socluri şi plăci cu reliefuri pentru altare. Epoca de înflorire (sec.14-15) se situează în Franţa şi Anglia, unde sculptorii realizează în **a.** basoreliefuri policrome cu scene biblice pictate şi aurite care, fiind deosebit de apreciate în acea vreme, se răspîndesc şi în alte ţări. În veacurile următoare este folosit sporadic în arhitectură şi sculptură. Din sec. 19 din **a.** se confecţionează o gamă diversă de obiecte decorative pentru interior (fr. *albâtre*, it. *alabastro*, germ. *Alabaster*, engl. *alabaster).* C.R.

A LA LAMPE (fr.) Tehnică de modelare a sticlei, ce constă în încălzirea ei, prin expunerea la flacăra unei lămpi (iniţial cu ulei şi ulterior la o lampă Bunsen), pentru a deveni maleabilă şi posibil de fasonat cu ajutorul unui cleşte. Metoda era cunoscută de romani, iar în sec. 17, veneţienii o foloseau pentru mărgele sau mici motive; în Franţa, a servit la realizarea statuetelor din sticlă cunoscute sub denumirea de *figurines de Nevers.* În sec. 18, procedeul a fost folosit în Boemia şi Thuringia, ca şi de sticlarii francezi, italieni, austrieci şi germani, adepţi ai stilului 1900. V.D.

ALAMĂ Aliaj de aramă şi zinc, de culoare galben aurie, maleabil, ductil, uşor de prelucrat; se poate ciocăni, lustrui şi grava. Din **a.** lustruită, care capătă un aspect asemănător cu acela al aurului, se confecţionează arme, bijuterii, statuete, oglinzi, diverse ustensile casnice. Sub forma de plăci, **a.** este folosită şi în tehnicile de gravură în adîncime (fr. *cuivre jaune, laiton*, it. *ottone*, germ. *Messing*, engl. *brass).* V.D. şi I.P.

ALAUN (lat. *alumen)* Substanţă albă, cristalizată ca o sare fină, cu proprietăţi astringente. Este un sulfat dublu de aluminiu şi potasiu utilizat la fabricarea şi la fixarea materiilor colorante, ca mordant în boiangerie, la conservarea cleiurilor folosite de pictori. Sin. *piatră acră, stipsin* (fr. *alun*, it. *allume*, germ. *Alaun*, engl. *alum).* L.L.

ALB (lat. *albus*) Culoare produsă de orice suprafaţă care reflectă în întregime lumina. Poate fi compusă prin amestecul aditiv al culorilor-lumină primare sau al culorilor pigmentare primare. În raporturile cromatice, a. (ca şi negrul) este socotit nonculoare, datorită acromatismului lui. Pigmenţii a. se prepară fie prin prelucrarea unor materii naturale, fie pe cale chimică. Ei sînt cei mai folosiţi (de obicei, în amestec cu alţi pigmenţi), şi calităţile lor sînt decisive pentru durabilitatea operei. A. nu poartă întotdeauna (explicit) acest nume: *argilă, barită, biacca, bianco Santogiovanni, blaivas, blanc fix, bolus* a., *caolin, ceruză, constant white, creta (argentaria* etc.), *cretă, cretă franceză, enamel white, făioară, flake white, flowers of zinc, ghips, ipsos, Kremserweiss, lapte de var, litopon, melinum, ocru* a., *oleum white, paraetonium, pămînt* a., *perlweiss, permalba, placudă, placunti, praf de cretă, psimit, suliman, ştubeciu, talc, timonox, titanium pigment, titanolit, titanox, titazină, var, var de tencuială veche, var uscat la soare, Zinkblumen*. Principalii pigmenţi a.: **~ ca zăpada** → a. de zinc; **~ chinezesc** → a. de zinc; **~ de antimoniu,** oxid de antimoniu augmentat cu blanc fix, preparat în 1920, puţin utilizat, datorită stabilităţii lui relative (îl întunecă chiar emanaţiile de sulf). Sin. *timonox;* **~ de argint,** numele a. de plumb de cea mai bună calitate. Chimic este un carbonat de plumb pur, fără proprietăţi bazice (ca ceruzele comune), *v.* a. de plumb; **~ de bariu,** a. inert din punct de vedere chimic, obţinut artificial, folosit de la începutul sec. 20. E un sulfat de bariu precipitat (pur). Are o stabilitate absolută la lumină şi în amestecuri, o bună sicativitate (cînd este frecat cu ulei), este lipsit de toxicitate, rezistă bine. Este mult întrebuinţat ca material de umplutură în culorile de pictură (în care poate atinge proporţia de 50%), ca material-suport pentru unele culori-lac etc. Datorită transparenţei, este inutilizabil ca pigment. Este cel mai luminos dintre a. cunoscute. Alte denumiri: a. *fix,* a. *permanent, blanc fix, constant white, enamel white. V.* şi **barită; ~ de bismut,** nitrat de bismut, folosit la începutul sec. 19, toxic, sensibil la acţiunea sulfului. Sin. a. *de Bougival;* **~ de Bougival** → **cretă; ~ de cameră** → a. de plumb; **~ de caolin** → **caolin; ~ de ceruză** → a. de plumb; **~ de Clichy** → **a. de plumb; ~ de cretă** → **cretă; ~ de Gêns** → a. de plumb; **~ de Hamburg** → a. de plumb; **~ de icoane** → **a. de plumb; ~ de Kremnitz,** varietate de ceruză, astăzi abandonată, purtînd numele oraşului în care a fost fabricat, *v.* **a. de plumb; ~ de Krems,** ceruză de calitate superioară, *v.* **a. de plumb; ~ de magneziu,** carbonat de magneziu natural sau artificial, folosit ca pigment inert; **~ de marmură** → **cretă; ~ de Meudon** → **cretă; ~ de oase,** culoare preparată din oase calcinate (numită şi pulbere de os). Inertă din punct de vedere chimic, a fost folosită, uneori, în pictura medievală ca înlocuitoare a ceruzei. Fiind aspră, era utilă pentru grunduirea tăbliţelor de lemn, ori a hîrtiei şi pergamentului ce urmau să fie desenate cu condeiul de argint; **~ de Paris** → **cretă; ~ de perete** → **a. de var; ~ de plumb,** pigment artificial folosit din antichitate. În decursul vremii a fost cea mai întrebuinţată culoare **a.**, cu excepţia varului, pînă în prima jumătate a sec. 19, fiind singurul **a.** utilizabil în pictura în ulei. Continuă să rămînă cel mai intens **a.** Este un carbonat bazic hidratat de plumb, stabil la lumină, cu o mare putere de acoperire, rezistent la umiditate şi durabil. În schimb, este deosebit de toxic (mai ales în tempera şi guaşă, ceva mai puţin în ulei) şi se înnegreşte la contactul cu culorile care conţin sulf sau în prezenţa emanaţiilor sulfuroase din atmosfera poluată. Dificil şi în alte amestecuri, cu vremea se îngălbeneşte şi capătă o anumită transparenţă, vizibilă, îndeosebi, acolo unde este aplicat pe grunduri întunecate (Caravaggio, Ribera, Poussin etc.). Sin. a. *(de argint, de cameră, de Kremnitz, de ceruză, de Clichy, de Gêns, de Hamburg, de Krems);* a. *(flamand, francez, olandez, Thénard, tirolez, veneţian); biacca, ceruză, flake white, Kremserweiss, Perlweiss* etc. În erminii apare pomenit ca: *psimit, placudă, placunti, suliman, făioară, blaivas, ştubeciu,* a. *de icoane* etc. (unele denumiri provin din lat. *cerussa,* gr. *psimythion,* germ. *Bleiweiss* etc.); **~ de plumb sublimat,** culoare comparabilă cu a. de plumb, căruia îi este superior prin cîteva însuşiri, dar faţă de care este mai puţin stabil în amestecuri. Este un sulfat bazic de plumb care conţine şi zinc; **~ de Spania,** nume purtate de cretă şi de a. de bismut; **~ de stronţiu,** sulfat de stronţiu natural sau artificial, întrebuinţat ca pigment inert (înlocuit de barită şi blanc fix, care sînt mai ieftine); **~ de titan,** pigment cotat ca unul din succesele tehnologiei moderne a culorilor. Experienţele făcute în ultimele decenii ale sec. 19 s-au finalizat în 1912, în Norvegia, prin obţinerea acestui bioxid de titan pur. Are o capacitate de acoperire net superioară, este stabil la lumină şi în amestecuri, lipsit de toxicitate, frecat cu ulei are o bună sicativitate, e compatibil cu toţi lianţii, rezistă bine la acţiunea agenţilor chimici, la umiditate şi intemperii. Datorită opacităţii sale poate cuprinde mari cantităţi de materiale de umplutură, astfel că sortimentele destinate picturii conţin, uneori, amestecuri care îi alterează calităţile; **~ de Troyes** → **cretă; ~ de travertin,** pigment din piatră a. de travertin, calcinată, prezent în frescele marilor maeştri ai Renaşterii; **~ de var,** culoare folosită exclusiv în frescă, pomenită de Heraclius şi Teofil (sec. 10-12). Varul, vechi de cîţiva ani, era uscat, pulverizat, degresat prin spălări repetate, strecurat şi frecat pe piatră cu apă. Se mai putea obţine şi din tencuială veche de frescă, măcinată, frecată cu apă şi strecurată. Cennini relatează că, la Florenţa, se numea bianco Sangiovanni. Vechii noştri pictori bizantini îi spuneau: *psimit (psimit al păretelui, psimit uscat),* suliman al păretelui, făioara păretelui, şagherbais, var de tencuială veche, var uscat la soare, a. de perete etc.; **~ de zinc,** pigment artificial, inventat la sfîrşitul sec.18 de chimistul francez Bernard Courtois, a cărui fabricaţie şi utilizare a început pe la mijlocul sec. 19. Este un oxid de zinc uşor rece, perfect stabil la lumină şi în amestecuri, cu o uşoară toxicitate. Din nefericire, particulele extrem de fine din care e format nu reflectă bine lumina, deci nu are opacitate. Pus în strat gros, în pictura de ulei, devine sticlos şi cracleează uşor după uscare; are şi o slabă sicativitate, cînd este frecat cu ulei. Sin. a. *chinezesc,* a. *ca zăpada, Zinkblumen;* **~ din coajă de ou,** preparat din coji de ou curăţate prin fierbere în apă, uneori calcinate, apoi pulverizate, a fost utilizat în pictura medievală pentru caracterul său inert, ca înlocuitor al ceruzei. S-a folosit şi în pictura murală, inclusiv pentru retuşurile frescei; **~ din cochilii de stridii,** a. inert, preparat din cochilii de stridii calcinate şi măcinate, întrebuinţat, uneori, ca înlocuitor al ceruzei (în Anglia medievală etc.); **~ din marmură,** culoare utilizată numai în frescă, începînd din sec. 16. Pentru lucru, de obicei, era amestecată cu a. de var; **~ englez** → **cretă; ~ fix** → **a. de bariu; ~ flamand** → **a. de plumb; ~ francez** → **a. de plumb; ~ mineral** → **ghips; ~ olandez, 1.** variantă de ceruză folosită în Renaştere. **2.** nume purtat de argila de China; **~ oleum** → **litopon; ~ permanent** → **a. de bariu; ~ Thénard** → **a. de plumb; ~ tirolez** → **a. de plumb; ~ veneţian** → **a. de plumb; ~ vienez** → **cretă** (fr. *blanc,* it. *bianco,* germ. *weiss,* engl. *white).* L.L.

ALBA (lat. *alba,* tunică) Cămaşa albă a botezului primilor creştini. În costumul medieval european al demnitarilor civili sau ecleziastici, piesă vestimentară din pînză sau lînă albă, lungă pînă la glezne şi largă, prevăzută cu mîneci. După instaurarea veşmintelor croite pe corp, în stilul gotic (sec. 13-14), a. a rămas în costumul liturgic catolic, o cămaşă confecţionată din pînză de in sau cînepă, de culoare albă, lungă pînă la glezne, prevăzută cu mîneci cu dantele şi prinsă în talie cu un şnur, folosită de preot sau de diacon ca veşmînt purtat sub casulă, dalmatică sau pluviale. În biserica ortodoxă, aproximativ sinonim ca funcţie este *stiharul* (fr. *aube,* it. *alba,* germ. *Albe, Chorhemd, Messhemd,* engl. *alb). V.* şi **cotta** A.D. şi T.S.

ALBARELLO (it.) Vas de farmacie din maiolică, înalt, cilindric, cu picior scund şi gît strîmt, avînd, pe fond alb, un decor floral policrom şi numele latin al medicamentului pe care îl conţine. De origine spaniolă, fabricat în Italia, în mod curent în sec. 15, şi imitat în Franţa (Rouen), Flandra (Anvers) şi Anglia, în sec. 15-16 (fr. *albarello,* germ. *Drogenbehälter,* engl. *drugjar).* V.D.

ALBASTRU Culoare de bază a spectrului solar care nu poate fi creată prin amestec fizic, ale cărei lungimi de undă variază între c. 450-500 milimicroni. A. se prepară prin prelucrarea unor materii naturale, minerale sau vegetale, dar mai ales pe cale chimică. Are, uneori, denumiri fanteziste: a. (ca cerul, ca oţelul, de apă, cascadă, electric, Marie-Louise, oriental, spaţiu, husar), bleu jandarm etc., alteori, pigmenţii a. nu poartă (explicit) acest nume: *armenium, azur (colorat, de lapislazuli, de Persia, fritic, latin, regal, scitic, turnat, veneţian, vestorian), azurit, azzurium, azzurro della Magna, azzurro oltremarino, azzurrum almaneum, bice blue, bronz blue, celestial blue, cenuşă* a., *cenuşă de ultramarin, ceruleum, chessylite, cianină* a., *cobalt azuriu, coelin, drobuşor, eschel, glaucofan, hinti, indigo (de drobuşor, de isatis tinctoria), indih, lac* a., *lapislazuli, lazuline blue, lazur, lazur de Persia, Lazursteinblau, leacă, liliachiu, lime blue, malahit* a., *miniu* a., *outremer lapis, paste blue, sil caeruleum, sineală, sky blue, smalţ, turnesol, ultramarin (artificial, francez, genuine, natural), vivianită, Wasserblau, wolfram ultramarin.* Principalii pigmenţi a.: **~ azuriu 1.** azuriu, **2.** a. de smalţ; **~ celest** → **a. de cobalt; ~ ceruleum, 2.** a. de smalţ; ... culoare deschisă, cu nuanţe verzui, reci, care se foloseşte de la începutul sec. 19. Este una din cele mai bune culori moderne: absolut stabilă la lumină şi în amestecuri, acoperă bine, este compatibilă cu toţi lianţii, are o bună sicativitate cînd este frecată cu ulei. Chimic, este un stanat de cobalt, utilizabil în toate tehnicile picturii. Sin. *ceruleum, coelin;* **~ chinezesc,** varietate superioară a a. de Prusia; **~ cipriot,** culoare folosită în antichitate, derivată, probabil, din cobalt, denumită de Pliniu *sil caeruleum;* **~ cyanic,** nuanţă rece a a. de Prusia; **~ de Alexandria** → **a. egiptean; ~ de Anvers,** varietate inferioară a a. de Prusia. Sin. a. *de Harlem,* a. *mineral* (uneori); **~ de Armenia,** sin. *Armenium* → **azurit; ~ de Berlin** → **a. de Prusia; ~ de Bremen,** pigment derivat din cupru (hidroxid, carbonat sau arseniat de cupru), toxic, semitransparent, puţin durabil. E cunoscut din sec. 18, astăzi este părăsit. Un sortiment verzui este numit *green verditer.* Sin. a. *(de cupru, de munte, italian, verditer), bice blue, cenuşă* a., *lime blue;* **~ de cobalt,** culoare folosită în pictura murală din a doua jumătate a sec. 18. Un pigment superior, preparat, în 1802, de francezul Jacques Thénard este un aluminat de cobalt care aminteşte de ultramarinul natural. Lumina nu-l modifică, are stabilitate în amestecuri, rezistă la intemperii, iar frecat cu ulei are o bună sicativitate. Sin. a. *(de Viena, celest, Leithner, Leiden, regal,*

Thénard, Gahn), cobalt azuriu; **~ de cupru, 1.** azurit, **2. a.** de Bremen; **~ de fier,** nume generic al diverselor ferocianuri de fier, *v* .**a. de Prusia; ~ de Flandra, → a. de smalţ; ~ de Franţa,** o varietate a **a.** de Prusia. Sin. **a.** *(Marie-Louise, Napoleon);* **~ de Germania → azzuro della Magna; ~ de Harlem → a. de Anvers; ~ de lapislazuli → a. ultramarin natural; ~ de mangan,** pigment foarte rece, uşor verzui, intens, stabil (manganat de bariu); **~ de munte → azurit** şi **a. de Bremen** (uneori); **~ de oţel → a. de Prusia; ~ de Paris → a. de Prusia; ~ de Persia, → a. ultramarin natural; ~ de Prusia,** culoare rece, cu tonuri închise, descoperită de Diesbach în 1704 (Prusia), sub numele de **a.** de Berlin. Ulterior, s-au creat sortimente diferite ca mod de preparare, compoziţie, reacţii şi nuanţe (indigo, ultramarin etc.). Este o ferocianură feroasă care conţine oxizi de fier şi compuşi organici. Lipsită de toxicitate, acoperă bine (mai ales dacă este amestecată cu puţin alb). Stabilitatea ei în amestecuri este discutabilă, avînd tendinţa să inunde celelalte culori (pictorii evită, în general, amestecurile, întrebuinţînd-o liberă, eventual izolată prin pelicule de verni). Incompatibilă cu varul, este inutilizabilă în frescă. Unele sortimente se decolorează la lumină sau se înverzesc datorită aerului. Sînt tehnologi care recomandă scoaterea ei de pe paleta pictorului. Datorită marii ei puteri de colorare, poate încorpora materii de umplutură în proporţii importante, motiv pentru care se foloseşte la prepararea unor culori ieftine. Sin. **a.** *(cyanic, de Berlin, de Anvers, de Paris, de fier, de oţel, chinezesc, Milori, Turnbull), bronze blue, celestian blue, paste blue;* **~ de Pozzuoli,** numele dat de romani **a.** egiptean, fabricat la Puteoli (Pozzuoli) după o veche metodă egipteană; **~ de Saxa → a. de smalţ; ~ de smalţ,** derivat din cobalt, descoperit în sec. 16, este un smalţ pulverizat (sticlă colorată de oxidul de cobalt), cu o slabă putere de acoperire, dar durabil. Sin. **a.** *(azuriu, de Flandra, de Saxa, regal), eschel, smalţ, sticlă de cobalt;* **~ de Veneţia → azurit; ~ de Viena → a. de cobalt; ~ de Voroneţ,** nume purtat la noi, în ultima vreme, de azurit, fiind prezent în frescele Voroneţului (şi în alte locuri); **~ egiptean, 1.** culoare preparată în Egiptul antic din faianţă pulverizată. Sin. *azur fritic, frit de Alexandria.* **2.** Culoare deosebit de frumoasă şi de durabilă, inventată la Alexandria, de un anume Vestorius, şi fabricată mai tîrziu, la Puteoli (Pozzuoli), în Italia, unde era numită *vestorianum puteolanum caeruleum.* Metoda originală de preparare s-a pierdut. Sin. **a.** (*de Alexandria, de Pozzuoli, italian), azur (vestorian, fritic, scitic, turnat);* **~ englez → azurit; ~ ftalocianină, a.** profund, rece, inventat în 1935, în Anglia. Se aseamănă cu **a.** de Prusia, prin tentă şi putere de colorare, dar îl depăşeşte, prin stabilitate. Utilizabil în toate tehnicile. Este o ftalocianină de cupru. Sin. **a.** *(intens, thalo, Windsor);* **~ Gahn → a. de cobalt; ~ Gmelin → a. ultramarin artificial; ~ Guimet → a. ultramarin artificial; ~ indantron,** pigment intens, stabil la lumină şi la agenţii atmosferici. Este o culoare organică sintetică, contemporană (din seria apărută în S.U.A., în ultimii zeci de ani, superior anilinelor); **~ indian → indigo; ~ intens → indigo şi a. ftalocianină; ~ italian → a. egiptean; ~ lazulin → a. ultramarin natural; ~ Leithner → a. de cobalt; ~ Leiden → a. de cobalt; ~ Marie-Louise → a. de Franţa; ~ Milori,** varietate superioară a **a.** de Prusia; **~ mineral → azurit, a. (de Anvers, de mangan); ~ Napoleon → a. de Franţa; ~ pompeian,** sortiment modern (imitaţie) de **a.** *egiptean;* **~ regal,** nume purtat de pigmenţi diferiţi ca tentă, compoziţie şi proprietăţi; **~ thalo,** nume brevetat (în S.U.A.) al **a.** *ftalocianină;* **~ Thénard → a. de cobalt; ~ Turnbull,** varietate inferioară a **a.** de Prusia; **~ ultramarin, 1. a.u.** natural este una dintre cele mai frumoase şi scumpe culori, despre care se spune că era plătită, odinioară, cu echivalentul în aur al greutăţii ei. Se prepară din piatra semipreţioasă denumită lapislazuli sau lazurită, din care, după pulverizare şi spălări repetate, rezultă doar 2-3% culoare pură (restul fiind cenuşă de ultramarin). Cennini descrie pe larg procedeul medieval de preparare a acestei culori, întrucît o socoteşte „mai desăvîrşită decît toate celelalte culori, şi despre care nu s-ar putea vorbi niciodată îndeajuns". Singurul pigment intens colorat şi totodată absolut stabil, în orice condiţii, al celor vechi. A fost folosit curent pînă în sec. 18. Sin. **a.** *(lazulin, de lapislazuli, de Persia, latin, de Veneţia), lapislazuli, lazur, lazurium, ultramarin genuine, ultramarin natural, saphiros, outremer lapis.* **2. a.** ultramarin artificial (îndeosebi cel deschis) se aseamănă cu ultramarinul natural, pe care îl înlocuieşte, fără să aibă strălucirea şi rezistenţa acestuia. A fost preparat de francezul Jean-Baptiste Guimet, în 1827 (şi publicat de Gmelin, în 1828). Stabil la lumină şi lipsit de toxicitate, are o putere de acoperire mai modestă, este sensibil la variaţiile atmosferice, (îl afectează acidul sulfuric prezent în atmosfera poluată); e dificil în unele amestecuri, iar dacă e folosit liber poate contracta boala ultramarinului. Utilizabil în toate tehnicile picturii, inclusiv în frescă. Chimic, este o combinaţie complexă de aluminiu, sodiu, siliciu şi sulf. Sin. **a.** *(francez, Gmelin, Guimet, permanent, regal), oltremare, sky blue, ultramarin (artificial, francez, Guimet);* **~ unguresc → azurit; ~ verditer → a. de Bremen; ~ vestorian → a. egiptean; ~ Windsor,** numele standardizat al **a.** *ftalocianină* (fr. *bleu,* it. *azzurro, turchino,* germ. *blau,* engl. *blue).* L.L.

ALBUŞ DE OU Datorită compoziţiei sale, în care este prezentă albumina, se foloseşte pentru însuşirile adezive: la aglutinarea pigmenţilor în unele tehnici pe bază de apă, ca „vernis de ou", în operaţiile de ipsosire a iconostaselor, la prepararea anumitor polimenţi etc. Este cel mai important liant medieval pentru pictura de manuscris. În erminiile noastre e denumit albeaţă de ou (fr. *blanc d'oeuf,* it. *bianco d'uovo,* germ. *Eiweiss,* engl. *white of an egg, albumen).* L.L.

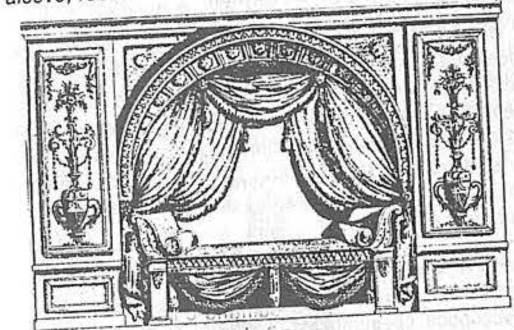
ALCARAZA (sp.) Vas din pămînt ars, poros, folosit în ţările cu climă caldă pentru a păstra apa rece. De origine egipteană, acest tip de vas este introdus în sec. 8 de arabi în Spania, de unde se răspîndeşte în Franţa şi în Italia. În China, acest vas este din porţelan şi are un cioc; în Persia, Italia şi Spania a. sînt din pămînt smălţuit şi adesea decorate cu motive policrome (fr. *alcaraza,* it. *vaso poroso,* germ. *Kühlkrug,* engl. *porous water-cooler).* V.D.

ALCOOL Pe plan artistic este de menţionat folosirea lui la degresarea plăcilor de gravură şi la dizolvarea sau topirea unor substanţe ca sacîzul şi colofoniul (fr. *alcool,* it. *alcool,* germ. *Alkohol,* engl. *alcohol).* A.P.

ALCORA Manufactură spaniolă de faianţă şi de porţelan, din apropierea oraşului Valencia, înfiinţată în 1726-1727 de Don Buenaventura Pedro de Alcantara, conte de Aranda, cu concursul unor meşteri faianţari francezi de la Moustiers. Primele piese de faianţă executate, în perioada 1727-1749, în stilul atelierului Moustiers sînt cele mai valoroase din punct de vedere artistic. Mai tîrziu, se produc aici aplice ovale în stil rococo, cu o scenă religioasă în centru şi motivele bordurii în relief, platouri, vase, în special de tip albarello, într-un colorit intens — portocaliu, verde sau negru bătînd în roşu. Ornamentele preferate sînt flori şi plante, tratate în stil extrem-oriental, şi floarea de cartof, specifică manufacturii Moustiers. Începînd din 1751 se ivesc timide încercări de fabricare a porţelanului cu ajutorul unor specialişti francezi şi germani. La sfîrşitul sec. 18 - începutul sec. 19, la **A.** se realizează servicii de masă şi statuete de bună calitate, în maniera lui Josiah Wedgwood şi în stil neoclasic. Mărci: litera A în brun, negru, aur (după 1784); un cerc cu inscripţia Fab. de Aranda şi dedesubt litera A. V.D.

ALCOV (arab *al qobbah,* camera de dormit) Introdus în Franţa în sec. 17, termenul **a.** intră în circulaţie avînd o nouă accepţie: în cadrul camerei de dormit reprezintă spaţiul special amenajat unde se plasează patul. Aşezat pe o estradă joasă sau înălţată pe trepte, uneori delimitată de restul încăperii printr-o balustradă, patul din **a.** poate fi disimulat parţial sau în întregime prin uşi, panouri, draperii. În sec. 18, cînd se renunţă la estradă, patul ocupă un loc retras, într-o nişă adîncă, ascunsă de perdele groase sau transparente. La începutul sec. 19, în epoca primului Imperiu, foarte căutat este budoarul cu **a.**, iar în timpul Restauraţiei, cabinetul de lucru cu **a.** De la jumătatea sec. 19, cînd se creează diverse tipuri de garnituri de mobilier destinate camerei de dormit, **a.** dispare (fr. *alcôve,* it. *alcovo,* germ. *Alkove, Bettnische,* engl. *alcove, recess for a bed).* C.R.

ALEGORIE (gr. *allegoreo,* a exprima în alt fel) În artele plastice, imagine sau suită de imagini care exprimă indirect, în general prin personificare, anumite idei, acţiuni, caractere. **A.** este folosită mai ales în arta monumentală şi a jucat un rol de seamă în pictura, sculptura şi grafica goticului, Renaşterii, barocului, rococoului, uneori şi în romantism. Realismul, apoi arta modernă au renunţat, cu minime excepţii (suprarealismul), la **a.** Pînă în sec. 19, procedeele **a.** erau legate de existenţa unor repertorii iconografice sistematice, care aveau în subtext şi o funcţie moralizatoare sau de transmitere a unor mesaje cu conţinut ezoteric. Spre deosebire de simbol, **a.** are un caracter conceptual, de abstractizare a unor experienţe vizuale concrete, după cum se poate înscrie şi într-un sistem de convenţii imagistice proprii anumitor colectivităţi profesionale, sociale, ideologice etc. (fr. *allégorie,* it. *allegoria,* germ. *Sinnbild, Allegorie, Gleichnis,* engl. *allegory).* A.P.

ALENTOURS (fr.) Motiv ornamental constituit din benzi late între bordura şi cîmpul unei tapiserii, avînd ca motive figuri, blazoane, ornamente vegetale sub formă de ghirlande şi buchete. **A.** apar în sec. 15, cînd tapiseriile, fiind folosite pentru împodobirea interioarelor, capătă un aspect mai puţin solemn. Prin extensie, întreaga bordură bogat ornamentată, inspirată din arta italiană, specifică tapiseriei franceze din sec. 18 (fr. *alentours,* it. *orbo, contorni,* germ. *Ornamentbordüre, Einfassung, Umrahmung,* engl. *woven frame).* V.D.

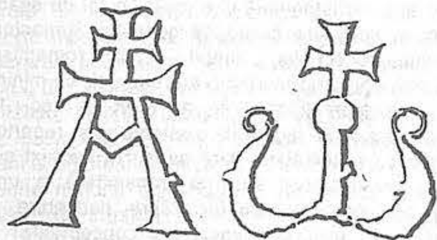
ALERGĂTOR → moletă

ALEXANDRIN, STIL ~ Mişcare artistică a cărei sursă este Alexandria, oraş din nordul Egiptului, care,

începînd cu sec. 3 î.H., transformă moştenirea Greciei clasice. Alexandrinismul este o artă caracterizat printr-un sentiment mai viu al naturii, uneori prin graţie şi preţiozitate sau, dimpotrivă, prin exagerare în redarea tensiunilor lăuntrice. Adesea raportat la clasicismul grec ca o manierizare, **s.a.** a fost preluat de romani şi redescoperit în sec. 18, cu ocazia săpăturilor arheologice de la Pompei şi Herculanum, avînd o foarte mare influenţă asupra stilului Ludovic XVI. *V.* şi **elenism** I.C.

ALEXANDRIT Sticlă obţinută în Anglia, la începutul sec. 20, de Thomas Webb III (1865-1925) şi de fabrica Stevens and Williams Ltd., prin încălzirea treptată a piesei, astfel încît cea mai mare parte să fie colorată în galben-chihlimbar, iar spre extremităţi, în albastru sau roşu. Uneori se îndepărtează stratul de culoare pentru a se lăsa să apară un motiv detaşat pe fondul galben. V.D.

ALFA ŞI OMEGA (A şi Ω) Prima şi respectiv ultima literă a alfabetului grecesc, desemnînd semne apocaliptice ce semnifică începutul şi sfîrşitul, unite în persoana lui Dumnezeu-Tatăl şi în cea a lui Iisus Hristos. Au fost folosite încă din arta paleocreştină ca simbol al lui Hristos, singure sau în relaţie cu monograma acestuia şi cu crucea. *V.* şi **Chi-Rho** T.S.

ALGRAFIE Procedeu de gravură pe o placă de aluminiu granulată, tratată cu acid fosforic şi desenată cu creionul de grafit (fr. *algraphie*, germ. *Algraphie*, engl. *algraph*). A.P.

ALICATADOS (sp.) Plăci ceramice folosite pentru pardoseală, fabricate la Triana (cartier din Sevilla) începînd din sec. 14, colorate alb, albastru, verde şi asamblate în genul mozaicului, de obicei în motive geometrice. V.D.

ALINIAMENT 1. Spaţiu jalonat la intervale egale de elemente de acelaşi tip (arbori, statui, fîntîni), urmînd un traseu prestabilit. **2.** Rezultatul unei operaţiuni de sistematizare urbană, constînd în aducerea la o linie comună a fronturilor construite, a spaţiilor verzi sau a amenajărilor utilitare ce le deservesc, în raport cu o arteră de circulaţie (fr. *alignement*, it. *allineamento, direttura*, germ. *Richtung, Bauflucht*, engl. *building line, setting in a straight line*). T.S.

ALIZARINĂ 1. Materie colorantă extrasă din rădăcinile plantei erbacee numită roibă sau garanţă (*rubia tinctorum*), împreună cu alţi coloranţi, puţin rezistenţi, ca: purpurina, xantina, purpuro-xantina etc. A fost folosită, încă din antichitate, pentru prepararea unor roşuri reci, destinate picturii şi boiangeriei (*v.* **lac de garanţă**). Izolată, în 1826, de chimiştii francezi Pierre Jean Robiquet şi Colin, **a.** a prilejuit crearea unor culori-lac cu nuanţe delicate, variind între oranj, roşu şi violet. **2.** Colorant sintetic preparat, în 1868, de chimiştii germani, Graebe şi Liebermann, din antracen, pe baza căruia se produc pigmenţi coloraţi cu nuanţe reci. **A.** sintetice sînt transparente, de obicei se modifică în amestecuri şi se decolorează la lumină. Principalele **a.** sintetice: ~ **albastră,** cu nuanţe între indigo şi albastru verzui, tinde să se întunece la lumină; se utilizează pentru unele cerneluri tipografice sau pentru destinaţii în care durabilitatea nu este indispensabilă; ~ **brună,** are proprietăţi prin care se apropie de **a.** roşie. Sin. *lac de garanţă Rubens, lac de garanţă brun;* ~ **galbenă,** cu un ton stins, uşor maroniu, este mai puţin rezistentă decît **a.** roşie; ~ **roşie,** stabilă la lumină şi în amestecuri, e cea mai bună dintre **a.** sintetice, singura larg acceptată de pictori; ~ **verde,** are proprietăţi şi utilizări comune cu **a.** albastră; se apropie de tenta verdelui smarald; ~ **violetă,** culoare modestă, cunoscută ca **lac de garanţă violet** (fr. *alizarine*, it. *alizzarina*, germ. *Alizarin*, engl. *alizarine*). L.L.

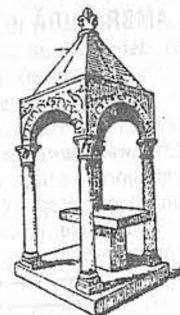
ALLA PRIMA (it.) Modalitate rapidă de execuţie a unei picturi, prin care tabloul se termină într-o singură şedinţă de lucru. Fără să fie primii, au excelat în acest mod de lucru pictorii de *plein air* de la Barbizon, apoi impresioniştii. Printre artiştii care au lucrat într-o singură repriză un loc aparte îl ocupă Van Gogh. În secolul nostru metoda este larg răspîndită. De obicei, o operă executată într-o singură zi este vie şi spontană, are căldură şi prospeţime. În tehnica uleiului un tablou lucrat **a. p.** are, faţă de unul pictat prin reveniri, cîteva atuuri legate de modificările în timp ale materiei picturale: rămîne proaspăt (nu mai transpar straturile inferioare ezitante, ci albul grundului, care iradiază, luminînd tentele), sînt prevenite degradările datorate uscării inegale a straturilor şi pasta emailează mai rapid. Lucrul **a. p.** nu se potriveşte oricărui artist, nici oricărei teme plastice sau oricărui subiect. **A. p.** este practicată şi în alte tehnici — tempera, acuarela etc., sau chiar în *buon fresco*. L.L.

ALL'ANTICA (it.) Expresie care denumea odinioară o lucrare de artă executată după un model antic. L.L.

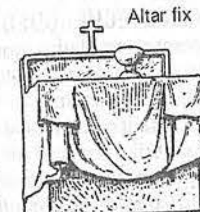
ALMANAH (arab. *al-manakh*) Denumire dată unor publicaţii periodice ilustrate, de obicei anuale, cu un cuprins specializat pe un domeniu sau care conţine o mare varietate de subiecte: informative, educative, de divertisment etc. (fr. *almanach*, it. *almanacco*, germ. *Almanach*, engl. *almanac*). *V.* şi **calendar** A.P.

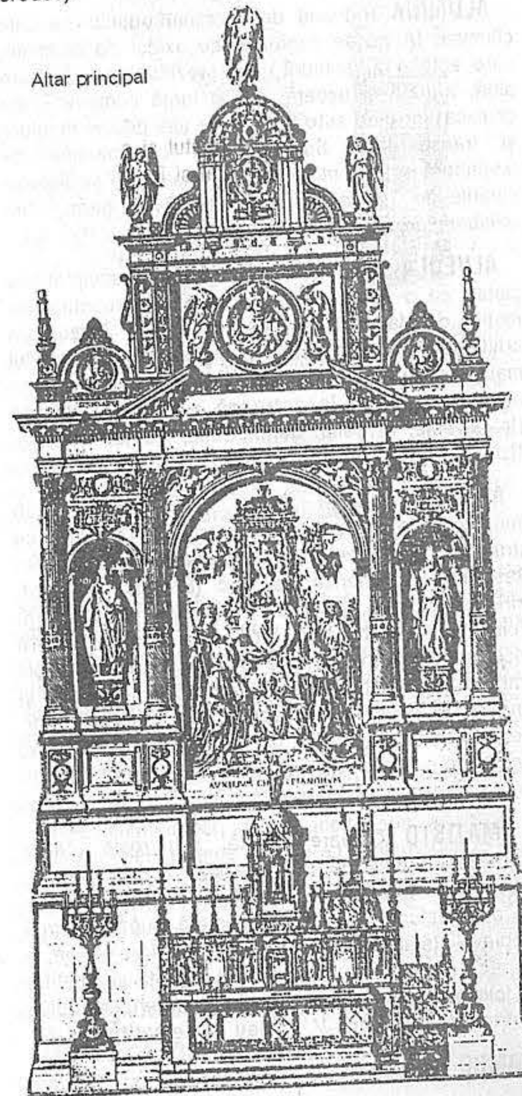
AL SECCO sau IN SECCO (it.) → **pictură**

ALTAR 1. Loc sacru destinat depunerii ofrandelor şi oficierii sacrificiilor, apărut o dată cu credinţele religioase. În epoca preistorică, **a.** era format din cîteva pietre dispuse în aşa fel încît să permită scurgerea sîngelui în timpul sacrificiului. În Grecia, **a.** era plasat în incinta sanctuarului în faţa templului, avînd o formă rectangulară sau circulară. Importanţa şi aspectul **a.** au urmat dezvoltarea arhitecturii şi sculpturii, ele ajungînd în epoca elenistică la dimensiuni colosale (**A.** lui Zeus, Pergamon). În epoca romană, **a.**, blocuri de marmură îmbogăţite cu reliefuri, erau închinate nu doar zeilor, ci şi împăraţilor (Ara Pacis). **2.** Masa (*mensa*), plasată în centrul sanctuarului, pe care se celebrează liturghia. Este constituită fie dintr-o simplă placă din piatră rectangulară, sprijinită pe un picior central sau pe colonete în colţuri, fie dintr-un paralelipiped culcat (bloc compact sau „dulap") sau dintr-un bloc de forma unui sarcofag (~ **fix**). În bisericile catolice, pot exista mai multe **a.**, dintre care cel situat în axul sanctuarului este ~ **principal;** celelalte poartă denumirea de ~ **secundare** sau ~ **votive.** La consacrarea de către episcopi, era dotat cu relicve de martiri, sau de alţi sfinţi, considerate indispensabile pentru oficierea liturghiei. Pe **a.** se află, de regulă, piese ţesute, albe sau colorate, un crucifix, sfeşnice — în cele ortodoxe importante, şi ripide —, iar în timpul oficierii liturghiei, vasele şi cărţile de cult. În unele biserici de veche tradiţie, deasupra **a.** se ridica un baldachin sau un ciboriu (fr. *autel*, it. *altare*, germ. *Altar*, engl. *altar*). **3.** ~ **portativ,** este o piesă mobilă avînd aceleaşi funcţii cu masa **a. 4.** Denumire dată unui ansamblu decorativ, pictat, sculptat sau mixt, plasat pe latura lungă din spate a mesei **a.**, alcătuit dintr-o parte centrală (panou pictat sau scrin cuprinzînd o statuie sau un grup statuar), flancată sau nu de o pereche de aripi fixe sau de 1-2 perechi de aripi mobile (voleuri), sprijinită pe o predelă şi terminată cu un coronament sculptat. Este o piesă caracteristică mediilor catolice şi protestante. Din punct de vedere iconografic, nu există reguli fixe pentru decorarea sa. Epoca gotică este perioada maximă a înfloririi ~ **cu aripi.** În Transilvania, se păstrează un număr însemnat de **a.** gotice tîrzii la Braşov, Mediaş, Sibiu, Biertan, Sebeş, Cluj şi în numeroase sate. **A.** din Renaştere şi baroc au numai un panou central pictat, plasat într-un cadru arhitectonic, uneori flancat de statui. În funcţie de structură, **a.** poartă diferite denumiri: *triptic, poliptic, retablu,* ~ **cu aripi** sau ~ **cu voleuri** (fr. *retable*, it. *pala d'altare*, germ. *Retabel, Flügelaltar*, engl. *reredos*). I.C. şi T.S.

Altar paleocreştin

Altar antic

Altar fix

Altar principal

ALTERNANȚĂ (lat. *alternus,* unul din doi) **1.** Reluare succesivă, la intervale regulate sau nu, a unui element plastic: o linie, o formă, un ton, un ornament, un accent etc. **2.** Ornament care constă în repetarea a două sau mai multe motive decorative, conform unui ritm anumit. **3.** Sistem constructiv în care suporții unei bolți (coloane și stîlpi) se succed alternativ; este întîlnit, cu precădere, în bazilicile romane tîrzii și bizantine din sec. 6-7 (fr. *alternance,* it. *alternanza,* germ. *Stützenwechsel, Wechsel von Pfeiler und Säule,* engl. *alternate order, alternation of supports, alternate piers).* L.L., V.D. și T.S.

ALTORELIEF Tip de relief puternic profilat față de suprafața de fundal, cu tendința de desprindere de acesta. Sin. *relief înalt. V.* și **relief** I.C.

ALUMINĂ Hidroxid de aluminiu obținut pe cale chimică. (A nu se confunda cu oxidul de aluminiu, care este o **a.** anhidră.) Se prezintă ca o pulbere albă, afînată și ușoară, are o largă compatibilitate chimică, iar cînd este frecată cu ulei devine incoloră și transparentă. Se folosește ca material de umplutură sau ca material-suport pe care se fixează culorile-lac (fr. *alumine,* it. *allumina,* germ. *Aluminiumhydroxid,* engl. *alumina).* L.L.

ALVEOLĂ (lat. *alveolus)* **1.** Ornament, sculptat sau pictat, ca o mică celulă, formînd prin repetare un motiv de fagure sau de stalactite. Folosit în arhitectură pentru decorarea bolților, mai ales în stilul maur (palatele din Granada și Córdoba). **2.** Cavitate mică în care se încastrează o piatră prețioasă (fr. *alvéole,* it. *cella,* germ. *Zelle, Höhle, Höhlung, Schälchen,* engl. *alveolus, cell).* V.D.

AMARANT Lemn exotic cunoscut și sub denumirile: lemn de violete și acaju de Cayenne, cu structură dură, colorat în nuanțe roșu-violacee. Răspîndit în America de Sud (Brazilia, Guyana), Africa (Guineea), importat în Europa din sec. 18. Folosit, îndeosebi, sub formă de furniruri pentru mobilier de lux și obiecte decorative, de ebeniștii francezi (epoca Regenței, Ludovic XV, Restaurație) și englezi (Chippendale, Hepplewhite, Sheraton) (fr. *bois d'amarante, bois de violette,* it. *legno di amaranto,* germ. *Amarantholz, Purpurholz,* engl. *amaranth-wood, purple-wood).* C.R.

AMATISTO Culoare violetă, sau roșie „ca a cardinalilor", descrisă de C.Cennini în tratatul său, provenită dintr-o rocă dură (probabil hematita roșie — un oxid natural de fier). Prelucrată după sistemul medieval (sfărîmată într-o piuliță și frecată pe o lespede de porfir, cu puțină apă), numită și amatito, se folosea în frescă, pentru colorarea pergamentului, a hîrtiei de desen etc. *V.* și **roșu de hematită** L.L.

AMBO → **amvon**

AMBOL Numele purtat în erminii de o pastă roșie, cu ajutorul căreia erau fixate foițele de aur pe panourile de lemn. Funcția lui era dublă: de adeziv și de ecran roșu, care iradia discret de sub foița subțire, colorînd-o ușor. **A.** era destinat, de obicei, zonelor aurite care urmau să fie sclivisite cu dintele. Compoziția pastei, variabilă, era un amestec din care făceau parte pigmenți, materii adezive, plastifianți etc. Una din cele mai simple rețete, extrasă din *Cartea de pictură* a lui Dionisie din Furna (sec. 18), cuprindea: bol de Armenia, ocru și „foarte puțin săpun, așijderea oleacă de albuș de ou". Cennini compunea **a.** din bol și albuș. Pasta, fluidizată prin adaos de apă, era aplicată în straturi subțiri, se lăsa la uscat, apoi se umezea cu alcool și se aplica foița, presîndu-se cu un ghemotoc de vată. După un răstimp de cel puțin o oră, urma sclivisirea. Sin. *ambol roșu, ampol, ampolul Domnului, poliment. V.* **ambularisire** L.L.

AMBRAZURĂ (fr.) **1.** Deschidere practicată într-un zid, delimitată de cadrul unei ferestre sau al unei uși. **2.** Spațiul cuprins între montanții ferestrei sau ușii (fr. *embrasure,* it. *strombatura, spaletto,* germ. *Fensterleibung, Fensterwandung, Fensternische,* engl. *splay, window-recess).* **3.** Deschidere practicată într-o amenajare întărită, pentru a permite tragerea cu o armă; îngustă spre exterior; se evazează spre interior (fr. *embrasure,* it. *cannoniera,* germ. *Schiessscharte,* engl. *port-hole). V.* și **fereastră de tragere** T.S.

AMBRĂ → **chihlimbar**

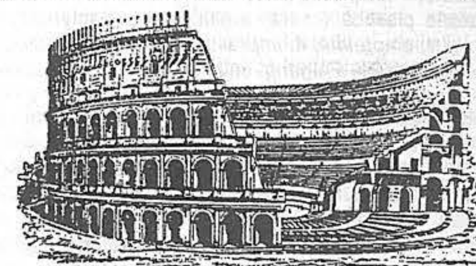
AMBULARISIRE Numele operației prin care vechii noștri pictori de tradiție bizantină aplicau ambolul, peste suprafețele grunduite ale panourilor ce urmau să fie aurite. *V.* și **ambol** L.L.

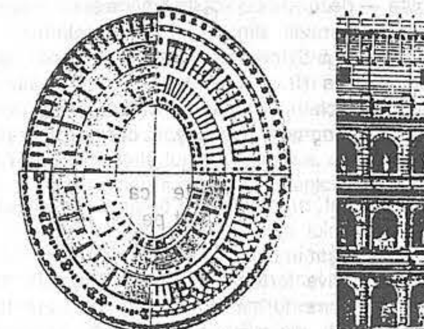
AMESTECUL CULORILOR Întrepătrunderea sau interacțiunea dintre două sau mai multe culori, din care rezultă o nouă culoare. Se poate face prin adiție (adăugare, însumare) sau prin substracție (sustragere, scădere). Ambele tipuri de amestec sînt proprii atît culorilor-lumină, cît și culorilor-pigmenți, iar cum cele două grupe de culori nu coincid, este normal să difere parțial și rezultatele amestecurilor. Pentru ilustrarea celor două tipuri de amestec se recurge, de obicei, la experiențele făcute pentru prima dată de J.K. Maxwell (sec. 19): dacă se proiectează pe un ecran alb, suprapunîndu-se, luminile emise de trei proiectoare, fiecare proiector fiind prevăzut cu cîte un filtru de sticlă colorată cu una din culorile-lumină primare (roșu-vermillon, verde-gălbui, albastru-violaceu), ecranul alb va rămîne în continuare alb: s-a produs o adiționare a primarelor, care au recompus lumina; dacă în fața unui singur proiector se așază toate cele trei filtre colorate de mai sus, ecranul va deveni negru: s-a produs o substracție, radiațiile sînt absorbite, lumina dispare. **A.c.** pigmentare poate fi, de asemenea, aditiv sau substractiv: amestecul aditiv este un amestec optic, în care adiția se produce direct pe retină, ca rezultat al unor impulsuri cromatice care pleacă de la anumite tente juxtapuse; amestecul substractiv de pigmenți se poate realiza fie pe paletă, prin melanj direct (amestec fizic), fie prin suprapunerea unor tente cu diverse grade de transparență. Amestecurile substractive pigmentare sînt cele mai familiare pictorului: amestecate, de fiecare dată, două cîte două, cele trei culori primare dau culorile secundare, primarele și secundarele dau terțiarele etc.; cele trei primare, amestecate în cantități bine proporționate, dau un gri neutru, iar la întîmplare, dau griuri colorate; amestecul celor șase culori pigmentare dă un gri închis, murdar. L.L.

AMETIST (gr.) Varietate violetă de cuarț, prezentînd uneori striațiuni ondulate sau concentrice (duritate 7, greutate specifică 2,64-2,66).Folosit ca piatră semiprețioasă în gliptică și în giuvaiergerie. Cunoscut în antichitate, **a.** este folosit din Evul Mediu pînă în prezent ca element de podoabă. Se taie și se șlefuiește în formă de caboșon, în plan dreptunghiular sau în trepte. Adesea gravat (scene mitologice, personaje istorice), servește și ca inel sigilar (fr. *améthyste,* it. *amatista,* germ. *Amethyst,* engl. *amethyst).* V.D.

AMFIPROSTIL Tip de templu la care fațada principală și cea posterioară sînt precedate de coloane. *V.* și **templu** I.C.

AMFITEATRU (gr. *amphis theatron,* în jurul teatrului) Construcție romană de plan circular sau elipsoidal, avînd în centru o arenă, în care se desfășurau lupte cu animale *(venationes),* lupte cu gladiatori și, prin umplerea arenei cu apă, lupte navale *(naumahia).* De jur-împrejur se înălțau tribune și gradene supraetajate. Inițial, **a.** aveau un caracter temporar, fiind construcții din lemn ce se demontau la încheierea spectacolelor. Începînd cu a doua jumătate a sec. 1 î.H., **a.** se construiesc din piatră. Se cunosc două tipuri de **a.** din piatră: cele care folosesc un cadru natural (o vale între două coline) sau amenajat, avînd doar structura de suprafață, arena și gradene, fără subsoluri și coridoare; cele construite în întregime din zidărie, cu o substructură de coridoare boltite aproape labirintică. **A.** nu exista în antichitatea greacă (fr. *amphithéâtre,* it. *anfiteatro,* germ. *Amphitheater,* engl. *amphitheatre).* I.C.

AMFORĂ Vas grecesc, de obicei de mari dimensiuni, de formă conică sau cilindrică, cu fundul ascuțit sau rotunjit, prevăzut cu două toarte simetrice și un gît relativ îngust, folosit pentru păstrarea uleiurilor și vinurilor, întîlnit din antichitate pînă în epoca bizantină și avînd o mare varietate tipologică și decorativă (fr. *amphore,* it. *anfora,* germ. *Amphora,* engl. *amphora). V.* **ceramică greacă** I.C.

AMMION → **miniu de plumb**

AMNOS (gr.) În Biserica ortodoxă, imagine a jertfei euharistice, legată de tema Mielul lui Dumnezeu. Îl reprezintă pe Iisus copil, culcat pe disc, uneori acoperit cu steluța, flancat de arhangheli cu ripide sau cădelnițe, ori de diaconi. Decorează glaful ferestrei din axul absidei. T.S.

AMORSĂ Procedeu de construcție a unui zid din piatră fățuită sau din cărămidă, constînd din suprapunerea elementelor, astfel încît, prin alternarea avansului unei asize cu retragerea corespunzătoare a celei imediat următoare, să se asigure soliditatea zidăriei, iar la extremități, posibilitatea prelungirii eventuale a acesteia. Cu sens mai figurat — porțiune de zidărie marcînd pornirea unui element constructiv (fr. *amorce;* it. *addentellatura,* germ. *Ansatz, Zahnsteine,* engl. *toothing-stones).* T.S.

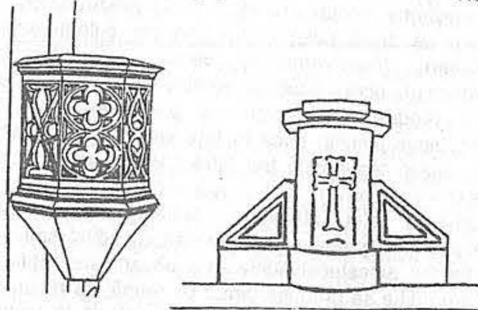
AMPHORISKOS Amforă de dimensiuni mici, din ceramică sau sticlă, folosită pentru uleiuri și alifii parfumate. I.C.

AMPRENTĂ Urma exactă, în adîncime sau în relief, a unui obiect (medalie, intalie, ornamente incizate, sculptate), obținută prin presare într-o materie plastică (ceară, argilă, ghips, papier-mâché etc.) (fr. *empreinte*, it. *impressione, impronta, stampa*, germ. *Abdruck, Prägung*, engl. *print*). C.R.

AMPULĂ (lat. *ampulla*, sticluță) Recipient de dimensiuni mici, din sticlă, ceramică sau bronz, avînd forma unei sfere turtite sau a unor valve circulare, puțin bombate, alipite, prevăzut cu anse pentru agățat. În antichitate era folosit pentru parfumuri, iar în context creștin era folosit de pelerini pentru transportul și păstrarea uleiului sfințit. Cele mai cunoscute — decorate cu scene biblice și cu inscripții de laudă — provin din locurile de pelerinaj din Palestina (sec. 5-6) și se păstrează la Monza și la Bobbio, în Italia (fr. *ampoule*, it. *ampolla, fialetta*, germ. *Ölfläschchen, Ölgefäss, Salbölgefäss*, engl. *ampulla, anointing vessel, phial*). *V.* **ceramică greacă** I.C. și T.S.

AMULETĂ (lat. *amuletum*) La origine, desemnează un obiect de mici dimensiuni, purtat, de obicei, în jurul gîtului, atașat unui colier sau unui șiret, cu rol de protecție împotriva forțelor malefice. În epocile cele mai vechi, **a.** are formă animalieră sau vegetală. Realizată, uneori, din materiale rezistente și adesea prețioase sau semiprețioase, alteori fiind părți provenind de la animale, **a.** era purtată pentru a feri de boli, de nenorociri, de accidente. Ulterior, **a.** i se atribuie puterea de a atrage și concentra forțele pozitive, cu rol de fecunditate, de vindecare sau de a purta noroc. După dezvoltarea scrierii, reprezentările figurative sînt frecvent dublate sau chiar substituite de formule magice sau descîntece (fr. *amulette*, it. *amuleto*, germ. *Amulett, Abwehrmittel*, engl. *amulet*). Cu sens asemănător se folosește *talismanul*. I.C.

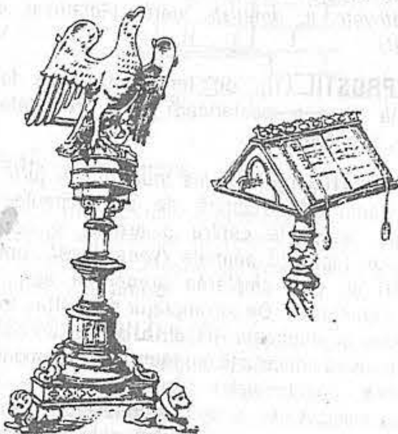
AMVON Piesă de mobilier bisericesc, servind, cu începere din sec. 13, pentru rostirea predicii. Înlocuiește alte amenajări anterioare, constînd din parapete din piatră, marmură, metal sau lemn, bogat decorate, care delimitau în preajma altarului unul sau două spații înălțate, cu trepte, destinate citirii Epistolei și respectiv Evangheliei. În această formă purta denumirea de *Ambo*, fiind frecvent în bisericile bizantine (Sf. Sofia, Constantinopol) și în cele occidentale. **A.** este o construcție independentă, realizată din piatră, lemn sau zidărie, adosată, uneori, unei coloane sau unui stîlp sau chiar liberă, de plan de regulă hexagonal (sau circular), avînd laturile decorate în relief sau pictate. Se sprijină pe un postament (picior central, colonete multiple, atlanți sau animale simbolice); este încununat de un coronament de forma unui baldachin, cu rol de a îndrepta în jos vocea predicatorului. **A.** cunoaște o mare profuziune decorativă în goticul tîrziu (Nürnberg, Viena), în Renașterea italiană, în baroc (cel de la biserica Sf. Mihail din Cluj-Napoca), dar și în arta protestantă. Sînt mult mai puțin frecvente și relativ tîrzii (sec. 18-20) în arta Bisericii răsăritene (fr. *chaire à prêcher*, it. *pulpito, pergamo*, germ. *Kanzel, Ambo, Predigtstuhl*, engl. *pulpit*). T.S.

ANAFORNIȚĂ Platou de mari dimensiuni, folosit pentru oferirea pîinii sfințite (anafura). De formă rotundă sau octogonală, **a.** este adesea realizată din argint aurit și decorată cu motive geometrice sau vegetale, între care, uneori, se află medalioane cu figuri sau scene biblice. În țările române, s-au păstrat numeroase piese valoroase din sec. 17-18, unele realizate la comanda voievozilor și boierilor în ateliere de argintărie din Brașov și Sibiu, și dăruite principalelor lor ctitorii. T.S.

ANAGLIFĂ (gr. *anaglyphos*, cizelat în relief) Termen folosit din antichitate pentru a desemna diferite obiecte, în special inscripții, cu ornamente sculptate în relief plat (fr. *anaglyphe*, it. *anaglifo*, germ. *erhabene, getriebene Arbeit*, engl. *anaglyph*). C.R.

ANALOGHION (ANALOG) (gr.) Piesă de mobilier bisericesc, servind pentru sprijinirea cărților de cult în timpul lecturilor sau al cîntărilor. **A.** este un pupitru

propriu-zis, sau o piramidă, din lemn sau metal, de regulă pivotînd în jurul unui ax prevăzut cu un picior ornamentat și un soclu poligonal decorat cu reliefuri plate, ajur sau cu picturi. În Occident, piesa este fie transportabilă — cînd se plasează pe masa altarului —, fie fixă, fiind montată pe o latură a amvonului, iar suportul pe care se sprijină cartea poate avea forma unui vultur cu aripile desfăcute (simbolul evanghelistului Ioan). Un tip particular de **a.** este cel destinat expunerii icoanelor praznicare în bisericile ortodoxe. În acest caz, pupitrul simplu este plasat pe un soclu de secțiune rectangulară, decorat în relief sau numai acoperit cu o țesătură prețioasă (fr. *lutrin*, it. *leggio di coro*, germ. *Adlerpult, Chorpult*, engl. *lectern, singing desk*). *V.* și **tetrapod** T.S.

ANAMORFOZĂ (gr. *ana*, îndărăt, întors, *morfê*, formă) Reprezentare deformată, făcută, de obicei, pe suporturi bidimensionale, a unor elemente sau ansambluri naturale, care pot fi percepute sub aspectul lor real numai dacă sînt privite dintr-un anumit unghi (fie direct, fie indirect, prin mijlocirea unor oglinzi speciale). Deformările optice sînt realizate prin diverse artificii ce țin de domeniul perspectivei. Procedeul de anamorfozare a reținut tangențial atenția marilor creatori — unul dintre aceștia fiind Hans Holbein (*Ambasadorii*) (fr. *anamorphose*, it. *anamorfosi*, germ. *Anamorphose*, engl. *anamorphosis*). L.L.

ANANAS Motiv ornamental reprezentînd fructul ananasului, folosit ca terminație la piesele de mobilier (montanții scaunelor), de ceramică și de metal (butoane pe capacele vaselor) (fr. *fruit d'ananas*, it. *ananas, ananasso*, germ. *Ananas*, engl. *pine-apple*); **~-Pokal** (germ.), cupă de forma **a.**, stilizată, fabricată, în sec. 16-17, mai ales la Augsburg și Nürnberg. V.D.

ANARGHIRI → **Doctori fără arginți**

ANASTASIS → **Coborîrea la Iad și Învierea**

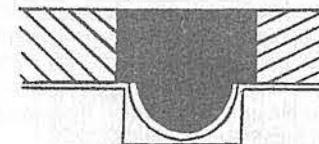
ANASTILOZĂ Metodă de restaurare ce constă în refacerea unui fragment de piatră sau de zidărie care lipsește sau este deteriorat, pe baza formelor și profilurilor porțiunilor originale asemănătoare care se păstrează. Folosită, inițial, pentru înlocuirea coloanelor căzute și deteriorate, metoda s-a extins și la alte elemente constructive (fr. *anastylose*, it. *anastilosi, rialzamento delle colonne*, germ. *Anastylose, Wiederaufrichtung, Wiedererrichtung der Säulen*, engl. *anastylosis*). T.S.

ANATOMIE ARTISTICĂ Ramură a anatomiei care studiază formele exterioare ale corpului aflat în repaus sau în mișcare și expresia lor. Interesul pentru formele corporale „autentice" se manifestă vădit în întreaga artă a antichității clasice — și cu deosebire în cea a perioadei elenistice, pusă în legătură cu influența școlii medicale de la Alexandria —, dar studierea științifică a corpului se realizează mult mai tîrziu, în sec. 15, cînd apare primul tratat de anatomie bazat pe disecție (Mundini de Luzzi, Veneția, 1478) și o serie de artiști sînt atrași nemijlocit de problemele anatomiei, unii făcînd ei înșiși disecții. Nedisociată la începuturi de anatomiile medicale, **a.a.**, ca ramură distinctă, este întemeiată de Leonardo da Vinci, care corelează metoda medicală cu interesul plastic. Metoda și ideile lui au fost puțin cunoscute, astfel că hotarele domeniului se conturează lent, prin contribuțiile publicate — sub forma unor tratate — de Tortebat (1668), Bernardino Genga (1691), Albinus (1747), Pierre Camper (1791), Jean Galbert-Salvage (începutul sec. 19), Iulius Kolloman (1885), Paul Richer (1890) etc. Pusă în slujba reprezentării artistice, bazată pe datele furnizate de anatomie, fiziologie, antropologie, psihologie, problematica **a.a.** este vastă: construcția corpului uman (studiul scheletului — alcătuire, repere, proporții), modelajul formelor exterioare (musculatura) aflate în poziție de repaus și mișcare, morfologia artistică a formelor în funcție de sex, vîrstă și tipologie antropologică, fiziologia și formele expresiei; uneori, cuprinde și problemele corpului animal. Informațiile furnizate de **a.a.** constituie pentru artist — nu numai în perioada uceniciei —, repere de neînlocuit. L.L.

ANCADRAMENT Cadru de piatră sau de lemn delimitînd golul unei uși sau al unei ferestre, în care se fixează sistemul de închidere (uneori și de siguranță) al acestora. Partea dinspre exterior (montanți, arce, lintou) este adesea decorată prin cioplire, putînd contribui la definirea stilistică a edificiului sau a unor părți ale acestuia (fr. *encadrement*, it. *telaio*, germ. *Tür-, Fenstereinfassung*, engl. *framing*). *V.* și **cercevea, ramă** T.S.

ANCORĂ Simbol al speranței (*v.* **virtuțile cardinale**) la apostoli și la Părinții Bisericii. Folosit în epoca paleocreștină — împreună cu alte simboluri — ca emblemă a mîntuirii. Dispare în Evul Mediu și reapare în Renaștere ca atribut al alegoriei speranței (fr. *ancre*, it. *ancora*, germ. *Anker*, engl. *anchor*). T.S.

ANGAJAT Termen care desemnează situația specială a unei coloane sau a unui element de sprijin care sînt semiîncastrate într-un zid. T.S.

Coloană angajată

ANGOBĂ Înveliș constituit dintr-o pastă lichidă din argilă, albă sau colorată, care se aplică pe suprafața unei piese de ceramică, înainte de ardere, pentru a masca culoarea roșiatică a argilei sau aspectul grosolan al pastei; are, uneori, aspectul și consistența unui smalț, dar se cojește ușor. În ceramica populară, se folosește curent **a.** albă, gălbuie sau roșie, în același scop ca și glazura,

pentru a da suprafeţei piesei un aspect neted (fr. *engobe*, it. *ingobbio, intonaco*, germ. *Anguss mit Tonschlamm*, engl. *liquid clay, slip, thin glaze) V.* şi **glazură** I.C. şi V.D.

ANEXĂ (lat. *annexus*, ataşat) Construcţie cu funcţie secundară alipită volumului principal construit sau aflată în apropierea acestuia, servind drept dependinţe (ex: **a.** gospodăreşti), ateliere, depozite etc. (fr. *annexe*, it. *annesso*, germ. *Anbau, Nebenhaus*, engl. *annex)*. T.S.

ANFILADĂ 1. Ansamblu de încăperi dispuse una în continuarea celeilalte, comunicînd între ele prin uşi aflate în acelaşi ax. **2.** Dispoziţia pe o linie unică (în filă) a coloanelor unui portic (fr. *enfilade*, it. *infilata, fuga di stanze*, germ. *Zimmerflucht, Raumflucht*, engl. *suite of rooms)*. T.S.

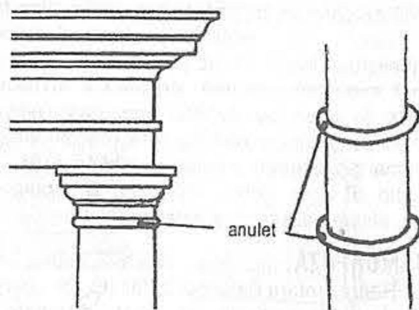
ANILINĂ (port. *anil*, indigo) Amină ciclică ($C_6H_5NH_2$) creată în 1826, în procesul distilării indigoului, de chimistul german Otto Unverdorben. Se prezintă ca un lichid uleios, incolor, foarte toxic şi serveşte ca principală materie primă în industria coloranţilor sintetici. Astăzi se extrage din huilă. O dată cu înfiinţarea primei fabrici de coloranţi pe bază de **a.**, în 1856, începe declinul rapid al coloranţilor naturali. Se produce un mare număr de culori de **a.**, utilizabile în boiangerie şi la fabricarea culorilor ieftine pentru pictură. L.L.

ANIMALE FANTASTICE Fiinţe ireale, compuse din diferite elemente preluate de la fiinţe din regnul animal, care populează bestiariile medievale, avînd în general valenţe negative. *V.* şi **bestiariu** T.S.

ANIMALE SIMBOLICE Fiinţe reale sau fantastice, care populează bestiariile medievale, investite cu valenţe simbolice pozitive sau negative sau fiind chiar ambivalente în funcţie de context. Cel mai frecvent, sînt simboluri ale lui Hristos, ale Mariei (identificată şi cu Biserica), ale virtuţilor şi ale viciilor. Un loc aparte îl ocupă simbolurile apocaliptice ale evangheliştilor: Ioan — vultur, Luca — taur, Marcu — leu (Matei are alături o figură de înger), care decorează, de regulă, pandantivii cupolelor bisericilor bizantine (apar uneori şi alături de reprezentările umane ale personajelor simbolizate) sau braţele crucifixelor. În pictura gotică tîrzie, aceste din urmă 4 simboluri îi semnifică uneori şi pe Părinţii Bisericii catolice. T.S.

ANLUMINURĂ (fr.) Operă pictată, executată pe filele vechilor manuscrise (fr. *enluminure*, it. *miniatura*, germ. *Buchmalerei, Illuminierkunst*, engl. *illumination)*. *V.* **miniatură** L.L.

ANULET (lat. *annulus*, inel) Mulură formată din unul sau mai multe profile inelare plasate la coloanele antice la intersecţia dintre fus şi capitel. În monumentele gotice din sec. 12-13, **a.** apar şi pe fusul coloanelor, întrerupînd la înălţimi diferite linia dreaptă a acestora (fr. *annelet*, it. *anello*, germ. *Ring*, engl. *ring)*. *V.* şi **ordine de arhitectură** I.C.

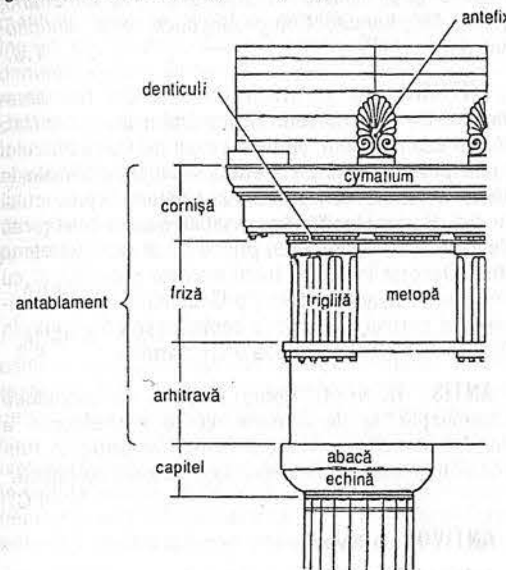
ANOMI (ANONI) → **esenţa de terebentină** şi **gumi-anima**

ANOTIMPURI Reprezentări alegorice ale primăverii, verii, toamnei şi iernii, personificate încă din antichitate, preluate în arta paleocreştină şi medievală, însoţite de atribute vegetale sau animale, specifice. Pot lua şi forma vîrstelor omului, de la copil la bătrîn, a celor 4 elemente sau a celor 4 fluvii ale Paradisului. Frecvent reprezentate în sculptura romanică şi gotică şi în miniatura gotică, singure sau în relaţie cu lunile anului. Din asocierea cu muncile agricole, s-au născut scene de gen specifice goticului tîrziu, Renaşterii şi barocului (Jean şi Paul de Limbourg, Pieter Bruegel cel Bătrîn şi cel Tînăr, Giovanni Bassano etc.) (fr. *les quatre saisons*, it. *le quattro stagioni*, germ. *Die vier Jahreszeiten*, engl. *the four seasons)*. T.S.

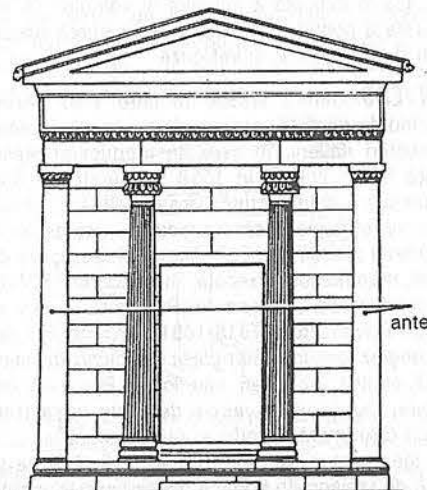
ANSBACH Important centru de ceramică, situat în Bavaria, în care s-au produs piese de faianţă şi de porţelan de calitate superioară. Manufactura de faianţă, creată între 1708 şi 1710, sub patronajul lui Frederic Wilhelm de Brandenburg, a activat pînă în 1839. În prima perioadă, producţia este influenţată de faianţa extrem-orientală (pentru forme) şi de cea de Delft şi de Rouen (pentru ornamente); coloritul este, în general, albastru sau verde. Cele mai valoroase piese datează din perioada 1729-1757; deşi nu poartă marcă, sînt semnate de pictorii ceramişti care au creat decorul. Manufactura de porţelan, întemeiată între 1757 şi 1758 cu ajutorul ceramiştilor de la Meissen, a funcţionat pînă în 1860. Producţia de cea mai bună calitate aparţine perioadei 1767-1785. Forma şi decorul pieselor trădează influenţa manufacturii Berlin; figurile seamănă cu cele executate la Meissen. Serviciile de masă sînt ornamentate cu motive inspirate din folclorul german, din comedia italiană, cu peisaje şi chiar scene de factură extrem-orientală. Mărci (pentru porţelan): iniţiala A; A cu un vultur; scutul oraşului — o bandă curbă cu trei peşti (toate de culoare albastră). V.D.

ANTABLAMENT 1. Parte componentă a structurii unui edificiu clasic ori de sorginte clasică, plasată

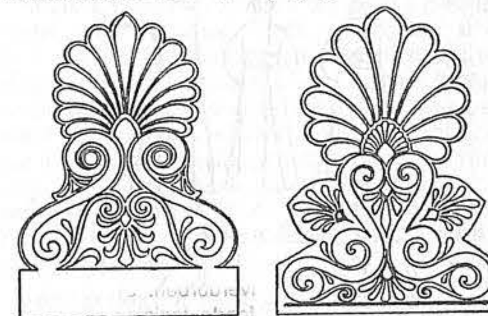
între capitelurile coloanelor sau pilaştrilor — pe care se sprijină — şi fronton. Este alcătuit din arhitravă, friză şi cornişă, proporţiile şi decoraţia variind în funcţie de respectivul ordin de arhitectură, sau de stil (diferenţe în Renaştere, Baroc). **2.** Prin extensie, parte terminală — mulurată — a unui mobilier, a unei uşi sau a unei ferestre, sprijinită pe colonete sau pilaştri (fr. *entablement*, it. *cornicione, trabeazione*, germ. *Gebälk, Säulengebälk*, engl. *entablature)*. T.S.

ANTE (lat.) Prelungire frontală, spre exterior, a zidurilor perimetrale laterale ale unei construcţii, sub forma unor pilaştri masivi de sprijin. Cînd se combină cu coloane, alcătuind un portic, aceasta poartă denumirea *in antis* (fr. *ante*, it. *ante*, germ. *Ante, Eckwandpfeiler, Mauerpfeiler*, engl. *anta)*. T.S.

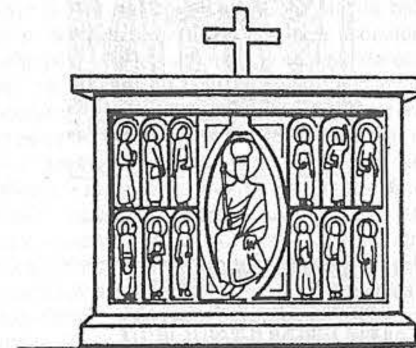

ANTEFIX (lat. *antefixa)* Element decorativ al unei construcţii, realizat din ceramică sau din piatră, avînd forma de rondelă policromă, palmetă cu nervuri în relief, cap de femeie sau de leu, mască, figură mitologică. Uneori, mai multe **a.** sînt plasate în friză la baza acoperişului sau chiar pe coamă. Caracteristic arhitecturii clasice şi neoclasice, **a.** a fost folosit în Italia şi ca aruncătoare de apă (fr. *antéfixe*, it. *antefissa fittile*, germ. *Stirnziegel*, engl. *antefix, Greek tile, decorative tile-end)*. *V.* şi **gargouille** T.S.

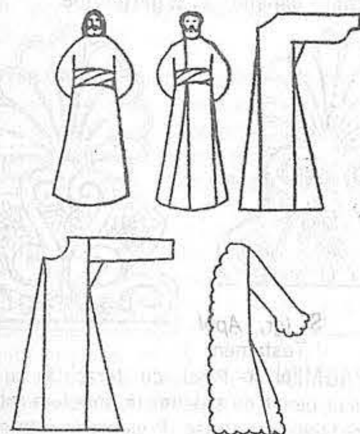
ANTEPAGMENTA Plăci de teracotă cu decor sculptat sau pictat ce plachează structura interioară de lemn a templului etrusc. Preluate în arta romană, sînt realizate şi din metal, turnat sau lucrat *au repoussé*, fiind folosite şi la placarea altor tipuri de construcţii, precum şi ca panouri decorative la porţi. I.C.

ANTEPENDIUM (lat.) Piesă decorativă brodată, sculptată, pictată sau din metal ciocănit, plasată pe faţa anterioară a mesei altarului în bisericile catolice. Cele mai preţioase datează din Evul Mediu (de ex. **a.** de la catedrala din Basel, 1020, păstrat la Muzeul Cluny, Paris) (fr. *antependium*, it. *fronte di altare, paliotto di altare*, germ. *Antependium, Altarbehang, Altarvorsatz, Altarvorhang*, engl. *antependium, frontal)*. T.S.

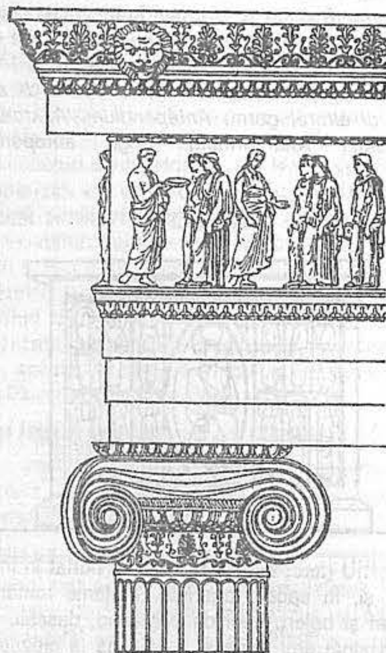

ANTERIU (turc. *entari)* **1.** Veşmînt purtat în Imperiul otoman şi, în epoca fanariotă, în ţările române, de demnitari şi boieri, apoi de negustori, dascăli, lăutari etc. Din stofă sau mătase, lung pînă la glezne şi cu

mîneci lungi, încheiat în față cu nasturi pînă la talie și încins cu brîu, a. era îmbrăcat de bărbați și femei, peste cămașă. Folosea și ca haină de casă sau de noapte. 2. Veșmînt lung din stofă, de regulă negru (dar uneori și cafeniu, gri sau chiar alb — la preoții de mir) petrecut în față și închis cu 1-2 nasturi la nivelul taliei, caracterizînd ținuta exterioară a preoților și călugărilor ortodocși (fr. *soutane*, it. *sottana, gonella*, germ. *Talar*, engl. *cassock) V.* și **rasă, sutană** A.N. și T.S.

ANTHEMION Ornament floral întîlnit frecvent în alternanță cu palmeta în decorația arhitecturală, cel mai adesea formînd un element modular dezvoltat în friză sub cornișă sau la baza dublei volute a capitelului ionic. I.C.

ANTIFONAR (ANTIFONALE) (gr. *anti*, în replică *phoné*, voce) Carte liturgică în cultul catolic, cu text și note, cuprinzînd cîntări alternative între preot și două coruri, care își dobîndește forma canonică în timpul papei Grigore cel Mare (începutul sec. 7). Schema decorativă a cărții — secondînd textul — urmărește ilustrarea sărbătorilor de peste an în succesiune liturgică. Cuprinde de regulă bogate inițiale pictate și frontispicii sau imagini în text cu motive ornamentale vegetale și animaliere (fr. *antiphonaire*, it. *antifonario*, germ. *Antiphonale, Chorgesangbuch*, engl. *antiphonal, antiphonary)*. T.S.

ANTIMIS (gr. *antimision*, preluat din lat. *antemensa*, în locul mesei). Acoperămînt liturgic pictat, brodat sau imprimat, care se așază pe masa altarului sau o poate înlocui pe aceasta la slujbele oficiale în afara bisericii. El poartă semnătura episcopului locului, fiind o piesă indispensabilă pentru celebrarea liturghiei. La origine, erau prinse pe el moaștele unui sfînt. Decorat inițial cu instrumentele patimilor și cu simbolurile evangheliștilor, prin contaminare cu iconografia aerului, a primit în centru scena Plîngerii. În Occident, *v.* funcțiile sale la **altar portativ** T.S.

ANTIS, IN ~ 1. Portic încadrat în amîndouă extremitățile nu de coloane, ci de o prelungire a zidurilor laterale terminate în pilaștri (*v.* **ante). 2.** Prin extensie, orice portic avansat față de zidul de fațadă. I.C.

ANTIVOL → izvod

ANTRAPIRIMIDINĂ GALBENĂ Pigment galben intens, stabil. Culoare organică sintetică apărută în ultimii zeci de ani în S.U.A. L.L.

ANTROPOMORF Element reprezentînd figura umană. I.C.

ANVELOPARE *(fr. enveloppement)* Voalare, învăluire, topire delicată a culorilor și valorilor, în fapt o atenuare a contrastelor aflate într-o operă executată pe un suport plan. *V.* și **velatură** L.L.

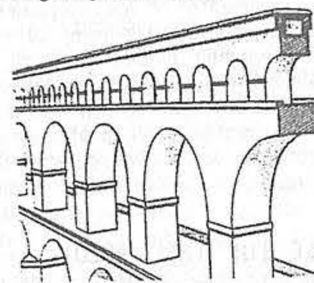
ANVERS Centru artistic în care s-au dezvoltat, începînd din sec. 15, ateliere de ceramică, întemeiate de meșteri italieni, în care se produceau piese de faianță în stil italian. În 1558 Pasquetti din Brescia întemeiază o manufactură care lucrează în genul sticlăriei venețiene și a cărei producție este de un mare rafinament artistic și tehnic. După o întrerupere de 50 de ani, manufactura execută, în perioada 1677-1689, sub conducerea venețianului Pompeio — elev al lui George Ravenscroft (1618-1681), inventatorul cristalului englez denumit *flint-glass* —, piese de sticlărie în stil englez, venețian sau local. Paharele de tip *Roemer*, clopotele și vasele decorate cu masca lui Neptun (ornament specific al manufacturii) se bucură de o mare apreciere. Încă din sec. 15, **A.** este și un centru de tapiserii în tehnica *basse-lisse*, ajungînd un concurent al manufacturilor de tapiserii din Bruxelles, piesele fiind deseori semnate în fals, ca fiind executate la Bruxelles. Cele mai cunoscute tapiserii sînt *Muncile lui Hercule* (sec. 16) și *Faptele Apostolilor* (sfîrșitul sec. 17). V.D.

APARAT 1. Rezultanta sistemului de îmbinare a materialului de construcție standardizat ca dimensiuni (cărămidă, piatră, cu cel puțin două dimensiuni relativ fixe), pentru a obține din asamblarea pieselor paramentului maxima soliditate a zidăriei și un aspect îngrijit, uneori chiar căutat decorativ. Prezintă tipuri și denumiri variate, în funcție de loc și de timp, ca și de materialul folosit. Un ~ **mixt,** alcătuit din piatră și cărămidă alternînd după sisteme diferite, este folosit în arhitectura bizantină sau de tradiție bizantină (fr. *appareil;* it. *apparecchio, muratura*, germ. *Mauerverband, Mauerwerk, Steinschichtung*, engl. *bond, fitting of stones, masonry work)*. **2. ~ (portrete de) → portret** T.S.

APAREIAJ → parament

APĂ DE VAR Lichid transparent și incolor, care conține var în disoluție, rezultat la stingerea varului (este lichidul rămas la suprafață după ce varul s-a depus la fundul gropii), sau după depunerea unui var care a fost amestecat cu apă. Nu trebuie confundat cu laptele de var. **A.d. v.** se folosește aproape exclusiv în pictura murală: la diluarea culorilor, pentru frecarea unor pigmenți cărora pictorul vrea să le sporească aderența, pentru spălarea pensulelor etc. L.L.

APEDUCT (lat. *aquaeductus)* Sistem de aducțiune și canalizare a apei din zona de munte în oraș. În Grecia antică, folosite încă din sec. 6 î.H, **a.** erau constituite dintr-o suită de tunele prin care treceau tuburi de teracotă. La fel erau și **a.** vechi romane. După sec. 4 î.H romanii, pentru a evita variațiile de nivel ale terenului, au dezvoltat și generalizat construirea apeductelor deasupra solului, printr-un sistem de șiruri de arce suprapuse, deschiderea arcului fiind redusă proporțional la fiecare nivel superior (fr. *aqueduc*, it. *acquedotto*, germ. *Aquädukt, Wasserleitung*, engl. *aqueduct)*. I.C.

APLICAȚIE 1. Motiv decorativ din țesătură decupată — în general din satin uni —, aplicat pe un fond de țesătură diferită, printr-un punct de broderie, sau un șnur, care înconjură conturul. Procedeul permite decorarea mătăsurilor cu motive variate, al căror relief poate fi îngroșat prin umplere cu lînă. Folosit din Renaștere pînă în prezent. Poate fi utilizat și pentru broderie și dantelă. **2.** Procedeu de decorare a ceramicii prin aplicarea unei culori vitrificabile sub formă de angobă (fr. *application*, it. *ricamo, applicazione*, germ. *Auflagearbeit, Aufnäharbeit, Aufnähespitze, Besatzspitze*, engl. *embroidery on a groundwork)*. V.D.

APLICĂ 1. Corp de iluminat din diverse materiale (metal, lemn, ceramică, sticlă, cristal etc.) și de diverse forme, fixat pe un perete, pe un pilastru sau pe lemnăria care îmbracă zidul unei încăperi. **2.** Motiv ornamental, de forme și dimensiuni foarte diverse, din metal (bronz, argint, aur sau cositor), ceramică, os sau lemn, dispus în relief pe mobile, vase, veșminte, piese de harnașament etc. (fr. *applique*, it. **1.** *candelabro murale*, **2.** *riporte*, germ. **1.** *Wandleuchter*, **2.** *aufgelegte Arbeit, Beschlagstück*, engl. **1.** *bracket, wall light* **2.** *inlaid work)*. V.D.

APOCALIPS (gr. *Apokalypsis*, revelație) Ultima carte a Noului Testament, scrisă spre sfîrșitul sec. 1 d.H., atribuită lui Ioan, autorul celei de a patra Evanghelii. Lucrare poetică și profetică, cuprinzînd revelația celei de a doua veniri triumfale a lui Hristos la sfîrșitul lumii (*v.* și **Parusie), A.** fiind preludiul Judecății de apoi. Nenumăratele motive apocaliptice, independente sau grupate, au constituit baza unei iconografii escatologice foarte bogate, avînd ca sursă, atît **A.** lui Ioan, cît și o serie de viziuni din Vechiul Testament (Daniil, Ezechiil). Din punct de vedere iconografic, extrem de numeroasele reprezentări ale ciclului se împart în două serii mari: a) dinainte de Dürer; b) după Dürer. Din prima serie fac parte mozaicurile de la Ravenna (sec. 6), cunoscutul **A.** al lui Beatus din Libeana (784), care stă la baza **A.** medievale, manuscrisul de la Bamberg (1014-1020), tapiseria de la Angers, realizată de Nicolas Bataille în 1377-1381, cicluri de fresce la Assisi (sec. 13-14) etc. Ciclul gravat de Dürer în 1498 a stat la baza realizărilor Renașterii germane, dar și a unor numeroase ansambluri murale athonite și rusești (Iaroslavl) din sec. 16. Temele **A.** au constituit subiectul pentru decorarea marilor timpane ale bazilicilor romanice (Vézelay — sec. 11), ca și al nenumăratelor redactări ale Judecății de apoi din pictura murală și de icoane a Bisericii răsăritene. În afară de ciclurile **A.** există și motive apocaliptice independente, dintre care cele mai cunoscute sînt: Mielul mistic, apărînd singur sau împreună cu 24 de bătrîni sau între 7 sfeșnice, cele patru fluvii ale Paradisului, A și Ω, Maiestas Domini, Ierusalimul ceresc, Arhanghelul Mihai cîntărind suflete, Fecioara apocaliptică învingătoare a șarpelui (identificată cu Maria — noua Evă), cei 4 călăreți întruchipînd Ciuma, Războiul, Foametea și Moartea, Marea tîrfă a Babilonului (identificată în timpul Reformei cu papalitatea) etc. (fr. *Apocalypse*, it. *Apocalisse*, germ. *Apokalypse*, engl. *Apokalypse*,

Revelation of St. John the Divine). V. şi **Judecata de apoi, Parusie** T.S.

APOCRIFE (gr. *apokryphos*, ascuns, tăinuit) Scrieri cu conţinut religios, care nu sînt considerate printre cărţile canonice ale Bibliei, atribuite unor autori necunoscuţi sau legendari, aflîndu-se însă în versiunea greacă a Septuagintei sau în cea latină a Vulgatei (cele din Vechiul Testament); cele legate de Noul Testament au fost redactate între sec. 2-3 şi 8-9. Din punct de vedere doctrinal, au mai puţină importanţă decît cărţile canonice sau sînt chiar total respinse de Biserică, dar au însemnătate aproape egală din punct de vedere iconografic, foarte multe cicluri sau scene independente fiind inspirate din ele. Pentru Noul Testament, cele mai importante sînt Protoevanghelia lui Iacov, Evanghelia lui Pseudo-Matei, Evanghelia lui Nicodim - din care sînt inspirate multe din scenele ilustrînd viaţa lui Iisus şi cea a Mariei (fr. *Apocryphes, livres apocryphes*, it. *Apocrifi*, germ. *Apokryphen*, engl. *Apocrypha). V.* şi **Evanghelie, Noul Testament, Vechiul Testament** T.S.

APODOSIS → **diaconicon**

APODYTERIUM → **terme**

APOSTOL (gr. *apostolos*, trimis) Denumire generică dată discipolilor lui Hristos, desemnînd de regulă pe cei 12 pe care acesta i-a ales şi care, după moartea sa, au răspîndit creştinismul în lumea romană. Sînt reprezentaţi fie toţi 12 în jurul lui Hristos în diferite scene, fie în grup sau individual; înveşmîntaţi în costumul antic roman tîrziu, ei sînt reprezentaţi ca atare încă din arta paleocreştină. Conform erminiilor, ei sînt individualizaţi prin trăsături fizionomice şi poartă în mîini rotulusuri; în arta occidentală, sînt identificabili prin atribute: Petru — cheie, Pavel — spadă, Andrei — crucea în formă de X, Ioan — potir şi carte, Iacob cel Tînăr — carte şi măciucă, Iacob cel Bătrîn — cîrjă de călător şi pălărie decorată cu o scoică, Toma — echer, Filip — cruce mică de trestie, Matei — lance, Matias — bardă, Bartolomeu — carte, cuţit sau propria piele ecorşată, Simon — ferăstrău, Iuda Tadeu — pietre, halebardă, Iuda trădătorul — punga cu bani. În afară de acest număr canonic, Faptele Apostolilor menţionează, cu aceeaşi denumire, încă c. 70 de persoane din anturajul lui Hristos sau pe primii discipoli ai celor 12 (fr. *apôtre*, it. *apostolo*, germ. *Apostel, Jünger*, engl. *apostle).* T.S.

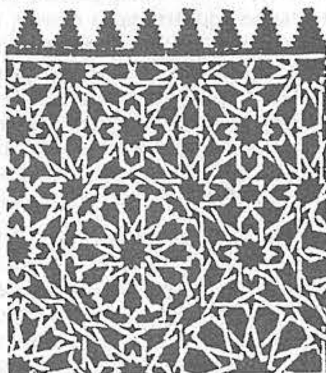
APOTROPAIC (gr. *apotropaios*, care fereşte de nenorocire) Element decorativ, de cele mai multe ori figurativ, cu rol magic de protecţie împotriva răului (germ. *apotropäisch*, engl. *apotropaic).* I.C.

APPIANUM Culoare verde folosită în antichitate, numită şi *creta viridis*. Este un pămînt colorat natural cu oxizi de cupru. L.L.

APTERAL Tip de templu coloane pe faţadele laterale. *V.* şi **templu** I.C.

AQUAMANILA → **acvamanila**

ARABESC Motiv ornamental de origine arabă, alcătuit, exclusiv, din combinaţii variate de linii geometrice şi forme vegetale, dispuse după un anumit ritm, uneori, simetric de o parte şi alta a unui ax. Folosit în artele plastice şi decorative din antichitatea greco-romană pînă în Renaştere; după o perioadă de eclipsă, **a.** este foarte folosit în sec. 18 şi 19 (fr. *arabesque*, it. *rabesco, arabesco*, germ. *Arabeske*, engl. *arabesque).* V.D.

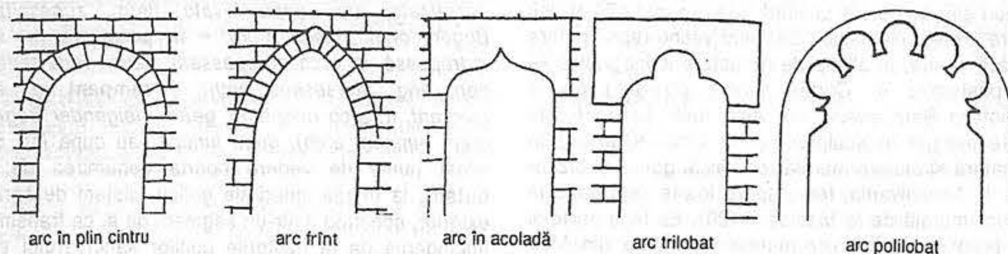
ARAMĂ Metal de culoare roşiatică, foarte maleabil, ductil, sonor, foarte rezistent la coroziune (densitate 8,58-8,94, grad de topire 1084°C). Se poate ciocăni, lamina, lustrui şi grava. Prelucrarea **a.** datează din epoca neolitică. În Sumer şi în Mesopotamia, **a.** este ciocănită şi turnată, către 4000-3500 î.H.; se răspîndeşte în bazinul Mediteranei orientale şi în regiunea gurilor Dunării, în al 3-lea mileniu î.H., iar în Europa centrală şi orientală, către 2500-2000 î.H., adusă de marinarii cretani şi egeeni în Italia şi Spania. Din **a.** ciocănită, turnată sau gravată se confecţionează arme, bijuterii, clopote, diverse ustensile casnice. Trasă în plăci, relativ reduse dimensional, **a.** apare ca suport al picturii în ulei, prin sec. 16, fiind mult folosită cu un secol mai tîrziu. Adeziunea şi repartizarea omogenă a pastei picturale era asigurată prin frecarea plăcilor cu zeamă de usturoi — o „preparaţie" mediocră, întrucît absoarbe umiditate atmosferică şi provoacă desprinderi de culoare. Plăcile de **a.**, foarte apreciate de gravori, sînt folosite în mod curent şi astăzi, în diferitele tehnici de gravură în adîncime sau în relief, cu acizi. Sin. *cupru* (fr. *cuivre rouge*, it. *rame*, germ. *Kupfer*, engl. *copper).* V.D., L.L. şi A.P.

ARBORELE LUI IESEI (ESEU) Reprezentare medievală a genealogiei lui Hristos: din trupul lui Iesei (Eseu) — tatăl lui David — răsare un pom, pe ale cărui ramuri sînt reprezentaţi regii iudaici pe linie solomonică şi descendenţii lor pînă la Maria, care îl poartă în braţe pe Iisus, aflată în axul arborelui. Pe

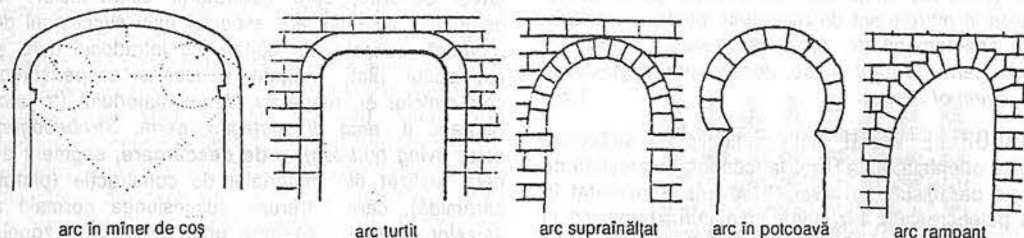
ramuri sau pe corole semiînflorite, se mai află şi unii dintre profeţii mesianici. Cea mai veche reprezentare pictată — într-un alt tip de redactare iconografică — se păstrează în *Codex aureus* (c. 800) de la Biblioteca Bathyaneum din Alba Iulia. Există foarte multe imagini în sculptură şi în vitraliile gotice, în miniatura şi pictura murală romanică, gotică şi bizantină. În Transilvania, tema apare foarte dezvoltată în pictura murală de la Mediaş (1420). Ea face parte şi din programul picturilor murale exterioare din Moldova (sec. 16), unde are semnificaţia glorificării lui Hristos în marele act de rugăciune pentru victoria în lupta antiotomană (fr. *Arbre de Jessé*, it. *Albero di Jesse*, germ. *Wurzel Jesse, Jessebaum*, engl. *Jesse tree, Stem of Jesse).* T.S.

ARBORELE VIEŢII Motiv simbolic de străveche tradiţie orientală; este legat în iconografia creştină de temele paradisului şi crucii. Frecvent reprezentat în arta paleocreştină, bizantină (miniaturi), romanică şi gotică (pictură murală), pornind de la motivul biblic al pomului cunoaşterii binelui şi răului. Pomul — identificat sau nu cu crucea — apare în redactări de o complexitate variată, adesea în compania altor imagini simbolice sau în compoziţii alegorice. Numeroase reprezentări occidentale au la bază lucrarea mistică a Sf. Bonaventura (sec. 13), *Lignum vitae*. Imaginea vehiculată prin intermediul acestei scrieri reprezintă o cruce cu rădăcini, uneori şi cu ramuri şi frunze, care poartă fructe mistice: hostii strălucitoare cu impresiunea Răstignirii, figurile apostolilor (coronamentul altarului din Biertan, jud. Sibiu, 1515), simbolurile virtuţilor. T.S.

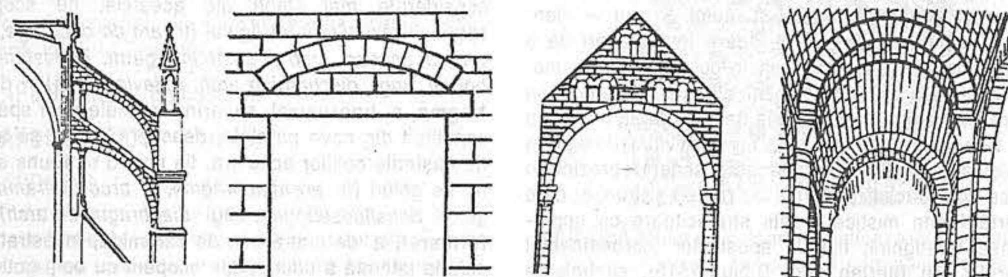
ARC 1. Traseu geometric realizat dintr-o curbă sau din combinaţii de curbe. **2.** Element constructiv care are un asemenea traseu (fr. *arc*, it. *arco*, germ. *Bogen*, engl. *arch).* Diferitele tipuri de **a.** se definesc după *forma traseului* care rezultă din multitudinea de posibilităţi oferite de combinarea curbelor între ele sau cu segmente de dreaptă: **~ în plin cintru** sau **~ semicircular** (fr. *arc plein-cintre*, it. *arco centinato, arco a pieno centro, arco semicircolare, arco a tutto sesto*, germ. *Halbkreisbogen, Rundbogen*, engl. *roundheaded arch, semicircular arch);* **~ frînt** (fr. *arc brisé*, it. *arco acuto*, germ. *Spitzbogen*, engl. *pointed arch);* **~ în acoladă** (fr. *arc en accolade*, it. *arco a carena di nave*, germ. *Eselsrücken, Kielbogen, Wellenbogen*, engl. *four-centered arch, ogee arch);* **~ trilobat** sau **~ treflat** (fr. *arc trilobé, arc tréflé*, it. *arco trilobato*, germ. *Kleeblattbogen*, engl. *trefoil arch);* **~ polilobat** (fr. *arc polylobé*, it. *arco lobato*, germ. *Zackenbogen*, engl. *cusped, multifoil arch);* **~ în mîner de coş** sau **~ subînălţat** (fr. *arc en anse de panier*, it. *arco policentrico, arco a mezza botte*, germ. *Korbhenkelbogen*, engl. *depressed arch, three centered arch);* **~ turtit** sau **~ plat** (fr. *arc déprimé*, it. *arco appiattito*, germ. *Plattbogen*, engl. *flat arch);* **~ supraînălţat** (fr. *arc surhaussé, arc surmonté*, it. *arco sopralzato, arco sopraelevato*, germ. *zugespitzer Bogen*, engl. *raised arch);* **~ în potcoavă** (fr. *arc outrepassé*, it. *arco oltrepassato*, germ. *Hufeisenbogen*, engl. *horseshoe arch);* **~ rampant** (fr. *arc rampant*, it. *arco rampante*, germ. *steigender Bogen*, engl. *rampant arch); după funcţie* sau după *loc*, din acest punct de vedere poartă denumirea de: **~ butant**, la marile catedrale gotice, sistem de sprijin exterior, constînd dintr-un segment de **a.** ce transmite împingerile de la naşterile bolţilor sanctuarului sau navei centrale, spre contraforţii colateralelor. În ansamblu, sistemul are aspectul unei succesiuni de „coaste" realizate din bolţari, cu intradosul curb şi extradosul plat, înălţate deasupra acoperişurilor colateralelor şi, respectiv, deambulatoriului (fr. *arc-boutant*, it. *arco di sostegno*, germ. *Strebebogen*, engl. *flying buttress);* **~ de descărcare,** segment de cerc realizat din materialul de construcţie (piatră, cărămidă), care întrerupe succesiunea normală a asizelor zidăriei, deasupra unui gol sau în zonele considerate mai slabe ale acesteia, cu scopul sprijinirii rezistenţei întregului (fr. *arc de décharge*, it. *arco di scarico, arco di sostegno*, germ. *Entlastungsbogen*, engl. *discharging arch, relieving arch);* **~ diafragmă, a.** transversal, separînd traveele unui spaţiu constituit din nave paralele, deasupra căruia se află fie naşterile bolţilor acestora, fie un zid străpuns sau nu de goluri (fr. *arc diaphragme*, it. *arco diaframma*, germ. *Schalldosebogen*, engl. *diaphragmatic arch);* **~ formeret, a.** de piatră sau de cărămidă, încastrat în zidăria laterală a unui spaţiu acoperit cu bolţi gotice, făcînd parte efectivă din sistemul de statică al acestora, avînd punctele de naştere comune cu nervurile lor (fr. *arc formeret*, it. *arco longitudinale, incastrato*, germ. *Wandbogen*, engl. *wall arch);* **~ dublou, a.** suplimentar, menit să preia parte din împingerile unei bolţi în leagăn (în plin cintru sau în arc frînt), al cărei intrados îl dublează; se descarcă pe pilaştri sau coloane, succesiunea astfel constituită din două arce şi două perechi de elemente de sprijin dînd naştere unei travei. De regulă, se construieşte o dată cu bolta ce trebuie întărită; există şi posibilitatea realizării ulterioare, cînd necesităţi practice o cer, în acest caz bolta şi **a.** reprezentînd o ţesătură unitară a zidăriei (fr. *arc doubleau*, it. *arco doppio, arco trasversale, sottarco*, germ. *Doppelbogen, Quergurt, Gurtbogen, Verstärkungsrippe eines Tonnengewölbes*, engl. *cross springer, transverse rib);* **~ ogivă** → **ogivă**; **~ triumfal**, arcada mare care marchează separaţia interioară dintre spaţiul sanctuarului (absidă, respectiv cor) şi nava unei biserici catolice. În funcţie de stil, poate fi semicircular sau frînt (fr. *arc triomphal*, it. *arco santo, arco trionfale*, germ. *Triumphbogen*, engl. *chancel-arch)* **~ de triumf**, în antichitatea romană, poartă monumentală ridicată la intrarea drumului principal în oraş, înlocuind în unele situaţii decorurile efemere ridicate cu ocazia trecerii unui cortegiu triumfal. **A.d.t.** face parte

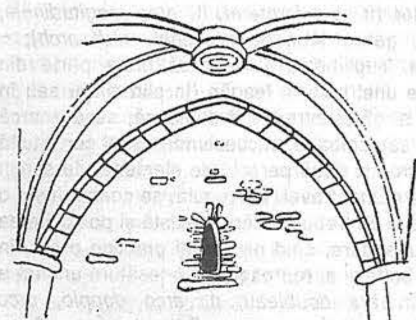
arc în plin cintru arc frînt arc în acoladă arc trilobat arc polilobat

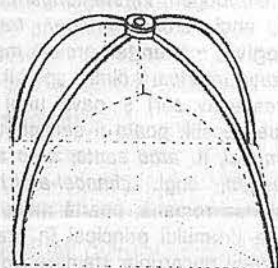
arc în mîner de coş arc turtit arc supraînălţat arc în potcoavă arc rampant

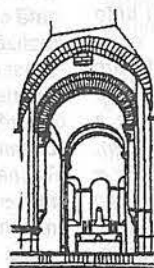
arc butant arc de descărcare arc diafragmă arc dublou

arc formeret

arc ogivă

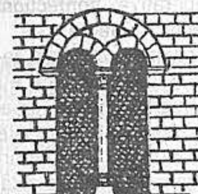
arc triumfal

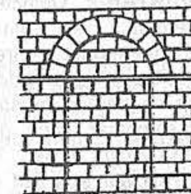
arc de triumf

din edificiile pe care oraşele din coloniile romane erau obligate să le construiască, fiind astfel destul de numeroase. Ele aveau una sau trei deschideri arcate în acelaşi plan, sau patru deschideri între patru picioare aşezate în careu *(cvadrifrons)*, flancate de coloane sau pilaştri, susţinînd un antablament masiv ornat, uneori, deasupra **a.** cu un fronton triunghiular, **a.** fiind decorat cu reliefuri şi surmontat de statui. Abandonat după căderea Imperiului Roman, **a.d.t.** reapare ca element de arhitectură în Renaştere (fr. *arc de triomphe*, it. *arco di trionfo*, germ. *Triumphbogen, Ehrenbogen*, engl. *triumphal arch)*. T.S. şi I.C.

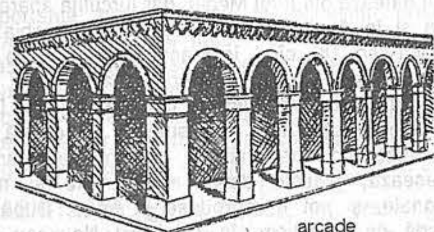
ARCADĂ Deschidere practicată într-un zid, sub un arc, care îşi ia numele de la tipul de traseu al acestuia şi se sprijină pe montanţi de zidărie sau pe coloane. Uneori, traseul arcului este subliniat de o arhivoltă (fr. *arcade*, it. *arcata*, germ. *Arkade, Bogenstellung*, engl. *archway)*. Cazuri particulare: **~ geminată**, tip de **a.** dublă, la care montantul median este înlocuit cu o consolă (fr. *arcade jumelé*, it. *arcata binato)*; **~ oarbă**, tip în care zidul de sub arc nu este pătruns total de gol, creîndu-se astfel o nişă plată (fr. *arcade aveugle*, it. *arcatella cieca*, germ. *Blendbogenstellung*, engl. *blind arcade)*. T.S.

arcadă geminată

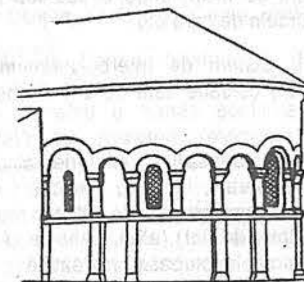
arcadă oarbă

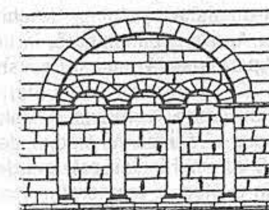

arcade

ARCANIST (lat. *arcanum*, secret) Termen folosit în sec. 18 pentru lucrătorul specializat în fabricarea porţelanului sau a altor produse de ceramică, presupus a deţine secretul tehnicii respective. Cei mai cunoscuţi **a.** au lucrat la Meissen, Viena, Höchst, Chantilly, Vincennes şi în manufacturile engleze (fr. *arcaniste*, germ. *Arkanist*, engl. *arcanist)*. V.D.

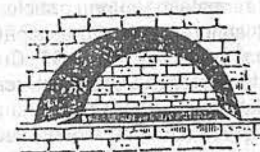
ARCATURĂ 1. Arcadă mică sau şir de arcade foarte puţin adîncite adosate unui perete sau părţilor unei construcţii şi care îmbracă forma de arc. 2. Şir de mici arcade oarbe, cu rost ornamental, sprijinite de console, colonete, baluştri sau lesene. În funcţie de epocă şi de stil, cel mai adesea sînt decorate arhivoltele şi elementele de sprijin (în romanic — console reprezentate de capete de monştri, în Renaştere şi baroc — baluştrii); pot fi şi lipsite de ornamente, lăsînd liberă piatra profilată, cărămida aparentă sau tencuiala zugrăvită (fr. *arcature*, it. *arcatella*, germ. *Bogenreihe*, engl. *arcature)*. T.S.

ARCĂ Motiv iconografic derivînd din tema vechitestamentară a Potopului. Reprezintă o construcţie de lemn menită a adăposti exemplarele animale şi pe cei cîţiva oameni pe care Noe trebuia să îi salveze de apele dezlănţuite. Frecvent reprezentată în arta paleocreştină, medievală şi în Renaştere în diferite cicluri şi episoade biblice, cel mai adesea avînd şi echivalentul simbolic al Bisericii (fr. *arche*, it. *arca*, germ. *Arche*, engl. *arch)*. T.S.

ARCOSOLIU (lat. *arcosolium)* 1. Nişă boltită săpată în pereţii catacombelor, decorată adesea cu motive simbolice şi ornamentale, destinată să cuprindă în

partea inferioară sarcofagul defunctului. 2. Nişă acoperită cu o arcadă, uneori bogat decorată, destinată să adăpostească un mormînt. Era săpată în zidul bisericilor (ex: în gropniţa bisericii fostei Mînăstiri Humor) sau al aşezămintelor religioase, la interior (în corul bisericilor catolice) ori spre exterior (în porticul boltit al mînăstirilor catolice); uneori, nişa este înlocuită practic de o arcadă largă adosată unui zid al edificiului, extremităţile frontale fiind sprijinite pe coloane libere (**a.** familiei lui Luca Arbore din biserica

din satul Arbore) (fr. *arcosole; enfeu*, it. *arcosolio, sepolcro arcuato*, germ. *Arkosolium, Nischengrab, Wandnischengrab*, engl. *tomb recessed in the wall, wall-niche tomb).* T.S.

ARENĂ Spaţiul central al unui amfiteatru sau circ antic, acoperit cu nisip, unde aveau loc luptele de gladiatori, cursele de care etc. I.C.

AREOSTIL Sistem de intercolonament în care intervalul dintre coloane este de 3-4 diametre *V.* şi **templu** I.C.

ARGILĂ (lat. *argilla)* **1.** Materie alcătuită din sedimente minerale, cuarţ, mică, carbonaţi, fragmente de organisme ş.a., de culoare roşcată (prin prezenţa oxidului de fier), albă, cenuşie. **A.** umezită devine compactă, onctuoasă, maleabilă şi poate fi modelată direct cu mîna, constituind cea mai veche materie plastică folosită pentru sculptură, în ceramică, la confecţionarea cărămizilor (arse sau nearse) în umplutura pereţilor de chirpici din timpuri preistorice. **A.** trebuie menţinută, în timpul lucrului, în stare de permanentă umiditate (stropită cu apă, învelită în pînze umede), deoarece, prin uscare, îşi pierde plasticitatea devenind friabilă. Lucrările de sculptură din **a.** ajunse în stadiul de solidificare îşi micşorează volumul iniţial, prin pierderea apei. Dacă sînt arse în cuptor, la temperaturi joase (200-500°c), capătă calităţile plastice şi rezistenţa teracotei. **2.** Materie primă care stă la baza unei game de culori temperate cromatic. Tenta lor variază de la albul caolinului (care este **a.** cea mai pură) pînă la negru, trecînd prin galben, roşu, verde şi albastru. Foarte durabile sînt alburile, galbenurile şi roşurile. Varietăţi: **a.** *albă*, **a.** *de China* — numită şi *alb olandez* sau **a.** *de Devonshire*, **a.** *(de pipă, galbenă, roşie, verde, de porţelan) (fr. argile*, it. *argillo, creta*, germ. *Töpfererde, Ton*, engl. *argil modelling clay).* Sin. *lut. V.* şi **ceramică, faianţă, porţelan** C.R. şi L.L.

ARGINT (lat. *argentum)* Metal preţios de culoare albă-cenuşie strălucitoare (duritate 2,5-3, greutate specifică 10,5-11,1); se găseşte în stare nativă sau asociat cu alte metale (cupru, stibiu, arseniu); maleabil, ductil, sonor; prin frecare capătă un luciu deosebit. Cel mai fin **a.** are titlul 0.99. Cunoscut din preistorie, **a.** a fost folosit în antichitate ca mijloc de schimb, pentru fabricarea podoabelor şi a pieselor de cult. Cruciadele şi legăturile cu Orientul au contribuit la răspîndirea obiectelor din **a.** în majoritatea ţărilor europene. În sec. 13, corporaţiile de meşteri argintari se dezvoltă şi capătă statute. În Renaştere, confecţionarea pieselor din **a.** atinge un înalt nivel artistic. În sec. 17-18, artiştii peregrini contribuie la uniformizarea stilului (forme şi motive) obiectelor din **a.**, astfel că numai după marcarea pieselor cu poansoanele atelierului, oraşului şi iniţialele meşterului se stabileşte cu precizie originea pieselor. În sec. 17, **a.** este folosit şi la confecţionarea pieselor de mobilier. Începînd din sec. 18-19, piesele de **a.** (veselă, tacîmuri, statuete, piese de podoabă etc.) sînt tot mai căutate. În arta 1900, **a.** se lucrează pe scară largă, motivele şi formele pieselor fiind inspirate din regnul vegetal. Datorită dezvoltării tehnicii industriale, la sfîrşitul sec. 18, în Anglia, apare un înlocuitor al **a.** denumit Sheffield, după oraşul cu acelaşi nume (fr. *argent*, it. *argento*, germ. *Silber*, engl. *silver).* V.D.

ARGINTAR **1.** Meşter care lucrează obiecte de artă din argint, folosind de obicei metode tradiţionale. În epoca medievală, **a.** executa piesele după desene proprii; azi, el se adresează unui artist, care creează forma şi decorul lor. **2.** Negustor de piese din argint (fr. *argentier*, it. *argentaio*, germ. *Silberschmied*, engl. *silversmith).* V.D.

ARGINTARE Acoperirea unui obiect de metal comun cu un strat subţire de argint, prin imersiunea lui într-o soluţie de argint, pentru a-l proteja împotriva factorilor externi şi a-i da aparenţa argintului masiv. Operaţia se poate efectua la rece sau la cald. Procedeul, cunoscut din antichitate, a fost folosit pînă la inventarea galvanizării, în sec. 18 (fr. *argenter*, it. *inargentare*, germ. *versilbern*, engl. *to silver).* V.D.

ARGINTĂRIE Obiecte decorative confecţionate din argint. Cele mai vechi obiecte de **a.**, confecţionate prin turnare, ciocănire şi cizelare, le-au constituit piesele de podoabă (bijuterii, aplice etc.), armele de paradă artistic prelucrate, unele obiecte de uz somptuar (cupe, platouri etc.), ca şi vasele şi piesele de cult. În sec. 15, ca urmare a importurilor masive de aur şi argint din America, se dezvoltă în ţările europene producţia de piese din argint pentru uz laic. **A.** de masă apare în sec. 18 (folosirea lingurii datează din Evul Mediu, dar furculiţa apare în Franţa şi în Anglia către 1630, iar cuţitul abia la începutul sec. 18), cînd, în Franţa, Anglia, Ţările de Jos, numeroase manufacturi produceau servicii de **a.**, asortate ca ornamentaţie cu cele de porţelan. Din ultimul sfert al sec. 18, **a.** este puternic influenţată de stilul neoclasic; pe măsură ce industrializarea progresează, piesele devin mai simple şi mai funcţionale, şi pot fi reproduse în serie. După o perioadă de eclectism, în stilul Art Nouveau se remarcă şi în **a.** o anumită unitate în ornamentaţia cu motive şerpuitoare, inspirate mai ales din formele vegetale (fr. *argenterie*, it. *argenteria*, germ. *Silbergerät, Silbergeschirr, Silberzeug, Silberwaren*, engl. *silverplate, silverwork, silver goods). V.* şi **il. 38-44** V.D.

ARGYRITIS → **litargă**

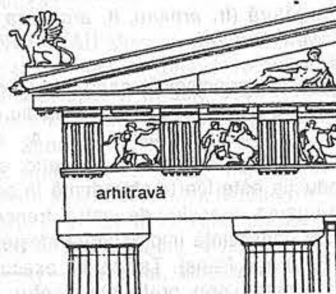
ARHAIC **1.** Perioadă a artei greceşti cuprinsă între sec. 8 şi 6 î.H., în care se afirmă primatul arhitecturii în relaţie cu sculptura şi se definesc trăsăturile stilurilor ionic şi doric. În ceramică se manifestă o înflorire care cuprinde întreaga lume elenică, pentru ca, după 550 î.H., producţia attică să eclipseze toate celelalte ateliere. **2.** Termen desemnînd, uneori, preistoria în general şi folosit, cel mai adesea, cu referire la primele faze ale unei civilizaţii. I.C.

ARHANGHEL (gr.) Clasă aparte din ierarhia îngerească, particularizată prin nume individuale pentru cele 7 fiinţe care o compun, aflîndu-se pe penultima treaptă a celui de al treilea ordin al Cetelor îngereşti. Cei mai cunoscuţi sînt Mihail, Gavril, Rafail şi Uriil, avînd funcţii şi atribute precise în istoria biblică şi respectiv în iconografie. În iconografia bizantină şi postbizantină, sînt reprezentaţi şi în grup compact, alcătuind o sinaxă, cei din primul rînd purtînd un medalion cu imaginea lui Iisus Emanuel (fr. *archange*, it. *arcangelo*, germ. *Erzengel*, engl. *archangel). V.* şi **Cete îngereşti** T.S.

ARHITECTURĂ Arta de a construi după legi specifice, la început empiric descoperite, ulterior statuate de teoreticieni (Vitruviu, în antichitate, Brunelleschi şi Alberti, în Renaştere, W.Gropius, în epoca modernă). În funcţie de epocă şi de stil, **a.** variază din punct de vedere al programelor şi al elementelor constitutive şi decorative ale edificiilor sau ansamblurilor construite (fr. *architecture*, it. *architettura*, germ. *Baukunst*, engl. *architecture). V.* şi **il. 65-72** T.S.

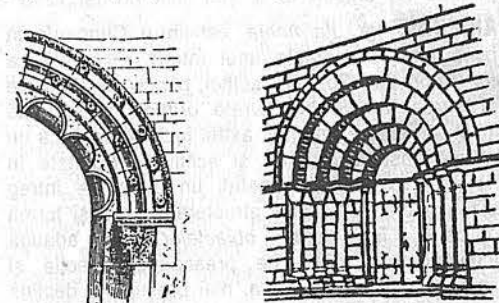
ARHETIP (gr. *arhé*, început, şi *typos*, tip) **1.** În sens mai larg, model ideal, tipar iniţial după care sînt create lucrurile. (Termenul provine din filozofia platoniciană, unde lumii arhetipurilor, a ideilor, îi corespunde pe plan fizic o lume a lucrurilor perceptibile, relativ asemănătoare celor ideale). Conceptul de *formă* poate fi gîndit ca *arhetip*, prototip, model, machetă etc., aceste diferenţieri avînd o importanţă bine stabilită în domeniul prelucrării formelor de diverse naturi. **2.** În domeniul artelor plastice, termenul se referă la opera originală, la primul model al unei sculpturi, picturi, piese de artă decorativă, după care se fac copii, reproduceri sau interpretări (fr. *archétype*, it. *archetipo*, germ. *Vorbild*, engl. *archetype).* L.L. şi C.R.

ARHITRAVĂ (gr. *arhi*, sus, lat. *trabs*, grindă) Element arhitectonic, la origine din lemn, apoi din

piatră şi, mai tîrziu, chiar din zidărie, cu dezvoltare orizontală, care uneşte partea superioară a doi sau mai mulţi montanţi. În ordinele clasice, alcătuieşte partea inferioară a antablamentului. Cînd se sprijină pe coloane poartă denumirea de *epistil*. În arhitectura paleocreştină, bizantină timpurie şi în cea de Renaştere, **a.** poate fi decorată cu profile simple, cu motive ornamentale sau simbolice, ori cu diferite inscripţii (fr. *architrave*, it. *architrave, epistilio*, germ. *Architrav, Querbalken, Steinbalken*, engl. *architrave).* T.S.

ARHIVOLTĂ Partea frontală a unei arcade, alcătuită dintr-o suită de unităţi (bolţari de arc, cărămizi), formînd o bandă continuă, foarte des ornamentată cu sculpturi (elemente geometrice, motive vegetale, animale fantastice, figuri de sfinţi) sau cu o alternanţă decorativă de cărămizi puse pe cant, su mortar de aceeaşi grosime (în arhitectura bizantină şi postbizantină). Marile portaluri romanice şi gotice prezintă o succesiune de **a.** retrase treptat de la faţa zidului (Biserica La Madeleine din Vézelay; Notre-Dame din Paris). În arhitectura de cărămidă (bizantină, de tradiţie bizantină, musulmană) se întîlnesc una sau mai multe **a.** *intrînde*, retrase de la planul vertical al zidului, subliniate de cărămizi culcate pe latura lungă, sau pe cant, sau de şiruri de zimţi mici (arhitectura din sec. 16 din Ţara Românească; moscheea de la Plovdiv) (fr. *archivolte*, it. *archivolto*, germ. *Archivolte, Bogeneinfassung, Bogenläufe, Bogenleiste*, engl. *archivolt).* T.S.

ARHONDARIC (gr. *arhondariki)* Construcţie specială sau grup de chilii care, într-o mînăstire ortodoxă, servesc pentru adăpostirea oaspeţilor sau a pelerinilor. Este întotdeauna înglobată în incinta aşezămîntului, dar separată de restul clădirilor în care locuiesc călugării, fiind ridicată fie pe o altă latură a incintei, fie într-o incintă exterioară (fr. *maison des hôtes*, it. *casa per ospiti*, germ. *Gasthaus*, engl. *guest house).* T.S.

ARIBALLOS Vas antic de formă globulară, prevăzut cu gît scurt şi toartă, antropomorf sau zoomorf, destinat uleiurilor parfumate. *V.* **ceramică greacă** I.C.

ARIPĂ **1.** Volum lateral sau secundar al unui edificiu, uneori adăugat ulterior clădirii principale (fr. *aile*, it. *ala*, germ. *Flügel*, engl. *wing).* **2.** Panou pictat sau decorat cu reliefuri, făcînd parte din structura unui triptic sau a unui altar poliptic gotic. **A.** pot fi

fixe, fiind decorate numai pe una din fețe, sau mobile, purtînd în acest caz decorul pe ambele fețe, de regulă cel sculptat fiind folosit numai pe fața interioară, vizibilă cînd altarul este deschis. Din punct de vedere iconografic, tematica este foarte variată, neexistînd un program fix. Sin. *voleu* (fr. *volet*, it. *sportello, portella laterale, valva*, germ. *Flügel, Klappe*, engl. *wing-panel, shutter, folding wing)*. *V.* și **altar, poliptic, retablu, triptic** T.S.

ARMĂTURĂ **1.** Asamblaj de piese metalice sau lemnoase, în scopul de a reuni, întări sau sprijini diferitele părți ale unui întreg sau de a realiza coeziunea lor, jucînd rolul unui schelet. **A.** din bare de fier alcătuiește nucleul unui cofraj de beton armat. **2.** Ansamblul rețelei de piese de plumb care formează osatura unui vitraliu (fr. *armature, noyau*, it. *forma*, germ. **1.** *Kern*, **2.** *Bleifassung*, engl. **1.** *armature, kernel*, **2.** *frame, framing)*. **3.** Carcasă metalică rigidă, alcătuită din vergele de fier, sîrmă răsucită, stinghii și fluturași din lemn sau hîrtie groasă, constituind suportul interior care se încarcă treptat, în timpul lucrului la o sculptură modelată în argilă, ciment sau pastă de ipsos (fr. *armature*, it. *armatura, intelaiatura*, germ. *Rahmwerk*, engl. *iron framework)*. T.S. și C.R.

ARMENIUM → **azurit**

ARMONIE (gr. *harmonia*, echilibru) Concordanță deplină între elementele unui întreg, receptată ca atare de privitor. Potrivit tradiției, părțile sau funcțiile unui întreg trebuie structurate organic și totodată distinct într-un tot omogen, astfel încît să producă un efect de ansamblu unitar și echilibrat („unitate în varietate"). La modul general, un astfel de întreg realizează unitatea dintre structura internă și formă (la care, în cazul *obiectelor* se adaugă funcționalitatea), ceea ce presupune selecție și dirijare. În opera de artă, **a.** mai presupune deplina concordanță dintre mesaj (informația emotivă și ideatică) și mijloacele de expresie folosite; aici **a.** are întotdeauna un efect incitant, atrage atenția, antrenează sensibilitatea, intuiția privitorului pe care îl delectează estetic, precum și spiritul acestuia; ~ **cromatică**, rezultantă estetică realizată prin distribuirea culorilor după normele *acordului cromatic.* De obicei, generează o stare de echilibru psihosenzorial. Concepția despre echilibru, privit ca generator și rezultantă a **a.c.**, este susținută de unii cercetători moderni: „două sau mai multe culori sînt armonioase dacă prin amestec formează un gri neutru" (Johannes Itten); sau, „griul mediu creează în ochi o stare de echilibru perfect" (E.Herring). Astfel, aparatul nostru optic reclamă griul mediu, în lipsa căruia apare o stare de neliniște, ochiul străduindu-se să-și restabilească echilibrul energetic; dovada ar aduce-o, printre altele, contrastele — simultan și succesiv —, în care ochiul își produce singur culoarea complementară acelei culori care l-a obosit în urma unei contemplări insistente. Distingem două mari tipuri (sisteme) tradiționale de **a.c.**, unul realizat prin *analogie*, altul prin *contrast.* Primul se bazează pe o dominantă, ceea ce înseamnă că o culoare principală creează tonalitatea generală, își impune caracterul, iar celelalte tonuri îi sînt subordonate (pictorii spun despre un tablou bazat pe dominantă că este lucrat „în gamă"). **A.** prin contrast (numită și policromă) se bazează pe contrastele unor culori distanțate sau complementare; prezentă încă din operele antichității egiptene, a fost studiată teoretic și practic (M.E.Chevreul, G.Seurat etc.) abia pe la jumătatea sec. 19, cercetările fiind aprofundate în sec. 20. Practica artistică modernă și contemporană a lărgit însă ariile noțiunilor, contestînd **a.** ca rezultat al unei stări de confort optic, echilibrul optic nefiind similar cu valoarea estetică; în **a.c.** a unui tablou sînt introduse disonanțele, șocul, variația de ritmuri și distribuție, elementele de surpriză, care dereglează echilibrul fiziologic în scopul transmiterii unor stări mai subtile. (De altfel, chiar o **a.** de tip clasic, bazată pe dominantă, nu poate produce griul neutru.) Tradiționalele modalități de armonizare prin analogie sau prin contrast sînt astăzi polii posibili ai unor serii, practic nelimitate, de armonii intermediare. **A.c.** a unui tablou presupune, convergența componentelor spre un întreg unitar, dar și stabilirea unor raporturi subtile între aceste componente: acordul lor, proporția, ordinea distribuției, ritmul, sensul lor dinamic; se stabilesc astfel **a.** inedite, al căror caracter poate fi consonant, asonant, disonant (în oricare din ele existînd un sistem coerent de relații, o logică internă coordonatoare). În realizarea lor rolul sensibilității artistului este esențial (fr. *harmonie*, it. *armonia*, germ. *Harmonie, Ebenmass*, engl. *harmony)*. L.L.

ARMURĂ (în textile) Modul de încrucișare a firelor de urzeală și de bătătură (băteală), care diferențiază o țesătură de alta și determină calitățile produsului finit — structură, rezistență, elasticitate, aspect, moliciune etc. Există trei tipuri fundamentale de **a.**: tafta — cu firele încrucișate drept, urzeala verticală și bătătura orizontală; serj — cu firele încrucișate pe diagonală; satin — cu încrucișări de fire care dau țesăturii un aspect strălucitor pe avers și mat pe revers. Sin. *legătură* (fr. *armure*, it. *armatura*, germ. *Textur*, engl. *weft, texture)*. V.D.

ARRAS Unul din principalele centre burgunde de tapiserii în tehnica *haute-lisse* din Evul Mediu. Faima țesăturilor cu fire de aur lucrate la **A.** explică denumirea italiană *(arazzo)* dată generic oricărei tapiserii. Producția este foarte abundentă în sec. 14-15, dar distrugerea orașului de către francezi, în 1477, are drept consecință împrăștierea meșterilor în alte ateliere (Tournai, Paris). Tapiseriile executate la **A.** se caracterizează prin preferința pentru motive ornamentale arhitectonice și prin marea atenție acordată detaliilor. Cele mai remarcabile tapiserii: *Bătălia de la Roosebeke* (1402), *Bunavestire, Patimile* (începutul sec. 15), *Vînători* (mijlocul sec. 15) și *Scene de curte.* V.D.

ARRICCIO (it.) Termen care denumește stratul sau straturile interne ce compun tencuiala pentru frescă (anume cele suprapuse direct peste zidărie, în scopul nivelării acesteia). În decursul timpului, **a.** a fost alcătuit după diverse formule, incluzînd nisip și var, uneori și alte ingrediente. Peste **a.** se aplică *intonaco.* L.L.

ARSANA În arhitectura athonită, turn de poartă și de veghe al fiecărei mari mînăstiri, plasat la țărmul mării, avînd la primul nivel un gang de acces legat de instalații de tip portuar foarte simple. Cel de la mînăstirea Vatopedi a fost construit de Ștefan cel Mare (1472) și poartă imaginea votivă a acestuia sculptată în piatră, alături de stema Moldovei și de imaginea Maicii Domnului. T.S.

ART BRUT Denumire, desemnînd, la propunerea pictorului francez Jean Dubuffet, diferitele modalități de expresie vizuală infantilă, a bolnavilor mintali și a amatorilor fără cultură artistică specială. Astăzi există la Lausanne un mare muzeu de **a.b.** A.P.

ART DÉCO Moment stilistic la mijlocul anilor '20-'30 ai sec. 20, socotit, multă vreme, ca o prelungire a Art Nouveau-ului și Jugendstil-ului. A apărut în Franța, conturîndu-se cu ocazia marii expoziții a artelor decorative (1925, Paris), de unde îi vine și numele, ca o sinteză eclectică între viziunea geometrizantă provenită din cubism, constructivism și abstracționismul geometric, viziunea ornamentalistă a unor aspecte ale artei 1900 și diferite versiuni ale figurativismului modern. **A. D.** este identificabil mai ales în arhitectură, mobilier, textile, grafică de carte, dar și în sculptura mică. Se caracterizează, pe de o parte, prin tendința spre monumentalitate, uneori cu vagi ecouri egiptene, iar, pe de altă parte, spre o încărcătură cu ornamente geometrice anguloase. În sculptură domină un figurativism în care apar elemente gracil-dulcege, alternînd cu altele masiv-greoaie. **A. D.** a cunoscut o răspîndire notabilă în Marea Britanie, în S.U.A., iar în România, în special în arhitectură. A.P.

ART NOUVEAU Mișcare artistică de la sfîrșitul sec. 19 și începutul sec. 20 (primul deceniu) răspîndită în toată Europa, apoi și în cele două Americi. A pornit concomitent în Franța, Anglia, Belgia, Germania, apoi Austria, Spania, Portugalia, extinzîndu-se și în Polonia, România, Ungaria, Iugoslavia, Rusia, în țările baltice și scandinave. În ideea că orice perioadă are dreptul la un stil al ei, **A.N.** (cu denumiri variate: *Jugendstil* — în Germania, *Sezession* — în Austria, *Stile Liberty* — în Italia, *Modern Style* — în Anglia, astăzi, retrospectiv, denumit și *Arta 1900)* s-a afirmat, în principal, ca o reacție, pe de o parte împotriva eclectismului istoricist al arhitecturii și al artei decorative de la mijlocul sec. 19, pe de altă parte, împotriva tendinței de uniformizare și sărăcire formală a obiectelor, în producția industrială de larg consum. De aceea realizările cele mai de seamă și foarte caracteristic impregnate de variantele stilistice ale **A.N.** se întîlnesc în artele decorative, în ornamentică, în arta cărții, în afiș, în arhitectura de interior și în arhitectura propriu-zisă, cu dominante pe domenii, în funcție de țări. Există două variante stilistice principale ale **A.N.**, ambele bazate pe funcția expresivă și constructivă a liniei: una este varianta liniei sinuoase, ondulatorii, cu un pronunțat caracter organicist, metaforic-aluziv, din repertoriul ornamenticii vegetale, adesea cu subtext erotic; a doua este varianta geometrizantă, folosind linia și ornamentul ca factori ordonatori, în scopul sublinierii elementului constructiv al operei. Prima formulă apare mai frecvent în Franța (la Hector Guimard — cu ornamentația intrărilor la metroul parizian — și la Émile Gallé — autorul binecunoscutelor piese de sticlărie), în Belgia (la arhitectul și designerul Henry van de Velde, care a fost și unul din teoreticienii mișcării), în Olanda (la pictorul Jan Toorop), în Germania (la August Endell și Heinrich Vogeler), în Anglia (la Aubrey Beardsley), în S.U.A. (la Louis Comfort Tiffany). Formula geometrizantă se afirmă mai ales în Anglia (la Ch.Rennie Mackintosh, arhitect și designer de mobilier) și în Austria (la arhitecții Joseph Olbrich și Josef Hoffmann). Răspîndirea viziunii **A.N.** de la arhitectură la orfevrărie și vestimentație a făcut joncțiunea cu unele căutări înrudite din arta picturii (linearitatea și formele plate la Paul Gauguin, Edvard Munch, Gustav Klimt și operele de debut ale unor expresioniști germani); a avut ecou și în sculptură (Brâncuși, George Minne, Ernst Barlach). Sursele **A.N.** sînt și ele variate, explicînd complexitatea mișcării și penetrația ei. Grafica extrem orientală, cea japoneză în special, caligrafia islamică, sculptura africană și oceanică, folclorul vizual austriac, ceh, maghiar, rus, scandinav dar și curente artistice, precum simbolismul european, prerafaelismul englez, mișcarea de reînviere artizanală (pornită în Anglia de William Morris, John Ruskin și W.Crane) au avut un rol important în constituirea viziunii formale, ca și a substanței tematice, a **A.N.** În ciuda unor aspecte elitare, prin caracterul uneori sofisticat al obiectelor, **A.N.** a fost o mișcare cu un puternic impact, practic legată, în mai multe cazuri (Germania, Austria, Belgia, Anglia), de manifestările sociale progresiste, propagatoare ale ideii răspîndirii frumosului în toate mediile cotidianului, inclusiv ale arhitecturii și designului industrial. Prin aceste aspecte, în care intră și o intensă activitate publicistică — cu reviste de largă circulație internațională („Revue Blanche", „Jugend", „Pan", „Studio" etc.) —, ca și prin diversitatea izvoarelor și bogăția ideilor plastice, mișcarea **A.N.** a influențat în cea mai mare măsură evoluția artei moderne de la începutul sec. 20, fiecare dintre curentele ei avîndu-și, într-un fel sau altul, originea în **A.N.** În România s-a dezvoltat o arhitectură **A.N.**, la București, Craiova, Brăila,

Galaţi, precum şi la Timişoara, Oradea, Cluj, Tg. Mureş, cu trăsături caracteristice în recompunerea stilistică, în special a ornamentaţiei clădirilor şi a interioarelor. Există elemente **A.N.** şi în pictura şi grafica lui Luchian, Vermont, Şt.Popescu, precum şi în sculptura lui Paciurea. A.P.

ARTA 1900 → Art Nouveau

ARTĂ ABSTRACTĂ Termen generic referitor la concepţiile şi viziunea artistică din care este înlăturată redarea directă a lumii vizibile. În acest sens, **a.a.** a existat din cele mai vechi timpuri, în diferite epoci şi spaţii geografice, fiind caracteristică unor forme ale artei decorative şi ornamenticii. În sensul curent şi programatic al termenului, **a.a.** este una din componentele principale ale artei sec. 20, începînd din anii premergători primului război mondial, continuînd să se afirme şi astăzi — în pictură, sculptură, grafică. **A.a.** se interferează cu toate marile curente ale artei moderne; în funcţie de profilul ei, descinde dintr-un curent sau altul, pe care, la rîndul ei, le-a influenţat. În oricare din opţiunile ei conceptuale, **a.a.** porneşte de la ideea unei noi experienţe artistice a realului, a cărei trăire interioară se cere exprimată printr-un limbaj de semne, imaginare sau cel mult aluzive la real, niciodată descriptive sau indicative. Aceste semne, cu încărcătură simbolică şi purtătoare ale unui mesaj spiritual de ascensiune interioară şi ordonare, pot avea un caracter pur geometric sau predominant geometric: este acea **a.a.** descinzînd din cubism şi avînd numeroase legături — în anii '20-'30 — cu constructivismul, inclusiv cel arhitectural, cu mişcarea Art Déco, cu Bauhausul, cu mişcările De Stijl, neoplasticism şi purism, cu gruparea Abstraction-Création, iar, mai tîrziu, cu mişcarea Réalités Nouvelles. Principalii reprezentanţi ai acestui gen de **a.a.** sînt: în Olanda, Mondrian şi Theo van Doesburg, în Elveţia, Sophie Taeuber-Arp, în Franţa, Hans Arp, Amédée Ozenfant şi Jean Herbin, în Italia, Magnelli, în Belgia, Servranckx, în Anglia, Victor Pasmore şi Ben Nicholson, în Ungaria, Laszlo Moholy-Nagy, în Polonia, Stawiski, în Germania, El Lissitzki şi W. Baumeister, în Rusia, Kazimir Malevici. După al doilea război mondial, în special în anii '60-'70, **a.a.** geometrică a cunoscut o mare răspîndire în Italia şi în ţările din estul Europei, inclusiv în România. Pe o altă linie de dezvoltare, mai fertilă şi mai variată în soluţii, este **a.a.** de factură lirică, sau liric-constructivă. Ea descinde atît din futurism, cît şi din expresionismul fazei a doua, se manifestă chiar în interiorul acestora, are legături cu orfismul, cu rayonismul, şi, în perioada 1910-1930, nu ajunge decît arareori la abstracţia absolută, excepţie făcînd, în pictură, Wassili Kandinsky, după 1925, iar în sculptură Vladimir Tatlin, Naum Gabo, Nicolai Pevsner. **A.a.** lirică practică în aceşti ani Franz Marc şi Paul Klee în Germania, Robert şi Sonia Delaunay în Franţa, Natalia Goncearova şi Alexandr Rodcenko în Rusia, Frank Kupka în Boemia. Între anii '40-'60, **a.a.** liric-expresionistă a cunoscut o dezvoltare impetuoasă în pictură: în Franţa, cu Manessier, Bazaine, Soulages; Hartung, Fautrier, Vieira da Silva, Poliakoff; în Canada, cu Jean Riopelle; în S.U.A., cu Jackson Pollock, primul reprezentant al **a.a.** gestuale, cu Arshile Gorky şi Marc Tobey, inspiraţi de caligrafia, dar şi de teoria estetică a artei extrem orientale; în Spania, cu Antonio Tapiès; în Danemarca şi Olanda, prin grupul „Cobra". În sculptură, **a.a.** de viziune expresionist-constructivă s-a remarcat prin numeroase creaţii de „forme" imaginare, devenind „motivul" iconografic principal al sculpturii şi adăugîndu-se ca obiecte ale unui univers secund spaţiului nostru real. Adesea, în aceste „forme" se pot descifra amintiri ale unor sugestii brâncuşiene. Printre reprezentanţii de seamă ai acestei ramuri a **a.a.** se numără Barbara Hepworth. Cealaltă direcţie a sculpturii **a.**, de sursă constructiv geometrică, a dus la crearea „mobilurilor" lui Alex. Calder, la sculptura luministică şi cinetică a lui Nicolas Schöffer şi la construcţiile în lemn ale Louisei Nevelson. În România, sculptura **a.** este bine reprezentată prin operele unor artişti din generaţia tînără (fr. *art abstrait, abstractionnisme,* it. *arte astratta, Astrattismo,* germ. *gegenstandslose Malerei, stofflose, nicht figurative Kunst,* engl. *abstract art, abstractionism, non-objective painting).* A.P.

ARTĂ AMBIENTALĂ (de la *ambient,* spaţiu înconjurător) Se referă la arta care, depăşind condiţia obiectului — de pictură, sculptură etc. —, îşi propune să structureze un spaţiu prin sinteza unor opere artistice diferite între ele: arhitectură, sculptură, pictură, artă decorativă, sau prin utilizarea unor materiale şi obiecte de uz neutru, recompuse într-un ansamblu cu semnificaţie artistică. Sub primul aspect, **a.a.** a existat în toate vremurile, ca un capitol de seamă al urbanisticii şi artei monumentale: în antichitatea egipteană, inclusiv elină, romană, în Evul Mediu european, în Renaştere, în neoclasicism, constituind o componentă de seamă a caracterului stilistic *(v.* **şi design).** De la finele sec. 19 şi în cursul sec. 20, problema sintezelor ambientale a dobîndit o importanţă tot mai mare, pe măsura dezvoltării urbanistice, a arhitecturii marilor ansambluri de locuinţe, a edificiilor social-culturale şi industriale. Soluţii variate, de la funcţionalismul total, descinzînd din viziunea Bauhaus, la cel care se îmbină cu formele ornamentaliste neobaroce, se întîlnesc astăzi în numeroase oraşe europene, nord şi sud americane, din Extremul Orient şi Orientul Apropiat. Pieţe, parcuri, gări de metrou, gări feroviare şi aeroporturi, dar şi spaţii interioare: holuri de teatre, hoteluri, întreprinderi, instituţii publice sînt structurate ca ansambluri de **a. a.** În arta contemporană a apărut, în cursul deceniilor '50-'60, şi o **a.a.** ca gen autonom, înrudită cu arta spectacolului şi, în mare măsură, legată de curentul pop art şi de răspîndirea artei de amatori. În acest sens acţionează *happening*-ul, o modalitate de expresie afirmată îndeosebi în S.U.A. şi Germania, tip de **a.a.** limitată la un interval determinat de timp, dar şi structurile vizuale care modulează un spaţiu restrîns, ca un soi de „tablou vivant", de obicei folosindu-se obiecte de uz cotidian şi elemente de pictură sau sculptură naturalistă pînă la confuzia cu realul (Kienholz, în Germania; George Segal, în S.U.A.), cu scopul de a atrage atenţia asupra ambianţei zilnice şi a obişnui oamenii să „privească". În arta românească contemporană, **a.a.** a înregistrat realizări notabile, mai ales pe linia sculpturii monumentale, a mozaicului, a tapiseriei şi a altor forme de artă decorativă (fr. *environnement,* it. *ambiente,* germ. *Environment,* engl. *environment).* A.P.

ARTĂ CINETICĂ Termen generic desemnînd felurite moduri de sculptură cu elemente mobile, animate fie de mişcările aerului înconjurător —, de ex., sculpturile în metal ale artistului american Alex. Calder —, fie de o sursă electrică — precum obiectele-sculpturi ale francezului Nicolas Schöffer, la care mişcările au mai ales caracterul unor efecte de lumină, sau în construcţiile-obiect simbolice ale elveţianului Jean Tinguely. Dacă la Tinguely mişcarea dezvăluie şi exprimă în special raporturile dintre piesele componente ale construcţiei, la Calder şi Schöffer mobilitatea urmăreşte raporturile obiectului cu spaţiul. Sub unele aspecte, **a. c.** este o formă de căutare a legăturilor dintre artă şi tehnologiile moderne în domeniul arhitecturii de interior. A.P.

ARTĂ CONCEPTUALĂ Curent artistic în anii '70, izvorît din ideea importanţei procesului de creaţie însuşi, ale cărui faze — conceptuale —, adică de clarificare intelectuală a demersului creator, pot fi organizate într-o operă de artă bine conturată. În general, **a.c.** se realizează mai ales în desen. A.P.

ARTĂ CONCRETĂ Termen sinonim cu *artă abstractă,* rar folosit, propus de Theo van Doesburg *(v.* **neoplasticism)** în 1930, o dată cu publicarea unei reviste cu acelaşi nume şi de durată episodică. Termenul de **a.c.** este reluat în scrierile teoretice ale sculptorilor Hans Arp şi Max Bill. A.P.

ARTĂ DECORATIVĂ Termen folosit pentru o largă categorie de obiecte executate din diverse materiale şi în tehnici diferite, realizate cu scop utilitar şi estetic. Destinată împodobirii fiinţei umane (veşminte, podoabe, giuvaiere) ca şi spaţiului ambiental (piese ornamentale fixe şi mobile, mobilier, textile, ceramică, sticlărie, metale etc.), **a.d.** determină mediul de viaţă social. Clasată şi sub denumirile de artă aplicată, arte minore, arte industriale, design, **a.d.** se constituie în permanent dialog cu creaţiile din domeniul artelor plastice (fr. *art décoratif,* it. *arte decorativa,* germ. *dekorative Kunst,* engl. *decorative art).* C.R.

ARTĂ MINIMALĂ Tendinţă apărută în S.U.A., spre sfîrşitul anilor '50, în pictură, dar mai mult în sculptură, propunînd o simplificare extremă a formelor şi eliminarea subiectivităţii în expresie, prin geometrizarea pînă la nivelul structurilor primare, în sculptură, iar în pictură, prin restrîngerea pînă la monocromie a cromaticii. În acest sens pot fi socotiţi reprezentanţi ai **a.m.** pictorii Josef Albers, Ad. Reinhardt, Barnett Newman. În sculptură şi creaţia de obiecte ambientale de **a.m.** sînt cunoscuţi Dan Flavin, Donald Judd, Sol le Witt. A.P.

ARTĂ NAIVĂ Se atribuie acest nume picturii, sculpturii, artei decorative realizate de artişti neprofesionişti, fără studii de specialitate, care, spre deosebire de amatori, nu se inspiră din creaţia profesionistă. **A.n.** îi sînt caracteristice spontaneitatea, fantezia, indiferenţa faţă de regulile tradiţionale ale perspectivei — în pictură —, asocierea năstruşnică a unor straturi diferite ale realului, seninătatea atmosferei, voioşia, umorul — uneori involuntar —, candoarea, iar pe plan tehnic minuţiozitatea naturalistă şi o stîngăcie cu farmec. Apreciată în mod special începînd de la sfîrşitul sec. 19, cînd în saloanele independenţilor de la Paris au intrat lucrări de **a.n.**, aceasta cunoaşte totuşi o răspîndire încă din sec. 18, atît în Europa, cît şi în America de Sud şi de Nord, prin gravura populară, icoanele pe sticlă, ex-voto, sculptura pentru procesiunile religioase, ilustraţia de calendare populare etc. Încurajată, după 1900, de artişti europeni de seamă, **a.n.** începe să se concentreze în primul rînd în pictură, afirmîndu-se, în Franţa, cu ilustrul Henri Rousseau Vameşul, a cărui viziune a influenţat suprarealismul, dar despre care cercetări mai noi au arătat că, deşi fără studii de artă, prezenţa acestui pictor în mediul artistic parizian şi unele metode de lucru ar putea pune la îndoială apartenenţa categorică la **a.n.** Nume importante ale **a.n.** în Franţa mai sînt: Bombois — atlet de circ, Vivin — poştaş, Séraphine — femeie de serviciu; în S.U.A., Anna Mary Robertson Moses, numită de toţi „Grandma Moses"; în Georgia, Piromanaşvili; în Serbia, Generalić; în România s-a dezvoltat, în ultimele decenii, o adevărată „şcoală" de **a.n.**, cu numeroşi pictori şi sculptori, între care Nicolae Popa (jud. Bacău), precum şi cioplitorii, pictorii şi autorii de texte ai vestitului „cimitir vesel" de la Săpînţa (Maramureş). A.P.

ARTĂ SĂRACĂ Cunoscută şi sub numele de *arte povera,* **a.s.** este un curent ascetizant răspîndit în anii '60 ai sec. nostru, paralel cu mişcările sociale studenţeşti şi cele ale stilului muzical şi vestimentar „Beatles". **A.s.** propune înlocuirea materialelor tradiţionale ale picturii — ulei, frescă etc. — cu materiale umile, „sărace", fără vocaţie estetică în sine, cum ar fi pînza de sac, pietrişul, nisipul etc. Recompuse în imagini coerente pe suprafaţa tabloului, însoţite, uneori, de fragmente pictate în ulei, compoziţiile de **a.s.** urmăresc reculegerea privitorului şi provocarea unei meditaţii cu tîlc fie social, fie metafizic sau religios, prin eliminarea elementelor de agrement şi senzorialitate agreabile

din imagine. Un reprezentant de seamă al **a.s.** este spaniolul Antonio Tapiès. A.P.

ARTE LIBERALE (lat. *artes liberales, ingenuae)* Temă care a intrat în repertoriul artistic prin intermediul autorilor latini; semnifică disciplinele predate în Evul Mediu cetăţenilor liberi, în vederea pregătirii lor pentru funcţiile publice şi politice, în opoziţie cu artele servile sau *mecanice*, care desemnau îndeletniciri manuale (inclusiv cele artistice). Erau grupate în două secţiuni: a) gramatica, retorica, dialectica — alcătuind aşa-numitul *trivium* — şi b) aritmetica, geometria, astronomia, muzica — *quadrivium*. Pe planul echivalenţelor alegorice şi simbolice, ele corespundeau celor 7 planete şi celor 7 virtuţi, avînd şi atribute caracteristice sau asociindu-şi personaje antice cu care puteau fi puse în relaţie. Deasupra lor trona Filozofia. Reprezentări frecvente ale **a.l.** apar în sculptura romanică şi gotică şi în miniatură (fr. *arts libéraux*, it. *arti liberali*, germ. *die sieben freien Künste*, engl. *liberal arts). V.* şi **Quadrivium, Trivium** T.S.

ARTE POVERA → **artă săracă**

ARTEZIANĂ Fîntînă al cărei jet de apă este dirijat în sus, cu presiune. Principiul **a.** este frecvent folosit în jocurile de apă ale fîntînilor decorative (fr. *puits artésien*, it. *pozzo artesiano*, germ. *artesischer Brunnen*, engl. *artesian well). V.* şi **fîntînă** T.S.

ARTIZAN (fr.) Meşteşugar care produce obiecte de artizanat — concept folosit adesea în exprimări ambigui şi chiar contradictorii. În Evul Mediu, **a.** era o persoană calificată, care executa o meserie manuală, pe cont propriu, vînzîndu-şi singură produsele. Meseria presupunea o ucenicie prealabilă, stadii de perfecţionare în ateliere diferite de acelaşi profil, pentru dobîndirea unei înalte profesionalităţi, dovedite prin proba de meşter. Îmbinarea artei cu meşteşugul, uneori pînă la asimilare reciprocă, datează din antichitate şi durează pînă în timpurile moderne (în toată această lungă perioadă manifestîndu-se tendinţe de disociere), cînd, o dată cu creşterea accentuată a nevoii de a produce mai mult, se instaurează rutina, tendinţa de copiere şi de lucru „în serie", lipsa de contribuţie personală, îndepărtarea de idealul creator al artei. Noţiunea de **a.** se apropie, astăzi, pînă la identificare de aceea de meşteşugar artistic (antrenat în execuţia manuală de obiecte din cele mai felurite), iar diferenţa dintre **a.** şi artist a devenit, din păcate, puternic marcată (fr. *artisan*, it. *artigiano*, germ. *Handwerker*, engl. *craftsman).* L.L. şi T.S.

ARTOFOR → **chivot**

ARZICA Culoare medievală galbenă (pomenită de Cennini). Puţin folosită, făcea parte din culorile miniaturiştilor, era utilizată şi în pictura de panou, dar nu şi în lucrările murale. Se presupune a fi masicotul sau un lac vegetal galben. L.L.

ASAMBLAJ Modalitate de creaţie în care opera de artă este compusă prin aglomerarea unor obiecte tridimensionale eterogene. Reprezintă o fază mai avansată în seria experimentelor de înnoire şi plasticizare a imaginii, operate pe la începutul sec. 20 şi mai tîrziu, prin diversele tipuri de *colaj*. Va duce la crearea, în jurul anilor 1960, a curentului pop art (fr. *assemblage*, germ. *Assemblage*, engl. *assemblage).* L.L.

ASAMBLARE În mobilier, îmbinarea prin diferite procedee a bucăţilor de lemn. Cea mai veche şi rudimentară **a.** folosită din antichitate, practicată şi în Evul Mediu timpuriu, uneşte bucăţile de lemn prin crestarea marginilor în „dinţi de fierăstrău". În sec. 12-13, **a.** se face cu „scobituri şi cepuri", care permit o fixare solidă. Pentru înnădirea lemnului pe lungime, capetele se racordează prin tăieturi în forma literei „Z". În decursul sec. 14-15, se utilizează ~ **„în lambă şi uluc"** (nut şi feder); muchiile panourilor tăiate adînc, cu profil dreptunghiular, trapezoidal, semicircular, intră în cavităţi de forme corespunzătoare, îngăduind contractări şi dilatări ale lemnului, fără riscul de a se crăpa. Din epoca Renaşterii, datează ~ **în unghi de 45°**, bucăţile de lemn fiind racordate în tăietură şi crestătură ascuţită. În sec. 16-17 ~ **în „coadă de rîndunică"**, sugerînd forma cozii acestei păsări, reuneşte două sau mai multe piese decupate în secţiune trapezoidală, care prin inserarea în cavităţi identice asigură o mai bună rezistenţă. Pornind de la acelaşi principiu se ajunge şi la rezolvări mai simplificate, dinţii trapezoidali avînd aspectul unui triunghi ascuţit. În sec. 18, în special în construcţia mobilierului de lux, **a.**, disimulate în grosimea panourilor de lemn şi adesea mascate de o baghetă, sînt denumite ~ **„în coadă de rîndunică ascunsă"**. De la sfîrşitul sec. 19, în afară de procedeele tradiţionale se folosesc şi felurite cleiuri, pentru fixarea atît a părţilor constitutive ale mobilelor, cît şi a diverselor piese lucrate din lemn (fr. *assemblage*, it. *commessura, congiunzione*, germ. *Fugenwerk, Holzwerbindung*, engl. *coupling, joining, joint.).* C.R.

ASEDIUL CONSTANTINOPOLULUI Temă iconografică specifică picturii exterioare moldoveneşti din vremea domniei lui Petru Rareş, ilustrînd prima strofă — *proemium* — a *Imnului acatist.* Folosind imaginea analogică a salvării oraşului Constantinopol, asediat de perşi în anul 626, prin intervenţia Fecioarei, tema are un profund mesaj militant politic, semnificînd lupta antiotomană a Moldovei din acea vreme. Apare la Humor, Moldoviţa, Sf. Gheorghe—Suceava, Arbore (fr. *Le siège de Constantinople*, it. *l'assedia di Constantinopoli*, germ. *Die Belagerung von Konstantinopel*, engl. *the siege of Constantinople). V.* şi **imn acatist** T.S.

ASFALT Material folosit în gravură, rezultat din bituminizarea petrolului pe cale naturală. În amestecuri preparate din pulbere de **a.** şi un diluant — benzină, petrol, petrosin — serveşte ca verni, neutralizînd, la nevoie, acţiunea acizilor (fr. *bitume en poudre*, it. *bitume*, germ. *Asphaltpulver, Asphaltlack, Asphaltkorn*, engl. *asphalt powder, asphalt varnish, asphalt grain).* I.P.

ASIMILARE CROMATICĂ Efect optic opus contrastului cromatic, în care se realizează apropierea, nivelarea, asimilarea reciprocă a nuanţelor învecinate, dacă acestea sînt prea asemănătoare între ele sau dacă ocupă suprafeţe prea reduse. L.L.

ASISO (it.) Ipsos colorat folosit ca *mordant* (frecat cu alb de plumb şi zahăr candel) la poleirea cu aur a miniaturilor medievale executate pe hîrtie. L.L.

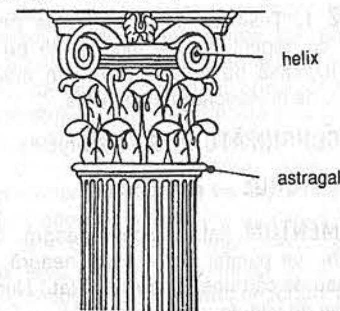
ASIZĂ Şir de unităţi constructive (pietre, cărămizi) cu înălţime constantă, dispuse orizontal într-o construcţie. Din simpla succesiune a **a.** poate rezulta aspectul îngrijit al paramentului de piatră (rostul unei pietre din **a.** inferioară corespunde mijlocului alteia din **a.** superioară), de cărămidă (în diferite combinaţii) sau mixt (piatra şi cărămida alternează după diferite sisteme cu efect decorativ, ca în arhitectura romană tîrzie, bizantină, postbizantină, musulmană) (fr. *assise*, it. *filare, corso di pietre*, germ. *Mauerschicht, Steinlage, Steinschicht*, engl. *course of masonry, layer). V.* şi **aparat, parament** T.S.

ASKOS Vas în formă de burduf, prevăzut cu toartă şi gît scurt, de obicei din ceramică, folosit la umplerea lămpilor şi opaiţelor cu ulei. *V.* **ceramică greacă** I.C.

ASTEREALĂ Înveliş lemnos (scîndură), care racordează la partea superioară diferitele elemente ale şarpantei, făcînd trecerea spre învelitoare; este obligatorie în cazurile acoperişurilor de tablă, de şist bituminos etc. Cînd învelitoarea este din lemn sau ţigle, pe faţa dorsală a **a.** se bat şipci pentru prinderea sau, respectiv, agăţarea acestora. T.S.

ASTILAR Tip de templu fără coloane. *V.* şi **templu** I.C.

ASTRAGAL 1. Mulură cu profil semicircular, îmbogăţit cu ove, perle, discuri, benzi şi corzi torsate, folosită drept chenar, precum şi ca element

intermediar între fusul şi capitelul unei coloane. 2. Mulură de profil semicircular plasată la limita superioară a treptelor unei scări (fr. *astragale*, it. *astragalo*, germ. *Rundstab, Schaftring*, engl. *astragal, neckmoulding).* I.C. şi T.S.

ATACARE (CU ACIZI) Acţiunea acidului asupra plăcii de metal, sau a pietrei litografice, în diferitele forme ale gravurii. Sin. *morsură* (fr. *morsure*, it. *morso*, germ. *Ätzung*, engl. *biting). V.* şi **acid, eţuire** A.P.

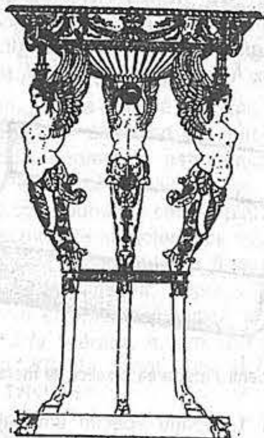

baie pentru atacarea plăcilor de metal cu acid

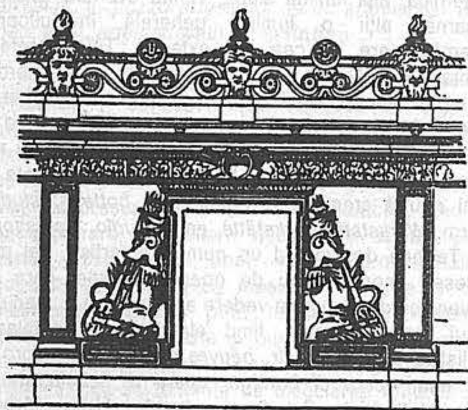
ATELIER 1. Spaţiu special amenajat în care un artizan îşi exercită meseria. 2. Spaţiul în care îşi desfăşoară activitatea creatoare plasticienii sau artiştii decoratori. În legătură cu sursa şi calitatea luminii, cei vechi nu aveau gusturi comune. Unii preferau lumina puternică, alţii lumina slabă, venită eventual printr-o lucarnă, alţii o lumină generală învăluitoare, asemănătoare cu cea din exterior. Tiţian prefera lumina soarelui de asfinţit, iar pictorii din nordul Europei lumina venită de la sud. Astăzi se optează pentru ferestre mari, iar orientarea **a.** spre nord a devenit aproape o regulă: în lipsa razelor directe ale soarelui lumina este mai constantă ca intensitate şi mai neutră cromatic (fr. *atelier*, it. *bottega, studio*, germ. *Werkstatt, Werkstätte*, engl. *studio, workshop).* 3. Termen desemnînd un număr de artişti, cel mai adesea anonimi, sau de opere anonime, care se revendică din punct de vedere al stilului de la maniera unui mare maestru, fiind elaborate în ambianţa stilistică a acestuia (fr. *oeuvre d'atelier*, it. *lavoro di bottega, opera di bottega, opera di scuola*, germ. *Werkstattarbeit, Schulwerk, handwerkliche Arbeit*, engl. *schoolwork, studio work).* T.S. şi L.L.

ATENIANĂ (fr.) Măsuţă inspirată după trepiedele antice descoperite în săpăturile arheologice de la Pompei şi Herculanum. Apare în inventarul mobilierului francez după 1760, în vogă pînă spre mijlocul sec. 19, avînd multiple utilizări (vas de ars mirodenii, jardinieră, piedestal, măsuţă de lucru, noptieră, lavabou). Piesele stil Ludovic XVI, de forma unui platou de marmură sau porfir sprijinit pe trei picioare evazate, din bronz patinat, aurit, fier forjat aurit sau din lemn cu furniruri exotice, sînt ornamentate cu capete umane (figuri de femei), capete animaliere (leu, berbec), motive vegetale (palmete, frunze de laur) din bronz cizelat, aurit. În

cadrul stilului Empire, platoul circular sau hexagonal din marmură, porfir, metal, este aşezat pe un suport din bronz, fier, oţel, cu trei picioare drepte fixate pe un postament decorat cu sfincşi, victorii înaripate, capete sau gheare de leu, vulturi, lebede, flori de lotus (fr. *athénienne*). C.R.

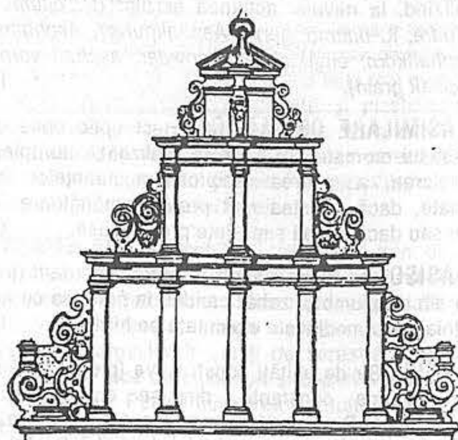

ATIC(Ă) (gr. *attiké*) Element arhitectonic cu structură continuă şi efect decorativ, folosit iniţial la Atena, plasat la baza acoperişului pentru a masca

atică

pornirea acestuia. Ulterior, a început să indice şi un etaj terminal, mai scund şi mai retras decît celelalte, situat deasupra cornişei principale a unei clădiri, decorat cu pilaştri, semicolonete sau alte elemente de plastică arhitectonică. Este un motiv frecvent în baroc şi în clasicism, putînd îmbrăca şi forma unui parapet plin sau a unei succesiuni de baluştri. O formă specială este ~ **poloneză** — tip de coronament liber al unei construcţii, adesea de forma unui pinion, decorat cu arcade oarbe, volute etc. În spatele său se poate ascunde coama sau panta acoperişului. În România, realizarea cea mai notabilă o constituie **a.** poloneză de la castelul din Lăzarea (jud. Harghita, sec. 17) (fr. *attique*, it. *attico*, germ. *Attika*, engl. *attic*). T.S.

atică poloneză

ATLANT Statuie masculină, nudă sau seminudă, îndeplinind funcţia unei coloane, susţinînd pe umeri, pe spate sau pe cap părţi ale unei construcţii (antablament, balcoane etc.). Denumirea derivă din analogia cu Atlas, care sprijinea bolta cerului. Sin. *Telamon* (fr. *atlante*, it. *atlante*, *telamone*, germ. *Atlant*, *Lastträger*, *Telamon*, engl. *atlantes*). T.S.

ATLAZ 1. Ţesătură de bumbac, de lînă sau de mătase, cu aspect de fire încrucişate pe avers. 2. Mătase lucioasă pe o faţă, ţesută în India din fire provenind de la insecta Attacus Atlas. V.D.

ATOTCUPRINZĂTOAREA → Platytera

ATOTŢIITORUL → pantocrator

ATRAMENTUM (lat.) Culoare neagră, folosită în antichitate (un pămînt sau o cretă neagră, un negru de fum sau de cărbune); ~ **trygion** (lat.) Numele antic al *negrului de viţă de vie*. L.L.

ATRIBUTE Semn figurativ distinctiv, servind ca mijloc de identificare şi de diferenţiere a diferitelor personaje din cadrul iconografiei. Este reprezentat printr-un obiect emblematic, un animal însoţitor sau instrumentul martiriului. Sînt: ~ **universale** (ex: nimbul), ~ **colective** (ramura de palmier, coroana, capul retezat — pentru martiri), ~ **individuale** (de ex: roata pentru Sf. Ecaterina) (fr. *attribut*, it. *attributo*, germ. *Attribut*, engl. *attribute*). T.S.

ATRIU (lat. *ater*, negru) 1. La origine, camera principală a casei antice, adăpostind vatra, al cărei fum înnegrea pereţii. Cu timpul, forma şi destinaţia se modifică. În epoca elenistică, **a.** este o galerie acoperită susţinută pe coloane, înconjurînd un bazin central descoperit. **A.** era camera de primire şi de reprezentare. Aici se aflau capela, lararul şi, în familiile aristocrate, busturile sau portretele în marmură sau în ceară ale strămoşilor. 2. Curtea interioară a unei locuinţe romane. 3. În arhitectura paleocreştină şi bizantină timpurie, curte închisă, înconjurată pe toate laturile de un portic, precedînd intrarea în bazilică. 4. Prin extensie, spaţiu semideschis care precedă intrarea într-o clădire somptuoasă (fr. *atrium*, it. *atrio*, germ. *Atrium*, *Vorhof*, engl. *atrium*). *V.* şi **domus** I.C. şi T.S.

ATRIUM CARBONARIUM (lat.). *Negru de lemn* obţinut prin calcinare, pomenit în tratatele din sec. 16-17 ca *nero di carbon*. L.L.

ATTIC, STIL ~ Attica, regiune situată în zona sud-estică a Greciei, într-o peninsulă triunghiulară între masivul Citeron, Munţii Cerata şi Capul Sunion, cu capitala la Atena, este una din provinciile antice greceşti cel mai puţin atinse de invazia doriană, în care continuitatea de viaţă şi de creativitate a permis păstrarea unor tradiţii care, decantate, maturizate, expuse influenţelor orientale, au dat naştere unor trăsături stilistice proprii, care se disting de-a lungul perioadelor artei greceşti. În arhitectură şi sculptură se remarcă o deosebită sobrietate şi claritate a compoziţiei, monumentalitate şi eleganţă în articularea volumelor, echilibrul proporţiilor şi logica perfectă în distribuirea motivelor decorative. În special ceramica, cea mai abundent reprezentată în toate epocile, permite definirea mai nuanţată a trăsăturior **s.a.** Perioada protogeometrică (sec. 11-10 î.H.) a ceramicii attice, influenţată de repertoriul micenian, dezvoltă un sistem de forme a căror rigoare este accentuată de severitatea decorului, compus din motive geometrice foarte simplificate (linii ondulate, romburi, zigzaguri, cercuri sau semicercuri), dispuse în benzi orizontale, decor care rămîne supus structurii şi formei vasului, pe care le pune în valoare prin echilibrul sobru al proporţiilor şi printr-o perfectă coerenţă în distribuirea motivelor. Perioada geometrică (sec. 9-8 î.H.) continuă jocul stilizării geometrice, îmbogăţind repertoriul decorativ cu reţele de linii, cercuri concentrice, linii ondulate sau în val, meandrul, eşichierul etc. Sec. 7 î.H. este deschis unor influenţe orientale care determină o preferinţă pentru traseele curbe în decoraţie. Se observă interesul pentru figurativ, care începe să se manifeste, şi un anumit gust pentru narativ care va marca în sec. următor **s.a.** Folosirea albului în compoziţiile figurative devine o trăsătură distinctivă, tonurile închise şi cele deschise echilibrîndu-se în contraste dinamice. Începînd cu sec. 6 î.H., atelierele de ceramică attice elimină orice concurenţă, **s.a.** iradiind în tot bazinul Mării Mediterane. Se remarcă preferinţa pentru reprezentările figurative, elementele decorative fiind reduse la un acompaniament discret. Figurile se detaşează cu limpezime, apar încercări de sugerare a spaţiului şi de racursi, decoraţia rămînînd în continuare supusă formei vasului, linia suplă subliniind musculatura şi expresia chipului. Din sec. 6 î.H. şi pînă în sec. 4 î.H., Attica va impune trăsăturile stilistice întregii lumi greceşti. I.C.

AUBUSSON Manufactură franceză de tapiserii situată în departamentul Creuse. În sec. 16, atelierele numără peste 2 000 de meşteri care ţes în tehnica basse-lisse; în 1665, capătă statut de manufactură regală. Producţia caracteristică este constituită din piese de dimensiuni mari, cu un aspect uneori rustic, de o calitate artistică mijlocie, accesibilă prin preţ clientelei burgheze. În sec. 17-18, se realizează compoziţii după cartoanele pictorilor Jean-Baptiste Oudry, Nicolas Lancret, François Boucher şi scene pastorale după desenele lui Paul Huet. **A.** se specializează în executarea portierelor, a draperiilor şi a tapiseriilor mici pentru mobilier. Temele tratate cel mai frecvent sînt scene cîmpeneşti, vînători şi scene cu caracter extrem-oriental. Uneori, **A.** împrumută cartoane de la Beauvais şi Gobelins. În timpul Revoluţiei de la 1789, majoritatea atelierelor îşi închid porţile. În sec. 19, se reiau modelele apreciate în secolul precedent. Începutul sec. 20 marchează o redresare spectaculoasă a manufacturii. În 1932, Maria Cuttoli iniţiază ţeserea unor tapiserii moderne după operele pictorilor Georges Rouault, Raoul Dufy, Fernand Léger, Pablo Picasso, Jean Lurçat. Acesta din urmă pune o pecete originală şi viguroasă asupra viitoarei orientări a tapiseriei moderne. Învăţînd să ţeasă, el redescoperă legile specifice ale tapiseriei medievale; promotor al unei viziuni sintetice, limitează numărul de tonuri colorate şi suprimă linia orizontului şi bordura, considerînd că singurul cadru adecvat îl constituie spaţiul arhitectonic în care tapiseria trebuie să se integreze. În 1939, împreună cu Marcel Gromaire, pune bazele unei şcoli naţionale de tapiserie la **A.** Printre cele mai importante piese ţesute la **A.** se numără: *Romeo şi Julieta* (1934) după Marc de Saint Saëns, *Cîntecul lumii* (1958) după Jean Lurçat, *Albastru şi violet* (1965) după Ossip Zadkine, *Negrul Orion* (1966) după Victor Vasarely, *Soarele roşu* (1967) după Alexander Calder, *Facerea lumii* (1968) după Marc Chagall etc. Mărci: iniţialele MRD sau MRDB

(Manufactura regală Daubusson sau Du Buisson); numele întreg al manufacturii urmat de o floare de crin şi de iniţialele meşterului tapisier. V.D.

AUDENARDE (OUDENAARDE) Centru flamand de tapiserii în tehnica base-lisse, care îşi începe activitatea în a doua jumătate a sec. 15. Specialitatea atelierelor — în care lucrează un mare număr de ţesători — constă mai ales în compoziţiile numite *verdures*. În sec. 17, se ţes şi numeroase tapiserii cu scene cîmpeneşti după cartoanele pictorului David Teniers II şi ale fiului său David Teniers III. În sec. 16, activitatea atelierelor se restrînge, ca urmare a guvernării regiunii de către spanioli, dar este reluată şi extinsă în a doua jumătate a sec. 17, datorită comenzilor numeroase primite din Franţa. Începînd din 1691, exportul tapiseriilor flamande suferă o mare lovitură din cauza taxelor prohibitive impuse de ţările importatoare. O mare parte din ţesătorii de la **A.** emigrează în nordul Flandrei, unde activează în alte manufacturi. Marca: emblema oraşului. V.D.

AUGSBURG Important centru german de orfevrărie şi ceasornicărie, cunoscut din Renaştere. În domeniul orfevrăriei, a produs mari cantităţi de piese de cult, executate din diferite metale, în stil gotic şi renascentist, şi obiecte de uz profan — pahare, cupe, căni etc. — decorate cu motivul godron, cu măşti şi cu lujere. În sec. 17, sînt foarte preţuite cupele decorative de dimensiuni mari, în special cele de cristal, uneori montate în argint gravat, reprezentînd lunile anului sau scene de vînătoare, piesele în formă de glob terestru şi cele în formă de corabie, cu motive foarte reliefate, în stil gotic flamboiant. La sfîrşitul sec. 17, se remarcă influenţa stilului olandez, iar în sec. 18, aceea a stilului francez, mai sobru. Pînă la sfîrşitul sec. 18, centrul **A.** este superior celui din Nürnberg. O inovaţie o constituie garniturile de mobilier din argint. Piesele produse în sec. 19, în stil rococo şi neoclasic, au un aspect mai greoi. Marca (între 1529-1735): un con de pin şi iniţialele meşterului. În domeniul ceasornicăriei, centrul din **A.** a creat ceasuri cu mecanisme ingenioase, încastrate în cutii, însoţite adesea de un calendar al lunilor şi zilelor, de un calendar astronomic şi de unul zodiacal, şi orologii prevăzute cu sonerii. Ornamentele gravate cuprind motive religioase sau animaliere. Marca: uneori, A.G. (stema oraşului). V.D.

AULA (lat. *aula*, curte) **1.** În arhitectura romană, curte. **2.** În arhitectura medievală, denumire generică pentru palatul în care rezida curtea imperială. **3.** Astăzi, în mod curent, sală de festivităţi şi reuniuni importante în incinta unor universităţi sau academii (fr., it. *aula*, germ. *Aula*, engl. *hall)*. T.S.

AULIC Adjectiv desemnînd caracterul somptuos, de reprezentare, al unor manifestări artistice emanînd de la o curte imperială, regală şi, uneori, voievodală, sau fiind destinate în exclusivitate acestora (fr. *aulique*, it. *aulico*, germ. *aulisch*, engl. *aulic)*. T.S.

AUR Metal preţios de culoare specifică galben-aurie strălucitoare; ductil şi maleabil (duritate 2,5-3, greutate specifică 19,3-19,7), inalterabil la acţiunea aerului şi a acizilor; poate fi topit şi retopit fără a pierde din greutate. Solubil numai în apă regală. Se găseşte în natură mai ales în stare nativă, în nisipurile aluvionare şi în filoane. **A.** natural are rareori o puritate mai mare de 80%; de cele mai multe ori este amestecat cu argint şi cupru. **A.** denumit uzual „**a.** de 24 carate", este **a.** pur; „**a.** de 18 carate" conţine 18 părţi **a.** şi 6 părţi alte elemente; „**a.** de 9 carate" este cel mai slab. Exprimarea în unităţi la mie a unui aliaj de metal preţios se numeşte titlu, deşi în industria de bijuterii şi în comerţ se foloseşte denumirea impropie de carat (un carat = 41,66‰, echivalenţă aproximativă). **A.** roşu conţine cupru, **a.** verde, alb de ceruză amestecat cu albastru de Prusia; **a.** brun se obţine prin brunare, **a.** mat nu are luciu. Argintul aurit se numeşte *vermeil*, iar bronzul aurit, *ormoulu* sau *ormolu*. Orfevrii din sec. 18 combină aceste nuanţe pentru a obţine efecte cît mai variate. *A.* se lucrează în folie sau poate fi ciocănit, cizelat, turnat, gravat, acoperit cu email sau cu niello; folosit la baterea monedelor, la confecţionarea de casete, servicii de masă, tacîmuri şi în giuvaiergerie. Cunoscut din eolitic, **a.** folosit atît ca mijloc de schimb, cît şi la confecţionarea armelor, a podoabelor rituale şi vestimentare. Semnalat de Homer (sec. 9 î. H.); calităţile fizice ale **a.** sînt descrise de Pliniu şi Vitruviu (sec. 1 d.H.). Popoarele orientale, cele migratoare, egiptenii şi grecii foloseau **a.** pentru decoraţii arhitectonice şi în statuara criselefantină. În Evul Mediu, **a.** servea nu numai la confecţionarea obiectelor de cult, dar şi ca fond pentru altare şi pentru miniaturile manuscriselor. În sec. 15, descoperirile geografice provoacă un aflux de metale preţioase în Europa, şi **a.** începe să fie folosit şi pentru incrustaţii pe mobilierul destinat reşedinţelor regale şi nobiliare. Din sec. 16, se preţuieşte mai mult măiestria artistică a obiectelor confecţionate din **a.**, decît valoarea intrinsecă a metalului. Podoabele variază ca motive decorative în funcţie de gustul şi virtuozitatea artiştilor fiecărei epoci. În **a.** se montează pietre preţioase şi semipreţioase, perle, astfel ridicîndu-se valoarea giuvaierelor (fr. *or*, it. *oro*, germ. *Gold*, engl. *gold);* **~ mozaic,** culoare medievală care imită aurul, folosită (rar) pînă aproape în vremea noastră. Seamănă cu praful de bronz. Numele bizar al culorii nu a putut fi explicat. Se crede că ar fi fost inventată în sec. 13, în următoarele sec. fiind bine cunoscută, păstrîndu-i-se reţetele de fabricare. Cennini o denumeşte porporina, menţionînd-o ca utilă pentru manuscrise şi, eventual, pentru panouri. După unii cercetători, este o sulfură de staniu (fr. *or mussif*, it. *oro musivo*, engl. *mosaic gold)*. V.D. şi L.L.

AUREOLĂ Halou luminos înconjurînd imaginea unui erou în antichitatea păgînă. În iconografia creştină, exprimă graţia lui Dumnezeu, uneori fiind atribuită şi personajelor nesanctificate. Forma cea mai comună este cea circulară. Există şi o formă pătrată — rezervată pentru donatori (mozaicuri la biserica Sf. Dumitru din Tesalonic). Forma ovală sau elipsoidală care înconjoară întreg corpul, poartă denumirea de *mandorlă*. Culoarea generalizată este cea a aurului, forma putînd fi tratată plat sau în relief şi decorată cu motive simbolice sau vegetale (fr. *auréole*, it. *aureola*, germ. *Aureole*, engl. *aureole, glory)*. *V.* şi **mandorlă, nimb, slavă** T.S.

AUREOLIN Culoare galbenă-aurie descoperită de N.W.Fischer în 1830. Este un azotat dublu de cobalt şi de potasiu. S-a folosit (mai mult în Anglia) pentru pictura în ulei, tempera şi acuarelă, în pofida calităţilor ei controversate. Sin. *galben de cobalt*. L.L.

AURIPIGMENT (lat. *auripigmentum)* Numele unor culori galben-aurii şi roşii, folosite încă din sec. 4 î. H., de provenienţă naturală sau preparate artificial, instabile la lumină, nesigure în amestecuri şi foarte toxice. Sînt sulfuri de arsenic. În erminii apar ca *arpigmen, arsenic, arsenicon*. Alte denumiri: *galben de China, galben regal, orpigment, orpimento, orpin, realgar galben, sulfrubiniu* etc. (fr. *orpiment, orpin rouge*, it. *orpimento*, germ. *Auripigment, Rauschgelb, Schwefelarsen*, engl. *orpiment)*. L.L.

AURIRE Procedeu cunoscut din antichitate, care constă în poleirea unei suprafeţe cu un strat subţire de aur tras în foiţe fine, ori transformat în pulbere. **A.** face parte din lucrările de străveche tradiţie artizanală, solicitînd o preparaţie specială, întrucît suprafaţa suportului (lemn, ghips, ceramică, sticlă, metal, piele, tencuială, fildeş etc.) trebuie să fie netedă ca oglinda şi impermeabilă. Se efectuează la rece sau la cald; **~ lemnului** (sculpturi, mobilier, diferite obiecte şi ornamente) comportă mai multe operaţiuni care se execută în etape şi după mai multe metode: **~ cu tempera,** metodă costisitoare şi laborioasă, folosită în mod curent în sec. 18 pentru mobilierul sculptat, în Franţa şi Anglia. Piesa, bine şlefuită, se acoperă cu un grund (clei şi straturi succesive de pastă subţire din praf de ipsos, pămînt roşu şi ocru, şi apă necalcaroasă), peste care se aplică un poliment sau un mordant, iar cînd această preparaţie este consolidată, se aşază deasupra foiţe de aur galben sau verzui cu o pensulă din păr de jder. Se fixează şi se sclivisesc cu piatra de lustruit denumită „dinte de lup". Pentru obţinerea unor efecte de vibraţie coloristică, unele porţiuni se lustruiesc intens, altele mai puţin, lăsînd să transpară fondul roşcat al preparaţiei; **~ „à la grecque",** specifică stilului Ludovic XV, scoate în evidenţă contrastele între zonele lucioase şi cele mate, cu aspect de aur vechi. Suportul şlefuit şi dat cu clei, după consolidare se acoperă cu un grund (praf de cretă şi sanguină), se cizelează şi, parţial, se aplică foiţe de aur, care se lustruiesc cu piatra de agat. Părţile mate se tratează diferenţiat, cu un lac pe bază de răşină aşternut în mai multe straturi, pe care se fixează pelicula de aur, protejată de un verni gras; **~ cu ulei,** procedeu mai expeditiv şi mai ieftin, utilizat sporadic în mobilierul de lux, se extinde spre sfîrşitul sec. 19. Se foloseşte o preparaţie de ceruză şi praf ocru-galben încorporate în ulei gras, care se aplică de mai multe ori pe suportul din lemn sau ghips. După uscare şi o fină netezire, peste un strat de clei se fixează foiţe de aur, se lustruieşte şi, uneori, se verniseează. De la sfîrşitul sec. 18, decorul sculptat (mobilier şi alte obiecte) este înlocuit adesea cu un apret obţinut din praf de cretă, clei, piele animală şi ulei de in. Piesa, sumar sculptată, se încarcă, prin suprapuneri, cu acest preparat şi, după consolidare, poate fi resculptată, cizelată, aurită cu tempera sau cu ulei. Un alt procedeu de **a.** recurge la ornamente „în pastă" (alb de Meudon şi clei din piele de iepure) turnată în tipare, cu motive sculptate în relief. Cînd se întăresc, motivele sculptate se desprind din aceste forme şi se fixează cu un adeziv pe diverse suporturi, se cizelează, se **a.** şi prin aspectul final se substituie lemnului **a.; ~ ceramicii** (faianţă, porţelan), are o veche tradiţie în Orient şi Occident. Un procedeu curent utilizează, pentru acoperirea în întregime sau parţială a pieselor, emulsie din pulbere de aur, clei şi miere, care se fixează prin coacere în cuptor la temperatură joasă şi suportă cizelări ulterioare în grosimea stratului. Din sec. 18, cînd se extinde tehnica transpunerii litografice a decorurilor, **a.** porţelanului se realizează după modèle imprimate pe o hîrtie specială, cu cerneluri de negru de fum şi praf de aur. Înainte de a fi reintroduse în cuptor pentru consolidarea ornamentelor, părţile **a.** necesită adaosuri de praf de aur şi, după coacere, se lustruiesc cu o piatră dură; **~ sticlei,** cunoscută din antichitate (Egipt, Orientul Mijlociu, Extremul Orient, Grecia, Italia, Bizanţ), constă din aplicarea aurului sub formă de foiţe, de praf sau mici granule care se dispersează pe suprafaţa sticlei sau între straturi translucide. La sfîrşitul sec. 16, apar în Europa noi procedee: sablarea la cald, cu pulbere sau particule fine de aur în masa sticlei, sablarea la rece, aplicarea cu pensula a unei emulsii din pudră de aur, clei şi miere, care în final permite cizelarea decorului; **~ metalelor** (argint, alamă, aramă, bronz), realizată la cald şi la rece, datează din vremea civilizaţiilor vechi; **~ cu mercur** se face cu amalgam din pudră de aur şi mercur, pulverizat pe obiectul curăţat de impurităţi şi degresat. Introdus într-un cuptor, sub acţiunea căldurii mercurul se evaporă şi aurul se fixează în strat dens şi uniform. Pentru înlăturarea aspectului mat şi brumat, piesa se lustruieşte cu piatra de agat sau hematită; **~ la rece** (argint, bronz), operaţiune mai laborioasă, necesită acoperirea pieselor cu un apret, pe care se lipesc foiţe presate şi consolidate cu instrumente speciale; **~ galvanică,** procedeu electrochimic inventat în 1827 (Ruolz în Franţa, Elkington în Anglia), se utilizează pe scară largă.

Obiectele se introduc într-un vas cu apă şi clorură de aur, la cald sau la rece, şi prin intermediul unui curent electric se produce descompunerea chimică a acidului şi fixarea aurului în peliculă egală, cu aspect de luciu, la rece. Este o metodă mai puţin rezistentă în timp, dar care oferă posibilitatea unor repetate **a.**; **~ pielei** cu ornamente imprimate, la rece sau la cald, utilizată în antichitate, se practică şi în Evul Mediu. La sfîrşitul sec. 14, din lumea arabă provin preţioase piese din piele stampată cu ornamente aurite. Apreciate şi în Europa la începutul sec. 16, diversele tehnici de **a.** şi repertoriul lor decorativ se răspîndesc mai întîi în Spania, de unde se transmit în Italia, Franţa etc. Astăzi, aurul este adesea înlocuit cu o foiţă de Schlagmetall (fr. *dorure*, it. *doratura*, germ. *Vergoldung*, engl. *gilding).* C.R.

AURORA YELLOW → galben de cadmiu

AUTOGRAFIE (gr. *autos*, însuşi, *graphein*, scriere) **1.** Procedeu litografic ce constă în transportarea pe o placă de metal (zinc, cupru) sau pe o piatră litografică a unui desen executat cu peniţa şi cerneluri grase pe hîrtie de report. Hîrtia desenată se aşază cu faţa pe piatră, de care se lipeşte prin udare pe verso, după care desenul, decalcat inversat pe piatră sub presiune la presa litografică, este imprimat ca orice litografie desenată direct pe piatră. *V.* **hîrtie de report şi litografie. 2.** Studiul manuscriselor autografe (fr. *autographie*, it. *autografia*, germ. *Autographie*, engl. *autography).* A.P.

AUTOMATISM Una din modalităţile de creaţie ale suprarealiştilor, în care opera de artă (desenată, pictată, sculptată) este realizată prin mişcarea reflexă, automată, a mîinii care poartă instrumentul de lucru. Este un procedeu de înregistrare neselecţionată a imaginilor şi asociaţiilor de idei, în fluxul lor conştient sau subconştient şi de transpunere a lor directă în expresie vizuală sau verbală. *Dicteul automat* intenţiona dezvăluirea fondului latent, acumulat prin experienţa individuală şi colectivă, „în absenţa oricărui control exercitat de raţiune, în afara oricărei preocupări estetice sau morale" (André Breton, 1924). L.L. şi A.P.

AUTOPORTRET (fr.) Portret în care artistul se reprezintă pe sine însuşi, într-un mod mai mult sau mai puţin „interpretat". Uneori, **a.** este executat ca un simplu „cap de expresie", alteori, apare ca bust sau ca portret compoziţional, dar există şi compoziţii ample, în care autorul se autoportretizează într-unul din personaje (Botticelli, Goya etc.). Probabil că numărul cel mai mare de autoreprezentări plastice l-a realizat Rembrandt (fr. *autoportrait*, it. *autoritratto*, germ. *Selbstbildnis*, engl. *self-portrait).* L.L.

AUTOTIPIE (gr. *autos* şi *typos)* Procedeu în executarea unor clişee zincografice, pentru redarea nuanţelor originalului, prin descompunerea imaginii în puncte (rastere) de diverse mărimi (fr. *autotypie*, it. *autotipia*, germ. *Netzätzung*, *Rasterdruck*, engl. *halftone process).* A.P.

AVANGARDĂ Termen preluat din limbajul teoriei militare, desemnînd, metaforic, anumite forme de artă inovatoare, în special atunci cînd există şi o atitudine polemică în raport cu arta momentului precedent sau faţă de situaţia artistică existentă în momentul inovaţiilor propuse. A fost utilizat, mai ales, cu privire la curentele şi mişcările artistice de la începutul sec. 20. Termenul a fost însă supus, în cercetarea recentă, unei documentate revizuiri, care a arătat atît deficienţele unei absolutizări a ideii de inovaţie în domeniul artistic, cît şi aspectele mai complexe ale dezvoltării fenomenului artistic în sec. 20. Pentru a echilibra unilateralităţile unor interpretări ale istoriografiei de la începutul sec. 20, au apărut astăzi, în critica de artă, şi termenii de transavangardă şi postmodernism, care implică ideea diversificării conceptelor de avangardă şi inovaţie. În România, termenul de artă de **a.** are o conotaţie istorică precisă, localizată la mişcarea artistică (anii '20-'30 ai sec. 20) din jurul revistelor „Contimporanul" şi „Integral". A.P.

AVENTURIN 1. Varietate de cuarţ de culoare roşie, cu mici puncte galbene sau verzui, care reflectă lumina datorită particulelor de mică pe care le conţine. **2.** Sticlă veneţiană, produsă pentru prima oară către 1750, în insula Murano, din apropierea Veneţiei, şi care imită piatra cu acelaşi nume. **A.** se obţine prin fuziunea unor paiete de cupru în suspensie în masa sticlei. Denumirea (derivată din it. *avventura)* arată că **a.** a fost produs întîmplător. Procedeul este redescoperit, către 1823, de cîţiva sticlari din Murano, care refuză însă să dezvăluie secretul fabricaţiei. În manufactura de sticlă din Clichy (Paris) s-a obţinut **a.** cu calităţi asemănătoare celui veneţian, care zgîrie şi taie sticla, avînd, datorită nenumăratelor paiete, un aspect strălucitor. Din **a.** se confecţionează o mare varietate de piese de artă decorativă (fr. *aventurine*, it. *venturina*, germ. *Aventurin*, *Glimmerstein*, engl. *aventurine).* V.D.

AXONOMETRIE Proiecţie simultană a unui volum în 3 planuri, care au între ele unghiuri diedre de 120°. Pentru reprezentarea grafică cît mai veridică a spaţiilor interioare din arhitectură, se folosesc perspective axonometrice, în care două dintre planuri secţionează edificiul la bază (orizontal) şi respectiv vertical, pe axa mediană. *V.* şi **perspectivă** T.S.

AZULEJOS (sp.) Plăci din faianţă albastră smălţuită, fabricate în sec. 16-17, după modèle arabe. Cele mai renumite **a.** provin din manufacturile spaniole (Sevilla, Valencia, Catalonia) şi portugheze (fr. *azulejos*, germ. *Azulejos*, *blaue Wandfliesen*, engl. *azulejos*, *glazed tile).* V.D.

AZURIT Pigment albastru închis, folosit încă din antichitate, mai ales în medii apoase. Este un carbonat bazic de cupru, natural. Rezistă la lumină, dar nu are strălucire (mai ales dacă este fin granulat), nu acoperă bine, este relativ toxic, iar în ambianţe umede tinde să-şi modifice tenta spre verde, transformîndu-se în malahit. Există şi un **a.** artificial (carbonat sau hidroxid de cupru, în asociere cu ipsosul). Astăzi este înlocuit de albastrurile moderne (ultramarin şi cobalt). Denumiri vechi şi noi: *albastru (ca cerul, de Lombardia, de munte, de Ragusa, de Spania, de Veneţia, de Voroneţ, englez, mineral, unguresc), armenium,* **a.** *de Persia, azzurium, azzurum almaneum, chessylite, lazur, malahit albastru.* L.L.

AZURIU Nume dat unor albastruri care generează stări de calm şi serenitate. (În denumirile alchimice, era numele coralului roşu.) (fr. *azur*, it. *azzurro celeste*, germ. *Azurblau*, *Himmelblau*, engl. *skyblue*, *azure).* L.L.

AZZURRO (DELLA MAGNA) Culoare albastră naturală folosită în Evul Mediu. Este o combinaţie chimică în care intră oxizi de cobalt şi de arsenic, siliciu şi sodă. Cennini îl mai numeşte *albastru de Germania* şi îl recomandă ca util în pictura de panou şi *in secco;* **~ oltremarino,** denumirea renascentistă a albastrului de lapislazuli. *V.* **albastru ultramarin; ~ verde della Magna→ malahit** L.L.

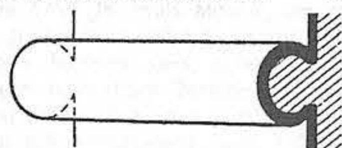
B

BACCARAT 1. Cristal francez foarte apreciat pentru limpezimea şi frumuseţea materiei, astfel denumit după oraşul Baccarat, în apropierea căruia se află localitatea Sainte-Anne, unde erau instalate cuptoarele unei sticlării (între 1765-1766). **B.** a cunoscut o dezvoltare spectaculoasă în sec. 19, cînd s-au produs nu numai servicii de pahare renumite în lumea întreagă, dar şi o serie de presse-papiers, foarte căutate de colecţionari. **2.** Atelier francez de sticlărie, întemeiat în 1765 lîngă Lunéville (Lorena). Cunoscut la început sub numele de Verrerie de Sainte-Anne, s-a dezvoltat după 1800, devenind Cristalleries de **B.** Manufactura **B.** funcţionează şi în prezent, furnizînd Franţei mai mult de jumătate din producţia sa de cristal. Marca: litera *B.* V.D.

BACKING (engl.) Numele specializat al stratului (constituit din tifon şi pînză tare) cu care se consolidează, prin lipire, spatele unei picturi murale supuse operaţiei de transfer. **B.** este deci stratul intermediar, de legătură, dintre pictura extrasă de pe vechiul zid, deteriorat, şi noul suport. *V.* **transferul (transpunerea) picturii** L.L.

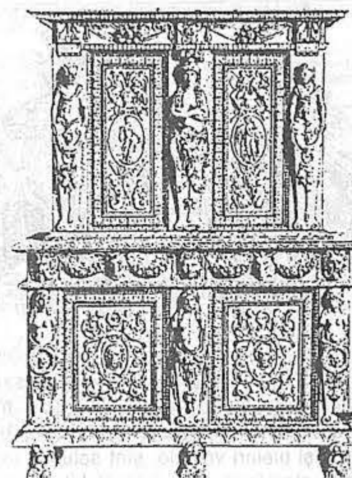
BAGA Materie cornoasă, dură, translucidă, în nuanţe de galben pînă la brun; constituie carapacea broaştei ţestoase de apă marină. Plăcile bombate înmuiate în apă clocotită se presează sau se mulează în tipare şi se pretează confecţionării unor obiecte cu caracter utilitar şi decorativ. Prelucrată din antichitate în Extremul Orient şi din Evul Mediu în Europa; în sec. 17, **b.** este cu precădere folosită în ornamentica mobilierului de lux. În marchetăria Boulle, pe lîngă culorile naturale, prezintă şi nuanţe de roşu şi de verde, obţinute artificial prin pictarea suportului de lemn sau aplicarea de gelatine colorate care transpar prin plăcile de **b.** translucide. Din sec. 19, imitaţii de **b.** se realizează din corn înnegrit, pigmentat cu galben şi roşu prin diverse procedee (fr. *écaille de tortue,* it. *tartaruga,* germ. *Schildpatt,* engl. *tortoiseshell).* C.R.

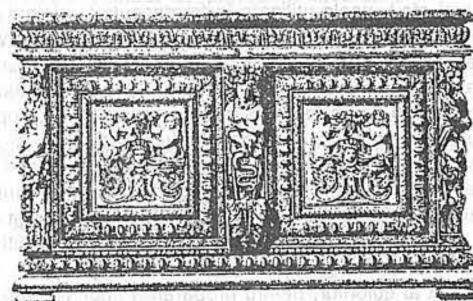
BAGHETĂ 1. Mulură rotunjită, cu rol pur decorativ, folosită singură sau în combinaţie cu alte tipuri de muluri, făcînd parte din ornamentica ancadramentelor de uşi şi de ferestre, mai ales în goticul tîrziu şi în Renaştere (fr. *baguette,* it. *tondina,* germ. *Leiste,* engl. *head, fillet).* **2.** Vergea din lemn, metal de diverse grosimi, liniară sau decorată, servind la fixarea părţilor componente ca şi la demarcarea unor suprafeţe în construcţia unor piese de mobilier (fr. *baguette,* it. *verga,* germ. *Stäbchen,* engl. *stick).* T.S. şi C.R.

BAHUT (fr.) În Evul Mediu un tip de cufăr de călătorie cu capac, acoperit cu plăci metalice, piele sau material textil, fixate cu ţinte mari din fier forjat, aramă, alamă, ornamentat cu motive preluate din arhitectura gotică. În sec.16, denumirea se aplică în mod curent diferitelor lăzi masive din interiorul locuinţelor, destinate păstrării veşmintelor, podoabelor, altor lucruri de preţ. În sec. 17, în anumite regiuni din Franţa (Auvergne, Languedoc) se foloseşte şi pentru unele piese de mobilier cum sînt bufetul şi dulapul (fr. *bahut,* it. *cassone, cofano,* germ. *Koffer, Truhe,* engl. *chest, trunk).* C.R.

bahut, stil Ludovic XII

bahut cu două corpuri, stil Henric IV

bahut cu un corp, stil Francisc I

BAIADER → **feregea**

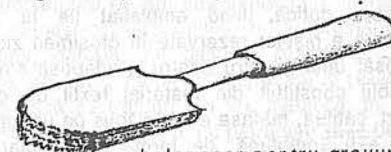
BAIE Încăpere destinată igienei corporale. Apare în antichitate şi cunoaşte o dezvoltare deosebită la romani. **B.** amenajată în casă purta denumirea de *lavatrina.* Dezvoltarea sistemului de încălzire a apei *(hypocaustum),* în sec. 1 î.H., determină construirea de **b.** *publice* → **terme;** ~ **turcească,** edificiu caracteristic iniţial ţărilor musulmane sau zonelor aflate sub influenţa musulmană. Cuprinde un nivel inferior care adăposteşte sistemul de captare a apei, de încălzire a acesteia şi de evacuare a lichidului folosit şi **b.** propriu-zisă, compusă din încăperi comune (separate pe sexe), mai multe camere de plan pătrat — acoperite cu cupole sprijinite pe pandantivi sau trompe, străbătute de orificii de aerisire —, prevăzute cu bazine de piatră (deseori decorate cu reliefuri) pentru uz individual, legate de un sistem colectiv de aducere şi îndepărtare a apei, o încăpere colectivă cu amenajări pentru odihnă şi vestiare (fr. *bain turc,* germ. *türkisches Bad,* engl. *Turkish bath).* I.C. şi T.S.

BAIN-MARIE (fr.) 1. Procedeu de încălzire indirectă a unor materii, cu ajutorul apei clocotite: vasul cu materia respectivă se introduce într-alt vas, mai mare, care conţine apă şi se aşază pe foc. După tradiţia alchimică, numele procedeului vine de la o anume Maria Evreica, ce ar fi trăit în sec. 4 la Alexandria. Procedeul e folosit pentru fierberea cleiurilor pe bază de gelatină, ori pentru încălzirea unor substanţe neinflamabile. **2.** Numele recipientului cu pereţi dubli fabricat special pentru fierberea indirectă. L.L.

fierberea în „bain-marie"

BALAMA Piesă metalică constituită din două bucăţi dreptunghiulare, articulate pe un ax vertical sau orizontal, care permite închiderea şi deschiderea de uşi, capace, tăblii rabatabile. În mobilierul Evului Mediu se aplică pe feţele exterioare, din sec. 16 se montează pe feţele interioare (fr. *charnière,* it. *cerniera, commessura,* germ. *Scharnier, Gelenk,* engl. *hinge, turning joint).* C.R.

BALANSOAR 1. Scaun cu spătar înalt şi rezemători pentru braţe, aşezat pe două tălpi curbate care permit o mişcare legănată. În sec. 18, se confecţionează **b.** de lux din diverse esenţe de lemn, sculptate, aurite, cu spătarul şi şezuta acoperite cu ţesături deosebite, (brocart, catifea, mătase), broderii, tapiserii. Construit în forme simplificate, uşoare, comode, tapiţate cu material textil, cu împletitură din pai, se menţine şi în inventarul mobilierului din sec. 19-20 (fr. *balançoire,* it. *altalena,* germ. *Schaukel,* engl. *rocking chair).* **2.** Instrument folosit în gravură, pentru obţinerea pe placa de metal

balansoar pentru gravură

(cupru, zinc etc.) a unor suprafeţe uniforme, în special în gravura denumită manieră neagră. Este

confecţionat dintr-o placă de oţel pătrată sau dreptunghiulară, uşor curbată la un capăt. Prin balansare laterală şi împingeri uşoare, se obţin suprafeţele de calitatea dorită (fr. *berceau*, germ. *Wiegeeisen*, engl. *rocking-tool, rocker)*. C.R. şi A.P.

BALAUR Reptilă fantastică înaripată, cu unul sau mai multe capete, cu coadă lungă încolăcită şi picioare scurte, aruncînd uneori foc pe nări. În Noul şi în Vechiul Testament, este identificat cu Lucifer şi în general cu diavolul. Tema luptei cu **b.** (Arhanghelul Mihail, Sf. Gheorghe) este foarte frecventă în iconografie. Apare şi **b.** învins (Fecioara strivind capul **b.** sau **b.** sub picioarele crucii) sau ca atribut al unor sfinţi (Sf. Margareta de Antiohia — cel mai frecvent, Sf. Marta — rar) (fr. *dragon*, it. *dragone*, germ. *Drache*, engl. *dragon*). *V.* şi **şarpe** T.S.

BALCON Platformă exterioară cu o latură încastrată într-un zid, delimitată de un parapet metalic sau de zidărie, cel mai adesea decorat, comunicînd cu interiorul construcţiei prin intermediul uneia sau al mai multor uşi (fr. *balcon*, it. *balcone*, germ. *Balkon*, engl. *balcony);* ~ **fortificat**, construcţie mică, de forma unei gherete, din zid sau paiantă, adosată, în scopuri defensive, la exteriorul unui zid, de-a lungul curtinei, cu podeaua prezentînd deschideri cu funcţie de guri de aruncare. Spre interior comunică cu drumul de strajă; frecvent amplasat deasupra porţilor de intrare în cetăţi (fr. *bretèche*, it. *bertesca*, germ. *Gusserker*, engl. *bartizan, oriel)*. T.S.

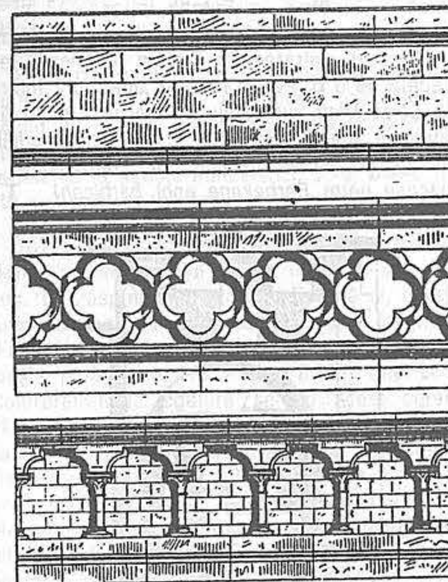

balcon fortificat

BALDACHIN 1. Lucrare de arhitectură sau de tîmplărie fină, bogat ornamentată, susţinută de colonete libere sau încastrată pe una dintre laturi în zid, care serveşte drept acoperămînt pentru un tron, un altar, un amvon sau o statuie. Frecvent în arhitectura gotică, fiind amplasat fie la partea superioară a nişelor rezervate în grosimea zidurilor, fie adosat unui pilastru pentru a adăposti statui. 2. Ansamblu constituit din material textil de calitate (brocart, catifea, mătase etc.), dispus pe un cadru fix simplu sau somptuos, de formă rectangulară sau circulară, deasupra unui tron, jilţ, pat de paradă. În sec. 16-17, **b.** aveau un aspect fastuos, cu falduri ample, fiind încoronate cu penaje, urne, frize cu diverse motive sculptate. În sec. 18, în cadrul interioarelor rococo, predomină **b.** fanteziste, rafinat ornamentate. Stilul Empire impune forme severe cu o notă de sobră eleganţă (**b.** cu dom, **b.** cu fronton, **b.** cort militar), decorate cu elemente antichizante, trofee de război. Spre sfîrşitul sec. 19, cu rare excepţii, **b.** dispare din ansamblul locuinţelor (fr. *baldaquin*, it. *baldacchino, capocielo*, germ. *Baldachin, Prunkhimmel*, engl. *baldaquin, canopy, tester)*. T.S. şi C.R.

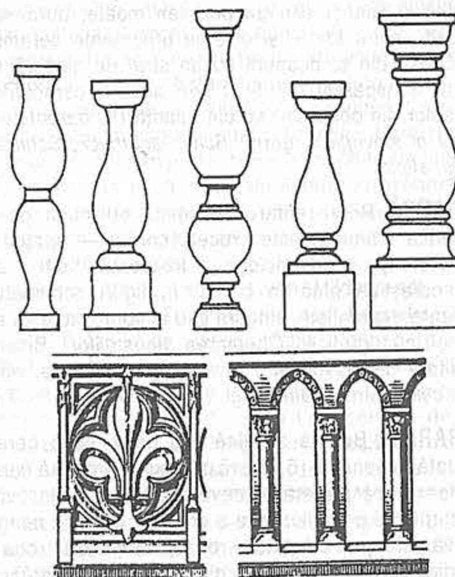

BALSAM (gr. *balsamon*, lat. *balsamum)* Denumire comună unei categorii de răşini cu aspect siropos şi cu un miros agreabil, care se scurg din trunchiul anumitor arbori. Conţin acizi aromatici (benzoic, cinamic etc.) şi uleiuri volatile, sînt solubile în alcool, esenţe, eter, cloroform etc. şi insolubile în apă. Din numărul mare de **b.** (de Perù, de Tolu, smirnă, gumielemi etc.), unele utilizate în farmaceutică, pictorii au folosit cu precădere două: ~ **terebentinei de Veneţia** (de unde se procura în trecut) care se scurge de la sine sau în urma unor incizii făcute în scoarţa coniferului *pinus larix*, destul de răspîndit în Europa; fluid ca mierea, e uşor colorat în galben-brun şi se usucă cu atît mai lent cu cît e mai vechi. E solubil în solvenţii obişnuiţi ai balsamurilor. Făcea parte dintre lianţii folosiţi de vechii maeştri: direct, ca **b.** alungit cu o esenţă vegetală, ori ca esenţă de terebentină veneţiană, obţinută prin distilare. Se utilizează ca diluant al culorilor, pentru prepararea unor verniuri şi mediumuri; introdus în culorile de ulei, conferă pastei picturale o transparenţă şi o strălucire ieşite din comun. Denumiri vechi (în erminii, atribuite uneori, eronat, esenţei de terebentină): *termentin gros, terpentin alb, terpentin de Hios, terpentin de Veneţia;* ~ **de Canada**, incolor, foarte aromat, solubil în solvenţii amintiţi, este produs de coniferul *abies balsamifera*, mult răspîndit în Canada. Este folosit şi în industria optică. Se mai numeşte *terebentină de Canada* (fr. *baume*, it. *balsamo*, germ. *Balsam*, engl. *balsam)*. L.L.

BALUSTRADĂ Parapet alcătuit dintr-o succesiune de baluştri, o reţea decorativă (sau chiar dintr-un zid plin), uniţi la partea inferioară de un soclu, iar la cea superioară de o bandă de sprijin, care delimitează, spre exterior, traseul unei scări, perimetrul unui balcon, spaţiul unei terase etc. (fr. *balustrade*, it. *balustrata, ringhiera*, germ. *Geländer, Brüstung*, engl. *baluster-railing, open parapet);* ~ **de altar**, **b.** care separă sanctuarul unei biserici catolice de navă. Sin. *cancellum*. T.S.

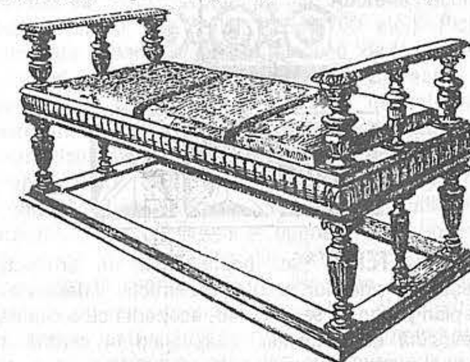
BALUSTRU 1. Colonetă din piatră, lemn, stuc, cu fusul mult bombat la partea inferioară, utilizat în general în suite de elemente identice în arhitectură şi decoraţie. 2. Element constructiv şi decorativ folosit în mobilier. Colonetă scundă constituită din bază cu profiluri, fus în forme şi ornamente diverse şi capitel (fr. *balustre*, it. *balaustro*, germ. *Baluster, Kandelabersäule*, engl. *baluster, banister)*. T.S. şi C.R.

BAMBOCIADĂ (it. *bambocciata)* Gen pictural creat la Roma, între 1630-1640, de pictorul olandez Pieter van Laer (supranumit „il Bamboccio", „paiaţa", poreclă care stă la originea denumirii genului), reprezentînd scene ale străzilor acestui oraş animate de personaje populare îmbrăcate în zdrenţe şi purtînd pălării foarte mari. L.L.

BAMBUS Plantă exotică cu tulpină lemnoasă; datorită rezistenţei şi aspectului deosebit este folosit din vechime, în China, pentru mobilier. Importat la sfîrşitul sec. 18 în Anglia şi ulterior în Franţa, unde are o mare vogă în timpul lui Napoleon III, cînd se confecţionează primele piese de mobilier destinate grădinilor de interior. În sec. 19-20, se realizează şi imitaţii de **b.** din lemn strunjit, pictat în culoare ocrugalben (fr. *bambou*, it. *bambù*, germ. *Bambus*, engl. *bamboo)*. C.R.

BANCĂ Piesă de mobilier compusă dintr-o tăblie lungă şi îngustă (din lemn, piatră, metal) prevăzută sau nu cu spătar, pe care se pot aşeza mai multe persoane. Evoluează de la rudimentara scîndură de lemn aşezată pe căpriori (în Evul Mediu) pînă la formele impozante din timpul Renaşterii şi Barocului, în care spătarul şi rezemătorile au aspect monumental şi decoraţie sculptată sau intarsiată, iar şezuta este acoperită cu perne îmbrăcate în ţesături de preţ. Din sec. 18 dispare aproape total din inventarul mobilierului de lux. **B.** sînt prezente în bisericile catolice şi protestante, fiind dispuse în şiruri, în naosul bisericii (fr. *banc*, it. *banco, scanno*, germ. *Bank*, engl. *bench). V.* şi **strană** C.R. şi T.S.

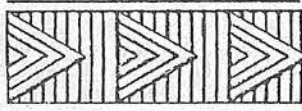
BANCHETĂ Piesă de mici dimensiuni, de formă rectangulară, fără spetează, cu şezuta din lemn, piele, împletitură de pai sau capitonată. În Italia, în epoca Renaşterii, predomina **b.** florentină pentru ceremonii, pătrată, pe picioare drepte cu profile strunjite, acoperită cu pernă îmbrăcată în ţesături de lux, garnisită cu franjuri din fire metalice. În cadrul stilurilor din sec. 17-18, **b.** cu patru sau şase picioare se menţine în sălile de recepţie (fr. *banquette*, it. *banco*, germ. *Bank*, engl. *bench)*, ~ **de fereastră**, placă de piatră, profilată şi uneori decorată,

încastrată la partea inferioară a golului unei ferestre, spre interior sau spre exterior. La ferestrele moderne, este înlocuită spre interior de o scîndură groasă cu funcție de pervaz (fr. *banquette de fenêtre*, it. *parapetto di finestra*, germ. *Fensterbank*, engl. *sill)*. C.R. și T.S.

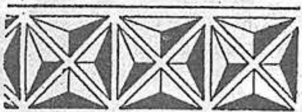
BANDĂ DESENATĂ Narațiune constînd dintr-o succesiune de imagini desenate, unde personajele sînt identificate de la o secvență la alta și unde dialogul este inclus în imagine. Principiile sale sînt cele ale reliefurilor și frescelor mormintelor egiptene. Narațiunea ilustrată a cunoscut o dezvoltare extraordinară o dată cu începutul sec. 10 în Anglia și Franța, un rol decisiv avîndu-l renașterea gravurii pe lemn. Forma actuală a **b.d.** este americană. Ea se folosește astăzi și în cinematografie, pentru filmele de animație (fr. *bande dessinée*, it. *cartoni animati*, germ. *Trickzeichnung*, engl. *animated cartoons)*. A.P.

BANDĂ LOMBARDĂ → **lesenă**

BANDOU **1.** În pictură, sculptură, grafică — friză îngustă, cu caracter decorativ (ornamentată în interior sau nu) care separă între ele registre, scene, imagini individuale. **2.** În arhitectură → **brîu** (fr. *bandeau*, it. *fascia*, germ. *Bandgesims*, engl. *string-course)*. T.S.

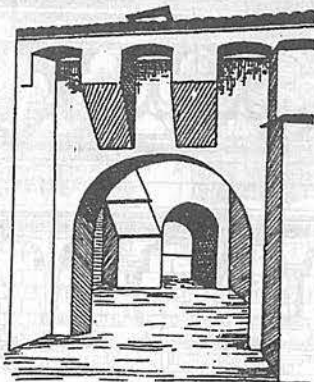

BAPTISTERIU (lat. *baptisterium)* În arhitectura creștină a primelor secole, construcție independentă de plan poligonal sau circular, acoperită cu o cupolă și prevăzută cu o absidă, adăpostind în centrul său bazinul pentru botezul prin imersiune (Neapole — sec. 4, Poitiers — sec. 5); în general aveau hramul Sf. Ioan Botezătorul. Ulterior, nume dat unor construcții speciale, plasate în vecinătatea marilor catedrale italiene (Florența, Pisa), destinate administrării botezului, în care piscina a fost înlocuită cu o cristelniță de piatră sau de bronz. Prin extensie, nume dat unor capele anexe ale bisericilor catolice, avînd aceeași destinație (fr. *baptistère*, it. *battistero*, germ. *Baptisterium, Taufkapelle*, engl. *baptistery)*. T.S.

BARBACANĂ În arhitectura fortificată, amenajare defensivă în fața intrării principale a unei cetăți, castel, oraș sau biserici întărite, constînd dintr-un spațiu îngust, cu traseu șicanat delimitat de ziduri înalte prevăzute cu un drum de strajă, ferestre de tragere și guri de aruncare. Sistemul, de origine orientală, a pătruns în Europa în sec. 13 și s-a răspîndit în sec. 14 și 15. În Transilvania, la Prejmer (jud. Brașov), intrarea în incinta fortificată este precedată de o **b.** avînd aspectul unei curți întărite, iar la Șeica Mică (jud. Sibiu), cel al unui puț adînc, construit în spațiul dintre turnul vestic al bisericii și turnul porții primei incinte (fr. *barbacane*, it. *barbacane*, germ. *Barbakane*, engl. *barbican)*. T.S.

BARBĂ Metalul înlăturat de instrumentul de gravat și care rămîne atașat plăcii. În gravura cu dălțița, **b.** se înlătură cu un răzuitor, ele păstrîndu-se însă în gravura cu acul (fr. *barbes*, it. *barbe*, germ. *Grat*, engl. *beards, burr)*. A.P.

BARBOTINĂ **1.** Pastă ceramică vitrifiabilă, aproape lichidă, din care, prin turnare în forme de ipsos, se obține o faianță sau un porțelan moale, permeabil, folosit pentru toarte și diverse ornamente ceramice. **2.** Decor din **b.** acoperit cu un strat de glazură sau verni transparent, vitrificat prin ardere, caracteristic pieselor din porțelan sau din faianță (fr. *barbotine*, it. *colla di stovigliaio*, germ. *Schlickschmuck, Schlicker*, engl. *slip)*. V.D.

BARCĂ Reprezentare simbolică obișnuită pentru Biserică (catargul este crucea, corpul — spațiul ce unește pe credincioși), frecventă din arta paleocreștină pînă în baroc, în figuri schematice, stilizate, naturaliste, singură sau în combinație cu alte teme iconografice: Chemarea apostolilor, Biserica asaltată de diavoli etc. (fr. *barque*, it. *barca, nave, navicella*, germ. *Kahn*, engl. *boat)*. T.S.

BARETĂ Bonetă din lînă sau pîslă, ca o beretă, purtată în sec. 15-16. Prevăzută cu o armătură care îi dădea formă pătrată, a devenit pălăria distinctivă a doctorilor și prelaților (cea a preoților catolici, neagră, prevăzută pe diagonale cu 4 aripioare, cea a cardinalilor, roșie, cu 3, a episcopilor violetă) (fr. *barrette*, it. *berretta*, germ. *Birett, Kardinalmütze*, engl. *biretta, clerical cap)*. A.N.

BARIOLAJ (fr. *bariolage*, împestrițare) Termen vechi desemnînd un ansamblu de tonuri policrome disparate. L.L.

BARITĂ Sulfat de bariu natural, măcinat și purificat, utilizat (din antichitate) ca material de umplutură. Stabilă la lumină, lipsită de toxicitate, **b.** posedă o largă compatibilitate chimică și o bună rezistență la agenții atmosferici. *V.* și **blanc fix** sau **alb de bariu** L.L.

BAROC (port. *barroco*, perlă de formă neregulată) Denumire dată stilului născut în Italia, spre mijlocul sec. 16, răspîndit în întreaga Europă și, ulterior, în America Centrală și în cea de Sud, și chiar în Asia (Filipine), evoluînd și luînd aspectul unor variante locale, pînă în sec. 18. Fără a fi întru totul un stil al Contrareformei, legătura sa cu acest curent de gîndire și acțiune religios-propagandistică a Bisericii catolice nu poate fi negată. Avînd la bază trăsăturile Renașterii tîrzii (Michelangelo este unul dintre principalii precursori), **b.**, deși păstrează unele din elementele formale ale acesteia, îi neagă spiritul, diferențiindu-se prin înclinația spre fastuos, grandios, opulent și chiar colosal, încorporarea sugestiei mișcării în volumetrie și decor, căutarea efectului de suprafață, specularea jocurilor de umbră și lumină și a combinațiilor de curbe și contracurbe. Amprenta sa este purtată de toate genurile artei. Arhitectura cunoaște o mare diversitate de programe: civil — cu dominanța palatului și a vilei din mediul rural —, religios — cu biserica parohială, mînăstirea (cumulînd alături de funcția religioasă strictă pe cea socială) și capela particulară —, militar. Construcțiile civile sînt de dimensiuni importante, cu mai multe nivele, cel mai fastuos decorat fiind primul etaj, cu plafoane ornamentate în trompe-l'oeil, stucaturi, parchete prețioase, oglinzi. Fațadele sînt ritmate vertical cu pilaștri, axul intrării prezintă logii, rezalituri, balcoane, scări monumentale, fiind adesea terminat cu frontoane. Acoperișurile înalte, străbătute de lucarne, au adesea, la bază, șiruri de statui reprezentînd, de regulă, zeități din panteonul clasic (exemple: Palazzo Odescalchi, Roma, arh. G.L.Bernini; Castelul Augustusburg, Brühl, arh. B.Neumann, 1745; Palatul Belvedere, Viena, arh J.L.von Hildebrandt, 1721-1724; Zwingerul, Dresda, arh. M.D.Pöppelmann, c. 1730; Palatul de iarnă, Sankt-Petersburg, arh. I.B.Rastrelli). Arhitectura religioasă cunoaște o anume diversificare a planimetriei bisericilor, **b.** vădind o preferință atît pentru tipul central, de plan oval, cît și pentru cel longitudinal-cruciform, în care nava centrală este flancată de suite de capele laterale prevăzute cu multiple altare. Apare și cupola ovoidală, realizată din „felii", cu extradosul puternic marcat de nervuri și terminat cu un lanternou. Pentru capelele laterale se folosesc bolțile în rețea. La exterior primează decorul fațadei principale, marcată pe orizontală de folosirea ordinelor suprapuse (pilaștri, coloane, semicoloane) și încununate cu un fronton cu volute la bază. Decorul interior bogat (sculpturi, stucaturi, picturi în trompe-l'oeil pe bolți, altare combinînd arhitectura, sculptura și pictura în ulei) tinde spre somptuos, atmosfera fiind completată de regia luministică. Evoluția poate fi urmărită de la Biserica Il Gesù din Roma (arh. G.Vignola și J. della Porta, 1568-1584) pînă la biserica de pelerinaj Vierzehnheiligen (arh. B.Neumann, 1745), Biserica Sf. Nicolae din Praga (arh. J.C.Dientzenhoffer) sau Biserica Mînăstirii Ettal (Bavaria) (refaceri baroce Joseph Schmutzer, 1744-1752). În Transilvania și Banat se ridică numeroase biserici **b.** în tot sec. 18. Arhitectura militară este definită de predominarea cetăților de tip Vauban, cu structură bastionară de plan stelat. Cea mai mare cetate de acest tip din România este cea de la Alba-Iulia, refăcută în jur de 1710. Alături de construcțiile individuale, **b.** impune un tip de urbanism caracteristic (marele portic oval al lui Bernini, marcînd Piața Sf. Petru din Roma), apariția marilor fîntîni decorative (Fontana Trevi, Piața Navona, Roma), aleile cu fîntîni cu jocuri de apă, dar și o nelipsită arhitectură peisageră în parcuri și grădini. Sculptura, cel mai adesea legată de arhitectură, plasată atît în interiorul, cît și în exteriorul clădirilor, în parcuri, piețe, pe poduri, are ca element definitoriu mișcarea violentă, învolburată, preferată, uneori, chiar în dauna corporalității contorsionate (G.L.Bernini, *Extazul Sf. Tereza*, 1644, Roma; E.Q.Assam, *Ridicarea la cer a Fecioarei*, 1717-1720, Mînăstirea Rohr; sculpturile lui Andreas Schlüter pentru palatul din Berlin, 1696-1700 etc.). Pictura cunoaște o mare diversitate tematică, de la scene de inspirație clasic-mitologică (frații Carracci), la compoziția religioasă, cu tendință marcată spre patetism (Guido Reni, B.E.Murillo) sau spre dramatismul exacerbat (P.P.Rubens), de la portretul psihologic (A. van Dyck) la compoziția murală în trompe-l'oeil. Varietatea tehnicilor, multitudinea viziunilor, numărul imens al operelor, șirul impozant de nume de artiști fac din pictura **b.** un capitol fascinant al istoriei artei. **B.** își pune amprenta și asupra artelor decorative, mobilier și argintărie, bijuterii și textile, adesea mari artiști semnînd opere de o mare somptuozitate, destinate aristocrației sau cultului. *V.* și **il. 29-32** T.S.

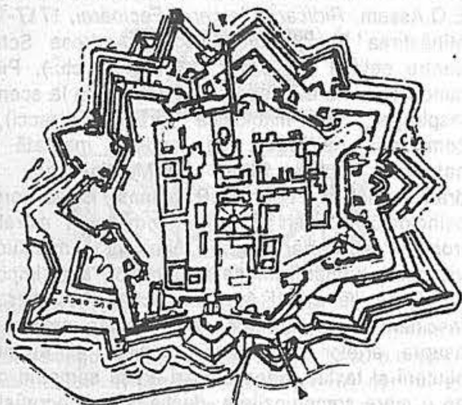
BARTMANNSKRUG (germ.) Cană din gresie de culoare brună, cu glazură stropită cu puncte de culoare; de formă bombată, este terminată cu un gît strîmt, iar pe fața opusă toartei este reprezentat capul unui bărbat cu barbă (de unde derivă și numele). Utilizat frecvent în sec. 16-17 în Renania, **b.** s-a răspîndit și în Țările de Jos și în Anglia. Sin. *bellarmin* (deoarece se credea că figura este a cardinalului italian Roberto Bellarmin, care a trăit între 1542-1621). V.D.

BASORELIEF Tip de relief puţin profilat faţă de suprafaţa de fundal. *V.* şi **relief**

BASSE-LISSE (fr.) Tapiserie executată pe un război de ţesut orizontal, acţionat prin pedale, la care firele de urzeală sînt dispuse orizontal. Cartonul este aşezat sub firele de urzeală, fiind vizibil între acestea, astfel că modelul este executat pe dos. Metodă mult mai rapidă şi mai economică decît tehnica haute-lisse. Tehnica **b.-l.** este folosită în special de ţesătorii flamanzi şi franco-burgunzi, începînd din sec. 14. În manufacturile franceze Aubusson şi Beauvais se ţese pînă în prezent în tehnica **b.-l.** (fr. *basse-lisse, basse-lice,* it. *basso liccio,* germ. *Tiefkette,* engl. *low-warp, horizontal loom).* V.D.

BASSE-LICE → basse-lisse

BASTION Amenajare defensivă plasată în unghiul unei fortificaţii pentru întărirea acesteia sau în preajma unei intrări, pentru supravegherea ei şi a curtinelor adiacente. Spre deosebire de turnurile cu funcţii similare, **b.** este destinat pieselor de artilerie. Poate avea forma unui turn scund, circular sau poligonal (sec. 15-16), cu diametru mare, umplut cu pămînt („rondelă"), sau forma de „pană" (plan pentagonal, cu unghiuri mai mult sau mai puţin ascuţite) ori de „pică" — caracteristică fortificaţiilor de tip Vauban (cetatea Oradiei — sec. 18) (fr. *bastion,* it. *bastione,* germ. *Bastei,* engl. *bastion).* T.S.

bastioane caracteristice fortificaţiilor de tip Vauban

BASTONAŞE FRÎNTE Ornament în relief, format din muluri cu profil circular, care se frîng în unghi ascuţit şi în unghi drept; folosit în arhitectură şi în arta decorativă (fr. *bâtons brisés, bâtons rompus,* it. *bastoni rotti,* germ. *gebrochene Stäbe,* engl. *broken sticks, frets).* V.D.

BAŞCĂ Denumire dată în ţările române, în Evul Mediu, încăperilor care serveau drept tainiţe în biserici sau în casele particulare. T.S.

BATANT → canat

BATIK Ţesătură din bumbac cu motive colorate, originară din nordul Indiei, din Malaysia şi Indonezia, introdusă în Europa de olandezi în sec. 16. Decorul se execută manual, acoperindu-se cu ceară porţiunile de ţesătură care urmează să fie colorate; după o imersiune în soluţia colorantă, ceara este înlăturată cu un solvent (benzină sau apă clocotită); operaţia se repetă pentru fiecare culoare în parte. **B.** se foloseşte pentru îmbrăcăminte şi pentru tapiţerie. V.D.

BAUHAUS Importantă mişcare artistică şi instituţie de învăţămînt, în Germania anilor '20 ai sec. nostru, de mare şi durabil ecou internaţional, încă influentă în arhitectură şi design. Înfiinţat în 1919 de arhitectul Walter Gropius, la Weimar, **B.**, a cărui denumire — „Casa Construcţiei" — indica un program, îşi propunea o activitate complexă, cu caracter pragmatic, fondată, teoretic, pe ideea edificiului arhitectural ca operă totală, în jurul căreia se dezvoltă armonios toate genurile de artă plastică, în spiritul unei simplităţi şi clarităţi funcţionale, dominate consecvent de o viziune prioritar geometrizantă, interferentă cu constructivismul, Art Déco şi arta abstractă, viziune considerată specifică unui stil al epocii moderne. Ideea sintezei artelor în jurul arhitecturii este preluată de la mişcarea Art Nouveau şi a fost formulată de arhitectul belgian Henry van de Velde în acest spirit, la începutul sec. 20. **B.** însă, prin structurile sale organizatorice pedagogice, ca şi prin prezenţa unor artişti de prim rang, profesori, atît la specialităţile genurilor tradiţionale — pictură, sculptură, grafică, artă decorativă şi artă monumentală —, cît şi la scenografie, balet, fotografie, arta tiparului, artă publicitară, design industrial, între ei figurînd Paul Klee, W.Kandinsky, L.Feininger, J.Itten, L.Moholy-Nagy, Oskar Schlemmer, Josef Albers, şi-a asigurat dezvoltarea şi eficacitatea în largi straturi ale societăţii, mai mult decît oricare din grupările şi mişcările cu preocupări înrudite, ca *De Stijl*-ul olandez sau purismul lui Ozenfant. O altă idee de bază a **B.** — revenirea creaţiei artistice la statutul de meşteşug —, idee proclamată în scrierile-manifest ale mişcării, are un pronunţat caracter de stînga, antiindividualist, influenţat de mişcarea rusă de avangardă. În ciuda raţionalismului şi funcţionalismului, dominante în viziunea artistică a **B.**, au existat, în paralel, şi unele preocupări ezoterice, inspirate de doctrine extrem-orientale, dar şi de antropozofia lui Rudolf Steiner, la Itten, Klee, O.Schlemmer şi chiar Gropius. În 1929, **B.** îşi mută sediul la Dessau, confruntat şi cu dificultăţi politice, dar şi cu deplasarea interesului artistic spre forme de artă figurativă, ca neoobiectivismul şi neoclasicismul, iar în 1933 se desfiinţează, o dată cu instaurarea naţional-socialismului. În 1937, **B.** se reînfiinţează în S.U.A., cu Gropius, Albers, Feininger, Moholy-Nagy, emigraţi acolo. A.P.

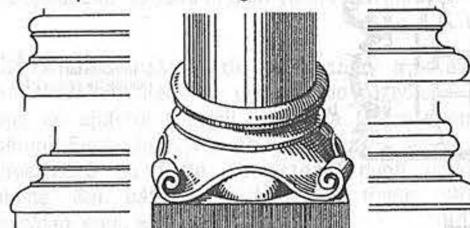
BAVURĂ Surplus de material, cu aspect de mici creste, rămas pe suprafaţa unui obiect de metal, după scoaterea acestuia din tipar. **B.** se înlătură prin cizelare (fr. *bavure,* it. *sbavatura,* germ. *Bart, Grat, Gussnaht,* engl. *beards, burr).* V.D.

BAYREUTH Una din cele mai importante manufacturi de ceramică din Bavaria; activează în sec. 18-19. Piesele de faianţă constituie producţia principală (platouri, supiere, vase şi căni de culoare albastră, brună sau albă, decorate uneori cu steme). O particularitate a manufacturii o reprezintă formele pieselor, inspirate din aspectul animalelor, păsărilor sau legumelor. Primele încercări de a se fabrica piese din porţelan datează de la mijlocul sec. 18, dar se cunosc prea puţine date despre această activitate. Mărci: Baÿreu; Bäyr (pînă în 1728); B K (în albastru, pentru perioada 1728-1744, cînd manufactura este condusă de Knöller); B P F şi B P (pentru perioada 1747-1760, cînd manufactura este preluată de Pfeiffer şi Fränkel). V.D.

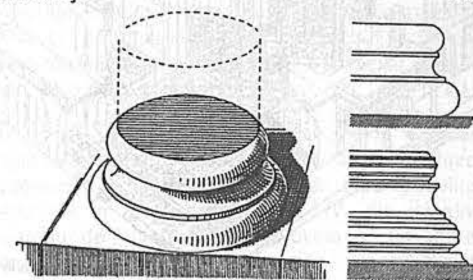
BAZALT 1. Rocă compactă de origine vulcanică, de culoare neagră, cenuşie, albăstruie, cu striaţiuni sau diviziuni prismatice de formă neregulată. Folosită în arhitectura şi sculptura egipteană şi greco-romană. **B.** poate fi produs în mod artificial. **2.** Denumire dată unei ceramici fără glazură, de culoare neagră, a cărei invenţie (către 1760) este atribuită englezului Josiah Wedgwood) (fr. *basalte,* it. *basalto,* germ. *Basalt,* engl. *basalt).* V.D.

BAZAR În lumea orientală şi mai ales islamică, spaţiu comercial urban, alcătuit dintr-o aglomerare de construcţii adiacente, legate între ele prin artere de circulaţie acoperite, care adăpostesc atît mici ateliere meşteşugăreşti, cît şi locuri de desfacere a celor mai diverse mărfuri (Istanbul). Uneori, poate avea o valoare arhitectonică, conferită de edificarea după o planimetrie stradală şi o structură individuală prestabilită pentru fiecare sector, compartiment sau chiar prăvălie (fostul **b.** imperial din Ispahan). Prin contaminare cu civilizaţia turcească, s-au construit **b.** şi în unele oraşe din ţările române, uneori denumirea de **b.** sau „pazar" fiind dată cartierului comercial al unui oraş (fr. *bazar,* it. *bazar,* germ. *Bazar,* engl. *bazaar).* T.S.

BAZĂ Element constitutiv al unei coloane sau al unui pilastru, cu forme, profile, dimensiuni, proporţii şi decor raportate la întregul din care face parte,

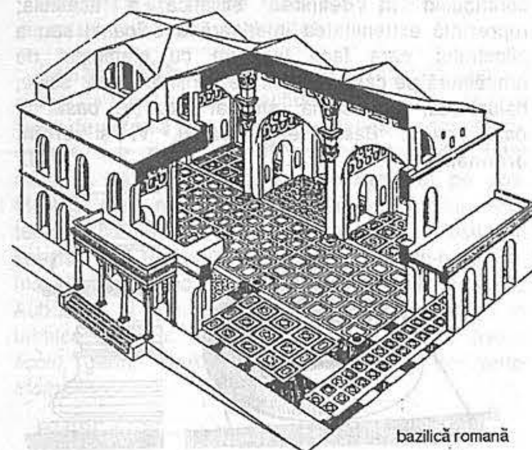
contribuind la definirea stilistică a acestuia; reprezintă extremitatea inferioară a coloanei sau a pilastrului, care face legătura cu elementul de arhitectură pe care acestea se sprijină: plintă, soclu, balustradă, pardoseală, stilobat etc. (fr. *base,* it. *base,* germ. *Basis,* engl. *base). V.* şi **ordin, ordonanţă** T.S.

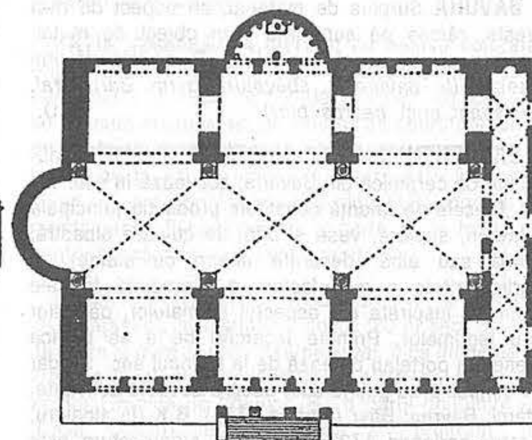

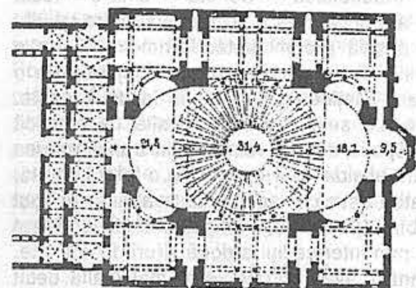
BAZILICĂ 1. Tip de edificiu roman civil, servind ca spaţiu de întrunire, comercial sau ca loc pentru şedinţele tribunalului. Consta dintr-o sală dreptunghiulară prevăzută în axul uneia dintre laturile lungi cu o absidă proeminentă. Perimetral — la o oarecare distanţă de pereţi — era înconjurată de o colonadă care susţinea un acoperiş în două pante. Cu începere din sec. 4 a fost folosită ca biserică creştină. **2.** Spaţiu de cult rezultat din transformarea tipului roman: absida este mutată pe o latură scurtă, în extremitatea estică şi adăposteşte altarul. Spaţiul bazilical dobîndeşte un sens longitudinal, fiind divizat în trei zone prin intermediul a două şiruri de coloane. Zona mediană (nava centrală) este mai înaltă decît cele două zone care o flanchează (nave laterale sau colaterale). Zidul care marchează diferenţa de înălţime dintre nava centrală şi colaterale este străpuns de ferestre. La origine a fost acoperită cu şarpantă aparentă, ulterior cu tipuri diferite de bolţi. **B.** este tipul de biserică preferat în sec. 3-7, atît în Occident cît şi în Orient, fiind uneori, prevăzut cu o cupolă centrală (Sf. Sofia din Istanbul), şi caracteristic pentru arhitectura romanică şi gotică din Occident (marile catedrale) (fr. *basilique,* it. *basilica,* germ. *Basilika,* engl. *basilica).* T.S.

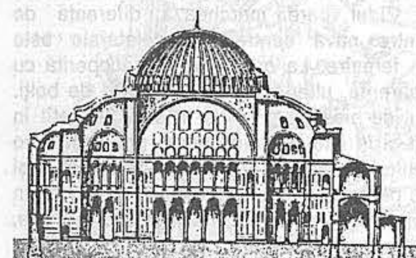
BAZIN Construcţie parţial sau total adîncită în sol, căptuşită cu un material impermeabil, destinată să păstreze un timp oarecare o cantitate de apă. În funcţie de scopul precis al edificării (pură depozitare, ritual, ornamental) îmbracă forme diferite şi este decorată în consecinţă, în funcţie de epocă şi de stil. Din punct de vedere artistic, cele mai reprezentative **b.** sînt cele menite să colecteze apa fîntînilor prevăzute cu jeturi ţîşnitoare; în acest caz, sînt realizate din materiale mai preţioase şi decorate cu statui şi diferite elemente ornamentale din piatră, metal, ceramică etc. (fr. *bassin,* it.*bacino,* germ. *Wasserbecken,* engl. *basin).* T.S.

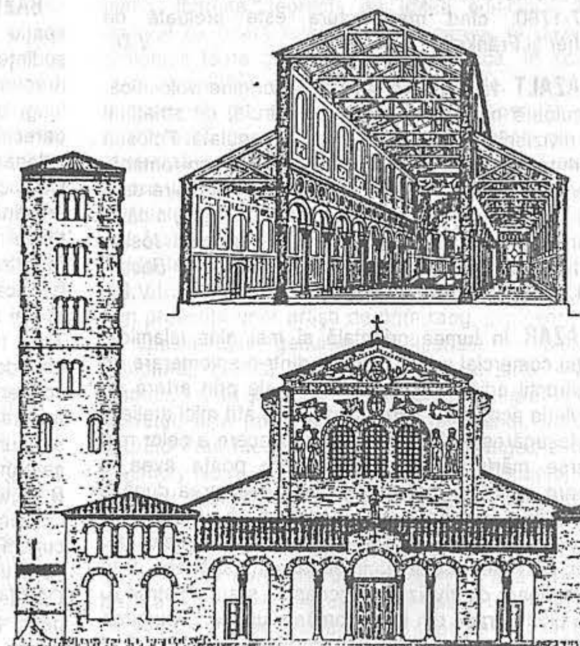
BAZZEO → verdaccio

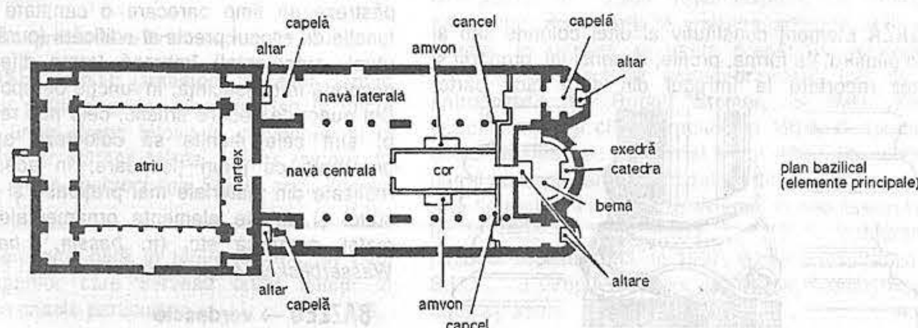

bazilică romană

bazilică cu cupolă

bazilică cu şarpanta

plan bazilical (elemente principale)

BĂCAN ROŞU (turc. *bacam)* Numele generic dat altădată (la noi) materiei lemnoase din care se extrăgea o culoare roşie-albăstruie mult utilizată în boiangerie, pentru vopsitul ouălelor roşii etc., şi, de asemenea, denumirea unei culori-lac pentru pictură. Prezenţa sa este remarcată în Europa începînd din sec. 12, importată din Orient (în special din Ceylon), iar după descoperirea Americii, adusă şi de acolo. O varietate de lemn roşu aparţinînd speciei *caesalpina brasiliensis* provenea din Brazilia (prin portul Pernambuco), iar o alta, ce aparţine speciei *haematoxylon campechianum,* provenea din Mexic (prin portul Campeche). În Evul Mediu, **b.r.** a fost cea mai importantă materie primă pentru coloranţii textili roşii, ca şi pentru culorile-lac de acelaşi fel. Numindu-l *vermiglio* sau *verzino,* Cennini îl menţionează ca util pentru „întărirea" aşa-ziselor „cenuşi de ultramarin", iar după Dionisie din Furna era adăugat în acelaşi scop culorilor cîrmîz şi lacca. Apoi importanţa sa ne apare din ce în ce mai diminuată. Eliminat din boiangerie de anilinele puternic pigmentate şi ieftine, exclus de pe paleta pictorilor de roşurile solide moderne, **b.r.** a continuat să aibă totuşi unele întrebuinţări pînă în primele decenii ale sec. 20. Alte denumiri vechi: *bacan, băcan, lemn (de Brazilia, de Campeche, de Fernambuc, roşu), lotur* (variante: *lote, loter, lotir, loturi), vernaboch.* Culori-lac preparate din **b.r.**: *brazilium, brahillo, lac (de Brazilia, de Pernambuc, de Veneţia), roşu de Flandra, roz trandafiriu, vermiglio, violet vegetal* (fr. *bois de Brésil, bois de Campêche,* germ. *Rotholz, Brasilienholz,* engl. *brazil-wood).* L.L.

BĂŞICĂ Recipient natural folosit de cei vechi pentru păstrarea culorilor. **B.** era fie de peşte, fie vezica, stomacul sau intestinele unor animale mici (porc, oaie etc.), spălate, uscate şi legate cu aţă; stoarcerea culorii se putea face prin înţeparea cu acul şi presarea uşoară, orificiul fiind astupat apoi cu un os etc. L.L.

BĂTAIA SFORII Expresie folosită de C.Cennini *(batando prima alcun filo)* pentru a denumi una din operaţiile auxiliare executate de pictorii muralişti: trasarea liniilor drepte cu ajutorul unei sfori îmbibate cu pigment praf; sfoara se ţinea bine întinsă între cele două puncte extreme şi prin ciupirea ei, la mijloc, lăsa pe perete o uşoară urmă colorată. Metoda este utilă şi astăzi pentru distribuirea spaţiilor ce urmează a fi pictate, pentru schiţarea clădirilor, la realizarea caroiajului etc. (folosită în mod curent de zugravi). L.L.

BĂTĂTURĂ Ansamblu de fire orizontale şi paralele introduse între firele de urzeală ale războiului de ţesut, cu ajutorul suveicii, pentru a forma armura ţesăturii. Firele de **b.** trec de la o lizieră la alta şi se încrucişează cu firele de urzeală după diferite sisteme. Sin. *băteală* (fr. *trame,* it. *trama,* germ. *Einschlag,* engl. *weft).* V.D.

BĂTEALĂ → **bătătură**

BĂŢ (PENTRU DESEN) Instrument improvizat folosit uneori de plasticieni pentru desenul de notaţie sau „definitiv". În fapt, este un beţişor cioplit dintr-o esenţă lemnoasă moale (brad, tei etc.), lung de vreo 15 - 20 cm şi ascuţit la vîrf, oarecum în felul dălţilor pentru lemn. Prin schimbarea unghiului de incidenţă format cu hîrtia şi prin uşoare răsuciri, **b.** înmuiat într-un tuş diluat lasă urme foarte variate ca grosime şi ton, de o mare plasticitate. L.L.

BEAUVAIS Manufactură franceză de tapiserii situată în apropierea Parisului, specializată în tehnica basse-lisse; a doua ca importanţă după Gobelins. Întemeiată în 1664 de Ludovic XIV, din iniţiativa ministrului de finanţe Colbert, provine din fuzionarea unor mici ateliere create în sec. 15 şi rămîne întreprindere particulară pînă la Marea Revoluţie din 1789. **B.** cunoaşte o lungă perioadă de înflorire sub conducerea lui Jean-Baptiste Chinard (cînd se ţes mai ales verduri în stil flamand), iar după 1684, a lui Philippe Béhagle, care lucrase în centrul flamand Tournai. După moartea acestuia (1704) urmează o perioadă de lîncezire; numirea lui Jean-Baptiste Oudry (1686-1755) în funcţia de pictor (1726), apoi de codirector (1734), dă un nou impuls producţiei. În sec. 19, pe lîngă renumitele tapiserii murale, se ţes şi tapiserii de mici dimensiuni pentru acoperirea mobilierului destinat unor palate europene. Atelierele sînt închise temporar în anii 1793-1794 şi 1804-1805. În 1940 manufactura (ale cărei localuri fuseseră distruse în timpul celui de al doilea război mondial) este transferată la Paris în cadrul manufacturii Gobelins. Cele mai renumite suite de tapiserii ţesute la **B.** sînt în sec. 17-18: *Faptele Apostolilor* (după cartoanele lui Rafael), *Cuceririle lui Ludovic XIV, Suita chinezească, Jocuri cîmpeneşti, Comedii după Molière, Groteşti, Aventurile lui Telemac, Istoria lui Achile, Metamorfozele lui Ovidiu, Fabule după La Fontaine, Istoria lui Don Quijote, Jocurile ruseşti, Cele patru părţi ale lumii* etc. Pictori celebri furnizează cartoane pentru **B.**: flamandul David Teniers II, francezii Jean Bérain, François Boucher şi Jean-Baptiste Le Prince. La sfîrşitul sec. 19, la **B.** se ţes panouri decorative; după 1920, cartoanele pentru ansamblurile de mobilier se înmulţesc, dovedind gustul epocii pentru acest gen de tapiserii. Calitatea lînurilor şi mătăsurilor, fineţea execuţiei pun în valoare armonia compoziţiei şi a coloritului; bordurile prezintă o ornamentaţie bogată. O caracteristică a tapiseriilor pentru mobilier o constituie buchetele de flori şi micile scene — peisaje sau compoziţii antropomorfe şi zoomorfe — încadrate în medalioane. Reînnoirea tapiseriei franceze după 1930 se manifestă şi la **B.**, unde se execută două celebre ansambluri pentru mobilier: *Paris,* după cartoanele lui Raoul Dufy, şi *Icar,* după cartoanele lui Jean Lurçat şi tapiseriile *Polinezia* — ţesute în 1946, 1960, 1972 — după Henri Matisse, *Femeia şi*

potcovarul (1967) după Le Corbusier, *Grădina albastră* (1978-1980) după Etienne Hajdu şi multe alte piese după cartoanele unor pictori, sculptori şi arhitecţi contemporani grupaţi în Şcoala de la Paris. Muzeul Naţional de Artă al României posedă, printre alte tapiserii ţesute la **B.**, o suită de cinci piese reprezentînd *Jocurile ruseşti*, după cartoanele lui Le Prince, şi garnituri de mobilier cu tapiserii. V.D.

BECI Termen cu nuanţă arhaizantă, desemnînd o amenajare specială, din piatră sau cărămidă, la subsolul unei construcţii, care, în arhitectura civilă particulară era destinat în principal păstrării în condiţii optime de temperatură şi umiditate a alimentelor ce se conservau pentru un timp mai îndelungat. În arhitectura medievală românească, prezenta interesante rezolvări planimetrice şi spaţiale, individualizate mai cu seamă prin sistemele de boltire (semicilindri cu sau fără arce dublouri, bolţi cu muchii, bolţi cu penetraţii, calote pe pandantivi, tavane cu bîrne aparente); în parte sin. cu *pivniţă* (fr. *cave*, it. *cantina*, germ. *Keller*, engl. *cellar)*. T.S.

BEDERNIŢĂ Piesă vestimentară liturgică ortodoxă, brodată, purtată deasupra saccosului de către episcop, sau de stareţul unei mînăstiri căruia i s-a conferit în chip special acest drept, ca unul dintre însemnele puterii spirituale. Este de formă pătrată şi se poartă atîrnată de unul dintre colţuri, unghiul inferior atingînd genunchiul drept. Pentru decorul brodat nu există indicaţii iconografice precise. În ţara noastră, se păstrează cîteva piese remarcabile ca valoare artistică (Tismana — sfîrşitul sec. 14, Putna — sfîrşitul sec. 15). Termenul grecesc *epigonation* este folosit şi în limbile europene, piesa neavînd un corespondent în biserica occidentală. T.S.

BELLARMIN → **Bartmannskrug**

BELVEDERE Loc special amenajat sau construcţie independentă (pavilion, chioşc, un mic palat chiar) amplasat în puncte care oferă o deschidere agreabilă spre peisaj, gîndit ca spaţiu de odihnă şi de recreere. Ideea, ca şi cele mai timpurii construcţii, aparţin Italiei (Florenţa, Roma-Vatican). Genul a fost cultivat cu precădere în sec. 18, în barocul germanic, cînd se ridică adevărate palate purtînd acest nume: Viena, Potsdam, Charlottenburg, Weimar. T.S.

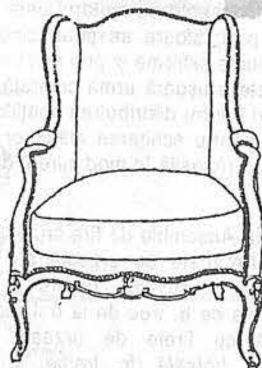

BEMA (gr. *bema*, tribună) În Biserica veche, semnifică spaţiul rezervat numai clerului, sinonim cu sanctuarul, redus la origine la absida altarului. Ulterior, **b.** se amplifică, ajungînd să cuprindă pastoforiile, cît şi o parte din spaţiul navei centrale a bazilicilor simple sau cu cupolă; spre nord, vest şi sud, era delimitată de o balustradă scundă, care marca separaţia netă dintre cler şi credincioşi. O platformă specială din acest spaţiu — purtînd acelaşi nume — servea pentru citirea lecţiunilor; din aceasta se va dezvolta apoi amvonul. T.S.

BENIŞ → **biniş**

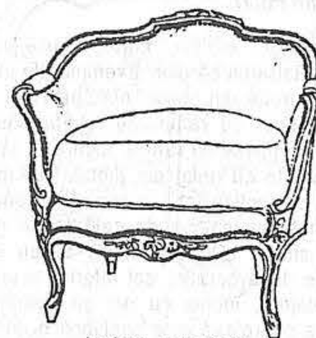
BERIL Silicat natural de aluminiu şi beriliu (duritate 7,5-8, greutate specifică 2,60-2,91), incolor sau colorat. **B.** poartă diferite denumiri după colorit: smarald (verde), heliodor, crisoberil sau Goldberyll (galben), acvamarin şi safir (albastru), morganit (roz). Folosit din antichitate pentru confecţionarea unor obiecte de podoabă (fr. *béryl*, it. *berillo*, germ. *Beryll*, engl. *beryl)*. V.D.

BERJERĂ (fr.) Fotoliu larg, adînc, cu spătarul şi braţele articulate capitonate cu material textil, piele, împletitură din pai etc., cu pernă mobilă pe şezută.

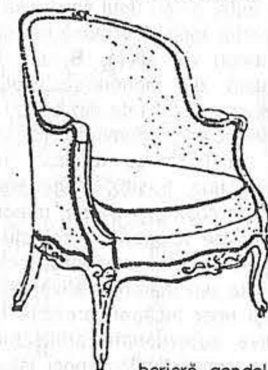
berjeră „a confessionnal"

Apare în Franţa către 1720, avînd ca model primar scaunul cu spătar înalt prevăzut în dreptul urechilor cu plăcuţe din lemn perforat („urechi"), folosit pentru spovedanie (fr. *bergère*, it. *seggiolone*, germ. *Bequemstuhl, Armlehnsessel*, engl. *bergère chair, easy-chair)*; ~ **„à confessionnal"** din timpul lui Ludovic XIV, construită din lemn sculptat, lăcuit sau aurit, păstrează linia spătarului cu urechi, acestea avînd forma unor perniţe capitonate pentru sprijinirea

berjeră „marquise"

comodă a capului. În decursul sec. 18, apar şi alte tipuri de **b.**: ~ **„gondole"** (la care curba lină a braţelor şi spătarului aminteşte bărcile veneţiene), cu spătarul înalt, curbat, adîncit şi rezemători scunde; ~ **„en cabriolet"** (după numele unei mici trăsuri pe două roţi cu un singur scaun), cu spătarul îngust, arcuit, concav, în formă de vioară, potcoavă, medalion oval, pătrat sau trapezoidal; ~ **„porteuse"** sau **„voyeuse"** este un tip de **b.** care apare către 1750, şi care este prevăzută pe latura de sus a

berjeră „gondole"

spătarului cu o rezemătoare capitonată pentru braţe, permiţînd unei persoane care stă în spatele **b.** să se rezeme de ea; ~ **„marquise"** sau **semicanapea** este o **b.** de dimensiuni mari, largă, cu spătar scund, pentru două persoane. C.R.

BERLIN Importantă manufactură germană de porţelan dur înfiinţată în sec. 18, care activează şi în prezent ca manufactură de stat. Primul atelier, creat în 1752 cu concursul unor meşteri veniţi de la Höchst şi de la Meissen, se bucură de protecţia lui Frederic cel Mare (1712-1786), dar îşi încetează activitatea în 1757. Un nou atelier se deschide în 1761; răscumpărat de rege în 1763, devenind manufactură regală. Aceasta cunoaşte un mare succes artistic şi comercial, rivalizînd cu Meissen. Cea mai înfloritoare perioadă se situează între anii 1761-1786, cînd se execută servicii de masă şi vase pentru curţile europene şi statuete în stil rococo, care înfăţişează personaje în costume contemporane, amoraşi, sau simbolizează anotimpurile, elementele naturii, viciile şi virtuţile omeneşti. Motivele decorative cele mai frecvente: flori, fructe, ornamente gen mozaic, chinoiseries, reţea, împletituri, scene inspirate după picturile lui Antoine Watteau sau David Teniers cel Tînăr. Coloritul este monocrom (portocaliu, rozzmeuriu, albastru, gri, negru şi mai ales roşu) sau policrom. Busturile create în a doua jumătate a sec. 18 de fraţii Meyer sînt adevărate portrete în porţelan. Muzeul Naţional de Artă al României şi Muzeul Colecţiilor din Bucureşti posedă numeroase exemplare din producţia manufacturii **B.** Mărci: litera W sub glazură albastră (iniţiala numelui lui Wegely care a creat primul atelier); G colorat, pictat peste glazură (iniţiala lui Grotzkowsky, proprietarul celui de al doilea atelier); un sceptru albastru (după 1763). V.D.

BERRETTINO Gri compus prin amestec fizic, pomenit de C.Cennini ca util în pictura murală (sec. 14-15). Varia de la un gri-oliv, spre gri „de culoarea lemnului". L.L.

BESTIAR(IU) Culegere medievală de texte ilustrate, cu caracter moralizator, descriind animale reale sau fantastice, cu valoare de simbol, personificînd binele, dar mai cu seamă răul. Principala sursă iconografică este *Physiologul*, dezvoltat şi interpretat în sens creştin în Evul Mediu de Vincent de Beauvais, în al său *„Spaeculum naturale"* (fr. *bestiaire*, it. *bestiario*, germ. *Bestiarium*, engl. *bestiary)*. T.S.

BETON Conglomerat artificial de materiale diverse (pietricele, nisip, fragmente ceramice, reziduuri de ardere etc.) reunite printr-un liant hidraulic, cunoscut încă din antichitate (China, Roma); cel modern, cu începere de la sfîrşitul sec. 19, are la bază cimentul. Proprietăţile diferitelor componente, ca şi tehnologiile folosite, desemnează tipul de **b.** ca şi caracteristicile care determină întrebuinţările sale în arhitectură. Arhitectura sec. 20 cunoaşte o adevărată estetică a **b.**, bazată pe o anume gîndire spaţială şi decorativă proprie, cu încercări de exprimare cît mai originale şi, în acelaşi timp, cît mai economice şi cu realizări de excepţie (oraşul Brasilia, conceput în anii '60 de un colectiv condus de arh. Oscar Niemayer) (fr. *béton*, it. *cemento*, germ. *Beton*, engl. *concrete)*; ~ **armat**, tehnică modernă de construcţie, constînd în turnarea betoanelor în cofraje al căror nucleu este alcătuit din bare metalice de dimensiuni diferite, plasate la

intervale prestabilite, în scopul obţinerii unei anumite rezistenţe şi elasticităţi din combinarea calităţilor celor două tipuri de materiale (fr. *béton armé,* it. *cemento armato,* germ. *Eisenbeton,* engl. *ferro-concrete).* T.S.

BEZIR Denumirea, în erminii, a uleiului folosit pentru pictură. În textul lui Dionisie din Furna îl întîlnim ca ulei nefiert saponificat (încorporat, uneori, în ultimele straturi de grund), ca ulei crud frecat cu ceruză sau amestecat cu răşini, utilizat pentru prepararea verniurilor. L.L.

BIACCA → **alb de plumb**

BIANCO SANTOGIOVANNI → **alb de var**

BIANCO SOPRA BIANCO Termen italian desemnînd decorul constituit din desene florale şi volute din email alb opac, pe fond albastru-gri sau alb-verzui, caracteristic faianţei italiene din sec. 16 (Castel Durante, Faenza, Veneţia). Folosit în sec. 18 şi în Franţa (Nevers, Saint-Amand-les-Eaux), în Anglia (Liverpool, Bristol, Lambeth), în Suedia (Marieberg, Roerstrand). V.D.

BIBELOU (fr.) Termen utilizat în sec. 17 şi 18 pentru diverse ustensile, jucării, obiecte de mică valoare. Din sec. 19, **b.** se referă la o gamă mai restrînsă de obiecte, confecţionate din aur, argint, fildeş, os, lemn exotic, porţelan, sticlă, pietre dure şi alte materiale. În general fragile, considerate şi preţioase, **b.** se păstrează în vitrine sau pe unele mobile pentru agrementarea interioarelor (fr. *bibelot,* it. *gingillo, ninnolo,* germ. *Nippsache,* engl. *bibelot, knick-knack).* C.R.

BIBLIE (de la gr. *biblion,* carte) Scriere sacră a Bisericilor creştine (fundament al creştinismului), alcătuită dintr-o serie de cărţi preluate din patrimoniul iudaic (Vechiul Testament) şi din o serie de scrieri noi, propriu-zis creştine, legate de viaţa şi învăţătura lui Hristos (Noul Testament), ca sursă a doctrinei teologice şi practicii liturgice. Numărul cărţilor canonice proveniţe din cele două surse variază în oarecare măsură de la o Biserică la alta, unele fiind considerate apocrife. Textele **B.** au constituit încă din epoca paleocreştină cel mai important izvor al iconografiei. Cele mai vechi ilustrări s-au păstrat sub formă de rotulusuri (cel al lui Josua — copie din sec. 5 a unei lucrări din sec. 2, păstrat la Vatican), apoi de codexuri. Diferitele reprezentări — în manuscrise, pictură de panou sau murală, sculptură, gravură mai tîrziu — sînt alcătuite din imagini izolate (personaje, scene) sau se constituie în cicluri. În sec. 13 în Franţa apar ~ **moralizatoare** *(Bibles moralisées)* şi ~ **istoriate** *(Bibles historiées),* jucînd şi rolul de istorii universale, avînd la bază scrierea lui Petrus Comestor, *Historia Scolastica* (fr. *Bible,* it. *Bibbia,* germ. *Bibel,* engl. *Gospel) V.* şi **apocrife, Noul Testament, Vechiul Testament** T.S.

BIBLIA SĂRACILOR Manual de compoziţii destinat celor „mai săraci cu duhul", exemplificare prin excelenţă a caracterului didactic-ilustrativ al artei medievale, bazată pe o construcţie tipologică avînd ca obiect viaţa lui Hristos şi analogiile ce se pot stabili între aceasta şi fapte din Vechiul Testament. Foarte răspîndită în a doua jumătate a sec. 15, cu ajutorul gravurilor în lemn colorate manual (fr. *Bible des pauvres,* it. *Bibbia dei poveri,* germ. *Armenbibel,* engl. *Bible of the Poor).* T.S.

BIBLIOTECĂ (gr. *biblion,* carte, *theké,* dulap) Mobilă pentru păstrarea cărţilor. Exemplarele utilizate în sec. 16, construite din stejar, nuc, prezintă forme simple: dulap masiv cu rafturi pe faţada deschisă, dulap de înălţime medie cu rafturi, închis cu una sau două uşi prevăzute cu grilaj din metal. În Anglia în sec. 17, se confecţionează piese funcţionale şi estetice din material lemnos de calitate, în genere acaju. Tipică stilului „Queen Anne", **b.** cu aspect arhitectural are două corpuri, cel inferior scund, cel superior cu etajere, închis cu uşi cu geamuri din sticlă. În epoca georgiană este specifică **b.** înaltă cu unul sau două corpuri, încoronată cu un fronton întrerupt, cu uşile constituite din şipci de lemn înguste avînd structura unor carelaje cu motive geometrice sau fanteziste, pe părţile interioare acoperite cu sticlă. Din sec. 19 se extinde fabricarea de noi modele, de mari şi mici dimensiuni, destinate diverselor medii sociale, **b.** portativă, uşoară, practică, cu mai multe rînduri de etajere, **b.** turnantă cu rafturi circulare montate pe un ax central. În Franţa ebeniştii din sec. 18 execută piese de lux din lemn masiv sau placat, cu decor marchetat, cu garnituri din bronz aurit, avînd unul sau două corpuri suprapuse, cel superior închis cu plasă din sîrmă de alamă ori cu geamuri de sticlă. **B.** stil Empire, masivă, monumentală, din mahon sau palisandru, este ornată cu motive antichizante din bronz aurit. În cadrul stilului Biedermeier predomină **b.** de proporţii modeste, lucrată din lemn cu furniruri în culori deschise (cireş, păr, nuc, frasin), în genere cu un singur corp flancat de coloneţe, o uşă, uneori două, parţial sau în întregime acoperite cu sticlă. De la sfîrşitul sec. 19 se inovează o gamă largă de scheme constructive, realizate din materiale diverse. **B.** fixă încastrată în pereţii unor încăperi prezintă forme şi elemente decorative subordonate arhitecturii interioare caracteristice respectivelor epoci istorice (fr. *bibliothèque,* it. *biblioteca,* germ. *Bücherschrank,* engl. *bookcase).* C.R.

BICE BLUE → **albastru de Bremen**

BICORN Pălărie bărbătească cu borul răsfrînt formînd două colţuri, purtată în perioada revoluţiei franceze şi a imperiului napoleonian (de francezi cu colţurile laterale, de englezi antero-posterioare); a rămas în uniformele de gală ale unor academicieni, diplomaţi, militari (fr. *bicorne,* it. *lecerna, cappello a*

due punti, germ. *zweihörniger, zweispitziger Hut,* engl. *two-horned hat): V.* şi **pălărie** A.N.

BIEDERMEIER, STIL ~ Întemeierea Confederaţiei germanice după Congresul de la Viena (1814-1815) marchează începutul epocii **B.**, al cărei apogeu se poate situa în jurul anilor 1830, pentru a se estompa spre 1848. Artele plastice sînt marcate în această epocă de curente heteroclite: arhitectura este dominată de influenţe eclectice (Ev Mediu, Renaştere, antichitate romană), puţinele edificii **B.** fiind caracterizate printr-o mare simplitate a paramentului. Interiorul **B.** se remarcă prin lipsa aproape totală a elementului decorativ, căruia i se preferă uneori tapetele în benzi şi culori luminoase. Mobilierul reprezintă o

Stilul BIEDERMEIER

1. Canapea, masă şi scaun în garnitură; 2. Secrétaire cu două corpuri; 3. Fotoliu; 4. Bibliotecă; 5. Scaun; 6. Scaun şi masă; 7. Fotoliu cu spătar rotund; 8. Pat *en bateau*; 9. Birou-comodă

interesantă sinteză, dominată de spiritul burghez, între elemente Empire, Restaurație și influențe engleze, în care predilecția pentru linia curbă se asociază cu jocurile decorative obținute prin folosirea marilor suprafețe furniruite de nuc, paltin, cireș, măr, mai rar acaju. Stilul va cunoaște o mare expansiune, fiind propriu întregii Europe Centrale, cu extinderi pînă în Italia, Rusia și Transilvania. Mobilele caracteristice sînt *secrétaire*-ul, ansamblul de salon, mese cu diverse destinații (de scris, de lucru, de noapte), comoda sau *dulapul. Analiza stilistică permite clasificarea următoarelor categorii de **B.**: ~ **german,** care dă notorietate stilului, cu forme masive, arhitecturate, ale căror modele sînt desenate de Karl Schinkel, Adolph Friedrich Voigt, J.C.Sewening, K.G.Wanschaff; ~ **austriac,** particularizat printr-o mai mare exuberanță a formelor și o mai bogată decorație dedusă din repertoriul Empire, principalii creatori de modele fiind J.Danhauser (Viena), J.N.Geyer (Innsbruck) și Michael Thonet, care, spre 1836-1840, va începe producția în serie mare a scaunelor de lemn curbat; ~ **maghiar,** producție relativ provincială, reluînd simplificat modelele vieneze; ~ **cehoslovac,** provincial, contaminat de cel vienez; ~ **baltic,** prezent în Polonia, Lituania, Estonia, variantă austeră a modelului german; ~ **rus,** prelungire și simplificare a *Empire-ului rus;* ~ **transilvănean,** cu o producție provincială în stil **B.**, contaminat și de *theresianul* tîrziu sau de stilul Iosef II (germ. *Biedermeierstil).* C.D.

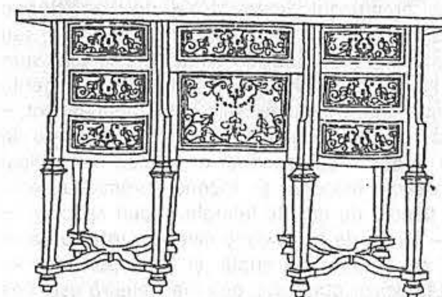
BIFEU (fr. *biffée)* În gravură, operație prin care, după procesul imprimării, se trasează pe placa de gravat diferite linii, ca mijloc de a împiedica folosirea plăcii pentru tiraje frauduloase. I.P.

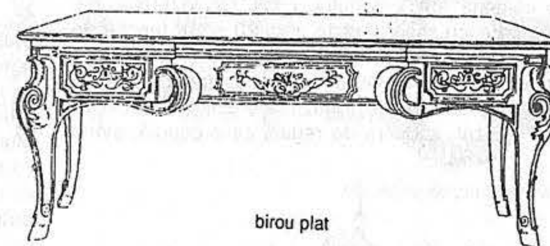
BIJUTERIE Mic obiect de podoabă din diferite materiale (cochilie, os, metal, perle, pietre prețioase etc.). Cunoscută din preistorie, sub diferite forme, de toate popoarele, **b.** a evoluat pînă în prezent adaptîndu-se modei vestimentare a diferitelor epoci. În antichitatea greco-romană, **b.** se executa mai ales sub forma de camee sau de intalie; în epoca medievală, la confecționarea **b.** se foloseau pasta de sticlă și emailul bizantin, iar în Renaștere, metalele nobile. În sec. 17-18, arta **b.** atinge un înalt nivel de măiestrie, prin varietatea formelor și a ornamentelor. În sec. 19, se revine la stilul antic. La începutul sec. 20, stilul Art Nouveau se caracterizează în arta **b.** prin forme stranii, ondulate, prin folosirea oțelului și a alamei. Stilul cubist preferă formele perfect geometrice. **B.** se execută manual și, o dată cu dezvoltarea industrializării, mecanic. **B.** au fost purtate la început de bărbați, apoi de femei (agrafe, broșe, cercei, brățări, lanțuri, brelocuri, diademe etc.) (fr. *bijou,* it. *gioiello,* germ. *Juwel,* engl. *jewel).* V.D.

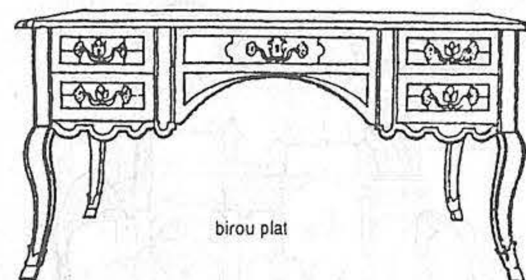
BINIȘ Veșmînt purtat în lumea musulmană peste anteriu, sub scurtă sau caftan. Din stofă, deseori îmblănit, **b.** era lung, răscroit în talie, evazat la poale, cu mîneci lungi și largi. La origine, veșmîntul învățaților și clerului musulman, apoi al curtenilor, a fost purtat și în țările române în epoca fanariotă, de boieri și boieroaice. Sin. *beniș.* A.N.

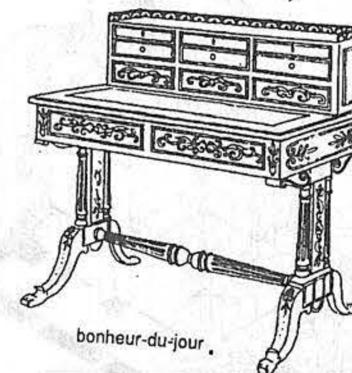
BIPARTIT(Ă) Sistem de fragmentare prin menouri sau colonete a suprafeței delimitate de ancadramentul unei ferestre sau al unei uși, care are ca rezultat împărțirea acesteia în două diviziuni identice ca dimensiuni, forme și decor. T.S.

BIROU (lat. *burra,* postav brun, roșu) În sec. 16 termenul „bureau" se referă la o țesătură groasă de culoare roșie, folosită și pentru primele mese de scris, acoperite cu postav roșu. Construit în forme simple, din brad, stejar, nuc, tăblia rectangulară fiind așezată pe patru picioare drepte, reunite prin traverse, și sertare pe centură. Din sec. 17, apar exemplare de lux destinate monarhilor și demnitarilor, confecționate din lemn indigen (nuc, păr) și exotic (abanos, palisandru), masiv sau placat, ornamentate cu intarsii sau marchetărie. Dintre acestea, ~ **„Mazarin"** este caracteristic prin formă și execuția decorului somptuos în tehnica „Boulle": tăblia așezată pe două corpuri laterale, rectangulare, dotate cu sertare sprijinite pe opt picioare grupate cîte patru, în formă de baluștri, console, uneori legate cu traverse. În sec. 18, în Franța se creează modele cu caracter funcțional și pentru alte categorii sociale, unele dotate cu mecanisme, altele destinate în mod special pentru femei, cunoscute sub denumirea **„bonheur-du-jour".** Tipuri de **b:** ~ **plat,** construcție elegantă, masa lungă, îngustă, pe patru picioare curbate, drepte, tăblia rectilinie sau ondulată, în ramă metalică, acoperită cu postav fin, catifea, piele, cu trei pînă la cinci sertare pe centură, este ornamentat cu garnituri din bronz, cizelat, aurit; ~ **cu cartonieră,** variantă a **b.** *plat* prezintă peste masa de scris, pe centru sau pe latura din stînga, un mic corp înalt cu rafturi; ~ **cu pantă,** în genere de mici dimensiuni, închis cu placă rabatabilă, înclinată, denumită „în spate de măgar" ascunde diverse compartimente. Pivotată prin tije metalice laterale se deschide servind ca masă de scris; ~ **capucin** cunoscut și sub denumirea **„à la bourgogne"** (primul exemplar fiind construit pentru ducele de Bourgogne). Ingenios echipat cu mecanisme, corpul mobilei este închis cu o placă care, prin basculare, eliberează pe fațada anterioară masa de scris în timp ce dintr-un lăcaș se ridică un pupitru cu rafturi, nișe, sertare secrete; ~ **cu cilindru** derivă din **b.** *cu pantă,* dar de dimensiuni mai mari. Corpul cu sertare pe centură este acoperit cu un capac curbat, jumătate sau sfert de cilindru, uneori constituit din lamele articulate care prin glisarea pe un ax permit închiderea și deschiderea mesei de scris și a compartimentului interior dotat cu polițe și sertare. În unele variante, pe latura de sus a capacului are o etajeră cu nișe, sertărașe, împrejmuită cu galerie de aramă ajurată. În sec. 19, se execută cu precădere piese masive de mari proporții din lemn natur sau furniruit; ~ **ministru,** inspirat după **b.** *„Mazarin",* de aspect arhitectural, prezintă un spațiu larg, adînc, între cele două corpuri laterale, cu mai multe rînduri de sertare, adesea disimulate de uși cu canaturi; ~ **pian,** versiune simplificată a **b.** *cu cilindru,* are o casetă dreptunghiulară fixată în retragere, pe toată lungimea mesei de scris, acoperită cu capac de formă convexă. Exemplarele concepute și realizate în cadrul stilului „1900" aduc o notă deosebită prin preferința pentru lemnul masiv croit în forme asimetrice, sinuoase, cu ornamente sculptate, marchetate, inspirate din fauna și flora terestră și acvatică. Dezvoltarea mijloacelor mecanice favorizează fabricarea pe scară largă, în cópii și variante, a modelelor de lux tradiționale din sec. 17-18 (fr. *bureau,* it. *scrivania,* germ. *Schreibkabinett, Schreibtisch,* engl. *writing-desk, writing-table).* C.R.

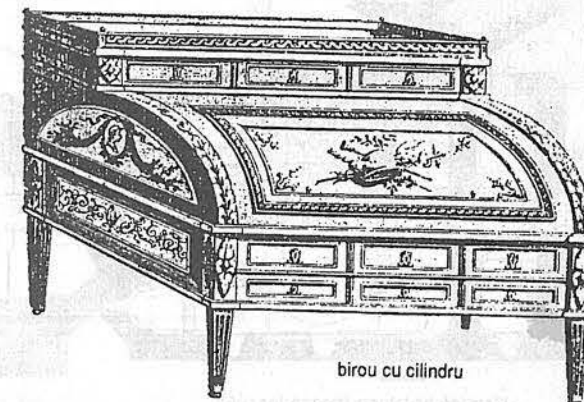

birou „Mazarin"

birou plat

birou plat

bonheur-du-jour

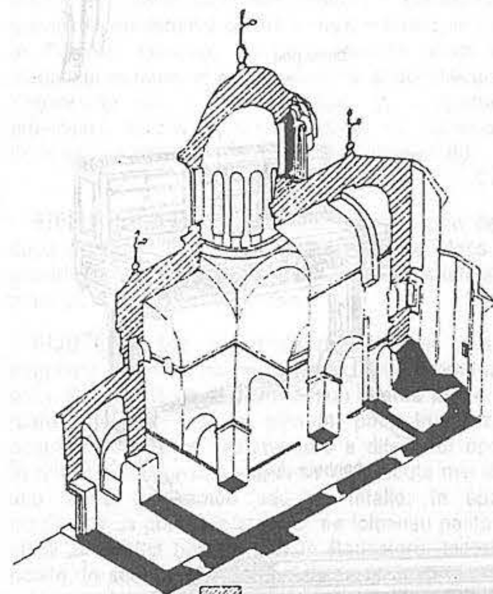

birou cu pantă

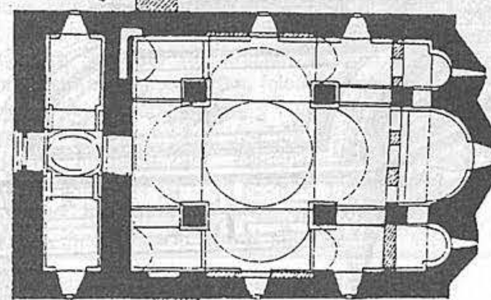

birou cu cilindru

BISCUIT Porțelan alb, mat, opac, nesmălțuit, supus, în general, unei singure arderi. Procedeul, aplicat pentru prima dată la manufactura franceză Vincennes, în 1751, cu intenția de a imita marmura în executarea unor statuete, figurine, medalioane, apoi la Sèvres (1766), este preluat, după 1760, și în Germania și Anglia. La Meissen se fabrică în sec. 18 un porțelan **b.** pictat, acoperit cu email, cunoscut sub denumirea de **„b. de Saxa"** sau **„vieux Saxe".** Prin extensie, termenul de **b.** se aplică și pieselor de faianță nesmălțuită și fără glazură, în special celor

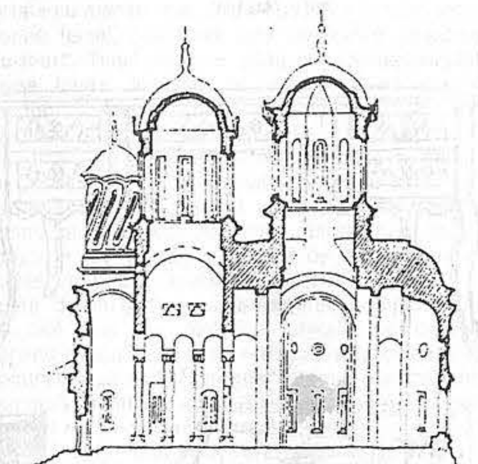
produse de manufacturile italiene din sec. 16. Sin. *terre de Lorraine, terre de pipe, pâte tendre de Vincennes, pâte de marbre* (fr. *biscuit*, it. *biscotto*, germ. *unglasiertes Porzellan*, engl. *biscuit*). V.D.

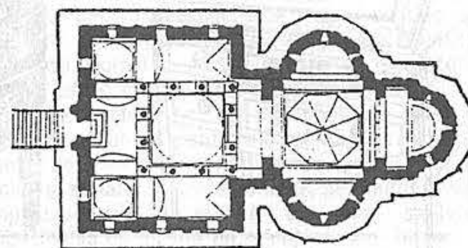
BISERICĂ Denumire generică pentru edificiile de cult creştin. În funcţie de epocă şi de confesiune, din punct de vedere planimetric şi structural, pot fi de mai multe tipuri: **bazilici: ~ hală** — tip de bazilică în care navele laterale au aceeaşi înălţime cu cea centrală, care este astfel luminată numai indirect, toate trei fiind adăpostite sub acelaşi acoperiş (Catedrala Sf. Mihail din Cluj); **~ sală** — tip de construcţie mononavată, de plan rectangular, avînd un sanctuar format din o absidă semicirculară sau poligonală (pătrată deseori), simplă sau precedată de un cor; este comună atît Orientului, cît şi Occidentului, din epoca paleocreştină pînă în sec. 20 şi, în funcţie de epocă, prezintă caracteristici structive şi decorative definitorii pentru marile stiluri; **~ de plan central** — secţiunea planimetrică reprezintă un cerc, un poligon sau un pătrat, acoperit de regulă cu o cupolă, avînd spre est o absidă; edificiile cele mai caracteristice pentru acest tip sînt *rotondele*. Tipuri caracteristice lumii ortodoxe: **~ tip cruce greacă**, cu două subtipuri: *cu braţe libere* — în plan şi la nivelul bolţilor se desenează în spaţiu o cruce cu braţe egale, la întretăierea lor aflîndu-se o cupolă, iar în extremitatea estică o absidă; spre vest se află pronaosul; *cruce greacă înscrisă* — secţiunea orizontală indică un plan general rectangular, cu una sau trei abside la est; la nivelul bolţilor, în spaţiul naosului este descrisă o cruce cu braţe aproximativ egale, realizate din semicilindri pe care se descarcă parţial tamburul turlei Pantocratorului, sprijinit la interior de patru stîlpi (coloane) din piatră sau din zidărie; pronaosul este boltit independent, dar închis în acelaşi dreptunghi planimetric; **~ de plan triconc** — spaţiul central al naosului, pătrat sau dreptunghiular, încununat de turlă, este flancat spre nord şi spre sud de cîte o absidă laterală, acoperită cu o semicalotă; pronaosul este boltit independent; **~ athonită** — tip caracteristic catolicoanelor de la Muntele Athos, reprezentînd o sinteză între tipul cruce greacă înscrisă şi triconc; pronaosul este adesea flancat de capele laterale. Tipuri speciale: **~ dublă** — tip rar de **b.** cu două nivele: **~ inferioară** — cu rol, de obicei, de criptă şi **~ superioară** — destinată oficiilor obişnuite; cea mai celebră este cea

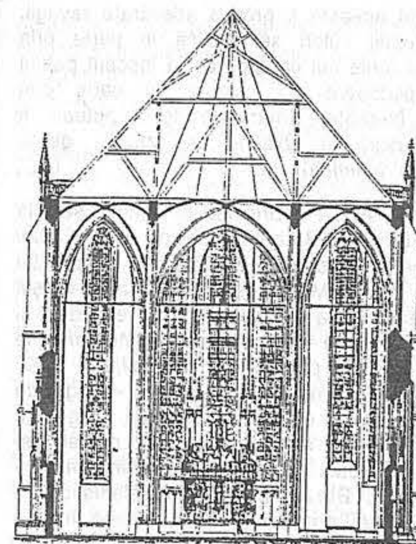

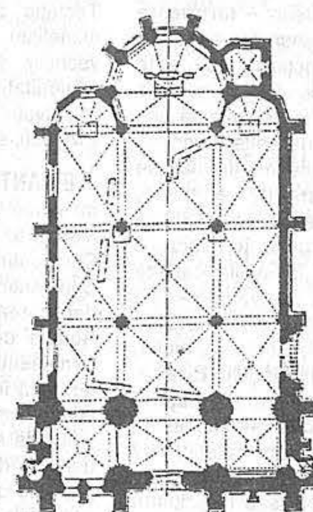
biserică tip cruce greacă înscrisă

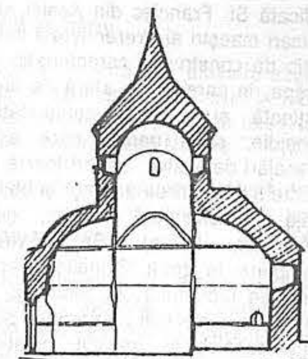

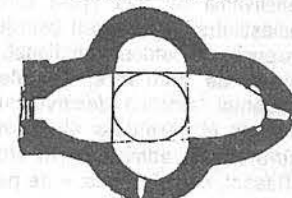
biserică de plan triconc

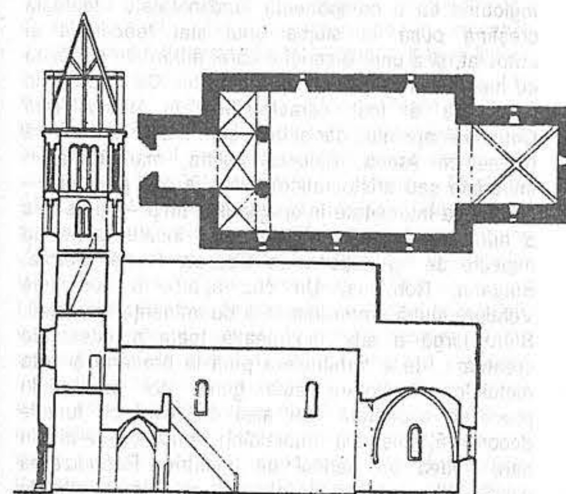

biserică hală

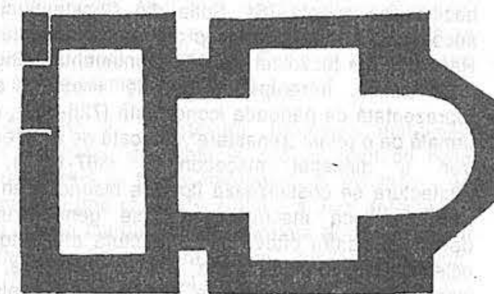

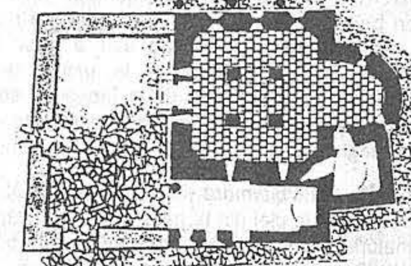
biserică de plan central

biserică sală

biserică tip cruce greacă cu braţe egale

biserică de plan central

dedicată Sf. Francisc din Assisi, decorată cu fresce de mari maeştri ai Prerenaşterii italiene; ~ **fortificată** — tip de construcţie caracteristic anumitor zone din Europa, în care **b.**, în afară de funcţia de cult, este destinată şi apărării comunităţii în vreme de primejdie, scop pentru care este prevăzută cu amenajări defensive, uneori foarte dezvoltate (incinte întărite cu turnuri de apărare şi bastioane, drumuri de strajă, ferestre de tragere, guri de aruncare, barbacane, herse). Se păstrează numeroase exemplare în zona Pirineilor francezi, în regiunea Gera din Germania, în Slovenia, în insula daneză Björnholm. Cele mai numeroase şi mai variate — ca soluţii tehnice şi, implicit, plastice — se află în Transilvania de Sud (Ţara Bîrsei, zonele Sibiului, Mediaşului şi Sighişoarei) şi în jurul oraşului Bistriţa. Din punct de vedere funcţional, **b.** sînt: ~ **abaţiale** sau ~ **de mînăstire;** ~ **colegiale** — numai în Occidentul catolic, deservite de un colegiu de canonici; ~ **parohiale** — deservind o comunitate dintr-o unitate administrativă urbană sau rurală, atît în Răsărit, cît şi în Apus; ~ **de pelerinaj** — situate fie pe marile drumuri de pelerinaj ale Evului Mediu (de ex. spre Compostella, spre Palestina) sau în locurile de pelerinaj din diferite puncte ale Europei, Asiei Mici sau Orientului Apropiat; ~ **comemorativă** — ridicată special pentru a celebra memoria unui eveniment sau a unei persoane; ~ **votivă** — ridicată după o intenţie anume a fondatorului. În scrierile apostolilor, **B.** denumeşte comunitatea creştinilor. Cu această semnificaţie este investit ulterior simbolismul spaţiului sacru destinat adunărilor şi ceremoniilor religioase creştine. Iconografic, a fost reprezentată iniţial sub forma unei bărci, apoi ca o femeie îmbrăcată cu o rochie lungă şi cu capul acoperit de un văl; ulterior aceasta purta o coroană, un potir în mîini şi lemnul crucii; poate apărea şi ca o regină triumfătoare, aşezată pe tron. Des reprezentată în arta medievală şi a Contrareformei (fr. *église,* it. *chiesa,* germ. *Kirche,* engl. *church).* T.S.

BISTRU Culoare neagră nuanţată spre brun, uneori brun-gălbuie, produsă din funinginea rezultată prin arderea lemnului de fag sau a unor esenţe răşinoase. Datorită instabilităţii la lumină, unde se grizează, a fost abandonat pe la începutul secolului nostru (fr. *bistre,* it. *fuliggine stemperata,* germ. *Bister,* engl. *bistre).* L.L.

BITUM (lat. *bitumen)* Brun întunecat, preparat pentru pictura în ulei din **b.** natural, extras altădată de pe malurile Mării Moarte sub numele de **b.** *sirian (asfalt).* Deosebit de periculos pentru pictură, întrucît nu se usucă complet niciodată. În amestecuri, dacă i se adaugă sicative, pare a se usca, însă produce cracluri specifice, dezastruoase, migrînd spre suprafaţa picturii, peste care se întinde ca un voal negru. Liber, aplicat ca glasiu, craclează sub verniurile finale, iar nevernisat aglomerează praful din aer. Apogeul folosirii **b.** este atins în prima jumătate a sec. 19, cînd aceasta a produs adevărate ravagii. Tentaţia acestei culori se explică în parte prin mimetism (picturile noi căpătau de la început patina vechilor capodopere din muzee), în parte prin comoditate (suprafeţe mari de fond puteau fi „rezolvate" uşor) (fr. *bitume,* it. *bitume,* germ. *Erdpech,* engl. *bitumen).* L.L.

BIZANTINĂ, ARTĂ ~ Originea termenului se află în numele oraşului Byzantion de pe malul Mării Marmara, pe locul căruia, în 330 d.H., împăratul Constantin cel Mare a întemeiat oraşul Constantinopol. De la acelaşi nume se revendică şi denumirea sub care este cunoscut fostul Imperiu Roman de Răsărit, pînă la căderea lui, în 1453. Fenomenul artistic urmărit în evoluţia sa — legat de teritoriul imperiului şi de o serie de spaţii geografice aflate temporar sub stăpînirea sa sau numai sub influenţa sa spirituală şi culturală — a primit numele generic de **a.b.** Bazată pe tradiţiile elenistice — preluate direct sau prin interpretările romane tîrzii — şi pe cele de factură populară ale Orientului Apropiat, **a.b.** se defineşte ca atare în sec. 5, cînd se poate vorbi efectiv despre sinteza care o reprezintă, înglobînd ca o componentă fundamentală ideologia creştină pusă în slujba unui stat teocentric şi autocrat, şi a unei Biserici a cărei autoritate depăşea cu mult sfera religiosului şi a eticului. Ca artă de tip aulic, ea a fost caracteristică în primul rînd Constantinopolului, dar şi unor centre de mare cultură (oraşe ca Atena, Salonic, Mistra, mari mînăstiri imperiale sau aristocratice). Ea şi-a pus pecetea — diferită ca intensitate în spaţiu şi în timp — şi asupra a numeroase manifestări artistice locale, generînd aspecte de tip naţional în Caucaz, Rusia, Serbia, Bulgaria, România. Un caz aparte îl constituie Veneţia, multă vreme marcată de influenţa bizantină. Sfera largă a **a.b.** înglobează toate manifestările creatoare, de la arhitectură pînă la broderie şi arta metalelor. Sculptura este genul cel mai puţin practicat, acceptată mai ales ca relief cu funcţie decorativă, Biserica interzicînd *ronde-bosse*-ul, în care vedea un pericol de idolatrie. Periodizarea istoriei **a.b.** urmează, în general, etapele majore ale evoluţiei politice a statului. O primă fază importantă este epoca lui Justinian (526-567), cînd toate genurile ajung la o mare înflorire. În arhitectură apare bazilica cu cupolă (Sf. Sofia din Constantinopol), secondată de biserica de tip central (San Vitale din Ravenna), iar mozaicul figurativ monumental atinge o nouă culme. Întreruperea evoluţiei fireşti a **a.b.**, reprezentată de perioada iconoclastă (726-843), este urmată de o primă „renaştere", marcată de urcarea pe tron a dinastiei macedonene (867-1059). În arhitectură se cristalizează tipul de biserică denumit „cruce greacă înscrisă", care se generalizează, devenind, pentru cîteva sec., structura arhitectonică ecleziastică dominantă. În pictura parietală, de icoane şi de manuscris se manifestă deja plenar unitatea iconografică impusă de Biserică, respectată riguros şi în arta postbizantină sau numai de tradiţie bizantină, transmisă prin erminii *(Menologul* ilustrat al împăratului Vasile II, c. 985; mozaicurile din absida principală, nartexul şi intrarea de sud, din Biserica Sf. Sofia, sec. 10, Constantinopol; tabloul votiv Constantin Monomahul, 1034-1042; catoliconul Mînăstirii Hosios Lucas, începutul sec. 11; Sf. Sofia din Kiev, 1042-1046; Biserica Mînăstirii Daphni, mijlocul sec. 11). Epoca dinastiilor Ducas, Anghelos şi Comnen, dominată artistic de ultima, se impune mai cu seamă prin decoraţia parietală în mozaic (tablourile votive ale Comnenilor şi *Deisis* din tribuna sud, Biserica Sf. Sofia din Constantinopol, 1182; decorul bisericilor din Sicilia — Cefalù, Palermo sau Torcello —, sec. 12) sau frescă (Nerezi, Iugoslavia, 1164; Sf. Dumitru, Vladimir, c. 1195; Sopoćani, Iugoslavia, începutul sec. 13). Cucerirea latină a Constantinopolului (1204-1263) a întrerupt înflorirea artei din metropolă, iar reluarea stăpînirii bizantine, în 1263, a însemnat şi intrarea în ultima fază a **a.b.**, cea paleologă. În arhitectura capitalei domină tipul de mare mînăstire imperială sau aristocratică (Mînăstirea Pantocrator); deşi nu se renunţă la mozaic (fragmente în diferite biserici din Constantinopol, ulterior transformate în moschei; ansamblul din Biserica Mînăstirii Chora, Kariye Djami, c. 1320; Biserica Sf. Apostoli din Salonic, sec. 14), fresca este cea care cîştigă terenul, locul monumentalităţii fiind luat de o viziune mai picturală, în care accentul este pus pe narativ, pe detaliu, pe cromatica bogată (paraclisul Bisericii Mînăstirii Chora; ansamblurile de la Mistra). Manuscrisul precedase deja pictura murală în schimbarea viziunii (foarte numeroase codice în bibliotecile mînăstirilor de la Athos, la Vatican, Moscova), în timp ce icoana tinde să-şi păstreze, în unele tipuri (cele împărăteşti, cele de procesiune, parţial cele de iconostas), sensul monumentalităţii, iar în altele urmează tendinţe ilustrative. Somptuoasa arhitectură civilă bizantină ne este cunoscută numai din descrierile contemporanilor. Arhitectura militară păstrează mai multe vestigii, cele mai cunoscute fiind fortificaţiile Constantinopolului, începute în vremea împăratului Teodosie (sfîrşitul sec. 4). Sculpturile în fildeş, textilele ţesute şi brodate, arta metalelor preţioase combinată cu inserţiile de pietre şi smalţuri au făcut faima Bizanţului. Mult timp după căderea acestuia, tradiţiile sale artistice au continuat să rodească în Balcani, în ţările române, în Rusia şi au influenţat chiar şi arta otomană. *V.* şi **il. 1-4** T.S.

BIZOTARE 1. În gravură, rotunjirea marginilor plăcii de metal, decupate în aşa fel încît să evite ruperea hîrtiei în timpul imprimării. **2.** Procedeul de îndepărtare prin răzuire şi şlefuire a unor defecte ale plăcii, de pe marginea sau suprafaţa ei (fr. *opération au biseau,* it. *ugnatura,* germ. *schrägerAbschnitt,* engl. *bevelling). V.* **il. 1-4** I.P.

BLAIVAS → **alb de plumb**

BLANC FIX → **alb de bariu**

BLEU DE NEVERS Nuanţă de albastru-azuriu, folosită pentru fond, în asociere cu decoruri în alb şi galben, caracteristică pieselor de porţelan executate în sec. 18 de manufactura franceză Nevers. V.D.

BLEU DE ROI Nuanţă de albastru cobalt de o tonalitate bogată, uneori îndulcită de tente marmorate. Sin. *bleu de Sèvres.* V.D.

BLEU DE SEVRES Nuanţă de albastru intens, caracteristică fondurilor aplicate pe piesele de porţelan executate în sec. 18 la manufactura franceză Sèvres. Sin. *bleu de roi.* V.D.

BLEU PERSAN Denumire improprie dată faianţei cu fond albastru, produsă în manufactura franceză Nevers; acest colorit, care nu este de origine persană, ci probabil imitat după porţelanul chinez din sec. 17, a fost preluat şi de manufacturile din Delft (Olanda), Rouen şi Saint-Omer (Franţa), Lambeth (Anglia). V.D.

BLICURI Accente lineare trasate cu aur sau cu culoare albă pe veşmintele şi carnaţia personajelor reprezentate în pictura murală bizantină şi de tradiţie bizantină, menite să sugereze în chip convenţional volumele anatomiei şi mularea faldurilor îmbrăcăminţii; în pictura murală sînt folosite, uneori, şi alte culori, dar numai la reprezentarea hainelor. *V.* şi **lumini** T.S.

BLOC Bucată de piatră de carieră pusă în operă nefasonată sau tăiată astfel încît să dobîndească în final o formă adecvată funcţiei şi locului pentru care a fost proiectată (în sculptură sau arhitectură) (fr. *bloc,* it. *blocco,* germ. *Block,* engl. *block).* T.S.

BLOCAJ Tehnică de construcţie constînd din asamblarea cu ajutorul mortarului a unui material diferit ca structură şi dimensiuni (pietre, cărămizi etc.); de obicei formează emplectonul unui zid sau este turnat în şanţurile de fundare (fr. *blocage,* it. *rottame di pietre,* germ. *Füllsteine, Gussmauerwerk,* engl. *rubble-work). V.* şi **emplecton** T.S.

BOA Sul lung, ca un şarpe, din puf, pene, blană, fire de lînă, purtat de femei la gît, ca un fular, în epoca 1900, încadrîndu-se prin forma şerpuitoare în stilul serpentin. A.N.

BOABE DE AVIGNON → **stil de grain**

„BOALA ULTRAMARINULUI" Alterare specifică a albastrului ultramarin (artificial) frecat cu ulei: cînd este aplicat neamestecat cu alţi pigmenţi, acesta absoarbe umiditate din atmosferă, care îi distruge (parţial) omogenitatea aglutinantului; ca urmare, pe suprafaţa culorii apar pete gri, iar mai tîrziu pigmentul devine pulverulent. Alterarea poate fi prevenită cu ajutorul unei pelicule de verni final. (Într-un mod asemănător se comportă, uneori, şi albastrul de cobalt.) L.L.

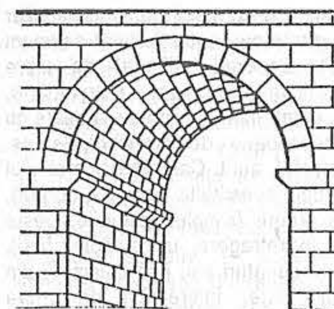
BOCCARO Denumire dată inițial ceramicii mexicane aduse în Europa în sec. 17 de portughezi, apoi — în mod eronat — pieselor de gresie chinezească produse la Yi-Hsing, introduse în Europa de navigatorii portughezi și de companiile comerciale engleze și imitate pe scară largă pînă în sec. 19. Sin. *buccaro.* V.D.

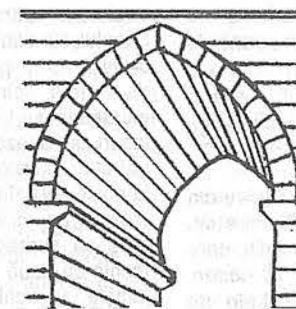
BOL 1. Vas semisferic, cu sau fără picior, din ceramică sau metale, de dimensiuni variate, cu sau fără ornamente. Cunoscut din preistorie, **b.** capătă diferite utilizări în decursul timpului (fr. *bol,* it. *tazza,* germ. *Bowle, Kumme,* engl. *bowl, mug).* **2.** Numele unor argile fine, grase, colorate natural de oxidul (uneori de silicatul) de fier în galben ori în roșu întunecat. Sînt folosite încă din antichitate ca materii colorante, pentru pigmentarea unor grunduri, pentru prepararea unor suporturi destinate auririi. A purtat nume variate: **b.** *armenesc, boloarmenos, bolos, plumb armenesc, terra sigillata, sinopia, vol, volus* (fr. *bol,* it. *bolo,* germ. *Bolus,* engl. *bole).* V.D. și L.L.

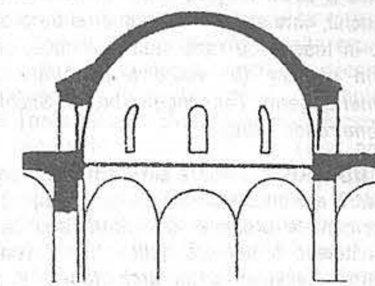
BOLERO 1. Vestă scurtă pînă deasupra taliei, fără mîneci, deschisă în față, provenită din costumul popular spaniol *(v.* și **ilic, vestă). 2.** Pălărie de toreador, din fetru, ornată cu pomponi. A.N.

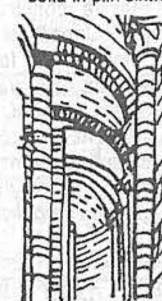
BOLNIȚĂ În limba română veche, denumire dată construcțiilor care adăposteau un spital sau chiliilor în care erau îngrijiți bolnavii. Acest sens s-a pierdut, termenul fiind preluat de biserica de mici dimensiuni care era de regulă ridicată în vecinătatea acestor construcții. **B.** era situată în afara incintei principale a marilor mînăstiri. Cel mai valoros exemplar păstrat se află la Cozia (1542-1543), iar unul dintre cele mai interesante este **b.** de la Hurez (1696), alături de care se păstrează și ruinele chiliilor și un chioșc (fr. *eglise de l'hôpital,* germ. *Spitalkapelle).* T.S.

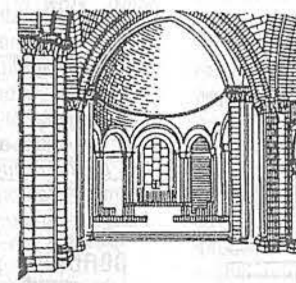
BOLTĂ Parte constructivă destinată să acopere un spațiu, realizată cu elemente rezultate din translarea unor arce cu trasee diferite, sprijinită pe cel puțin doi pereți laterali. Elementele constitutive poartă denumirea de bolțari. Modalitățile de construcție, ca și tipologia, sînt diferite în funcție de localizarea geografică, material, epocă și stil. Există două mari categorii: **b.** *simple,* realizate prin translarea în spațiu a unui arc de tip oarecare: ~ **în plin cintru,** ~ **în leagăn** sau ~ **semicilindrică,** la care arcul translat este un semicerc, din care rezultă un semicilindru (fr. *voûte en berceau,* it. *volta a botte, volta a cuna, volta a tutto sesto,* germ. *Tonnengewölbe,* engl. *barrel vault, cradle vault, tunnel vault);* ~ **în jumătate de sferă** → **cupolă;** ~ **în sfert de sferă** → **concă** și **cul-de-four;** ~ **în sfert de cilindru** sau ~ **de sprijin** (fr. *demi-berceau,* it. *volta a mezza botte, volta a quarto di cerchio,* germ. *einhüftiges Gewölbe,* engl. *half-barrel vault);* ~ **în mîner de coș** (fr. *voûte en anse de panier,* it. *volta in forma d'ansa di pannettiere,* germ. *Korbhenkelgewölbe,* engl. *basket-handle vault);* ~ **în arc frînt** (fr. *berceau brisé,* it. *volta a punta,* germ. *Spitzbogentonne,* engl. *pointed barrel vault);* **b.** *complexe,* obținute prin combinarea de tipuri diferite de arce sau chiar a unor **b.** simple: ~ **mînăstirească,** realizată din întretăierea a doi semicilindri cu rază egală (fr. *voûte en arc de cloître,* it. *volta ad arco di chiostro,* germ. *Klostergewölbe, Walmgewölbe,* engl. *cloistered-vault, cloister vaulting);* ~ **în ogivă,** sistem constructiv caracteristic goticului (fr. *voûte d'ogives,* it. *volta ogivale, volta a crociera,* germ. *Kreuzrippengewölbe,* engl. *cross-vault, cross-ribbed-vault);* tip de ~ **cu muchii,** marcate de nervuri de piatră sau de cărămidă, care joacă rolul unui cintru permanent, sprijinind bolțarii constructivi și făcînd parte integrantă din sistemul structural portant al edificiului. Nervurile se întîlnesc într-o cheie de **b.,** piesă esențială în sistemul de sprijin, marcînd punctul culminant în plan vertical al **b.,** ca ultimul element prins în operă, care încheie sistemul static. Cheia de **b.** este adesea decorată cu reliefuri florale sau decorative (fr. *voûte d'arêtes,* it. *volta a crociera,* germ. *Kreuzgratgewölbe,* engl. *groined vault);* ~ **sexpartită,** tip de **b.** în cruce pe ogive, marcată pe intrados de o nervură suplimentară cu ax transversal, corespunzînd, de regulă, sistemului legat de boltire a unui interior de tip bazilical (unei travei din nava centrală îi corespund două travei în colaterale), care are ca rezultat marcarea a șase cîmpuri în loc de patru (fr. *voûte sexpartite,* it. *volta seipartita, volta a sei spicchi,* germ. *sechsteiliges Gewölbe,* engl. *sexpartite, six-celled vault);* ~ **stelată,** tip de **b.** gotică tîrzie, plasată deasupra unor travei de plan pătrat sau dreptunghiular, în care nervurile realizate din bolțari de piatră, dar adesea și din cărămidă, se întretaie desenînd trasee în formă de stea (fr. *voûte en étoiles,* it. *volta a stelle,* germ. *Sterngewölbe,* engl. *star vault);* ~ **în rețea,** tip de **b.** gotică tîrzie, în care, pe intradosul unei **b.** în leagăn, nervurile constituite din bolțari de cărămidă desenează un traseu complicat de romburi, mai mult sau mai puțin regulate, cu rol decorativ (fr. *voûte réticulée,* it. *volta a rete,* germ. *Netzgewölbe,* engl. *web-vaulting); variante:* ~ **în fagure,** în care nervurile din cărămidă aplicate pe intradosul **b.** în rețea descriu un desen asemănător cu un fagure; ~ **în evantai,** tip de **b.** caracteristic goticului tîrziu englez (Capela de la King's College), alcătuită din o rețea complicată de nervuri subțiri, nefuncționale, cu un puternic efect decorativ, care acoperă în întregime intradosul **b.** propriu-zise (semicilindrice), luînd forma unor mănunchiuri (evantaie) care se desfac pornind de la pilaștrii laterali de sprijin (fr. *voûte en éventail,* it. *volta a ventaglio,* germ. *Fächergewölbe, Trichtergewölbe,* engl. *fan-vault, fan-tracery vaulting);* ~ **cu penetrații,** tip de **b.** caracteristică Renașterii tîrzii și barocului, în

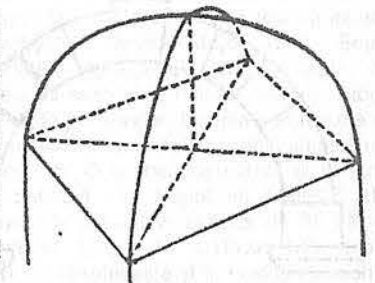

boltă în plin cintru

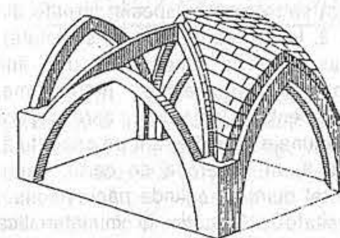

boltă în arc frînt

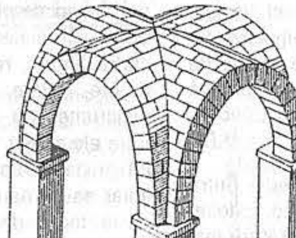

boltă în jumătate de sferă

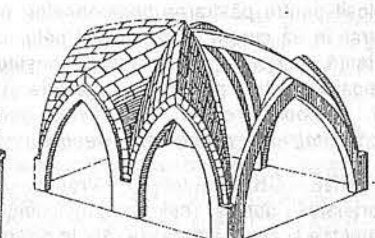

boltă de sprijin

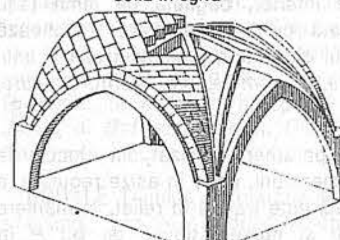

boltă în sfert de sferă

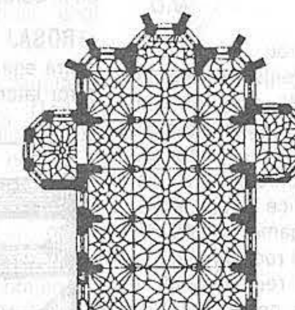

boltă mînăstirească

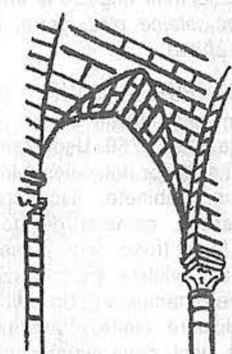

boltă în ogivă

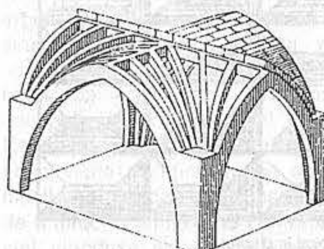

boltă cu muchii

boltă sexpartită

boltă stelată

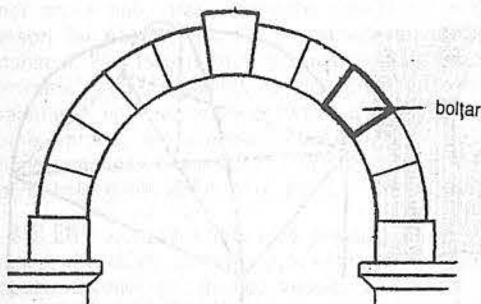

boltă în rețea

boltă cu penetrații

boltă în evantai

care o b. în leagăn, o b. turtită sau chiar o b. cu muchii, este străpunsă perimetral de o succesiune de b. în leagăn cu rază mult mai mică, unite între ele prin console (fr. *voûte à pénétration*, it. *volta a lunette*, germ. *Tonnengewölbe mit Stichkappen*, engl. *penetration vault*). T.S.

BOLȚAR 1. Fiecare din elementele constitutive din piatră ale unui arc sau ale unei bolți. 2. Fiecare din elementele profilate, din piatră sau cărămidă, care alcătuiesc o nervură gotică (fr. *claveau*, it. *cuneo*, germ. *Keilstein*, engl. *arch-stone*). *V.* și **cheie de boltă** T.S.

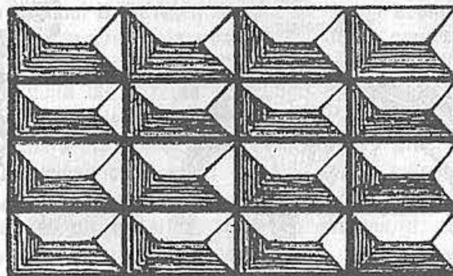
BOMBONIERĂ Vas (cutie) de mici dimensiuni folosit pentru păstrarea bomboanelor; obiect de lux, intrat în uz curent în sec. 18. Unele exemplare din faianță, porțelan, metal, email constituie piese de valoare artistică prin formă, execuție și ornamentică (fr. *bonbonnière*, it. *confettiera*, germ. *Bonbonschachtel*, engl. *comfit-box, sweetmeatbox*). V.D.

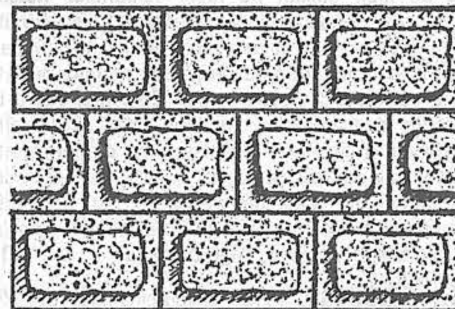
BONE CHINA (engl.) Produs hibrid (între porțelanul dur și cel tandru), conținînd caolin, petuntse și cenușă de oase, ars la o temperatură mai joasă decît 1400 °C, cu glazură plombiferă (formulă descoperită către 1799 de ceramistul englez Josiah II Spode), folosit în sec. 19 de majoritatea manufacturilor engleze la fabricarea veselei de masă (fr. *porcelaine d'os*, germ. *Knochenporzellan*, engl. *bone china*). V.D.

BONHEUR-DU-JOUR (fr.) Birou de mici dimensiuni, mobilă de lux pentru femei, creată în Franța către 1760. Ușor transportabilă, elegantă prin formă și decor, înlocuiește în bună parte piesele mari (birouri, cabinete, secretere) în cadrul salonului, budoarului, camerei de dormit. Confecționate din lemn lăcuit (roșu, negru), esențe exotice (acaju, lămîi, trandafir, violete ș.a.), prezintă o gamă variată de motive ornamentale. Specifică stilului rococo, măsuța pe picioare înalte, curbate, uneori reunite printr-o poliță, unul, două sertare pe centură, peste tăblie, în retragere, este dotată cu o etajeră rectangulară cu rafturi, deschisă sau închisă cu uși fixe acoperite cu sticlă ori cu panouri din lamele articulate. Spre sfîrșitul sec. 18, în perioada de mare vogă, structura de bază dezvoltă și alte modele. Dintre acestea, unele au pupitrul disimulat cu placă bombată, similar biroului cu cilindru, altele cu panou înclinat asemeni biroului „cu pantă". Decoruri rafinate, de mare diversitate, sînt realizate în frizaj, marchetărie, incrustații din fildeș, sidef, motive pictate vernisate cu lacuri japoneze, medalioane de porțelan Sèvres, garnituri din bronz cizelat, aurit. Caracteristice stilului Ludovic XVI sînt piesele constituite din două corpuri, măsuța pe picioare drepte (simple, canelate) peste care se suprapune în retragere, un dulăpior înalt, închis cu două uși cu canaturi sau ușă culisantă din lamele verticale articulate, împrejmuit pe latura superioară cu galerie din aramă ajurată. În stilul Empire predomină structuri masive construite din acaju, palisandru, cu două corpuri. Uneori cel inferior deschis, asemeni unui portic. Montanții în forme de sfincși, cariatide și alte elemente ale decorului subliniază aspectul arhitectural al mobilei. De la sfîrșitul sec. 19 se practica copierea în serie mai mare sau mai mică a unor modele consacrate din sec. 18 (fr. *bonheur-du-jour*; it. *scrivania, tavolino muliebre*; germ. *Boudoirschränkchen, Damenschreibtisch*; engl. *bonheur-du-jour*). C.R.

BORDURĂ 1. În amenajările urbane, limită a spațiilor destinate pietonilor (trotuare, refugii), amplasată spre partea carosabilă a străzii, marcată de blocuri de piatră sau de piese special turnate din beton sau ciment. 2. În decorație (pictată, sculptată), cadru îngust, redus uneori la dimensiunile unei linii drepte, frînte, ondulate, zigzagate, monocrome, policrome sau ornamentate în interior, care separă între ele scene, personaje, registre, atît pe orizontală, cît și pe verticală. 3. În decorația de carte, cadru liniar sau ornamental marcînd oglinda paginii scrise; de o mare diversitate și bogăție în miniaturistica bizantină, de tradiție bizantină, romanică și gotică. 4. În arhitectura de interior, baghetă de lemn (sau simplă linie trasată cu culoare) care marchează îmbinarea tapetului cu zidăria plafonului sau a unui perete (fr. *bordure*, it. *cornice, orlo*, germ. *Bordüre*, engl. *border*). T.S.

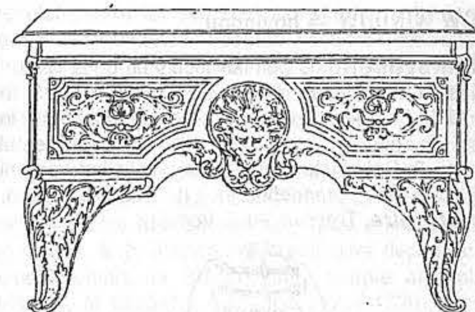
BOSAJ Tip de parament realizat din blocuri de piatră egale ca dimensiuni, puse în asize regulate, a căror latură frontală este tratată în relief, în maniere diferite, care dau și numele tipului de b.: ~ **în diamant** — rezultatul cioplirii este un con cu înălțime foarte mică. În pictura murală de tradiție bizantină — aspectul este imitat prin 4 triunghiuri adiacente, diferit colorate, care sugerează relieful, iar în Renașterea central-europeană imitația se realizează în tehnica sgraffito (Praga); ~ **rotunjit** — blocurile, cu latura frontală reliefată față de masa pietrei, au colțurile rotunjite; ~ **rustica** — fața este buciardată astfel încît să se obțină un relief cu protuberanțe, care are un caracter decorativ — sistem folosit frecvent în Renașterea italiană (Florența), preluat apoi și în alte zone. (Castelul Bran, jud. Brașov) (fr. *bossage*, it. *bugna, bugna a pusto di diamante*, germ. *Diamantquader, Rustika*, engl. *diamondshaped work, rustic work*). T.S.

bosaj în diamant

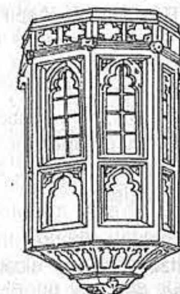

bosaj rustica

BOTEZUL LUI HRISTOS Temă iconografică semnificînd începutul activității publice a lui Hristos, reprezentat nud, sau seminud, în apa Iordanului (care uneori îl acoperă parțial cu valurile sale), în timp ce Ioan Botezătorul — asistat de îngeri — îi toarnă apă pe creștet, în prezența Sf. Duh figurat sub formă de porumbel. Temă frecventă în decorația baptisteriilor, a fialelor și uneori în ciclurile cristologice. Cu începere din sec. 5, Iordanul apare personificat ca un zeu antic al apelor sau sub forma unui omuleț care laudă pe Hristos. Apare și în pictura murală din România, în Moldova în special. (fr. *Baptême de Jésus*, it. *Battesimo*, germ. *Die Taufe Christi*, engl. *Baptism*). T.S.

BOULLE Tehnică de marchetărie perfecționată de ebenistul francez André-Charles Boulle (1642—1732), pentru decorarea pieselor de mobilier placate cu lemn din esențe exotice. Inovația consta în folosirea ornamentelor combinate din alamă, aramă, argint, cositor și baga naturală în diferite tonalități sau colorată artificial, în roșu, verde, negru. Pe un suport de stejar se aplica un furnir din aramă, sau baga, pe acest fond fiind incrustate ornamente decupate din cositor, argint sau aramă. Atunci cînd fondul este din baga, iar incrustațiile din aramă, marchetăria se numește de *prima față;* atunci cînd mobila este decorată cu incrustații de baga pe fond de aramă, ia numele de *contrafață*. Uneori, în decor sînt introduse și alte materiale (fildeș, os colorat, sidef). În prima fază, marchetăria B. se înscrie în tiparele utilizate de ebeniștii francezi de la mijlocul sec. 17, incrustînd lemnul de abanos cu alte esențe lemnoase de diverse culori și realizînd decoruri vegetale naturaliste preluate după exemplele cunoscute în Țările de Jos. Evoluția tehnicii dezvoltă și un nou repertoriu ornamental, în care apar elemente de tradiție antică (figuri umane, măști, capete de lei, berbeci, ghirlande) sau motive împrumutate din gravurile lui Jean Lepautre (frunze și vrejuri de acant, vase cu flori). După 1675, inspirat de compozițiile denumite „grotești" ale pictorului decorator Jean Berain, predominante sînt arabescurile, scoica, vrejurile de viță, diademe cu banderole, figuri fanteziste. Pentru protejarea acestui tip de marchetărie fragilă, după 1672, Boulle realizează primele garnituri din bronz cizelat aurit, aplicate pe corpul mobilei la margini, colțuri, saboții de la extremitățile picioarelor, balamale și mînere de sertare, elemente care contribuie la faima mobilierului francez al sec. 18. Cele mai importante și somptuoase piese datează din timpul lui Ludovic XIV, execuțiile tîrzii ale atelierului condus de fiii săi se situează pînă în epoca lui Ludovic XVI. Moda mobilierului B. se răspîndește și în mediul ebeniștilor din Austria, Germania, Anglia, Belgia, Olanda. Imitațiile tardive din sec. 19, în special în cadrul stilului Napoleon III, reprezintă reeditări mai greoaie, cu substituiri de materiale (abanosul cu lemnul de păr lăcuit în negru, bagaua cu corn colorat, argintul, arama, cu alte materiale). C.R.

BOVINDOU (engl.) Tip de fereastră care iese în rezalit față de planul zidului, sprijinită spre exterior pe console, pe o coloană sau pe prelungirile bîrnelor

care alcătuiesc suportul pavimentului încăperii căreia îi corespunde şi al cărui spaţiu îl prelungeşte practic spre exterior. Îşi are originea în arhitectura fortificată, în care partea inferioară a **b.** servea ca gură de aruncare; ulterior a fost larg utilizat în arhitectura civilă engleză şi germană. Cadrul **b.** poate fi realizat din piatră sculptată sau nu, din lemn, cărămidă sau din lemn şi cărămidă în sistemul Fachwerk (fr. *balcon fermé*, it. *bovindo*, germ. *Erker*, engl. *bow window*). Sin. *burduf*. T.S.

BOW Manufactura londoneză de porţelan întemeiată în 1744 sau 1750 de Heylin şi Free, apoi preluată de Weatherby şi Crowther, care îi atribuie numele de New Canton. Între anii 1755 şi 1760, producţia este renumită pentru calitatea excepţională a porţelanului. Coloritul caracteristic este albastru închis sau brun; motivele decorative se inspiră din porţelanul oriental şi extrem-oriental — flori şi frunze dispuse asimetric, măşti — sau din stilul rococo. După 1750 la **B.** se confecţionează statuete de o mare originalitate, caracterizate printr-o fermecătoare prospeţime. Specifice acestei manufacturi sînt şi vasele cu mînere terminate în formă de inimă şi platourile cu picior scund şi cu baza ajurată; coloritul predominant este albastru. În 1766, manufactura îşi încheie activitatea, fiind transferată la Derby. În ultima perioadă, producţia nu se mai remarcă prin originalitate, decorul este supraîncărcat, iar pasta are o nuanţă uşor cenuşie. Mărci: o ancoră incizată; iniţiala B; (în ultima perioadă): o ancoră şi un pumnal. V.D.

BOW WINDOW → bovindou

BRANDENBURG 1. Dolman închis cu două rînduri de nasturi ovali, legaţi între ei prin galoane, purtat în sec. 17 în Brandenburg (Prusia) de unde s-a extins în Franţa în epoca lui Ludovic XIV, apoi în restul Europei. 2. Galoanele ornamentale subliniind nasturii şi găicile (fr. *brandebourgs*, it. *tabarra*, germ. *Schnürbesetze, Tressen*, engl. *frogs*). A.N.

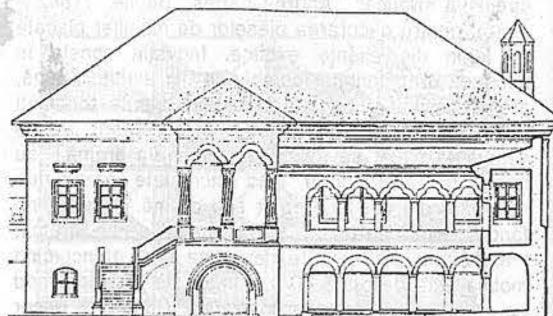

BRASERO (sp.) Recipient portabil din metal (în special aramă), de diferite forme şi dimensiuni, cu picior circular sau în formă de trepied, în care se pun cărbuni încinşi sau lemne aprinse, folosit pentru încălzirea încăperilor. Utilizat în antichitatea greco-romană, apoi de italieni şi de spanioli, a fost introdus în Franţa în sec. 17 (fr. *brasero*, it. *braciere*, germ. *Kohlenbecken*, engl. *brazier*). V.D.

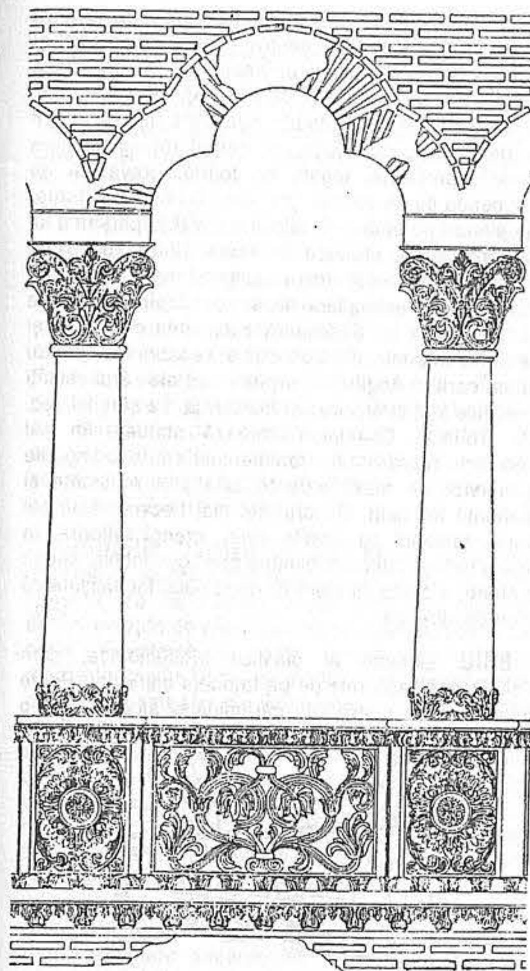
BRAŢ 1. ~ **de cruce** — fiecare dintre cele două jumătăţi ale barei orizontale care alcătuieşte o cruce obişnuită (fr. *traverse de croix*, it. *braccio di croce*, germ. *Querholz*, engl. *cross-bar*). 2. Fiecare dintre spaţiile laterale ale transeptului unei biserici, acoperit cu bolţi proprii şi cu o învelitoare individuală, terminat spre est cu o absidiolă, cu capele sau cu un zid simplu, iar pe latura adiacentă (nord, respectiv sud) prevăzut cu ferestre mari, cu rozase şi, uneori, cu portaluri (fr. *crossillon*, it. *crociera, braccio del transetto*, germ. *Querschiffsarm*, engl. *arm of the transept*). 3. Element constructiv al unor mobile (scaun, fotoliu, canapea), constituind rezemători. Forma şi dimensiunile **b.** evoluează diferenţiat după epocă şi stil (fr. *bras de fauteuil*, it. *bracciulo d'una poltrona*, germ. *Armlehne*, engl. *arm of a chair*). T.S. şi C.R.

BRĂŢARĂ 1. Motiv arhitectonic ornamental în formă de inel, aplicat pe fusul coloanelor (folosit frecvent în Renaştere). 2. Podoabă din diferite materiale (metale preţioase, os, lemn, chihlimbar, ceramică etc.), în formă de verigă sau de lanţ, purtată pe braţ sau la încheietura mîinii. Cele mai vechi **b.** cunoscute aparţin artei egiptene, dar şi la alte popoare din antichitate se întîlnesc **b.** confecţionate din bronz sau din metale nobile. În Renaştere, **b.** este un element de podoabă important. În sec. 19, ornamentele **b.** se simplifică (fr. *bracelet*, it. *armilla*, germ. *Armband, Armring*, engl. *bracelet*). V.D.

BRÂNCOVENESC, STIL ~ Denumire dată artei din Ţara Românească de la sfîrşitul sec. 17 şi începutul sec. 18, care îşi ia numele de la domnitorul Constantin Brâncoveanu (1688-1714) care, prin mecenatul său, a contribuit la crearea unui climat favorabil dezvoltării tuturor artelor şi unei emulaţii, în primul rînd constructive, în rîndul boierimii contemporane. Marca **s.b.** este purtată de toate genurile, de la arhitectură la argintărie şi broderie. El se defineşte ca atare prin potenţarea unor elemente de structură şi decor intrate de mult în tradiţia artistică a Ţării Româneşti şi închegate într-o viziune unitară în vremea lui Matei Basarab (1632-1654), cărora li se adaugă inovaţii promovate de meşterii care au lucrat la comanda familiei Cantacuzino, ca şi un important aflux formal-decorativ de sorginte renascentistă tîrzie şi barocă, venit pe filiere diferite, cel mai adesea mediate (Transilvania, Dalmaţia), rar

fatada palatului de la Potlogi

detaliu de arhitectură de la Mogoşoaia

directe (contacte politice, insuficient probate, cu zona venetă). În arhitectură se impune programul rezidenţial (palatul, casa din oraş, conacul de la ţară), alcătuit dintr-un ansamblu în care locuinţa propriu-zisă reprezintă elementul dominant. Volumul prismatic al casei cu două nivele este marcat pe faţadele lungi de un foişor şi respectiv de loggie (uneori dublă, Potlogi, simplă, Mogoşoaia, Vădeni-Gorj). Pivniţele boltite cu calote au un aspect monumental, iar, încăperile de locuit, grupate funcţional, sînt acoperite cu bolţi cu penetraţii. Decorul bogat sculptat (coloane simple sau torsate, cu capiteluri neocorintice, balustrade traforate, ancadramente de uşi, console cu însemne heraldice) este completat de relieful fin, de stuc policrom, de factură orientală şi, uneori (Mogoşoaia), de o pictură figurativă, care însă s-a pierdut. Grădina în stil occidental completa aceste ansambluri, din care era nelipsit paraclisul curţii. Modelul domnesc este preluat de locuinţele marilor boieri, iar case impozante pentru folosinţa voievodului şi a familiei sale sînt construite în incinta marilor mînăstiri. Spaţial, acestea din urmă cunosc o organizare riguroasă bazată pe principiul simetriei (Hurezi, 1690-1696), avînd în centru biserica mare, perimetral chilii, casa domnească amintită, în axul est-vest un paraclis (etaj) deasupra vechii intrări, transformate în trapeză, bucătării, în colţurile vestice ale dreptunghiului incintei acoperite cu spectaculoase bolţi cu registre de trompe de colţ. Bisericile sînt precedate de ample pridvoare cu arcade sprijinite pe coloane de piatră, cu decor identic celor din arhitectura civilă. Ancadramentele de portaluri şi de ferestre sînt bogat articulate şi decorate cu reliefuri cu decor vegetal, antropomorf sau zoomorf. Decorul pictat este realizat în epocă de două mari ateliere: cel al lui Pîrvu Mutu, zugrav al ctitoriilor cantacuzine (Cotroceni, Măgureni, Filipeştii de Pădure, jud. Prahova), dar şi al unor biserici orăşeneşti (Sf. Gheorghe-Nou, Bucureşti), şi de marele atelier de la Hurezi, de obicei numit „şcoală", organizat de grecul Constantinos, naturalizat în Ţara Românească şi primind aici pictori care vor lucra, ei şi apoi elevii lor, şi în Transilvania şi în Banat, pînă după mijlocul sec. 18. Aceiaşi artişti — marcaţi de gustul pentru narativ, pentru detaliu şi pentru un anume pitoresc în compoziţiile cu personaje numeroase — au şi simţul monumentalului în importantele tablouri votive de familie (Hurezi, Rîmnicu-Sărat, Filipeşti, Măgureni etc.), modele ale genului pentru tot sec. 18, dar sînt şi realizatori ai foarte numeroaselor icoane păstrate din epocă. Argintăria, cel mai adesea realizată în ateliere săseşti din Braşov şi Sibiu, la comandă, este una din căile prin care a pătruns în Ţara Românească morfologia decorului occidental, decor care este regăsit, ca parte a stilului, pe toate genurile de artă. Broderia artistică cunoaşte o ultimă fază de înflorire (seturile de obiecte de cult pentru Mînăstirea Hurezi), ca şi manuscrisul somptuos. **S. b.** îi aparţin şi creaţii care depăşesc ca epocă domnia lui Brâncoveanu: marele ansamblu, demolat, al Mînăstirii Văcăreşti (1716-1739), ctitorit de Nicolae şi Constantin Mavrocordat, Biserica Mînăstirii Stavropoleos, Bucureşti (1724-1730) etc. Moştenirea acestui stil, purtînd denumirea de „postbrâncovenesc", este descifrabilă în numeroase biserici din Ţara Românească şi din Transilvania, în tot sec. 18. *V.* şi **il. 5-8** T.S.

BREASLĂ Organizaţie corporatistă medievală a meşteşugarilor sau negustorilor dintr-o anumită ramură sau din ramuri înrudite, bazată pe comunitatea de interese profesionale şi economice, reunind pe toţi meşterii unei profesiuni şi practicînd un sistem protecţionist care ferea comunitatea astfel constituită de concurenţa unor străini dornici să se stabilească pe teritoriul aflat sub incidenţa forţei sale economice. Funcţiona pe baza statutelor de **b.**, care

stipulau obligaţiile şi drepturile membrilor, modul de accedere în **b.**, formarea viitorilor membri; era condusă de un staroste, ajutat de un sfat. Fiecare **b.** îşi avea un rol bine stabilit în viaţa economică, socială şi politică a oraşelor medievale, un rol important revenindu-i şi în apărarea armată a acestora. Primele bresle independente, pentru profesiuni cu caracter artistic (de pictori) sînt atestate în Europa în sec. 15 (Germania, Ţările de Jos), după ce multă vreme membrii lor făcuseră parte din alte corporaţii. Constructorii nu au alcătuit mult timp o **b.**, reprezentative pentru comunitatea lor profesională fiind logiile sau atelierele de pietrari (fr. *gilde, guilde,* it. *corporazione,* germ. *Gilde, Zunft,* engl. *guild).* T.S.

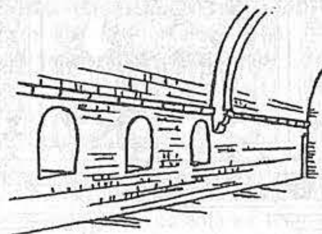
BRELOC Podoabă de mici dimensiuni, din diferite materiale (platină, aur, argint, os, fildeş, lemn, ceramică etc.), ataşată unui lanţ (de ceas, brăţară etc.) sau unui inel; **b.** este uneori considerat amuletă, alteori folosit ca sigiliu (fr. *breloque,* it. *ciondolo,* germ. *Berlocke,* engl. *trinket).* V.D.

BREVIAR (lat. *brevis,* scurt) Carte de rugăciuni destinată în special clerului catolic, care are prescrise texte speciale pentru sărbătorile de peste an şi pentru zilele obişnuite, grupate în funcţie de ciclurile mari ale anului bisericesc şi indicate a fi citite la diferite ore ale zilei. Cele medievale erau ornamentate cu miniaturi, apoi cu gravuri. Sinonim în parte cu *ceaslov* (fr. *bréviaire,* it. *breviario,* germ. *Breviar,* engl. *breviary).* T.S.

BRILIANT Diamant transparent, tăiat şi şlefuit în formă de dublă piramidă, cu cel puţin 32 de faţete în partea superioară (piramidă trunchiată) şi 24 de faţete în partea inferioară (piramidă răsturnată). Tăierea în **b.**, datorată veneţianului Vicenzo Peruzzi (sfîrşitul sec. 17), este cea mai răspîndită metodă de tăiere a pietrelor preţioase şi semipreţioase; permite efecte de refracţie a luminii („focul pietrei"), mărind valoarea intrinsecă a pietrei. Tăietura americană a **b.** are un total de 66 de faţete. **B.** se montează în aur sau platină şi se foloseşte la confecţionarea diferitelor bijuterii (fr. *brillant,* it. *brillante,* germ. *Rautendiamant, Brillant,* engl. *brilliant).* V.D.

BRISTOL Important centru englez de sticlărie şi ceramică. Cel mai vechi atelier de sticlărie cunoscut datează din 1651, numărul atelierelor ajungînd la nouă la sfîrşitul sec. 17. Producţia caracteristică executată la **B.** din renumitul Milchglas, care imită porţelanul, din sticlă de culoare albastru-închis, roşu-purpuriu sau verde-smarald, uneori cu marginea aurită, cuprinde candelabre, sfeşnice, casete pentru păstrarea ceaiului, vase, bomboniere, sticluţe pentru parfum etc. Sticla este uneori tăiată în faţete; decorul este adesea inspirat din arta extrem-orientală sau din stilul rococo. Cel mai cunoscut pictor care lucrează la **B.** în sec. 18 este Michael Edkins; el introduce motive de factură pseudo-chineză: păsări şi boschete. Atelierele de ceramică, înfiinţate în a doua jumătate a sec. 17, produc piese de faianţă care seamănă cu cele executate în alte centre engleze (Lambeth şi Liverpool), dar şi piese originale, cu decor bianco sopra bianco. O categorie de piese specifice centrului **B.** o constituie cănile foarte apreciate în sec. 17-18 — denumite puzzle-jugs, cu corpul rotunjit şi gura strîmtă, perforată, legată de toartă, prevăzută de asemenea cu un orificiu, prin care lichidul se scurge, stropindu-l pe băutor. O sticlărie din **B.**, aparţinînd lui Richard Lunds, produce între anii 1749-1752 piese din porţelan tandru (care conţine şi steatită), dar foarte puţine exemplare au subzistat pînă azi. Între 1770 şi 1781 se descoperă zăcăminte de caolin şi petuntse în peninsula Cornwall şi se fabrică — pentru prima oară în Anglia — porţelan dur, ale cărui calităţi specifice sînt strălucirea şi rezistenţa. La sfîrşitul sec. 18, Thomas Champion creează statuete în stil neoclasic reprezentînd continentele sau anotimpurile şi servicii de masă caracterizate prin robusteţe şi eleganţă totodată. Decorul cel mai frecvent este cel floral, festonul cu pastile verzi, crengi înflorite, în tonuri palide, uneori subliniate prin roşu închis. Mărci: o cruce; o cruce cu litera B; două săbii încrucişate cu o cruce albastră. V.D.

BRÎU Element al plasticii arhitectonice, care delimitează registrele de pe faţadele edificiilor. Poate fi realizat din piatră sau cărămidă şi alcătuit dintr-o

simplă mulură de profile diferite, din toruri alăturate sau împletite, sau din combinaţii de toruri cu alte tipuri de profile (cavete, platbande, şiruri de zimţi realizate din cărămidă specială sau obişnuită, pusă în unghi). În general, nivelul amplasării **b.** pe faţade corespunde naşterii bolţilor la interior. Prezenţa sa constituie o caracteristică majoră a arhitecturii din Ţara Românească dintre sec. 16-19 (fr. *cordon,* it. *cordone,* germ. *Mauerband, Gurtgesims,* engl. *string-course).* T.S.

BROC (fr.) Recipient de dimensiuni mari, cu formă alungită, cu cioc şi toartă, executat din diferite materiale (ceramică, metal, lemn), folosit de obicei la transvazarea şi transportul lichidelor (fr. *broc,* it. *brocca, gran vaso di vino,* germ. *Schleifkanne,* engl. *pitcher).* V.D.

BROCART Ţesătură compactă din mătase, bumbac sau in de calitate superioară, cu desene bogate (în stil oriental) sau cu motive vegetale (europene), uşor detaşate de fond; conţine, uneori, şi fire de aur, de argint sau de mătase, trecute peste firele de urzeală şi de bătătură, constituind un decor foarte bogat, cu nuanţe şi opoziţii de tonuri. Introdus în Europa în sec. 16, prin intermediul Italiei, **b.** ajunge la un înalt stadiu de perfecţiune tehnică şi artistică în sec. 17, în Italia, Spania şi Franţa (fr. *brocart,* it. *broccato,* germ. *Brokat,* engl. *brocade).* V.D.

BROCATELLE (fr.) **1.** Ţesătură înrudită cu brocartul, cu bătătura din in şi urzeala din mătase, ceea ce îi conferă aspectul unui satin, cu motive mari, uşor reliefate; uneori, conţine fire de aur sau de argint. **B.** apare în sec. 13-14, în Italia (Veneţia — centru renumit pentru fabricarea **b.** cu decor oriental). Fiind o ţesătură foarte rezistentă, **b.** se foloseşte pentru draperii şi la capitonarea pieselor de mobilier. **2.** Marmură de culoare roşie, formată din conglomerate de pietricele ascuţite şi lucioase, amintind ţesătura **b.** (fr. *brocatelle,* it. *brocatello,* germ. *Brokatell,* engl. *brocatelle).* V.D.

BRODERIE Termen generic pentru o tehnică decorativă realizată pe suport textil cu acul de cusut, folosind fire de mătase, metal, lînă sau alte fire, uneori însoţite de pietre preţioase, semipreţioase sau perle. Practicată în toate epocile, **b.** cunoaşte momente de vîrf legate de modă, ca şi de preferinţele pentru una sau alta din variantele de tehnică, bazate pe folosirea de puncte de cusut, de materiale, de suporturi preţioase (în foarte fin ţesut, mătase, catifea). Este cunoscută din antichitate (Egipt, Grecia, Roma), fiind intens practicată în Bizanţ, atît în mediul aulic, cît şi în cel ecleziastic. În Evul Mediu a fost folosită pentru vestimentaţia profană, dar mai ales pentru obiectele de cult, purtînd în acest caz denumirea de ~ **liturgică**, la care tipologia pieselor variază în funcţie de cult. Cele mai bogat decorate sînt veşmintele sacerdotale (bederniţe, epitrahile, mînecuţe etc.), acoperămintele de vase sacre, obiectele cu funcţie specială de tipul epitaf, dveră, poale de icoană, sau antependium. **B.l.** ortodoxă cunoaşte şi reglementări de tip iconografic pentru fiecare tip de piesă (fr. *broderie,* it. *ricamo,* germ. *Stickerei,* engl. *embroidery). V.* şi **il. 13-17** T.S.

BROMINATED ANTHRANTHRONE ORANGE (engl.) Pigment oranj intens, stabil la lumină şi la agenţii atmosferici. Este o culoare organică sintetică, apărută în ultimii zeci de ani. L.L.

BRONZ Aliaj al cuprului cu staniul, aluminiul, plumbul etc., în diferite proporţii. Are proprietăţi superioare celor ale cuprului: rezistenţă la coroziune, maleabilitate (la cald). Topit în formă de bare (lingouri), prin lovire se obţin din ele foi de **b.** de diverse dimensiuni, care pot fi gravate, cizelate, ciocănite sau turnate în diverse forme. De veche tradiţie, tehnica ornamentării prin ciocănire constă în fixarea foilor de **b.** pe un suport, decorul în relief fiind executat cu ajutorul unor ciocane şi unelte speciale. Tehnica în ceară pierdută, mai perfecţionată, reprezintă o etapă importantă în tehnologia **b.**, prin care se realizează turnarea fidelă a sculpturilor şi pieselor de artă decorativă (*v.* şi **turnare**). **B.** a fost cunoscut în Egipt şi Mesopotamia cu cca 3000 de ani î.H. În China, cele mai vechi piese din **b.** scoase la iveală datează din sec. 16 î.H. Alături de obiecte de uz curent, din **b.** au fost realizate în China piese de mare valoare artistică: vase rituale, accesorii de harnaşament, oglinzi bogat ornamentate, uneori incrustate cu pietre semipreţioase, damaschinate cu fire de aur şi de argint sau pictate cu lac. În Europa, **b.** a fost cunoscut şi folosit de celţi, greci, romani, franci. Bizanţul devine un centru important de prelucrare a **b.** În Italia, arta **b.** atinge apogeul în sec. 14-15 (porţile Baptisteriului din Florenţa, sculptate de Ghiberti). Centre active în diferite oraşe flamande (Dinant, Louvain), germane (Köln, Augsburg) şi franceze (Paris). În Franţa, în sec. 16, se înfiinţează două topitorii de **b.**, la Paris (Arsenal), în care se execută statui pentru împodobirea parcurilor regale ale castelelor din Fontainebleau (sec. 16), şi Versailles (sec. 17). În sec. 18, ebeniştii francezi André Charles Boulle, Charles Cressent şi Jean-François Oebèn introduc plăcuţe din **b.** aurit ca motive decorative în mobilier; **b.** se foloseşte şi la confecţionarea pendulelor, a candelabrelor, a girandolelor, a fîntînilor şi a statuilor ecvestre. În sec. 19, mobilierul în stilul Primului Imperiu este decorat cu plăci din **b.** argintat (fr. *bronze,* it. *bronzo,* germ. *Bronze,* engl. *bronze).* V.D. şi C.R.

BRONZARE Procedeu prin care se conferă unor obiecte şi sculpturi din ghips, lemn, metal aspectul bronzului. În mod frecvent, busturile turnate în ghips sînt înnobilate prin patine de la verde la brun, care imită efectele de luciu ale bronzului. **B.** se obţine prin aplicarea succesivă de straturi de culori de apă sau emulsii colorate care se fixează cu şerlac (pentru ghips) sau prin lipirea foiţelor de **b.** (pentru lemn). Piesele de metal se bronzează cu praf sau foiţe supuse la căldura focului, ca şi prin metoda electrochimică, stratul de **b.** putînd fi reînnoit ori de cîte ori se consideră necesar (fr. *bronzer,* it. *bronzare,* germ. *bronzieren,* engl. *to bronze).* C.R.

BRONZ BLUE → **albastru de Prusia**

BRONZURI Denumire improprie dată unor pigmenţi metalici compuşi din particule fine de cupru sau de aluminiu, ori din aliajele acestora. Se împart în două grupe: aurii şi argintii. Prin tratamente speciale **b.** aurii pot fi nuanţate de la galben, auriu, oranj şi roşu, pînă la violet, albastru şi verde. În general nu rezistă la acizi şi baze, unele nici la lumină. L.L.

BROŞARE Executarea unor ornamente uşor reliefate prin introducerea, în timpul ţeserii, a unor fire speciale de bătătură, care pot fi colorate diferit. Procedeul prezintă avantajul că firele suplimentare se limitează la lăţimea motivelor create, ceea ce evită îngroşarea ţesăturii. Motive frecvent întîlnite în sec. 17-

19: lujere, frunze, flori (fr. *brocher*, it. *tessere*, germ. *durchwirken, broschieren*, engl. *to interweave*). V.D.

BROȘĂ Bijuterie formată dintr-un ac al cărui vîrf se fixează într-un sistem de închidere ascuns de o plăcuță de diferite forme și confecționată din materiale prețioase sau din lemn, os, fildeș, sidef, email, ceramică etc., uneori împodobită cu pietre prețioase sau semiprețioase, sticlă, ceramică. Cunoscută de popoarele orientale, purtată de bărbați și de femei în Evul Mediu, **b.** este foarte prețuită din Renaștere pînă în prezent ca piesă de podoabă feminină; formele și modul de ornamentare variază în funcție de moda diferitelor epoci (fr. *broche*, it. *fermaglio*, germ. *Schnalle, Busennadel*, engl. *brooch*). V.D.

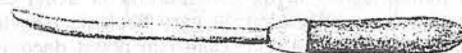
BRÛLAGE (fr.) Procedeu artistic experimentat în ultimele decenii, în care efectele expresive se obțin prin arderea parțială a unor materiale, colate în prealabil pe suportul pictural. *V.* și **colaj** L.L.

BRUN Culoare naturală, artificială sau sintetică, compusă din negru, roșu și galben, cu diverse variații tonale. Pigmenți **b.** cu alte denumiri: *alizarină* **b.**, *asphaltbraun, asphaltum, bitum, euchrome, falzallo, fawn brown, lac (bitum Vibert,* **b.**, *cashew, indian, Mahogany), madder brown, mumia egipteană, ocru* **b.** *oxiu, pămînt* (**b.**, *de Colonia, de Kassel, de Siena, de Umbria, verde ars), sanguigno, sepia, siena arsă, terra de Siena, umbra arsă* și *naturală*. Principalii pigmenți **b.** (denumiți ca atare): ~ **de cafea, b.** de origine organică, instabil, preparat la începutul sec. 20; ~ **de catifea, b.** rezultat prin amestec fizic; ~ **de cicoare, b.** de origine organică, instabil, preparat la începutul sec. 20; ~ **de fier** → **b. de mars**; ~ **de mangan 1.** Culoare naturală, conține oxid de mangan, uneori și carbonat de calciu. **2.** Culoare artificială, stabilă, preparată din bioxid de mangan; brevetat ca pigment de Rowan (Anglia) în 1871; ~ **de mars**, culoare de mars, rezistentă, stabilă la lumină și în amestecuri, lipsită de toxicitate; este un oxid de fier precipitat. Sin. *b. de fier;* ~ **de os**, negru-brun preparat din oase incomplet arse, nedurabil; ~ **de Prusia, b.** instabil, creat altădată prin calcinarea albastrului de Prusia; ~ **de Verona** → **pămînt verde ars;** ~ **florentin**, culoare transparentă, instabilă la lumină și în amestecuri, toxică; este o ferocianură de cupru; ~ **mineral 1.** Pigment obținut prin calcinarea limonitei și sideritei. **2.** Umbra arsă; ~ **Rubens** → **b. van Dyck;** ~ **sicilian** → **umbra naturală;** ~ **spaniol**, nume purtat de pămîntul de Kassel și umbra arsă; ~ **van Dyck 1.** Culoare întunecată, cunoscută din sec. 17, compusă din argilă, oxid de fier și humus (materii vegetale descompuse). Frecată cu ulei acoperă slab, are o sicativitate scăzută, se întunecă și craclează. Rezistă ceva mai bine în tehnicile pe bază de apă. Sin. **b.** *de Kassel, pămînt de Kassel,* **b.** *(Spaniol, Rubens).* **2.** Culoare de mars, cu toate calitățile acestei categorii de culori; ~ **Vibert**, culoare de mars, stabilă, preparată de chimistul francez J.G. Vibert din carbon și oxid de fier fixați pe alumină. Asemănătoare prin tentă cu bitumul, nu are însă defectele acestuia. Sin. *lac bitum Vibert* (fr. *brun*, it. *bruno*, germ. *braun*, engl. *brown*). L.L.

BRUNARE Acoperirea unei piese de oțel sau de cupru cu un strat brun-negru de oxizi ai metalelor de bază. Procedeul sporește rezistența piesei, determinînd o mai mare aderență între stratul metalic și suportul de bază. **B.** se aplică și în giuvaiergerie; aurul brunat poate fi parțial lustruit, obținîndu-se astfel porțiuni lucioase alternînd cu altele mate. În ceramică, **b.** se folosește pentru a da un luciu mai viu aurului sau altui metal aplicat ca decor pe porțelan (fr. *brunissage*, it. *brunitura*, germ. *Glättung*, engl. *burnishing*). V.D.

BRUNISARE Îngălbenire și întunecare specifică picturilor executate cu culori de ulei. Este cauzată de mai mulți factori: abuzul de ulei, verni și sicative, păstrarea lucrărilor la întuneric și umezeală, utilizarea unor pigmenți de slabă calitate. **B.** puternică modifică aspectul general al tabloului, care apare vetust, mohorît. L.L.

BRUNISOR În gravură, unealtă confecționată din oțel lustruit, rotundă sau ovală în secțiune, folosită la răzuirea plăcilor de metal puțin unse, pentru estomparea unor zgîrieturi sau a altor defecte de pe suprafața plăcii (fr. *brunissoir*, it. *brunitoio*, germ. *Polierstahl*, engl. *burnishing stick, burnisher*). I.P.

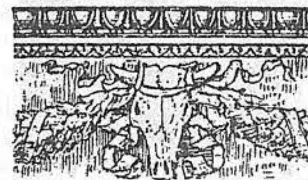

brunisor

BRUXELLES Renumit centru flamand de tapiserii și de ceramică. Meșterii tapisieri din **B.** creează în 1448 una din cele mai puternice corporații din Evul Mediu. În atelierul lui Pieter van Aelst se țese, în 1515, pentru Papa Leon X, suita *Faptele Apostolilor*, după cartoanele lui Rafael. Alte ateliere renumite sînt cel al lui Geubels și cel al lui Kempeneere, care produc tapiserii de o execuție perfectă, cu subiect mitologic, religios sau inspirat din faptele de vitejie contemporane. Coloritul — în general galben și verde — este somptuos. Un loc aparte îl dețin tapiseriile țesute după cartoanele în stil baroc ale lui Rubens și Jordaens. Apogeul manufacturii de tapiserii **B.** se situează în al doilea pătrar al sec. 16, cînd încep să se țeasă și verduri, care capătă un caracter original la sfîrșitul secolului; ele reprezintă terase, coloane cu ghivece de flori într-un peisaj primăvăratic. În sec. 17, cele mai importante ateliere (conduse de Reymbouts, Leyniers și Jan Raes) execută renumitele scene de gen *tenières*, care se bucură de mare succes în tot cursul sec. 17—18. Activitatea creatoare a atelierelor bruxeleze se menține pînă la sfîrșitul sec. 18; în sec. 19, însă, ele cad în imitația servilă a picturii de șevalet. Printre cele mai remarcabile tapiserii executate la **B.** se numără: *Victoria virtuților, Glorificarea lui Iisus*, cunoscută și sub denumirea de *Tapiseria Mazarină*, realizată către 1500; *Triumfurile zeilor*, după Petrarca (către 1510-1520); *Vînătorile lui Maximilian* (1521-1533); *Cele șapte virtuți cardinale* (mijlocul sec. 16); *Planetele* (sfîrșitul sec. 16). Muzeul Național de Artă al României posedă mai multe tapiserii valoroase țesute la **B.** Marca: un scut între doi B (Bruxelles, Brabant) și inițialele sau numele întreg al țesătorului. Atelierele de faianță apar relativ tîrziu (mijlocul sec. 17); cele mai importante sînt cele întemeiate în sec. 18 de Philippe Mombaers, Jacques Artoisenet și Laeken, care produc piese din faianță staniferă decorate cu scene pitorești în albastru; se încearcă să se imite și gresia realizată în Anglia. Către 1866, ultimele ateliere sînt nevoite să-și închidă porțile din cauza apariției pe piață a porțelanului. Produse caracteristice pentru **B.** sînt cahlele pentru sobă cu motive în stil rocaille sau neoclasic, statuetele albe care reprezintă amorași, platourile cu motive de fluturi sau insecte pe fond verde. Atelierele de porțelan dur, create în diferite cartiere ale orașului, activează pînă la sfîrșitul sec. 19; producția lor constă în piese decorate cu motive inspirate din arta extrem-orientală sau din stilurile franceze ale sec. 18 și 19 și se distinge prin ornamentele florale, animaliere și peisaje, într-un colorit armonios. Datorită rarității pieselor, caracterizate prin calitatea superioară a pastei și prin precizia decorului, porțelanul de **B.** este foarte căutat de colecționari. V.D.

BUCCARO → **boccaro**

BUCIARDĂ Unealtă din fier sau oțel, de forma unui ciocan pătrat sau paralelipipedic dotat cu dinți piramidali ascuțiți, folosită de pietrari și sculptori pentru degroșarea pietrelor dure, marmurei, nivelarea sau obținerea unor suprafețe vibrate prin trasarea de șanțuri de diferite adîncimi, în funcție de natura materialului (fr. *boucharde*, it. *gradina*, germ. *Spitzhammer*, engl. *bush-hammer*). C.R.

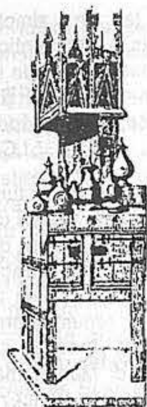
BUCRANIU Ornament arhitectonic frecvent întîlnit în antichitate, în decorația monumentelor funerare și comemorative, reprezentînd un craniu de bou, motiv

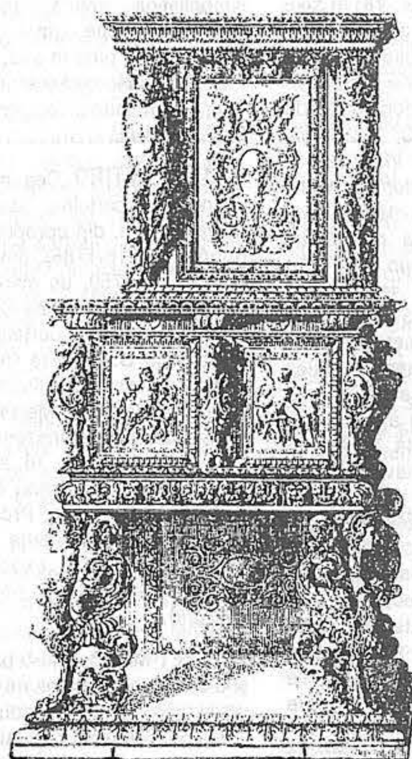
ce simbolizează sacrificiul, împodobit cu panglici, ghirlande, patere, accesorii ale actului de sacrificare. Renașterea redescoperă acest motiv, pierzînd însă simbolistica antică, reducîndu-l la un simplu ornament; este apoi absent din ornamentica arhitectonică pînă în sec. 18, cînd descoperirile de la Pompei și Herculanum îl readuc în actualitate (fr. *bucrâne*, it. *bucranio*, germ. *Bukranion, Stierschädel*, engl. *ox-skull*). I.C.

BUEN RETIRO Cea mai importantă manufactură spaniolă de porțelan, instalată în reședința regală cu același nume, din apropierea Madridului. Carol III de Bourbon (1716-1788), devenit rege al Spaniei, atrage la **B.R.**, în 1759, un mare număr de ceramiști de la manufactura napolitană Capo di Monte, renumită prin producția sa de porțelan moale. La început se execută la **B.R.** piese în stilul Capo di Monte; mai tîrziu, se resimte influența manufacturilor franceză Sèvres și germană Meissen. Se adoptă stilul rococo și ornamentele chinezești, apoi stilul neoclasic. În ultimul pătrar al sec. 18, se fabrică și porțelan biscuit. **B.R.** începe să decadă către 1780, iar în 1808 își încetează activitatea. Producția, care cuprinde vase, servicii de masă, cutiuțe pentru tutun, este de bună calitate, dar puține exemplare au rezistat timpului. Marcă: Floarea de crin (în albastru sau în aur; rareori incizată). V.D.

BUFET Mobilă pentru păstrarea veselei, tacîmurilor și a altor lucruri necesare la servirea mesei. Cele mai vechi piese din Evul Mediu, construite rudimentar, din lemn de conifere, fag, stejar, au aspectul unei lăzi așezate pe verticală, ușă cu balamale exterioare din fier forjat, sumar decor sculptat. Din sec. 14, **b.** prezintă structuri evoluate, cu unul sau două corpuri, care se impun prin forme, dimensiuni și ornamentică. În Franța, apare ~ **dressoir**, tip de **b.** care servea etalării mîncărurilor și diferitelor vase de lux din metal și care era constituit dintr-o masă pe care se suprapunea o etajeră cu rafturi susținute pe console sculptate, numărul rafturilor reprezentînd importanța rangului social (cinci pentru regi, patru pentru duci, trei pentru conți și două pentru cavaleri fără titluri nobiliare). În sec. 15, acest tip de **b.** era construit dintr-un corp rectangular, cu două pînă la patru uși, cu ornamente în relief, ajurate pentru aerisire, așezat pe patru, uneori șase stîlpi sau colonete înalte, fixate pe un postament. Partea inferioară putea fi deschisă, asemeni unui portic, sau închisă cu panou pe latura din spate, adesea și pe părțile laterale. Sin. *bufet de paradă*. În Italia, în epoca Renașterii, apare ~ **credenza**, un **b.** de formă masivă, cu sertare pe centură, uși pe fațadă și bogat decor sculptat. Denumirea lui derivă din tradiția folosirii unei persoane „de încredere" pentru gustarea mîncărurilor și băuturilor etalate, înainte de a fi servite stăpînului. În sec. 17, predomină piese impozante, confecționate din stejar, nuc, palisandru, cu decor sculptat sau cu incrustații din os și aramă; ~ **cu două corpuri** de dimensiuni egale, uneori însă corpul superior fiind mai mic, are ornamente somptuoase, sculptate, marchetate și elemente arhitecturale (cornișă

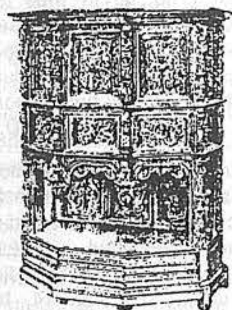
bufet „dressoir"

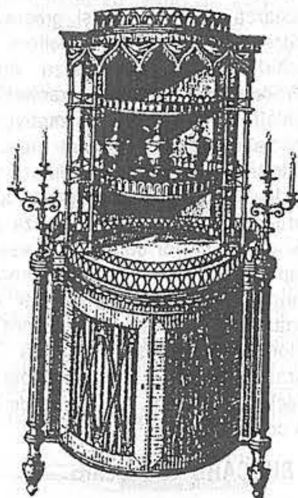

bufet „dressoir"

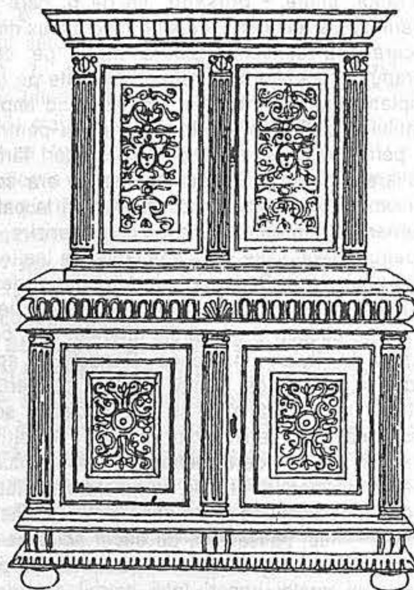
bufet „dressoir"

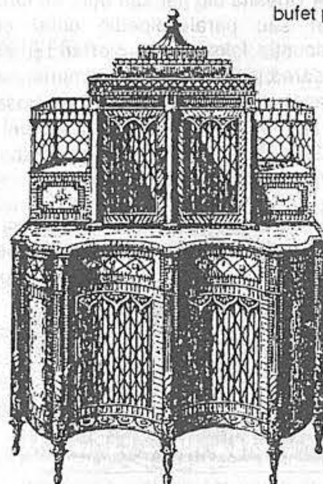
bufet „credenza"

bufet pentru vase

bufet cu două corpuri

bufet servanta

proeminentă, fronton). În sec. 18, acest tip de **b.** se construiește în forme mai suple, din lemn masiv sau placat cu lemn exotic. Peste corpul inferior scund, cel superior înalt și îngust este încoronat cu fronton (plin, decupat, în acoladă), avînd tăbliile ușilor demarcate cu profiluri, motive vegetale realizate în reliefuri fine; **~ servantă,** mobilă elegantă din lemn marchetat, cu un singur corp, este dotat cu polițe semicirculare pe părțile laterale, tăbliile din lemn au marginile profilate sau acoperite cu plăci din marmură albă sau colorată; **~ pentru vase,** tipic mediului provincial burghez și rustic, este construit dintr-un corp robust cu două uși și etajeră înaltă, cu rafturi deschise pentru veselă de uz curent. De la sfîrșitul sec. 19, în afara unor reeditări ale unor modele tradiționale din sec. 15-18, **b.** este integrat în componența garniturilor de sufragerie (fr. *buffet,* it. *buffetto, credenza,* germ. *Büfett, Speiseschrank, Tellerschrank, Kredenz,* engl. *cupboard, sideboard, sidetable).* C.R.

BUIANDRUG Bloc de piatră sau bîrnă puternică, care închide la partea superioară golul unei uși sau ferestre, sprijinindu-se la extremități pe zidăria limitrofă. *V.* și **lintel** T.S.

BULBIFORM În formă de bulb de ceapă; motiv specific vechii arhitecturi rusești (cupolă bulbiformă) (fr. *bulbeux,* it. *bulboso,* germ. *zwiebelförmig,* engl. *bulbous). V.* și **acoperiș** V.D.

BUNAVESTIRE Reprezentare iconografică a momentelor în care Maria primește prin intermediul arhanghelului Gavril vestea că va fi mama lui Hristos și implicit a zămislirii acestuia prin puterea Sf. Duh. Sursele iconografice sînt Evanghelia lui Luca și Protoevanghelia lui Iacov (*v.* **Apocrife).** Prezintă numeroase variante, în care abundă elementele simbolice și gesturile caracteristice. Frecventă în reprezentările murale — independentă sau în cicluri (viața lui Iisus și a Mariei; primele 4 strofe ale Imnului Acatist) —, în sculptura monumentală gotică, în pictura gotică tîrzie de altare, în cea de Renaștere, în icoane. Poartă și denumirea de *Salutarea îngerească* (fr. *Annonciation,* it. *Annunciazione,* germ. *Verkündigung an Maria,* engl. *Annunciation).* T.S.

BUNGALOU (engl. *bungalow)* Termen desemnînd inițial o construcție colonială specifică pentru Bengal. Denumirea a fost extinsă apoi la o categorie de construcții ușoare, confortabile (case de vacanță, pavilioane independente în cadrul unor întreprinderi hoteliere), constituite din 1-2 încăperi, instalații sanitare și o terasă. T.S.

BUNUL PĂSTOR Parabolă prefigurată în Vechiul Testament, dezvoltată în iconografia Noului Testament, desemnînd oaia pierdută (sufletul păcătos), regăsită de păstor (Hristos) și readusă lîngă restul turmei (Biserica). Scenă predilectă în decorațiile parietale paleocreștine din catacombe și în sculptura sarcofagelor din sec. 3-5. Dispare în Evul Mediu; reapare în epoca Contrareformei (fr. *Le Bon Pasteur,* it. *Il Buon Pastore,* germ. *Der gute Hirt,* engl. *The good Shepherd).* T.S.

BUON FRESCO Numele dat de italieni frescei autentice. În această tehnică murală mortarul final (numit *intonaco)* se aplică pe zid în ziua execuției picturii, varul fiind aglutinantul care fixează pigmenții. Peste **b.f.** nu se mai revine ulterior (decît cel mult pentru retușuri sumare, lucrate în tempera cu ou ori cu cazeină, care devin însă, după o vreme, vizibile). L.L.

BURDUF → **bovindou**

BURDUȘIRE Desprindere parțială (scorojeală) a tencuielilor de frescă sau comune. Este cauzată de factori termo-higroscopici, de învechirea materialelor componente etc. Pretinde intervenții de specialitate, restauratorii recurgînd de obicei la cazeinatul de calciu (la care adaugă, după caz, nisip fin de rîu, praf de marmură etc.) infiltrat și fixat prin sisteme judicioase. L.L.

BURIN → **dălțiță**

BURG (lat. *burgus)* Mică localitate medievală întărită, înconjurată de ziduri și apărată de turnuri. Își ia numele de la un *castel* — care în lumea germanică poartă aceeași denumire — în jurul căruia este de regulă organizată și în funcție de care se desfășoară viața locuitorilor (fr. *bourg,* it. *borgo,* germ. *Burg,* engl. *borough).* T.S.

BUST Specie a portretului în pictură și sculptură, înfățișînd partea superioară a corpului și eventual brațele (fr. *buste,* it. *busto,* germ. *Büste, Brustbild,* engl. *bust).* C.R.

BUSTROFEDONIC **1.** Sistem de scriere continuă care se citește alternativ, de la stînga spre dreapta și de la dreapta spre stînga. **2.** Prin analogie, suită de imagini narative, al cărei sens este dat de un traseu similar celui rezultat din arătura continuă a plugului (fr. *boustrophédon,* it. *bustrofedo,* germ. *Furchenschrift,* engl. *boustrophedon).* T.S.

BUTON CERAMIC Disc ceramic, cu diametrul între 8 și 16 cm, decorat în relief cu elemente geometrice, florale, heraldice, prevăzut cu un picior pentru prinderea în zidărie; este o piesă decorativă smălțuită, în general colorată în galben, brun sau verde. Acest tip de decorație — în compoziții variate — se întîlnește în ornamentica fațadelor bisericilor balcanice (sec. 13-14), în goticul de cărămidă baltic și în zonele aflate sub influența lui. În țările române, apare în sec. 14 (Biserica Sf. Treime din Siret, Cotmeana), devenind apoi o caracteristică a arhitecturii epocii lui Ștefan cel Mare (decorate cu motive heraldice); în sec. 17, din Moldova, **b.c.** va trece și în decorația din Țara Românească (Biserica Stelea din Tîrgoviște, Biserica curții din Golești etc.). T.S.

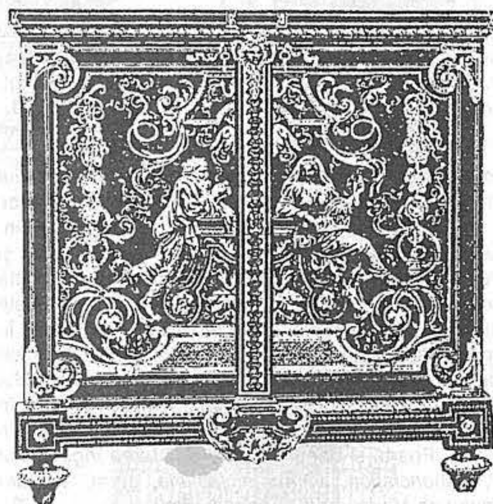
C

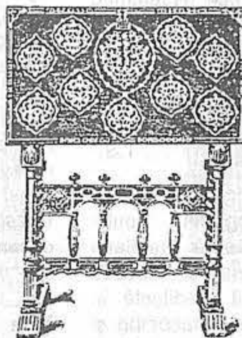
CABAN (fr.) În sec. 17, o haină a cavalerilor, cu mîneci de caftan (deschise în axilă, putînd fi lăsate să atîrne), dar scurtă pînă la genunchi. Aceeași denumire a rămas pentru haina de ploaie cu mîneci și glugă purtată de marinarii francezi (fr. *caban*, *it. gabbano*, germ. *Regenmantel*, engl. *hooded cloak)*. A.N.

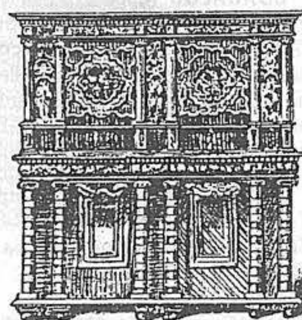
CABANIȚĂ Mantie de ceremonie de origine orientală, din brocart cu aur, îmblănită și cu guler lat de samur, ceaprazuri de fir și copci din pietre scumpe, cu croială de caftan și mîneci lungi pînă la pămînt. **C.** era „caftanul de domnie" pe care îl purtau sultanii și pe care îl îmbrăcau, în sec. 17-18, voievozii români cu ocazia învestiturii lor. A.N.

CABARET (fr.) **1.** Mic serviciu de cafea sau de ceai, din porțelan, pentru una sau două persoane (în acest caz, poartă denumirea de *tête-à-tête)*, compus din cești cu farfurioare, zaharniță, cafetieră sau ceainic, așezate pe un platou. (fr. *cabaret*, it. *vasoio*, germ. *Kaffeegeschirr*, engl. *coffee-set)*. **2.** Măsuță cu platou din lemn lăcuit sau pictat, prevăzută cu un sertar ce conținea un serviciu de ceai, cafea sau lichior, folosită, în sec. 18, pentru micul dejun. V.D.

CABINET Mobilă de lux, din sec. 15, destinată păstrării de obiecte prețioase. Provine dintr-un tip de ladă orientală, cu două uși, avînd în interior sertare și casete, introdusă în Europa prin intermediul maurilor. Primele exemplare din Italia sînt constituite din două corpuri: cel superior, dotat cu multiple sertare și compartimente, închis cu două uși, este fixat pe cel inferior, format dintr-o masă cu picioare strunjite în torsadă, în formă de pilaștri, colonete. În Spania, **c.** are forma unui dulap rectangular, așezat pe orizontală, sprijinit pe picioare înalte. Corpul mobilei este din lemn aurit sculptat, gravat sau îmbrăcat în piele de Cordoba, cu ornamente imprimate, țesături de lux (brocart, pluș, catifea) și aplicații de metal (argint, alamă, aramă, fier forjat). Din sec. 16, apar piese cu

cabinet „Boulle" (stil Ludovic XIV)

cabinet (Spania, sec. 15)

cabinet (sec. 17)

aspect impunător, structurate din două corpuri suprapuse, construite din mahon, nuc, palisandru, păr înnegrit, placaj din abanos și alte esențe de lemn exotic. Decorul este sculptat, pictat, intarsiat din lemn de diverse nuanțe (mozaic cu motive geometrice, vegetale, arabescuri, scene cu figuri, peisaje), incrustații din fildeș, sidef, baga, chihlimbar, corali, marmuri colorate, pietre dure (agat, lapislazuli, malahit etc.). În sec. 17, în Italia predomină **c.** de mari dimensiuni, încoronat cu fronton, inspirat din arhitectura barocă. Fațada fastuoasă, demarcată prin coloane, pilaștri, frize, este decorată cu motive sculptate aurite, panouri cu lacuri chinezești, pictate, marchetate, incrustate cu diverse materiale. În Franța, în cadrul stilului Ludovic XIV, se realizează **c.** impozante, sculptate, intarsiate, cele mai luxoase piese fiind decorate în tehnica marchetăriei Boulle. Germania și Austria adoptă tipul de **c.** baroc italian, cu fațade ornate cu elemente arhitecturale. Renumite **c.** monumentale din două corpuri și în interior cu multiple sertare secrete se lucrează la Augsburg, Frankfurt, Nürnberg. În Anglia, construcția, formele și ornamentica **c.** reflectă, în mare măsură, influența flamandă și spaniolă. Un anumit tip de **c.**, specific interioarelor portugheze (sec. 16-17), construit din lemn roșu, somptuos intarsiat cu abanos, fildeș, aplicații din metal, provine din China meridională, din Macao. Din sec. 18, **c.** nu mai corespunde modei mobilierului european, cu excepția unor mici și luxoase piese, similare unor casete așezate pe diverse suporturi, servind cu precădere pentru păstrarea bijuteriilor (fr. *cabinet*, it. *gabinetto, stipo*, germ. *Kabinett, Kunstschrank*, engl. *cabinet)*. C.R.

CABOȘON (fr.) **1.** Piatră prețioasă sau semiprețioasă tăiată, șlefuită și lustruită, dar fără fațete, cu suprafața superioară rotunjită, iar cea inferioară plată. Pietrele opace sau translucide se taie în **c.** Tehnică frecvent folosită de popoarele orientale și de cele migratoare; foarte răspîndită în Europa pînă la sfîrșitul sec. 15. **2.** Vinietă de dimensiuni foarte mici, folosită ca antet sau cul-de-lampe în textele tipărite (fr. *cabochon*, it. *pietra a capocchia*, germ. *Cabochon, rundlich geschliffener Edelstein*, engl. *cabochon gem)*. V.D.

CACHE-POT (fr.) Vas din ceramică sau din metal, adeseori ornamentat, destinat să ascundă un ghiveci cu flori sau cu plante de apartament (fr. *cache-pot*, it. *coprivaso, portavaso*, germ. *Topfmantel*, engl. *flower-pot cover)*. V.D.

CADMIOPONI Pigmenți asemănători roșului de cadmiu (numiți și culori de cadmiu-bariu sau litoponi de cadmiu). Conțin sulfat de bariu (pînă la 50%) integrat chimic, calitățile lor fiind totuși similare cu ale cadmiurilor concentrate. Se produc tonuri care merg de la vermillon la roșu și brun închis. L.L.

CADMIURI Termen generic pentru culorile pe bază de cadmiu; sînt produse moderne, care variază de la galben citron și mediu la oranj, roșu deschis, mediu și închis, sau chiar brun. Se remarcă prin puterea de colorare și prin stabilitate. L.L.

CADRAN Suprafață (inițial pătrată, apoi de diferite forme) din metal, email, lemn etc., împărțită în 24 de zone, pe care orele se citesc după indicațiile unui ac; **~ solar** — cu diviziuni care corespund orelor zilei, peste care soarele proiectează succesiv umbra unei tije, indicînd astfel ora — este cunoscut din antichitate. Foarte răspîndit în Evul Mediu, este înlocuit în sec. 16 de orologii cu **c.** din aramă, din metale nobile sau metal emailat, cu ornamente policrome pe fond albastru. Către mijlocul sec. 18 apare **~ cu oglindă.** La începutul sec. 19, **c.** sînt argintate sau din metal ajurat, avînd uneori gravate maxime referitoare la scurgerea timpului. **C.** moderne sînt mult mai simple, pentru ca cifrele și limbile să fie ușor vizibile (fr. *cadran*, it. *quadrante*, germ. *Zifferblatt*, engl. *dial-plate)*. *V.* și **orologiu** V.D.

CADRU 1. În sens larg, suprafața delimitată de marginile operei plastice bidimensionale, unde se desfășoară „lumea" imaginată sau re-creată de artist cu ajutorul formelor, valorilor și culorilor. Sin. **c.** *plastic, format* (fr., engl. *format*, it. *formato*, germ. *Format)*. **2.** Element mobil destinat să asigure prezentarea și protejarea operelor de artă bidimensionale sau care înconjură o oglindă și chiar un element arhitectonic. Termenul a fost aplicat, la început, unei margini din lemn, ipsos, metal, ceramică etc., de formă rectangulară, însă devine, începînd cu mijlocul sec. 18, și mai ales din sec. 19, termenul generic aplicat oricărui contur exterior (poligonal, rotund, oval etc.). Dacă în sec. 13, **c.** făcea încă parte din panoul pictat, el devine curînd un element individual cu o importanță crescîndă, imitînd motive arhitecturale sau fiind obiectul unor bogate ornamentații sculpturale în stilul epocii în care a fost creat; poate avea valoare artistică și ajută la datarea operei pe care o conține. Sin. *ramă* (fr. *cadre*, it. *cornice*, germ. *Bildrahmen, Rahmen, viereckige Einfassung*, engl. *picture-frame, frame)*. L.L. și V.D.

CAFAGGIOLO Renumit centru italian de maiolică din apropierea Florenței, întemeiat la sfîrșitul sec. 15 de familia Medici. Datorită cercetărilor sculptorului și ceramistului Luca della Robia (1399 sau 1400-1482), se obține o ameliorare a pastei și îmbogățirea gamei de culori. Piesele cele mai valoroase — vase, platouri — sînt cele produse în perioada 1508-1525; sînt bogat ornamentate cu scene mitologice sau religioase, cu motive heraldice, grotești, chipuri de tinere perechi sau cu motivul coadă de păun; bordura prezintă uneori pe revers cercuri concentrice de culoare albastră, roșie sau galbenă. Paleta de culori cuprinde tonuri de albastru spre negru, brun, roșu închis, galben aprins, verde deschis. Mărci foarte variate: literele SPR; IR; AF; trident; armele familiei Medici cu o tiară papală în partea superioară. V.D.

CAFAS Balcon interior, adosat zidului vestic al naosului sau pronaosului unei biserici, prevăzut cu o scară de acces interioară, destinat în general corului, iar în bisericile catolice și protestante și orgii. În mod excepțional, în unele biserici reprezentative (Biserica Domnească din Tîrgoviște, Strehaia) avea funcție de tribună, Doamna țării asistînd din acel loc la serviciul religios; spațiul comunica în acest caz, cu interiorul bisericii printr-o scară și cu palatul domnesc prin intermediul unei pasarele (fr. *tribune, tribune d'orgues*, it. *tribuna d'organo*, germ. *Orgelempore*, engl. *organloft*). *V.* și **emporă, tribună** T.S.

CAFTAN (turc.) Mantie lungă purtată în țările române de domnitorii și boierii din sec. 16, caracterizată de mînecile ornamentale lungi pînă la glezne. (La **c.** turcesc fenta pentru brațe era prevăzută în cusătura din fața mînecii; la **c.** românesc era tăiată lateral în T.) În sec. 17-18, apare „**c.** de domnie" (*v.* **cabaniță**) din brocart, care era haina de învestitură a domnitorilor din țările române, oferită de Înalta Poartă (o dată cu cuca, sangeacul, topuzul și sabia). În sec. 18-19, **c.**, executat din materiale mai ieftine, era îmbrăcat și de orășeni, apoi chiar de țărani (șuba). În sec. 19, **c.** este îmbrăcămintea caracteristică a preoților ortodocși (fr. *caftan*, it. *caffetano*, germ. *Kaftan*, engl. *caftan*). A.N.

CAHLĂ Piesă rectangulară din ceramică, smălțuită sau nu, care alcătuiește paramentul unei sobe sau, uneori, servește la placarea pereților unei încăperi. Pot fi mono- sau policrome, decorate în relief sau pictate înainte de cea de a doua ardere. Cele mai vechi **c.** de sobă găsite în țara noastră datează din sec. 14-15, fiind decorate în relief cu motive geometrice și heraldice (Hațeg, Curtea de Argeș, Suceava). O formă aparte o constituie ~ **oală**, destinată exclusiv sobelor și avînd aspectul unui castron cu gura pătrată, care se încastrează în peretele zidit. Sistemul **c.** parietale glazurate — de origine orientală — se întîlnește la noi în sec. 17 (palatul lui Vasile Lupu din Iași, decorat cu ceramică „de Iznik") (fr. *carreau de poêle;* it. *formella, mattonella*, germ. *Kachel*, engl. *Dutch tile, glazed stove-tile*). T.S.

CAIET DE MODELE În practica medievală a atelierelor de arhitectură, sculptură și pictură, era o culegere-îndreptar de desene — motive figurative sau ornamentale, scheme compoziționale — și notații de tehnică și culoare, elaborate de artiști celebri (cel al lui Villard d'Honnecourt, sec. 13) sau compilate după opere diferite, care s-au impus cu valoare de model. Vastei lor circulații în spațiul european i se datorează răspîndirea pe largi teritorii a unor elemente independente sau chiar a unor scheme compoziționale întregi, care adesea dobîndesc valoarea unui prototip. **C.d.m.** sînt rezultatul anilor de ucenicie ai viitorilor artiști în diferite ateliere, unde practica copierii operelor maeștrilor, a modelelor celebre sau a unor elemente la modă era o regulă. Cel mai vechi **c.d.m.** de acest tip, cunoscut pînă astăzi, se păstrează la Praga (sec. 13). În țara noastră nu s-au conservat decît cele ale unor zugravi din sec. 18 (Radu, Stan), care, alături de cópii ale unor modele considerate celebre, conțin și schițe ale lucrărilor proprii (fr. *livre de modèles*, it. *libro di modelli*, germ. *Gesellenbüchlein*, engl. *pattern-book*). T.S.

CALAICAN (gr. *kalahani*) Materie cristalină, verde, întrebuințată la vopsitul țesăturilor. Este un sulfat de fier. Altădată se folosea și la prepararea unei cerneli de scris (din scoarță de măr pădureț și gogoși de ristic) pomenită în erminii. Denumiri vechi: calacan, călăcan, galiscău, kalakanthi, vitriol verde (fr. *vitriol vert*, it. *vitriolo verde*, germ. *Galizenstein*). L.L.

CALAPOD În gravură, piesă de lemn dur, de formă semirotundă, pe care se fixează placa de metal pentru uniformizarea suprafeței acesteia (fr. *escopette*, it. *schioppo*, germ. *Stützbüchse*, engl. *blunderbuss*). A.P.

CALATIFORM (gr. *kallathos*, coș) Motiv decorativ în formă de coș. V.D.

CALC → **decalc**

CALCEDONIE Varietate cristalină sau fibroasă de cuarț, cu striațiuni (duritate 6,75-7, greutate specifică 2,58-2,66). Poartă diferite denumiri după colorit: cornalină (roșie), sardonix (brun), crisopraz (verde), agat (cu striațiuni de diferite nuanțe) etc. Piatră semiprețioasă folosită din antichitate pentru cilindri cu inscripții și pentru giuvaieruri, în special sub formă de camee. **C.** este utilizată și în prezent pentru obiecte de podoabă (inele, brățări etc.) și pentru confecționarea mojarelor (fr. *calcédoine*, it. *calcedonio*, germ. *Chalzedon*, engl. *chalcedony*). V.D.

CALCOGRAFIE (gr. *halkos*, cupru) Denumirea generică a gravurii pe cupru și, prin extensie, a tuturor procedeelor de gravură în adîncime. Termenul se aplică colecțiilor de tiraje gravate în adîncime, uneori și plăcilor de gravură păstrate spre a fi imprimate. Au existat „societăți de calcografie", în Franța, Italia și Germania (fr. *chalcographie*, it. *calcografia*, germ. *Chalkographie, Kupferstichkunst*, engl. *chalcography*). A.P.

CALD (ton) → **culoare**

CALDARIUM Piscina cu apă caldă, la termele romane. *V.* și **terme** I.C.

CALENDAR (lat. *Kalendae*, ziua întîi a fiecărei luni) Obiect sau publicație ilustrate, care marchează diviziunea timpului în luni și zile. Cel mai vechi **c.** ilustrat, realizat de Filocalus, datează din 354, dar reprezentările calendaristice cu simboluri — în special zodiacale — se cunosc din perioada antichității egiptene și elene. În Evul Mediu și în Renaștere, prin apariția cărților de rugăciuni (*Livre d'heures*), cu anluminuri zodiacale, arta **c.** a atins culmi ale realizării artistice (*Cartea de rugăciuni a ducelui de Berry*, sec. 14, cu miniaturi — scene peisagistice ilustrînd fiecare lună a anului). Începînd din sec. 15, astfel de **c.** au fost gravate, apoi tipărite, adăugîndu-li-se, cu timpul, și felurite date și informații legate de munca în fiecare anotimp, de fenomenele astronomice, sfaturi agricole, gospodărești, medicale, precum și scrieri de divertisment sau educative, toate cu ilustrații corespunzătoare (tip de publicație ce se numește și almanah). Centre importante de difuzare a **c.** erau Augsburg și Nürnberg, apoi Basel, Zürich și Frankfurt pe Main, iar în sec. 18-19, Franța, Anglia, Austria și S.U.A. Adesea, la ilustrarea **c.** colaborau artiști de seamă (în sec. 16, Urs Graf, Nikl. Manuel Teutsch; în sec 19, Daumier, Grandville, Chodowiecki). Începînd din aceeași perioadă, **c.** cuprindeau și o bogată ilustrație satirică. În România, **c.** ilustrate au fost foarte numeroase, începînd din sec. 18. Ele includeau imagini religioase și laice; printre primii autori ai unor astfel de ilustrații se află Protoiereul Mihail Strilbițki, la Iași. În Transilvania apăreau multe **c.** ilustrate, în limba română, iar în Moldova, sub îngrijirea lui Gh. Asachi și, mai tîrziu, a lui Alex. Asachi, aceste **c.** au devenit, prin răspîndirea și popularitatea lor, o adevărată tribună de educație patriotică și de informare multiplă (*Calendarul, Amicul Poporului, Albina* etc.). În sec. 20, **c.** de lux sînt ilustrate cu fotografii sau reproduceri după opere de artă (fr. *calendrier*, it. *calendario*, germ. *Kalender*, engl. *calendar*). *V.* și **menolog, sinaxar** A.P.

CALFĂ În sistemul medieval de accedere la meșteșug, grad intermediar de instruire, între ucenic și meșter, care presupune însușirea elementelor de bază ale meseriei și necesitatea perfecționării proprii prin frecventarea, timp de cîțiva ani, a unuia sau a mai multor ateliere celebre de același profil, din propria țară sau din zone îndepărtate. Timpul și obligațiile impuse de stagiul de **c.**, ca și probele practice necesare pentru a deveni meșter, diferă în funcție de loc și de timp și sînt stabilite prin statutele de breaslă. *V.* și **breaslă, probă de măestrie** T.S.

CALICIU (lat. *calix*) În terminologia catolică, desemnează potirul aurit și bogat ornamentat, în care se amestecă vinul și apa destinate oficierii liturghiei (fr. *calice*, it. *calice*, germ. *Kelch, Messkelch*, engl. *chalice, communion cup*). *V.* și **potir** T.S.

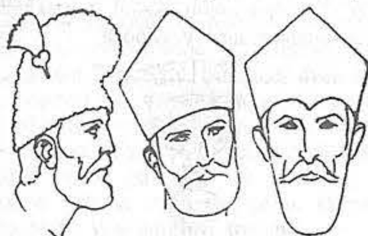
CALICOT (CALICO sau **CALICUT) 1.** Pînză fină din fire de bumbac. **2.** Pînză de bumbac, uni sau imprimat, importată din India (termenul derivă de la numele orașului indian Calicut, din statul Malabar). V.D.

CALIGRAFIE (gr. *kalos*, frumos, *graphein*, a scrie) Scriere frumoasă cu funcție artistică. A avut și are un rol constitutiv în arta extrem-orientală și orientală. În cultura artistică europeană, **c.** a avut un rol proeminent în arta cărții (pînă la inventarea tiparului). Manuscrisele irlandeze din Evul Mediu timpuriu, apoi cele franceze, germane, românești, rusești ș.a. cuprind capodopere de finețe **c.** În arta modernă din a doua jumătate a sec. 20, influența **c.** extrem-orientale a jucat un rol accentuat în programele unor curente artistice, cum ar fi tașismul, gestualismul, conceptualismul (fr. *calligraphie*, it. *calligrafia*, germ. *Schreibkunst, Schönschreibkunst*, engl. *calligraphy, penmanship*). A.P.

CALOTĂ Boltă realizată din cărămidă (mai rar din piatră), reprezentată de porțiunea superioară a unei sfere tăiate de un plan orizontal aproximativ la nivelul diametrului (**c.** *sferică*) sau mai sus de acesta. Se descarcă fie direct pe zidurile perimetrale, fie prin intermediul unui tambur pe pandantivi sau pe trompe de colț. Reprezintă soluția predilectă de acoperire a spațiului central al naosului din bisericile ortodoxe, în consonanță cu un sens simbolic precis, care determină și programul iconografic. Folosirea **c.** se extinde, cu începere din sec. 14, și asupra altor spații de cult (pronaos, pridvor, altar chiar). În Occident, **c.** este mai rar folosită (fr. *calotte*, it. *calotta*, germ. *Schale*, engl. *cupola*). T.S.

CALPAC (turc. *kalpak*) **1.** Căciulă înaltă din blană, împodobită cu fulie de pene prinsă cu o bijuterie în formă de broșă cu piatră prețioasă, purtată de domnitori în sec. 16-17 (Mihai Viteazul, Vasile Lupu etc.). **2.** Căciulă cilindrică din piele, sau stofă, tivită

cu blană, purtată de domnitori şi boieri în ţările române, ca şi în Rusia, la începutul sec. 19 (fr. *colback*, it. *colbac*, germ. *Bärenmütze, Husarenmütze).* A.D.

CAMAIEU (fr.) Pictură monocromă în care relieful formelor şi adîncimea spaţială sînt realizate cu ajutorul tonurilor aceleiaşi culori. Procedeul, cunoscut încă din antichitate sub numele de *monochroma*, s-a păstrat în cîteva din picturile murale de la Pompei şi Herculanum. Utilizat pe reversul tripticurilor sau ca prim stadiu al unor picturi (*v.* **procedeul flamand**), a fost preluat şi apoi dezvoltat de italieni sub numele de *chiaroscuro* (clarobscur). A „făcut modă" în sec. 18. Este folosit şi pentru decorarea unor interioare, ca şi în ceramică, cînd la decorarea pieselor se folosesc tonurile unei singure culori sau a două culori, producînd un efect asemănător cameelor antice (fr. *camaïeu*, it. *chiaroscuro, monocromato*, germ. *Camaieu-Malerei, Grisaille, grau in grau*, engl. *camaieu, monochrome painting). V.* şi **grisaille** L.L. şi V.D.

CAMEE 1. Piatră semipreţioasă, dură, uneori formată din straturi de culori diferite, gravată în relief (tehnică opusă intaliei), cu figuri sau motive decorative. Foarte preţuită în antichitate şi în Renaştere (mai ales în Italia), serveşte drept podoabă sau ca aplicaţii pe obiecte de artă decorativă. La începutul sec. 19, **c.** gravate cu scene antice sînt specifice bijuteriilor din epoca Primului Imperiu. **2.** Biscuit alb, aplicat pe un fond albastru, gri sau verde, folosit de ceramistul englez Josiah Wedgwood pentru servicii de masă şi piese de artă decorativă. **3.** Tehnică de decorare în relief a sticlei, inventată de egipteni şi perfecţionată de romani (fr. *camée*, it. *cammeo, gemma lavorata a rilievo*, germ. *Kamee*, engl. *cameo).* V.D.

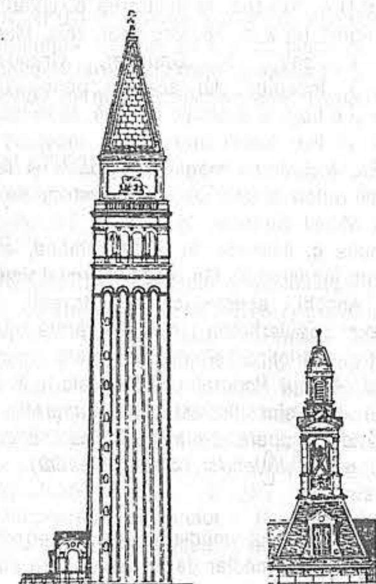
CAMERA MORMINTELOR → **gropniţă**

CAMFOR (lat. *camphora)* Materie albă, aromatică şi volatilă, extrasă din laur sau preparată pe cale chimică. Altădată intra în compoziţia unor verniuri folosite pentru pictura pe lemn (facilita dizolvarea răşinilor, conferea verniurilor o anumită supleţe, însă le şi matiza). Nume vechi (în erminii): *camfur, canfor* (fr. *camphre*, it. *canfora*, germ. *Kampfer*, engl. *camphor).* L.L.

CAMILAFCĂ (gr. *kamelaukion)* Termen semnificînd acoperămîntul pentru cap al prelaţilor ortodocşi, avînd forma unui trunchi de con foarte puţin înclinat, îmbrăcat cu un văl (negru pentru mitropoliţi, episcopi şi stareţii mînăstirilor importante, alb pentru patriarhi) care acoperă şi umerii, fiind unul din însemnele autorităţii eclesiastice, alături de crucea pectorală, engolpion, nabederniţă şi cîrjă. T.S.

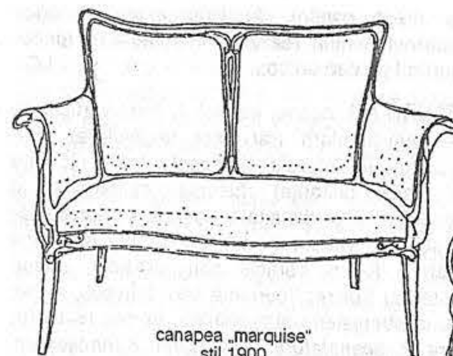

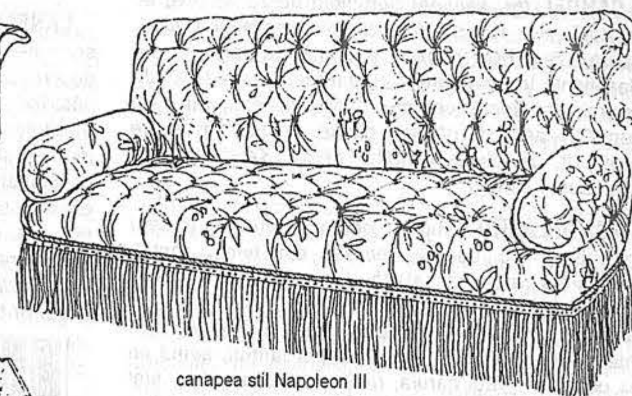
CAMPANILĂ (it. *campana*, clopot) **1.** La bisericile italiene, turn independent foarte înalt, de secţiune pătrată sau circulară, destinat să adăpostească, la nivelul superior, clopotele. Cele mai celebre **c.** sînt: la Domul din Florenţa — concepută de Giotto, la cel din Pisa — cea înclinată, la San Marco din Veneţia. **2.** Prin extensie, în spaţiul francez şi german, mic pavilion cu traforuri plasat deasupra unei clădiri, în care se află un clopot sau un orologiu (fr. *campanile*, it. *campanile, torre campanaria*, germ. *Glockenturm*, engl. *bell-tower).* T.S.

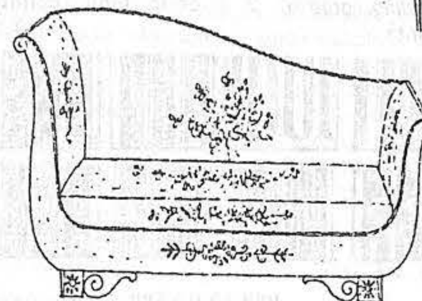

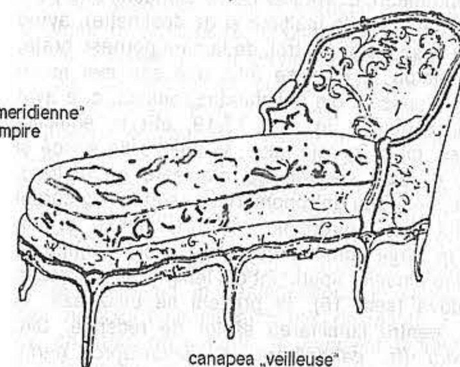
CANAFAS Pînză tare de cînepă, folosită în gravură la ştergerea plăcilor gravate înainte de a fi impregnate cu cerneluri tipografice (fr. *canevas*, it. *canavaccio, filindente, filondente*, germ. *Stramin*, engl. *canvass).* I.P.

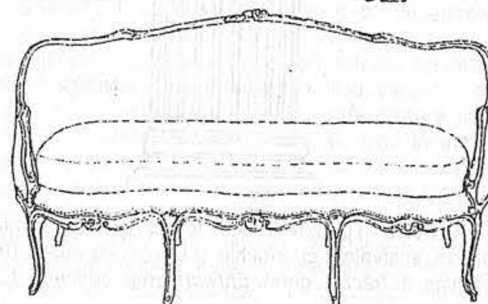
CANAPEA 1. Bancă tapisată pe care se pot aşeza două sau mai multe persoane. Pe cînd divanul e fără

canapea „marquise" stil 1900

canapea stil Napoleon III

canapea „meridienne" stil Empire

canapea „veilleuse" stil Ludovic XV

canapea „ottomane" stil Ludovic XV

spătar şi rezemătoare pentru braţe, iar şezlongul are doar tăblii, la cap şi picioare, **c.** are spătar pe trei laturi şi poate avea saltea, perne şi suluri. Apărută în Franţa la sfîrşitul sec. 17, ca piesă a garniturilor de salon (cu măsuţă, fotolii şi scaune), a luat formele stilurilor istorice ulterioare şi diferite denumiri: **c.** pentru două persoane: ~ **causeuse** sau ~ **tête à tête** sau ~ **marquise** (Franţa sec. 17), ~ **settee** (Anglia sec. 18, stil Queen Anne); **c.** pentru trei-patru persoane: ~ **ottomane, c.** mare cu spătarul în curbă lină (în gondolă, sin. *sofa);* ~ **meridienne**, tip de **c.** pentru siestă; ~ **veilleuse**, cu spătarul mai înalt la căpătîi şi mai scund la picioare; ~ **biliard**, înaltă, cu scăriţă, pentru a urmări jocul de biliard; ~ **la borne, c.** de formă circulară, montată în jurul unui stîlp cu suport pentru plante ornamentale, plasată în mijlocul salonului în stilul Napoleon III. **2.** Cuvînt folosit în lumea balcanică pentru pat de odihnă *(lit de repos)* (fr. *canapé*, it. *canape, lettuccio*, germ. *Kanapee*, engl. *settee).* C.R. şi A.N.

CANAT 1. Partea mobilă a unei uşi, ferestre, piese de mobilier, care pivotează, liberă sau în interiorul unui cadru, pe una dintre laturile deschiderii, prin intermediul unor balamale (fr. *volet*, it. *impannata, imposta*, germ. *Fensterladen*, engl. *window-shutter).* **2.** Termenul mai este folosit şi pentru a desemna aripile (voleurile) de altar (fr. *volet*, it. *sportello, portela laterale, valva*, germ. *Flügel, Klappe*, engl. *shutter, folding wing, wing-panel). V.* şi **poliptic** T.S.

CANAVA → **canevas**

CANCEL (lat. *cancellus*, balustradă) Balustradă, parapet sau grilaj scund, decorat de regulă cu însemne simbolice, care separa în primele secole ale creştinismului spaţiul sanctuarului de cel al bisericii propriu-zise. Din acesta, în Biserica răsăriteană, prin adăugarea succesivă a unor registre de icoane, se dezvoltă iconostasul, în timp ce în aria catolică, piesa rămîne folosită în forma originară pînă în sec. 20 (fr. *chancel*, it. *cancello, pluteo, parapetto del presbiterio*, germ.

Altarschranken, Chorschranken, Brüstungsplatte, engl. *closure-slab). V.* **iconostas, templon** T.S.

CANDEL (gr. *kantion)* Sortiment de zahăr care se prezintă sub forma unor cristale prismatice mari, translucide. Era utilizat altădată în pictură ca plastifiant în *mordanţii* preparaţi din zeamă de usturoi, în unele cerneluri colorate etc. Sin. (în erminii): *zahăr de gheaţă, cantie, cantion* (fr. *sucre candi,* it. *zucchero candito,* germ. *Kandis-zucker,* engl. *sugar candy).* L.L.

CANDELABRU Suport pentru lumînări (recent înlocuit şi cu becuri) realizat din lemn, metal, marmură, ceramică, sticlă (mai rar din piatră), prezentînd două tipuri, în funcţie de modalitatea de sprijin: **c.** atîrnat de bolţi sau plafoane prin intermediul unuia sau al mai multor lanţuri, avînd un ax central în jurul căruia, radiar sau concentric, sînt montate lumînări; **c.** sprijinit pe un piedestal sau pe o mobilă (în funcţie de înălţime şi de destinaţie), avînd un soclu şi un picior central, de la care pornesc braţe, sau un platou în care se înfig una sau mai multe lumînări. Cunoscut din antichitatea romană, **c.** a avut o largă răspîndire în sec. 17-19, atît în edificiile religioase, cît şi în cele laice. În funcţie de epocă şi de stil, **c.** este decorat cu elemente geometrice, vegetale, zoo- sau antropomorfe; uneori întreg corpul obiectului este antropomorf (Erfurt, statuie **c.** din 1160). În ţările române cele mai vechi exemplare aparţinînd ambelor tipuri sînt din lemn şi se păstrează în Moldova (sec. 16). În prezent se utilizează, în special, pentru iluminarea sălilor de recepţie. Sin. *policandru* (fr. *candélabre,* it. *candelabro,* germ. *Leuchter,* engl. *candelabrum, lampstand). V.* şi **sfeşnic** T.S. şi V.D.

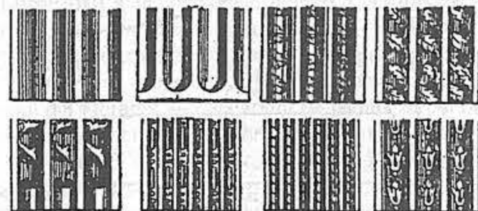
CANDELĂ Obiect de cult alcătuit dintr-un vas de sticlă, în care se pune untdelemn şi o feştilă care se aprinde, introdus într-un suport metalic de forma unui coş, suspendat prin intermediul unor lănţişoare în faţa icoanelor, semnificînd permanenţa rugăciunii. Derivă din tradiţia paleocreştină — de origine romană — a opaiţelor de cult. În arta românească, cele mai valoroase sînt realizate din argint traforat în ajur, ciocănit şi cizelat şi sînt prevăzute cu inscripţii dedicatorii (numeroase piese din sec. 17 şi din epoca brâncovenească). T.S.

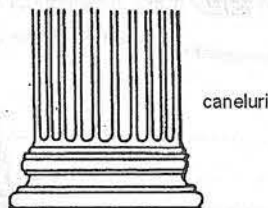
CANEFORĂ (gr. *canephora,* purtătoare de coş) **1.** În antichitate, cariatida purtînd pe cap un coş ce

serveşte drept capitel. **2.** Prin extensie, orice reprezentare feminină realizată în relief sau ronde-bosse purtînd pe cap un coş. I.C.

CANELURĂ (lat. *canna,* trestie) **1.** Şanţ vertical de secţiune semicirculară (rar uşor unghiulară) care decorează de jur-împrejur (tangente între ele sau păstrînd mici distanţe) fusurile coloanelor şi pilaştrilor. Forma şi densitatea diferă în funcţie de marile stiluri arhitectonice. **2.** Motiv decorativ asemănător, dispus vertical sau elicoidal, uneori ornamentat cu frunze, fleuroane sau denticuli, folosit mai ales în ebenisterie şi argintărie, în sec.16-18 (fr. *cannelure,* it. *scanalatura, stria,* germ. *Kannelierung,* engl. *fluting, groove). V.* şi **doric, ionic, corintic, ordonanţă** T.S.

CANEVAS Termen vechi, folosit şi sub forma *canava,* echivalent cu crochiu şi uneori, cu eboşă (fr. *canevas,* it. *traccia,* germ. *Entwurf,* engl. *outline).* L.L.

CANON (gr. *kanon,* regulă) **1.** Folosit cu înţelesul de normă, regulă, lege, termenul **c.** cuprinde ansamblul regulilor impuse în reprezentarea artistică, avînd ca sursă considerente de ordin politic, religios, filozofic sau artistic. Are implicaţii în tipul de proporţii, tipul de reprezentare, cromatică, tipul de spaţiu, iconografie. Începînd cu antichitatea orientală, se poate distinge în fiecare epocă existenţa unui **c.** Ca normă cu privire la raporturile dimensionale ale corpului uman, cel mai vechi **c.** este **c.** *hieratic,* propriu artei egiptene, căreia degetul mijlociu al mîinii îi servea drept model. Cel mai celebru **c.** antic este **c.** *lui Polyclet* (sec. 5 î.H.), care pare a fi decelabil în cunoscutul său *Dorifor,* în care înălţimea capului intră de şapte ori în lungimea întregului personaj. **C.** *lui Lysip* (sec. 4 î.H.), ilustrat prin *Apoxiomenos,* prezintă un tip uman înalt şi mai zvelt: înălţimea capului intră de 8 ori în lungimea întregului personaj. La fel de alungit este şi **c.** *lui Vitruviu* (sec. 1 î.H.), cunoscut astăzi ca „pătratul celor vechi", deoarece tipul prezentat de el se înscrie într-un pătrat (tangenţa se realizează la extremitatea superioară a capului, la tălpile picioarelor desfăcute, în sensul literei V inversate, şi prin extremităţile membrelor superioare întinse orizontal). Acest **c.** stă la baza majorităţii **c.** create începînd cu epoca Renaşterii. Dintre acestea, cel mai cunoscut astăzi, este probabil, **c.** *lui Leonardo da Vinci.* Albrecht Dürer ajunge la unele concluzii personale, după care proporţiile umane depind deopotrivă de cerinţe stilistice şi de raporturi matematice. Jean Cousin (sec. 16), inspirat din Vitruviu, imaginează un **c.** care va deveni apoi clasic. Alte asemenea reprezentări aparţin lui Giovanni Paolo Lomazzo (sec. 16), Chrysostome Martinez (sec. 17), Gottfried Schadow (1764-1850), Paul Richer etc. Cercetările moderne asupra proporţiilor corporale, efectuate prin măsurători şi studii statistice, ajung la ideea pluralităţii tipurilor umane, variate şi interesante din punctul de vedere al creatorului. Pe de altă parte, repetarea neîncetată a normelor aceluiaşi **c.** riscă să producă monotonie şi rutină (fr. *canon,* it. *canone,* germ. *Kanon,* engl. *canon).* **2.** Parte mediană fixă a textului şi ritualului liturghiei catolice, ilustrată în *Sacramentare,* cu începere din sec. 8-9, cu aşa-numitele „imagini canonice", legate de simbolistica morţii lui Hristos. I.C., L.L. şi T.S.

CANOPE **1.** Oraş din Egiptul antic. **2.** Vas egiptean în care erau depuse părţile corpului care nu puteau fi mumificate, capacul antropomorf reluînd trăsăturile defunctului. La sfîrşitul Imperiului Nou, pe capac sînt reprezentaţi cei patru fii ai lui Horus, fiecare avînd rolul de a proteja cîte un organ. **C.** erau făcute din lemn, alabastru, ceramică sau calcar, în Imperiul Vechi, începînd cu Imperiul Nou, şi din faianţă. Din sec. 11 î.H. (dinastia XXI), viscerele sînt tratate cu substanţe care să împiedice putrefacţia şi sînt repuse în interiorul corpului, ceea ce determină declinul **c.** **3.** Termen ce desemnează, în general, ceramica antropomorfă etruscă din sec. 7-6 î.H., avînd aceleaşi funcţiuni (fr. *canopes,* it. *vasi canopici, canopi,* germ. *Canope, Eingeweidekrüge,* engl. *canopus, canopic vases).* I.C.

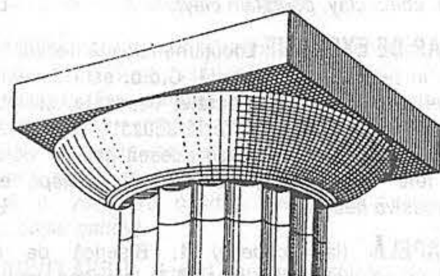
CANT, PE ~ Sistem de a monta cărămizile în zidărie culcate pe muchea lungă, punînd în evidenţă grosimea piesei respective. În zidăria netencuită sau acoperită cu un glet subţire, combinaţiile de cărămizi puse **pe c.** contribuie la efectul decorativ al faţadelor (arhivolte intrînde, casetaj etc.) (fr. *poser de champ,* it. *canto,* germ. *kantenweise,* engl. *on edge, on the narrow side).* T.S.

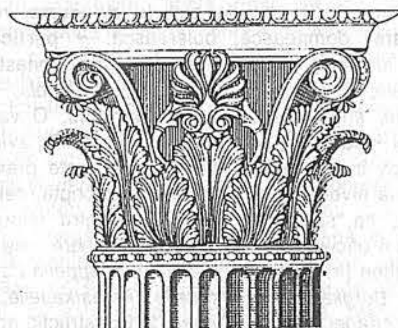
CAOLIN (chin. *kaoling,* colină înaltă) Argilă fină, albă, cu o stabilitate absolută, în compoziţia căreia predomină silicatul de aluminiu hidratat. Utilizări: la prepararea unor grunduri, ca materie-suport a culorilor-lac, ca material de umplutură, la zugrăveli, la fabricarea porţelanurilor etc. Sin. *alb de c., argilă (albă, de China, de pipă, de porţelan), bolus alb, ocru alb, pămînt alb* (var. *de Smirna), pămînt (de pipă, de ţarigrad)* (fr. *kaolin,* it. *caolino,* germ. *Porzellanerde,* engl. *china clay, porcelain clay).* L.L.

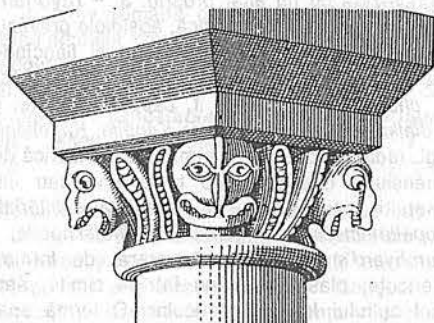
CAP DE EXPRESIE Locuţiune folosită frecvent mai ales în perioada academistă. **C.d.e.** este denumirea generică a unei figuri, pictate, desenate, sculptate, caracterizată printr-o expresie acuzată, prin trăsături accentuate, care sugerează adesea pasiuni violente (fr. *tête d'expression,* germ. *Charakterkopf,* engl. *expressive head).* L.L.

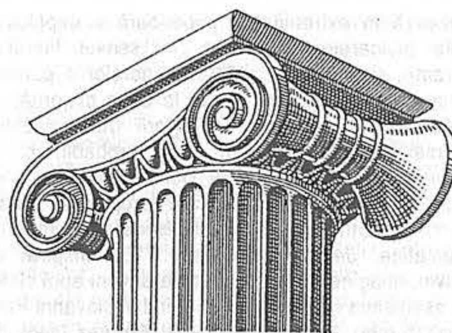
CAPELĂ (lat. *capella)* **1.** Biserică de mici dimensiuni, izolată sau plasată în interiorul unei alte construcţii, făcînd parte fie dintr-un ansamblu cu altă destinaţie decît cea de cult (**~ de curte,** regală, princiară, domnească, boierească; **~ particulară,** într-o locuinţă), fie dintr-un ansamblu monastic (fr. *chapelle,* it. *cappella, chiesetta, chiesnola,* germ. *Kapelle,* engl. *chapel). V.* şi. **paraclis.** O variantă este şi **~ palatină,** tip de construcţie aulică, avîndu-şi originea în arhitectura carolingiană; este prevăzută cu două nivele, primul servind drept criptă, cel de-al doilea, ca spaţiu de cult sau pentru importante reuniuni oficiale. Printre cele mai celebre este **c.** de la Aachen (fr. *chapelle palatine,* it. *Cappella Palatina,* germ. *Burgkapelle, Hofkapelle, Palastkapelle,* engl. *castle chapel, palatial chapel).* **2.** Construcţie anexă a unei biserici mai mari, comunicînd direct cu aceasta şi prevăzută cu un altar propriu. **3. ~ rayonante,** în arhitectura romanică şi gotică, absidiole prevăzute cu altare, debuşînd în deambulatoriu şi flancînd-o pe cea din axul bisericii, dedicată, de regulă, Fecioarei (fr. *chapelle rayonnante,* it. *cappella radiale,* germ. *Radialkapelle, ausstrahlende Kapelle, Kapellenkranz,* engl. *radiating chapel);* **~ cimiterială,** biserică de mici dimensiuni, destinată, de la origine sau ulterior, deservirii unui cimitir (fr. *chapelle cimitériale,* it. *cappella mortuaria,* germ. *Friedhofskapelle,* engl. *churchyard's chapel);* **~ funerară,** de forma unei bisericuţe, plasată sau nu într-un cimitir, serveşte strict cultului funerar particular. O formă aparte o constituie **~ osuar:** spaţiul în care se păstrează — în cadrul mînăstirilor — osemintele deshumate ale călugărilor decedaţi de mai mult timp. În mediul catolic, adesea, acestea sînt **c.** duble, la nivelul inferior fiind osuarul, iar la cel superior — **c.f.** (fr. *chapelle funéraire,* it. *cappella funeraria,* germ. *Grabkapelle, Totenkapelle,* engl. *feretory).* T.S.

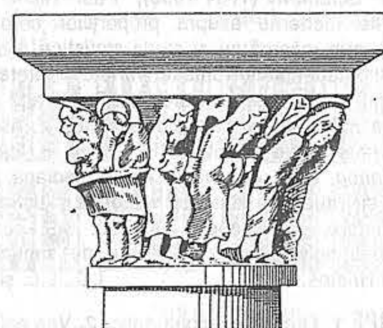
CAPITEL Piesă componentă a unei coloane, reprezentînd partea sa superioară, care transmite sarcinile arcadei, bolţii sau arhitravei de sprijinit, celorlalte elemente constitutive. Datorită importanţei funcţiei pe care o îndeplinesc, **c.** au beneficiat în decursul timpului şi de o specială atenţie acordată de decoratori. **C.** contribuie adesea la definirea stilistică a unei edificiu sau a unor părţi ale sale (*v.* **corintic, doric, ionic, ordonanţă**). În Evul Mediu, în afară de **c.** care împrumută forme din repertoriul clasic (tip

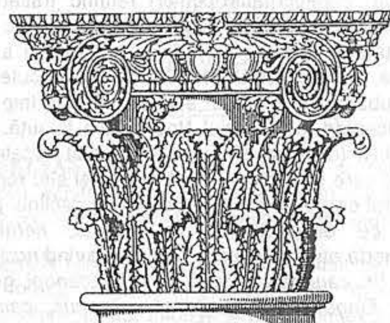

capitel doric

capitel corintic

capitel cu capete

capitel ionic

capitel istoriat

capitel compozit

corintic) sau numai anumite elemente (volute, frunză de acant) apar şi c. caracteristice: ~ **istoriat**, tip de c. figurativ care ilustrează scene din Noul şi Vechiul Testament — în romanic; ~ **cu capete** — în goticul timpuriu; ~ **compozit**, realizat din combinarea de elemente de sorginte diferită (fr. *chapiteau*, it. *capitello*, germ. *Kapitell*, engl. *capital*). T.S.

CAPITLU (lat. *capitulum*) Ansamblul canonicilor desemnaţi să deservească o biserică episcopală, care hotărăsc împreună cu episcopul în problemele religioase ale eparhiei. În Evul Mediu, c. avea un rol important în alegerea tipului arhitectonic şi a decoraţiei catedralelor, în solicitarea meşterilor, în urmărirea activităţii materiale şi financiare a şantierelor de constructori şi de pictori. Prin extensie, nume dat reprezentanţilor călugărilor dintr-o mînăstire catolică, care se ocupă împreună cu abatele de administrarea şi buna rînduială a acesteia. Ei se adunau de regulă într-o *sală capitulară*, construcţie reprezentativă, de mari dimensiuni, din cadrul ansamblului monastic (sala capitulară de la mînăstirea cisterciană Cîrţa — jud. Sibiu) (fr. *chapitre de chanoines, chapitre de moines*, it. *capitolo*, germ. *Kapitel*, engl. *chapter*). T.S.

CAPO DI MONTE Manufactură italiană de porţelan tandru, întemeiată în 1743, în apropierea oraşului Napoli, de Carol III de Bourbon, rege al Celor Două Sicilii (1716-1788). Faptul că meşterii flamanzi şi germani lucrează aici, între 1743 şi 1759, explică anumite trăsături care trădează o influenţă a porţelanurilor realizate la Meissen. Cînd Carol III devine rege al Spaniei, atelierele se închid vremelnic (1744-1756), o parte din lucrători fiind trimişi la Buen Retiro, lîngă Madrid, pentru a crea o manufactură de porţelan. Fiul lui Carol III, Ferdinand V, redeschide atelierele, pe care le transferă, în 1773, în palatul regal din Napoli. Primele produse — casete, tabachere, vase, mai rar servicii de ceai — sînt decorate cu motive policrome (scene cu personaje, amoraşi) în relief pe fond alb-crem. O producţie caracteristică a manufacturii **C.d.M.** o constituie statuetele din porţelan-biscuit reprezentînd ţărani şi pescari napolitani sau personaje din comedia italiană din repertoriul operei. Aceste figurine, al căror aspect este plin de savoare şi vioiciune, prezintă o vădită disproporţie între trup şi cap (capul este comparativ foarte mic). La sfîrşitul sec. 18, ornamentaţia este influenţată de gustul pentru antichitate (apar peisaje cu Vezuviul, scene din frescele de la Herculanum şi Pompei). În sec.19, se adoptă stilul Primului Imperiu şi stilul neoclasic. **C.d.M.** a funcţionat pînă în 1834. Datorită celebrităţii de care s-a bucurat, s-au făcut numeroase imitaţii care circulă şi azi. Mărci: N cu coroană deasupra (în albastru); după 1771, apar monogramele FR şi RF (Ferdinandus Rex sau Real Fabbrica). V.D.

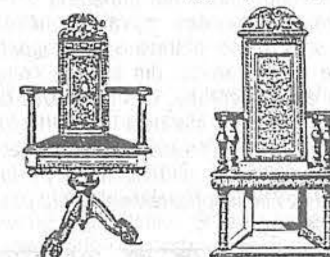
CAPODOPERĂ Operă de seamă, reprezentativă pentru un artist, pentru o şcoală sau pentru o epocă. (În pofida sensului literal al termenului, care sugerează unicatul, se vorbeşte adesea despre mai multe c. ale aceluiaşi artist.) (fr. *chef-d'oeuvre*, it. *capolavoro, capo d'opera*, germ. *Hauptwerk, Meisterwerk*, engl. *masterpiece)*. L.L.

CAPRICCIO (it). **1.** Operă pictată sau desenată într-o manieră realistă, în care apar fie ansambluri peisagistice imaginare, marcate uneori de nostalgii arcadiene (sînt figurate porticuri, arcuri de triumf, poduri, palate; Canaletto, de pildă, pictează celebra statuie ecvestră a lui Verrocchio, *Colleoni*, în mijlocul unor ruine etc.), fie compoziţii cu motive bizare, în care precumpăneşte mai degrabă imaginaţia, decît „realitatea" faptului reprezentat. Genul era foarte răspîndit în sec. 18, numeroase c. fiind semnate de Giovanni Antonio Canale, zis Canaletto, Francesco Guardi, Francesco Zuccarelli etc. **2.** Serie de gravuri sau desene reunite sub un titlu comun, fără a avea neapărat o legătură tematică strictă între ele. Denumirea de c. se presupune a proveni de la gravorul Jacques Callot, primul care a gravat o serie de imagini purtînd acest titlu. C. celebre au fost create de Piranesi, Tiepolo, Goya (fr. *caprice*, germ. *Capriccio*, engl. *capriccio)*. L.L. şi A.P.

CAPUCIN Pigment galben închis, produs pe bază de anilină, utilizat în pictura de ulei, dar mai ales în boiangerie. L.L.

CAPUT MORTUUM Pigment roşu violaceu, rece, preparat artificial. Este un oxid de fier nehidratat (alături de roşul englez, pompeian, Van Dyck etc.). Culori de acelaşi fel erau numite în antichitate *rubrica*, iar mai tîrziu *colcotar, amatisto, amatito* etc. În pofida bizareriei numelui, **c.m.** este o culoare durabilă, stabilă. L.L.

CAQUETOIRE (fr.) Termen utilizat în sec. 15-16, pentru un tip de scaun din lemn, cu şezuta pătrată sau trapezoidală, spătar înalt şi rezemători, montat pe trepied fix sau cu pivot. În mod obişnuit, se aşezau în faţa focului din cămin, pentru conversaţii intime, de unde provine şi denumirea, preluată din limbajul popular (fr. *caquetoire, caqueteuse*, it. *confidente, seggiola bassa*, germ. *Plauderstuhl*, engl. *caqueteuse chair, conversational chair, gossip chair)*. C.R.

CARAFĂ Flacon din sticlă sau din cristal, cu gîtul strîmt şi partea inferioară bombată, folosit pentru diferite băuturi, prezentat uneori pe un platou decorat cu motive asemănătoare. În sec. 17-18, c. au o largă răspîndire în Europa, cele mai apreciate fiind cele din cristal de Boemia. Sin. *garafă* (fr. *carafe*, it. *caraffa, boccia*, germ. *Karaffe, Wasserflasche*, engl. *decanter)*. V.D.

CARAT Unitate de măsură folosită pentru cîntărirea pietrelor preţioase (echivalent cu 0,205 g). În mod eronat, termenul se utilizează şi la evaluarea aurului şi a perlelor (fr. *carat*, it, *carato*, germ. *Karat*, engl. *carat, troy-weight)*. V.D.

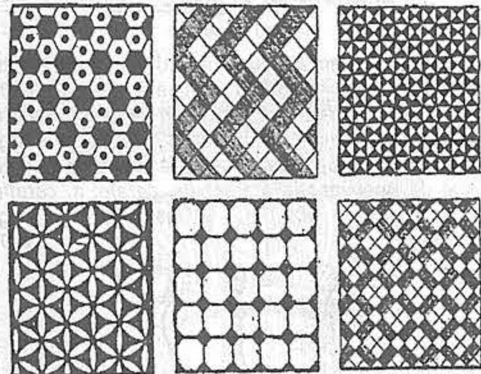
CARAVANSERAI Ansamblu de construcţii tipic oriental, amplasat pe marile drumuri comerciale sau de pelerinaj musulmane, alcătuit dintr-o incintă întărită şi din diferite corpuri de clădiri (săli comune, un fel de chilii individuale, depozite, magazii) organizate în jurul uneia sau a mai multor curţi interioare, menite să-i adăpostească pe călători şi bunurile lor. De cele mai multe ori era prevăzut şi cu

o baie şi cu o moschee (fr. *caravansérail*, it. *ospizio per le caravane*, germ. *Karawanserai*, engl. *caravanserai*). T.S.

CARBON BLACK (engl.) Pigment din grupul negrurilor de fum, a cărui invenţie datează din 1864 (S.U.A.), obţinut prin arderea gazului natural. Sin. *diamond black*. L.L.

CARCASĂ **1.** Construcţie constituind partea de tîmplărie pe care se asamblează componente ale unei mobile (fr. *bâti*, it. *imbastitura*, germ. *Rahmwerk*, engl. *frame-work*). **2.** Structura lemnoasă a unei piese de mobilier capitonată (cu iarbă de mare, cîlţi, vată etc.), îmbrăcată cu materiale textile, piele. Sin. *ramă, schelet* (fr. *carcasse, ossature*, it. *carcame, ossatura, scheletro*, germ. *Gestell*, engl. *body*). C.R.

CARELAJ Sistem de pavaj constînd din asamblarea unor piese pătrate sau poligonale, de piatră, gresie sau ceramică, din a căror compunere rezultă şi un efect decorativ. **C.** este folosit din sec. 12, adoptat de ceramiştii olandezi în sec. 16 (plăci de Delft). Părăsit în sec. 18, revine la modă în sec.19 (fr. *carrelage*, it. *ambrogetta, mattonamento, pavimento a mattonelli*, germ. *Fliesenpflaster*, engl. *flag pavement, tile paving, flooring*). T.S.

CAREU Spaţiu plasat în faţa sanctuarului, la întretăierea transeptului cu nava centrală a bazilicilor romanice şi gotice. Acoperit, de regulă, cu o boltă pe ogive, este marcat, mai cu seamă în arhitectura germanică, de un turn-clopotniţă înalt, de secţiune pătrată sau poligonală, iar în cea franceză de o fleşă înaltă (fr. *carré du transept*, it. *incrocio*, germ. *Vierung, Quadrat der Vierung*, engl. *crossing*). T.S.

CARIATIDĂ (gr. *Karyatis*, preoteasa din Karyai, în Laconia) Statuie feminină — drapată după moda antică sau seminudă — care îndeplineşte într-un edificiu rolul unei coloane. Motiv originar din Orient care apare în Grecia în sec. 5-6 î.H., la templele ionice. Exemplul cel mai celebru îl constituie *Loja* **c.** din Erehteionul de pe Acropola Atenei. Este varianta feminină a Atlantului. Tema **c.** se regăseşte la edificiile de epocă romană şi va fi reluată mai ales din Renaştere (fr. *caryatide*, it. *cariatide*, germ. *Karyatide, Gebälkträgerin*, engl. *caryatid, columnar figure*). I.C. şi T.S.

CARICATURA (it. *caricare*, a încărca, a şarja) Gen al graficii — mai rar întîlnit şi în pictură sau sculptură — în care artistul imprimă realităţii evocate o notă critico-satirică ori umoristică. Executată în desen, în litografie sau în alte forme de gravură, **c.** este, prin destinaţia ei, legată de mijloacele de comunicare în masă, dezvoltîndu-se astfel mai ales o dată cu apariţia presei. În funcţie de realităţile asupra cărora se opreşte, **c.** poate fi politică, socială, de moravuri, portretistică (aceasta avînd un caracter predominant de divertisment). Efectul satiric şi umoristic al **c.** este obţinut prin îngroşarea şi exagerarea acelor elemente din realitate socotite a fi criticabile. Această estetică de bază a **c.** s-a schimbat foarte puţin de-a lungul timpurilor, un adaos constituindu-l, o dată cu apariţia tiparului şi mai ales a presei, frecvenţa textului care însoţeşte **c.** Există şi diferenţe de accent şi tensiune afectivă, care delimitează categorii de **c.**: de la grotesc şi dramatic la fantastic, descriptiv, bonom şi chiar idilic. **C.**, fiind un concept grafic tematic, este legată în mică măsură de evoluţii stilistice, mai curînd fiind determinată de suita evenimentelor istorice şi sociale. Originea **c.** coboară în papirusurile egiptene, în arta elină, în cea romană. În Evul Mediu, elemente caricaturale moralizatoare există atît în sculptura, cît şi în pictura bisericească. În timpul reformei şi al războaielor ţărăneşti, în perioada Renaşterii, semnalăm numeroase **c.** anonime sub forma foilor volante gravate. Cu Leonardo da Vinci apare în Italia **c.** portretistică, avînd caracter de studiu fizionomic. În sec. 17, în Franţa, gravura lui J.Callot aparţine în bună măsură genului **c.** social-politice. În sec. 18, în Anglia, cu W.Hogarth, **c.** de moravuri atinge unul din vîrfurile ei calitative. La sfîrşitul sec. 18 şi începutul sec. 19, ciclurile de gravuri împotriva războiului ale lui Goya ilustrează valorile **c.** dramatico-satirice. Sec. 19, caracterizat de dezvoltarea jurnalismului şi a litografiei, cunoaşte cea mai puternică înflorire a **c.** din toate vremurile. Apar acum în Franţa publicaţii satirice cum sînt: „La caricature", „Charivari" (unde se afirmă H.Daumier, Gavarni, Grandville, Philipon, Traviès ş.a.), în Anglia revista „Punch", în Germania „Fliegende Blätter" şi „Kladderadatsch", iar spre sfîrşitul sec. „Simplicissimus". În primele două decenii ale sec. 20, **c.** politică dobîndeşte în multe ţări un rol de seamă. G.Grosz şi Otto Dix sînt printre cei mai de seamă caricaturişti din prima jumătate a sec. nostru. După 1950, în S.U.A. dezvoltarea **c.** este remarcabilă (S.Steinberg, originar din România). Astăzi, **c.** din presă i se adaugă **c.** de şevalet şi **c.** benzilor desenate. În România, **c.** are origini vechi, detectabile în pictura exterioară din pridvoarele bisericilor medievale, în scena Judecăţii de apoi. În sec. 19, apar numeroase publicaţii umoristice („Aghiuţă", „Ghimpele", „Bobîrnacul", „Gura Satului" ş.a.). Tematica este predominant politică. Principalii caricaturişti sînt: H.Dembiţchi, H.Trenk, C.Jiquidi, Tantal (Rola Piekarski). În Transilvania predomină **c.** socială. La începutul sec. 20, mulţi artişti de seamă lucrează **c.** social-politice pentru publicaţiile umoristice sau cu rubrici umoristice („Adevărul", „Belgia Orientului", „Facla", „Furnica", „Flacăra", „Cronica ", „Seara" etc.), pe teme antidinastice şi legate de problema ţărănească (Iser, Ressu, Şirato, Steriadi, Hîrlescu, Vermont, Petrescu-Găină). După 1918, **c.** din presa democratică (N.Tonitza în „Socialismul", I.Ross în „Adevărul", „Cuvîntul liber" şi „Rampa", Anestin în „Vremea", Aurel Jiquidi, B'Arg, Aurel Dragoş) abordează teme de ordin social. Există, de asemenea, o bogată producţie de **c.** portretistice (Steriadi, Ressu, V.I.Popa, Gic Săvulescu, Gruia Păunescu ş.a.). Figurile de actori, scriitori, savanţi, oameni politici intră în circuitul zilnic al imagisticii de presă. După 1944, ca şi afişul, **c.** a găsit numeroşi adepţi în toate generaţiile de artişti (fr. *caricature*, it. *caricatura*, germ. *Karikatur, Spottbild*, engl. *cartoon, lampoon*). A.P.

CARMIN Culoare de un roşu-vişiniu intens, obţinută din gogoşile insectei denumite coşenilă *(coccus cacti)*, originară din Mexic şi aclimatizată în Europa după descoperirea Americii. S-a folosit mult în boiangerie. Pentru pictură, colorantul se fixează pe o materie neutră (alumină etc.), însă culorile

rezultate, frumoase la început, se decolorează şi pot dispărea la lumină. A purtat nume diverse (adesea comune cu ale cîrmîzului vegetal): **c.** *(de coşenilă, lac, Nacart), cîrmîz, grana*, (var. *gana*) *kermes, lac (caminat, de cîrmîz, florentin, münchenez, parizian, vienez), roşu (de coşenilă, de rodie)*. Poartă numele de **c.** o serie de culori diferite ca tentă, natură, mod de fabricaţie şi destinaţie: **~ de carthame → carthame; ~ de indigo**, colorant utilizat în boiangerie, obţinut din indigo; **~ de purpură**, colorant sintetic modern, preparat din anilină; **~ d'orseille → orsel; ~ galben**, lac galben-oliv de origine vegetală, instabil; **~ Nacart**, numele purtat altădată de un **c.** de bună calitate; **~ olandez**, roşu de slabă calitate, preparat altădată din gumi-lac; sin. *lac indian, lacque-lacque*; **~ permanent**, pigment organic contemporan, superior anilinelor, apărut în S.U.A.; **~ violet**, culoare-lac preparată din esenţa unui lemn tropical, instabilă la lumină (fr. *carmin*, it. *carminio*, germ. *Karminrot*, engl. *carmine*). L.L.

CARNAŢIE Culoare compusă prin amestec prealabil, cu care se pictau odinioară chipurile şi părţile descoperite ale corpului uman. În pictura bizantină, **c.** era preparată, de obicei, din ocru, bol şi alb de plumb, fiind aplicată numai peste proplasmă, sau includea şi glycasmul. Şi în Apus se prepara cam la fel, aplicîndu-se peste proplasma numită aici verdaccio; după sistemul medieval de lucru, culoarea era pregătită în trei mici vase, diferind ca ton: „una mai deschisă ca alta" (Cennini). Sin. *carne*. (var. *carnea trupului), peliţă, plasmă, sarcă* (grec. *sarx, sarcomata*) (fr. *carnation*, it. *carnagione*, germ. *Fleischfarbe*, engl. *flesh tone, flesh tint, flesh colour*). L.L.

CARNE → carnaţie

CAROIAJ (fr. *carroyage*) Metodă de mărire, de micşorare sau de reproducere la aceeaşi scară a unui desen sau a unei picturi. Suprafaţa originalului şi cea pe care se face transpunerea se împart în acelaşi număr de pătrate. Urmărind îndeaproape desenul din fiecare pătrat, transpunerea imaginii originale este mult mai uşurată. Metoda se foloseşte şi pentru mărirea schiţelor mai complexe ale pictorilor, dar mai cu seamă pentru desenarea cartoanelor în pictura murală. *V.* **carton** L.L.

CAROL II, STIL ~ → Restauraţie engleză, stil ~

CAROL IV, STIL ~ Cunoscut convenţional sub acest nume, **s.C.IV** reprezintă reacţia neoclasică apărută în Spania după 1750-1760, sub domnia lui Carol III, protectorul săpăturilor de la Pompei şi Herculanum, admirator al lui Mengs, pe care-l aduce la Madrid în 1761. Artizanii aduşi din Franţa, influenţa stilurilor engleze Adam, Sheraton şi Hepplewhite şi legătura cu regatul Neapolelui conduc către o sinteză proprie decorativismului iberic, care va generaliza formele de inspiraţie antichizantă sub domnia lui

Carol IV, ce se vor contamina mai tîrziu, sub domnia lui Ferdinand VII, cu motivele Empire (sp. *estilo Carlos IV).* C.D.

CAROL X, STIL ~ → **Restaurație, stil** ~

CAROLINGIANĂ, ARTĂ ~ denumire dată ansamblului fenomenelor artistice tipice Occidentului la sfîrșitul sec. 8 și începutul sec. 9, care a primit denumirea după împăratul franc Carol cel Mare (742-814). Ideea statului centralizat creat de acesta a avut o mare influență asupra dezvoltării artistice, unificînd morfologia plastică, de la capiteluri la desenul de carte, revigorînd tradiția figurativă a antichității tîrzii, sub semnul unei așa-numite „renașteri". În arhitectura aulică se face apel la tradiția imperială bizantină; Capela palatină de la Aachen, (Aix-La-Chapelle, arhitect Odo de Metz, 805), reia structura centrală a Bisericii San Vitale din Ravenna, în timp ce pentru cea monastică se preferă tipul bazilical (Centula, azi St.-Riquier, Corvey), care conține deja în sine premisele romanicului. Lucrările de artă monumentală s-au pierdut, păstrîndu-se numai exemplare de plastică mică (coperțile Evangheliarului de la Lorsch, fildeș, Muzeul Vatican, începutul sec. 9, statuia ecvestră zisă a lui Carol cel Mare, sfîrșitul sec. 8, Luvru, Paris). Genul cel mai bine păstrat este cel al cărții miniate, în numeroase mînăstiri organizîndu-se scriptorii care lucrau pentru curtea imperială, producția lor putînd fi departajată pe mai multe grupe. Cel mai important este așa-numitul Grup Ada. Unul dintre cele mai celebre scriptorii se afla în Mînăstirea de la Reichenau. În biblioteca Bathyaneum din Alba-Iulia se păstrează o mare parte dintr-un *Codex aureus, Tetraevangheliarul de la Lorsch* (cealaltă jumătate la Vatican) datînd din această perioadă. T.S.

CAROU 1. Piesă pătrată, plată, din ceramică glazurată sau nu, ori din piatră, folosită pentru pavimente (fr. *carreau de pavement,* it. *ambrogetta, formella, mattonella, piastrella; quadrello di pavimento,* germ. *Fliese, Bodenfliese, Kachel,* engl. *flag-stone, pavement-tile).* 2. Fiecare dintre suprafețele vitrate care alcătuiesc panoul mare al canatului unei ferestre. În Evul Mediu și în Renaștere, avînd dimensiuni mici și forme diferite (pătrat, romb, hexagon) se montau în rame de plumb, prinse apoi în cadre de lemn (fr. *carreau de vitre,* it. *vetro,* germ. *Scheibe, Fensterscheibe,* engl. *window-pane, pane of glass). V.* și **rondel** T.S.

CARTE DE RUGĂCIUNI Termen modern desemnînd o culegere de texte cu conținut pios, destinată în principal uzului laicilor, atît pentru cultul particular, cît și pentru participarea la ritualurile sacre colective. Ea înlocuiește parțial vechile ceasloave sau *Livres d'heures.* T.S.

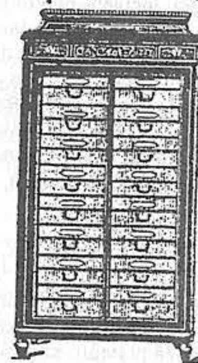
CARTEL (fr.) Pendulă de perete, din lemn, bronz aurit sau alt material, cu extremitatea inferioară terminată în unghi sau în cul-de-lampe; foarte frecvent în sec. 18, în stilul rococo, se caracterizează prin decorul vegetal asimetric sau în volute care înconjură cadranul (fr. *cartel,* it. *orologio da muro,* germ. *Kartelluhr, Wanduhr,* engl. *wall-clock, cartel-clock, hanging-clock).* V.D.

CARTHAME Culoare-lac roșie, extrasă din florile plantei orientale (aclimatizată în Europa) numită *carthamus tinctorius.* Mult folosit în boiangerie, colorantul a fost înlocuit de aniline. Pigmentul preparat pentru pictură, fără durabilitate, a fost și el abandonat. *V.* și **carmin** L.L.

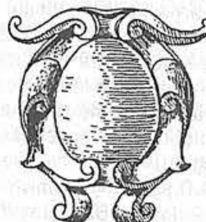
CARTON 1. Suport din hîrtie tare, cu o grosime variabilă, utilizat pentru pictură și desen. Deși într-un mediu prea uscat se desfoliază, iar într-altul prea umed se umflă și se gondolează, are cîteva calități care îl fac util: nu crapă și nu e atacat de insectele xilofage, e semirigid și ușor transportabil. Dacă pasta de hîrtie din care se fabrică este de bună calitate și dacă este bine presat, **c.** se situează printre suporturile bune. Impresioniștii și pictorii sec. 20 îl folosesc adesea pentru realizarea unor lucrări relativ reduse dimensional. 2. Desen executat pe hîrtie, care urmează a fi decalcat pe mortarul umed al frescei (în Italia, hîrtia tare pe care se executau astfel de desene se numea *cartone).* Uneori poate fi colorat sumar. Întrucît se decalchează, personajele și celelalte elemente reprezentate se execută la mărimea finală a operei. **C.** sînt utilizate și în alte tehnici: mozaic, tapiserie, vitraliu. Născute din dificultatea pictorului de a-și desena compoziția direct pe mortarul proaspăt, primele **c.** cunoscute datează din Renaștere (sec. 16). Erau mărite prin metoda caroiajului după schițe mici (colorate și finisate) opere ale unor mari artiști. Socotite la început ca simple lucrări pregătitoare și, ca atare, păstrate întîmplător, valoarea **c.** a fost revelată abia în secolele următoare. Printre **c.** de mare valoare care ne-au parvenit se numără cele executate de Rafael pentru *Școala din Atena,* pictată pe zidurile Vaticanului etc. (fr. 1. *carton,* 2. *carton, carton de tapisserie, carton de vitrail,* it. 1-2. *cartone,* germ. 1. *Pappe,* 2. *Karton, Riss, Patrone, Visierung, Vorzeichnung, Webekarton, Scheibenriss,* engl. 1. *cardboard, millboard, pasteboard,* 2. *cartoon, full sized drawing, tapestry cartoon, stained glass cartoon, working drawing for glass);* ~ **gravat,** exemplar unicat realizat prin gravarea cu acul sau prin răzuire, a unei plăci de carton acoperit cu un strat de tuș. **C.g.,** reprodus tipografic, este folosit în special în ilustrația de carte (fr. *carton à gratter,* germ. *Schabpapier,* engl. *cardboard for scraping).* L.L. și A.P.

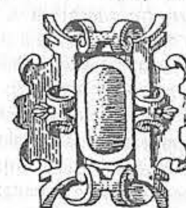
CARTONAJ (fr. *cartonnage)* Operație menită să protejeze stratul de culoare al unei opere pictate pe parcursul rantoalării și mai ales al transferului (transpunerii) picturii. Constă în lipirea pe suprafața pictată a mai multor hîrtii subțiri și solide, cu ajutorul unui clei reversibil; în final, acestea sînt scoase treptat, prin umezire cu apă rece. L.L.

CARTONIERĂ Piesă de mobilier cunoscută în Franța din sec. 18, care servește la clasarea și păstrarea de documente și ustensile de scris. Poate avea forma unui dulap de mici dimensiuni, cu rafturi și sertare, închis cu uși sau panou rulant, cu caracter de sine stătător sau al unei etajere așezată pe un birou, constituind anexa acestuia (fr. *cartonnier,* it. *scaffale,* germ. *Schreibtisch mit Pappschubfächern, Dokumentenschrank,* engl. *file-case).* C.R.

CARTUȘ 1. În Egipt, element decorativ de formă ovală, în interiorul căruia era înscris numele faraonului. 2. Ancadrament pictat sau sculptat, de diferite forme, cu marginea ondulată, purtînd în centru o inscripție, o emblemă, o dată sau folosit adesea exclusiv ca element decorativ, plasat pe frontispiciul unui edificiu, deasupra unei uși etc. 3. Motiv ornamental oval, format din volute, frunze, lujere, înconjurînd o monogramă, un blazon sau o inscripție, aplicat pe partea frontală a unei piese de artă decorativă (tapiserie, ceramică, argintărie, mobilier); frecvent folosit din sec. 16 pînă în prezent (fr. *cartouche,* it. *cartella, cartoccio, cartellino,* germ. *Kartusche, Rollwerk,* engl. *scroll).* I.C. și V.D.

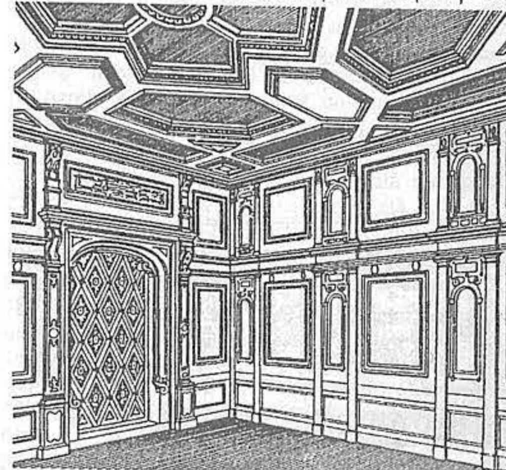
CASA SCĂRII Spațiu în general interior, delimitat sau nu de pereți proprii, în care se desfășoară pe verticală scara care unește diversele nivele ale unei clădiri. În arhitectura medievală, scările de acces exterioare la unele turnuri, la podurile bisericilor fortificate sau la turnurile-clopotniță ale bisericilor sau ale incintelor întărite erau adăpostite în construcții speciale, adosate pereților respectivului edificiu (fr. *cage d'escalier,* it. *vano d'una scala,* germ. *Treppenhaus,* engl. *staircase). V.* și **turnuleț de scară** T.S.

CASĂ DOMNEASCĂ Construcție spațioasă ridicată în interiorul mînăstirilor din Țara Românească și Moldova, destinată adăpostirii temporare a Domnului, ctitor al mînăstirii, și a familiei sale. De regulă, este alcătuită dintr-un beci boltit, suprapus de un nivel de locuit, construit tot din piatră sau cărămidă, prevăzut cu încăperi spațioase, precedate de foișoare, scări monumentale și avînd uneori loggii. Cele mai vechi **c.d.** păstrate se află la mînăstirea Putna, datînd din vremea lui Ștefan cel Mare. Printre cele mai mari este cea de la mînăstirea Hurez. T.S.

CASĂ EGUMENEASCĂ În ansamblurile monastice ortodoxe, corp independent sau grup de încăperi, locuit de egumen și avînd spații speciale de reprezentare. Cea mai veche păstrată la noi se află în incinta mînăstirii Cîmpulung (sec. 17); în stare de ruină se conservă cea de la Mînăstirea Brâncoveni (sec. 17) și foarte bine păstrată este cea de la Mînăstirea Dintr-un lemn (1715). Sin. *Stăreție.* T.S.

CASĂ ROMANĂ În arhitectura romană putem distinge mai multe tipuri de locuință, în funcție de locul în care erau construite. Astfel în Roma antică exista o diferențiere pe cartiere, în: oficiale (destinate regelui sau împăratului), aristocratice și populare, precum și între locuința de oraș *(villa urbana)* și locuința de țară *(villa rustica).* În cartierele sărace, **c.** avea inițial o structură monocelulară construită pe un plan ovoidal. Ulterior, capătă o dezvoltare în suprafață și în elevație, după structura caselor din cartierele aristocratice. **C.** bogată *(domusul)* se dezvolta pe un plan rectangular, camerele fiind construite în jurul atriului. Distingem, de asemenea, în afară de locuința particulară, **c.** de raport *(insula)* împărțită în apartamente *(cenacula).* I.C.

CASETAJ Sistem funcțional-decorativ folosit la realizarea unui tavan, unei bolți sau la pereții unei

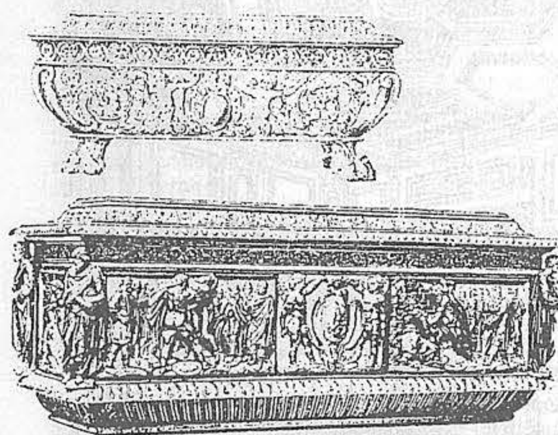

mobile mari, prin asamblarea artistică a mai multor panouri decorative alcătuind casete; întrebuinţat în arhitectura elenistică (altarul din Pergam), în cea romană (bolta Panteonului din Roma), în Renaştere etc. T.S.

CASETĂ 1. Cutie de dimensiuni mici, din lemn, metal, lac, cel mai adesea decorată, destinată păstrării unor obiecte preţioase (bijuterii, corespondenţă), sau a unor moaşte de sfinţi (*v.* şi **relicvar**) (fr. *cassette*, it. *cassetta, scatola*, germ. *Kästchen, Schatulle*, engl. *casket*). 2. În arhitectură, sistem constructiv-decorativ în care un element central — bloc de piatră făţuită sau bolovan — este plasat într-o zidărie mixtă, astfel încît este flancat de elemente verticale distincte din cărămidă şi marcat orizontal de asize realizate din acelaşi material. Este caracteristic arhitecturii bizantine din epoca paleologă şi celei din Ţara Românească din sec. 16. 3. Parte constitutivă a unui plafon sau a unei bolţi, marcînd o unitate independentă formată din pătrate precis delimitate de cadre proprii, cu suprafaţa interioară decorată în relief sau realizată dintr-o succesiune de retrageri. Prin asamblarea lor se obţine un plafon casetat (fr. *caisson*, it. *cassettone*, germ. *Kassette*, engl. *coffer, lacunar*). T.S.

CASSAPANCA (it.) Mobilă constituită dintr-o ladă de zestre, dotată cu spătar şi rezemători, adosată la perete. Apare în sec. 15 la Florenţa, avînd o largă răspîndire şi în alte regiuni din Italia. Construită din lemn de nuc, stejar, conifere, formele, dimensiunile şi decorul (sculptat, intarsiat, pictat) sînt inspirate în Renaştere cu precădere de sarcofagele antice, romane. În decursul sec. 16 predomină structurile masive, impozante, cu elemente constructive, şi motive ornamentale preluate din arhitectura barocă. C.R.

CASSONE (it.) Termenul se referă la o categorie de lăzi de interior din sec. 14-16. Piesă de mobilier impozantă prin forme, dimensiuni, bogăţia decorului

cassone stil Francisc I

sculptat, pictat, intarsiat (fr. *coffret de mariage*, germ. *Hochzeitstruhe*, engl. *bride's chest, marriage casket*). *V.* şi **ladă de zestre** C.R.

CASTEL (lat. *castellum*, loc întărit) 1. În Evul Mediu, locuinţă seniorială întărită, cu structură specifică, alcătuită din construcţii cu forme şi destinaţii diferite, grupate în jurul unei curţi interioare. În România, cele mai bine conservate sînt cele de la Hunedoara (sec. 15) şi Bran (sec.14), ambele în stil gotic. 2. Prin extensie, denumire dată şi părţii centrale a unui ansamblu întărit, alcătuită din biserica unei aşezări, şcoala, locuinţa pentru preot, amenajări defensive. Sin. *Burg* (ex: „Castelul" din partea centrală a oraşului Mediaş). Ulterior denumire purtată de locuinţele regale sau senioriale din oraşele de provincie, sau de la ţară. În România, **c.** de Renaştere tîrzie — la Criş (jud. Mureş), Medieşul aurit (jud. Satu-Mare), Lăzarea (jud. Harghita), din sec. 16-17) (fr. *château*, it. *castello*, germ. *Schloss, Burg*, engl. *castle*). T.S.

CASTELDURANTE (azi Urbania, lîngă Urbino) Atelierele italiene de maiolică din acest oraş sînt cunoscute din sec. 15; perioada lor de înflorire se situează în sec. 16, cînd, sub patronajul ducilor de Urbino, se realizează platouri, servicii de masă, vase de farmacie etc. de o factură originală, dintr-o pastă fină şi uşoară, cu un colorit cald, alcătuit dintr-o bogată gamă de tonuri de verde. Ornamentele preferate: *a candelieri, a groteschi, a trofei*. Vasele sînt decorate cu medalioane care reprezintă chipuri de bărbaţi sau de femei, instrumente muzicale sau poartă inscripţii referitoare la conţinutul vasului. Bordura platourilor este decorată cu frunze, măşti, busturi, trofee şi adesea cu motivul *bianco sopra bianco*. După sec. 17, activitatea atelierelor din **C.** se restrînge. Mărci (în sec. 16): Nicola da V (Nicola Pellipario da Urbino); F.D. (Francesco Durantino). V.D.

CASTELLI Important centru italian de faianţă, situat lîngă Napoli, cunoscut din Evul Mediu. Meşterii care au lucrat la **C.** s-au preocupat continuu de ameliorarea calităţii pastei ceramice, a glazurilor şi a decorului. În sec. 18, produsele se bucură de o mare preţuire. Serviciile de masă şi vasele, cu forme destul de complicate, sînt ornamentate cu scene religioase, cîmpeneşti sau galante; coloritul se bazează pe tonuri de roşu-carmin, liliachiu, galben şi verde deschis. Mărci: iniţialele L.G.P.; S.G. (ceramişti din familia Grue, care activează între 1670 şi 1750); Bernardino Gent (Gentili); C.G.P. şi P.G. (ceramişti din familia Gentili, care au activat între 1670 şi 1813). V.D.

CASULĂ (lat. *casula*) Veşmînt de cult catolic, lucrat dintr-o stofă preţioasă şi împodobit — din Evul Mediu pînă în epoca barocă — cu broderii figurative, sau numai cu benzi de material diferit, purtat peste alba cu ocazia oficierii liturghiei. Poartă uneori şi denumirea de *ornat*. Echivalent al felonului (fr. *chasuble*, it. *pianeta*, germ. *Kasel*, engl. *chasuble*). T.S.

CAŞERARE → **maruflaj**

CAŞMIR (ŞAL) Ţesătură dreptunghiulară purtată pe umeri de femeile indiene, executată cu fire din lîna extrem de fină a caprelor din regiunea Caşmir sau a Munţilor Himalaya. Confecţionarea manuală (de către bărbaţi şi femei) a unei piese necesită 1-1,5 ani. Unele **c.** sînt în întregime ţesute, altele brodate, cele mai valoroase prezintă o broderie dublă — separat pe avers şi apoi pe revers; în sec. 16-18 se foloseau pînă la 300 culori, mai tîrziu numărul lor s-a redus la 64. Cele mai vechi **c.** aveau ornamente numai pe bordurile înguste (circa 30 cm), ţesute cu fire de mătase, uneori şi cu fire de aur sau de argint. Motivele florale, reprezentînd la început plante cu rădăcini, se transformă mai tîrziu în vase cu flori, prin combinarea tradiţiei caligrafice iraniene cu stilul naturalist al sec. 17; către mijlocul sec. 18, apare motivul de con, care se transformă, în sec. 19, într-un ornament ondulat. Alte tipuri: cu fondul în degradeu, de formă pătrată, cu un medalion mare în centru şi cîte un sfert de medalion în colţuri (sec. 18-19). Introduse în Europa la sfîrşitul sec. 18, şalurile **c.** se bucură de mare favoare pînă către 1860. În Anglia şi Franţa se fabrică mecanic (fr. *cachemire*, it. *cascimirra*, germ. *Kaschmirschal*, engl. *cashmere*). V.D.

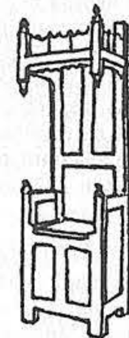
CAT Denumire veche pentru etaj. *V.* şi **nivel**

CATACOMBĂ Denumire generică pentru un sistem subteran de cimitire, alcătuit din galerii şi anumite spaţii mai ample, în pereţii cărora se săpau nişe (*cubicula*) pentru depunerea defuncţilor, astupate apoi cu lespezi cu inscripţii şi uneori cu decor. Sistemul a fost practicat în antichitatea tîrzie, la Roma, Neapole, în Italia de Sud, Sicilia, Africa de Nord, Asia Mică şi Crimeea. Nu este specific paleocreştin, deşi aceste **c.** sînt cele mai cunoscute, cele mai vechi aparţinînd creştinilor din Roma şi datînd din perioada 150-200. Pictura parietală a **c.** aparţine primelor manifestări de artă paleocreştină, cele mai vechi păstrate fiind din prima jumătate a sec. 3; ca stil şi iconografie se inspiră din arta romană tîrzie, conferind reprezentărilor împrumutate o valoare simbolică. Cele mai cunoscute **c.** se află pe Via Appia, pe Via Latina şi pe Via Nomentana, purtînd denumirea de Lucilla, Domitilla, Celixt etc. (fr. *catacombe*, it. *catacombe*, germ. *Katakombe*, engl. *catacomb*). T.S.

CATAPETEASMĂ (gr.) Draperie brodată, care separa spaţiul „Sfintei sfintelor" de cel al „Sfintei", în templele vechi ebraice. O dată cu instalarea templonului şi apoi a iconostasului în bisericile ortodoxe, **c.** denumeşte draperia din spatele uşilor împărăteşti (*v.* şi **dveră**). În mod curent, termenul este întrebuinţat astăzi chiar pentru iconostas (fr. *iconostase*, it. *iconostasi*, germ. *Ikonostas, Altarscheidewand*, engl. *iconostasis*). T.S.

CATEDRALĂ Biserică principală legată, la origine, de prezenţa nemijlocită a unui scaun episcopal. Prin extensie, denumire acordată bisericii mai importante dintr-un oraş în care funcţionează mai multe lăcaşuri de cult (fr. *cathédrale*, it. *cattedrale, duomo*, germ. *Kathedrale, Münster, Dom*, engl. *cathedral church, minster*). T.S.

CATEDRĂ (lat. *cathedra*, amvon) Termen semnificînd, în bisericile paleocreştine, locul de unde se răspîndea noua învăţătură, iniţial de către apostoli, apoi de către urmaşii lor — episcopii —, care predicau şezînd pe un scaun înalt, mai tîrziu pe un tron sau în apropierea acestuia. Ulterior, denumire dată tronului somptuos, construit din lemn, piatră sau metal, din bisericile principale legate de prezenţa unui scaun episcopal, de pe care episcopul locului răspîndea învăţătura oficială a Bisericii (fr. *chaire*, it. *cattedra*, germ. *Katheder, Bischofsstuhl*, engl. *bishop's throne*). *V.* şi **catedrală** T.S.

CATIFEA Ţesătură din lînă, bumbac, mătase sau fibre sintetice, moale cu aspect pluşat, lucioasă cu reflexe, cu armură simplă, avînd pe avers perii minusculi ai unei bătături sau urzeli suplimentare, tăiaţi sau tunşi la o înălţime de cca 1 mm; folosită pentru îmbrăcăminte şi mobilier. Cunoscută de popoarele orientale, mai ales de persani, **c.** este introdusă, în sec. 12, în Italia (la Veneţia, Genova, Amalfi, Lucca şi Florenţa se ţes **c.** cu model, de inspiraţie orientală, care circulă în toată Europa). În Franţa, prima fabrică de **c.** este înfiinţată la Lyon, în 1536, urmată de alte fabrici la Amiens, Tours, Rouen. În sec. 17, **c.** este răspîndită şi în alte ţări europene, prin lucrătorii protestanţi refugiaţi din Franţa, din cauza persecuţiilor religioase (fr. *velours*, it. *velluto*, germ. *Samt*, engl. *velvet*). După procedeul prin care se obţin efectele ornamentale, există mai multe tipuri de **c.**: ~ **bagheera**, **c.** foarte aspră, cu buclele netăiate; ~ **broşată**, ţesătură de diferite culori pe fond de **c.**; ~ **cizelată**, **c.** cu părul aplatizat pe unele porţiuni (cu fierul cald), în scopul formării unor motive

decorative ce contrastează cu porţiuni în uşor relief; folosită frecvent în sec. 16; ~ **de Genova, c.** cu ornamente vegetale mari pe fond de satin; mult imitată în Franţa, în sec. 17; ~ **de Lyon, c.** cu ţesătură densă, folosită pentru pălării şi îmbrăcăminte; ~ **de Utrecht, c.** folosită pentru îmbrăcarea mobilierului, ţesută din lînă şi păr de capră, pe fond de in sau de bumbac. Fabricată pentru prima oară de francezul Daniel Havart (sec. 17), stabilit la Utrecht, după edictul din Nantes. Olanda a exportat o mare cantitate de **c.d.U.** în Franţa, pînă în sec. 18; ~ **gen blană, c.** cu motive broşate din jenilie de mătase, cu aspect mătăsos, în uşor relief, dînd impresia unei blăni; ~ **gen miniatură, c.** cu motive minuscule, reprezentînd personaje diferit colorate; folosită în sec. 18 pentru îmbrăcăminte şi pentru mobilier (în special lectice); ~ **Grégoire, c.** cu decor pictat pe firele de urzeală, vizibil prin transparenţă, creată, în sec. 18, de pictorul de mătăsuri Grégoire din Lyon; secretul fabricării acestei **c.** s-a pierdut; ~ **imprimată, c.** cu desene diferit colorate, aplicate prin imprimare; ~ **jardinière, c.** policromă cu decor floral pe fond de satin; mult folosită în sec. 17; ~ **ripsată** sau **buclată, c.** cu părul netăiat, prezentînd coaste transversale, formate din bucle juxtapuse; folosită, în sec. 18, mai ales pentru îmbrăcăminte; ~ **sidefie (velours nacré), c.** cu aspect de perlă cu ape, datorită faptului că este de o culoare pe avers şi de alta pe revers; ~ **şifon (velours chiffon), c.** foarte fină, folosită, în special, pentru îmbrăcămintea feminină. V.D.

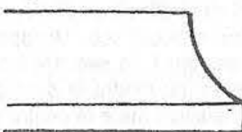
CATOLICON (gr.) Biserica principală dintr-o mînăstire athonită; în limbaj monahal, **c.** este numai partea centrală a acesteia, fără capelele anexe şi exonartexurile adăugate; prin extensie **c.** este biserica principală a unui ansamblu mînăstiresc ortodox, care are mai multe paraclise. **C.** athonite au un plan şi o structură tipice: un sanctuar dezvoltat (bema şi pastoforiile), naosul de plan pătrat supralărgit de două abside laterale, acoperit de o cupolă centrală sprijinită de 4 bolţi în semicilindru, care descriu în spaţiu o cruce cu braţe egale (cruce greacă), descărcate pe 4 coloane centrale libere, un pronaos îngust, care, cel mai adesea, este flancat de două capele, la rîndul lor prevăzute cu mici turle; întreg spaţiul din faţa acestora alcătuieşte un al doilea pronaos, întregul fiind precedat de un portic. T.S.

CAŢAVEICĂ Haină de origine orientală, lungă pînă la genunchi, prevăzută cu mîneci şi îmblănită cu hermină sau vulpe. Purtată la noi, în sec. 17-18, de doamne şi boieroaice, **c.** este prezentă şi în moda europeană din a doua jumătate a sec. 19. A.N.

CAUC (turc.) **1.** Pălărie de origine orientală, de forma unei calote, fără bor, din piele de miel sau postav, purtată în sec. 18-19, în epoca fanarioţilor, de boieri, apoi de negustori. **2.** Potcap din pîslă, purtat de călugării şi călugăriţele ortodoxe. A.N.

CAVETĂ Mulură concavă, cu profil în sfert de cerc, frecventă în decoraţia arhitectonică, folosită fie singură, fie mai ales în combinaţii cu alte tipuri de profile (fr. *cavet*, it. *cavetto*, germ. *halbe Hohlkehle*, engl. *hollow*). *V.* şi **scotie, tor** T.S.

CAZEINAT DE CALCIU Clei de cazeină mai concentrat, preparat din brînză de vaci (degresată) şi var stins (de preferinţă vechi). Prepararea lui se face prin frecarea insistentă a celor două materii, asociate de obicei în proporţie de cca două volume brînză pentru un volum de var. Se întrebuinţează în operaţiile de consolidare a tencuielilor de frescă, sau în alte lucrări de restaurare a picturii murale. În cazul burduşirilor mai pronunţate, în **c.d.c.** se introduce praf de marmură, nisip de rîu etc. L.L.

CAZEINĂ (lat. *caseus*, brînză) Substanţă proteică aflată în laptele mamiferelor în proporţie de cca 30 gr. la litru. (Există şi o **c.** vegetală, inutilizabilă pentru pictor sau restaurator.) Se extrage din lapte degresat, prin închegare. În comerţ se vinde o **c.** uscată, granulară ori praf alb-gălbui, numită, uneori, **c.** tehnică. Prin adaos de var, amoniac, borax sau sodă etc., se prepară cleiul de **c.** (sau „clei de brînză") socotit cel mai durabil dintre cleiurile tradiţionale; defectul lui principal este rigiditatea, motiv pentru care se întrebuinţează la prepararea grundurilor destinate suporturilor lipsite de flexibilitate. Din **c.** se prepară şi un clei folosit în restaurarea picturii murale (*v.* **cazeinat de calciu**). L.L.

CĂDELNIŢĂ Obiect de cult realizat din metal nobil sau comun, alcătuit din o cupă cu picior în care se pun cărbuni şi răşini parfumate, acoperită cu un capac care glisează pe un sistem de inele şi lănţişoare. Foarte des, atît cupa cît şi capacul sînt decorate, cu motive şi în tehnici variind în funcţie de epocă şi stil. În România, se păstrează cîteva piese deosebit de preţioase: **c.** de la Tismana, (sec. 14-15), cea de la Putna (sfîrşitul sec. 15), cea de la Bistriţa (începutul sec. 16) (fr. *encensoir*, it. *incensiere, turibolo*, germ. *Rauchgefäss*, engl. *censer, incensory*). *V.* şi **căţuie** T.S.

CĂLĂUZĂ Noţiune echivalentă cu unitate de măsură, modulul, preluată din terminologia medievală. (Cennini propune drept **c.** una din cele trei părţi ale chipului, măsurate pe verticală, deoarece le consideră egale între ele: „capul", adică fruntea şi creştetul, „faţa", adică lungimea nasului luată de la sprîncene în jos, sau „bărbia cu gura", deci distanţa dintre nas şi limita inferioară a bărbiei.) L.L.

CĂLŢUN Cizmuliţă scurtă, din postav, pîslă sau fetru, purtată ca încălţăminte de sărbătoare, în ţările române, în sec. 15-16. A.N.

CĂPĂTÎIE → **iniţială**

CĂPRIOR Una dintre piesele de lemn care intră în compunerea şarpantei. Sprijiniţi pe cosoroabă, pe **c.** se fixează scîndurile asterealei. Extremitatea inferioară a **c.** aflată între cosoroabă şi muchea învelitorii, este adesea decorată cu crestături (fr. *chevron*, it. *puntone*, germ. *Sparren*, engl. *chevron*). T.S.

CĂRĂMIDA SFÎNTĂ Una dintre imaginile achiropoiete ale lui Hristos, imprimată pe o cărămidă, găsită — conform legendei — în timpul unui asediu al cetăţii Edessa de către perşi. Tipologic, imaginea seamănă cu Mandylionul, de care este legată şi prin legenda originii. Sin. *keramion*. *V.* şi **mandylion** T.S.

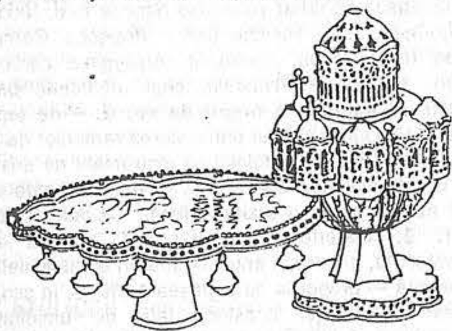
CĂRĂMIDĂ Material de construcţie avînd la bază argila, frămîntată, modelată manual sau în tipare, uscată la soare sau arsă. În funcţie de epocă şi de zonă, variază ca dimensiuni, forme şi tehnică de ardere. Construcţiile de **c.** sînt foarte frecvente în arhitectura bizantină şi de tradiţie bizantină, ca şi în goticul nordic (englez, din Ţările de Jos, din zona Mării Baltice). Tipurile de **c.** profilate, ca şi compoziţiile din **c.** lăsată aparentă, joacă un rol important în decoraţia arhitecturală. Tot cu rol decorativ se foloseşte **c.** *smălţuită*, frecventă în zonele din jurul Mării Baltice (în zona aşa-numitului „gotic de cărămidă"), în Balcani şi la unele monumente din Ţara Românească (biserica Mînăstirii Cobia — jud. Dîmboviţa, 1571 — cu parament în întregime din **c.** smălţuită policromă) (fr. *brique*, it. *laterizio, mattone*, germ. *Backstein, Ziegel*, engl. *brick*). *V.* şi **ceramică monumentală** T.S.

CĂRBUNE 1. Tehnică a desenului obţinută cu un instrument provenit din diferite esenţe de lemn ars, a cărui urmă neagră, puternică, a fost folosită, din cele mai vechi timpuri, pentru conturarea unor imagini pe piatră, zid, pergament şi, mai tîrziu, pe pînză şi hîrtie. Datorită supleţei şi manipulării lui uşoare, **c.** este întrebuinţat pentru schiţe şi studii, avînd un rol deosebit în proiectele de pictură monumentală. Asociat cu alte tehnici (acuarelă, sanguină), desenul în **c.** evidenţiază valorile expresivităţii. În contextul unor astfel de asocieri a fost cu predilecţie practicat de expresionişti (Max Beckmann, Schmidt-Rottluff, Kokoschka, Rouault, Marc Chagall). **C.** de bună calitate favorizează obţinerea unor griuri transparente şi rafinate, de o mare consistenţă. Un exemplu ilustru îl oferă desenele în **c.** ale lui Leonardo. În arta românească au creat valoroase desene în **c.** Nicolae Grigorescu, Iser, Tonitza, Ştefan Popescu, Corneliu Baba (fr. *charbon, fusain*, it. *fusaggine, carbone*, germ. *Kohle, Zeichenkohle*, engl. *charcoal, black chalk*); ~ **animal** → **negru de os**; **2.** ~ **de lemn**, material de lucru obţinut prin arderea ramurilor de tei, salcie, alun etc., larg folosit ca instrument de desen. Cu cît lemnul este mai ars, **c.** devine mai moale şi mai negru; peste o anumită limită se pulverizează uşor. **3.** Materie care, măcinată mărunt, era amestecată, uneori, în anumite straturi ale tencuielilor de frescă — proporţia nu depăşea 1,5% —, în scopul sporirii rezistenţei acestora faţă de umiditatea atmosferică. Umezeala absorbită de **c.** în anotimpurile ploioase şi reci era reţinută şi împiedicată să se difuzeze în masa tencuielii, urmînd să se evapore o dată cu căldurile verii. A.P. şi L.L.

CĂRŢI DE JOC Înaintea producţiei industriale de **c.d.j.** ilustrate cu motivele tip cunoscute astăzi, a existat, din timpuri foarte vechi, o producţie artistică de **c.d.j.** ilustrate de mînă (în China şi India încă din sec. 7-8 d.H., iar în Europa începînd din sec. 15, în Italia şi Germania), pictate în stilul miniaturilor de carte, cu motive şi personaje în costume de epocă. (I se atribuie pictorului elveto-german Konrad Witz astfel de **c.d.j.** pictate.) Curînd, gravura în acvaforte, uneori şi xilogravura, a luat locul picturii, imagistica rămînînd variată, pitorească, inspirată din realitatea înconjurătoare, uneori avînd o notă satirică, alteori caracterul unor mici scene de gen, semnate de artişti ca Beham şi Amman. În cursul sec. 16-18, **c.d.j.** gravate au fost produse pe scară largă de numeroşi artişti amatori, iar din sec. 19, pe scară industrială. La începutul sec. 20, a reapărut, în cercuri restrînse, interesul pentru **c.d.j.** artistice; se cunosc astfel de lucrări executate de Robert şi Sonia Delaunay ş.a. (fr. *cartes à jouer*, it. *carte da giuoco*, germ. *Spielkarten*, engl. *playing cards*). A.P.

CĂRŢI LITURGHICE Lucrări manuscrise sau tipărite, folosite de episcop, preot, diacon sau conducătorul corului pentru oficierea liturghiei, a rugăciunilor canonice sau la administrarea „tainelor". După conţinut şi structură, diferă în Biserica Răsăritului, de cele folosite în Biserica catolică şi în cele protestante — unde sînt mult mai puţin numeroase. În afară de textele consacrate — fixe sau variind în funcţie de derularea anului bisericesc—, conţin indicaţii de ritual. În Evul Mediu erau bogat ornamentate, în special liturghierele, slujebnicele, psaltirile. T.S.

CĂŢUIE Obiect de cult din metal preţios sau comun, format din o cupă cu picior şi capac semimobil (cu o balama fină), prevăzut cu un mîner, adesea realizat din o placă metalică montată orizontal, decorată prin incizie cu scene sacre; serveşte la arderea răşinilor aromatice (fr. *encensoir*, it. *incensiere, turibolo*, germ. *Rauchfass, Rauchgefäss*, engl. *censer, incensory, thurible). V.* şi **cădelniţă** T.S.

CEARĂ (lat. *cera)* Materie de origine animală, vegetală sau minerală, cu caracteristici specifice, utilizată din antichitate şi pînă astăzi (datorită, îndeosebi, impermeabilităţii ei la apă) în diverse moduri: ca aglutinant de bază al culorilor (encaustica, pictura modernă cu **c.**, „paştelurile" cu **c.** etc.), integrată parţial în culorile de ulei, ca peliculă protectoare a picturilor şi veniurilor finale, în procedeul numit ganosis, la crearea unor emulsii, în lucrările de restaurare, pentru lustruiri (fr. *cire*, it. *cera*, germ. *Wachs*, engl. *wax)*. Din **c.** de albine în amestec cu răşină şi grăsimi se obţine **~ de modelaj**, utilizată pentru calităţile ei plastice în sculptură (fr. *cire à modeler*, it. *cera a modellare*, germ. *Modellierwachs*, engl. *moulding wax) v.* şi **ceroplastică**; şi **~ de bordură**, folosită de gravori la bordarea plăcilor de metal, în gravura cu acizi (fr. *cire à border*, it. *cera a bordare*, germ. *Umbauwachs*, engl. *wax composition)*. Din **c.** naturală sau sintetică în combinaţie cu răşină şi asfalt se prepară verniul, solid, în pastă sau lichid, folosit ca strat protector pentru neutralizarea acţiunii acizilor în gravură; **~ pierdută**, procedeu de turnare a metalului după un model din **c.** (obţinut prin acoperirea statuii din ghips cu un tipar din gelatină, peste care se toarnă apoi **c.**). Peste pozitivul din **c.** se face un tipar negativ din ghips, prevăzut cu tuburi pentru scurgerea **c.** care, prin încălzire, este evacuată din forma în care se toarnă apoi bronzul (fr. *cire perdue*, it. *cera perduta*, germ. *verlorenes Wachs*, engl. *cire perdue casting). V.* **turnare** L.L., A.P. şi C.R.

CEAS Instrument pentru măsurarea timpului, indicînd orele, minutele (uneori şi secundele), purtat în buzunar, la mînă sau atîrnat de gît, şi al cărui mecanism este astfel executat încît funcţionează în toate poziţiile. Primul ceas cunoscut datează din 1488 (fabricat în Italia); la începutul sec. 16 se execută la Nürnberg (Germania) **c.** de mici dimensiuni, ovale, numite „ouă de Nürnberg". Alte centre renumite: München, Aachen; Blois, Paris, Lyon; Anvers, Gand, Bruges, Bruxelles; Milano, Florenţa, Genova, Roma, Napoli, concurate după 1550, de cantoanele elveţiene (în special Vaud şi Neuchâtel), unde se refugiază, în urma persecuţiilor religioase, renumiţi ceasornicari, veniţi mai ales din Franţa. Prima formă a **c.**, greoaie şi voluminoasă, aminteşte pe aceea a unei tobe; mecanismul este rudimentar, bazat pe rotiţe, şi se răsuceşte cu o cheiţă; ora este indicată aproximativ. **C.** aşezat într-o cutiuţă de diferite forme, din metal cizelat, cu ornamente, se poartă atîrnat de un lanţ sau de o panglică de mătase, obicei care dăinuie pînă către mijlocul sec. 17. Primele geamuri — din cristal de rocă — apar către 1610; în sec. 17, **c.** poartă semnătura pictorilor care le decorează, iar în sec. 18 şi pe aceea a ceasornicarilor. Cifrele romane ale cadranului sînt înlocuite, în sec. 18, cu cifre arabe, cunoscute mult timp sub numele de „cifre Bréguet", după numele renumitului ceasornicar francez Abraham Louis Bréguet. **C.** engleze, executate în sec. 18 de Ramsay, Hill, Markham, Prior, se răspîndesc tot mai mult pe piaţa europeană, dar cele mai numeroase comenzi sînt preluate de ceasornicarii elveţieni. Începînd din sec. 19, se poartă **c.** de mînă, adevărate bijuterii cu forme şi ornamente extrem de variate, confecţionate din aur, argint, platină, uneori cu pietre preţioase, perle sau pictură în email policrom (fr. *montre*, it. *orologio da tasca, orinolo*, germ. *Uhr*, engl. *watch)*. V.D.

CEASLOV Carte de rugăciuni destinată uzului particular sau public al laicilor, cuprinzînd rugăciuni prescrise a fi citite zilnic (în funcţie de ordinea sărbătorilor din anul bisericesc) şi la anumite ore. **C.** manuscrise au o îndelungată tradiţie artistică. Cele mai valoroase sînt cele franco-flamande din Evul Mediu tîrziu *(Les très riches Heures du duc de Berry)*, ilustrate de fraţii de Limbourg, 1413-1416, care, în partea de calendar, conţin ilustraţii realiste ale lunilor anului (fr. *livres d'heures*, it. *libro d'ore, uffiziolo*, germ. *Stundenbuch*, engl. *book of hours, primer)*.T.S.

CELESTIAL BLUE → **albastru de Prusia**

CELLA Încăperea centrală a unui templu antic, în care se află de obicei imaginea zeului. I.C.

CELULOID Material solid, flexibil, transparent, folosit în gravură, fotografie, tipografie (fr. *celluloide*, it. *celluloide*, germ. *Zelluloid*, engl. *celluloid)*. I.P.

CEL VECHI DE ZILE Reprezentare antropomorfă a lui Dumnezeu - Tatăl (uneori şi Iisus Hristos este identificat cu ea), sub forma unui bătrîn, cu păr lung, barbă albă, veşminte albe, aşezat pe tron şi înconjurat de un nimb. Caracteristică artei bizantine, cea mai veche reprezentare datează din sec. 11, înlocuind-o parţial pe cea simbolică a mîinii divine, care rămîne încă folosită multe sec.. Imaginea este specifică picturii murale şi apare, de obicei, fie în extremitatea estică a bolţii absidei altarului, fie în cheia cercului mare care separă sanctuarul de naos (fr. *L'Ancien des jours*, it. *L'Antico dei giorni*, germ. *Der Alte der Tage*, engl. *The Ancient of Days)*. T.S

CENACULA → **casa romană**

CENOBITIC (gr. *koinos*, comun, *bios*, viaţă) Formă de monahism a Bisericii răsăritene — aceeaşi în esenţă cu cea a Bisericii catolice — în care comunitatea întreagă duce o viaţă în comun, locuind în chilii adăpostite într-o construcţie unică, mîncînd în colectiv. Are repercusiuni asupra structurii arhitectonice a ansamblurilor monastice. *V.* şi **idioritmic** T.S.

CENOTAF (gr. *kenos*, gol; *taphos*, mormînt) Monument reprezentativ, cu caracter funerar, ridicat în cinstea uneia sau a mai multor persoane importante, care însă nu adăposteşte un mormînt, ci comemorează doar amintirea celor cărora le este dedicat. O variantă de **c.** sînt aşa-numitele „morminte ale eroilor necunoscuţi" (fr. *cénotaphe*, it. *cenotafio*, germ. *Kenotaphion*, engl. *cenotaph)*. T.S.

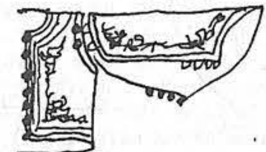
CENTRU DE ATENŢIE Zonă care reţine din primul moment atenţia privitorului unei opere de artă. Poate fi vorba despre un personaj, un obiect sau o altă „formă-culoare". **C.d.a.** este semnalul vizual de interes maxim, care polarizează elementele constitutive ale operei, punînd în valoare unitatea ansamblului. Pentru a-l marca, artistul utilizează contrastele (de linii, forme, valori şi culori). L.L.

CENTURĂ Element introdus în construcţia mobilierului către mijlocul sec. 15. Constituie un cadru de structură rectilinie sau ondulată dispus orizontal între şezută şi picioare (scaun, jilţ, fotoliu, canapea, pat), între tăblie şi picioare (masă, birou, consolă). La piesele formate din două corpuri (bufet, cabinet etc.) poate fi dotată cu unul sau mai multe sertare. Sin. *ţarg* (fr. *ceinture*, it. *cinta*, germ. *Zarge*, engl. *border, edge)*. C.R.

CENUŞĂ ALBASTRĂ → **albastru de Bremen**

CENUŞĂ DE ULTRAMARIN Culoare albastră-gri produsă dintr-un lapislazuli impur (amestecat cu piatra cenuşie alături de care se găseşte în natură). Stabilă, dar fără putere de colorare. Sin. *albastru de cenuşă, gri mineral.* L.L.

CEPCHEN (turc. *cepken)* Haină scurtă din postav sau catifea, bogat ornamentată cu găitane şi broderii din fir, cu mînecile despicate, prevăzute cu nasturi, putînd fi purtate fie închise, fie deschise, fluturînd ca aripi. De origine orientală, **c.** s-a extins în imperiul turcesc, din Persia pînă în Balcani şi în ţările române, mai ales în costumul militar, dar şi în cel boieresc, din sec.18-19, ca haină de sărbătoare. A.N.

CERA COLLA (it.) Străveche variantă a temperei (al cărei nume pare a proveni din Italia sfîrşitului de Ev Mediu). Este o tehnică în care aglutinantul culorilor îl constituie o emulsie formată din ceară şi clei topit în apă. L.L.

CERAMICĂ (gr. *keramos*, argilă) Categorie de obiecte realizate dintr-o *argilă* plastică trecută printr-un proces de modelare sau punere în formă şi un tratament termic, în urma căruia argila îşi schimbă calităţile întărindu-se, devenind casantă, dar foarte rezistentă în timp. Modelarea argilei datează din vremuri străvechi devenind un simbol al antropogenezei şi al creaţiei. Nu se poate determina cu exactitate cînd a intervenit procesul de ardere. Cele mai vechi piese de **c.** sînt datate înainte de mileniul 4 î.H. şi au fost descoperite în India, Egipt, China şi Asia Mică, dovedind un nivel tehnic foarte înalt. Piesele de **c.** au avut foarte multe finalităţi, de la unele pur utilitare pînă la cele pur estetice, de cele mai multe ori aspectul estetic dublîndu-l pe cel utilitar, adăugîndu-se adesea şi o coordonată spirituală sau magico-religioasă. În studiul **c.** se disting patru mari tipuri, în funcţie de tehnică şi destinaţie: produsele de olărie, produsele sculpturale, produsele de reprezentare şi/sau de podoabă, produsele asociate arhitecturii (ca materiale de construcţie sau ca decoraţie). **C.** cuprinde astfel un evantai de obiecte de la cărămizi, ţigle, tuburi de canalizare etc., la toată varietatea de recipiente (servind fie la păstrarea sau prepararea hranei, fie la oficierea ritualurilor, fie la decorarea interioarelor etc.), la podoabe sau amulete, la mozaicul **c.** (atît pavimentar cît şi parietal), la reliefurile smălţuite sau plăcile **c.** folosite în decorul monumental, pînă la plastica mică sau de mari dimensiuni şi reliefurile ce folosesc argila ca material definitiv. Pasta **c.** înainte de ardere constă dintr-un amestec de argilă cu apă şi

ceramică greacă

cu un degresant. Plasticitatea argilei este proprietatea de a fi maleabilă (prin amestec cu apa), păstrînd forma primită prin modelare. Nu toate argilele prezintă această proprietate, de obicei combinîndu-se mai multe tipuri de argilă cu calităţi plastice diferite. Degresantul este un adaos cu rol de armătură, putînd fi mineral (cuarţit, mică, microprundiş etc.) sau vegetal (pleavă ş.a.), de multe ori fiind folosită ceramica pisată (şamota). De fineţea degresantului depinde în mare măsură calitatea pastei. În funcţie de argila folosită şi de temperatura de ardere distingem patru categorii de **c.**: *teracota, faianţa, gresia şi porţelanul.* Argila este dotată cu formă prin modelare cu mîna sau la roată, lipire, mulare şi/sau turnare. După o uscare lentă urmează cel puţin o ardere. Prin ardere se elimină apa moleculară. La 600°C căldura modifică ireversibil calităţile pastei, apa fiind complet eliminată, între 800°C-1000°C pasta devine dură, dar poroasă, peste 1100°C componenţii silicaţi se vitrifică, pasta devenind impermeabilă. Distingem două tipuri de ardere: oxidantă şi reducătoare. Arderea oxidantă, cu ventilaţie puternică, determină o culoare roşietică a pastei, iar arderea reducătoare, culoarea neagră. Culoarea variază şi în funcţie de temperatura de ardere şi de tipul de argilă. O ardere incompletă sau o ardere secundară pot afecta, de asemenea, culoarea pastei **c.**, care are o gamă de la alb la negru, trecînd prin roşu, galben, verzui şi brun, cu o mare varietate de nuanţe. Aspectul pastei şi culoarea pot fi modificate prin angobă, verni, glazură sau email, aplicate după prima ardere şi necesitînd arderi suplimentare. Atunci cînd se au în vedere arderi suplimentare, prima introducere în cuptor se face la o temperatură de cca 800°C (1000°C pentru porţelan), fiind denumită ardere în biscuit. În funcţie de natura pastei, după ardere, **c.** se împarte în: **~ poroasă** *(teracota* cu sau fără verni sau glazură) şi **~ impermeabilă** *(gresia, faianţa, porţelanul).* Desconsiderată multă vreme, atît pe temeiuri filozofico-religioase, cît şi datorită coordonatei utilitare, **c.** începe să fie apreciată ca artă abia în sec. 19 (fr. *céramique,* it. *ceramica,* germ. *Keramik, Töpferei,* engl. *pottery, ceramics). V.* şi **faianţă, gresie, teracotă, porţelan; ~ greacă,** cu referire la antichitate; constituie primul şi, poate, cel mai important moment al **c.** europene, care a avut o amprentă importantă asupra creaţiei ceramice ulterioare. Olăritul deţine cea mai mare pondere a producţiei ceramice şi se caracterizează prin două trăsături majore: o mare varietate tipologică constituită după invazia doriană *(v. planşa),* fiecare tip fiind foarte bine individualizat şi recognoscibil, o atenţie deosebită acordată componentei estetice printr-un accent important pus pe eleganţa şi echilibrul formelor şi proporţiilor, precum şi pe decoraţia pictată, piesele obţinute fiind de multe ori considerate ca exemple de pictură. Prezentă în toate epocile artei greceşti, şi **c.** urmează aceleaşi perioade. Necropola de la Dipylon a conservat foarte frumoase exemplare, care ilustrează perioada geometrică (sec. 11-8 î.H.). Influenţa orientalizantă manifestată în sec. 7 î.H. deschide gustul pentru o reprezentare mai realistă. Rivalitatea dintre atelierele antice şi cele corintiene devine şi mai accentuată în sec. 6 î.H., deşi amîndouă zonele rămîn fidele stilului cu figuri negre. Apogeul atins de atelierele attice în sec. 5 î.H. le conferă supremaţia pentru două sute de ani. Artiştii, conştienţi de valoarea lor, încep să semneze vasele, introducînd în decorul ceramic căutările şi soluţiile compoziţionale din pictură. La jumătatea sec. 5 î.H., figurile negre sînt înlocuite de figurile roşii pe fond închis, punînd un mai mare accent pe expresivitatea liniei şi pe mişcare. În sec. 4 î.H. intervine fondul alb, ceea ce contribuie la realizarea unui efect de picturalitate. Perioada elenistică revine la gustul pentru geometric în defavoarea figurativului. Pe lîngă producţia de olărie remarcăm **c.** monumentală prezentă la decoraţia frontoanelor sau a pereţilor templelor, în ronde-bosse sau relief. În plastica de mici dimensiuni, se remarcă statuetele beoţiene de Tanagra, simple şi pline de graţie, ce se întîlnesc pînă în epoca elenistică şi care, ca şi produsele de olărie, constituiau obiecte de export, fiind descoperite în bazinul mediteranean şi pe litoralul pontic; **~ monumentală,** tip de **c.** destinat decorării unui cadru arhitectonic. Acoperind integral faţada unui monument sau intervenind doar în unele zone, **c.m.** poate fi întîlnită, încă din sec. 12 î.H., în arta asiro-persană. Faţadele sau zidurile de incintă sau ale curţilor interioare erau acoperite cu cărămizi smălţuite, care recompuneau benzi de elemente decorative şi frize cu reprezentări animaliere sau figurative în relief, amprentate anterior în lutul moale şi apoi colorate. Acest tip de **c.m.** acoperea suprafeţe mari, compacte, avînd şi rolul de a proteja miezul zidului realizat din cărămizi nearse. Etruscii decorau cu plăci ceramice colorate pereţii interiori ai mormintelor *(v.* **antepagmenta).** În Grecia antică întîlnim reliefuri şi statui realizate în ceramică şi folosite la decorarea frontoanelor templelor. Tehnica mozaicului oferă o nouă dezvoltare a ceramicii în direcţie monumentală *(v.* **mozaic).** În Evul Mediu, foarte frecventă în zona Mării Baltice, în „goticul de cărămidă" **c.m.** este reprezentată de plăci decorative în relief — cu figuri sau scene —, de plăci simple de diferite forme şi chiar de elemente de arhitectură (fleuroni, traforuri pentru frontoane şi cornişe, profile). În ţările române **c.m.** este întîlnită, începînd cu sec. 14 î.H., sub formă de discuri, butoni, cruciuliţe, plăci rectangulare sau hexagonale, plăci în formă de elemente vegetale stilizate etc. plasate pe faţadă cu rolul de a sublinia elementele arhitectonice şi de a ritma compoziţia (la Cozia, Tismana, Cotmeana, Sf.Treime din Siret), diferite categorii de forme apărînd ulterior fie în legătură cu această tradiţie (Moldova, sec. 15), fie reintroduse sporadic, ca unicate (Mînăstirea Cobia, jud, Dîmboviţa), sau în serii pornind de la un model (Biserica Stelea, Tîrgovişte, 1645). I.C. şi T.S.

CERAMOGRAFIE Descrierea şi studierea produselor artei ceramice şi a tehnicilor de decorare; istoricul ceramicii (fr. *céramographie*, it. *ceramografia*, germ. *Vasenkunde*, engl. *ceramography*). V.D.

CERCEI Bijuterie fixată sau atîrnată de lobul urechilor, purtată mai ales de femei; la origine, semn distinctiv corespunzător unor ranguri sociale. Confecţionaţi din os, fildeş, metale preţioase şi comune, chihlimbar, ceramică etc., **c.** variază ca formă de la o epocă la alta. Există patru tipuri principale: în formă de amforă, de migdală, de cruce şi de împletitură, fixate pe un inel. Podoabă cunoscută de toate popoarele din cele mai vechi timpuri. În sec. 5, în Franţa, se poartă **c.** de formă cubică, din sticlă perforată, prin care trece un inel de argint. Moda **c.** *de tîmplă*, lansată la Bizanţ de împărăteasa Teodora în sec. 6, este preluată şi la curţile domneşti din Muntenia şi Moldova. **C.** din Evul Mediu au forma unor inele mari; după o eclipsă de circa două secole, **c.** reapar într-o mare varietate de forme şi cu o mare bogăţie ornamentală în Renaştere; începînd din sec. 17, se confecţionează **c.** împodobiţi cu perle, iar în sec. 18, cu diamante. La începutul sec. 19, cînd se manifestă în toate domeniile artei o revenire la stilul antic, se poartă **c.** cu camee, intalii, mozaic. În sec. 20 se răspîndesc şi **c.** gen „fantezie", din cele mai felurite materiale, într-o gamă variată de forme (fr. *boucles d'oreilles*, it. *orecchini*, germ. *Ohrringe*, *Ohrgehänge*, engl. *earrings*). V.D.

CERCEVEA Cadru de lemn, de metal sau de piatră, în care se fixează canaturile mobile ale unei ferestre. Spre deosebire de ancadrament, **c.** este strict funcţională şi uneori foarte puţin decorată (fr. *chassis de fenêtre*, it. *telaio*, germ. *Fensterrahmen*, engl. *window-frame*). T.S.

CERCUL CROMATIC → **scheme cromatice**

CERNEALĂ (sl. *ciornii*, negru) **1.** Substanţă lichidă sau vîscoasă (la origine produsă din negru de fum şi amidon), în amestec cu diferiţi coloranţi şi uleiuri sicative, uleiuri polimerizate, care se foloseşte în tipografie şi gravură pentru multiplicarea prin imprimare (fr. *encre*, it. *inchiostro*, germ. *Tinte*, engl. *ink*). **2.** Numele generic purtat în erminii de culorile negre. **C.** era preparată prin arderea incompletă a unor materii organice (lemn, os, sîmburi de fructe, coji de nuci, răşini, uleiuri etc.), după care erau măcinate şi frecate cu aglutinanţi. Negrurile astfel obţinute variau tonal. Durabilitatea lor este mare, a unora excepţională, rezistînd în toate tehnicile, inclusiv în pictura murală, în contact cu varul (negrul de lemn, de viţă de vie, de răşină). Numele lor indică şi materia primă din care au fost produse: **c.** *(de cărbuni; din lemn, de stejar, din coji de mesteacăn, de fum, de os, de sîmburi de piersici; de răşină, de tîrg, de viţă)*; **3.** ~ **bol** →**oxiu**; **4.** ~ **de pămînt** → **negru de pămînt**; **5.** ~ **neagră** este numele dat odinioară **c.** folosite în Europa pentru manuscrisele medievale şi pentru desenarea panourilor pictate. Erau utilizate două asemenea **c.** negre: una pe bază de fier (din gogoşi de ristic), iar a doua pe bază de carbon (funingine). În erminii există **c.** pomenite şi sub alte denumiri: *chinăraus, chinăruţ, chinăroz de tîrg, chino-ros, mavro, mavro subţire, negreală etc.* I.P. şi L.L.

CEROGRAFIE Encaustică sau, în sens larg, orice pictură în care aglutinantul este ceara. L.L.

CEROPLASTICĂ (lat. *cera*, ceară şi gr. *plastika*, sculptură) Arta modelării în ceară practicată din antichitate. Lucrările realizate din acest material maleabil, în relief sau ronde-bosse, nu se micşorează prin uscare, avînd calitatea de a se păstra în timp, fără a fi turnate în ipsos. Există muzee profilate în expunerea figurilor executate din **c.** printre care Wax Museum din Londra, fondat de Marie Tussaud (1760-1850), Musée Grévin din Paris, creat de graficianul Alfred Grévin în 1882 (fr. *céroplastique*, it. *ceroplastica*, germ. *Wachsbildnerei*, engl. *wax-work*). C.R.

CERUZĂ → **alb de plumb**

CERUZUIALĂ Termen folosit în vechile erminii bizantine, care desemnează folosirea unei paste subţiri de ceruză frecată cu ulei, pentru sublinierea luminilor puternice (în scopul reliefării formelor). L.L.

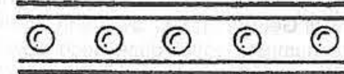
CETE ÎNGEREŞTI Denumire generică dată celor 9 coruri de îngeri, care conform învăţăturii Bisericii (Pseudo-Dionisie Areopagitul) respectă o ierarhie strictă, împărţindu-se în 3 ordine, fiecare formată din 3 clase: I Serafimi, Heruvimi, Tronuri; II Stăpîniri, Virtuţi, Tării; III Principate, Arhangheli, Îngeri. Din punct de vedere iconografic, beneficiază de reprezentări diferite. Toate aceste **c.î.** apar, de obicei, împreună în jurul imaginii Pantocratorului din cupola naosului; serafimii, heruvimii, arhanghelii şi îngerii apar şi separat, independent sau în diferite compoziţii (fr. *Les neuf choeurs des anges*, it. *I Novi cori degli Angeli*, germ. *Die neun Engelchöre*, engl. *The nine orders of Angels*). T.S.

CHAMOIS → **ocru**

CHAMPLEVÉ → **email**

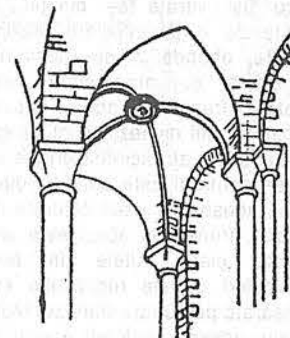
CHANTILLY Renumit centru francez de porţelan şi de dantelă, situat lîngă Paris. Manufactura de porţelan tandru a fost întemeiată în 1725, sub patronajul lui Ludovic de Bourbon, principe de Condé, mare colecţionar de piese de porţelan japonez. Produsele din perioada 1725-1740 au o glazură staniferă albă opacă, iar motivele ornamentale sînt de inspiraţie exotică, într-un colorit roşu închis. După 1740, se foloseşte o glazură plombiferă transparentă, iar formele sînt mai puţin obişnuite, dar adaptate cerinţelor utilitare. În general, decorul este constituit din buchete de flori, iar bordura platourilor imită împletitura de pai. Figurinele, care amintesc pe cele de la Meissen, sînt foarte preţuite. La sfîrşitul sec. 18, producţia îşi pierde din originalitate, manufactura declină şi, în 1850, îşi încetează activitatea. Mărci: un corn de vînătoare (în roşu sau în albastru); numele Chantilly sau acela al castelului pentru care a fost comandată piesa. Către 1710, începe să se lucreze la **C.** dantelă realizată pe gherghef cu ciocănele, caracterizată prin fire lucioase de mătase neagră sau crem deschis (dantelă blondă), de diferite grosimi, formînd o reţea de ochiuri hexagonale, peste care se lucrează motive mari — în special flori —, conturate cu un fir mai gros, ceea ce le dă un anumit relief. Piesele de dimensiuni mari se lucrează din benzi care se asamblează printr-un punct de legătură. Folosită în îmbrăcămintea feminină, mai ales în Spania pentru acoperirea capului şi în întreaga Europă pentru şaluri de formă dreptunghiulară sau triunghiulară, dantela **C.** a cunoscut o foarte mare vogă pînă către mijlocul sec. 19. V.D.

CHAPELET DE PIASTRE (fr.) Baghetă decorativă formată dintr-o succesiune de discuri plate de forma unor mici monede, înşirate ca boabele mătăniilor; ornament specific stilului Ludovic XVI (fr. *chapelet de piastre*, it. *rosario*, germ. *Rosenkranz*, *Perlenschnur*, engl. *string of bands, beadroll*). V.D.

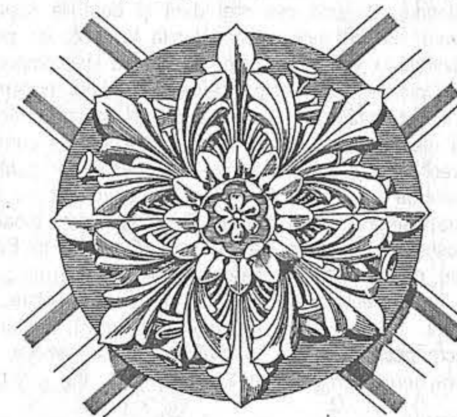

CHÂTELAINE (fr.) Piesă de podoabă din metale preţioase, adeseori împodobită cu pietre, sidef, email, perle etc., în formă de lanţ sau plachetă articulată, de care atîrnă diferite mici giuvaieruri (ceas, brelocuri, chei, punguţă pentru bani etc.). Purtată mai ales de femei la sfîrşitul sec. 17 şi în tot sec. 18 (fr. *châtelaine*, it. *catenella*, germ. *Hängekette*, engl. *chain, châtelaine*). V.D.

CHEIE DE BOLTĂ Ultimul bolţar, marcînd punctul cel mai înalt, „vîrful" unui sistem de boltire (încrucişare de ogive, boltă cu muchii etc.), cu care

aceasta se încheie. Are o covîrşitoare importanţă funcţională, el asigurînd stabilitatea sistemului constructiv. Din punct de vedere artistic — în funcţie de tipul de boltă şi de stil —, poate reprezenta un simplu bloc neprofilat, o încrucişare de nervuri cu profil diferit, care în goticul timpuriu şi matur este marcată de o piesă sculptată, decorată în relief cu imagini simbolice sau figurative. Acest relief poate face corp comun cu **c. d. b.** propriu-zisă sau poate fi aplicat într-o concavitate centrală, special rezervată, a bolţarului. În goticul flamboyant există şi **c. d. b.** agăţate, de forma unui fleuron inversat (fr. *clef de voûte*, it. *chiave di volta*, germ. *Schlussstein*, engl. *headstone, keystone*). T.S.

CHELSEA Prima manufactură engleză de porţelan tandru, întemeiată în 1743 în cartierul londonez cu acest nume. La început, pasta avea aspectul unei sticle albe, formele pieselor erau inspirate din argintăria epocii, iar decorul era alcătuit din flori şi insecte, în stilul Meissen. După 1749, Nicolas Sprimont, care devine proprietarul manufacturii în 1758, creează piese originale, mai ales servicii de masă, cu o formă simplă, decorate cu scene preluate din fabulele lui Esop sau din tablourile lui Rubens, Boucher şi Watteau sau cu motive vegetale. El ameliorează calitatea pastei, adăugînd în compoziţie cenuşă de oase. Producţia se diversifică: se confecţionează platouri şi farfurii decorative în formă de păsări sau de fructe, cu un aspect insolit, statuete care reprezintă păsări exotice aşezate pe ramuri de copac sau pe stînci, personaje gen Meissen sau inspirate din Commedia dell'Arte. Influenţa manufacturii Sèvres se manifestă puternic spre sfîrşitul sec. 18, prin ornamentele ei caracteristice — volute aurii — şi prin fonduri de culoare roşie, albastră, galbenă. Producţia capătă un aspect mai somptuos şi este foarte abundentă. După 1770, manufactura **C.** este condusă de John Duesbury, care lucrase la manufactura Derby; el introduce forme mai sobre şi ornamente neoclasice. În această ultimă perioadă, cunoscută sub numele de Chelsea-Derby, produsele ajung să se confunde cu cele realizate la Derby. În 1784 **C.** se desfiinţează. Mărci: triunghi (1745-1749); ancoră în relief (1750-1753); ancoră roşie (1753-1758); ancoră aurie (1758-1770). Copiile executate

după piesele de la Meissen poartă marca acestei manufacturi (două săbii încrucişate). V.D.

CHIHLIMBAR (turc. *kehlibar)* Răşină fosilă, maleabilă şi electrizantă (densitate 1,5-3, greutate specifică 1,03-1,12); conţine, uneori, resturi de plante şi insecte bine conservate. **C.** se prezintă sub forma unor bucăţi dure, casante, translucide, colorate în tente gălbui-aurii, nuanţate spre brun. Varietatea galbenă este considerată ca secreţia unui conifer, varietatea cenuşie, ca o concreţiune formată în stomacul caşalotului. **C.** este cea mai dură şi durabilă răşină naturală. Întrucît este puţin solubilă la rece, iar prin dizolvarea la cald (la peste 300°C) se descompune parţial, pierzîndu-şi principalele calităţi, chimia modernă o consideră practic insolubilă. Dizolvată totuşi la rece, după metode rămase necunoscute, era folosită curent de vechii maeştri flamanzi şi de succesorii lor pentru prepararea verniurilor. **C.** poate fi lustruit, dar nu se pretează unei sculpturi de mare fineţe, fiind prea moale. Cunoscut din preistorie, este utilizat în Europa în tot Evul Mediu, pentru statuete, casete, rame de oglinzi etc.; în sec. 16-18, pentru podoabe şi aplicaţii pentru mobile. În prezent, din **c.** se confecţionează bijuterii, mătănii, obiecte decorative. Sin. *ambră, succin* (fr. *ambre*, it. *ambra*, germ. *Bernstein*, engl. *amber).* L.L. şi V.D.

CHILIE Fiecare dintre încăperile de mici dimensiuni locuite de membrii unei comunităţi monahale. De regulă, sînt grupate în lungul unei galerii care comunică cu curtea interioară a mînăstirii, alcătuind un corp de clădire distinct. Tipul este caracteristic atît unora dintre mînăstirile catolice occidentale, cît şi celor cenobitice răsăritene. La Muntele Athos, denumirea este dată şi micilor construcţii individuale, alcătuite de obicei dintr-o singură încăpere, în care locuiesc retraşi călugării care duc o viaţă de pustnici (fr. *cellule*, it. *cella*, germ. *Zelle*, engl. *cell).* T.S.

CHIMATION → **himation**

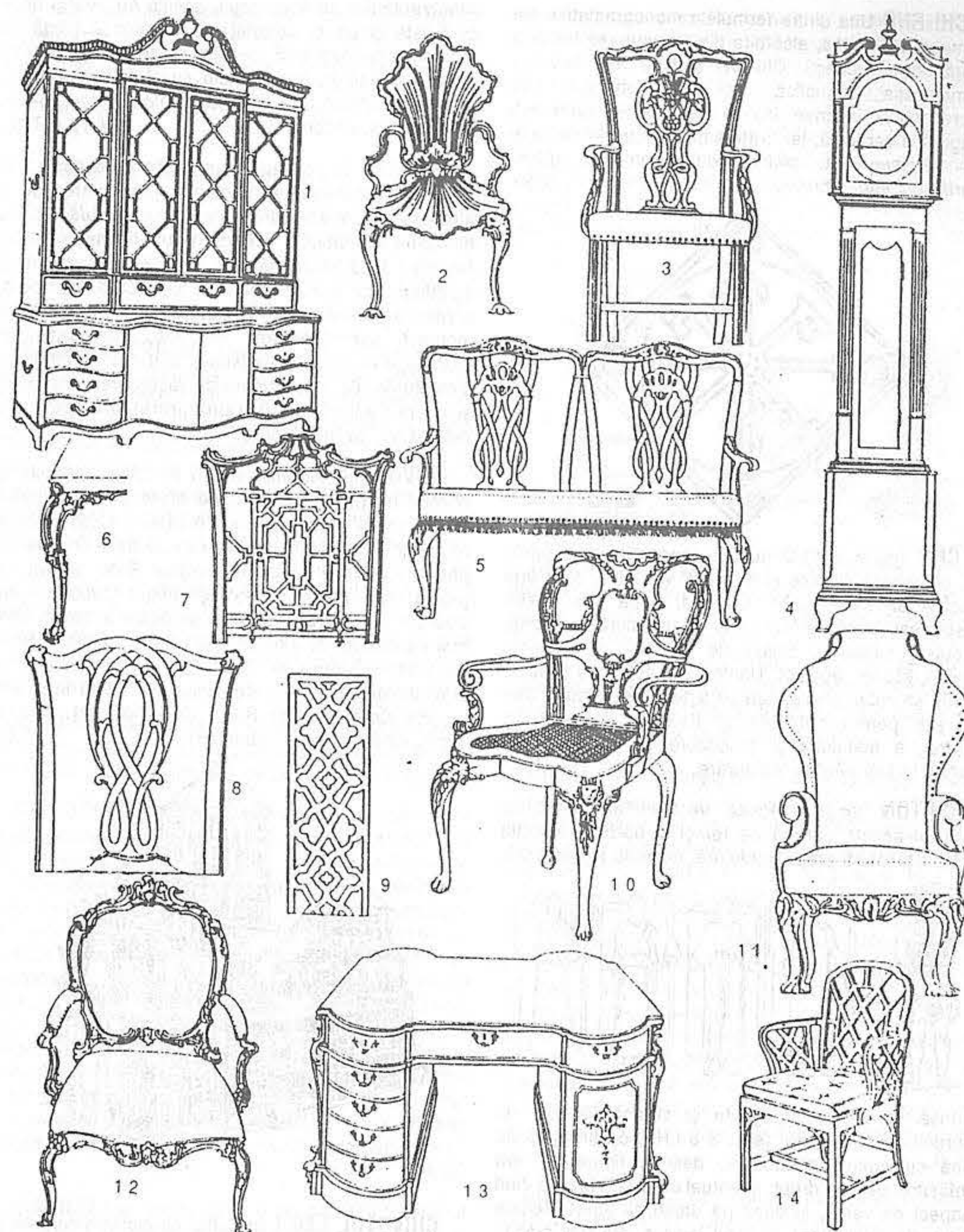
CHINEZĂRII Termen folosit din sec. 17 pentru diverse categorii de obiecte, lucrări de artă plastică şi decorativă importate în Europa din China şi Japonia. În sec. 18, cu precădere în Franţa, preferinţa pentru produsele de lux din Extremul Orient se reflectă în moda timpului, ca şi în tematica exotică adoptată de unii pictori şi graficieni. În domeniul artelor decorative (ebenişti, ceramişti, ţesători, argintari ş.a.) se realizează o importantă producţie de piese de lux specifice prin forme, motive, decoruri şi tehnici noi. Prin amatorii de curiozităţi exotice se constituie primele colecţii de artă extrem orientală. Asimetria unor scheme din repertoriul ornamental chino-japonez reprezintă o importantă sursă de inspiraţie în elaborarea stilului rococo. În sec. 19, în cadrul stilului Napoleon III, reapare moda **c.**, prin ebeniştii care execută diverse mobile decorate cu flori, peisaje, scene cu figuri, pictate, vernisate cu lacuri negre şi aurii (fr., germ., engl. *Chinoiseries).* C.R.

CHINOROS (germ. *Kienruss)* Culoare neagră obţinută din funinginea fină produsă prin arderea unor răşini sau uleiuri, utilizată la fabricarea unor vopsele, a cernelurilor pentru tipar etc. Datorită intensităţii tonale şi stabilităţii ei, vechii pictori de icoane o foloseau pentru accentele negre. Denumiri vechi: *cerneală (de fum, de tîrg), chinăraus, chinăroz de fum, chinăruţ, chinăroz de tîrg, mavro subţire.* L.L.

CHINOVAR →**cinabru**

CHIOŞC (turc. *köşk)* Pavilion deschis sau semideschis, de plan pătrat, poligonal sau, mai rar, circular, cu acoperiş sprijinit pe coloane, amplasat într-o grădină ca loc de odihnă şi de recreere. Originar, se pare, din Persia, a fost mult folosit în arhitectura otomană (cel mai vechi păstrat — la Konia, 1250), de unde a fost preluat, în sec. 18, şi în Occident. În ţările române, apare în sec. 17 (la Curtea Domnească din Tîrgovişte) (fr. *kiosque*, it. *chiosco*, germ. *Kiosk, Gartenhäuschen*, engl. *kiosk, Turkish pavillon).* T.S.

CHIPPENDALE, STIL ~ Acoperind cu aproximaţie ultimii zece ani din domnia lui George II şi primii cinci din domnia lui George III, **s.C.** se situează între 1750-1765 şi se numeşte astfel după decoratorul englez Thomas Chippendale, care publică, în 1754, *The Gentleman and Cabinet Maker's Director*, catalog de desene şi ghid al noilor modele. Stilul sintetizează într-un limbaj propriu influenţele rococoului francez *(le goût français)*, modelele goticului sau cele chineze, fiind considerat ca varietate specific engleză a rococoului, în general. Arhitectura rămîne dominată de stilul palladian, cu faţade austere, în opoziţie cu somptuozitatea rafinată a interioarelor lucrate în noul stil. Genurile de mobilier se diversifică: etajere pentru porţelanuri, adesea închise cu uşi vitrate formînd cabinete şi vitrine, numeroase mese *(silver-tables*, mese de ceai, de mic dejun, de scris, de citit, de toaletă etc.); comoda dublă, suprapusă *(tallboy)*, ca şi biblioteca cu uşi vitrate se menţin. Repertoriul decorativ este de o inventivitate maximă: motive rococo stilizate, abundenţă de rubanuri legate în cocarde coexistă cu ornamente clasice (ove, denticuli, patere, frunze de acant, capete de leu), goticizante sau de stil chinez, amintind acoperişurile de pagodă. Scaunele au picioare drepte sau galbate *(cabriole-legs)*, spătarul este compus din alternanţe de plin şi gol, adesea cu plăci centrale decupate în ajur *(openwork)*; frunza de acant este un accesoriu nelipsit acestor piese. Altele sînt acoperite de stalactite, evocînd grotele rococoului european în care sînt presărate personaje chineze. Mobilierul este lucrat în acaju, adesea sculptat; pentru piesele mai importante se foloseşte marchetăria de lemn de culoare, alături de marmură sau de lacuri în stil oriental (engl. *Chippendale style).* C.D.

Stilul CHIPPENDALE (Rococo englez)

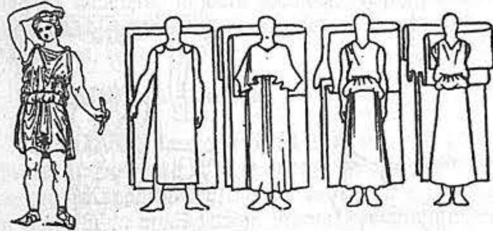
1. Bibliotecă; 2-3. Scaun; 4. Pendulă; 5. *Settee;* 6. Picior de scaun; 7. Spătar de scaun în stil chinezesc; 8. Spătar de scaun; 9. Motiv decorativ specific; 10. Fotoliu; 11. Fotoliu cu urechi *(Grandfather chair);* 12. Fotoliu în stil francez; 13. Birou. 14. Fotoliu în stil chinezesc

• **CHI-RHO** Una dintre formulele monogramatice ale numelui lui Hristos, alcătuite din transcrierea latină a două litere greceşti: Chi (X) şi Rho (P), avînd o semnificaţie simbolică; cel mai obişnuit sînt reprezentate înscrise într-un cerc: P — formează diagonala verticală, iar braţele lui X — un fel de raze (fr. *chrisme*, it. *croce monogrammatica*, germ. *Chrismon*, engl. *chrism*). T.S.

CHIT (germ. *Kitt*) Denumire generică a unor paste cu compoziţii diverse şi densităţi variabile, care prin uscare se cimentează. Cuprind, după caz, cretă, ipsos, var, făină de lemn sau de marmură, pigmenţi, produse sintetice, cleiuri de gelatină şi cazeină, uleiuri, esenţe, apă etc. Unele c. se aplică cu şpaclul, altele se pulverizează sau se aştern cu pensula. Sînt folosite pentru chituirea şi finisarea lemnului, a pietrei, a metalului şi a tencuielilor; se utilizează curent în lucrările de restaurare. L.L.

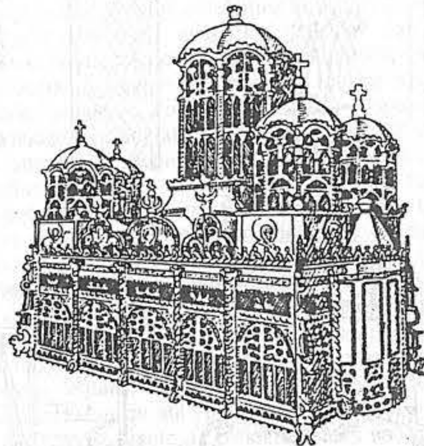
CHITON (gr.) 1. Piesă vestimentară specifică Greciei antice, purtată de femei şi bărbaţi, formată dintr-o ţesătură dreptunghiulară, necroită şi necusută,

prinsă pe umeri cu agrafe şi strînsă în talie cu cordon. În stilul doric (sec. 8-6 î.H.), c. din stofă de lînă cu motive decorative, deseori figurative, era înfăşurat pe trup drept, eventual cu o răsfrîngere dînd aspect de vestă, şi prins pe umeri cu agrafe legate între ele cu lănţişor. În stilul ionic c. era mai amplu, din pînză plisată, amintind canelurile fine ale coloanelor ionice. În stilul clasic (sec. 5-4 î.H.), c. din stofă subţire de lînă era larg drapat, faldurile libere urmărind şi subliniind mişcările corpului. 2. În reprezentările iconografice ale lui Iisus şi ale apostolilor, piesă vestimentară albă sau colorată purtată sub himation sau sub hlamidă. În majoritatea reprezentărilor lui Iisus copil, acesta nu poartă decît c. Există şi un c. oriental, ca o cămaşă lungă cu mîneci largi, neprinsă în talie şi decorată cu clavi (uneori întîlnit în scenele din ciclul Patimilor). Sin. *hiton* (fr. *chiton*, it. *chitone, tunica greca*, germ. *Chiton*, engl. *chiton*). A.N. şi T.S.

CHITUIRE În restaurare, operaţie care constă în umplerea lacunelor, a craclurilor pronunţate sau a altor degradări asemănătoare. Într-o pictură lucrată cu culori de ulei, c. are loc după fixarea stratului pictural, fiind alcătuită din materii de umplutură aglutinate cu cleiuri animale, cu ceară, cu răşini acrilice sau vinilice etc. În pictura murală se folosesc mortare asemănătoare — prin compoziţie şi granulaţie — cu cele ale picturii originale, evitîndu-se cimenturile. C. este urmată de racordarea cromatică şi valorică a lacunelor (*v.* **reintegrare**), iar acolo unde este cazul, de revernisare. L.L.

CHIVOT (gr. *kibotos*, dulap) În cultul ortodox, tip special de pixidă păstrată pe masa altarului, avînd forma unei biserici în miniatură (de obicei reprezentată cu cinci turle, rar cu trei) în care se păstrează pîinea sfinţită la liturghie. Este realizat, de regulă, din metal preţios şi bogat decorat, prin cizelare, ciocănire, incrustaţii de pietre şi email. Cele mai cunoscute c. sînt cele din ţările române (de la mînăstirile Bistriţa şi Cotroceni) — uneori dăruite mînăstirilor de la Muntele Athos sau de la Ierusalim —, din Serbia şi din Rusia (fr. *ciboire*, it. *ciborio*, germ. *Ziborium*, engl. *ciborium*). T.S.

CHIVOTUL LEGII În cultul ebraic originar, un fel de relicvar cu funcţie de sanctuar portativ, în care se păstrau un vas de aur cu granule de mană, bastonul înflorit al lui Aaron şi tablele legii, toate simbolizînd alianţa lui Dumnezeu cu poporul evreu. În iconografia creştină, c.l. este folosit ca o emblemă a Fecioarei, fiind reprezentat, uneori, în absida altarului. Tema iconografică poartă şi denumirea de *Cortul mărturiei*,

cea mai amplă reprezentare fiind în Biserica Domnească din Curtea de Argeş (c. 1375) (fr. *Arche d'alliance*, it. *Arca dell'Alleanza, Arca del Patto, Arca della Testimonianza*, germ. *Bundeslade, heilige Lade, Die Lade Jahves*, engl. *Ark of the Covenant, Arc of the Law*). T.S.

CHRISMATORIU → **Hrismatoriu**

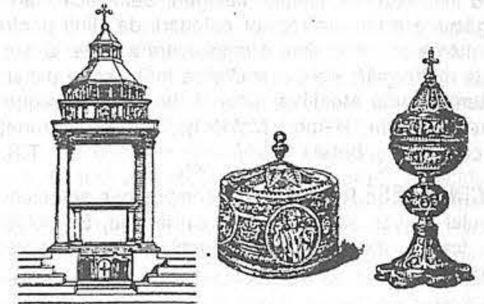
CHRYSOCOLLA 1. Pigment natural antic, colorat în verde-albastru, probabil malahit. 2. Numele grecesc (antic) al unui galben preparat din borax. 3. Astăzi se prepară o c. care este silicat hidratat de cupru. L.L.

CHURRIGUERRISM Variantă a barocului spaniol (1650-1750), denumită astfel după José de Churriguerra (1650-1723), unul din reprezentanţii săi principali, alături de Alonso Cano, P.Ribera, N.Tomé. Stilului sever (*deornamentado*) creat de arhitectul Juan de Herrera, c. i-a opus o artă de o bogăţie a formelor şi ornamentaţiei care sfida orice canoane, mergînd pînă la extravaganţă (faţada Universităţii din Valladolid, altarul principal al Catedralei din Toledo, luxurianta sacristie a bisericii şartreze din Granada, Catedrala din Santiago de Compostella). Exuberanţa formelor şi profuziunea decorului sculptat caracteristice c. se regăsesc în multe edificii, mai ales religioase, înălţate în coloniile spaniole din acea vreme din America. M.P.

CIANINĂ ALBASTRĂ Denumire comună pentru două culori: una compusă prin amestec fizic (albastru de Prusia şi de cobalt), alta de origine organică. L.L.

CIANOTROPIE În cromatologie, efect de răcire (înălbăstrire) a culorilor, produs de obicei atunci cînd în ele se amestecă puţin alb sau (uneori) negru. Înălbăstrirea unui roşu (nuanţarea spre violet) se obţine printr-un mic adaos de negru sau alb. Galbenul în care se introduce puţin negru devine verzui — întrucît i s-a adăugat prin aceasta o uşoară tentă de albastru (cunoscutul verdaccio medieval se realiza numai din ocru galben şi negru). Pe de altă parte, griurile de alb şi negru — teoretic neutre din punct de vedere cromatic — pentru a putea fi păstrate ca atare trebuie amestecate în zonele de lumină cu puţin galben-oranj, iar în cele de umbră cu puţin albastru. Efectele particulare ale c., controlate de pictori, sînt fructificate sau contracarate prin mijloace personale. L.L.

CIBORIU (lat. *ciborium*) Tip de baldachin realizat din piatră, lemn, rar din metal închipuind o cupolă sprijinită pe coloane, ascunsă uneori sub un acoperiş piramidal. În epoca paleocreştină, c. era amplasat deasupra altarului, semnificînd soarele de pe bolta cerească, cu care era asemănat Hristos. Apare frecvent în scenele *Împărtăşania apostolilor* sau în reprezentările *Tronului Hetimasiei*. În arhitectura religioasă, mai este întîlnit la Ierusalim, deasupra Sf. Mormînt, sau în cripte, deasupra mormintelor unor martiri (Salonic — Sf. Dumitru). Sub formă de baldachin a intrat în compoziţia tronurilor episcopale (fr. *ciborium*, it. *ciborio, baldacchino, tegurio, tiburio*, germ. *Altarbaldachin, Altarziborium*, engl. *altar canopy*). 2. Vas liturgic catolic, avînd forma unei cupe largi cu picior şi capac, în care se păstrează ostiile după consacrare. În Biserica răsăriteană, sinonim — parţial — ca funcţie cu chivotul (fr. *ciboire*, it. *ciborio*, germ. *Ziborium*, engl. *pyx, ciborium*). T.S.

CICLOPEANĂ, ZIDĂRIE ~ Zidărie compusă din blocuri enorme de piatră de calcar, nefăţuite, fără mortar, fixate cu pietre mai mici în interstiţii şi susţinute prin greutatea proprie; tehnica folosită de micenieni la construirea fortăreţelor şi a întăriturilor. Denumirea se datorează grecilor, care au crezut că aceste ziduri erau construite de Ciclopi, personaje uriaşe ale mitologiei greceşti. I.C.

CICLU Suită de imagini desenate, gravate, uneori şi pictate, avînd un singur subiect. Fie că urmăreşte firul unei naraţiuni, fie că incarnează tema într-o succesiune de metafore şi simboluri, c. este obligat, prin însăşi concepţia lui, să susţină o tensiune emoţională şi expresivă puternică. A fost mult folosit în grafica de idei. C. au cunoscut momente de mare înflorire în sec. 16-17 (Urs Graf — Elveţia, Jacques Callot, c. *Cerşetorilor* — Franţa). La începutul sec. 19 (Goya, c. *Capricii, Dezastrele războiului* — Spania), la sfîrşitul sec. 19 (Max Beckmann, Emil Nolde — Germania; Frans Masereel — Belgia), la mijlocul sec. 20 în S.U.A. (Jasper Johns, Rauschenberg). În România, c. grafic s-a afirmat în sec. 20, în aria graficii politice (Vasile Dobrian, Vasile Kazar) (fr. *série, cycle*, it. *ciclo*, germ. *Zyklus, Reihenfolge*, engl. *cycle*). A.P.

CIGNEROGNOLO (it.) Culoare medievală consemnată de Cennini: era un cenuşiu compus din var şi negru care se folosea ca tentă de fond pentru veşminte şi clădiri, peste ea urmînd a fi pictate luminile şi umbrele (în tehnicile *in fresco* şi *in secco*). L.L.

CILINDRU Întîlnit în Mesopotamia (mil. 4 î.H.) este un obiect realizat în general din piatră, avînd o formă cilindrică, gravat cu semne, figuri, simboluri, texte. Prin amprentarea pe plăci de lut se obţinea o

imagine în relief. Aceste plăci puteau fi mobile, atunci cînd purtau texte, sau fixate pe un suport, avînd rol decorativ. I.C.

CIN Termen care la origine semnifica „ordine"; a fost preluat în iconografia ortodoxă în ideea reprezentării în pictură a ierarhiei Bisericii, într-o compoziție pe registre: în cel superior, Sf. Treime sau numai Iisus Hristos (apoi coborînd), cetele îngerești, profeții, apostolii, sfinții de diferite categorii, ultimul rînd fiind rezervat sfinților călugări. Semnifică marea rugăciune a tuturor acestor categorii de sfinți pentru mîntuirea omenirii, fiind o amplificare a temei Deisis. Cele mai remarcabile exemple se întîlnesc în pictura exterioară din Moldova, unde îmbracă în întregime cele 3 abside: Humor, Moldovița, Arbore, Voroneț, Sucevița. *V.* și **Deisis** T.S.

CINABRESE Roșu deschis, compus prin amestecul albului de var „santogiovanni" cu sinopia. S-a folosit în fresca medievală, îndeosebi pentru redarea carnației. L.L.

CINABRU (lat. *cinnabaris)* Culoare roșie strălucitoare, cu tonuri între stacojiu și violet, larg utilizată în toate tehnicile picturii, începînd cu Egiptul antic și pînă la crearea vermillonului de cadmiu, cu care se aseamănă ca tentă, dar care l-a eliminat de pe paleta pictorilor, fiindu-i net superior ca stabilitate la lumină și în amestecuri. Este o sulfură de mercur cristalină care se întunecă la lumină, e dificilă în amestecuri și relativ toxică. Există un **c.** natural și altul artificial. Denumiri vechi: *carmin chinezesc, chinovar* (var. *chinovar pisat, chinăvări),* **c.** *(de munte, de Veneția), cuglac* (sau *gugulac,* de la germ. *Kugellack,* bordo), *roșu permanent, kinabri, piatră ținobăr, ținobăr* (var. *ținobru, ținovăr, zinober), vermillon (de China, de mercur, englez, francez, permanent, stacojiu).* Alte culori cu denumiri asemănătoare: ~ **de antimoniu,** pigment roșu intens, cald, brevetat în anul 1847 de Murdock (Scoția). Este o sulfură de antimoniu. A fost înlocuit aproape complet de cadmiurile roșii, cu o mai largă compatibilitate chimică; ~ **ecarlat** (fr. *écarlate),* pigment artificial de un roșu aprins, care se decolorează rapid. Este o iodură de mercur, foarte toxică, inventată pe la jumătatea sec. trecut, astăzi abandonată. Sin. *briliant scarlet, iodin scarlet, pure scarlet, vermillon écarlate* (fr. *cinabre, vermillon,* it. *cinabre,* germ. *Zinnober,* engl. *cinnabar).* L.L.

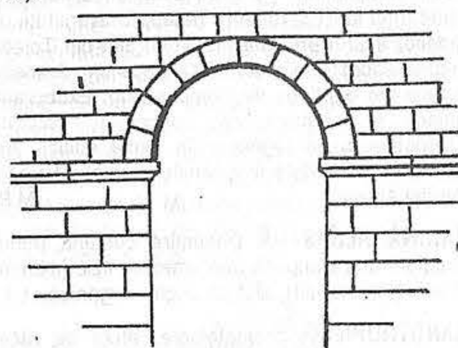
CINA (CEA DE TAINĂ) Temă iconografică inclusă în ciclul Patimilor, ilustrînd momentul ultimei întîlniri a lui Hristos cu apostolii înainte de moartea sa. Cunoaște destul de puține variante, în funcție de epocă și de problemele plastice ale fiecărui artist. Compozițional, constă din aranjarea în jurul unei mese (rectangulare, ovale, în potcoavă) a celor 12 apostoli care îl înconjoară pe Hristos. Prima reprezentare datează din sec. 6 *(Codicele Rabbula);* s-a răspîndit apoi în Apus, ca și în Răsărit, decorînd biserici, dar mai cu seamă refectorii (cea a lui Leonardo da Vinci, la Milano) sau trapeze (Muntele Athos, Mînăstirea Dionisiou — sec. 16) (fr. *La Cène,* it. *Cenacolo, L'Ultima Cena,* germ. *Das letzte Abendmahl,* engl. *The Last Supper).* T.S.

CINERARIU Urnă conținînd cenușa defunctului. Frecvent întîlnite în tumuli. I.C.

CINERARIUM În antichitatea romană, încăpere destinată păstrării urnelor funerare. I.C.

CINGHIAR → **verde de cupru**

CINTRU 1. Curbură interioară, concavă, a unui arc sau a unei bolți. Sin. *intrados.* Arc în plin **c.**, boltă în plin **c.**: arc sau boltă a cărei deschidere este de 180° (semicerc, semicilindru). **2.** Model-cofraj din lemn servind la construirea unui arc sau a unei bolți, al cărei traseu îl indică și căreia îi servește ca suprafață de sprijin în timpul ridicării. Sin. *Cofraj* (fr. *cintre,* it. *centina, sesto,* germ. *Rundbogen,* engl. *semicircular arch).* T.S.

CIOCAN DE SCULPTOR Unealtă de lovire cu mîner, de diferite dimensiuni și forme, necesară în procesul de lucru al sculpturii în materiale dure (piatră, marmură, lemn ș.a.), acționată manual sau mecanic cu aer comprimat. **1. C.d.s.** masiv din fier, oțel (pătrat, paralelipipedic, rotunjit la capete) se folosește în faza de degroșare a blocurilor și pentru lovirea feluritelor scule de tăiere a formelor și volumelor unei sculpturi în piatră, marmură (fr. *marteau de sculpteur,* it. *martello,* germ. *Schlägel,* engl. *hammer).* **2. C.d.s.** din lemn (pătrat, tronconic, cilindric) cu coadă scurtă, confecționat din esențe tari în genere cimișir (Buxus) hicon, nuc, servește la lovirea dălților în tăierea și cioplirea lucrărilor sculptate în lemn (fr. *maillet,* it. *mazzuola di legno,* germ. *Holzhammer,* engl. *wooden, mallet).* C.R.

CIOPLIRE Acțiunea tăierii, incizării materialelor dure (piatră, lemn, fildeș ș.a.) cu unelte din fier, oțel (ciocan, daltă, gradină, rașpel, șpiț) pentru realizarea unei sculpturi în forme tridimensionale sau în relief. Poate fi executată în totalitate de către sculptor (**c.** directă) sau de un pietrar prin transpunerea exactă *(v.* **punctare)** a unui model creat de un artist, în genere turnat în ghips sau alt material mai rezistent. ~ **directă,** tehnică străveche de sculptare a materialelor dure, în care artistul atacă piatra, marmura, lemnul prin tăiere directă, la dimensiunile dorite, degajînd treptat silueta și volumele sugerate de forma specifică a blocului, bușteanului sau determinate de tema aleasă. **C.d.** se execută manual folosind unelte tradiționale cunoscute din antichitate, sau cu felurite mijloace mecanizate, moderne, acționate electric (ciocanul pneumatic ș.a.). C.R.

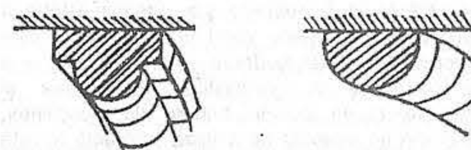
CIPOLIN (it.) Varietate de marmură. Se extrage în carierele din insula Eubeea (Marea Egee) și din Italia. Albă cu striații concentrice negre, cenușii, verzi, denumirea provine din asemănarea cu bulbul de ceapă. Structura înfoliată prezintă dificultăți în cioplirea lucrărilor de sculptură, **c.** fiind folosit din antichitate, cu precădere pentru placarea zidurilor, a coloanelor, a pilaștrilor sau pentru socluri și felurite obiecte de artă decorativă (fr. *cipolin,* it. *cipollino,* germ. *Cipolinmarmor,* engl. *cipollino).* C.R.

CIPPUS Bloc de piatră folosit de romani ca bornă de demarcare teritorială. În unele situații era folosit ca piatră de mormînt purtînd o inscripție dedicatorie (fr. *cippe,* it. *cippo,* germ. *Cippus, Gedenkstein,* engl. *cippus, gravestone).* I.C.

CIRC Edificiu roman destinat întrecerilor de care, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite. Pe laturile lungi și în zona rotunjită erau ridicate gradene, tribuna imperială fiind plasată la mijlocul uneia dintre laturile lungi. În mijlocul arenei era construit un zid acoperit cu reliefuri, împărțind-o în două piste, care trebuiau parcurse de șapte ori. Una dintre extremități se încheia cu o poartă triumfală (fr. *cirque,* it. *circo,* germ. *Zirkus,* engl. *circus).* I.C.

CISTERNĂ Rezervor săpat în stîncă sau în pămînt, impermeabilizat prin diferite metode, de dimensiuni variabile, servind la colectarea și păstrarea apei de ploaie sau aduse din izvoare naturale. În arhitectura bizantină, sînt cunoscute bazilici-**c.**, de foarte mari dimensiuni, cu pereții placați cu piatră și prevăzute cu numeroase coloane care susțin bolțile (cea mai bine păstrată — la Istanbul), (fr. *citerne,* it. *cisterna,* germ. *Zisterne,* engl. *cistern).* T.S.

CIUBUC Mulură convexă, cu profil semicircular (uneori și în arc ușor frînt), caracteristică decorației romanice și mai ales gotice; frecventă în arhitectura

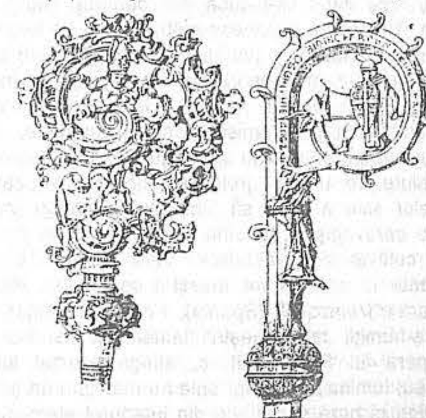
caucaziană; întîlnită și în decorația arhitecturală din Țara Românească (sec. 16-18), realizată rar din piatră (Biserica de la Mînăstirea Dealu și cea Episcopală din Curtea de Argeș) și foarte frecvent în cărămidă special profilată. Sin. *Tor* (fr. *boudin,* it. *bastone, toro,* germ. *Rundstab, Wulst,* engl. *torus).* T.S.

CIZELARE 1. Mod de retușare și finisare a ornamentelor unei piese de metal, prin eliminarea bavurilor, pentru a se obține o mai mare finețe. Tehnică practicată în antichitate de egipteni și de asirieni, preluată de Bizanț prin intermediul Orientului Apropiat și introdusă în Europa Occidentală, în sec. 13. Există trei procedee, aplicate din Renaștere, atît în argintărie, cît și în giuvaiergerie: ~ **după topirea metalului („au fondu"),** ~ **prin ciocănire („au repoussé"),** ~ **prin sculptare directă („sur pièce").** **C.** este practicată pe scară largă în sec. 15-17, în Italia, de unde se răspîndește în restul Europei; se extinde și la arta mobilierului, a ceramicii (aplicații și monturi de vase). **2.** Retușarea finală a lucrărilor de sculptură turnate în bronz sau alte metale. Pentru netezirea asperităților de pe suprafețe, îndepărtarea bavurilor și a altor imprefecțiuni se folosesc felurite unelte din metal (ciocan, daltă, rașpel, perie etc.) (fr. *ciselure,* it. *cesellatura,* germ. *Ziselieren,* engl. *chasing, chiselling).* V.D. și C.R.

CÎLȚI Deșeuri de cînepă ori de in rămase între dinții daracului după trecerea prin el a fuiorului. Tăiați în lungime de cîțiva centimetri, se introduc în mortarul de frescă *(intonaco)* pe care îl „leagă"; favorizează reacțiile chimice, dau pastei de var onctuozitate și o mențin umedă chiar două zile după aplicarea ei pe zid. Uneori au fost înlocuiți cu paie, pleavă, puzderii, păr de vite, fire de iarbă uscată etc. L.L.

CÎMP Suprafața suportului, fondul pe care se execută o operă desenată, pictată etc. (Termenul este asimilat uneori cu *fond)* (fr. *champ, fond,* it. *campo,* germ. *Hintergrund,* engl. *background field).* L.L.

CÎRJĂ EPISCOPALĂ Însemn al puterii spirituale a episcopilor, conferit în mediul catolic și superiorilor unei abații privilegiate. Este formată dintr-o tijă lungă

de lemn sau metal, cu extremitatea superioară bogat decorată: cele catolice au capătul recurbat în spirală, ornat cu motive vegetale, zoomorfe, antropomorfe sau chiar cu mici scene; cele ortodoxe diferă în funcţie de rangul celui care o poartă: cele metropolitane au la extremitatea superioară doi şerpi afrontaţi realizaţi din metal preţios cu caboşoane cu pietre preţioase, cele episcopale sînt mai simple, ambele tipuri purtînd la o treime din înălţime o piesă textilă încreţită în jurul unui inel (fr. *crosse d'évêque*, it. *pastorale*, germ. *Bischofsstab*, engl. *crozier, pastoral staff*). Sin. *crosă*, mai rar folosit. T.S.

CÎRMÎZ (turc.) Culcare roşie violacee intensă. Există un **c.** vegetal şi altul animal. Cel de origine animală se extrage din gogoşile unei insecte parazit denumită coşenilă *(coccus cacti)*, de origine mexicană, căreia i s-a mai spus şi **c.**, iar cel vegetal se obţine din fructele plantei erbacee numită **c.** sau rumeioară *(phytolacca decandra)*. S-a folosit în boiangeria medievală ca înlocuitor al purpurei. Pentru a fi util pictorilor, colorantul se folosea direct sau era fixat pe alumină, rezultînd o culoare frumoasă, dar instabilă la lumină şi în amestecuri. Denumiri medievale: *sîngele Sf. Ioan, stacojiu veneţian*. Denumirile obişnuite ale **c.** produc destule confuzii (fr. *kermès, cramoisi*, it. *chermisino*, germ. *Karmesinrot, crimson*). *V.* şi **carmin** L.L.

CLAROBSCUR Procedeu grafic şi pictural de distribuire a luminilor şi a umbrelor în vederea obţinerii unor treceri gradate sau a unor puternice efecte de contrast între umbră şi lumină, o modalitate de creaţie bazată pe expresivitatea dialogului dintre lumină şi umbră. Întrucît contrastele valorice sînt caracteristice **c.**, raporturile cromatice — fără a fi ignorate — deţin un rol secundar. În evoluţia sa, **c.** a cunoscut mai multe etape. Iniţiatorul lui pare a fi Leonardo da Vinci, cu al său *sfumato*, în care conturile se estompează, culoarea locală îşi reduce autonomia, cedînd locul unei cromatici generale delicate, aurii, învăluitoare, parcă de asfinţit. Correggio — considerat uneori creatorul procedeului — nu face decît să-l ducă mai departe. Giorgione, Tiţian, Tintoretto, Veronese cultivă regia de lumină a tablourilor, asociind-o bogăţiei cromatice proprii Şcolii veneţiene. Un mod aparte în înţelegerea **c.** (numit uneori *luminism*) îl aduce Caravaggio: lumina tablourilor sale pare emisă de surse puternice, astfel că pe fonduri întunecate apar figuri luminate puternic, subliniate de umbre grele. Plasticitatea acuzată a operelor sale a făcut să aibă mulţi imitatori (numiţi astăzi *caravagişti)*, marcînd arta sec. 17, în care **c.** este cultivat cu precădere. Valori proprii **c.** sînt prezente în opera unor maeştrii ca Murillo, Ribera, Zurbaran, Velázquez (Spania), Poussin (Franţa), sau la aşa-numiţii „mici maeştri" flamanzi şi olandezi etc. În opera lui Rembrandt, **c.** atinge punctul lui de apogeu: lumina tablourilor sale nu mai este un ecleraj exterior, ci pare să emane din interiorul elementelor, contururile se topesc în mase aurii alternate cu umbre profunde. În grafică, **c.** are un rol important în desen şi în gravura în alb-negru (cu deosebire în acvatinta, mezzotinta, acvaforte, dar şi în xilo, linogravură şi în litografie), pentru redarea efectelor de picturalitate şi consistenţă a volumelor. De asemenea, ca valoare de contrast, potenţează expresivitatea desenelor şi gravurilor în alb-negru (fr. *clair-obscur*, it. *chiaroscuro*, germ. *Helldunkel*, engl. *chiaroscuro, clare-obscure)*. *V.* şi **contrast cromatic** A.P. şi L.L.

CLASICISM **1.** Din punct de vedere estetico-teoretic, **c.** desemnează orice creaţie artistică ajunsă în faza ei de consacrare definitivă, avînd caracter de exemplaritate, vocaţia de model. În acest sens se opune conceptului de modernitate imediată. Totuşi — prin distanţă istorică — se vorbeşte astăzi şi despre curentele moderne ale începutului de secol 20 ca despre modernitatea clasică. Pentru aspectul teoretic al termenului de **c.** poate fi folosit şi cel de *clasicitate*. **2.** Din punct de vedere istorico-tipologic, **c.** se referă la toate orientările care descind sau se inspiră din arta antică greacă şi romană în faza lor de maturitate, denumită clasică. Există elemente de **c.** în arta elenistică — ultima fază în evoluţia artei greceşti —, în arta bizantină, precum şi în arta medievală vest-europeană — în arta carolingiană şi în arta gotică. În Renaştere, **c.** devine programatic, iar în barocul francez (N.Poussin, fraţii Le Nain) şi italian (fraţii Carracci) subzistă cu forme caracteristice legate de tradiţiile artistice locale. Începînd de la mijlocul sec. 18 şi pînă în prima treime a sec. 19, **c.** cunoaşte un nou impuls, în Anglia, Franţa, Germania, Austria, ţările scandinave, Rusia, determinat atît de descoperirile campaniilor de săpături arheologice de la Herculanum şi Pompei, cît şi de scrierile lui J.J.Winckelmann, Caylus, R.Mengs ş.a. Un rol în afirmarea **c.** în această fază, cunoscută şi sub numele de *neoclasicism*, l-a avut şi evoluţia ideologică şi politică spre o concepţie democratică asupra guvernării şi organizării societăţii, care a atras după sine nevoia unei raţionalităţi şi simplificări în viziunea şi expresia artistică, precum şi a reinstaurării în artă a valorilor clasice ale eticii şi eroismului civic. La sfîrşitul sec. 18 şi începutul sec. 19, **c.** — neoclasicismul — se interferează şi se îmbină cu romantismul literar-artistic. Prin K.Friedrich Schinkel, Goethe, C.D.Friedrich şi Otto Runge în Germania, F.Overbeck în Austria, prin A.Chénier şi Louis David în Franţa, prin J.Füssli în Anglia, A.Canova în Italia, B.Thorvaldsen în Danemarca ş.a., idealul estetic şi filozofic al **c.** — armonie, claritate, echilibru — este încorporat experienţei moderne — la acea dată — a trăirii romantice cu neliniştile, introvertirea şi incursiunile ei în zonele tulburi ale conştiinţei, reuşindu-se un moment de sinteză spirituală în arta europeană, primul după sinteza dintre clasic şi contrariile sale, în sec. 17 francez. În România, neoclasicismul s-a răspîndit începînd din sec. 18, în arhitectura religioasă şi civilă din Moldova, apoi şi în Muntenia, iar în sec. 19, s-a afirmat, prin unele elemente, în pictura lui Gh.Tattarescu. *V.* şi **il. 33-36** A.P.

CLAUSTRU Spaţiul interior al unei mînăstiri catolice în care nu au acces decît călugării, respectiv călugăriţele (fr. *clôture de couvent*, it. *clausura*, germ. *Klausur*, engl. *cloistered precinct)*. *V.* şi **mînăstire** T.S.

CLAVI (plural de la **clavus**) (lat.) Termen care desemnează un element decorativ de forma unor benzi lungi colorate, contrastant faţă de veşmîntul lung de tip sirian (cămaşă dreaptă, largă, cu mîneci), pe care îl poartă numai Iisus în scenele din ciclul *Patimilor*, inclusiv în scena *Răstignirii*. T.S.

CLEI Termen care denumeşte o multitudine de materii, foarte variate ca provenienţă, aspect şi caracteristici, dar care au comună însuşirea de a lipi. Pot fi: *animale, vegetale, minerale* şi *sintetice*. **C.** tradiţionale cele mai folosite în pictură (îndeosebi pentru grunduri şi aglutinanţi) sînt de origine animală, avînd la bază gelatina, cazeina şi albumina. **C.** *de gelatină* este extras din oasele, cartilajele, pielea şi ţesuturile animale. Sortimente: ~ **de oase**, ~ **de piele**, ~ **de peşte**, ~ **de iepure**, ~ **de capră**, ~ **de pergament**, ~ **de tîmplărie** etc.; **c.** *de cazeină*, se extrage fie din brînză degresată, fie din granulele sau pulberea albă de cazeină pură; *oul*, întreg sau separat în albuş şi gălbenuş, se utilizează datorită albuminei pe care o conţine. Din grupa **c.** *vegetale* fac parte *gumele* (de cireş, prun, vişin, guma adragantă, guma arabică), *amidonul*, ~ **din făină** (de grîu, secară, tărîţe), zeama de usturoi; sînt utilizate la pregătirea unor suporturi, în compoziţia unor culori, pentru maruflaj, ca apreturi etc. Din **c.** *minerale* face parte sticla solubilă (silicatul de sodiu şi de potasiu), care se întrebuinţează datorită proprietăţilor ei ignifuge şi de impermeabilizare, iar **c.** *sintetice* se folosesc la aglutinarea unor culori, în operaţiile de restaurare şi conservare etc. (fr. *colle*, it. *colla*, germ. *Kleister, Leim*, engl. *glue)*. L.L.

CLEŞTAR → **cristal artificial**

CLISIARNIŢĂ Construcţie independentă, situată în incinta unei mînăstiri, sau adosată altarului unei biserici, destinată păstrării tezaurului, vaselor preţioase de cult sau odăjdiilor de sărbătoare. În anume împrejurări, cele de mari dimensiuni puteau servi adăpostirii temporare a unor membri ai clerului, aici avîndu-şi locuinţa clisiarhul (eclesiarhul), adică cel însărcinat cu paza documentelor şi a tezaurului mînăstirii. Cea mai amplă realizare de acest fel este cea de la mînăstirea Moldoviţa, construită în 1610-1612 de egumenul Efrem (fr. *chambre du trésor*, it. *tesoro*, germ. *Schatzkammer*, engl. *treasure room)*. T.S.

CLIŞEU Tehnică de gravare pe sticlă, prin acoperirea unor plăci de sticlă cu colodiu sau cerneală grasă, pe care, după uscare, artistul incizează cu un ac, după procedeul acvafortei. Placa astfel gravată este copiată pe o hîrtie sensibilizată la lumină. Astăzi nu se mai foloseşte aproape deloc acest procedeu (fr. *cliché-verre*, germ. *cliché-verre*, engl. *glass-print)*. I.P.

CLIPEUS (lat. *clipeus*, scut rotund) Element arhitectural constînd într-un portret în medalion al unei persoane decedate. Numele derivă din obiceiul de a se decora scuturile cu portretele strămoşilor (fr. *clipeus*, it. *clipeo*, germ. *runder Schild*, engl. *circular shield)*. I.C.

CLIVARE Tăierea unei pietre preţioase după straturile de cristalizare (în lamele sau plăci paralele); operaţie absolut necesară la tăierea diamantelor în vederea eliminării defectelor pietrei. Procedeul mecanic constă în fragmentarea corpului pietrei cu ajutorul unui cuţit sau al unui ciocan; cel chimic, în imersiunea în apă rece a pietrei încălzite (fr. *clivage*, it. *fendere, fenditura*, germ. *Spaltung*, engl. *cleavage)*. V.D.

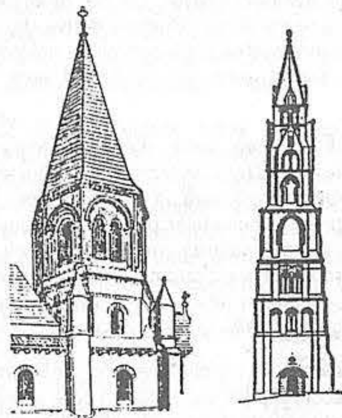
CLOISONNÉ (fr. *cloisonner*, a compartimenta) Tehnică decorativă pentru metal, în care suprafaţa de decorat este compartimentată prin fire sau benzi metalice sudate pe suprafaţa suport, fiecare compartiment urmînd a fi umplut cu lamele de pietre preţioase sau semipreţioase, de lemn de esenţe rare, fildeş, coral, sidef sau emailuri colorate. *V.* **email cloisonné** I.C.

CLOISONNISM Procedeu în pictura postimpresionistă, în special în aripa ei simbolistă reprezentată de Gauguin şi Emile Bernard, constînd în sublinierea formelor plate, într-o viziune cu surse în arta gravurii japoneze. Denumirea de **c.** vine de la asemănarea acestui procedeu, cu un accentuat caracter decorativ, cu obiectele lucrate în tehnica *cloisonné*-ului. A.P.

CLOPOT Instrument sonor de forma unei cupe metalice (bronz) răsturnate, de dimensiuni variabile, prevăzută la interior cu o limbă mobilă, acţionată prin pendulare. Se suspendă de eşafodaje speciale solide, din lemn sau metal, adăpostite în construcţii speciale: turnuri-clopotniţă, zvoniţă etc. **C.** sînt adesea decorate cu motive vegetale, geometrice, scene şi inscripţii. În arta creştină se folosesc din sec. 7, arta turnării lor ajungînd la apogeu în sec. 15 în Germania, Rusia, Polonia. Cel mai vechi **c.** din România datează din sec. 14, provenind de la Mînăstirea Cotmeana — jud. Argeş (fr. *cloche*, it. *campana*, germ. *Glocke*, engl. *bell)*. T.S.

CLOPOTNIŢĂ Construcţie din zid sau din lemn, ridicată special în preajma unei biserici pentru a adăposti clopotele. De plan circular sau rectangular, comportînd mai multe nivele, ea este prevăzută la ultimul dintre ele cu largi ferestre de sunet. Cele mai vechi **c.** datează din sec. 9 (Italia). În ţara noastră, ca de altfel în majoritatea ţărilor din Europa, cu începere

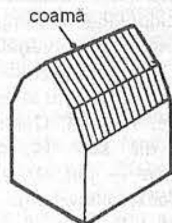
din sec. 11-12 (Franţa, Germania), se întîlnesc mai cu seamă turnuri-clopotniţă, făcînd parte integrantă din biserica însăşi. **C.** independente datează din epoca lui Ştefan cel Mare (Piatra Neamţ, Botoşani) sau sînt aferente unor biserici de lemn din jud. Mureş, Harghita, Covasna. O formă particulară de **c.** este zvoniţa (fr. *clocher*, it. *campanile*, germ. *Glockenturm*, engl. *bell-tower)*. T.S.

COACERE Operaţie de ardere a pieselor de ceramică în cuptoare speciale, pentru ca, supuse acţiunii focului la anumite temperaturi, să devină dure sau mai puţin dure (fr. *cuisson*, it. *cottura*, germ. *Brennen*, engl. *burning process, baking)*. V.D.

COAJĂ În erminii, nume dat stratului dur de carbonat de calciu care se formează la suprafaţa tencuielii de frescă. Sin. *peliţă, pojghiţă, ţipă*. L.L.

COAMĂ Muchia superioară, orizontală, a unui acoperiş, rezultînd din îmbinarea celor două pante, marcată funcţional de elemente special profilate în funcţie de materialul din care este făcută învelitoarea (olane, lemn, ardezie etc.), menite să împiedice pătrunderea apei de ploaie şi a zăpezii în interiorul construcţiei (fr. *faîtage*, it. *spina del tetto*, germ. *Firstbalken*, engl. *ridge of the roof)*. T.S.

COBALT AZURIU → albastru de Bremen

COBORÎREA DE PE CRUCE Scenă din ciclul Patimilor, în care este reprezentat momentul în care Iisus Hristos mort este luat de pe crucea pe care a fost răstignit, de către Ioan Evanghelistul, Nicodim şi Iosif din Arimateea. În cronologia iconografiei ciclului *Patimilor*, este urmată de *Plîngere* şi de *Punerea în mormînt*. Deosebirile dintre diferitele reprezentări rezultă din poziţia corpului lui Iisus faţă de cruce, faţă de scara prezentă în imagine şi faţă de grupul personajelor secundare (fr. *Descente de croix, Déposition de croix*, it. *Discesa dalla croce, Depositione dalla croce*, germ. *Kreuzabnahme*, engl. *Descent from the Cross)*. T.S.

COBORÎREA LA IAD (gr. *Anastasis)* Termen cu care scena aleasă pentru a ilustra Învierea lui Hristos, este adeseori desemnată în iconografia bizantină. Este inspirată din *Evanghelia* apocrifă a *lui Nicodim* şi reprezintă eliberarea patriarhilor Legii vechi de către Hristos care, apărut într-o mandorlă de lumină, calcă pe porţile sfărîmate ale iadului, trăgîndu-l de mînă pe Adam (uneori şi pe Eva), urmat de o serie de personaje din Vechiul Testament. Sin. *Înviere* (fr. *Descente aux Limbes*, it. *Discesa al Limbo*, germ. *Höllenfahrt*, engl. *Descent to Hell)*. T.S.

COCHILIE Motiv ornamental de origine romană, în formă de scoică, folosit în arta decorativă (fr. *coquille*, it. *conchiglia*, germ. *Muschel*, engl. *shell)*. V.D.

COCLEALĂ → verde de cupru

COFRAJ Formă-mulaj, realizată din scînduri, care serveşte la ridicarea, pe extradosul său, a anumitor tipuri de arcade şi de bolţi; facilitează atît trasarea arcelor, cît şi sprijinirea materialului de pus în operă pînă în momentul în care mortarul a făcut priză. În tehnica betonului armat, formă realizată din scînduri în jurul unei armături metalice, în care se toarnă masa semisolidă de beton, îndepărtată după ce acesta s-a întărit (fr. *coffrage*, it. *palafitta*, germ. *Ausschalung*, engl. *framework)*. T.S.

COLAJ (fr. *collage*, lipire) **1.** Lipire a două suprafeţe. **2.** Operă realizată prin lipirea pe un suport (pînză, hîrtie, carton etc.) a unor elemente diverse: decupaje din ziare, hîrtii colorate, etichete, fragmente de furnir etc., însoţite sau nu de intervenţii grafice sau picturale. Primele **c.** cunoscute şi denumite ca atare datează din 1912 şi aparţin pictorilor Georges Braque şi Pablo Picasso. Procedeul se modifică ulterior, opera integrînd obiecte, de regulă plate (chei, sfori, cuie, aşchii etc.), creîndu-se prin aceasta „tablouri-relief" care vor face trecerea din perimetrul elementelor adosate unui suport spre asamblajele de obiecte independente şi, mai tîrziu, spre pop art. **2.** În grafică, asamblaj asemănător de desene, acuarele sau orice alt procedeu grafic, cu elemente sau fragmente de obiecte din realitate. Astăzi, **c.** în grafică se suprapune adesea cu tehnicile mixte; îşi are originea în cubism, dar este folosit mai ales în dadaism şi suprarealism, în pop artă şi hiperrealism. Fotomontajul foloseşte, de asemenea, procedeele **c.** A.P. şi L.L.

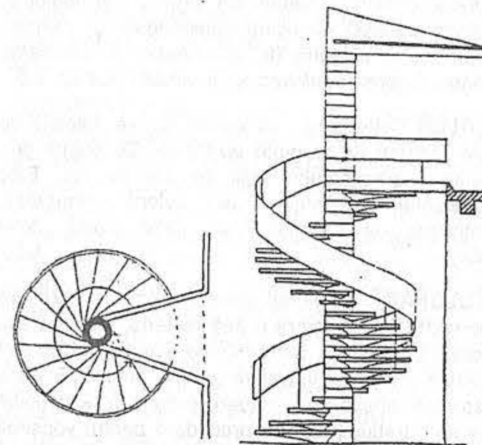
COLAN Lanţ ornamental, purtat în jurul gîtului de deţinătorii unor ordine cavalereşti şi militare, din Evul Mediu pînă azi (fr. *collier*, it. *collana*, germ. *Halsband*, engl. *necklace)*. V.D.

COLATERALĂ Navă laterală într-o bazilică sau într-o biserică hală, separată de cea centrală prin coloane sau stîlpi legaţi prin arcade, care delimitează în spaţiul **C.** travei acoperite cu bolţi independente, sau marcate de arce dublouri în cazul boltirilor continue (fr. *bas-côté, collatéral*, it. *navata laterale*, germ. *Seitenschiff*, engl. *side-aisle)*. T.S.

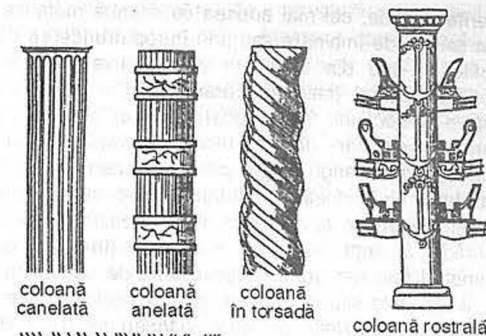
COLCOTAR Pigment roşu, rece, uşor violaceu, cunoscut din epoci vechi. Este fie un peroxid de fier obţinut pe cale artificială, fie un oxid natural de fier. Culoare cu tonuri calme, durabilă, lipsită de toxicitate, utilizată în toate tehnicile. L.L.

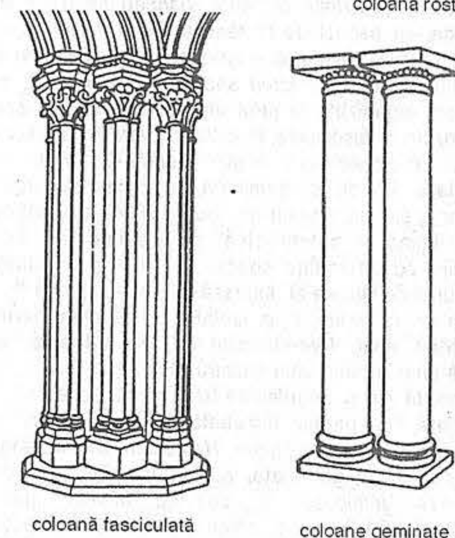
COLERETĂ (fr.) Guler mare încreţit sau plisat, cum au fost cel femeiesc din dantelă, susţinut de sîrme, de la sfîrşitul sec. 16, şi cel purtat de bărbaţi după moda olandeză a sec. 17 (fr. *collerette*, it. *collaretto*, germ. *Halskrause*, engl. *collar-ruff)*. A.N.

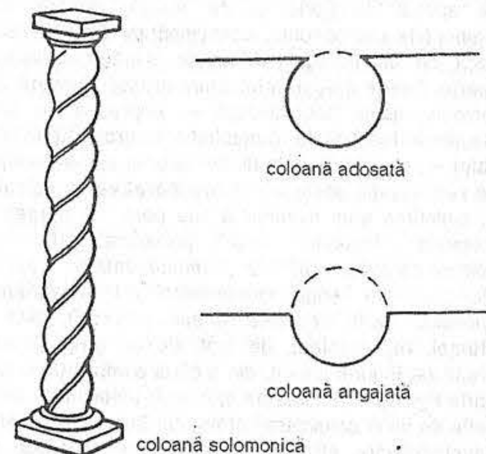
COLIMAÇON (fr.) Scară în spirală realizată din lemn, piatră sau metal, cu treptele dispuse strîns în jurul unui ax central. Văzute de jos, treptele au aspectul unui evantai dezvoltat în spaţiu (fr. *escalier en colimaçon*, it. *scala a chiocciola*, germ. *Schneckentreppe, Wendeltreppe*, engl. *turnpike stairs, winding stairs)*. T.S.

COLOANĂ Element constructiv vertical, destinat să contribuie la descărcarea forţelor de împingere provenite din sistemul de acoperire a unui spaţiu (bolţi, tavane). În general, este compusă din bază, fus, capitel. Poate fi realizată din lemn, piatră, cărămidă, metal, beton. Funcţia de structură este foarte adesea dublată de una decorativă, forma, amploarea, ornamentaţia fiind determinate de epocă şi stil (fr. *colonne*, it. *colonna*, germ. *Säule*, engl. *column, shaft)*. Din punct de vedere al *structurii* poate

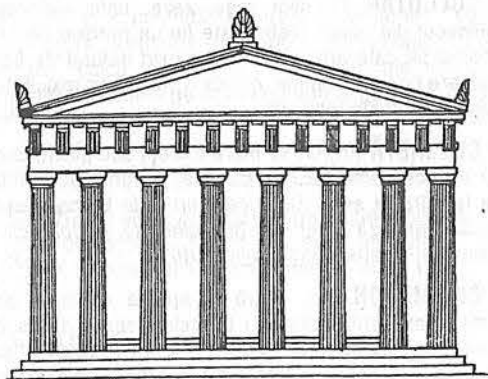
fi: ~ **monolită**, realizată din o singură bucată de material (cele de lemn, uneori din piatră, cele turnate în metal sau beton) (fr. *c. monolithe*, it. *c. monolita*, germ. *Einsteinsäule*, engl. *monolithic c.)*; ~ **modulată, c.** la care fiecare element constitutiv este realizat din bucăţi independente — asamblate după

diferite metode, cel mai adesea cu scoabe metalice, prin şanţuri de îmbinare sau prin întrepătrunderea de profile — sau din elemente constructive identice, profilate special (cele de cărămidă). Din punct de vedere al *secţiunii fusului* poate fi: ~ **cilindrică**, cu diametru circular (fr. *c. monocylindrique*, it. *c. monocilindrica*, engl. *single pillar, rounded shaft)*; ~ **canelată**, cu diametrul festonat printr-o succesiune de concavităţi (fr. *c. cannelée*, it. *c. scanalata*, germ. *geriffelte S.* engl. *fluted c.)*; ~ **anelată (inelată)**, cu diametrul festonat printr-o succesiune de convexităţi (fr. *c. annelée* sau *c. baguée*, it. *c. inanellata*, germ. *Ringsäule, gewirtelte S.*, engl. *banded shaft)*; ~ **în torsadă**, cu aspect de fir răsucit (fr. *c. torse*, it. *c. tortile*, *c. a tortiglione*, *c. a spirale*, germ. *gewundene S.* engl. *spiral c., twisted shaft)*; ~ **fasciculată**, **c.** multiple, organizate în jurul unui nucleu central sau pilastru (fr. *c. fasciculée*, it. *c. fascicolata*, *c. a fascio*, germ. *Bündelsäule*, engl. *bundle-column)*; ~ **înnodată**, tip de **c.** geminată, la care cele două elemente sînt unite printr-un nod de piatră la jumătate din înălţime; ~ **solomonică**, pe înălţime, prezintă răsuciri, cu alternanţe concav, convex (sinusoide). Din punct de vedere al *amplasării în spaţiu* poate fi: ~ **liberă** (fr. *c. isolée*, it. *c. isolata*, *c. staccata*, germ. *Vollsäule*, engl. *free-standing c.)*; ~ **adosată**, **c.** alipită unui zid sau unui pilastru (fr. *c. adossée*, it. *c. addossata*, germ. *angelehnte S.*, engl. *detached s.)*; ~ **angajată**, **c.** parţial înglobată în zidărie (fr. *c. engagée*, it. *mezza c.*, germ. *Halbsäule, Dienst*, engl. *engaged c.)*; ~ **geminată**, **c.** grupate cîte două (fr. *colonnes géminées*, it. *colonne binate*, germ. *gekuppelte Säulen*, engl. *coupled columns)*. În funcţie de spaţiul geografic şi de epocă, fiecare din elementele componente, care însă nu funcţionează decît ca un întreg, dobîndeşte trăsături stilistice aparte. Foarte des, în arhitectura greacă, romană, în romanic, gotic, neoclasicism — împreună cu alte elemente funcţionale (antablament, arce, tipuri de bolţi) —, **c.** contribuie la definirea unui stil. În funcţie de semnificaţie poate fi: ~ **comemorativă**, **c.** ridicată în amintirea unui eveniment sau pentru a perpetua memoria faptelor unei persoane (fr. *c. commémorative*, it. *c. monumentale*, germ. *Denkmalsäule*, engl. *monumental c.)*; o variantă specială, foarte frecventă în epoca barocă, este ~ **ciumei**, reprezentată, de fapt, de un grup statuar organizat în jurul unei **c.** din a cărui compoziţie făcea parte Fecioara (plasată pe **c.** în vîrf) înconjurată de o serie de sfinţi consideraţi protectori împotriva acestui flagel colectiv; alt tip special este ~ **rostrală**, **c.** decorată cu prova unui vas, ridicată pentru a comemora victorii navale. *V.* şi **abacă, bază, capitel, fus, ordin** T.S. şi I.C.

COLOFONIU → **sacîz**

COLOGRAVURĂ Procedeu folosit în gravură, care constă în lipirea pe placă a unor elemente (de ex. bucăţi de carton) care, la imprimare, creează efecte de colaj. I.P.

COLONADĂ Succesiune uni- sau pluriliniară de coloane de acelaşi tip sau de tipuri diferite, unite prin arhitrave ori prin arce, care se constituie în ansambluri independente (**C.** din Piaţa Sf. Petru din Roma) sau fac parte integrantă din structura unui edificiu, alcătuind un portic frontal sau înconjurîndu-l pe două sau mai multe laturi (fr. *colonnade*, it. *colonnato*, germ. *Kolonnade, Säulengang*, engl. *colonnade)*. *V.* şi **portic** T.S.

COLONETĂ Coloană de mici dimensiuni, cu funcţie decorativă, realizată din piatră, lemn, stuc sau turnată în metal, ciment ori beton. Ca structură şi tipologie, prezintă aceleaşi elemente componente şi variante formale ca o coloană (fr. *colonnette*, it. *colonetta*, *colonnina*, germ. *Säulchen*, engl. *small column)*. T.S.

COLOR Culoare roz, cu variaţii tonale, folosită de vechii meşteri de sorginte bizantină. Se obţine prin amestecul pămînturilor roşii cu alb de var. Este echivalentul răsăritean al culorii *cinabrese*, menţionată de Cennini. Var. *color piatră*, *colur (kolur)*. L.L.

COLORANT La modul general, materie care are proprietatea de a colora o altă materie, incoloră sau colorată la rîndul ei. Într-un limbaj specializat, **c.** sînt materiile extrem de fine (fără „corp"), solubile în lianţi şi solvenţi, lipsite de o culoare proprie bine definită, care se întrebuinţează cu precădere pentru vopsirea fibrelor textile, în care sînt *încorporate*. (Spre deosebire de aceştia, pigmenţii *acoperă* anumite suprafeţe.) Pentru a deveni utilizabili ca paste picturale, **c.** li se împrumută un „corp" străin şi inert din punct de vedere chimic, cum ar fi alumina, creta etc. Primii **c.** au fost anumite extracte vegetale din flori, frunze, fructe, scoarţă, tulpini sau rădăcini (din care au fost preparate, de pildă, garanţa, indigoul, băcanul etc.), sau materii de origine animală (concretizate în pigmenţi cum sînt carminul, sepia, galbenul indian etc.). Astăzi aproape toţi sînt produşi prin sinteză chimică (fr. *colorant*, it. *colorante*, germ. *Farbmittel*, engl. *colouring matter)*. L.L.

COLORIMETRIE Disciplină ştiinţifică al cărei obiect de studiu este măsurarea variaţiilor cromatice şi stabilirea unor etaloane generalizatoare în care culorile sînt exprimate numeric. Un asemenea etalonaj ţine seama de trei coordonate fizice ale culorii: tenta propriu-zisă, luminozitatea şi puritatea. Necesitatea studiilor de acest gen este determinată de lipsa unei nomenclaturi simple şi stabile, cu valoare internaţională, care să poată cuprinde numărul enorm de tonuri şi nuanţe ale culorilor. Printre primii cercetători care au încercat o astfel de sistematizare se numără chimistul francez Michel Eugène Chevreul, care, în anul 1839, a imaginat şi a concretizat pe o suprafaţă de porţelan un cerc al culorilor împărţit în 1368 de arii numerotate. De atunci au fost întocmite serii de atlase şi cataloage de culori. Diversitatea extremă de nuanţe a fost definită cu ajutorul unor aparate de măsură de înaltă precizie, au fost propuse sisteme colorimetrice complexe, fără să se fi putut ajunge totuşi la adoptarea unuia unanim acceptat. Printre cele mai cunoscute sînt: sistemul francez *A.F.N.O.R.*, sistemele engleze *Munsell* şi *British Colour Council*, sistemele germane *Ostwald* şi *Adam*, sistemul belgian *Pêtre-Octochrom*, sistemele suedeze *Hesselgreen* şi *Pery-Marthin*, sistemul finlandez *Syreeni* etc. Interesul pictorului faţă de asemenea studii şi măsurători de mare exactitate este însă destul de redus, importanţa şi eficienţa lor relevîndu-se în disciplinele de cercetare (fizică, chimie, psihologie etc.), în design, în practica producătorilor de pigmenţi şi coloranţi, în industria textilă. L.L.

COLORIST Calificativ atribuit unui pictor înzestrat cu un simţ aparte al culorii. Un **c.** îşi construieşte tablourile în primul rînd pe baza raporturilor cromatice, culoarea — rafinată, vie, dar nu întotdeauna eclatantă — devenind astfel trăsătura definitorie a artei sale. Dintre artiştii epocilor clasice sînt consideraţi mari **c.** pictorii Şcolii veneţiene (Tiţian, Veronese etc.), prin comparaţie cu pictorii florentini, socotiţi a fi mari desenatori. Printre coloriştii faimoşi ai sec. 20 un loc distinct îl ocupă Henri Matisse. În arta românească — a cărei propensiune pentru culoare constituie o caracteristică generală — excelează în acest sens Ştefan Luchian, Theodor Pallady, Alexandru Ciucurencu etc. (fr. *coloriste*, it. *colorista*. germ. *Kolorist*, engl. *colourist)*. L.L.

COLOS (gr. *kolossos)* Denumire dată în lumea greco-romană statuilor gigantice. La origine, termen folosit de Herodot în descrierea Egiptului cu referire la statuile lui Ramses al II-lea de la Abu Simbel, generalizat apoi în lumea mediteraneană (ex. Rhodos) (fr. *colosse*, it. *colosso*, germ. *Koloss*, engl. *colossus)*. I.C.

COLŢ → **dinte**

COLŢAR Mobilă de structură triunghiulară destinată să ocupe într-o încăpere spaţiul unghiular dintre doi pereţi; apare în inventarul mobilierului din sec. 17. De forma unui dulap scund, **c.** are rafturi pe faţada deschisă sau închisă cu un batant, ori cu două uşi, sertare pe centură, tăblia marcată cu profile; uneori, este acoperit cu placă de marmură. Plasat în cadrul sufrageriei **c.** are rol de bufet-servantă. În sec. 18—19, piesele de lux destinate salonului, budoarului sînt confecţionate din lemn marchetat, sculptat şi aurit, cu garnituri de bronz, pictat pe fonduri de culoare închisă sau deschisă, lăcuit cu lacuri de China, verniuri Martin (fr. *encoignure*, it. *cantoniera*, *angoliera cantonale*, germ. *Eckmöbel, Eckschränkchen*, engl. *corner cabinet, corner-cupboard)*. C.R.

COLUMBARIUM Iniţial, nişa destinată să păstreze o urnă funerară. Începînd cu sec. 1 î.H., încăpere cu rol funerar, avînd pereţii decoraţi cu şiruri de nişe suprapuse, destinate păstrării urnelor. I.C.

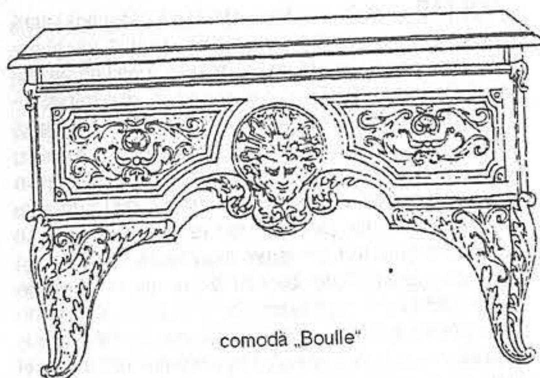
COMANDITAR Persoană care cere unui creator sau unui atelier execuţia unei lucrări artistice, destinată fie propriei folosinţe, fie uzului unei comunităţi (locuinţe de diferite tipuri, picturi, sculpturi, opere de artă decorativă, o biserică, o mînăstire, pictură murală sau de panou dintr-un edificiu, cărţi etc.), pe care o plăteşte din banii proprii. În cel de-al doilea caz, **c.** este de fapt *donator* (fr. *commettant*, it. *committente*, germ. *Auftraggeber*, engl. *patron)*. T.S.

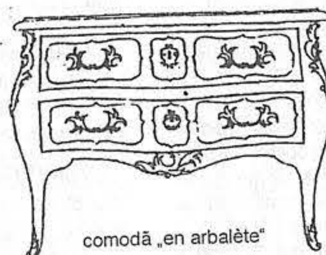
COMĂNAC Bonetă de formă cilindrică, din pîslă sau postav, purtată de militari în Transilvania, precum şi de călugării ortodocşi. Sin. *potcap*, *culion*. A.N.

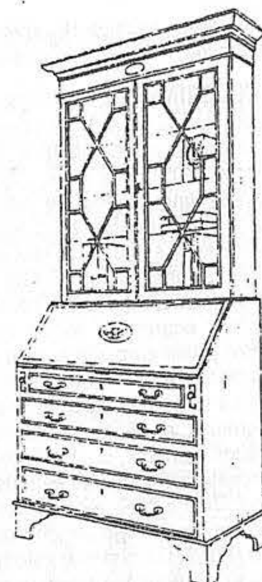
COMBINE PAINTING (engl.) Combinare a picturii cu obiecte care au doar o vagă legătură cu tabloul sau sînt lipsite în tablou (*v.* **asamblaj)**. M.P.

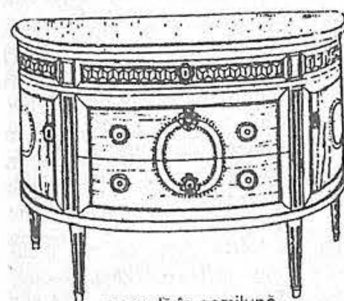
COMID Unul din numele *gumei arabice*, în nomenclatura de tradiţie bizantină. Var. *comid alb*, *comid de Alexandria*, *zamă comid*. L.L.

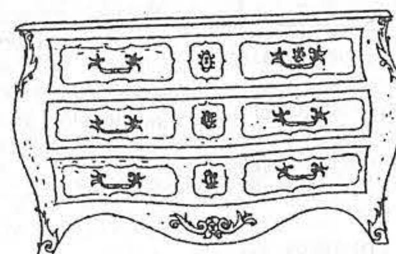
COMODĂ Mobilă cu sertare suprapuse (de obicei 3 sau 4), pentru păstrarea lenjeriei şi a altor obiecte vestimentare. A apărut la sfîrşitul sec. 16, o dată cu dulapul de haine, înlocuind lada, dar poartă acest nume doar de la sfîrşitul sec. 17. A evoluat potrivit stilurilor dominante. De exemplu, în stilul Ludovic XIV, ~ **Boulle** (după numele ebenistului care le-a creat), de formă dreptunghiulară, cu unul sau mai multe sertare suprapuse, bogat decorată, cu marchetărie din aramă, cositor şi baga, cu mascaroni şi măşti din bronz aurit; în stilul Régence, apar ~ **„en tombeau"**, bombată, din lemn masiv sau marchetată, şi ~ **„en arbalète"**, cu furnir şi aplicaţii de bronz (creaţia lui Ch.Cressent); în stilul Ludovic XVI revine moda **c.** dreptunghiulare şi apare tipul de ~ **în semilună**. Sertarele sînt, uneori, înlocuite cu uşi, ca

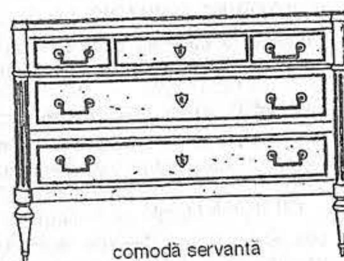

comodă „Boulle"

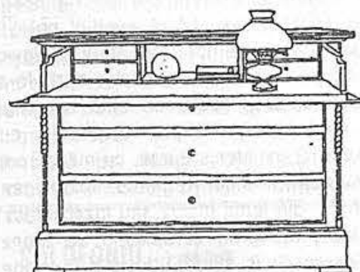

comodă „en arbalète"

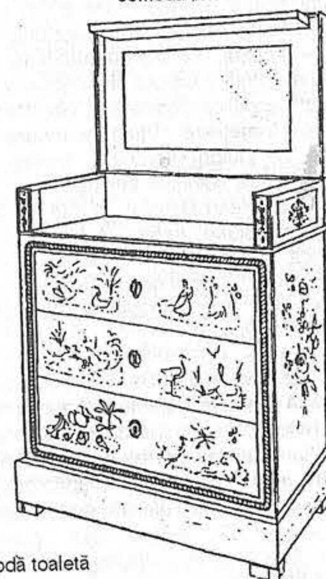

comodă cu etajeră

comodă în semilună

comodă „en tombeau"

comodă servantă

comodă birou

comodă toaletă

în stilul Empire, iar în Anglia apare ~ **cu etajeră**. Tipuri de **c.** mai sînt ~ **servantă** (în stilul Ludovic XVI), ~ **toaletă**, prevăzută cu oglindă și serviciu de spălat, ~ **birou** (în stilul Ludovic Filip) etc. (fr. *commode*, it. *cassettone*, germ. *Kommode*, engl. *chest of drawers)*. C.R. și A.N.

COMPANIA INDIILOR Denumirea unor societăți comerciale înființate la începutul sec. 17, ca urmare a dezvoltării comerțului dintre unele state europene și țările din Extremul Orient. Prima dintre acestea, „Compania olandeză a Indiilor Orientale", fondată în 1602, este activă pînă în 1798, „Compania engleză a Indiilor", din 1715, și „Compania franceză a Indiilor", din 1720, importă masiv pînă la începutul sec. 19 diverse produse și obiecte de artă (porțelanuri, bronzuri, țesături, piese de mobilier, sculpturi, gravuri). Totodată unele manufacturi din China, Coreea, Japonia, execută comenzi de porțelanuri destinate exportului în Europa. În ansamblu vehicularea acestor noi valori estetice influențează îndeosebi domeniul artelor decorative europene (fr. *Compagne des Indes*, engl. *East India Company)*. C.R.

COMPLEMENTARE (CULORI) Denumire purtată de cele mai contrastante perechi de culori ale spectrului cromatic. În domeniul culorilor-pigmenți există trei perechi de **c.**: ~ **primare** (roșu-verde, galben-violet, albastru-oranj) și alte trei perechi de ~ **secundare** (în cercul cu 12 culori: roșu-violet cu galben-verde, galben-oranj cu albastru-violet, albastru-verde cu roșu-oranj); fiecare pereche de **c.** include triada primarelor: de pildă, în perechea roșu-verde, roșului i se alătură verdele, care se produce prin amestecul galbenului cu albastrul. Relațiile dintre **c.** sînt bine ilustrate printr-o experiență în care privim o suprafață colorată în dungi egale de roșu și verde: de la mare distanță percepem un gri rezultat din amestecul optic; de la o distanță medie percepem dungile imprecis delimitate; iar din apropiere, observăm cum cele două culori, bine delimitate, se exaltă reciproc (mai observăm, de asemenea, opoziția neantagonică, expresivă și totodată definitorie, dintre **c.**, care deși sînt opuse, par a-și reclama prezența). Perechile de **c.** au unele caractere particulare și altele comune. *V.* și **contrast (cromatic)** L.L.

COMPLUVIUM Deschidere rectangulară practicată în acoperișul vilei romane deasupra atriului, cu rol de iluminare și aerisire. I.C.

COMPOTIERĂ Vas cu capac din faianță, porțelan, cristal, metal etc., de diferite forme (rotund, oval, pătrat, în unghiuri ascuțite sau rotunjite, cu aspect de floare, scoică etc.), folosit pentru păstrarea sau servirea compotului de fructe; intrat în uz în sec. 17-18. Exemplare frumoase provin din manufacturile europene (Delft, Sèvres, Paris, Meissen, Viena etc.) (fr. *compotier*, it. *fruttiera*, germ. *Kompottschale*, engl. *fruit-stand)*. V.D.

COMPOZIT Ordin arhitectural roman al cărui capitel combina volutele ionice și frunzele de acant corintice. *V.* și **ordine de arhitectură** I.C.

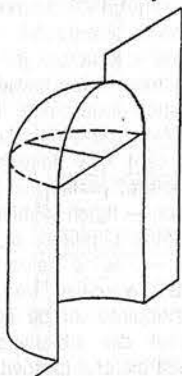
COMPOZIȚIE 1. Modalitate specifică de structurare a elementelor unei opere de artă astfel încît să formeze un ansamblu omogen, echilibrat, indestructibil, capabil să transmită privitorului ideea și emoția artistului. **C.** include preocupări pentru selecția, proporționarea, distribuirea și corelarea elementelor, dar nu se reduce la o simplă însumare a acestora, ci vizează crearea unei unități coerente, în care s-a produs o schimbare calitativă. Într-o asemenea totalitate diversele părți constitutive își păstrează identitatea, dar nu mai rămîn disparate, ci par reunite printr-o forță internă; ca atare, a elimina un element oarecare dintr-o **c.** înseamnă a o dezechilibra pînă la dislocare. Ca principiu ordonator, la baza unei **c.** — figurative sau nonfigurative — stă aproape întotdeauna contrastul. A realiza o ~ **picturală** înseamnă a structura pe o suprafață dată — cu ajutorul punctului, liniei, formei, valorii și culorii — o unitate plastică indivizibilă. Identitatea dintre subiect și tablou este într-o mare măsură aparentă, chiar în operele cele mai descriptive. Elementele naturale sînt selectate, prelucrate și metamorfozate în *elemente plastice* — adică în mijloace specifice de exprimare, în „semne plastice", în convenții proprii limbajului pictural —, avînd valoare compozițională doar în măsura în care au suferit această metamorfoză. Distribuirea lor pe suprafața de lucru se face printr-unul din sistemele compoziționale pentru care optează pictorul (potrivit temperamentului său și temei propuse). Astfel, caracterul static sau dinamic, liniile de forță, tensiunile, centrele de interes, cromatica, ritmul, materia picturală, ca și oricare mijloc de expresie plastică sînt subordonate structurii compoziționale de bază, singura în stare să le reunească într-un tot omogen. 2. Lucrare de artă care înfățișează personaje reunite printr-o „acțiune" comună. În acest sens **c.** poate fi ~ **istorică**, ~ **mitologică**, ~ **religioasă**, ~ **de gen** etc. L.L.

COMPUTER, ARTĂ DE ~ Desemnează imaginile vizuale obținute prin acțiunea unui computer care lucrează pe baza datelor programate de artist. **A.d.c.** produce desene abstract-geometrice, dar și portrete

sau peisaje, pornind de la imagini fotografice; există şi sculptură de computer. Este larg folosită în domeniul artelor decorative, al creării de modele pentru textile etc. Criterii de apreciere specifice domeniului încă nu sînt stabilite, dincolo de acurateţea tehnică, deşi au fost organizate, încă din anii '60, expoziţii de **a.d.c.**, la Londra, München, Hamburg, Veneţia, Tokio. Această artă reprezintă un cîmp de experienţe în perspectivă şi un important punct de legătură între ştiinţă, tehnologie şi artă. A.P.

CONAC Reşedinţă boierească sau nobiliară din mediul rural, de dimensiuni medii, compusă din casa propriu-zisă (care adesea poartă ea însăşi denumirea de **c.**), din anexe gospodăreşti şi o curte, uneori şi o grădină sau chiar un parc. În funcţie de epocă şi de loc, poartă marca diferitelor stiluri. Cele mai vechi **c.** păstrate în ţara noastră datează din sec. 17 (Goleşti şi Băjeşti — jud. Argeş; Paşcani — jud. Iaşi) (fr. *manoir*, it. *castelletto*, germ. *Landsitz*, engl. *manor house*). T.S.

CONCĂ Boltă în sfert de sferă, care acoperă un spaţiu semicircular (absidă, nişă cu fundul rotunjit); se poate descărca fie direct pe zidurile perimetrale, fiind construită în continuarea lor, fie numai parţial pe acestea, o porţiune interioară din secţiunea inferioară fiind ieşită în consolă. Ca tehnică, materialul pus în operă (cărămidă, mai rar piatră) este aşezat fie în asize (radiar), fie în spic (fr. *conque*, it. *conca*, germ. *Muschelgewölbe*, engl. *conch)*. T.S.

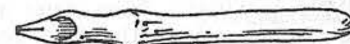

CONCILIU ECUMENIC → **sinod ecumenic**

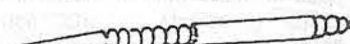
CONCORDANŢE, TABELE DE ~ În unele Evangheliare, planşe care premerg textul propriu-zis, marcînd pe coloane diferite, concordanţa dintre faptele relatate de cele 4 Evanghelii, indicată prin numărul capitolului şi versetului respectiv. Pagina **t.d.c.** are o structură specifică: în interiorul unei arcade semicirculare mari, bogat decorate, sînt înscrise 3 sau 4 arcade mai mici, sprijinite pe colonete subţiri, între care este plasat textul respectiv *(Codex Aureus*, operă carolingiană din sec. 9, păstrat în parte la Biblioteca Bathiany din Alba Iulia) (fr. *tables de concordance*, it. *concordanze*, germ. *Konkordanztafeln)*. T.S.

CONDEI (gr. *kondyli)* **1.** Instrument străvechi folosit pentru scris şi desen. Variază ca formă şi material: **~ de argint** era alcătuit dintr-un mîner din alamă,

condeie de trestie

condeie de argint

aramă, argint etc., prevăzut cu un vîrf de argint, bine ascuţit. A fost mult întrebuinţat în sec. 15-16, cînd se lucra pe panouri de lemn, pe pergament sau hîrtie, ori pe tăbliţele ucenicilor. Din cauză că nu aluneca prea uşor pe suprafeţele aspre, determina trăsături precise şi fine, greu de şters (cu ajutorul unor răzuitoare metalice), care cu timpul se oxidau, devenind brune. Se păstrează desene executate în acest fel de Jan van Eyck, Leonardo da Vinci, A.Dürer, H.Holbein, Hans Baldung Grien, Lucas Cranach etc.; uneori este utilizat şi în sec. 20 (Otto Dix etc.); **~ de plumb**, „făcut din două părţi plumb şi o parte cositor, bine bătute cu ciocanul" (C. Cennini), se folosea în sec. 14-15 pentru exerciţiile ucenicilor care copiau desenele maeştrilor; urmele lui se ştergeau uşor cu miez de pîine. S-a folosit şi mai tîrziu, uneori şi în sec. 20 (Picasso etc.); **~ de plumb (moale)** se folosea în Roma antică în special pentru scrisul pe pergament; **~ de trestie**, mult folosit începînd din antichitate şi pînă prin sec. 18, este confecţionat din tulpina unei trestii uscate, cu vîrful tăiat în felul peniţelor; uneori vîrful i se păstrează ascuţit, alteori i se retează şi, i se despică longitudinal — pe o lungime de cca 5 mm. Trestia lasă urme mai ferme, proaspete, mai potrivite pentru desenele bazate pe expresivitatea liniei, cînd sugerarea volumului se face prin variaţia ductului; linia poate fi asociată cu laviul etc. Printre maeştrii care au folosit trestia un loc aparte îl ocupă Leonardo da Vinci şi Rembrandt, iar în epoca modernă, Van Gogh. **2.** Pensulă, în terminologia vechilor pictori de la noi. Sin. *penzel*. **3.** Denumire arhaizantă a instrumentului de scris compus din toc şi peniţă. L.L.

CON DE PIN Motiv ornamental reprezentînd fructul coniferelor; frecvent folosit pentru frize, rozase şi diferite piese de artă decorativă (fr. *pomme de pin*, it. *pigna*, germ. *Pinienzapfen*, engl. *fir-cone)*. V.D.

CONDUR (turc.) Pantof femeiesc de sărbătoare cu toc înalt, adesea cusut cu fir de aur sau împodobit cu incrustaţii de sidef. A.N.

CONFESIONAL În cultul catolic, piesă de mobilier de forma unei gherete, din lemn, adosată unuia din zidurile bisericii, compartimentată în 2-3 spaţii care comunică între ele printr-o ferestruică zăbrelită; în cel central stă preotul care ascultă spovedania credincioşilor. În special în epoca barocă (Biserica premonstratensilor din Oradea, sec. 18) şi în sec. 19, piesele sînt bogat decorate cu reliefuri, uneori policrome sau aurite (fr. *confessional*, it. *confessionale*, germ. *Beichtstuhl*, engl. *confessional)*. T.S.

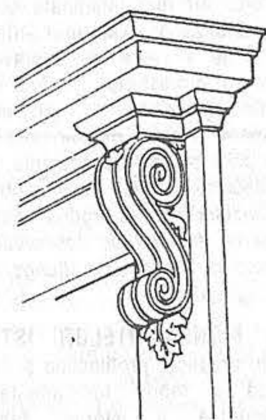
CONSACRARE 1. Ceremonie de sfinţire a unei biserici nou construite sau reparate radical. Actul apare reprezentat, uneori, în pictura murală, ca rememorare a unui eveniment important. În arta romanică şi gotică, apar crucile de **c.** — în număr de 12, în fiecare biserică, pictate sau sculptate —, răspîndite la intervale regulate pe zidurile perimetrale interioare, amintind gestul episcopilor primelor veacuri, care trasau cu degetul asemenea cruci la sfinţirea unei biserici (fr. *dedicace d'une église*, it. *dedicazione*, germ. *Kirchweihe*, engl. *consecration)*. **2.** În cultul catolic, sfinţirea pîinii şi a vinului la liturghie (împărtăşanie) (fr. *consécration*, it. *consacrazione*, germ. *Konsekration, Wandlung*, engl. *consecration)*. T.S.

CONSERVANŢI Substanţe care se înglobează în soluţiile de apă cu clei sau în emulsii pentru a le preveni alterarea: unii acizi (fenic, boric, salicilic), formolul, alaunul, nitrobenzenul etc. Emulsiile se conservă în general cu oţet (care poate ataca însă unele culori, cum este ultramarinul artificial etc.). L.L.

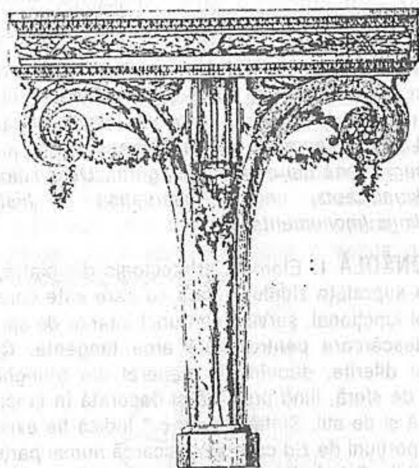
CONSERVARE (lat.) Numele generic al demersurilor întreprinse pentru crearea condiţiilor optime de păstrare a operelor de artă — şi a altor bunuri culturale —, în scopul menţinerii integrităţii lor materiale un timp cît mai îndelungat. În legătură cu păstrarea operelor trebuie avute în vedere două aspecte: cel preventiv, concretizat în ansamblul de sarcini ce-i revin conservatorului unui muzeu şi colecţionarului de artă, şi cel „curativ", de care este răspunzător restauratorul specializat. Deşi artiştii au preconizat îngrijiri de acest fel cu multă vreme înainte — Albrecht Dürer etc. —, preocuparea pentru „igiena preventivă" bazată pe principii ştiinţifice a apărut şi s-a extins abia în sec. 20, o dată cu apariţia conceptului de patrimoniu artistic. Aceste preocupări se concretizează în norme privind calitatea şi intensitatea eclerajului, sursa de căldură, temperatura şi umiditatea ambianţei, curenţii de aer, protecţia împotriva prafului şi impurităţilor etc., incluzînd şi grija pentru maneyrare, transport, expunere, asigurare fizică şi valorică etc. Au fost imaginate şi create metode speciale de analiză (*v.* **examenul ştiinţific al operelor)**, aparate de măsură şi supraveghere, instalaţii de purificare atmosferică, vizînd crearea microclimatului optim. **Stare de ~**, determinarea, într-un anumit moment, a stării de sănătate a unui monument, a unei părţi din el (de exemplu, pictura murală, sculptura decorativă etc.), a unui obiect de artă, cu indicarea cauzelor care au produs eventualele degradări ale acestora (fr. *état de conservation*, it. *stato di conservazione*, germ. *Erhaltungszustand*, engl. *state of preservation)*. L.L. şi T.S.

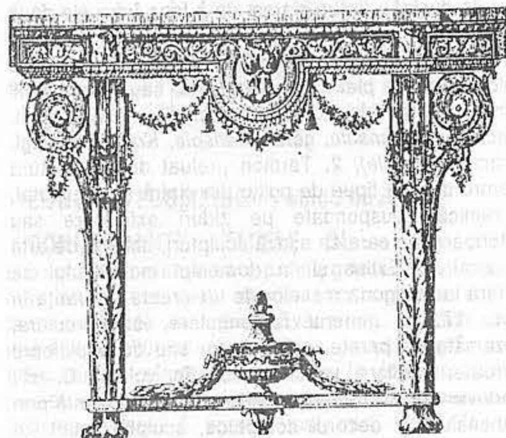
CONSERVAREA MONUMENTELOR ISTORICE Ansamblu de măsuri practice, profilactice şi curative — avînd la bază o teorie fundamentată pe cunoaşterea amănunţită a istoriei, tehnicilor, acţiunilor dăunătoare la care a fost supus un monument —, care au în vedere menţinerea sa într-o stare convenabilă de sănătate, compatibilă cu buna funcţionare în conformitate cu o destinaţie originară sau cu una ulterior atribuită. Pe plan mondial, **c.m.i.**, ca şi restaurarea, de care este strîns legată, sînt reglementate prin *Charta de la Veneţia*, în vigoare din 1964 (fr. *conservation des monuments historiques*, it. *conservazione dei monumenti*, germ. *Denkmalpflege, Denkmalschutz*, engl. *Preservation of historical buildings (monuments)*. T.S.

CONSOLĂ 1. Element arhitectonic din piatră, ieşit de la suprafaţa zidului o dată cu care este construit, cu rol funcţional, servind ca punct inferior de sprijin şi de descărcare pentru două arce tangente. **C.** are forme diferite, derivînd în general din triunghi sau sfert de sferă, fiind profilată şi decorată în funcţie de epocă şi de stil. Sintagma „în **c.**" indică fie existenţa unei porţiuni de zid care se descarcă numai parţial pe un altul aflat dedesubt (de ex., boltă în **c.**, a cărei terminaţie inferioară poate fi dreaptă, în sfert de cerc sau în dusină), fie un sistem de a lega între ele două arce tangente, la care piciorul median comun este total sau parţial suprimat, fiind uneori înlocuit cu o mică piesă de piatră sau cărămidă, sau de un profil din tencuială în formă de **c.** (fr. *console*, it. *beccatello, mensola*, germ. *Konsole, Kragstein*, engl. *bracket console)*; **2.** Termen preluat din arhitectură pentru diverse tipuri de poliţe din piatră (lemn, metal, ceramică), suspendate pe ziduri exterioare sau interioare, pe care se aşază sculpturi, obiecte de artă decorativă. Extins şi în domeniul mobilierului se referă la categoria meselor de lux create în Franţa în sec. 17, în general rectangulare, semicirculare, rezemate de perete, avînd patru sau două picioare curbate, similare unei comode în volută. **C.** stil Ludovic XIV şi din perioada Regenţei, impozantă prin dimensiuni şi decorul somptuos, sculptat, aurit, în genere acoperită cu o placă de marmură, porfir, alabastru, incrustaţii cu pietre divers colorate, marchetărie Boulle. Piesele specifice stilului Ludovic

consolă — element de arhitectură

console sec. 18
stil Ludovic XV - XVI

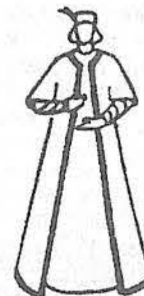
XV, suple, elegante, desfășoară o rafinată fantezie în jocul liniilor curbe. Fixate la perete, în spațiul dintre două ferestre, între uși, se încadrează în decorul lambriurilor, fie că sînt din lemn sculptat, aurit sau pictate în culorile naturale ale ornamenticii vegetale. **C.** stil Ludovic XVI confecționate din lemn aurit, pictat, marchetat, de formă rectangulară, în semilună, are două picioare drepte, simple sau canelate, unite cu o traversă încoronată cu un vas, urnă, cupă, centura fiind decorată cu ghirlande de flori sculptate. În Anglia, în sec. 18, mobilierul stil Adam favorizează moda **c.** din lemn aurit sau lăcuit în culori pastelate, ornamentate cu motive vegetale, zoomorfe. În stilul Empire, **c.** construită din lemn masiv de acaju, palisandru sau furniruită, de formă rectangulară, mai rar semicirculară, devine o mobilă severă. Are patru picioare cu muchii drepte așezate pe un soclu, cele anterioare adesea înlocuite cu colonete, cariatide, sfincși din bronz aurit, în unele cazuri latura posterioară fiind închisă cu un panou acoperit de o oglindă. O variantă mai puțin masivă o reprezintă **c.** din epoca Restaurației, care păstrează structura rectangulară îngustată mai suplă și are montanții anteriori formați din două volute. Interioarele stil Ludovic Filip și Biedermeier adoptă **c.** de dimensiuni modeste, executată din lemn masiv sau cu furniruri din esențe indigene (cireș sălbatic, păr, nuc), elementul decorativ specific fiind montanții laterali în formă de liră, uniți cu traversă rectilinie sau în acoladă (fr. *console*, it. *consolle*, germ. *Konsole*, engl. *console, side-table).* T.S. și C.R.

CONSOLIDARE 1. Sistem de operații prin care se urmărește stabilizarea unei porțiuni de zidărie care este în pericol de a se desprinde ori de a cădea, antrenînd după sine pierderi mari din substanța edificiului. Pot fi consolidate fisuri, lacune, din ziduri sau din bolți, anumite părți din zidurile perimetrale, din fundații, bolți. Operațiile constau în principal din sprijinirea zonei amenințate, curățirea ei de impurități, iar în funcție de tipul de deteriorare — injectări cu soluții adezive, țeseri de zidărie, anastiloze, completări parțiale, refaceri etc. Este recomandabil să se utilizeze materiale cu o compoziție și o structură asemănătoare celor originare, pentru ca în timp, materialele cu totul străine, și reacționînd diferit față de zidăria veche, să nu fie respinse de aceasta (de ex., cimentul la zidurile de piatră și cărămidă la care se folosiseră mortare de var) (fr. *consolidation*, it. *consolidazione*, germ. *Sicherung*, engl. *strengthening).* 2. Intervenție operată asupra unei lucrări de artă prin care se urmărește sporirea durabilității acesteia. Cauzele care o fac necesară pot fi interne (legate de calitatea suporturilor, pigmenților, lianților, de eventuale erori de execuție, de procesul natural de îmbătrînire etc.), sau externe (acțiunea agresivă a unor agenți din mediul ambiant, printre care lumina, întunericul, umiditatea și uscăciunea prea accentuată, gazele atmosferice, diverși agenți biologici, diverse accidente etc.). În cazul fenomenelor de slăbire ori dislocare, provocate de scăderea coeziunii particulelor din care sînt alcătuite materiile componente ale operei, restauratorul recurge la dublaj, parchetaj, transferul picturii, impregnări, injectări, chituiri etc., potrivite cu natura tehnicii în care este executată opera. *V.* și **degradarea tablourilor** T.S. și L.L.

CONSTRUCTIVISM Mișcare artistică și curent de idei estetice la începutul sec. 20, cu mare răspîndire și cu un ecou decisiv în arhitectura și urbanistica modernă. Pornit în Rusia, în anii din preajma primului război mondial, cu Vladimir Tatlin — sub certa influență conjugată a lui Picasso și a futurismului —, precum și cu frații Naum Gabo și Antoine Pevsner, care datorită pregătirii lor științifice au imprimat concepției **c.** tenta unor idealuri inginerești, de precizie, raționalitate, logică în elaborarea formelor vizuale, **c.** s-a afirmat mai întîi în sculptură, cu intenția expresă de a reînnoi arta spațială. În acest sens, în *Manifestul realist* al lui Gabo și Pevsner (1920), devenit apoi *Constructivist*, se schițează conceptul de „sinteză a artelor", înrudit cu gîndirea estetică a Bauhausului și a grupării „De Stijl", determinant și pentru concepțiile înnoitoare ale arhitecților Walter Gropius, Le Corbusier, Mies van der Rohe. Prin prezența lui Malevici și a esteticii suprematiste, ca și a interferențelor cu rayonismul, a intrat și pictura în aria **c.** Expoziția de artă avangardistă rusă din 1922, de la Berlin, cu participarea organizatorică a lui Gabo și Pevsner, a dat un impuls suplimentar răspîndirii, în diferite țări, a **c.** care, spre deosebire de Bauhaus și Art Déco, accentuează mai puțin aspectele programatice și, în parte, populiste, și mai mult pe cele estetice, uneori cu tendințe elitariste. Aceasta este și versiunea pe care a adoptat-o **c.** în România anilor '20, prin mișcarea de avangardă, mai ales prin varianta revistei „Integral" (1925) și opțiunile lui Marcel Iancu (la acesta în încrucișări cu expresionismul și cu dadaismul) și ale lui M.H.Maxy. Congresul **c.** de la Düsseldorf, din 1922, și, în același an, apariția unui Magazin al artelor constructivist, cu un titlu în trei limbi (rusă, franceză, germană), „Obiectul", editat de El Lissitzky și Ilya Ehrenburg, în care se publicau contribuții ale **c.** din toate țările europene unde mișcarea **c.** s-a afirmat, au susținut prezența ei în viața artistică, iar prin Gabo, Pevsner și Moholy-Nagy, fideli **c.** dincolo de anii '40-'50, s-a asigurat continuitatea acestei mișcări și în alte domenii decît cel al arhitecturii și urbanisticii, pînă în pragul apariției temelor și viziunilor postmoderniste. A.P.

CONTÉ (fr.) Numele unui creion inventat spre sfîrșitul sec. 18 de chimistul și mecanicul francez Nicolas Jacques Conté, constituit dintr-un amestec de grafit măcinat și argilă — de proporția argilei depinzînd producerea unor sortimente variate ca duritate. Răspîndirea acestui bun instrument de desen se datorează în primul rînd compoziției omogene. (Mult întrebuințat pentru desen în sec. 16-17, mai vechiul grafit natural, tăiat în batoane fixate pe suporturi de lemn, conținea impurități de extracție și se procura greu.) L.L.

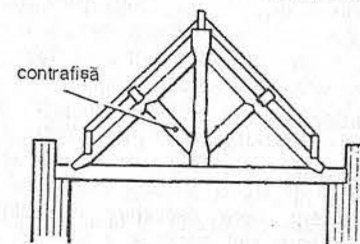
CONTOȘ (pol. *Kontusz)* 1. Mantie lungă, îmblănită, de origine orientală, venită prin Polonia, executată din stofe scumpe (catifea, postav, mătase cu fir), croită ca un caftan, dar cu mîneci scurte pînă la cot și largi. Purtat din sec. 17 în țările române, de soțiile și fiii domnitorilor, și de boieri, **c.** era, în sec. 18-19, haina boierească de iarnă pentru ceremonie; un veșmînt similar se regăsește în Franța în sec. 18, tot de modă poloneză (denumit *polonaise),* dar ca halat de casă femeiesc. Sin. *conteș, contuș, chinteș, chintus.* A.N.

CONTRAABSIDĂ În unele bazilici romanice germane (Trier, Naumburg), o a doua absidă, situată la extremitatea opusă a navei centrale, față de cea principală, estică. Existența ei este pusă în relație cu un cult special al unor sfinți și cu anume servicii religioase. T.S.

CONTRAESCARPĂ În arhitectura fortificată, pantă a șanțului de apărare dispusă spre direcția din care vine atacatorul; pentru a îngreuna accesul acestuia, este prevăzută cu un sistem de palisade oblice; în arhitectura de tip Vauban (cetățile din Alba Iulia, Oradea etc.), **c.** înaltă de 8-9 m, este căptușită cu cărămidă (fr. *contrescarpe*, it. *contrascarpa*, germ. *äussere Böschung eines Grabens*, engl. *counterscarp).* T.S.

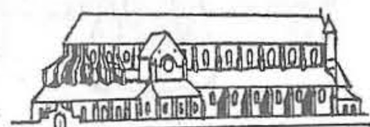
CONTRAFIȘĂ Piesă de lemn sau de metal făcînd parte dintr-o șarpantă, plasată oblic între două elemente ortogonale, servind la stabilizarea acestora.

Sin. *Contravîntuire* (fr. *contre-fiche*, it. *sostegno*, germ. *Strebeband*, engl. *brace, strut*). T.S.

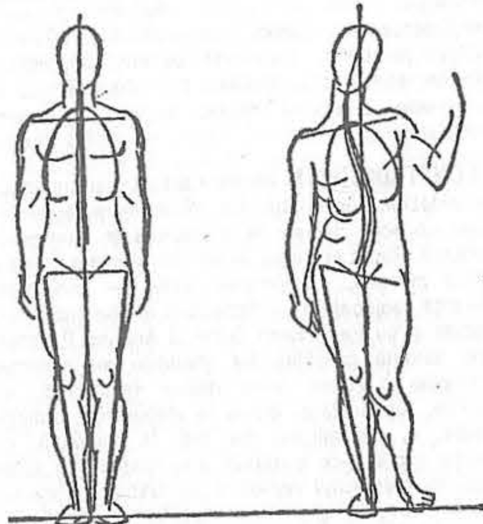
CONTRAFORT Element de sprijin exterior, făcînd parte, la origine, din sistemul de descărcare și de contraîmpingeri al unei bolți gotice; în interiorul edificiului îi corespund pilaștrii pe care se sprijină arcele dublouri care separă traveele. Sînt masive de zidărie din piatră sau cărămidă, paralelipipedice simple sau în trepte, terminate la partea superioară cu pinacluri, fleuroane, fiale sau simple copertine din piatră. La marile catedrale gotice (Notre-Dame din Paris, Reims etc.) pe ele se descarcă arcele butante. Pot fi decorate cu reliefuri sau nișe cu statui (biserica din Sebeș). Există și ~ **decorative**, care ritmează numai fațadele. Prin intermediul goticului transilvănean, sistemul a pătruns și în arhitectura din Moldova în vremea lui Ștefan cel Mare (Voroneț, Mînăstirea Neamț), ele regăsindu-se pînă în sec. 17 (Trei Ierarhi din Iași) (fr. *contrefort*, it. *contrafforte*, *puntello*, germ. *Strebepfeiler*, engl. *buttress*). T.S.

CONTRAPARTE În gravură, procedeu pentru obținerea imaginii prin inversarea desenului executat în fața unei oglinzi (fr. *contrepartie*, it. *contrapparte*, germ. *Umkehrung*, engl. *reversed print*). I.P.

CONTRAPPOSTO (it.) Termen folosit din Renaștere pentru reprezentarea corpului uman în atitudine asimetrică. Axul vertical, trasat imaginar din fosa suprasternală, se curbează și toată greutatea corpului se sprijină ferm pe un picior, celălalt avînd o poziție flexionată, contrast care angajează și poziția umerilor, unul fiind înălțat, altul aplecat. În statuară, acest principiu al alternanței părților simetrice ale trupului apare în creațiile sculptorilor greci, începînd din sec. 5 î.H. (Policlet, *Doriforul*). Prezent și în arta romană, va fi frecvent întîlnit o dată cu Renașterea. Termenul se referă și la atitudinea luată de un model așezat la verticală, cu greutatea sprijinită pe un singur picior, care pozează artistului plastic. Este o poză statică, simplă și relativ comodă, mult utilizată pentru studiile de atelier, în care axele umerilor și bazinului diverg, spre deosebire de „stațiunea dreaptă", în care sînt paralele; i se mai spune *stațiune șoldie* (fr. *contraposte*, it. *contrapposto*, germ. *Kontrapost*, engl. *counterpoise*). C.R. și L.L.

CONTRARELIEF Termen al avangardei ruse, introdus de Vladimir Tatlin, pentru a desemna o formă a tehnicii colajului în sculptură, realizat cu bucăți de metal, sticlă, lemn etc., compuse pe un fundal de zid sau de piatră. A.P.

CONTRAST Opoziție (intenționată) între două sau mai multe elemente plastice asociate, care creează un ansamblu expresiv. **C.**, distanțarea, diferențierea generează tensiuni, mai mult sau mai puțin active, în timp ce analogia, asimilarea, nivelarea, le reduc. (Ambele tipuri de relații pot coexista în același ansamblu compozițional.) Prin **c.** elementele își conturează și mai mult caracterele proprii, iar atunci cînd creatorul a găsit raportul optim între forma, mărimea, valoarea și culoarea lor, expresivitatea întregului atinge cel mai înalt grad. În relațiile de tip plastic, două elemente contrastante își etalează ceea ce le deosebește, părînd totodată a-și reclama reciproc prezența (relația seamănă, oarecum, cu arcul voltaic produs prin reunirea celor doi poli electrici opuși, care se atrag). **C.** în artă este neantagonic și apare ca unul din principiile fundamentale ale creației artistice. Se vorbește despre **c.** de linii și forme, de mărimi și structuri, de textură, de umbră și lumină, de valoare, de culoare, de cald și rece, de puritate etc. (fr. *contraste*, it. *contrasto*, germ. *Kontrast*, engl. *contrast*); ~ **cromatic**, opoziție cromatică realizată prin juxtapunerea unor culori sensibil diferite între ele. **C.c.** generează consecințe distincte, dintre care cea mai importantă este distanțarea reciprocă a culorilor alăturate: cu cît culorile sînt mai depărtate în cercul culorilor, cu atît **c.c.** este mai puternic. Provocate de acțiunea simultană a unor stimuli luminoși, **c.c.** diferă între ele

prin modul de formare, căile de acționare și rezultatele expresive, ceea ce le conferă particularități inconfundabile. Unele sînt *fundamentale*, fiind prezente în orice imagine (**c.** complementarelor, **c.** de clarobscur, **c.** simultane și **c.** succesive). Cînd distanțele dintre culorile juxtapuse au atins punctul maxim, **c.** se numesc *polare*. Constituind o lege fundamentală a creației artistice, pentru pictură — artă a culorii — importanța **c.c.** este hotărîtoare. Johannes Itten, în *Arta culorii* (1961), stabilește șapte **c.**: ~ **culorilor în sine**, obținut prin juxtapunerea culorilor pure. Acest **c.** poate avea loc în prezența a minimum trei culori distanțate în spectru; prin juxtapunerea albului și negrului, forța **c.** sporește, iar prin amestecul lor cu alte culori, scade. El creează suprafețe vii, multicolore, tonice, ferme, uneori aspre. Este prezent în arta populară, în miniaturile și vitraliile medievale, în arta modernă și contemporană, în cromatica bunurilor de larg consum; ~ **de clarobscur** este **c.** dintre deschis și închis, ceea ce corespunde luminii și umbrei. Este prezent în orice imagine — colorată sau nu —, întrucît fiecărei culori îi corespunde o treaptă valorică situată între alb și negru, polii definitorii ai **c.** Expresivitatea acestui **c.** crește o dată cu distanța valorică a petelor care construiesc o imagine. Există un **c.d.c.** de tip *acromatic*, prezent într-un foarte mare număr de opere alcătuite pe baza albului, negrului și a griurilor intermediare (desene, tușuri, gravuri) și altul *cromatic*, evident în tablourile unor maeștri: Rembrandt, Leonardo, Caravaggio, Braque, Rouault, Picasso etc.; ~ **de cald-rece** este **c.** dintre culorile calde și cele reci. Deși culorile calde pivotează în jurul roșului, oranjului și galbenului, iar cele reci sînt albastrul, verdele și violetul, încărcătura caldă și cea rece a culorilor este variabilă: orice culoare fluctuează, își modifică temperatura pe măsură ce se apropie și se întrepătrunde în spectru cu culoarea învecinată. Se poate vorbi despre un roșu rece și despre un albastru cald (socotind și faptul că un roșu de cadmiu este mai rece decît un vermillon), existînd totuși doi „poli termici" fermi: roșu-oranj față de albastru-verde, în care distanțele dintre cald-rece ajung la maximum. **C.d.c.-r.** creează senzații opuse: căldură-frig, însorit-umbrit, jos-sus, terestru-aerian, greu-ușor, uscat-umed, opac-transparent, agitat-calm, mare-mic, aproape-departe. Pictorul poate utiliza **c.d.c.-r.** prin *juxtapuneri* sau prin *modulații* rafinate. Specificul acestui **c.**: strălucire, muzicalitate, ireal, apare explicit în pictura impresionistă și la Cézanne; ~ **complementarelor** este **c.** culorilor opuse în cercul cromatic. **C.c.** este prezent în orice imagine, datorită construcției anatomo-fiziologice a ochiului, care simte nevoia complementarelor, le reclamă, iar cînd nu i se oferă, și le produce singur, restabilindu-și astfel echilibrul energetic. Perechile de complementare posedă caractere proprii: perechea galben-violet include și un puternic **c.** de clarobscur, în perechea roșu-verde culorile au luminozități egale, iar perechile roșu-oranj și albastru-verde ating și **c.** maxim de cald-rece. Există și caractere comune: în orice pereche o culoare este caldă, alta rece; prin juxtapunere se exaltă reciproc; prin amestecul lor fizic în părți egale se produce un gri închis, iar în părți bine determinate se produce un gri neutru; amestecate la întîmplare dau griuri colorate; dacă la juxtapunerea lor nu se respectă anumite proporții cantitative, efectul produs este dinamic, instabil, iar dacă proporțiile sînt bine alese, culorile creează senzația de ordine, forță și luminozitate echilibrată; ~ **simultan** este **c.** dintre două pete juxtapuse. Prin alăturare culorile se modifică într-un mod specific: tind spre propriile complementare, se încălzesc ori se răcesc, se luminează ori se întunecă, se exaltă ori se neutralizează cromatic. **C.s.** este fundamental, întrucît are la bază legea complementarelor, proprie fiziologiei ochiului. Efectele lui sînt subiective, cu neputință de fotografiat. Ca toate **c.c.**, și acesta este cu atît mai puternic, cu cît cele două tente sînt mai distanțate în spectru. Orice culoare poate fi modificată prin schimbarea ambianței sale cromatice; ~ **de calitate** (prin calitate J.Itten înțelege „gradul de puritate sau de saturație al culorilor"), care mai poate fi numit ~ **de puritate** sau ~ **de saturație**, este **c.** dintre culorile pure (intense, saturate, vii, strălucitoare, luminoase) și culorile „rupte" (stinse, mohorîte, terne, palide, decolorate). Acest **c.** poate varia tot atît cît variază puritatea și luminozitatea unui ton; el pune în evidență caracterul instabil al culorilor: aceeași culoare pare ternă lîngă o culoare mai pură și mai vie lîngă o culoare mai ternă. Specificul acestui **c.** sînt senzațiile de calm, serenitate, bogăție cromatică, „parfum" pictural pe care le creează; ~ **de cantitate** (numit și ~ **de suprafață**, ~ **de proporții** sau ~ **de mărimi**), este **c.** dintre două sau mai multe pete diferite ca mărime. Puterea de impresionare a unei suprafețe colorate este ușor de înțeles din observația lui Paul Gauguin: „un kg de verde este cu mult mai verde decît o sută de gr de verde" (adică o culoare distribuită pe o suprafață întinsă pare mai colorată, mai activă decît pe una redusă). În acest **c.** intră întotdeauna în discuție atît mărimea, cît și luminozitatea tentelor. Plecînd de la studiile lui Goethe, care a imaginat o scală a luminozității culorilor (galben = 9, oranj = 8, roșu = 6, verde = 6, albastru=4, violet=3), între perechile de complementare au fost stabilite raporturi cantitative armonice: perechii galben-violet îi corespunde raportul de suprafață de 1/4, față de 3/4 (deoarece galbenul fiind cea mai luminoasă culoare este normal să ocupe o suprafață considerabil mai mică decît violetul, care este cea mai întunecată culoare spectrală); perechii oranj-albastru îi corespunde raportul de 1/3 față de 2/3, potrivit aceleiași logici, iar roșul cu verdele pot fi distribuite în pete egale ca suprafață (raportul 1/2 față de 1/2), avînd forțe egale.

Orice suprafaţă colorată pe baza acestor proporţii creează un *echilibru armonic*, sugerînd stabilitate, calm, echilibru, tensiune statică. O distribuţie de alt gen a mărimilor, în care una din ele predomină fără să respecte raporturile amintite, creează *efecte expresive*, imagini vii, active, sugerînd dinamism, instabilitate. L.L.

CONTRATIRAJ (fr. *contretirage)* În gravură, tiraj suplimentar, număr de exemplare imprimate peste numărul stabilit. De asemenea, exemplar de repetiţie a unor gravuri sau desene, obţinut prin presarea pe o altă foaie, folosit pentru eventuale corecturi de către artist. I.P.

CONTRA-ŢESĂTURĂ Sistem de trăsături haşurate prin care se accentuează în imaginea gravată modelul formelor (fr. *contretaille,* it. *contrataglio,* germ. *Kreuzlage, Gegenschraffierung,* engl. *cross-hatching).* A.P.

CONTRAVÎNTUIRE → **contrafişă**

CONTRE-JOUR (fr.) Termen fără echivalent românesc, care desemnează lumina ce vine aproximativ din spatele modelului, acesta fiind reprezentat în tablou mai mult ca siluetă (it. *controluce,* germ. *gegen das Licht,* engl. *against the light).* L.L.

CONTUR Linie care mărgineşte o suprafaţă, sau care ni se pare că delimitează forma obiectelor ce aparţin lumii înconjurătoare; în acest din urmă caz avem de-a face cu o iluzie, întrucît natura este constituită din volume înscrise în spaţiu, în care, cel mai adesea, au loc succesiuni continue de planuri infinitezimale. **C.** este utilizat în reprezentările plastice bidimensionale sau în volum (fr. *contour,* it. *contorno,* germ. *Kontur, Umriss,* engl. *contour, outline).* L.L.

CONUL CULORILOR → **scheme cromatice**

CONVERSAZIONE, SACRA ~ Temă iconografică frecventă în Renaşterea italiană, reprezentînd un grup simetric de sfinţi aranjat în jurul Fecioarei, într-o atitudine uşor degajată şi întorşi unul spre celălalt ca într-o discuţie; denumire dată — prin extensie — şi compoziţiilor din care Fecioara lipseşte (fr., it., germ. *Sacra (Santa) Conversazione,* engl. *Holy Conversation, Madonna enthroned with saints).* T.S.

COPAL Răşină fosilă sau produsă de anumiţi arbori tropicali, colorată în galben roşiatic, a cărui duritate variază (sortimentele dure sînt puţin solubile în diluanţii obişnuiţi). Este folosită pentru producerea verniurilor de calitate superioară. **C.** dure sînt: **~ de Zanzibar,** produs de arborele *hymenaea verrucosa,* foarte dur, are o culoare ce variază de la galben deschis pînă spre roşu. Este foarte apreciat ca materie primă pentru verniuri; **~ de Madagascar,** mai colorat şi mai puţin dur decît precedentul, e cunoscut în două variante: un sortiment fosil şi altul scurs din scoarţa unui arbore; **~ de Demerara** este o răşină dură mai puţin utilizată. **C.** semidure: **~ de Angola** (alb şi roşcat); **~ de Benguela; ~ de Congo; ~ de Sierra Leone** etc. L.L.

COPENHAGA Denumire generică dată producţiei mai multor ateliere de faianţă şi de porţelan situate în apropierea capitalei daneze. **1.** Piesele lucrate de manufactura de faianţă, întemeiată în 1722 şi care activează pînă în 1814, poartă la început amprenta stilului manufacturilor Delft şi Nürnberg. Mai tîrziu, decorul este inspirat din stilul baroc şi apoi din stilul rococo scandinav. **C.** a preluat şi motive ornamentale din arta chineză. Începînd din 1772, se lucrează piese din gresie, cu decor asemănător celui specific atelierelor engleze. Mărci: IP (Johann Pfan), în perioada 1727-1749; A B sau numele întreg Asbjorn; F (Jacob Fortling). **2.** Fabricarea porţelanului este legată de numele unui modelator francez — Fournier — venit de la Vincennes şi Chantilly. În prima perioadă (1759-1765) se confecţionează piese din porţelan tandru, cu decor policrom pe fond gri-cenuşiu. După descoperirea caolinului în insula Bornholm (1755), **C.** produce porţelan dur de bună calitate în stil neoclasic. În 1779-1780 se înfiinţează Manufactura regală, cu concursul unor meşteri germani. Cea mai valoroasă creaţie este serviciul de masă denumit Flora danica (peste 1600 piese), cu decor inspirat din flora locală, comandat de Caterina II a Rusiei şi realizat între 1789-1802 (astăzi se află în Castelul Rosenborg din **C.**). Producţia manufacturii întemeiate de Bing şi Gröndal (statuete de animale, peşti, păsări, statui şi vase de dimensiuni mari, cu teme inspirate din operele unor sculptori renumiţi sau din viaţa de toate zilele a ţăranilor) este de calitate superioară. Coloritul predominant şi specific este gri-albăstrui pe fond alb-lăptos, gen grisaille. În 1885, Arnold Krog introduce o concepţie modernă, mai liberă şi mai sobră; manufactura activează şi azi, ocupînd un loc de frunte în mişcarea ceramică industrială din ţările scandinave. Muzeul Naţional de Artă al României şi Muzeul Colecţiilor din Bucureşti au în patrimoniul lor piese valoroase provenite de la **C.** Marcă: trei linii ondulate, paralele pe orizontală, de culoare albastră (după 1775). V.D.

COPIE (lat. *copia)* Lucrare care reproduce fidel o operă de artă. Se execută în prezenţa originalului, pe care îl respectă de la procedeele tehnice pînă la mici particularităţi de formă, culoare şi materie. Adesea dimensiunile ei variază uşor faţă de ale modelului original şi nu poartă semnătura maestrului — pentru a nu da naştere confuziilor —, fiind semnată de autorul **c.** Statutul valoric al unei asemenea lucrări este mai modest decît al operei copiate, pentru că, deşi este executată de cineva înzestrat cu talent, el însuşi un creator, nu poate reconstitui întreaga bogăţie expresivă a originalului — emanaţie a unei emoţii creatoare şi libertăţi de execuţie irepetabile. (Eventuale excepţii le constituie reproducerile unor bronzuri etc., făcute cu mijloace mecanice perfecţionate). Istoria **c.** este foarte veche: ne-au parvenit din antichitatea latină serii de lucrări de acest gen, executate după sculpturi originale greceşti (care prin vechimea lor au devenit ele însele exemplare patrimoniale), iar textele scrise ale epocii consemnează **c.** făcute după operele cîtorva faimoşi pictori greci (Zeuxis, Parrhasios, Apelles etc.), foarte preţuite la Roma. (A nu se confunda *copia* cu *replica)* (fr. *copie,* it. *copia,* germ. *Kopie,* engl. *copy). V.* şi **copierea maeştrilor**. L.L.

CÓPIE Mic instrument metalic, de forma unui cuţitaş (lance), cu care preotul taie pîinea special pregătită şi însemnată pentru împărtăşanie, în timpul liturghiei ortodoxe (fr. *lance,* it. *asta,* germ. *Lanze,* engl. *spear).* T.S.

COPIEREA DESENULUI Operaţie de transpunere exactă a schiţei unei lucrări pe un suport preparat în prealabil. În pictura de ulei se foloseşte metoda caroiajului sau un aparat de proiecţie. În cazul frescei, schiţa se poate copia fie prin incizie *(v.* **desen incizat),** fie prin perforarea desenului mărit pe o hîrtie (prin aceeaşi metodă a caroiajului) şi tamponarea micilor orificii cu o pungă din pînză rară umplută cu un pigment-praf mai întunecat; există pictori care desenează direct în culoare, cu ocru, roşu de pămînt etc., peste *intonaco*-ul proaspăt. L.L.

COPIEREA MAEŞTRILOR Metodă de studiu, de copiere propriu-zisă sau de interpretare, folosită de artişti. În sistemul medieval al învăţării „meşteşugului" artistic, **c.m.** era obligatorie, alături de studiul după natură. (C.Cennini subliniază ideea copierii operelor celui mai bun dintre artişti, întotdeauna acelaşi, întrucît „dacă îl urmezi neîncetat pe unul singur, numai lipsa de deşteptăciune te-ar face să nu tragi din asta vreun folos. Şi atunci; ţi se va întîmpla — dacă natura te va fi dăruit cît de cît cu închipuire — să ajungi să ai un mod al tău, propriu, de a lucra".) Lucrul după operele maeştrilor a constituit în toate epocile una din preocupările artiştilor: Rafael desena după maeştrii vremii, Andrea del Sarto îl copia pe Rafael, Rubens îi copia pe Tiţian şi pe Leonardo da Vinci, Delacroix pe Rubens, Nicolae Grigorescu pe Géricault, Picasso făcea interpretări după Velázquez, Cézanne îşi petrecea nenumărate ore la Luvru etc. O dată cu perfecţionarea metodelor de reproducere în culori şi cu larga popularizare a albumelor de artă, studiul după maeştri este la îndemîna oricui, pictor sau ucenic. L.L.

COR 1. La majoritatea bisericilor romanice şi gotice, spaţiu rectangular, incluzînd una sau mai multe travee, care precedă absida, împreună cu care alcătuieşte sanctuarul. În funcţie de numărul de travee şi de curentul stilistic, **c.** poate fi boltit în semicilindru longitudinal, în cruce pe ogive sau acoperit cu bolţi sexpartite, stelate ori în reţea. Spre est se racordează direct la absidă sau este separat de ea printr-un arc dublou, iar spre vest comunică fie cu careul transeptului, fie cu nava (în cazul unei bazilici, cu nava centrală), cînd transeptul lipseşte. Adesea folosit pentru a desemna însuşi sanctuarul. Sin. *prezbiteriu.* **2.** În arhitectura Muntelui Athos, nume dat absidelor laterale ale catolicoanelor (fr. *choeur,* it. *coro,* germ. *Chor,* engl. *choir).* T.S.

CORAL → **mărgean**

CÓRDOBA, PIELE DE ~ Piele de calitate superioară provenită de la cornute mici (miei, iezi), denumită după această localitate din Spania, cunoscută din sec. 16 pentru procedeele speciale de preparare (fierberea în uleiuri vegetale) şi decorare (presare, imprimare, gofrare, aurire). Material de lux, importat în sec. 16-17 şi în alte ţări, folosit pentru îmbrăcarea lăzilor de călătorie, a unor piese de mobilier (jilţuri, fotolii, scaune ş.a.), tapetarea pereţilor din locuinţe somptuoase şi, în cea mai mare măsură, în legătoria de cărţi (fr. *cuir de Cordoue,* it. *cuoio cordovano, d'oro.* germ. *Cordoba-Leder,* engl. *Cordovan-leather, Spanish leather).* C.R.

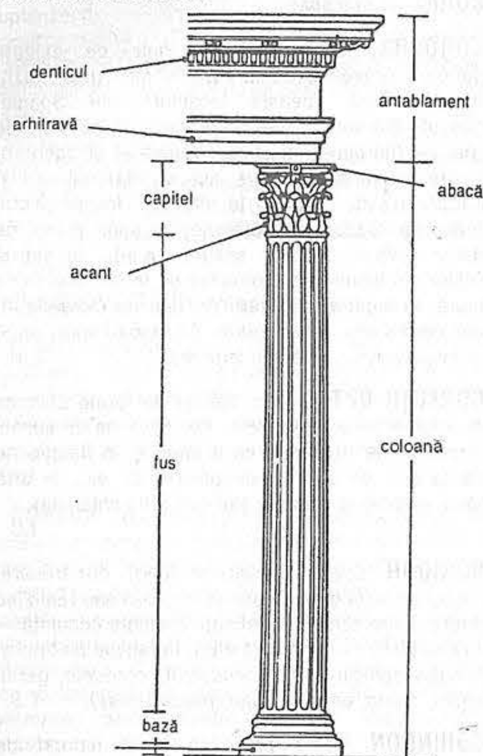
CORECŢII OPTICE Mici variaţii de formă aplicate unor elemente arhitecturale, cu rolul de a suplini deformările de percepţie care intervin în funcţie de distanţă sau de unghiul de privire (de ex., în arta greacă, entasis la coloană sau curbarea lintelului). I.C.

CORIDOR Spaţiu îngust şi lung, de trecere, facilitînd accesul direct în unele încăperi sau realizînd legătura dintre zone cu destinaţii speciale (locuinţă — anexe — birouri — depozite etc.), în funcţie de tipul şi destinaţia edificiului (fr. *corridor,* it. *corridoio,* germ. *Korridor, Gang,* engl. *corridor, passageway).* T.S.

CORINDON Piatră preţioasă (oxid natural de aluminiu), transparentă sau translucidă (duritate 9, greutate specifică 3,95-4,10). Poartă diferite denumiri după colorit: rubin (roşu), hialin (roz), smarald oriental (verde), safir oriental (albastru), topaz (gălbui), ametist (violet). Safirul alb este o varietate incoloră de **c.** Diverse metode de şlefuire: în caboşon, în plan cu trepte, în faţete (fr. *corindon,* it. *corindone,* germ. *Korund,* engl. *corundum).* V.D.

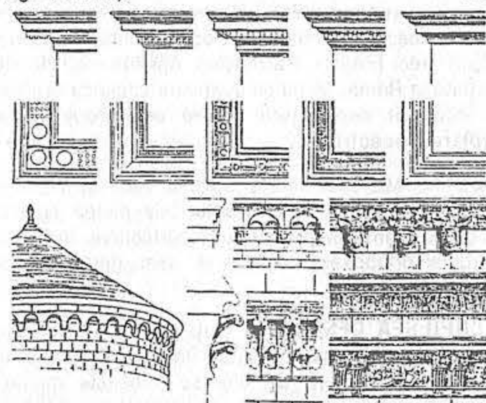
CORINTIC, STIL ~ Această componentă stilistică a artei greceşti s-a afirmat din sec.7 î.H. pînă în prima jumătate a sec. 6 î.H., în special în ceramică, fiind determinată de atelierele din Corint, denumire dată nu numai oraşului, ci şi istmului care uneşte Attica de Peloponez. Primind din plin valul orientalizant, **s.c.** se defineşte în două perioade: protocorintic (sec.7 î.H.) şi corintic propriu-zis (sfîrşitul sec.7-sec.6 î.H.). Prima perioadă se distinge prin împrumutarea în ceramică a unor tehnici decorative proprii metalului, în ceramica cu figuri negre intervenind incizii şi reliefuri. Desenul viguros,

cromatica vie, dinamica reprezentărilor figurative sînt elemente care definesc cea de a doua perioadă a s.c., care atinge apogeul către sfîrşitul sec. 7 î.H., menţinîndu-se pînă către 550 î.H., cînd lărgirea producţiei determină o scădere calitativă, o renunţare la reprezentările figurative, frize pur decorative combinîndu-se cu elemente împrumutate din ornamentica orientală în imagini stereotipe. *V.* şi **ordine de arhitectură** I.C.

CORNALINĂ Varietate translucidă de agat, de culoare roşie sau roz, cu dungi albe (duritate 7, greutate specifică 2,65); se şlefuieşte în plan cu trepte sau caboşon. Folosită în giuvaiergerie; foarte apreciată în antichitate. În sec. 19 **c.** se gravează pentru inele sigilare şi se montează în metale preţioase pentru diferite podoabe (fr. *cornaline*, it. *cornalina*, germ. *Karneol*, engl. *cornelian).* V.D.

CORNIŞĂ Element arhitectural ieşit în consolă faţă de planul exterior superior al zidului unei construcţii, servind la sprijinirea bîrnelor orizontale de bază ale şarpantei acoperişului, ca şi la îndepărtarea apelor pluviale. Apare în arhitectura clasică antică (*V.* **ordonanţă**). În arhitectura bizantină şi de tradiţie bizantină, se prezintă sub forma unor şiruri de dinţi de fierăstrău realizaţi din cărămidă special profilată. În arhitectura occidentală, în funcţie de epocă, îmbracă aspectul unei succesiuni de muluri mai mult sau mai puţin reliefate, fiind realizate fie din materialul de construcţie al edificiului (piatră, cărămidă), fie din stuc sau, cel mai frecvent, din mortar tras la şablon. **C.** a dispărut în arhitectura din sec. 20 (fr. *corniche*, it. *cornice*, germ. *Dachgesims*, engl. *cornice).* T.S.

CORNUL ABUNDENŢEI Motiv decorativ în formă de cornet din care cad fructe, flori, gîze etc.; în antichitate însoţeşte reprezentarea divinităţilor, ca simbol al fertilităţii, belşugului, păcii. Element specific stilului francez rocaille; se întîlneşte în decorul faianţei franceze Rouen (sec. 17-18), piesele astfel împodobite fiind numite cu decor *à la corne.* **C.a.** apare şi în bordura tapiseriilor; motiv preluat şi în ornamentarea pieselor de argintărie (candelabre) în sec. 18 (fr. *corne d'abondance*, it. *cornucopia*, germ. *Füllhorn*, engl. *horn of plenty, cornucopia).* V.D.

COROANĂ (lat. *corona)* **1.** Podoabă pentru cap în formă de cerc, făcută din flori, frunze etc., oferită, în toate epocile, învingătorilor. **2.** Diademă de metal (aur, argint, fier) împodobită cu pietre scumpe, perle etc., purtată de împăraţi, regi, duci etc., ca semn al demnităţii lor şi reprezentată pe stemele şi blazoanele acestora. **C.** s-au integrat stilurilor istorice, prezentînd similitudini mai ales cu capitelurile coloanelor. **3.** În iconografia catolică, Maica Domnului poartă, în unele reprezentări, o **c.** (tipul Regina Coeli, în tema *Încoronarea Fecioarei*, în *Madona Cancelarului Rollin*, de Jan van Eyck). Uneori, **c.**, atît pentru Fecioara Maria, cît şi pentru unele sfinte, este din flori, în special din trandafiri (Sf. Dorotea, pe poliptical din Biertan, jud. Sibiu, 1483). De asemenea, unii sfinţi martiri sînt încoronaţi (Gheorghe, *Cei patruzeci de martiri din Sebasta)* (fr. *couronne*, it. *corona*, germ. *Krone*, engl. *crown).* A.N. şi T.S.

CORONAMENT Element decorativ menit să întregească aspectul estetic al unui ansamblu, dîndu-i o terminaţie la partea superioară. **C.** apare frecvent la marile altare poliptice gotice, fiind realizat din lemn sculptat şi policromat; constă din fiale cu fleuroane, mici edicule sprijinite de colonete, în care se adăpostesc statui, jocuri complicate de traforuri şi benzi curbate (Altarul Sf. Wolfgang de Michael Pacher, de la Mondsee — Austria, 1491). Cele din Transilvania (Biertan, Mediaş) au **c.** mai puţin complicate (fr. *couronnement d'un retable;* it. *coronamento*, germ. *Anfsatz*, engl. *crowning).* Există şi **c.** ale unor edificii, de tipul falselor frontoane sau falselor pinioane sau coronamente ale unor ziduri de incintă (Castelul din Lăzarea — jud. Harghita) (fr. *couronnement*, it. *coronamentó* germ. *Bekrönung*, engl. *crowning).* T.S.

CORPORAŢIE → **breaslă**

CORTILE În arhitectura italiană, laică şi religioasă, curte interioară delimitată de portice, decorată cu statui, fîntîni şi vegetaţie puţină. Termenul este folosit, impropriu, şi pentru alte curţi interioare de formă similară, din alte părţi ale Europei. *V.* şi **patio** T.S.

COSITOR Metal alb-cenuşiu (densitate 7,2, grad de topire 223°C, grad de fierbere 2200°C), inalterabil în contact cu aerul, fuzibil, ductil şi maleabil. Se poate turna, ciocăni, grava şi cizela. Este folosit sub formă de aliaje. Cunoscut din sec. 3, este utilizat la fabricarea veselei în majoritatea ţărilor europene, începînd din sec. 11; în sec. 15 există corporaţii de lucrători în **c.**.Cele mai renumite centre se găsesc în Anglia (Birmingham, Sheffield), în Franţa (Marsilia), în Germania (Köln, Augsburg, Nürnberg), în Belgia (Bruges), în Cehoslovacia (Karlsbad, azi Karlovy-Vary), în Rusia (Novgorod, Kiev), în Ungaria (Buda, Györ, Seghedin), în România (Sibiu, Braşov, Sfîntul Gheorghe, Mediaş). În S.U.A., arta prelucrării **c.** este introdusă de englezi după sec. 17 (centre: Boston, Philadelphia, New York). Din **c.** se confecţionează servicii de masă, căni, sfeşnice, jucării, medalii şi obiecte de cult (calicii, patene, mînere de cîrje episcopale etc.). Piesele de mobilier sînt uneori ornamentate cu **c.**; decorul cuprinde motive vegetale, volute, scene de vînătoare, mitologice, religioase sau folclorice. **C.** este rareori combinat cu ornamente din alte metale, cu pietre, lemn, sticlă, faianţă; uneori este pictat. La începutul sec. 20 se creează bijuterii din **c.** cu motive gravate în relief, în stil Art Nouveau. Imitînd formele şi decorul veselei din aur şi argint, piesele din **c.** oferă o bogată sursă de informaţii în legătură cu producţia epocilor de criză financiară, cînd vesela confecţionată din metale preţioase a fost topită prin edicte regale şi înlocuită cu piese din **c.** Începînd din sec. 17, produsele din **c.** realizate de artizanii europeni se marchează cu poansonul oraşului, monograma meşterului şi titlul aliajului. Sin. *staniu* (fr. *étain*, it. *stagno, peltro*, germ. *Zinn*, engl. *tin, pewter).* V.D.

COSMATESC, DECOR ~ Denumirea provine de la meşterii din familia Cosma (Cosmati), care în sec. 12-13 practicau, în regiunea Romei, o artă a mozaicului

pavimentar şi parietal, bazată pe folosirea marmurilor colorate, cu care realizau un decor geometric (Santa Maria in Ara Coeli, pavimente la Sf. Ioan din Lateran etc.). Tipul de decor parietal a început să fie imitat şi în pictură, răspîndindu-se pînă în Transilvania (Capela de la Sînpetru, Braşov, sec. 14, Biserica reformată din Sîntana de Mureş, sec. 14). T.S.

COTĂ Folosit, de obicei, numai la plural: *cote:* cifre plasate pe un desen arhitectonic redus la scară, care indică dimensiunile reale ale fiecărei părţi a edificiului reprezentat (fr. *cote*, it. *numeri*, germ. *Massangaben*, engl. *dimensions on a drawing).* T.S.

COTTA **1.** Veşmînt liturgic catolic, alb, de forma unei cămăşi largi, lung pînă deasupra genunchilor purtat peste sutană de preot, diacon şi subdiacon, ca şi de laicii care îi ajută la anumite oficii. **2.** În costumul medieval, piesă de pînză groasă sau de stofă, decorată, purtată sub mantie; avea forma unei bluze cu mîneci lungi colante (fr. *cotte*, it. *gonnella*, germ. *Weiberrock*, engl. *skirt).* În acelaşi costum exista aşa-numita *cotte de maille* — cămaşă de zale, veşmînt de război de forma unei cămăşi cu glugă, lungă pînă deasupra genunchilor sau pînă la talie, realizată dintr-o împletitură de inele (zale); uneori părţile erau unite prin bucăţi de piele sau stofă; a început să fie folosită în vremea primelor cruciade (fr. *cotte de maille*, it. *giaco di maglia*, germ. *Kettenhemd, Waffenrock*, engl. *coat of mail).* T.S.

COTURN (gr. *kothornos)* **1.** Cizmă înaltă pînă la jumătatea gambei, şnuruită în faţă, purtată în antichitate de greci şi romani. **2.** Pantofi cu talpă groasă, de lemn sau plută, folosiţi în teatrul antic de actorii greci şi romani, ca să pară mai înalţi, apoi de femeile nobile din Veneţia sec. 16. A.N.

COVOR Piesă textilă, lucrată în diferite tehnici, din fire de lînă, bumbac sau mătase, avînd un caracter mai ales decorativ, dar şi funcţii simbolice şi de ceremonie. Istoria **c.** este străveche. Deşi cel mai vechi **c.** descoperit la Pazîrîk, în Munţii Altai din Siberia, datează abia din sec. 6. î.H., se ştie că sumerienii şi egiptenii foloseau **c.**; reprezentări ale lor apar şi în frescele etrusce din Tarquinia. Istoricii cuceririlor lui Alexandru fac elogiul **c.** ahemenide ce împodobeau pavimentele palatelor. Momente răzleţe — califul Harun al Raşid oferind împăratului Carol cel Mare splendide **c.**, **c.** regelui Chosroes I, fascinaţia exercitată asupra cruciaţilor de creaţiile meşterilor din Orient, Marco Polo afirmînd că a văzut la Konieh cum erau realizate „cele mai frumoase **c.** din lume" — punctează, pînă în sec. 16, istoria, mai mult legendară, a **c.** orientale. Ele au pătruns însă în Spania, prin intermediul maurilor, cu mult înainte, încă din sec. 14, sînt atestate în Italia şi Flandra, făcînd parte din recuzita ornamentală a celor mai mari pictori, de la Giotto şi Carpaccio, la Van Eyck, Memling, Holbein, Rubens şi Velázquez. Din sec. 16, preţuirea pentru aceste obiecte de lux şi de podoabă,

semne ale distincţiei şi bogăţiei, creşte continuu, comenzile de **c.** orientale se multiplică, multe din manufacturile din Orient lucrînd mai ales pentru clientela europeană. **C.** din Asia Mică ajung, cum se ştie, să împodobească şi sanctuare creştine, precum Biserica Neagră din Braşov. În Orient, **c.** a fost şi este un element esenţial al întregii vieţi personale şi de familie. El intră în componenţa cortului, a harnaşamentului, era folosit în ritualul căsătoriei şi al înmormîntării, în momentul rugăciunilor zilnice. **C.** se deosebesc după tehnicile de lucru şi de ornamentare, dar sînt grupate şi denumite chiar în funcţie de diferitele zone şi centre din care provin. Tehnica de bază o constituie, pentru **c.** orientale, modul de înnodare al firelor de lînă colorată, un criteriu principal al valorii **c.** constituindu-l numărul de noduri pe unitate de măsură; pentru **c.** de calitate deosebită între 90 000 şi 250 000 pe m^2. După locul de provenienţă, **c.** orientale se pot grupa în: ~ **persane,** cu centrele cele mai importante în Herat, Tabriz, Ispahan, Şiraz, Kirman, Khorassan; ~ **turcmene,** cu centrul principal la Buchara, unde numărul nodurilor a putut ajunge la 400 000 pe m^2; ~ **caucaziene,** lucrate mai ales la Şirvan şi Karabagh, în sud, şi la Derbent şi Kuba, în nord; ~ **turceşti** sau ~ **anatoliene,** ale căror centre sînt Gördes, Ladik, Basrah, Kula, Uşak. După funcţionalitatea lor, deosebim în zona islamică: ~ **de rugăciune** *(namazlik),* al căror motiv principal îl constituie mihrabul — nişa de rugăciune din moschee; ~ **de cimitir** *(mazarlek),* ornamentat cu motivul chiparosului; ~ **de zestre** *(kis-gördes);* ~ **pentru împrejurări festive** *(khali, kelleghi, mian-farsh);* ~ **care se aştern în faţa unui divan** *(sedchadeh)* etc. Ornamentaţia **c.** nu este un criteriu de clasificare, ea putînd fi preluată şi transmisă de la un centru la altul. Printre motivele ornamentale cele mai frecvente se află acantul şi arabescul, *boteh*-ul (element decorativ al **c.** persane avînd la bază o frunză cu vîrful aplecat în jos), dragonii (foarte stilizaţi în **c.** persane şi caucaziene), decorul *herati* — la **c.** persane — constînd dintr-un grup de frunze şi flori, *kilin*-ul, motiv animal din vechea Persie semănînd cu un leu şi împrumutat din arta chineză, lotusul, palmeta, voluta, rombul, benzile înguste *(ciubucli),* care compun bordurile **c.** anatoliene. Culorile folosite pentru **c.** orientale erau, pînă în sec. 19, exclusiv de origine vegetală sau, uneori, animală (coşenila, de pildă, pentru roşu); importul din Europa de culori fabricate pe cale chimică era interzis sub ameninţarea unor pedepse aspre (tăierea mîinii drepte). Întrucît colorarea firelor se desfăşura, în cazul **c.** de mari dimensiuni, pe etape, apare la acestea fenomenul diferenţei de ton în zonele de aceeaşi culoare, aşa-numitul *abraş,* care este însă considerat ca un element în plus de autenticitate a **c.** În Europa au existat ateliere în care se ţeseau sau se înnodau **c.** la Poitiers, în sec. 11, la Limoges în sec. 12, la Paris în sec. 13, apoi la Arras, Bruxelles, Tournai, Bruges, Anvers, Liège. În sec. 16, regii Franţei au întemeiat manufacturi la Paris, Aubusson şi Beauvais. În sec. 17, a luat fiinţă un atelier de **c.** — condus de Ch. Lebrun — la manufactura Gobelins, în care au fost realizate, în tehnicile *basse-lisse* şi *haute-lisse,* aşa-numitele *gobelins.* Din 1826 funcţionează la aceeaşi manufactură fabrica de **c.** de tip Savonnerie. Întreprinderi similare au fost create la Berlin, Viena, Würzburg, iar în Anglia la Exeter, Londra, Montlake, Burcheston. Este de menţionat că printre autorii cartoanelor după care s-au realizat **c.** parietale istoriate, s-au aflat Jan van Eyck, Rogier van der Weyden, Dirk Bouts, Rafael, elevi ai lui Rubens, iar, mai tîrziu, Boucher, cu scenele lui pastorale. Din sec. 19, producţia în serie a **c.** şi folosirea coloranţilor artificiali au dus la declinul unei arte, care se conservă totuşi în marile centre tradiţionale. În ţara noastră, pe lîngă industria producătoare de **c.** lipsite adesea de orice valoare alta decît cea pur utilitară, se execută manual, în unele centre, **c.** de tip oriental de bună calitate (fr. *tapis,* it. *tappeto,* germ. *Teppich,* engl. *carpet). V.* şi il. 47-52 M.P.

CRACLURĂ (fr.) 1. Termen folosit în textele specializate pentru a denumi crăpăturile (fisurile, plesniturile) produse în materia picturală, în grundul sau verniul unei opere pictate. Cîteva din cauzele **c.** proprii tablourilor lucrate în ulei: acţiunea factorilor termo-higroscopici, acţiuni mecanice naturale sau accidentale, calitatea slabă a unor pigmenţi sau lianţi, metode incorecte de execuţie etc. Poligonale, spiraloide, concentrice etc., **c.** pot fi superficiale sau profunde, stabilizate sau active; dacă nu sînt tratate, cele active evoluează, provocînd în final desprinderi, afectînd aspectul şi durabilitatea întregului tablou. Restaurarea acestor degradări se face exclusiv de către specialişti, întrucît presupune analize ştiinţifice şi programe de lucru adaptate fiecărui caz tratat. Uneori, termenul se foloseşte şi în legătură cu alt gen de opere (fr. *craquelure,* it. *screpolatura,* germ. *Riss,* engl. *crack, crackle).* 2. Reţea de crăpături fine, cu aspect de nervuri, ale smalţului ce acoperă faianţa sau porţelanul. Aceste **c.** pot fi accidentale, provocate de coeziunea inegală a mai multor straturi de pictură ce constituie decorul sau pot fi rezultatul unei răciri bruşte a piesei. **C.** se obţine şi intenţionat, ca motiv decorativ, prin suprapuneri de smalţuri felurite, dintre care ultima peliculă, prin crăpare, lasă să apară urme din cele anterioare, procedeu utilizat în China. În sec. 16-17, diferite centre de sticlărie din Europa fabrică sticlă cu **c.,** obţinute prin imersia timp de cîteva secunde a sticlei fierbinţi în apă foarte rece, sau rulînd sticla fierbinte peste mici fragmente de sticlă pisată, care, după o nouă încălzire, aderă la masa vitroasă (fr. *craquelure,* it. *scrostatura,* germ. *Glasurriss,* engl. *crackled glaze).* L.L. şi V.D.

CRAMOISI (fr.) 1. Culoare roşie-violacee foarte vie, extrasă altădată exclusiv din coşenilă *(v.* **carmin**), în cinci tonuri: roşu, „incarnat", „incarnadin", violet şi purpuriu. 2. Prin extensie, în sec. trecute denumire dată în Franţa unor tonuri de intensitate maximă (ex. *negru* **c.**, *brun* **c.**). L.L.

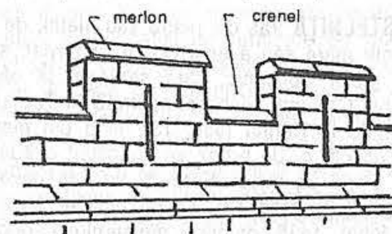
CREASTĂ Ornament în formă de mici unghiuri drepte, din metal decupat sau din pămînt ars, folosit în arhitectură pentru decorarea părţii superioare a unui edificiu (fr. *crête,* it. *cresta,* germ. *Kamm,* engl. *crest).* V.D.

CREDENŢĂ → **bufet, etajeră**

CREION Instrument specific pentru executarea desenelor, a schiţelor pregătitoare pentru pictură, sculptură, tapiserie etc. *(v.* **carton**). Pînă în sec. 16, **c.** era confecţionat din argint sau din plumb *(v.* **condei**); de atunci grafitul, substanţă minerală moale, de culoare cenuşie, a devenit un material de bază al confecţionării **c.** La sfîrşitul sec. 18, N.J. Conté (Franţa) şi J.Hardmuth (Austria) au reuşit, prin amestecuri de grafit şi argilă, să obţină diferite sortimente de **c.** (care le poartă numele) cu grade de moliciune diferite *(v.* **conté**). În funcţie de gradul de tărie sau moliciune a **c.** se obţin desene lineare foarte precis conturate (Holbein, Ingres, desenele de sculptori) sau desene cu subtile treceri de la umbră la lumină şi forme mobile (Degas, Dufy). În România, desenul în **c.** s-a bucurat de o mare preţuire; au rămas de la Nicolae Grigorescu mii de desene, dar şi de la Luchian, Ressu, Pallady, Iser, Steriadi, Tonitza, St. Dimitrescu ş.a. **C.** pot fi şi colorate; desenele de acest fel dobîndesc, prin adaos de culoare, alte caractere estetice, apropiindu-se de acuarelă şi, uneori, de pictură (fr. *crayon,* it. *matita,* germ. *Bleistift, Graphitstift,* engl. *lead pencil);* ~ **gras, c.** special, utilizat în desenul litografic pe piatră, în componenţa căruia intră coloranţi negri (funingine), ceară şi săpun (fr. *crayon gras,* germ. *Fettstift).* A.P.

CREMONĂ Piesă metalică cu mîner, care acţionează printr-un joc de lamele asupra a două tije metalice foarte înguste, permiţînd închiderea şi deschiderea ferestrelor şi a uşilor (fr. *crémone,* it. *spagnoletta di finestra,* germ. *Fensterriegel,* engl. *casement bolt).* T.S.

CRENEL În arhitectura fortificată, gol al unui parapet, situat între două merloane, care oferă apărătorilor posibilitatea de a ţinti asupra atacanţilor

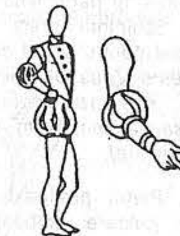

fără a fi ei înşişi loviţi. Adjectivul *crenelat* se aplică unui tip de zidărie care prezintă o terminaţie superioară sau un decor realizat dintr-o alternanţă de goluri şi plinuri rectangulare, sau de goluri rectangulare şi plinuri cu latura superioară curbată, soluţie frecventă la donjoane şi alte tipuri de turnuri medievale (fr. *créneau,* it. *merlato,* germ. *Schiessloch, Zinne,* engl. *battlement).* T.S.

CRETA VIRIDIS → **appianum** şi **pămînt verde**

CRETĂ (lat. *creta)* Materie albă calcaroasă, extrasă din depozite naturale sub forma unor bulgări pulverulenţi. Chimic, este un carbonat de calciu impur. Este stabilă la lumină şi în amestecuri, lipsită de toxicitate, cu o bună putere de acoperire dacă e aglutinată cu cleiuri. Este întrebuinţată încă din antichitate ca alb în tehnicile pe bază de apă, ca materie inertă în grunduri, ca suport pentru culorile-lac ieftine, ca adaos în multe culori, la fabricarea pastelurilor etc. Poartă nume diverse: *creta (argentaria* sau *paraetonium, cimolia, selinusia),* **c.** *de Bougival* sau *alb de Bougival,* **c.** *(de Bourgogne, de Briançon, de Campagne, de Melos)* sau *melinum,* **c.** *de Meudon* sau *alb de Meudon,* **c.** *(de Montereau, de munte, de Orleans, de Paris)* sau *alb de Paris,* **c.** *(de Rouen, de Samos, de Spania)* sau *alb de Spania,* **c.** *de Troyes* sau *alb de Troyes, alb (de* **c.**, *de marmură, englez, vienez), praf de* **c.** etc. (fr. *craie,* it. *creta,* germ. *Kreide,* engl. *chalk).* L.L.

CREVASE Găuri, spărturi în materialul hainelor (ţesături sau piele) prin care se vede, trasă în afară, lenjeria sau căptuşeala. Moda **c.** a fost iniţiată de ostaşii mercenari din imperiul german din sec. 16 *(Landsknechte)* care, îmbrăcînd efectele capturate ale unor cavaleri burgunzi, croite pe corp, le-au crăpat la coate, subţiori, genunchi etc. spintecînd apoi şi alte fente, pînă şi la berete sau pantofi. Moda **c.** s-a extins la costumele de gală din toată Europa în sec. 16-17, fabricîndu-se stofe gata găurite sau cosîndu-se doar din loc în loc panglici late de mătase (fr. *crevés,* it. *sboffi,* germ. *Schlitze,* engl. *slashes, slashings).* A.N.

CRIBLEU Veche tehnică a gravurii în metal, prin care se ciocănesc în placa de metal puncte, care rămîn albe după imprimare, creîndu-se astfel un efect de boabe împrăştiate (fr. *criblé,* germ. *Schrottblatt,* engl. *dotted print).* A.P.

CRINOLINĂ Jupon lung şi larg în formă de clopot, susţinînd fusta prin întărituri cu păr de cal (fr. *crin),* apoi cu cercuri metalice, la modă prin anii 1850-1860

(fr. *crinoline, panier,* it. *crinolina, guardinfante,* germ. *Reifrock,* engl. *crinolin, hooper petticoat). V.* şi **malacof** A.N.

CRIPTĂ 1. Tip de biserică subterană, plasată dedesubtul sanctuarului uneia obişnuite, originară ca principiu în epoca paleocreştină (catacombe). Iniţial construită pentru a adăposti relicvele unui martir (c. din bazilica Sf. Dumitru din Salonic, sec. 6). În arhitectura romanică, c. se dezvoltă căpătînd aspectul unei adevărate biserici-hală cu trei (rar două) nave, acoperite cu bolţi cu muchii sprijinite pe colonete de piatră. Un decor pictat bogat acoperă pereţii unora dintre ele. Singura criptă de acest fel din Transilvania se păstrează sub sanctuarul bisericii din Deal din Sighişoara (sec. 13). Au fost folosite adesea şi ca loc de înhumare privilegiat (c. de la St. Denis Paris, necropolă a regilor Franţei). 2. Spaţiu funerar subteran, zidit, singular sau pluricelular, dintr-o biserică sau dintr-un cimitir, în care se introduce direct sicriul, apoi accesul se zideşte (fr. *crypte,* it. *cripta,* germ. *Krypta,* engl. *crypt).* T.S.

CRISELEFANTINĂ (gr. *hrysos,* aur, *elephas,* fildeş) Sculptură din aur şi fildeş. Tehnică arhaică cunoscută în Egipt, Asia Mică, răspîndită în Grecia şi Italia. Constă în acoperirea carcasei din lemn a unei statui cu mici plăcuţe din fildeş, fixate pe părţile descoperite ale trupului (obraz, braţe, picioare) sugerînd carnaţia, veşmintele şi părul fiind realizate din foiţe de aur bătut. Sculptorii greci foloseau această tehnică, în special pentru statui de zei, cum au fost Athena Parthenos şi Zeus Olimpicul, realizate de Fidias în sec. 5. î.H. (azi dispărute) (fr. *chryséléphantine,* it. *criselefantino,* germ. *Goldelfenbeinwerk,* engl. *chryselephantine).* C.R.

CRISOBERIL Piatră preţioasă transparentă sau translucidă, de culoare galbenă-aurie („ochi de pisică"), mai rar verde (alexandrit) (duritate 7,5 - 8,5, greutate specifică 3,69-3,78). Se taie şi se şlefuieşte în caboşon. Folosită în giuvaiergerie din antichitate pînă în prezent (fr. *chrysobéryl,* it. *crisoberillo,* germ. *Chrysoberyll,* engl. *chrysoberyl).* V.D.

CRISOLIT Piatră preţioasă (varietate de peridot), de culoare verde aurie sau verde gălbuie (duritate 6,5 - 7, greutate specifică, 3,27-3,39); se şlefuieşte în formă de briliant, de rozetă sau în plan cu trepte. Cunoscut din antichitate, c. este introdus în Europa de cruciaţi; folosit în giuvaiergerie (fr. *chrysolithe,* it. *crisolito,* germ. *Chrysolith, Olivin,* engl. *chrysolite).* V.D.

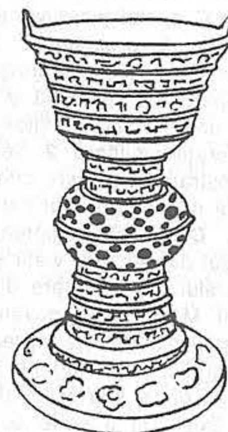
CRISOPRAZ Varietate de calcedonie galbenă-aurie sau verde-deschis, mai puţin dură decît cristalul de rocă, dar care poate zgîria sticla; folosită ca piatră de podoabă (fr. *chrysoprase,* it. *crisoprasis;* germ. *Chrysopras,* engl. *chrysoprase).* V.D.

CRISTAL ARTIFICIAL Sticlă transparentă, cu conţinut mare de oxid de plumb sau de bariu, mai densă şi mai sonoră decît sticla obişnuită; se foloseşte la confecţionarea paharelor, carafelor, vaselor de flori şi altor piese de artă decorativă. Fabricat pentru prima oară de sticlarii veneţieni, c.a. se utilizează, după 1550, şi la confecţionarea oglinzilor în diferite ţări europene. Termenul a fost extins asupra produselor de sticlă din Boemia, cu aspect de cristal de rocă, asupra sticlei engleze de foarte bună calitate, iar în prezent asupra pieselor cu strălucire intensă şi cu reflexe de lumină pe feţele şlefuite. Sin. *cleştar* (fr. *cristal artificiel,* it. *cristallo,* germ. *Krystall,* engl. *crystal).* V.D.

CRISTAL DE ROCĂ Varietate de cuarţ transparent şi incolor (duritate 7, greutate specifică 2,65) folosită ca piatră semipreţioasă pentru obiecte de podoabă. Se poate tăia, şlefui în caboşon sau în plan cu trepte şi grava. Utilizat în antichitate şi pentru piese de mari dimensiuni (vase, statui); în Evul Mediu, servea la ornamentarea casetelor, a relicvarelor, a pieselor de orfevrărie. Perioada de maximă înflorire a gravurii pe **c.d.r.** este Renaşterea (în special în Italia şi în Franţa). În sec. 18-19, lustrele sînt decorate cu **c.d.r.,** care permit jocuri de lumină. Popoarele budiste din Extremul-Orient şi cele musulmane folosesc **c.d.r.** pentru podoabe. Sin. *cristal de stîncă* (fr. *cristal de roche,* it. *cristallo di rocca,* germ. *Bergkristall,* engl. *rock-crystal).* V.D.

CRISTALLO DI VENEZIA (it.) Sticlă foarte pură, asemănătoare cu cristalul de rocă, obţinută prin adăugare de mangan în masa sticlei. De la sfîrşitul sec. 15, cristalul veneţian a exercitat — timp de un secol — o supremaţie incontestabilă asupra produselor celorlalte centre europene. V.D.

CRISTELNIŢĂ Vas din piatră sau metal, de forma unui potir mare sau a unui clopot răsturnat, sprijinit pe un picior tronconic, care serveşte la oficierea botezului. Cea mai veche c. păstrată în Transilvania provine de la Herina (sec. 13), fiind din piatră. În epoca gotică, c. de bronz au cunoscut o adevărată modă, avînd un picior ajurat şi un vas decorat cu medalioane în relief, cu scene biblice (Mediaş, c. 1400; Sibiu, 1438, datorată meşterului Leonhardus, cu 228 de medalioane; Şeica Mică, jud. Sibiu, 1440). Cele ortodoxe, servind pentru botezul prin imersiune, sînt de dimensiuni mai mari; s-au păstrat foarte puţine piese preţioase (fr. *fonts baptismaux,* it. *fonte, vasca battesimale,* germ. *Taufbecken,* engl. *baptismal font).* T.S.

CROCHIU Schiţă rapidă, care fixează elementele mari, sintetizatoare, ale *motivului* aflat în lucru. Fiind executate liber, fără grija detaliilor, ca o manifestare directă a emoţiei creatoare, notaţiile de acest fel impun de obicei prin caracterul lor spontan, sugestiv, prin cursivitate şi simplitate. Valoroase prin ele însele, ca lucrări „finite", sau prin sugestiile pe care i le furnizează autorului, c. se execută cu materiale aflate „mai la îndemînă": cărbune, peniţă (pană, condei), creioane de grafit sau colorate, pasteluri etc., uneori în tehnici combinate, în care pot să apară şi atingeri de acuarelă. Se păstrează un mare număr de c. realizate de Leonardo da Vinci, Rembrandt, Rubens etc., acest gen de notaţie fiindu-le mai familiar artiştilor moderni şi contemporani (fr. *croquis,* it. *abozzo, schizzo,* germ. *Skizze,* engl. *sketch).* L.L.

CROMATISM (gr. *hroma,* culoare) Atribut definitoriu pentru orice fenomen optic în care apare senzaţia de culoare. (Apariţia culorii este determinată de trei factori generatori, inseparabili: lumina, suprafaţa obiectului şi ochiul.) (fr. *chromatisme,* it. *cromatismo,* germ. *Färbung,* engl. *chromaticism).* L.L.

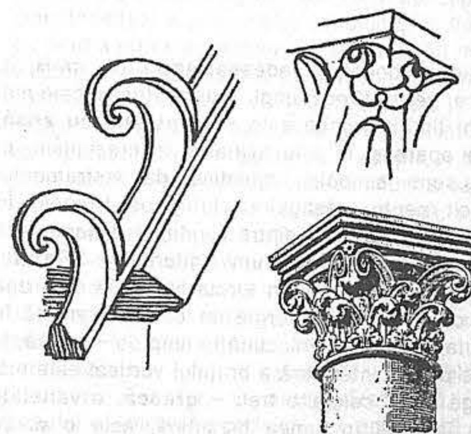
CROMATOLOGIE Disciplină care studiază teoria şi practica culorii. Este un domeniu de confluenţă al interesului şi cunoştinţelor furnizate de mai multe ştiinţe, căruia practica artistică îi aduce contribuţii decisive. Primele ipoteze privind natura şi efectele culorii sînt formulate de filozofii Greciei antice (Pitagora, Democrit, Platon, Aristotel); antichitatea romană pare să fi cunoscut (după Pliniu şi Seneca) fenomenul dispersiei luminii, produs cu ajutorul unui cristal şlefuit, dar abia în sec. 17-18 culoarea devine un concept controlabil prin metode ştiinţifice experimentale, determinate în special de Isaak Newton. Cercetările se lărgesc în sec. 19, sînt aprofundate şi verificate riguros în sec. 20. Din şirul celor care au contribuit la închegarea unei ştiinţe a culorii trebuie pomeniţi: Johann Zahn, Johann Wolfgang Goethe, Arthur Schopenhauer, Michel Eugène Chevreul, Hermann von Helmholtz, James Clark Maxwell, Ogden N. Rood, Ewald Hering, Albert Henry Munsell, Wilhelm Ostwald, John Ruskin, Jehan Georges Vibert, Adolf Hölzel, Johannes Itten, R.Arnheim etc. Asistăm astăzi la un aflux de date vizînd calitatea, funcţiile şi modul de receptare a culorilor, furnizate de discipline din cele mai diverse (fizică, chimie, fiziologie, psihologie, estetică, etnografie, sociologie, pedagogie, ergonomie, design etc.). Fiecare dintre aceste discipline studiază culoarea din propriul său punct de vedere, ceea ce duce uneori la rezultate contradictorii, astfel încît apare salutară judecata creatorului de artă, al cărui ochi este cultivat printr-o îndelungă practică. Structurarea unei teorii coerente despre culoare este posibilă, se pare, doar prin corelarea imensului număr de date furnizate de ştiinţele particulare cu observaţiile rezultate din practica artistică. Contribuţii importante la teoria culorilor — verificate prin practica lor artistică de excepţie — au adus Leonardo da Vinci, Dürer, Rubens, Delacroix, Signac, Seurat, Cézanne, Klee, Kandinsky, Matisse, Vasarely, Albers etc. L.L.

CROMLEH Structură megalitică preistorică constînd dintr-un ansamblu de dolmene dispuse pe un traseu circular, avînd, probabil, un rol religios (ex. Stonehenge, Marea Britanie). I.C.

CROMOLITOGRAFIE (gr. *hromos,* culoare, *lithos,* piatră şi *graphein,* a scrie) Litografie în culori (fr. *chromolitographie,* it. *cromolitografia,* germ. *Farbensteindruck,* engl. *chromolithography). V.* **litografie** A.P.

CROSĂ → **cîrjă episcopală**

CROŞETĂ Motiv decorativ reprezentat de o frunză lanceolată mai mult sau mai puţin stilizată, a cărei extremitate este recurbată spre exterior în forma unei

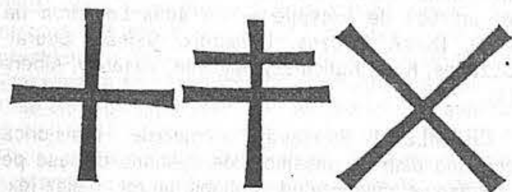

spirale. Este caracteristic unui anumit tip de capiteluri gotice timpurii (Biserica fostei Mînăstiri Cîrța, jud. Sibiu, sec. 13, Biserica Bartolomeu, Brașov), decorînd fie numai muchiile acestuia, fie întregul corp pe unul sau două registre (fr. *crochet*, it. *uncino*, germ. *Knospe* și *Knospenkapitel*, capitel cu **c.**, engl. *crocket*). T.S.

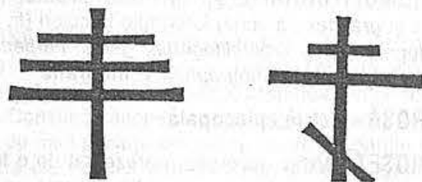
CRUCE 1. Semn grafic rezultat din întretăierea în unghi de 90° a două bare, folosit ca element decorativ, dar avînd, încă din preistorie, o semni-

cruce egipteană crucea Sfîntului Antonie cruce latină

cruce greacă cruce patriarhală crucea Sfîntului Andrei

cruce papală cruce rusească

ficație simbolică și, adesea, sacră (fr. *croix*, it. *croce*, germ. *Kreuz*, engl. *cross*). Printre cele mai vechi tipuri întîlnite este ~ **egipteană cu ansă**, care apare și în arta asiriană. În creștinism, **c.** are sens simbolic, amintind de instrumentul folosit pentru răstignirea lui Iisus Hristos. În funcție de raportul dintre forma și dimensiunile brațelor, **c.** poartă denumiri diferite: ~ **Sfîntului Antonie** sau ~ **tau** (în forma literei T) este una din cele mai vechi forme de **c.** reprezentată în scena crucificării, înlocuită în timp de ~ **latină**, la care partea inferioară a brațului vertical este mai lungă decît celelalte trei; ~ **greacă**, o varietate des întîlnită în lumea bizantină, este o **c.** cu brațe egale. Anumite variante de formă apar datorită unor semnificații liturgice și religioase speciale. ~ **Sfîntului Andrei** este un tip particular, la care cele două bare se întretaie în forma literei X. Cea mai mare varietate de **c.** o întîlnim în heraldică, prezența ei pe blazoane indicînd existența unui strămoș cruciat. În diferite variante, **c.** apare ca emblemă a unor ordine cavalerești, a unor grupări religioase, sau este folosită în decorațiile militare. 2. Sensul simbolic al semnului abstract al **c.** este diferit în funcție de epocă și de mediul spiritual căruia îi aparțin reprezentările. **C.** ansată egipteană avea ca hieroglifă sensul de semn al vieții și ulterior, de simbol al Soarelui. Cu începere din vremea lui Constantin cel Mare, **c.** a devenit principalul însemn al creștinismului. Este reprezentată fie ca simplu semn grafic, fie avînd pe ea corpul lui Hristos răstignit, pictat sau sculptat (*v.* **crucifix, crucificare**). Există și o serie de reprezentări alegorice ale **c.**, dintre care cea mai răspîndită este **c.** ca *„Semn al vieții"*, sau ca *„Pom al vieții"* în care, de regulă, este reprezentat, fie un trunchi — pe care apare Hristos răstignit — cu ramuri figurate ca niște volute pe care sînt reprezentate personaje sau diverse reprezentări simbolice (virtuțile), fie un vrej de viță de vie (coronamentul altarului din Biserica Evanghelică din Biertan, jud. Sibiu, 1515). I.C. și T.S.

CRUCEA ȘASIULUI Ansamblu de două sau mai multe perechi de stinghii, implantate perpendicular una față de alta, în interiorul șasiurilor mari, dar nefixate definitiv, articulate doar cu ajutorul penelor. Rolul lor este să mențină drepte laturile exterioare ale șasiurilor, care, cu vremea, ar putea ceda tracțiunilor puternice la care le supune pînza bine întinsă a tabloului (producînd destinderea țesăturii pictate, concretizată în cracluri ale grundului și pastei colorate). După necesități, există „cruci" simple, duble etc. L.L.

CRUCIFICARE Scenă din ciclul Patimilor lui Hristos, în care acesta este reprezentat țintuit pe cruce, avînd la dreapta și la stînga sa pe cei doi tîlhari; la picioarele crucii se află Maria și Ioan Evanghelistul și, foarte des, numeroase alte personaje a căror prezență este atestată de evangheliile canonice, de apocrife sau chiar de unele povestiri populare. Scena nu lipsește aproape niciodată din decorația naosului unei biserici ortodoxe, dîndu-i-se, de regulă, o amplă dezvoltare; ea încununează, de asemenea, iconostasul, fiind și tema a numeroase icoane independente, mai ales din sec. 14-15. În Biserica catolică, tema este deosebit de frecventă, în pictura murală, în sculptură

(crucifixe), în pictura de altare (singură sau cu alte scene din ciclul său), în manuscrise, orfevrărie, broderie (casule) etc. (fr. *Crucifixion*, it. *Crocifissione*, germ. *Kreuzigung*, engl. *Crucifixion*). T.S.

CRUCIFIX Obiect de cult creștin, alcătuit dintr-o cruce de lemn, metal etc., pe care este reprezentată figura sculptată sau pictată a lui Hristos răstignit, prevăzut fie cu o talpă, pentru a fi plasat pe altar, fie cu un inel, pentru a fi agățat. **C.** este specific mediului catolic, unde face și obiectul unui cult particular. În Biserica răsăriteană nu este folosit, ci este înlocuit cu o cruce, decorată fie cu scene multiple, de mici dimensiuni, sculptate în lemn și ferecate în metal, fie este simplu împodobită cu raze și elemente decorative (fr. *crucifix*, it. *Crocifisso*, germ. *Kruzifix*, engl. *crucifix*). T.S.

CRUCIGER, NIMB ~ Tip de aureolă specifică pentru reprezentările lui Iisus Hristos, decorată cu trei din brațele unei cruci, în care este înscrisă cîte una dintre literele grecești ο ω η semnificînd „Acel ce este" (fr. *nimbe crucifère*, it. *nimbo, crocigero*, germ. *Kreuznimbus*, engl. *cross-nimbus*). T.S.

CTITOR Personaj care comandă, susține din punct de vedere material și întărește juridic ridicarea unui edificiu sau întemeierea unui așezămînt religios (mînăstire, schit) sau social (școală, spital, azil etc.), căruia îi asigură — printr-un act adițional de danie — și posibilitatea supraviețuirii în timp, înzestrîndu-l cu bunuri imobiliare, sume de bani, obiecte necesare desfășurării activităților specifice, iar în Evul Mediu și cu forța necesară (țărani cu diferite grade de aservire, care, în funcție de zonele Europei, poartă diferite denumiri). În virtutea actului de ctitorie, **c.** îi reveneau — alături de anume obligații pe care și le asuma, care în țările omâne se transmiteau și urmașilor — o serie de drepturi, de asemenea ereditare, printre care cel de a se înmormînta, cînd era cazul, în edificiul respectiv. Numele **c.** și al membrilor familiei sale erau trecute în pomelnice, menționate în pisanii, și în alte inscripții votive, iar personajul, de obicei cu familia sa, era reprezentat în tabloul votiv sau în tablouri funerare (fr. *fondateur*, it. *fondatore*, germ. *Stifter*, engl. *founder*). T.S.

CTITORIE Denumire generică pentru un edificiu sau un așezămînt (de ex. o mînăstire, un schit, o școală, un spital, azil etc.) al cărui fondator —ctitorul — este cunoscut și care a beneficiat sau continuă să beneficieze la un moment dat de diferite privilegii, danii sau daruri oferite de acesta la întemeierea sau edificarea instituției ori, respectiv, construcției, recunoscute juridic și reînnoite în timp de el sau de urmașii săi (fr. *fondation*, it. *fondazione*, germ. *Stiftung*, engl. *foundation*). T.S.

CUBISM Unul din curentele definitorii ale revoluției artistice europene de la începutul sec. 20. Deși mișcarea **c.** propriu-zisă a fost de scurtă durată (1907-1914), prin implicațiile, interferențele și ecourile ei — în orfism, abstracționism, constructivism, Bauhaus, Art Déco, expresionism —, ea a manifestat o vitalitate care i-a asigurat și indirect prezența în aproape tot cursul sec., pînă la apariția postmodernismului și a transavangardei. **C.** s-a ivit în Franța, în cadrul așa-numitei Școli pariziene, fondatorii lui fiind considerați Picasso și Georges Braque. Ideea de bază a **c.**, comună, de altfel, și altor curente ale aceleiași perioade, este înlocuirea studiului după natură cu principiul structurii autonome a compoziției picturale, fără a se înlătura însă pe deplin reprezentarea figurativă, și nici a se nega rolul percepției individuale a artistului. Derivat din viziunea lui Cézanne, din străduințele lui de a simplifica formele vizibile și a le geometriza, considerînd că idealul picturii este să „trateze natura prin cilindru, sferă și con", **c.** a înglobat și elemente din alte surse și alte planuri decît cele europene: arta africană și a insulelor oceanice, viziunea și spiritul sintetic-constructiv ale produselor lor anonime, dar și elemente din structurile sculpturii romanice, gotice, din pictura Renașterii italiene — respectiv Paolo Uccello, Piero della Francesca, Masaccio —, din pictura spaniolă — Greco și Zurbaran —, din substanța constructiv-solidă a picturii lui Seurat, din unele cuceriri ale fizicii, filozofiei și psihologiei epocii — de citat în primul rînd Henri Bergson, ale cărui concepte de simultaneitate a proceselor conștiinței și de timp ca fiind a patra dimensiune a spațiului au marcat viziunea simultaneistă a **c.** Bergson a fost chiar solicitat, în 1912, de un grup de **c.** să le scrie prefața la catalogul expoziției lor. **C.** a inventat, în primul rînd, acțiunea asupra formei „obiectului". Definind **c.**, Picasso spunea că este o artă care, după ce a realizat o formă, o lasă să-și trăiască propria viață. Studiul obiectelor se circumscrie în **c.** la repertoriul restrîns al cîtorva puncte de plecare ale naturii moarte tradiționale; mai tîrziu, se vor adăuga portretele și, mai rar, peisajul. În concepția **c.** formele nu sînt însă reprezentare, ci „semne", „embleme". Geometrizarea lor, la baza căreia stă ideea cubului și paralelipipedului, nu anihilează total referința la rolul vizibilului, dar operează o

„analiză" mentală a vizibilului prin simultaneizarea tuturor fețelor lui. În acest sens a fost numită prima fază a **c.** *„analitică"*. Procedeul poate fi regăsit la oricare din numeroșii reprezentanți ai **c.**, predominant francezi: pe lîngă Picasso și Braque, la pictorii Roger de la Fresnaye, Albert Gleizes, Jean Metzinger, Jacques Villon, Picabia, Louis Marcoussis, Fernand Léger, precum și la spaniolul Juan Gris, cehul Frank Kupka; totodată și la unii artiști aparținînd altor orientări, dar în a căror creație **c.** a jucat un rol catalizator: olandezul Piet Mondrian, elvețianul Paul Klee, mexicanul Diego Rivera. **C.** a avut valoroși reprezentanți și în sculptură: Picasso, Julio Gonzales, Archipenko, Zadkine, Lipschitz, Henri Laurens, interferîndu-se și cu futurismul la Boccioni, cu suprarealismul la Max Ernst, cu expresionismul la Rudolf Belling. Elemente **c.** sînt semnalabile și la Brâncuși. A doua fază a **c.** a fost denumită *„sintetică"*, deși deosebirile dintre o fază și alta nu sînt precis delimitabile. **C.** tîrziu adoptă și tehnica colajului direct, sau numai simbolizat, prin intervenția în imagine a unor elemente alienante. **C.** s-a bucurat și de considerabile comentarii teoretice, cele mai importante fiind scrierea poetului Guillaume Apollinaire, *Pictorii cubiști* (1913), și cea a pictorilor Gleizes și Metzinger, *Despre cubism* (1913). În România **c.** a fost reprezentat în mișcarea de avangardă a anilor '20, prin M.H.Maxy, Marcel Iancu, într-o formulă mixtă denumită cubo-futurism, purtătoare și de elemente expresioniste. A.P.

CUBO-FUTURISM Denumire lansată în avangarda rusă, în 1912, de Kazimir Malevici, pentru a desemna asocierea reprezentărilor de viziune futuristă cu cele de viziune cubistă. Termenul a fost folosit și în avangarda românească a anilor '20, de M.H. Maxy. *V.* și **integralism** A.P.

CUCĂ Coif de argint împodobit cu pene de struț dispuse în evantai, purtat de domnitorii țărilor române din epoca fanariotă la ceremoniile de investitură. A.N.

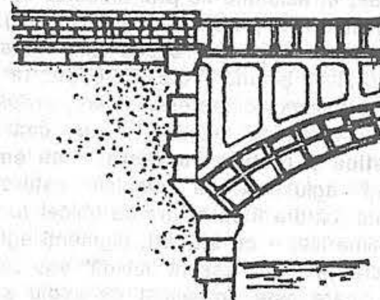
CUHNIE Termen de origine slavă, circulînd în țările române în Evul Mediu și desemnînd fie o construcție specială, fie numai o încăpere în care era amenajată bucătăria unui mare ansamblu (palat domnesc, curte boierească, mînăstire). Amplasate de regulă în colțurile incintelor, la distanță de palat sau biserică, **c.** aveau dimensiuni destul de mari, fiind de plan pătrat, acoperite cu o cupolă cu diametrul egal aproape cu lungimea laturii pătratului. Cupola — semisferică sau alcătuită din felii sferice — era străpunsă la cheie și, uneori, și la un nivel intermediar pe curbură, de una, respectiv de cinci turle-lanternă, necesare tirajului și aerisirii; cupolele se descărcau pe pandantivi sau pe trompe, în centrul spațiului de sub ele fiind construit un imens cuptor de zidărie. Cea mai veche **c.** din țara noastră s-a păstrat la Mînăstirea Plumbuita — București, 1646; există **c.** și la Mînăstirea Aninoasa — jud. Argeș, c. 1677, la palatul brâncovenesc de la Mogoșoaia, 1702, la Mînăstirea Văcărești, București, 1722-1730 (fr. *cuisine*, it. *cuccina*, germ. *Küche*, engl. *kitchen*). T.S.

CULĂ (turc. *Kulé*, turn) Tip de locuință boierească caracteristică pentru Oltenia și anumite zone din Muntenia (Argeș) în sec. 18 și în primele două decenii din sec. 19, de forma unei prisme patrulatere, cu baza de dimensiuni reduse (spațiul unei încăperi plus cel destinat scării de acces la nivelele superioare), cu 1-2 etaje, a cărei notă specifică, dincolo de acest aspect de turn, este dată de elementele de fortificare: nivelul inferior — cu excepția intrării — este lipsit de goluri mari, înlocuite cu numeroase ferestre de tragere; la ultimul nivel se află un foișor servind pentru observație și apărare; în epoci liniștite, acesta din urmă este un loc de odihnă. Deși foarte numeroase în epocă și strategic amplasate, constituind lanțuri de semnalizare, s-au păstrat numai cîteva (Curtișoara — jud. Gorj, **c.** 1700; Măldărești — jud. Vîlcea, **c.** Greceanu — sec. 18, **c.** Duca — 1823; **c.** Racovița — jud. Argeș, începutul sec. 19). T.S.

CUL-DE-FOUR (fr. fund de cuptor) Tip de concă ieșind, de obicei, în consolă față de verticala zidului, cu traseu semicircular, al absidei pe care o acoperă (fr. *voûte en cul-de-four*, it. *semicatino*, *mezza tazza*, germ. *Halbkuppel*, engl. *semidome*). *V.* și **concă** T.S.

CUL-DE-LAMPE → **vinietă**

CULEE Fiecare dintre picioarele masive de zidărie construite pe ambele maluri ale unui rîu, care constituie principalele puncte de sprijin ale unui pod (fr. *culée*, it. *coscia di ponte*, germ. *Landpfeiler*, engl. *abutment of a bridge*). T.S.

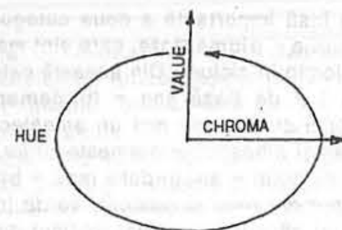

CULION Potcap al monahilor ortodocși, ca o calotă cilindrică, fără boruri, din catifea de culoare neagră pentru călugări, roșie pentru protopopi și albastră pentru preoți. A.N.

CULOAR Spațiu interior îngust, de trecere, amenajat între două ziduri paralele, care permite accesul în diferite încăperi sau face legătura între diferitele părți ale unui edificiu aflate la aproximativ același nivel (fr *couloir*, it. *passagio*, germ. *Verbindungsgang*, engl. *lobby*). T.S.

CULOARE (lat. *color*) **1.** Senzație optică datorată luminii reflectate de suprafața corpurilor, caracterizată prin tentă, luminozitate și saturație. **C.** este o realitate subiectivă generată de interacțiunea a trei factori: ochiul, lumina și suprafața obiectului, în lipsa unuia dintre aceștia senzația neproducîndu-se. Există două mari categorii: ~ **spectrale,** care sînt lumini colorate, denumite și ~ **lumină.** Din această categorie fac parte: *roșul-vermillon*, *verdele-gălbui* și *albastrul-violaceu* (considerate ~ **primare),** prin amestecul lor, două cîte două, creîndu-se ~ **secundare:** *galbenul* (din roșu și verde), *violetul de Magenta* (din roșu și albastru violaceu), albastrul-verzui, numit și cyanic (din verde și albastru violaceu); perechile de ~ **complementare** sînt: *roșu-vermillon — albastru-verzui* (cyanic), *verde-gălbui — violet de Magenta* (purpuriu), *albastru-violaceu — galben.* Amestecul **c.l. p.** reface lumina albă. Pentru pictor este însă importantă a doua categorie de culori, numită a ~ **pigmentare,** care sînt materiile colorate folosite în pictură. Din această categorie ~ **primare** (~ **de bază** sau ~ **fundamentale),** care nu pot fi create prin nici un amestec, sînt: *roșu, galben* și *albastru;* prin amestecul lor, două cîte două, se obțin ~ **secundare** (sau ~ **binare):** *oranj* (obținut din roșu și galben), *verde* (obținut din galben și albastru) și *violet* (obținut din roșu și albastru); există, de asemenea, șase ~ **terțiare,** care rezultă din amestecul unei primare cu o secundară: *roșu-oranj, galben-oranj, galben-verde, albastru-verde, albastru-violet, roșu-violet.* În această categorie a **c.** pigmentare, ~ **complementare** principale sînt în număr de trei perechi: *roșu-verde, galben-violet, albastru-oranj;* uneori, aceste perechi mai sînt numite ~ **complementare primare,** caz în care se vorbește și despre trei perechi de ~ **complementare binare:** *roșu-oranj* cu *verde-albastru, galben-verde* cu *violet-roșu, albastru-violet* cu *oranj-galben.* Amestecul optic al celor șase **c.** pigmentare dă alb (sau un alb-gri foarte deschis), iar amestecul lor fizic dă un gri închis, aproape de negru („murdar"). Pentru exprimarea concisă a relațiilor dintre **c.**, în ultimele sec. au fost imaginate o serie de scheme cromatice, utile în cercetarea teoretică și pentru orientarea practică. Socotind că majoritatea informațiilor (cca 80-90%) privitoare la mediul înconjurător ne parvin pe cale vizuală, importanța **c.** în viața omului este covîrșitoare. Independent de formă, ea acționează asupra individului, senzorial și psihic. Preferințele umane pentru diversele **c.** — care nu trebuie confundate cu reacțiile psiho-senzoriale — variază după factori eterogeni. Percepția cromatică este afectată și de semnificația „secretă", simbolică, a **c.**, prezentă în întreaga istorie a umanității. În artă, **c.** au o independență relativă față de obiectele reprezentate, au valoare doar dacă creează un spațiu propriu — diferit de cel real — constituindu-se în elemente de limbaj pictural. Primele încercări de înțelegere a fenomenului cromatic se datorează filozofilor Greciei antice, sfîrșitul antichității marcînd, se pare, prima disociere a luminii, făcută cu ajutorul unui cristal — numit de Pliniu, iris. În Evul Mediu, cunoscută fiind accentuata propensiune manifestată pentru **c.** vii — așa cum o vădesc manuscrisele anluminate, vitraliile, mozaicurile etc. —, împărtășită într-o bună măsură de prerenaștere, **c.** era folosită de artiști la modul intuitiv. În Renaștere precumpănește atenția acordată desenului, cîteva excepții putînd fi întîlnite în arta coloriștilor venețieni, în scrierile leonardești etc. Deși sînt notabile observațiile cîtorva artiști

Schema direcţiilor celor trei variabile ale culorilor, după Munsell

sau cercetători (Vasari, Rubens, Newton, Goethe etc.), preocupările pentru **c.** sînt sporadice pînă în sec. 19, cînd fenomenele cromatice sînt studiate sistematic, se descoperă contrastul simultan, se teoretizează legea complementarelor etc. Această problematică îi interesează pe un Delacroix sau Turner, precursori importanţi ai impresionismului, dar abia la pictorii impresionişti primordialitatea **c.** este afirmată în mod manifest. După încercarea postimpresionistă de a-i disciplina resursele, cromatica atinge o expresie paroxistică în fovism, însoţită de renunţarea la „tonul de imitaţie". Diversele tendinţe stilistice care se succed apoi se caracterizează, uneori, prin accentuarea rolului decorativ al **c.**, alteori prin simplificarea abstractizantă, cel mai adesea prin abordarea ei ca element preponderent în demersul plastic. Sec. 20 este epoca studiilor aprofundate despre **c.**, cu diversele ei implicaţii, efectuate, pe de o parte, de savanţi, iar pe de alta, de artişti. Se încearcă alcătuirea unei „teorii generale a culorii". **2.** Materie colorantă folosită pentru pictură, vopsitorie etc. Întrucît noţiunea de **c.** este întrebuinţată în sensuri diferite, este preferabilă parcurgerea termenilor specializaţi în ordine alfabetică: ~ **acrilice,** pigmenţi aglutinaţi cu emulsii polimerice artificiale, apăruţi în anii '50-'60; dau paste picturale semimate sau lucioase, intens colorate, rezistente; ~ **(de origine) animală,** materii colorante puţin rezistente la lumină *(carminul, galbenul indian, purpura, sepia* etc.); ~ **anorganice,** pigmenţi de origine minerală care cuprind: oxizii şi hidroxizii unor metale (fier, cobalt, plumb etc.), sărurile unor metale sau de alte origini (carbonaţi, cromaţi etc.); cele mai multe sînt stabile (excepţie fac cele de cupru, galbenul de crom etc.); ~ **artificiale,** pigmenţi preparaţi pe cale chimică; ~**austere,** denumire dată de Pliniu cel Bătrîn unor **c.** cum sînt sinopia, auripigmentum, atramentum; ~ **binare, c.** care se obţin prin amestecul a două **c.** primare, sin. **c.** *secundare;* ~ **calde, c.** pe care le asociem cu căldura, ele sînt: *roşul, oranjul* şi *galbenul.* Este de precizat că fiecare **c.** luată în parte are o zonă mai caldă şi una mai rece, *v.* **şi contrast cromatic;** ~ **complementare** → **complementare;** ~ **compuse, c.** alcătuite fie prin amestec optic, fie prin amestec fizic *(v.* **amestecul culorilor).** Cele mai folosite de pictor rezultă din amestecuri fizice. (Există şi unele **c.c.** care poartă nume distincte: *bazzeo, cinabrese, mavro, proplasmă, veneda, verdaccio* etc.); ~ **cu ceară** → **encaustică şi pictura cu ceară;** ~ **cu emulsii,** pigmenţi aglutinaţi cu emulsii naturale şi artificiale (cărora li se spune de obicei *tempera)* sau polimerice; ~ **cu silicaţi,** pigmenţi aglutinaţi cu „sticlă solubilă" („sticlă lichidă" sau „apă de sticlă"), care este un silicat de sodiu sau de potasiu. Pictura cu silicaţi a fost elaborată de A.Keim (Germania), în 1889; ~ **de anilină,** pigmenţi organici sintetici produşi pentru prima oară în sec. 19, (*v.* **anilină);** ~ **de bariu,** pigmenţi derivaţi din bariu, dintre care durabil este numai albul de bariu; ~ **de bază, c.** principale ale spectrului (roşu, galben, albastru), care nu pot fi compuse prin nici un amestec, sin. **c.** *primare* sau **c.** *fundamentale;* ~ **de cadmiu** → **cadmiuri;** ~ **de calcar,** grupă de pigmenţi foarte răspîndiţi în natură şi foarte utilizaţi; cei albi sînt stabili la lumină şi în amestecuri, opaci şi lipsiţi de toxicitate (excepţie face varul, care este caustic); sînt utili pentru prepararea grundurilor (unii), ca suporturi pentru frescă etc. *(v.* **şi cretă, ipsos, var);** ~ **de cărbune,** grupă situată la confluenţa **c.** minerale cu cele organice, întrucît conţin carbon, alte substanţe minerale şi organice, stabile la lumină şi în amestecuri, nu sînt toxice, acoperă bine (cu ulei se usucă lent); denumiri curente: *negru de ivoriu, negru de os, negru de fum, negru de plută* etc., sau pămînt de Kassel şi pămînt de Colonia; ~ **de cobalt,** grupă de **c.** socotită de tehnologi printre cele mai bune ale paletei; intense, stabile, sînt utilizabile în toate tehnicile picturii; denumiri: *albastru de cobalt, ceruleum, violet de cobalt, verde de cobalt* etc.; ~ **de crom,** pigmenţi care au la bază oxidul de crom (*v.* **verde smarald şi verde de crom)** şi culorile rezultate din combinaţii cu diferite metale, care dau cromaţi cum sînt: cromatul de plumb (*v.* **galben de crom),** cromatul de stronţiu (*v.* **galben de stronţiu)** etc.; ~ **de cupru,** grupă de pigmenţi naturali (*v.* **azurit, malahit)** şi artificiali: **c.** cu compoziţii, proprietăţi şi tente variate, în general instabile şi toxice, cu nomenclatură, uneori, confuză: *albastru (de Bremen, de Hamburg, de Kassel, de Braunschweig), verdele (francez, Scheele, de Schweinfurth, Veronese)* etc.; ~ **de fier, c.** de origine naturală, numite pămînturi, sau preparate

artificial (*v.* **c. de mars);** ~ **de frescă,** pigmenţi destinaţi frescei şi picturii *al secco,* cu însuşiri indispensabile: rezistenţă la var, la lumină şi la agenţii atmosferici. (Sînt excluse anilinele, **c.** de origine animală şi vegetală.) Cele mai vechi şi durabile s-au dovedit a fi **c.** de pămînt şi **c.** de cărbune; ~ **de mars,** pigmenţi artificiali, numiţi şi **c.** de fier artificiale sau lacuri de fier; chimic, pot fi constituiţi din oxizi de fier precipitaţi, însă pot conţine şi alte substanţe (oxizi de aluminiu şi de zinc, cretă, ipsos etc.); concurează pămînturile naturale, dar sînt mai colorate decît acestea, stabile, lipsite de toxicitate, acoperă bine. Denumiri: *galben de mars, brun de mars, oranj de mars, roşu (de mars, indian, englez), violet de mars, negru de mars* etc.; ~ **de mercur,** grupă mică de pigmenţi, toxici şi cu o durabilitate limitată: *cinabru, cinabru ecarlat, galben mineral;* ~ **de pămînt** → **pămînturi colorate;** ~ **de plumb, c.** foarte utilizate de-a lungul vremii, acoperă bine, au o sicativitate bună (cînd sînt frecate cu ulei), dar sînt toxice şi se înnegresc la contactul cu sulful din aer şi din amestecuri. Denumiri: *alb de plumb, miniu de plumb, galben de Neapole, galben mineral* etc.; ~ **de tempera,** pigmenţi frecaţi cu emulsii naturale sau artificiale, în care intră oul, sucul de euphorbium, „laptele de smochin", uleiul, verniul etc. (*v.* **emulsii).** Temperele produse de fabrică au aglutinanţi de altă natură şi nu posedă durabilitatea — măsurată în secole — a temperelor cu emulsii; ~ **de ulei,** pigmenţi frecaţi cu aglutinanţi în care este preponderent uleiul; sînt de origine minerală, animală, vegetală sau fabricaţi artificial şi prin sinteză chimică; ~ **de zinc,** grupă mică de pigmenţi, puţin asemănători între ei, care au ca element comun zincul: *alb de zinc, galben de zinc, litopon;* ~ **deschise, c.** caracterizate prin luminozitate; ~ **floride,** nume dat de Pliniu unor **c.** cum sînt: *cinabrul, armeniul, chrysocolla, indigoul, purpura* etc.; ~ **funcţionale, c.** cu destinaţii speciale (spitale, şcoli, uzine, localuri publice etc.), menite a produce stări de calm, relaxare, concentrare sau reversul lor; ~ **fundamentale** → **c. de bază;** ~ **generatoare,** nume mai vechi purtat, în general, de **c.** primare care nu pot rezulta din nici un melanj, dar care prin amestecul lor pot genera alte **c.;** ~ **industriale, c.** destinate vopsitoriei şi boiangeriei (nu şi picturii); ~ **închise, c.** cu un grad scăzut de luminozitate; ~ **lac, c.** pentru pictură produse prin fixarea unor coloranţi organici sau a unor aniline (care nu au „corp") pe anumite materii-suport, inerte din punct de vedere chimic, cum sînt creta, ipsosul, alumina, (*v.* **şi lac);** ~ **locale, c.** proprii ale corpurilor din natură, pe care le percepem ca urmare a difuzării lor de către suprafeţele acestora; ~ **- lumină** → **c. spectrale;** ~ **minerale** → **c. anorganice;** ~ **moarte,** expresie folosită în sec. trecute pentru acele **c.** opace şi apropiate ca ton care erau apoi acoperite cu straturi subţiri, vii şi transparente; prin folosirea lor se urmărea exaltarea tonurilor; ~ **murdare,** expresie care nu caracterizează „murdăria" unui ton (care în fapt nu există), ci lipsa unui acord just cu ansamblul cromatic; ~ **naturale,** pigmenţi extraşi din zăcăminte şi transformaţi în pulberile necesare fabricării **c.** Acelaşi nume îl poartă şi **c.** de origine animală şi vegetală; ~ **neutră,** gri, mai mult sau mai puţin închis, care se prepară prin amestec de negru, de ivoriu sau tuş negru, cu albastru de Prusia; se utilizează exclusiv în acuarelă; ~ **organice,** familie de pigmenţi care se împart în două grupe distincte: **c. o. naturale** → **c. animale** şi **c. vegetale,** şi **c.o. sintetice** → **anilinele;** rezistenţa lor la lumină este slabă; în ultimele decenii au fost fabricate în S.U.A. **c.o.s.** a căror intensitate cromatică şi durabilitate este excelentă: *perylene scarlet, roşu acridon, thio indigo red-violet B* etc.; ~ **primare** → **c. de bază;** ~ **pure, c.** puternic saturate, vii, intense; ~ **reci, c.** pe care le asociem în mod conştient, sau nu, cu frigul sau cu elemente naturale reci (gheaţa, bruma etc.): *verdele, albastrul* şi *violetul, (v.* **şi contrast cromatic);** ~ **rupte** → **ton rupt;** ~ **saturate, c.** intense cromatic; ~ **secundare** → **c. binare;** ~ **sintetice, c.** produse prin sinteză chimică; ~ **spectrale, c.** care aparţin spectrului solar (curcubeul); ~ **terne** → **c. rupte;** ~ **terţiare, c.** rezultate prin amestecul unei primare cu o secundară; ~ **toxice,** pigmenţi caracterizaţi prin toxicitate (cei care conţin plumb, cupru, arsenic etc.), exemplul tipic: *ceruza (albul de plumb);* ~ **vegetale, c.** extrase din plante sau arbori tinctoriali; în sec. trecute erau cultivate special (indigoul, roiba etc.); procedeele de extragere şi fixare pe o materie-suport (alumina, creta, ghipsul etc.) difereau, fiind decisive pentru calitatea tonului şi durabilitatea acestor **c.** lac.; au tente frumoase şi transparente, nu sînt toxice, dar stabilitatea lor la lumină şi în amestecuri este slabă; cea mai durabilă este lacul de garanţă. Cîteva asemenea **c.** (roşii): *lacul de garanţă, băcanul, carminul, sîngele de dragon,* (brune): *lacul brun,* (galbene): *stil de grain, galben de şofran,* (verzi): *verdele de sevă,* (albastre): *indigoul,* (violete): *violetul vegetal* etc.; ~ **vinilice,** pigmenţi aglutinaţi cu emulsii polimerice artificiale; au fost preparate pentru prima oară în anii '50—'60; sînt mate sau semimate, au

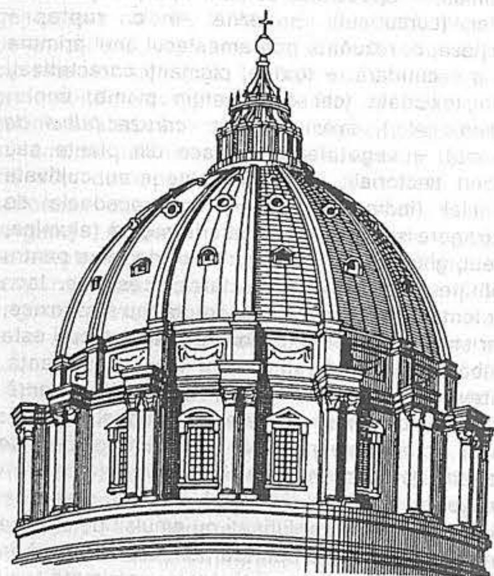
luminozitate și prospețime a tonului, sînt suple, rezistă bine la agenții externi (ceva mai puțin decît **c.** acrilice) (fr. *couleur,* it. *colore,* germ. *Farbe,* engl. *colour*). *V.* și **amestecul culorilor, contrast cromatic, alb, negru, gri, roșu** etc., de asemenea, **lumină, spectru solar, simbolismul culorilor, scheme cromatice, cromatologie** L.L.

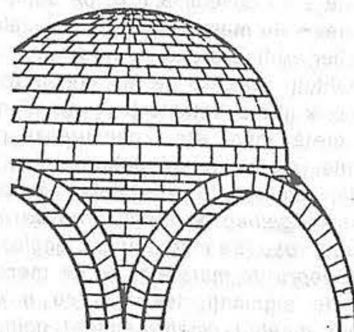
CULPAHAR → **ghiulbahàr**

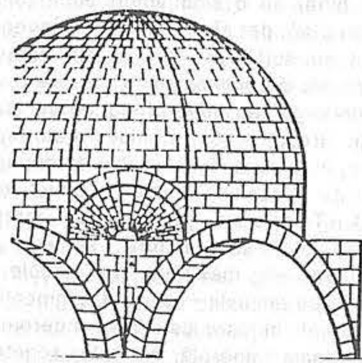
CUNEIFORMĂ Scriere sumeriană ale cărei elemente au forma de cuie. Apărută în mil. 4 î.H. este folosită în tot Orientul Apropiat pînă în mil. 1 î.H. I.C.

CUPĂ Vas de băut din diferite materiale (metal comun sau prețios, sticlă, ceramică, lemn), semisferic, cu gură largă, cu sau fără toarte, montat pe un picior, uneori însoțit de o farfurie din același material și cu aceleași motive decorative. Cunoscută din antichitate, **c.** s-a bucurat de o mare prețuire de-a lungul sec. în toate țările europene, variind ca dimensiuni și ornamente (fr. *coupe,* it. *coppa,* germ. *Becher, Schale,* engl. *cup*). V.D.

CUPOLĂ Tip de boltă semisferică sau semisferoidală uneori, care acoperă spații de plan pătrat; trecerea de la pătratul de bază la cercul bolții se realizează prin pandantivi, trompe de colț sau triunghiuri plate. Bolțile semisferoidale de mari dimensiuni, alcătuite din pînze curbe marcate la extrados prin nervuri proeminente, acoperă spațiile centrale ale unor construcții reprezentative (de ex. Catedrala Sf. Petru din Roma, Catedrala Sf. Paul din Londra, Capitoliul din Washington), purtînd, uneori, denumirea de *dom* (fr. *coupole,* it. *cupola,* germ. *Kuppel,* engl. *cupola, dome*). T.S.

cupolă cu tambur și lanterne

cupolă pe pandantivi

cupolă pe trompe

CUPRU → **aramă**

CURĂȚIRI Termen din glosarul restauratorilor ce denumește operațiile prin care sînt îndepărtate impuritățile stratificate pe suprafața lucrărilor de artă. Extragerea lor — necesară, întrucît afectează expresia și sănătatea operei — se face pe cale mecanică, chimică, sau prin metode combinate. *V.* **impurități superficiale** și **spălare** L.L.

CURBURĂ Secțiune longitudinală sau transversală printr-un element de arhitectură sau o parte componentă a unui edificiu (cupolă, acoperiș, detaliu de plastică etc.), printr-o piesă de mobilier, un vas etc., cu un traseu bazat pe segmente de cerc de diferite deschideri sau pe combinații de asemenea deschideri, din care rezultă un profil care contribuie la definirea stilistică a obiectivului respectiv sau a uneia din părțile sale componente (fr. *courbure,* it. *incurvatura,* germ. *Krümmung,* engl. *curvature*). *V.* și **Galb** T.S.

CURIE Tip de reședință nobiliară pretențioasă, în general rurală (rar ridicată în orașe, de exemplu Magna **C.** din Deva, 1621), avînd cel puțin două nivele, cu un număr mare de încăperi confortabile acoperite cu bolți cu penetrații, bogat decorată la exterior, dar și la interior, plasată într-un parc spre care coboară scări monumentale; are spații speciale pentru locuit și pentru reprezentare. S-au păstrat cîteva exemplare caracteristice în Transilvania, datînd din sec. 17-18 (**C.** Beldi din Ozun, jud. Covasna) (fr. *manoir,* it. *dimora signoriale,* germ. *Herrenhaus,* engl. *manor-house, mansion*). T.S.

CURTE 1. Spațiu de dimensiuni variabile, larg în general, care precede sau înconjoară o locuință, delimitat de o împrejmuire oarecare, în care se desfășoară parte din viața gospodărească a locatarilor, subîmpărțită uneori după necesități funcționale: ~ **de aerisire, c.** interioară cu o suprafață foarte mică, de forma unui puț spre care se deschid ferestrele ce contribuie la ventilarea unor spații secundare (scări, bucătării, băi); ~ **engleză,** tip de **c.** de aerisire în imobile cu 1-2 nivele, spre care dau ferestrele subsolului; ~ **interioară,** spațiu de dimensiuni variabile, închis din toate părțile de corpuri de clădiri, cu funcții diferite: **c.** gospodărească, loc de recreere; în unele palate, **c.i.** este folosită ca manej; în mînăstiri și hanuri — delimitată de galerii arcate deservind nevoile specifice ale instituției; ~ **de onoare,** spațiu larg desfășurat în fața intrării principale dintr-o construcție reprezentativă, delimitată uneori de corpul central și de aripile laterale ale acesteia (Versailles), destinat ceremoniilor de primire a oaspeților sau unor parăzi (fr. *cour,* it. *cortile,* germ. *Hof,* engl. *court-yard*). **2.** Denumire generică, de origine medievală, desemnînd pe suveran (monarh, voievod, principe) și pe cei apropiați sieși (fr. *la Cour,* it. *corte,* germ. *der Hof,* engl. *the Court*). **3.** Denumire dată ansamblului rezidențial al unui suveran, nobil, boier, personalitate înaltă ecleziastică. În țările române, alături de ~ **voievodale:** de ex. **C.** Veche din București, sec. 15-18, **C.** domnească din Suceava (sec. 14-16), sînt menționate numeroase ~ **boierești,** ansamblurile avînd în esență aceeași structură: locuința propriu-zisă (palat, casă) — diferind ca dimensiuni, număr de încăperi, destinație particulară sau oficială, nu însă întotdeauna și din punct de vedere al decorației și al confortului — și anexe (corpuri de gardă, spații gospodărești); totul era cuprins în incinte adesea întărite. În vecinătate, se ridica biserica de **c.** — un fel de paraclis particular al familiei care deținea domeniul, în cazul ansamblurilor boierești, ea deservind și comunitatea rurală sau orășenească din jur. T.S.

CURTINĂ În arhitectura fortificată, parte a zidului de incintă plasată între două turnuri sau două bastioane, prevăzută, de obicei spre interior, cu drumuri de strajă, ferestre de tragere, guri de aruncare (fr. *courtine,* it. *cortina,* germ. *Mittelwall,* engl. *curtain wall*). *V.* și **bastion** T.S.

CUȘĂ Termen întrebuințat de pictori cu înțelesul de strat (de culoare). Poate fi aplicată în plină pastă, în demipastă, ori destul de subțire pentru a lăsa să transpară culoarea grundului, eventual a **c.** precedente (fr. *couche,* it. *capa di pintura,* germ. *Farbenauftrag, Farbschicht,* engl. *coat of paint*). L.L.

CUȘMĂ Căciulă de blană, cu moț răsfrînt, împodobită cu egretă și panaș, purtată de domnitori și boieri mai ales în sec. 16–17 (Mihai Viteazul, Vasile Lupu etc.). A.N.

CUTIE DE CULORI Cutie din lemn, etc. al cărei interior este compartimentat astfel încît să păstreze tuburi de culoare, pensule, sticluțe cu diverși diluanți (altădată, malstocul, divizat în trei părți care apoi se reuneau) etc.; deasupra acestora se fixează paleta, iar în interiorul capacului se poate introduce și fixa un carton preparat pentru pictură. În această formulă slujește pictorului în deplasările sale documentare. Pentru același scop există cutii mai complicate, prevăzute cu trei picioare rabatabile (care prin deschidere improvizează o mică masă de lucru), eventual cu un sistem de menținere a cartonului la verticală; fiind mai grele, transportul lor se face cu chingi, asemenea unui rucsac. (Dacă adăugăm un mic trepied vînătoresc și, poate, o umbrelă de soare, reconstituim recuzita tradițională a pictorului peisagist.) Pentru lucrul în atelier există o altă variantă, un fel de „cutie de atelier", care este de fapt o măsuță cu diverse sertare. L.L.

CUTIE DE ÎNCĂLZIT În gravură, instalație pentru încălzirea plăcilor de metal în tehnica de lucru a acvatintei (fr. *boîte à grain,* germ. *Staubkasten,* engl. *dusting box*). I.P.

CUȚIT DE PALETĂ Unealtă metalică folosită de pictori, constituită dintr-o lamă foarte flexibilă de oțel fixată într-un mîner; uneori se aseamănă cu un cuțit obișnuit, alteori cu o mică mistrie. Flexibilitatea lamei, forma și mărimea cuțitului

variază potrivit operaţiilor pentru care este utilizat: amestecul culorilor pe paletă, aplicarea acestora pe pînză, curăţirea paletei, raderea şi îndepărtarea tuşelor eronate, aşternerea de grunduri păstoase etc. Iniţial era o simplă spatulă de corn, de lemn sau de metal flexibil, care slujea aceloraşi operaţii. Spatulele metalice se foloseau încă în antichitate (încălzite, pentru întinderea culorilor aglutinate cu ceară) (fr. *couteau à palette*, it. *spatola*, germ. *Farbenmesser, Palettenmesser, Spachtel*, engl. *palette-knife)*. L.L.

CUVERTĂ Substanţă vitrificabilă, transparentă sau colorată chimic, fuzibilă la aceeaşi temperatură la care se arde piesa de ceramică respectivă, folosită pentru acoperirea pieselor de faianţă, gresie, porţelan. Sin. *glazură, verni* (fr. *couverte, glacis, émail*, it. *vernice*, germ. *Glasur, Überzug*, engl. *glaze)*. V.D.

CYMATIUM Partea superioară a cornişei în arhitectura antică. *V.* **antablament** I.C.

D

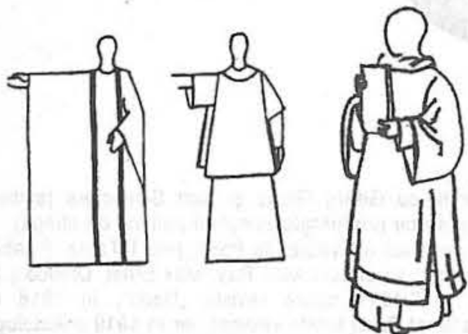
DADAISM (DADA) Mişcare de idei contestatară în domeniul literar-artistic, în perioada 1913-1922. Denumirea „Dada", aleasă la întîmplare dintr-un dicţionar şi însemnînd „căluţ de lemn", a fost dată mişcării în 1916, la deschiderea Cabaretului Voltaire din Zürich, de către un grup format din poetul român Tristan Tzara, sculptorul alsacian Hans Arp şi scriitorii germani Richard Hülsenbeck şi Hugo Ball, precum şi din pictorii români Marcel Iancu şi Arthur Segal. Prin spectacole şi beletristică de şoc, bazate pe folosirea umorului absurd, a umorului negru şi a protestului violent antiburghez, antimilitarist, antitradiţionalist, demolator al valorilor culturale acreditate, şi prin aceasta înrudit cu unele teorii futuriste, **d.** a introdus în viaţa culturală a epocii o atitudine şi un număr de opere simptomatice pentru momentul tragic şi tulbure al experienţelor primului război mondial, mai mult decît opere de efectivă valoare spirituală. Mai consistentă a fost creaţia **d.** în artele plastice. Expoziţia din 1917 a cuprins participări importante şi din afara mişcării, expresioniştii Kokoschka, F.Marc, apoi P.Klee, Picasso, Kandinsky, dar şi picturi, măşti, colaje, picto-sculpturi de Arp, Marcel Iancu, Max Ernst, toate, în ciuda zeflemismului lor şi a notei de provocare, integrîndu-se firesc în evoluţia culturii vizuale europene, şi atenuînd — mai ales văzute din perspectivă actuală — virulenţa primelor asalturi **d.** De altfel, prioritatea grupului **d.** de la Zürich este mai curînd una organizatorică, idei **d.** înregistrîndu-se anterior, în creaţia lui Marcel Duchamp, la Paris, în 1912, cu *Nudul coborînd scara*, expus, în 1913, la New York, unde Duchamp a prezentat, tot în spirit **d.**, obiecte *ready made* (gata făcute), scoase din contextul lor obişnuit spre a dobîndi funcţie artistică provocatoare *(Lavaboul)*. Idei **d.** există şi în lucrările şi scrierile unora din reprezentanţii avangardei ruse. **D.** a avut şi ramificări germane: la Köln, cu Max Ernst, J. Baargeld, Hans Richter, Frank Seiwert; la Berlin, cu Georg Grosz şi Kurt Schwitters (ambele mişcări cu pronunţate conotaţii politice de stînga). **D.** îşi continuă activitatea la Paris, prin T.Tzara, Picabia, cărora li se alătură Man Ray, Max Ernst, Chirico ş.a.; în 1917-1918 apare revista „Dada", în 1918 un *Manifest Dada* foarte virulent, iar în 1919 o *Antologie Dada*. Curînd, **d.** se va interfera cu suprarealismul, deşi în problematica acestuia nota zeflemist-grotescă nu a avut, la începutul mişcării cel puţin, un rol de seamă. În ciuda duratei scurte de acţiune propriu-zisă, **d.** a avut o influenţă considerabilă: în anii '20-'30 asupra ideii artistului despre sine însuşi şi, de aici, asupra boemei artistice pariziene, berlineze şi new-yorkeze, iar în arta contemporană recentă, sub formele unui neod., manifestat prioritar în ţările Europei Centrale şi răsăritene, după căderea regimurilor comuniste, în special în Rusia. În România, **neod.**, reînnodînd firele cu mai vechi aspecte ale literaturii absurdului şi unele interferenţe ale ei cu **d.** (Urmuz, Eugen Ionescu), se exprimă prin acţiuni, instalaţii şi *happening*-uri cu caracter de spectacol. A.P.

DALAJ Tip de paviment alcătuit din dale, de regulă după un motiv decorativ prestabilit, sau simplu ordonat după stereotomie (fr. *dallage*, it. *lastricamento*, germ. *Fliesenboden*, engl. *flooring, flagstone-pavement)*. T.S.

DALĂ Placă de marmură, piatră, ciment etc., de formă regulată, în general rectangulară, servind pentru realizarea unor paramente sau a pavimentelor (fr. *dalle*, it. *lastra*, germ. *Fliese, Steinplatte*, engl. *slab, flagstone)*. T.S.

DALMATICĂ (lat.) **1.** Tunică amplă, lungă pînă la mijlocul gambei, prevăzută cu mîneci largi şi scurte, executate din lînă de Dalmaţia (de unde şi numele), cu benzi verticale şi tivită cu purpură, purtată de împăraţii romani. La sfîrşitul imperiului, înlocuind

toga, **d.** este permisă şi celorlalţi cetăţeni, iar prin formă şi decor indica funcţia şi rangul posesorului. **2.** În Evul Mediu, este o piesă a costumului de ceremonie al înalţilor demnitari clerici şi laici (regi, episcopi). **3.** Veşmînt liturgic catolic purtat de diacon peste alba, realizat din material preţios, lung pînă la genunchi, cu şliţuri laterale şi mîneci largi pînă la cot. În pictura murală răsăriteană, **d.** este purtată de diaconii care au trăit în primele veacuri ale creştinismului (Ştefan, Laurenţiu, Romanos — în Biserica Domnească din Curtea de Argeş, sec. 14) (fr. *dalmatique*, it. *dalmatica*, germ. *Dalmatik*, engl. *dalmatic, deacon's robe).* A.N. şi T.S.

DALTĂ Unealtă de tăiere din fier sau oţel, de forma unei baghete (plată, dinţată, cu vîrf ascuţit, cu şanţ etc.) de diferite dimensiuni. Folosită de sculptori prin lovirea cu ciocanul pentru tăierea, cioplirea sau incizarea materialelor dure (piatră, lemn, metal, fildeş). **D.** şi ciocanul reprezintă atributul tradiţional al sculpturii (fr. *ciseau*, it. *scalpello, scarpello*, germ. *Meissel*, engl. *chisel).* C.R.

DAMAR Răşină moale, incoloră sau gălbuie, produsă de unele specii de conifere *(Dipterocarpee)* care cresc în insulele indoneziene. Varietăţi: **~ de Batavia, ~ de Borneo, ~ de Padang, ~ de Singapore.** Calităţile răşinii depind şi de locul sau de felul recoltării. Cel mai bun este **d.** de Batavia, aproape incolor, din care se produc verniuri superioare. L.L.

DAMASC Ţesătură din fire de bumbac, in, mătase sau lînă, cu desene florale mari sau cu scene în uşor relief, ton pe ton, lucioase pe avers şi mate pe revers. Provenit din oraşul sirian cu acelaşi nume, **d.** a fost fabricat în Evul Mediu, mai ales în sec.13, în Italia (Veneţia, Genova, Lucca); în Renaştere, în Flandra (Bruges) şi în atelierele italiene se creează **d.** de mare valoare artistică. În sec. 18, în Franţa, interioarele castelelor au pereţii îmbrăcaţi în tapete de **d.** (fr. *damas*, it. *damasco*, germ. *Damast*, engl. *damask).* V.D.

DAMASCHINAJ Tehnică de decorare a metalului (în general fier sau oţel), ce constă în incrustarea prin ciocănire a unor fire metalice (aur, argint, cupru) pe o suprafaţă de metal comun. Folosită pentru ornamentarea armelor, a porţilor, a vaselor de cult sau de uz comun. Tehnică orientală, cunoscută în antichitate (numele provine de la oraşul sirian Damasc), introdusă în Europa în Evul Mediu (centre renumite: Augsburg, Nürnberg, Toledo). Se practică şi azi, mai ales în Spania (fr. *damasquinage, damasquinure*, it. *damaschineria, tausia*, germ. *Damaszierung, Tauschierkunst*, engl. *damaskeening, inlay-work).* V.D.

DAMNAŢII În scenele reprezentînd *Judecata de apoi*, grupurile de păcătoşi aflaţi în stînga lui Hristos judecător, care sînt condamnaţi pentru păcatele lor. Unii dintre ei sînt figuraţi în interiorul şuvoiului de foc (Lucifer, Mahomed, tipurile emblematice din *Judecăţile* epocii brâncoveneşti şi postbrâncoveneşti, ca brutarul, cîrciumarul, hoţul etc.). În marile *Judecăţi* din Moldova sec. 16 printre **d.** apar şi duşmanii Moldovei, respectiv turcii şi tătarii (fr. *Damnés*; it. *Dannati*; germ. *die Verdammten*; engl. *the Damned).* T.S.

DANS MACABRU Temă iconografică apărută în Europa occidentală la jumătatea sec. 14, caracteristică goticului tîrziu. În pictura de manuscrise apare în jur de 1400. Reprezentările cele mai caracteristice sînt în pictura murală a pridvoarelor şi capelelor laterale ale unor biserici de oraş şi de sat. Scena se compune din alternanţa de personaje vii — reprezentanţi ai diferitelor stări sociale — şi de schelete sau cadavre, care se ţin de obicei de mînă. Numeroase texte explicative desluşesc semnificaţia imaginii: imanenţa universală a morţii şi a judecăţii, urmată de pedeapsa sau de răsplata pentru faptele comise. Una dintre cele mai cunoscute reprezentări se află la parterul turnului vestic de la Biserica Mariei din Berlin (1482) (fr. *Danse macabre*, it. *Ballo della Morte, Danza macabre*, germ. *Totentanz*, engl. *Dance of Death).* T.S.

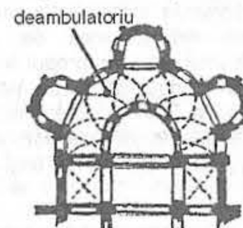
DANTELĂ Ţesătură fină din fire de in, bumbac, aur, argint sau (începînd din sec. 20) şi din fire sintetice, constituită din motive ajurate, executate manual sau (începînd cu sec. 19) mecanic; folosită pentru îmbrăcăminte, lenjerie de pat şi de masă. **D.** diferă de broderie prin lipsa unui suport textil compact, înlocuit de o reţea de ochiuri cu diferite forme; pătrate, hexagonale, octogonale. Cunoscută din antichitate, **d.** este atestată documentar din sec. 14, dar cele mai vechi fragmente păstrate datează din sec 15-16. De la mijlocul sec. 17 pînă în sec. 19, **d.** cunoaşte o mare înflorire — cu scurte perioade de declin şi unele momente de glorie (în stilul Art Nouveau). **D.** manuală se execută cu acul, cu ciocănele, cu croşeta, cu suveica. **~ cu acul** apare, probabil, pentru prima oară în Italia (Veneţia, Milano, Brentano, Genova), apoi în Franţa (Alençon, Sedan, Argentan); fiecare centru are o tehnică de lucru şi motive decorative specifice, **d.** respectivă fiind denumită după oraşul în care se lucrează cu precădere; **~ cu ciocănele** apare în Flandra către mijlocul sec. 16. Centre de reputaţie mondială: în Flandra (Bruges, Binche, Malines, Valenciennes); în Franţa (Chantilly, care produce **d.** albă şi neagră, Paris, Arras, Lille); în Italia (Milano, Genova, Ragusa); în Germania (Berlin, Dresda, München); în Spania (Barcelona, Valencia, Madeira). Ateliere cehoslovace (Praga, Bratislava, Cheb, Karlovy-Vary) produc **d.** cu caracter popular. În ţările scandinave se folosesc la confecţionarea **d.** fire de aur şi de argint, iar în Rusia (Vologda, Mihailovsk), începînd din sec. 17, perle şi pietre de diferite culori. În Anglia există, în sec. 16-18, ateliere active în comitatele Bedfordshire, Buckinghamshire şi în Insulele Wight. Introducerea prin contrabandă (după 1862, cînd parlamentul englez interzice importul de **d.** străine) a **d.** flamande, în special a celei de Bruxelles, vîndută sub numele impropriu de **d.** *d'Angleterre*, constituie o lovitură pentru atelierele engleze; **~ cu croşeta,** lucrată frecvent în Irlanda şi exportată sub numele de **d.** *de Irlanda*, se foloseşte mai ales la confecţionarea gulerelor şi a manşetelor pentru costumele purtate la curte; **~ cu suveica** este utilizată pentru lenjeria de corp *(frivolité)* (fr. *dentelle*, it. *merletto, pizzo*, germ. *Spitze*, engl. *lace).* V.D.

DAUM Ateliere de sticlărie înfiinţate la Nancy de fraţii **D.** (Auguste 1846-1906 şi Antonin 1864-1930). Renumiţi sticlari francezi, promotori ai Şcolii de la Nancy, ei se consacră cercetărilor asupra utilizării pentru gravare a acidului fluorhidric în producţia de sticlă colorată şi, în 1896, pun bazele unor ateliere de sticlărie de artă, de mare calitate, care funcţionează şi azi, fiind conduse de membri ai familiei **D.** Operele fraţilor **D.** se numără printre cele mai importante producţii ale Şcolii de la Nancy: piese din sticlă cu bule de aer, din sticlă gravată sau tăiată în adîncime pentru a obţine un relief pronunţat (asemănătoare gemelor antice). Piesele cele mai importante — vase, servicii de masă, lămpi şi plafoniere din sticlă mată de un alb lăptos — se găsesc în muzeele şi colecţiile europene, japoneze şi americane. V.D.

DĂLTIŢĂ Instrument folosit în gravură, compus dintr-o bară subţire de oţel, de profil diferit (pătrat, romboidal etc.), prevăzută la un capăt cu un mîner fix sau universal (pentru a putea fi schimbată cu o bară de alt profil), iar la celălalt capăt prezentînd un vîrf ascuţit, prin secţionarea oblică a barei. În funcţie de profilul barei şi de unghiul de secţionare a vîrfului există diferite tipuri de **d.**, folosite atît în gravura în adîncime, pentru săparea liniilor desenului pe placa de metal, lemn sau linoleum, cît şi în gravura în relief, pentru scobirea spaţiilor din jurul desenului, după care placa este încerneluită pentru imprimare. **D.** a fost folosită întîi în orfevrărie (sec. 15). Dürer va da tehnicii cunoscute sub numele de *gravură cu* **d.** o mare valoare, prin diversitatea şi supleţea modurilor de întrebuinţare; în sec. 16-18, gravura cu **d.** a cunoscut o mare dezvoltare în gravura italiană şi franceză (M.A.Raimondi, J.Duvet), iar în gravura sec. 20, procedeul a fost reluat de Vlaminck, Dufy, Picasso. Este o tehnică dificilă, aspră, care cere experienţă şi siguranţă, dar efectele ei sînt de o frumuseţe precisă, sobră, elegantă (fr. *burin*, it. *bulino*, germ. *Grabstichel*, engl. *chisel).* A.P.

dalţita pentru gravura în metal
dăltiţă pentru gravura în lemn

DEAMBULATORIU În arhitectura romanică şi gotică, spaţiu perimetral care, pornind de la extremităţile estice ale navelor laterale sau din transept, înconjoară sanctuarul şi corul marilor catedrale, permiţînd circulaţia procesională şi constituind culoarul de acces spre capelele reionante; este separat de sanctuar prin stîlpi de piatră (sau coloane), uniţi prin arce, fiind acoperit cu bolţi cu muchii, bolţi în cruce sau bolţi cvadripartite (fr. *déambulatoire*, it. *deambulatorio, ambulacro absidale*, germ. *Umgang, Chorumgang*, engl. *ambulatory, periabsidal aisle, processional path).* T.S.

DECALC Reproducerea fidelă a unei compoziţii plastice, a unei scheme iconografice sau a unor motive decorative, făcută cu ajutorul unei hîrtii copiative, care permite transpunerea sa de pe un original pe un alt suport. Sistemul este frecvent folosit în tehnica picturilor murale, comportînd două aspecte: fie că se copiau modele celebre şi apoi se reproduceau în alte ansambluri, fie că originalul unui pictor nu era realizat direct pe zid, ci pe un carton de pe care era transpus. De asemenea, procedeul este folosit şi în gravură, pentru transpunerea desenului pe placa de gravură (fr. *décalque*, it. *calco*, germ. *Gegenabdruck*, engl. *counter-drawing, countertrace).* T.S. şi A.P.

DECALCOMANIE Procedeu de decorare a ceramicii sau a emailului, care permite reproducerea

prin tipărire a unei imagini colorate, pe faianţă, porţelan, email sau hîrtie. Tehnică foarte delicată, pusă la punct către 1750 de emailorul englez John Brooks, de la manufactura Battersea, adoptată şi de alte manufacturi engleze (Bow, Worcester, Liverpool, Staffordshire, Swansea). J.Wedgwood a folosit cu precădere **d.** În general, motivele erau imprimate pe fond roşu, violet, albastru sau negru, iar în sec. 19 şi pe fond auriu. **D.** a fost folosită şi în Franţa (Sèvres, Choisy-le-Roi), Germania (Frankenthal) şi Elveţia (Zürich) (fr. *décalcomanie*, it. *decalcomania*, germ. *Abziehbilderdruck*, engl. *transfer printed decoration).* V.D.

DECAPAJ → decapare

DECAPARE (fr.) În restaurare, operaţie al cărei scop este extragerea şi îndepărtarea, de pe suprafaţa (şi, eventual, de pe reversul) unei lucrări, a diverselor elemente străine adăugate operei, fie intenţionat, atunci cînd este vorba de repictări, fie accidental. Acestea pot avea naturi eterogene: de la culori, răşini, cleiuri, ceară, hîrtii lipite etc., pînă la retuşuri în tempera sau ulei, smoală, var, sau chiar o nouă tencuială (în cazul operelor murale), ori substanţe care produc patina nocivă a unor sculpturi etc. Pentru scoaterea lor sînt folosiţi solvenţi potriviţi, alteori se acţionează prin mijloace mecanice (folosindu-se bisturiul etc.), iar în anumite cazuri sînt utilizate ambele căi, chimică şi mecanică. Sin. *decapaj*. L.L.

DECATARE (fr.) Operaţie de atelier prin care se spală apretul industrial al pînzelor noi care urmează a fi grunduite şi pictate. Spălarea se face cu apă fierbinte şi cu săpun, în scopul îndepărtării cleiurilor vegetale rămase din procesul de fabricare a ţesăturilor, sau a unor reziduuri proprii fibrelor textile. Nespălate, ele pot produce degradări ale grundurilor. Metoda era folosită şi în sec. precedente, astăzi fiind curentă în restaurare (fr. *décatissage*, it. *togliere il lustro (ai panni)*, germ. *Dekatierung*, engl. *sponging).* L.L.

DECOLAJ (fr.) Procedeu artistic experimentat în ultimele decenii, în care efectele expresive se obţin prin dezlipirea fragmentară a unor materiale (afişe etc.) lipite în prealabil, pentru a le sustrage caracterului lor de obiecte utilitare şi a le oferi valenţe estetice. L.L.

DECOR Termen generic pentru elemente sau ansambluri de elemente destinate să împodobească un obiect, o construcţie etc., dispuse rar la întîmplare, cel mai adesea, fie după un ritm anume (repetiţie, alternanţă), fie în funcţie de tectonică sau de anumite semnificaţii conferite subiectului sau unora dintre părţile sale componente; ~ **„a Berrettino"**, mod de ornamentare folosind motivul *grotteschi*, în alb sau gri pe fond albastru închis, specific maiolicii italiene produse la Faenza; ~ **„a candeliere"**, în ceramică, ornamentaţie simetrică, în general pe un ax vertical, reprezentînd motivul de candelabru, cu forme, uneori, fanteziste (fr. *décor à chandeliers*, it. *ornamento a candeliere*, germ. *Kronleuchtermuster*, engl. *candlesticks ornamentation);* ~ **„a trofei"**, motiv decorativ constituit din instrumente muzicale şi diferite arme, caracteristic maiolicii italiene din sec. 16 (atelierele din Casteldurante); ~ **Berain,** în ceramică, decor constituit din motivele *grotteschi* şi *baldachin*, creat în sec. 17 de ceramistul francez Jean Berain, tipic manufacturilor franceze Rouen şi Moustiers; ~ **gen bijuterie,** ornamentaţie constînd în aplicarea unor pietre semipreţioase (peruzele, granate etc.) pe suprafaţa acoperită cu aur a unor piese de ceramică; practicată de manufacturile din Delft (piese din faianţă), Meissen (piese din gresie) şi, mai rar, Sèvres, Saint-Cloud, Berlin, Viena (pentru porţelan); ~ **„istoriato"**, mod de decorare a faianţei italiene cu scene legate de un eveniment istoric, pictate pe toată suprafaţa unui platou. Folosit pentru prima oară la Casteldurante, a fost adoptat de majoritatea atelierelor italiene în a doua jumătate a sec. 16. Piese remarcabile au fost create la Urbino de Nicola Pellipario; ~ **radiant,** în ceramică, motiv format din raze divergente care pleacă de la bordura platourilor circulare spre centru, îngustîndu-se. Acest gen de **d.** este specific perioadei de mijloc a stilului gotic. T.S. şi V.D.

DECORATED STYLE (engl.) În goticul englez, fază mediană corespunzînd goticului matur continental. Se caracterizează prin o mare bogăţie a formelor individuale, care conferă o mare plasticitate întregului. Specifice sînt cele două registre de ferestre mari, cu modenatură complexă, divizate pe verticală prin menouri în 3 sau 5 cîmpuri înalte, subîmpărţite fiecare pe orizontală de arce polilobate. Se dezvoltă între c. 1275–1375. Printre exemplele cele mai caracteristice sînt: catedralele din Westminster, Lincoln, (faţada de vest), Salisbury, Ely. T.S.

DECORAŢIE ARHITECTURALĂ Totalitatea elementelor decorative ale unei construcţii, realizate o dată cu ridicarea zidurilor şi deci făcînd parte integrantă din acestea, avînd, uneori, funcţie structivă; contribuie prin trăsăturile lor, diferind de la epocă la epocă şi de la zonă la zonă, la definirea stilistică a edificiilor (fr. *décoration architecturale*, it. *decorazione architettonica*, germ. *architektonische Ausstattung, Verzierung*, engl. *architectural decoration).* V.D.

DECROŞ Porţiune de zidărie ieşită în afară sau retrasă puţin faţă de planul peretelui, marcînd fie o simplă îngroşare — din nevoi funcţionale — a acestuia, fie o lărgire, respectiv o îngustare a spaţiului interior. În arhitectura bisericească, **d.** se observă frecvent la racordarea sanctuarului cu nava, sau la racordarea turnurilor la faţada de vest (fr. *décrochement*, it. *risalto*, germ. *Risalit, Vorsprung*, engl. *projection).* T.S.

DEFENSIV, SISTEM ~ În arhitectura fortificată sau în cea destinată — pe lîngă alte funcţii — să o îndeplinească şi pe cea de apărare, sistem de amenajări speciale, prin care edificiul trebuie să reziste unor atacuri: incinte întărite dotate cu drumuri de strajă, ferestre de tragere şi guri de aruncare, turnuri de flancare, bastioane, porţi bine apărate. **S.d.** mai simple cuprindeau numai şanţuri şi valuri de pămînt, prevăzute sau nu cu palisade lemnoase. La acestea nu s-a renunţat nici ulterior, rolul lor fiind combinat cu cel al amenajărilor realizate din materiale mai durabile. T.S.

DEFORMARE (lat.) Modificare a formei sau a dimensiunilor iniţiale ale unei opere de artă. Cauzele care o provoacă sînt diverse: caracterul higroscopic al suporturilor pe bază de celuloză (pînza, cartonul, hîrtia, lemnul), schimbările bruşte ale temperaturii şi umidităţii prezente în mediul ambiant, acţiunile mecanice accidentale (izbituri, presiuni), coeficientul de dilatare diferit al materialelor din care este alcătuită lucrarea; acestora li se adaugă cauze ce ţin de execuţia lucrării (ex. întinderea neuniformă a pînzei pe şasiu, lipsa de uniformitate a preparaţiei, folosirea unui lemn insuficient uscat etc.). Pînzele pictate se destind („se lasă"), se gonflează, apar cute etc., lemnul se încovoaie, panourile se deformează simetric sau elicoidal, metalul se dilată sau îşi pierde planitatea, cartonul se gondolează. **D.** este însoţită de craclarea straturilor adiacente de grund şi culoare, iar uneori şi de exfolieri. Unele **d.** sînt temporare, dar, dacă după restabilirea microclimatului normal nu dispar, este necesară intervenţia restauratorului. L.L.

DEGOMARE Procedeu chimic contemporan care tinde să înlocuiască vechile metode de „topire" a inului în apă sau la aer. Pînzele de pictură produse dintr-un in tratat chimic nu mai sînt pigmentate într-un gri-verzui, ci au un ton deschis, par mai rezistente la tracţiune, au fibrele mai regulate şi ţesătura mai omogenă (fr. *dégommage*, it. *il levar la gomma*, germ. *Entgummierung*, engl. *degumming).* L.L.

DEGRADAREA TABLOURILOR Deteriorare, ruinare a tablourilor. Factorii care contribuie la modificarea şi **d.t.** sînt interni (ţin de calitatea slabă a materialelor şi de metodele eronate de execuţie, adică de elemente de natură predominant chimică) şi externi (se datorează ambianţei). Printre factorii interni se numără: pigmenţii, lianţii, erorile de execuţie (suporturi slabe, alese fără discernămînt, grunduri excesiv de uleioase ori absorbante, abuzul sau lipsa de ulei şi verni, pictarea peste straturi insuficient uscate, vernisarea prematură sau neglijarea completă a verniurilor finale etc.) şi îmbătrînirea firească a materialelor din care este alcătuit un tablou. Dintre agenţii distructivi externi fac parte: lumina (care atacă îndeosebi materialele de natură organică: lianţii, răşinile, celuloza, culorile de origine vegetală sau animală etc.), întunericul (care întunecă uleiurile aglutinante etc.), aerul poluat (în care intră compuşii sulfului, clorul, bioxidul de carbon etc.), aerul asociat cu lumina, umiditatea (socotită „duşmanul numărul unu" al operelor de artă, care afectează suporturile, cleiurile, aglutinanţii etc., provocînd mucegaiuri), uscăciunea, temperatura nepotrivită (în special alternările bruşte cald-rece), impurităţile superficiale, microvegetaţiile (bacterii, alge, ciuperci), insectele xilofage, accidentele (lovituri, arderi, inundaţii), schimbările bruşte de mediu. L.L.

DEGRADEU (fr.) Estompare, atenuare progresivă a unei culori sau lumini reprezentate plastic. În terminologia de specialitate, modificarea cromatică şi valorică a unei pete de culoare se poate desfăşura în trei direcţii: ~ **în profunzime,** accepţie mai răspîndită, în care culoarea se deplasează descendent, prin amestecul fizic al unei culori pure cu negru sau cu o altă culoare închisă (în acest caz culoarea pură scade ca luminozitate, se întunecă, îşi pierde treptat caracterul cromatic şi, peste un anumit punct, pare murdară şi denaturată); ~ **în înălţime,** cînd culoarea se deplasează ascendent, prin amestecul fizic al unei culori pure cu alb sau cu o altă culoare luminoasă (din acest amestec culoarea se luminează, dar scade cromatic şi se răceşte, schimbîndu-şi, uneori, specificul); ~ **colateral,** cînd o culoare pură se amestecă fizic cu culorile vecine din spectru sau cu altele apropiate ca ton, modificîndu-se întotdeauna din punct de vedere cromatic, uneori şi valoric (fr. *dégradation des couleurs*, it. *degradazione dei colori, sfumatura*, germ. *Abtönung, Farbenabstufung*, engl. *shading off).* L.L.

DEGRESAREA CULORILOR Operaţie de atelier prin care se extrage surplusul de ulei din culori cu scopul de a le preveni brunisarea. Atunci cînd sînt prea fluide, sau cînd după stoarcerea lor pe paletă lasă împrejur un cerc uleios, unii pictori îşi aşază culorile, pentru 10-15 minute, pe o sugativă albă, curată, care absoarbe surplusul de ulei. O degresare împinsă peste o anumită limită poate slăbi aderenţa culorilor la suport (fr. *dégraissage*, it. *disgrassare*, germ. *Entfettung*, engl. *ungreasing).* L.L.

DEGROŞA, A ~ A efectua tăierea manuală sau mecanică a unui bloc de piatră, marmură, buştean de lemn, cu unelte dure (ciocane, dălţi, şpiţuri, topoare ş. a.), urmărind forma generală a unei sculpturi. Prin dimensiunile mai mari şi aspectul brut al volumelor constituie stadiul primar al unei lucrări de sculptură (fr. *dégrossir*, it. *digrossare, sbozzare*, germ. *aus dem Rohen vorhauen*, engl. *to rough-hew).* C.R.

DEINOS Vas antic grecesc cu gură largă, fără toarte, uneori cu un suport înalt, care servea la amestecul vinului cu apa. *V.* şi **ceramică greacă** I.C.

DEISIS (gr. *deisis*, rugăciune) Temă iconografică foarte frecventă, reprezentînd o compoziţie în centrul căreia se află lisus stînd în picioare sau, cel mai adesea, pe tron, flancat de Maria şi de Ioan Botezătorul, prezenţi în calitate de mijlocitori pentru iertarea păcatelor omenirii. Îşi are originea în imaginile romane de adorare a împăratului; cu o semnificaţie schimbată, a fost preluată în arta bizantină, de unde a trecut şi în Occident. Apare ca imagine independentă în pictura murală a naosurilor, în compoziţia *Judecata de apoi*, ca scenă centrală în registrul apostolilor din compoziţia iconostaselor, în icoanele împărăteşti cu lisus Pantocrator, în care, cele două personaje secundare au dimensiuni foarte mici, fiind plasate în colţurile superioare ale panoului. Rar, şi numai avînd o semnificaţie cu totul specială, figura lui Ioan este înlocuită de cea a altui sfînt, de regulă Nicolae (tabloul cu donator de deasupra intrării în naosul Bisericii Domneşti din Curtea de Argeş). În Occident, cea mai veche reprezentare se află în Biserica Santa Maria Antiqua din Roma (sec. 7). Uneori apare în timpanele catedralelor romanice, combinată cu Maiestas Domini (Naumburg), iar cea mai tîrzie se află pe Altarul Mielului Mistic, realizat de fraţii Van Eyck pentru Catedrala din Gand (1426-1432) (fr. *Déesis*, it. *Deesis*, germ. *Deesis*, *Fürbitte*, engl. *Deesis)*. T.S.

DELFT Centru artistic olandez renumit pentru fabricarea faianţei (sec. 16-19) şi ţeserea tapiseriilor (sfîrşitul sec. 16-sec. 17). Faianţa fabricată la **D.** este acoperită cu glazură staniferă (ca şi maiolica italiană) şi colorată în diferite tonuri de albastru, roşu-violaceu, verde-măsliniu, brun, care pun în valoare decorul inspirat din arta extrem-orientală sau locală. La **D.** se confecţionează piese cu destinaţie utilitară — veselă, vase de flori, plăci de paviment, leagăne, colivii, mici bazine de apă etc. —, dar şi cu caracter pur decorativ — vase înguste cu capac, potişe, saboţi, statuete policrome (acestea din urmă mai tardive). Faianţa veche de **D.** *(vieux Delft)*, datorită faimei de care s-a bucurat, a fost imitată pe scară largă în numeroase ateliere olandeze, germane şi din nordul Europei. La mijlocul sec. 17, prosperitatea tinerei republici olandeze contribuie la dezvoltarea industriei ceramicii, care produce piese din pastă fină, cu decor în camaieu albastru. După 1725, **D.** începe să decline; o a doua criză apare după 1760, ca urmare a concurenţei exercitate de faianţa englezească cu glazură. Totuşi, o mare cantitate de piese executate în această perioadă au rezistat timpului. Identificarea şi datarea faianţei de **D.** întîmpină mari dificultăţi din cauza numărului considerabil de ateliere instalate în acest oraş şi a folosirii aceloraşi ornamente timp de două secole. Se disting: piese executate în stil chinezesc (colorit alb şi albastru); piese cu subiecte locale; piese care imită porţelanul chinezesc policrom (familiile neagră, roz, verde) şi porţelanul policrom Meissen, în stil rococo; statuete care reprezintă ţărani olandezi în costumele lor pitoreşti, saboţi, păsări, animale; imitaţii după gresia roşie chinezească. Mărci (peste 88); cele mai cunoscute sînt: trandafirul, cele trei clopote, gheara, steaua albă, butelia de porţelan, litera grecească alfa, securea, corabia aurie etc., deseori însoţite de monograma ceramistului. În atelierele de tapiserii create la **D.** de Franz Spierinck (m. 1630), originar din Anvers, se realizează piese de o bună execuţie tehnică şi de un mare rafinament în utilizarea elementelor decorative. Cîteva suite celebre asigură reputaţia acestor ateliere, care primesc comenzi importante şi din Anglia, Danemarca şi Suedia. Se mai cunosc două mari manufacturi: a lui Jost Jans Lanckert (sfîrşitul sec. 16) şi a lui Maximilian van der Gucht (sec. 17). Printre cele mai caracteristice piese ţesute la **D.** se citează verduri, tapiserii cu scene de vînătoare, cu armoarii, feţe de masă şi de pernă şi cunoscutele suite: *Istoria lui Scipio* (ţesută, în 1610, pentru un demnitar englez şi, în 1621, pentru curtea regală suedeză), *Istoria lui Alexandru* (1619), *Bătălia de la Nieuport* (1648). Marcă: litera H urmată de un scut şi de litera D. V.D.

DELFTWARE (engl.) Faianţă italiană staniferă introdusă în Anglia către 1567, prin ceramiştii flamanzi. Delftul englez se afirmă către 1630, fiind o îmbinare între formele flamando-olandeze şi decorul bleu-blanc al ceramicii chineze. La sfîrşitul sec. 18, atelierele din Lambeth, Bristol şi Liverpool dau producţii mari (veselă, plăci de paviment, diferite piese decorative). Sînt renumite platourile mari cu marginea subliniată de o dungă albastră, roşie sau verde şi flacoanele de vin cu un medalion sub cioc. Delftul englez este mai rustic decît cel olandez, nu comportă porţiuni aurite, dar glazura este mai fină. Termenul este preluat de la numele renumitului centru de faianţă olandeză Delft. V.D.

DEMANTELARE Acţiune de demolare sistematică, pînă la nivelul fundaţiilor, a unor ziduri de incintă, de oraş sau aparţinînd altor tipuri de fortificaţii (castele, fortăreţe). Prin extensie — şi rar —, acţiune ce se aplică şi altor tipuri de construcţii, devenite inutile sau nefuncţionale (fr. *démantèlement*, it. *smantellamento*, germ. *Niederreissung*, engl. *to dismantling)*. T.S.

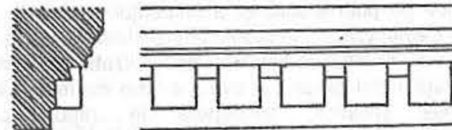
DEMIPASTĂ Strat de culoare cu o grosime redusă, o pastă subţire (fără să fie totuşi „zeamă de culoare"). Este prezentă în pictura multor epoci, începînd cu marii flamanzi ai sec. 15 şi pînă în zilele noastre. Poate fi o pastă de tranziţie, căreia i se pot suprapune atît glasiuri, cît şi plină pastă, ori poate fi suprapusă peste orice alt strat. Se consideră a fi pasta picturală cea mai durabilă: uscarea culorilor nu întîrzie, oxigenarea uleiului se face în mod normal, scade la minimum riscul contractării straturilor în ritmuri inegale (prevenind tracţiunile generatoare de cracluri), este facilitată emailarea (fr. *demi-pâte*, it. *mezza pasta*, germ. *dünner Farbauftrag*, engl. *thin paint)*. L.L.

DEMISOL Parte a unei construcţii, parţial îngropată în pămînt (cam o treime), prevăzută cu ferestre relativ mari şi destinată locuirii sau serviciilor. T.S.

DEMITENTĂ (fr.) Culoare medie, distribuită în zonele care fac trecerea de la lumină la umbră. **D.** etalează culoarea reală a unui obiect, lumina şi umbra lui fiind parţial afectate de ecleraj. Adesea **d.** este echivalentă cu demiton (fr. *demi-teinte*, it. *mezza tinta*, germ. *Halbschatten*, engl. *half tint)*. L.L.

DEMITON → semiton

DENTICULI Motiv ornamental constînd dintr-un şir de mici pătrate reliefate faţă de suprafaţa zidului, realizate din piatră, cărămidă sau mortar, în funcţie de natura zidăriei. Îşi are originea în arhitectura clasică, în care friza **d.** făcea parte din compoziţia cornişei. **D.** s-au extins apoi, ca motiv ornamental, şi în arta decorativă (fr. *denticules*, it. *dentelli*, germ. *Zahnfries*, engl. *dentils, denticles, dentels)*. T.S.

DERBY Manufactură engleză de olărie şi de porţelan, situată în oraşul cu acelaşi nume. Despre atelierele de olărie se cunosc foarte puţine date; în schimb, producţia de piese de porţelan, care se distinge prin sobrietatea decorului şi armonia coloritului, puse în valoare de calitatea pastei, este cea mai caracteristică pentru Anglia. Temele preferate: peisaje, scene de luptă, motive chinezeşti (după porţelanul colorat în albastru şi alb); statuetele din porţelan biscuit imită pe cele de la Sèvres. Serviciile de masă, în stil neoclasic, au un decor elegant şi simplu (în special în perioada 1770-1784, cînd **D.** se asociază cu manufactura Chelsea). După 1810, începe o perioadă de regres. Între 1811 şi 1826, se confecţionează piese cu motive inspirate din brocarturile japoneze. **D.** activează şi în prezent. Mărci: D cu o coroană deasupra; în anii 1784-1811: literele CD (Crown Derby) înlănţuite; în anii 1811-1848: Bloor Derby cu coroană. V.D.

DERUTA Centru italian de ceramică, situat în apropiere de Perugia şi care activează şi în prezent. Existenţa unor ateliere de olărie este atestată din 1387, dar nu au ajuns la noi decît piese de la sfîrşitul sec. 15. Primele produse se inspiră din viaţa Sfîntului Francisc din Assisi şi din operele Maestrului Sfintei Veronica. Renumele manufacturii **D.** se datoreşte mai puţin statuetelor de sfinţi şi madonelor, cît platourilor şi vaselor de farmacie decorate cu chipuri de femei. Coloritul predominant este galben-portocaliu, albastru-închis şi roşu-manganez. Bordura platourilor cuprinde motive de solzi, pene de păun şi frunze, dispuse radial. Pe revers, platourile sînt decorate cu cercuri concentrice albastre şi portocalii sau cu motivul de reţea. Piesele policrome, cu lustru metalic, realizate în perioada 1500-1550 în stilul faianţei hispano-maure, sînt considerate drept produsele cele mai valoroase executate la **D.** Piesele cu decor policrom în relief au bordura decorată pe revers cu motivul de petale, feston şi volute. Influenţa manufacturilor de la Urbino şi Savona asupra atelierelor din **D.** este vădită. Mărci: literele F, G, L, V, C, R; monogramele CB, FR şi IB. V.D.

DESCĂRCARE În arhitectură, în raportul dintre elementele portante şi elementul purtat, factorul activ principal constă în repartizarea judicioasă a unităţii de greutate a bolţii sau a plafonului pe unitatea de suprafaţă a coloanei, stîlpului, pilastrului sau, respectiv, a zidului. Calcularea exactă a punctului în care o anume parte din greutatea elementului purtat se descarcă şi este preluată de cel portant, constituie premisa necesară pentru stabilitatea oricărei construcţii (fr. *décharge*, it. *scarico*, germ. *Entlastung*, engl. *discharging*). *V.* şi **arc de descărcare** T.S.

DESCHIDERE **1.** Gol de fereastră sau de uşă. **2.** Spaţiul interior generat de traseul unui arc (fr. *embrasure*, *ouverture*, it. *strombatura*, *spaletta*, *apertura*, germ. *Fensterleibung*, *Öffnung*, engl. *window recess, aperture, opening)*. T.S.

DESCHIS, TON ~ Ton luminos. (Pictorii folosesc, uneori, prin extensie şi pluralul *deschisuri*, cu valoare de substantiv). **D.** şi opusul lui, închis, caracterizează luminozitatea suprafeţelor reflectante (fr. *clair*, it. *chiaro*, germ. *hell*, engl. *clear, light)*. L.L.

DESEN Gen de artă care stă la baza tuturor formelor de grafică. Elementul fundamental al **d.** este linia, al cărei traseu, fie ca strict contur, fie în asociere cu elemente de reprezentare spaţială, luministică, cu sugestii de culoare ori volum, redă aspecte din realitate, sau exprimă forme imaginare, de la fantastic la abstract. Dominanta liniară dă **d.** caracterul de operaţie abstractivă care concentrează realul într-o definiţie vizuală, de esenţă intelectuală şi cu valoare simbolică, de semn înrudit cu scrierea, şi coincizînd cu ea în cazul scrierii prin ideogramă (scrierea egipteană, chaldeeană, chineză). În acelaşi timp, **d.** are şi caracterul de transcriere emoţională, spontană, a unor impresii din lumea exterioară sau a unor imagini interioare, fiind socotit drept sursă genuină de studiu grafologic al stilului şi personalităţii artistului. Transcrierea spontană cu caracter de exerciţiu este numită şi schiţă. În evoluţia sa, **d.** a adăugat linearităţii procedee de punere în valoare a raporturilor spaţiale şi de lumină în moduri specifice, determinate de suport (în principal hîrtia, de felurite sorturi şi nuanţe). **D.** este executat pe suport cu un corp ascuţit (condeiul de argint, de plumb sau de grafit), cu cretă, cărbune, sanguină, peniţă, cu

pensula şi alte instrumente ca: trestia, bambusul, pana de gîscă, folosindu-se diferite cerneluri, tuşuri, acuarelă, laviu etc. Deşi în înţelesul curent astăzi **d.** este un concept estetic autonom, funcţia lui a fost şi rămîne, în multe cazuri, subordonată, avînd rolul de a preceda şi pregăti execuţia operelor de pictură şi sculptură, gravură, tapiserie, de a exprima concepţia planurilor arhitectonice, de a oferi proiecte şi modele în arta decorativă şi în artizanat. În afara domeniului artistic, se află **d.** tehnic, destinat sferei industriale. Originea **d.** este străveche. Primele manifestări de artă vizuală din istoria omenirii sînt **d.** zgîriate pe pereţii grotelor. În civilizaţiile antice, **d.** pe pergament şi papirus echivalau cu scrierea sau o întovărăşeau cu semne întregitoare. În Renaştere, **d.** începe să dobîndească independenţă, să fie semnat şi căutat de colecţionari ca operă de artă în sine. **D.** de Rafael, Leonardo da Vinci, Dürer, Rembrandt, Holbein lasă să apară importante diferenţieri stilistice între **d.** de linearitate clasică, axat pe conturul volumelor, şi **d.** pictural, preocupat de efectele de lumină. Această dualitate va fi prezentă în toată evoluţia ulterioară a **d.** În sec. 19 şi la începutul sec. 20, ia o mare dezvoltare ilustraţia de carte beletristică. Se manifestă în acest domeniu artişti ca: Bonnard, Matisse, Chagall, Maillol, Nolde, Kirchner, Kokoschka, G.Grosz ş.a. Astăzi, **d.** se afirmă ca un gen deplin autonom, manifestîndu-se în forme şi tehnici mixte inovatoare, cu intervenţia unor materiale diverse (v. **colaj**). Mari expoziţii periodice specializate (bienale, trienale) încurajează dezvoltarea **d.** În România, **d.** a jucat un rol important în tot cursul evoluţiei culturii ei artistice: în arta medievală prin caietele de modele (cel mai cunoscut fiind al lui Radu Zugravul), la începutul sec. 19, prin **d.** lui Gh.Asachi, destinate ilustraţiei calendarelor şi almanahurilor cu binecunoscuta lor funcţie educativ-formativă, mai tîrziu prin **d.** şi schiţele lui N. Grigorescu (în special cele realizate pe front, în Războiul pentru Independenţă), cele ale lui Th.Aman, G.D.Mirea; în prima jumătate a sec. 20, prin **d.** lui Ressu, Iser, Steriadi, Pallady, Petraşcu, N.Tonitza, Al.Phoebus, Hans Eder, Aurel Popp, Nagy Istvan ş.a. Astăzi, **d.** continuă aceste valoroase tradiţii, adăugîndu-le formule de mare intensitate expresivă: C.Baba, V.Kazar, Ligia Macovei, O.Grigorescu, precum şi numeroşi artişti din generaţia medie şi tînără (fr. *dessin*, it. *disegno*, germ. *Zeichnung*, engl. *drawing*); ~ **cotat**, în relevee, planuri, secţiuni, profile, indicarea pe schema grafică, redusă la scară, a dimensiunilor exacte, reprezentate numeric (*v.* **cotă**) pentru fiecare parte componentă a unui edificiu, zonă a acestuia, detaliu etc. (fr. *croquis coté*, it. *disegno annotato*, germ. *Masszeichnung*, engl. *dimensioned sketch*); ~ **incizat**, desen zgîriat cu un instrument ascuţit pe suprafaţa destinată picturii, prin care se marchează elementele importante ale formelor. Este prezent adesea în pictura bizantină de panou, unde se incizează în grund. Se foloseşte şi în tehnica frescei: peste cartonul aşezat cu grijă deasupra stratului umed de intonaco, liniile **d.** sînt apăsate cu o lamă fină, dar nu tăioasă. În ambele cazuri, siluetele incizate rămîn discret vizibile, slujind pictorului ca repere stabile şi după ce se aştern diversele straturi de culoare. Sin. **d.** *pregătitor.* A.P., T.S. şi L.L.

DESIGN (it. *disegno*, schiţă, proiect) Termen contemporan care desemnează ansamblul de concepţii şi procedee vizînd proiectarea estetică a obiectelor de uz practic: maşini, unelte, mobilier, văsărie, vestimentaţie, ambalaje etc. Fără denumire şi program, **d.** a fost practicat în estetica tuturor marilor stiluri, de la gotic la rococo, şi reluat ca preocupare specializată începînd din a doua jumătate a sec. 19, o dată cu dezvoltarea societăţii occidentale industrializate. Mişcarea engleză Arts and Crafts, dar mai ales Jugendstilul şi Art nouveau-ul, prin Henry van de Velde ş.a., apoi Bauhausul şi De Stijlul au gîndit rolul **d.** din perspectiva unui ideal al unităţii de stil, ca factor al realizării ei. După 1950, în condiţiile afirmării impetuoase — în Occident — a societăţii de consum şi concurenţiale, a unei enorme diversificări stilistice pe plan artistic şi a influenţei crescînde a mass-mediei vizuale — televiziune şi video —, creaţia de **d.** s-a dezvoltat ca activitate specializată, prezentă în învăţămîntul artistic şi avînd o arie nelimitată în opţiunile stilistice, concepute în raport cu adaptabilitatea lor, atît la funcţia obiectului respectiv, cît şi la atractivitatea lor publicitară sau pur decorativă. A.P.

DE STIJL → **neoplasticism**

DESTINDEREA PÎNZEI PICTATE Slăbire a tensiunii realizate prin întinderea pe şasiu a unei pînze pictate (pictorii spun că pînza „s-a lăsat"). Se poate datora ambianţei inadecvate şi caracterului higroscopic al ţesăturilor, încleierii insuficiente sau îmbătrînirii acestora. Dacă după restabilirea unui regim atmosferic normal pînza nu-şi revine, se procedează la reîntinderea cu ajutorul penelor şasiului sau la reîntinderea din cuie. Reîntinderea pînzelor vechi sau de mari dimensiuni poate genera cracluri, provocate de loviturile ciocanului, de prinderea cu cleştele, de întinderea excesivă sau neuniformă. L.L.

DESTRĂMĂTURI Ţesături colorate şi destrămate folosite pentru obţinerea indirectă a unor coloranţi. Dionisie din Furna consemnează o astfel de metodă: ţesăturile destrămate erau fierte în leşie din cenuşă de stejar, amestecată cu var; pe parcurs se adăuga puţin alaun şi albuş de ou, iar în final colorantul fie se precipita, depunîndu-se la fundul vasului, fie era extras prin strecurare. Denumiri vechi: *tzimarismata, ţimarisme, coleşturi, drojdii.* L.L.

DESÚ (fr.) Primele straturi ale unei picturi (la modul optim luminoase şi colorate), care iradiază de sub straturile ulterioare. Chiar grundul este un **d.** ce poate fi valorificat prin cuşe semitransparente. Termenul este folosit adesea la plural, în exprimări ca: „desúuri luminoase", „desúurile întunecoase scad luminozitatea alburilor" etc. (fr. *dessous*, it. *preparazione*, germ. *Grundierung*, engl. *priming, underpaint, underpainting).* L.L.

DETALIU DE ARHITECTURĂ În proiectele de arhitectură (pentru originale sau de restaurare), indicarea pe planşe separate, cotate, a aspectului exact şi a modului de realizare a unor elemente individuale (de ex: profile de deschideri de uşi şi ferestre, secţiuni prin tîmplăria de piatră, lemn sau metal a acestora, modalităţi de prindere sau închidere a lor; marcarea unor puncte de îmbinare a şarpantei; profile de elemente constructive sau decorative etc). Piesele mai mici sînt redate la scara 1/1, cele mari în reducţie (fr. *détail*, it. *particolare*, germ. *Ausschnitt, Einzelstück*, engl. *detail).* T.S.

DEUTSCHE BLUMEN (germ.) Motiv decorativ caracteristic manufacturii germane de porţelan Meissen, constînd în flori şi buchete de flori, pictate în culori vii, într-o manieră liberă. Introdus la începutul sec. 18, acest decor, denumit şi *flori europene*, a înlocuit motivul de inspiraţie orientală *indianische Blumen.* V.D.

DEVERNISARE (fr.) Operaţie efectuată cu ocazia restaurării operelor pictate, care constă în scoaterea verniului final degradat (întunecat, opacizat, craclat). Intervenţia implică dificultăţi, întrucît apare riscul desprinderilor fragmentare de culoare (solzi cu adeziune scăzută), poate fi „tocită" materia picturală, pot fi scoase glasiurile, prezente în operele vechi, la care aderă puternic. Restauratorii recurg la procedee adaptate cazurilor particulare. În principiu, după probe prealabile, făcute în zone puţin importante ale tabloului, se stabileşte solventul optim (printre care alcoolul etilic, xilenul, benzenul, acetona, acetatul de etil-glicol, dimetilformamida, esenţele etc.), cu ajutorul căruia se atacă progresiv verniul deteriorat; tampoanele de vată cu care se lucrează sînt supuse analizelor chimice, astfel ca să nu fie antrenată nici cea mai mică urmă de culoare; uneori, se recurge la metode spectrografice etc. (**D.** totală îşi are partizani care pretind ca opera să fie readusă la starea iniţială, dar alţi specialişti optează pentru o subţiere avansată, care permite păstrarea unei anumite patine, semn al trecerii timpului; ultima atitudine, mai rezonabilă, este cea mai împărtăşită.) (fr. *dévernissage*, it. *levare la vernice*, germ. *Firnisabnahme*, engl. *varnish removal).* L.L.

DEXTRINĂ Clei organic extras din amidon (există o **d.** albă şi o alta brună, obţinută prin încălzirea celei albe). Face parte dintre aglutinanţii pastelurilor, ai acuarelei şi guaşei. L.L.

DIACON Rang inferior în ierarhia bisericească, ajutînd la oficiere pe episcop. În funcţie de confesiune, poartă stihar sau alba; în ritul răsăritean, peste umărul stîng şi atîrnînd în faţă şi în spate are un orar, iar în cel apusean, o stola pusă tot oblic şi o dalmatica. Ca **d.** sînt reprezentaţi uneori îngerii sau arhanghelii ce iau parte la liturghie, ca şi sfinţii Ştefan, Laurenţiu, Romanos în preajma proscomidiei şi a diaconiconului în bisericile ortodoxe (Biserica Domnească din Curtea de Argeş — sec. 14) (fr. *diacre*, it. *diacono*, germ. *Diakon*, engl. *deacon).* T.S.

DIACONICON În Biserica răsăriteană, spaţiu anexă al altarului, situat pe latura sudică a acestuia, servind pentru păstrarea veşmintelor liturgice şi a cărţilor sacre, ca şi pentru îmbrăcarea oficianţilor în vederea slujbei. Poate fi o mică încăpere boltită, cu o absidiolă spre răsărit, comunicînd cu altarul prin o arcadă, iar cu naosul prin uşa diaconească de sud a iconostasului, sau o simplă nişă, cu rol mai mult simbolic decît funcţional, rezervată în partea dinspre sud a absidei principale. Împreună cu proscomidia formează pastoforiile. Sin *veşmîntar.* În Biserica occidentală, rolul său este îndeplinit de sacristie (fr. *diaconicum*, it. *diaconico*, germ. *Diakonikon*, engl. *diaconicon).* T.S.

DIADEMĂ Podoabă din metale preţioase sau aplicată pe stofă, uneori incrustată cu pietre preţioase, purtată pe cap de bărbaţi şi de femei. În antichitate, apoi în Bizanţ, este considerată ca un însemn al puterii regale; cu timpul devine o podoabă purtată de femei în anumite ocazii şi evoluează după modă, ajungînd la o formă mai simplă în sec. 19. (fr. *diadème*, it. *diadema*, germ. *Stirnreif*, engl. *diadem).* V.D.

DIAGLIFĂ Relief în care toate formele se află sub nivelul planului de suprafaţă al plăcii din care face parte. Opusul anaglifei. Ex. reliefurile incizate în piatră din Egiptul antic (fr. *diaglyphe*, it. *diaglifa*, germ. *Diaglyph*, engl. *diaglyph).* C.R.

DIAMANT Carbon nativ pur, cristalizat (duritate 10, greutate specifică 3,51-3,57); colorit frecvent: galben deschis, verzui, nuanţe de roz, liliachiu, cafeniu, negru: rar: alb cu o nuanţă albăstruie (**d.** bleu-blanc); extrem de rar: roz sau albastru închis. **D.** nu este atacat de agenţii chimici şi nu se zgîrie decît cu alt **d.** În stare brută este lipsit de strălucire; tăiat şi şlefuit în faţete, reflectă lumina. Procedee de tăiere: în plan cu trepte (cel mai vechi procedeu), în roză simplă (către 1520), în roză de Brabant sau de Anvers (6-18 faţete şi partea superioară plată), în roză olandeză (24 faţete triunghiulare în partea superioară şi 18 în cea inferioară), în briliant (către 1640), briliant dublu (32 faţete şi 2 planuri) şi briliant triplu (32 faţete şi 3 planuri), în stil modern sau Amsterdam (56 faţete şi un plan), în stil american (72 faţete şi un plan), în stil sec. 20 (88 faţete) etc. Se taie şi în formă de stea, de pară, de cruce de Malta etc. Cele mai renumite centre pentru tăierea şi şlefuirea **d.**: Anvers, Bruges, Amsterdam, Paris, Lisabona, Londra, New York. **D.**, cunoscut în Asia cu circa 5000 de ani în urmă, este

introdus în Europa în sec. 4 î.H. Documentele atestă existenţa la Paris, în sec. 13, a unor ateliere pentru tăierea **d.** Ludwig van Berken (Berquem) din Bruges pare a fi primul artizan care taie şi şlefuieşte **d.** în faţete de formă regulată (către 1466), prin frecarea a două **d.** şi lustruirea lor cu pulberea astfel obţinută. **D.** cele mai renumite prin puritatea, limpezimea strălucirii, frumuseţea coloritului, perfecţiunea tăieturii şi şlefuirii, prin dimensiuni şi prin greutate (măsurată în carate) sînt: *Steaua Africii* sau *Cullinan* (iniţial 3106 c., azi 3025 c.), *Excelsior* (iniţial 995,2 c., azi 969,5 c.), *Steaua Sierra Leone* (969,8 c.), *Koh-i-Noor* (iniţial 793 c., azi 186 c.), *Marele Mogul* (iniţial 787 c., azi 280 c.), *Victoria* (457 c.), *Regentul* (iniţial 410 c.), din care s-a tăiat **d.** *Orlof* (iniţial 199,6 c. azi, 141 c.), *Steaua Sudului* (iniţial 261 c., azi 125 c.). Cele mai valoroase **d.** se află în tezaurele regale şi de stat şi în marile colecţii particulare. La Anvers (Belgia), unde industria **d.** are o vechime de peste 400 de ani, s-a amenajat, în 1972, Muzeul **d.** (fr. *diamant*, it. *diamante*, germ. *Diamant*, engl. *diamond).* V.D.

DIAMOND BLACK → **carbon**

DIAVOL Personificare a forţelor răului şi principal locuitor al Iadului, întruchipată de o fiinţă fantastică bipedă, alcătuită din elemente antropo- şi zoomorfe, dotată în principal cu coarne şi coadă, de culoare neagră sau uneori roşie. În particular, îl denumeşte pe Satana, iar numele generic se aplică şi slujitorilor acestuia, care apar în Judecata de apoi chinuind pe cei damnaţi, ca şi în scenele de ispitire a unor sfinţi (Hieronimus Bosch, *Ispitirea Sf. Antonie)* (fr. *diable*, it. *diavolo*, germ. *Teufel*, engl. *devil).* T.S.

DICHER (gr. *dikerion)* Sfeşnic special cu două braţe, aparţinînd, împreună cu tricherul, însemnelor episcopale liturgice ortodoxe. Cele două lumînări se prezintă încrucişate, semnificînd dubla natură — divină şi umană — a lui Hristos. Episcopul binecuvîntează ţinînd în mîini, în acelaşi timp, cele două tipuri de sfeşnice. *V.* şi **Tricher** T.S.

DICHISURI în erminiile răsăritene, motivele ornamentale, în general aurite. Distribuite pe aureole, pe cîmpurile icoanelor sau pe rame, **d.** sînt lucrate prin încărcare cu ipsos, prin imprimări în grundul sau tencuiala umedă, prin incizii făcute în grund (reliefate sau nu cu ajutorul unui fir de aţă lipit şi încărcat cu ipsos), sau prin incizii uşoare făcute pe suprafeţe aurite şi umplute cu culoare. Se pictau şi direct cu pensula, folosindu-se metale preţioase pulverizate. Alte denumiri vechi: *florenii, flori, plume.* L.L.

DILUANT (fr.) Lichid folosit la fluidizarea culorilor pentru a putea fi aplicate pe suport. Neutru din punct de vedere chimic faţă de culorile cu care se amestecă (fizic) pentru a le alungi, **d.** diferă după specificul tehnicilor: pentru culorile frecate cu emulsii ori cu diverse cleiuri, ca şi pentru frescă, este apa. **D.** pentru pictura în ulei este ales după factura urmărită şi după destinaţia lucrării; odinioară avea la bază uleiul asociat sau nu cu esenţe sau verniuri, astăzi, compoziţia lui, variabilă, are la bază esenţele vegetale sau minerale. (Tehnologii au serioase rezerve faţă de folosirea exclusivă a esenţelor vegetale sau minerale pe tot parcursul execuţiei, deoarece încălcîndu-se regula gras pe slab se slăbeşte pasta picturală.) În ultimele decenii li se oferă pictorilor care lucrează în culori de ulei aşa-numitele mediumuri pentru pictură. Sînt de evitat **d.** inferiori, care întunecă culorile şi introduc în pastele colorate materii care le alterează. L.L.

DINANDERIE Lucrare executată în aramă sau alamă în tehnica *repoussé*, practicată din sec. 12 în oraşul Dinant, de unde s-a răspîndit în Ţările de Jos. În sec. 15-18, centre renumite de **d.** existau la Veneţia, Milano, Augsburg, Nürnberg, Lyon, Paris, Bristol, Londra. În afară de piese de uz casnic (ligheane, căni, crătiţi etc.) se confecţionează şi piese cu caracter artistic (candelabre, acvamanile şi diferite obiecte de cult), ornamentate cu scene religioase şi motive vegetale (fr. *dinanderie*, it. *utensili d'ottone*, germ. *Gelbguss, Gusswerk, Messingware*, engl. *brass-ware, copper-ware).* V.D.

DINTE Instrument folosit în pictură şi în artele decorative la lustruirea lucrărilor poleite cu aur şi argint. **D.** se mai folosea şi la sclivisirea unor grunduri etc. Unealta tradiţională este alcătuită dintr-un mîner de lemn în care se fixează dintele canin, foarte neted, al unui animal carnivor. Acesta poate fi „de cîine, de leu, de lup, de pisică, de leopard" (C.Cennini). În acelaşi scop era întrebuinţată, altădată, şi piatra de lustruit. Sin. *colţ, colţ de cîine, os sclivisitor;* **~ de lup,** motiv ornamental, cu profil zimţat ascuţit, asemănător **d.d.l.** Folosit în arta decorativă (specific stilului romanic) (fr. *dent de loup*, it. *dente di lupo*, germ. *Wolfszahn*, engl. *wolf-tooth).* L.L. şi V.D.

DINŢI DE FERĂSTRĂU Motiv ornamental foarte frecvent utilizat, în diferite genuri artistice, realizat din o succesiune de triunghiuri adiacente la bază. În arhitectura lemnului, sînt realizaţi prin excizie, marcînd fie elementele constructive (cornişe, cosoroabe), fie subliniind goluri sau alte elemente de plastică arhitecturală. În arhitectura de zid, apar mai ales la construcţiile realizate din cărămidă, din aria bizantină şi de tradiţie bizantină. Şiruri de **d.d.f.** (două sau trei) alcătuiesc cornişele, fac parte din compoziţia brîurilor mediane sau subliniază diferite arcaturi, mai cu seamă la ferestrele turlelor. Sînt realizaţi fie din cărămizi special profilate, de mici dimensiuni (cornişe, turle), fie din cărămizi obişnuite puse în unghi (brîu). În artele decorative se întîlnesc în special în scoarţe şi covoare (fr. *dents de scie*, it. *riga di denti di sega*, germ. *Sägezahnverzierung, Zahnleisten*, engl. *saw-teeth, indented moulding, tooth ornement).* T.S. şi V.D.

DIORAMĂ (fr.) Imagine panoramică pictată fie pe o pînză, fie direct pe un perete (uneori curb), ale cărei margini rămîn invizibile pentru privitorul aflat într-o încăpere obscură. Beneficiind de o lumină bine regizată, o asemenea pictură, lucrată foarte detailat, este în realitate un *trompe-l'oeil* menit să creeze prin totalitatea efectelor scenice iluzia perfectă a realităţii vii. Invenţia **d.** aparţine francezilor Jacques Daguerre şi Charles Bouton (Paris, 1822), care perfecţionează, în fapt, mai vechea panoramă (fr. *diorama*, it. *diorama*, germ. *Diorama, Durchsichtsgemälde*, engl. *diorama).* L.L.

DIORIT Rocă de structură eruptivă, dură, granuloasă, compusă din feldspat şi amfibiolit, de culoare cenuşie, verde. În antichitate, folosit în statuara egipteană, asiro-babiloniană şi din Extremul Orient (fr. *diorite*, it. *diorite*, germ. *Diorit, Grünstein*, engl. *diorite, greenstone).* C.R.

DIPTER Tip de templu antic caracterizat de un şir dublu de coloane pe cele patru faţade. *V.* şi *templu.* I.C.

DIPTIC (gr. *diptyhos*, pliat în două) **1.** Obiect de origine antică, realizat din două plăci rigide prinse între ele prin latura lungă, avînd feţele interioare peliculizate cu ceară pentru a se putea scrie pe ele, prin incizie, cu stilul. Exteriorul era bogat decorat cu reliefuri în fildeş, metal preţios, lemn scump. Cele mai cunoscute **d.** antice erau cele *consulare*, acordate cu ocazia alegerii unei persoane în funcţia de consul. Multe datează din perioada paleocreştină şi bizantină timpurie, avînd copertele sculptate în fildeş. Acestea devin prototipul unui gen special de obiecte de cult, un fel de mici altare portative, decorate pe ambele feţe interioare cu imagini sacre, pictate, de regulă, în tempera cu ou, uneori în procedeul flamand. **2.** Există şi un tip de **d.** *liturgic*, avînd aceeaşi formă şi servind, în timpul slujbelor, la pomenirea ctitorilor, a unor binefăcători ai lăcaşului respectiv, ca şi la cea a ierarhilor bisericilor ortodoxe. Sin. *pomelnic.* **3.** Tablou, operă de artă alcătuite din două părţi (fr. *diptyque*, it. *dittico*, germ. *Doppeltafel, zweiteiliges Klappaltärchen*, engl. *diptych).* T.S. şi L.L.

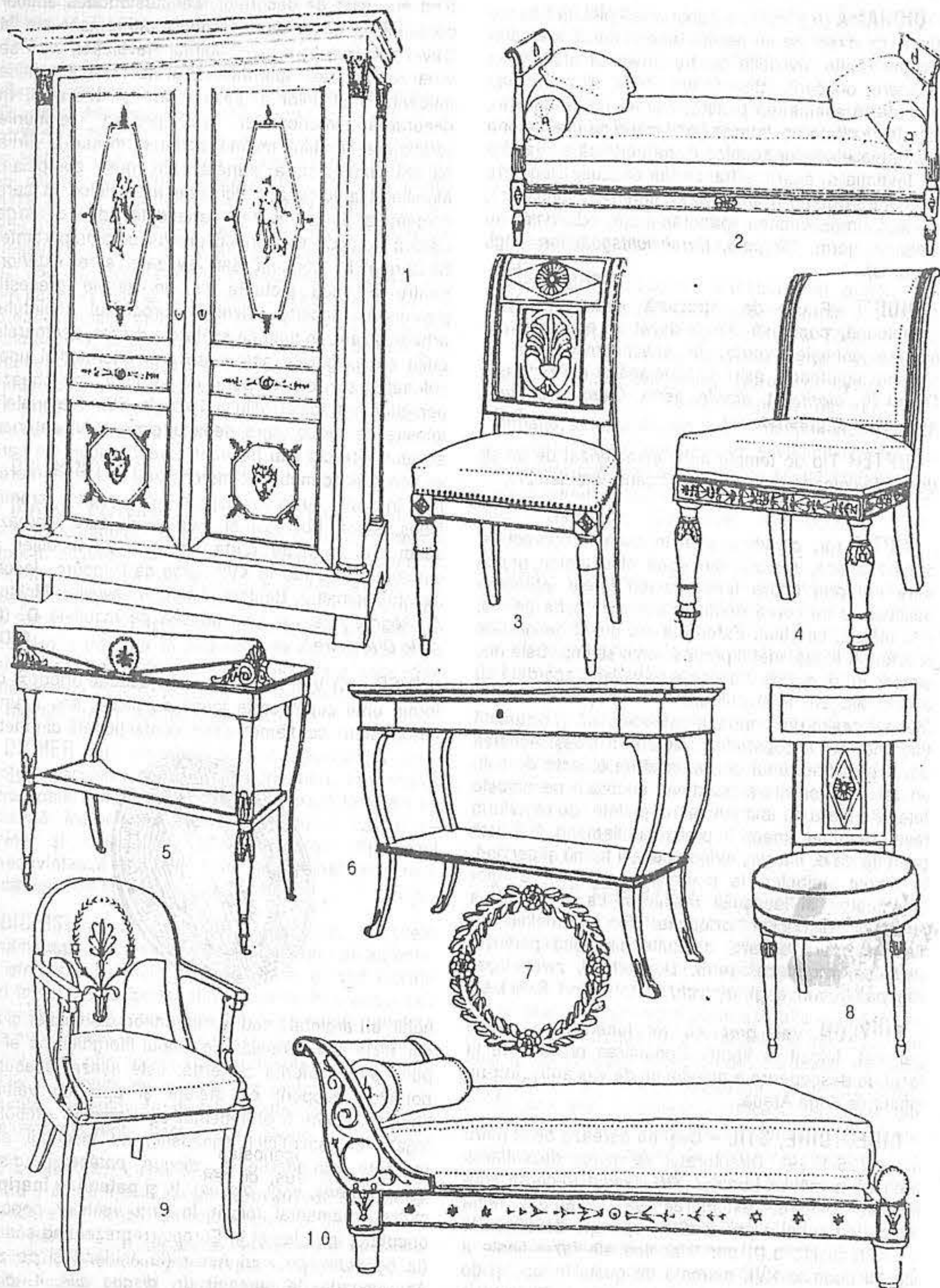
DIPYLON Vas grec cu rol funerar, cu fundul perforat, folosit la libaţii. Denumirea provine de la locul de descoperire a acestui tip de vas antic, într-un cimitir de lîngă Atena. I.C.

DIRECTOIRE, STIL ~ Deşi nu durează decît patru ani (1795-1799), Directoratul va marca dezvoltarea firească a stilului Ludovic XVI, făcînd trecerea spre formele Empire, extinderea sa temporală reală acoperind astfel o perioadă de aproape douăzeci de ani. Premisele **s.D.** vor fi acelea ale fazei finale a stilului Ludovic XVI, marcată de gustul etrusc şi de interpretarea seacă a formelor antice. **D.** este o perioadă instabilă în care se construieşte puţin, în care vechile edificii sînt refolosite, rolul arhitectului fiind mai mult de decorator. La „austeritatea antică" contribuie şi desenele după antichităţi romane ale lui David sau Hubert Robert, spiritul Revoluţiei, care se vrea roman sau spartan, ca şi tot mai puternica influenţă a stilurilor engleze Adam şi Sheraton. În decorarea interioarelor se preferă ţesăturile (drapajele şi stilul imitînd corturile militare), hîrtia pictată sau pictura parietală în gust pompeian. Mobilierul afectează o rigiditate a formelor, la care colonetele, himerele sau cariatidele aduc o foarte uşoară notă de mişcare în profilul părţilor portante. Spătarele în gondolă sau evazate spre exterior, pentru a imita picturile de pe vasele greceşti, picioarele sabiate denotă progresul spiritului arheologizant, în timp ce spătarele drepte, acotoarele unite cu picioarele anterioare prin intermediul unor colonete şi forma părţilor portante marchează persistenţa tradiţiei stilului Ludovic XVI. Materialele folosite se reduc, spre deosebire de stilul anterior: acajuul este cel mai frecvent, uneori nucul, din care se construiesc mobilele; marchetăria scade în interes fiind înlocuită cu incrustaţii din lemn, cositor, aramă, fildeş, sidef. Ebeniştii şi menuisierii care lucrează acum sînt în mare parte furnizorii de mobilier ai coroanei sub Ludovic XVI: nume ca Dugourc, Jacob, Jacob-Desmalter, Boulard, Sené, Weisweiler, Molitor, A. Régnier, se vor găsi adesea pe mobilele **D.** (fr. *style Directoire*). C.D.

DISC (gr.) Vas liturgic specific cultului ortodox, de forma unei cupe foarte joase cu picior, sau a unei farfurii plate, cu diametru mic, confecţionată din metal

nobil, ori argintată sau aurită, uneori din cositor şi rar din sticlă sau ceramică. În timpul liturghiei, pe el se pune pîinea oferită ca jertfă; este aşezat deasupra potirului, acoperit cu steluţa şi apoi cu vălurile liturgice. Poate fi ornamentat cu elemente simbolice legate de sacrificiul euharistic, cu inscripţii etc., realizate prin incizie (fr. *disque, patène*, it. *disco*, germ. *Patene*, engl. *discus). V.* şi **patenă. ~ înaripat,** motiv ornamental folosit în arta vechilor popoare orientale, introdus şi în Europa, reprezentînd soarele (la egipteni), pe zeul Assur (la asirieni) şi pe zeul Ahuramazda (la persani) (fr. *disque ailé*, it. *disco alato, disco solare*, germ. *geflügelte Sonnenscheibe*, engl. *solar disc, winged disc).* T.S. şi V.D.

Stilul DIRECTOIRE

1. Dulap; 2. Pat; 3-4. Scaun; 5. Masă de scris; 6. Consolă; 7. Ornament specific; 8. Scaun; 9. Fotoliu; 10. Pat

DISCIPOL Artist care preia — direct sau indirect—, continuă şi uneori dezvoltă arta unui maestru. (Deşi derivă din lat. *discipulus*, elev, termenul **d.** are, de obicei, o cuprindere mai largă, *elevul* fiind doar acela care beneficiază direct de îndrumarea profesională a unui maestru.) L.L.

DISONANŢĂ CROMATICĂ Raport cromatic nesupus armoniei clasice, între două sau mai multe culori. **D.**, termen preluat din vocabularul muzicii, transferată în domeniul culorii îşi pierde, uneori, ca şi în muzica modernă, caracterul peiorativ; pictorii moderni împing contrastele la maximum în anumite cazuri, introducînd voit în tablourile lor **d.c.**, în scopul realizării unor efecte inedite, mai expresive sau chiar şocante. L.L.

DISPERSIA LUMINII → **spectru solar**

DISPROPORŢIE Lipsa unui raport dimensional armonic, echilibrat, logic, între diversele părţi ale unui întreg, ori între acest întreg şi ansamblul din care face parte (fr. *disproportion*, it. *sproporzione*, germ. *Missverhältnis*, engl. *disproportion)*. L.L.

DIVAN (fr.) Mobilă de provenienţă orientală, adoptată în Europa din sec. 18. Tip de canapea joasă, fără spătar şi braţe, cu perne mobile, folosită ca pat de odihnă în timpul zilei (fr. *divan*, it. *divano*, germ. *Diwan*, engl. *divan, divan-bed)*. C.R.

DIVIZAREA TUŞEI Procedeu de aplicare a culorilor, în care tenta plată este înlocuită cu o multitudine de tuşe mărunte (uneori de puncte) juxtapuse, adesea viu colorate şi judicios distribuite, care, dacă sînt privite de la o anumită distanţă, reconstituie imaginea. Reunirea micilor pete se face pe retină, prin amestec optic (*v.* **amestecul culorilor)**, realizat prin adiţie. Procedeul, aşa cum este întîlnit în arta neoimpresioniştilor, se numeşte divizionism (după fr. *division*, împărţire, fragmentare), întrucît divizează tenta plată, sau pointillism (de la fr. *point*, punct), sau *stippling* (engl.). Amestecul optic al culorilor juxtapuse fusese practicat într-o manieră mai directă, bazată pe intuiţie, de către pictorii impresionişti, care însă, pictînd lumina colorată, neglijează forma pînă aproape de pulverizarea ei; prin comparaţie, neoimpresionismul reprezintă o tentativă izbutită de restituire a formelor colorate. Deoarece într-o suprafaţă astfel divizată — ca în operele lui Seurat — este eliminat acromatismul, impresia generală este îndeobşte de mare luminozitate, dar arareori şi de o la fel de mare strălucire cromatică (potrivit intenţiei creatorilor). Este un element imprevizibil, a cărui explicaţie rezidă în natura amestecului aditiv: petele foarte vii, acordate după teoria complementarelor, dacă sînt privite de la o anume distanţă se combină optic pe retină, anihilîndu-se cromatic pînă spre gri. S-a mai reproşat divizionismului şi impresia obositoare produsă de o vibraţie prea mare a suprafeţei pictate. L.L.

DIVIZIONISM → **divizarea tuşei, impresionism, neoimpresionism**

DOCCIA Manufactură italiană de porţelan situată în apropierea oraşului Florenţa. Înfiinţată în 1735 de Carlo Ginori, cu ajutorul unui artist decorator vienez şi al unui ceramist italian, începe să lucreze din 1739 şi activează pînă în prezent. În prima perioadă (1755-1757) se produc piese din porţelan tandru cu decor oriental, în care predomină albastrul-azur, sau în stilul scenelor policrome de la Meissen şi Viena. După 1757, calitatea pastei se ameliorează, obţinîndu-se un porţelan dur, de culoare cenuşie. Începînd din 1770, cînd i se adaugă o glazură staniferă, producţia se dezvoltă, cuprinzînd, pe lîngă obiecte decorative mărunte, figurine de dimensiuni destul de mari, cu aspect de sculpturi, şi basoreliefuri imitate după cele create de Luca delle Robbia. La sfîrşitul sec. 18, se execută în porţelan sculpturi în stil neoclasic. Serviciile de masă sînt decorate cu motive în stil rococo sau inspirate din cele antice. În sec. 19, se confecţionează piese de olărie şi de porţelan care le imită pe cele create anterior, sau se copiază produsele manufacturilor Capo di Monte şi Viena. Mărci: iniţialele P.F. (Pietro Fanciullo, începutul sec. 18); o stea albastră, roşie sau aurie (sfîrşitul sec. 18-1850). V.D.

DOCTORI AI BISERICII Denumire dată în Biserica catolică Părinţilor Bisericii şi altor cîtorva sfinţi (Toma de Aquino), care au contribuit la fundamentarea dogmatică a credinţei sau la apărarea acesteia. *V.* **Părinţi ai Bisericii** T.S.

DOCTORI FĂRĂ ARGINŢI Denumire dată preoţilor Cosma şi Damian, martirizaţi, în jur de 287, în Cilicia. De profesie medici, ei vindecau bolnavii fără a cere plată. Sînt reprezentaţi purtînd în mînă instrumente medicale sau cutiuţe cu medicamente. Grupului de sfinţi medici i se asociază adesea Sf. Pantelimon. Sin. *anarghiri*. T.S.

DODEKAORTION (gr. *orti*, sărbătoare) Termen semnificînd cele 12 icoane din iconostas, dedicate celor 12 sărbători majore ale anului bisericesc răsăritean: *Bunavestire, Naşterea lui Hristos, Tăierea împrejur, Prezentarea la templu, Botezul, Schimbarea la Faţă, Învierea lui Lazăr, Intrarea în Ierusalim, Cruficarea, Anastasis (Învierea), Înălţarea, Pogorîrea Sf. Duh; Adormirea Maicii Domnului* înlocuieşte de obicei *Tăierea împrejur*. Succesiunea normală din iconostas nu este cea cronologică indicată mai sus, ci cea din anul bisericesc, care începe la 1 septembrie. Această schemă, datînd din sec. 12, variază uneori destul de mult, fie prin introducerea unei icoane suplimentare, fie prin înlocuirea unei sărbători cu o altă scenă din ciclul Vieţii lui Iisus sau din cea a Mariei, la dorinţa donatorului. *V.* şi **iconostas, praznice, praznicare** T.S.

DOLAMĂ → dolman

DOLIMAN → dolman

DOLMAN (turc. *dholama)* **1.** Haină lungă de ceremonie purtată de ieniceri. **2.** În sec. 17-18, **d.** din stofă scumpă, îmblănit, încheiat în faţă cu nasturi din fir (pînă la 24), cu mîneci lungi sau fără, făcea parte din costumul de ceremonie al domnitorilor şi boierilor din ţările române. În sec. 19, **d.**, din stofe ieftine şi scurt pînă la genunchi, după moda apuseană, era purtat de negustori, preoţi, lăutari. **3.** În costumul militar european din sec. 19, **d.** era o haină ofiţerească scurtă pînă puţin mai jos de talie, îmblănită şi împodobită cu brandenburguri, lansată de husarii maghiari. Sin. *dulamă, dolamă, doliman* (fr. *dolman*, it. *dolman*, germ. *Husarenpelz, Dolman*, engl. *dolman, pelisse).* A.N.

DOLMEN Monument megalitic, din epoca neolitică, compus dintr-un bloc orizontal de piatră sprijinit de cel puţin două blocuri verticale. După ultimele cercetări, i se atribuie o semnificaţie funerară. I.C.

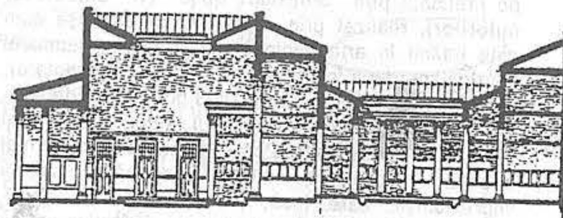
DOM 1. Denumire dată, în unele regiuni ale Italiei Centrale şi de Nord sau în ţările de limbă sau de influenţă germană, marilor catedrale, iniţial celor gotice, apoi şi celor baroce şi neoclasice. 2. Denumire mai puţin frecventă pentru marile cupole ridicate deasupra unor spaţii vaste (fr. *dôme*, it. *duomo*, germ. *Dom, Kuppel*, engl. *dome).* T.S.

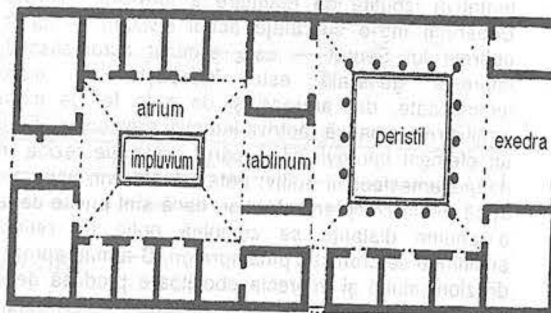
DOMINANTĂ CROMATICĂ Culoare determinantă pentru întreaga compoziţie cromatică a unei suprafeţe pictate. Este culoarea „solist" care domină, se impune şi le subordonează pe celelalte, asigurînd echilibrul şi unitatea ansamblului. Constituind pivotul armonic al tabloului, **d.c.** poate fi angrenată în game simple sau complexe, dar poate fi susţinută şi prin alte mijloace, de la fondul (grundul) colorat numit altădată *imprimatura*, pînă la crearea unor desuuri divers colorate, care influenţează pastele parţial opace sau vitrifiate ale picturii în ulei, concurînd la impunerea dominantei; sau de la aplicarea unor glasiuri finale unificatoare ale întregii opere — aşa cum au făcut-o Veronese sau El Greco — pînă la modalităţi particulare şi imprevizibile de distribuire a petelor pentru a crea game unitare. L.L.

DOMINICANI Ordin călugăresc catolic de predicatori, înfiinţat în 1215 la Toulouse, de spaniolul Dominic de Guzman, pentru a lupta împotriva ereticilor albigensi. Răspîndirea rapidă a ordinului, împreună cu cel franciscan, a avut ca urmare, pe plan constructiv, ridicarea, în oraşele Europei occidentale şi centrale (inclusiv în Transilvania şi în Polonia), a unui număr important de biserici gotice de tip sală, de proporţii remarcabile, în care audierea predicii era facilitată de spaţiul unitar. În iconografie, călugării ordinului sînt reprezentaţi îmbrăcaţi în tunici lungi albe, cu un fel de pelerină scurtă neagră *(scapular)* cu glugă, purtînd pe deasupra o mantie lungă neagră. Simbolul ordinului este un cîine *(Domini canis*, cîinele Domnului). Mînăstiri dominicane, situate de obicei în preajma zidurilor oraşelor, au existat la Sibiu, Cluj, Braşov, Oradea, Sebeş (fr. *dominicains*, it. *dominicani*, germ. *Dominikaner*, engl. *dominicans).* T.S.

DOMINO (lat. sp.) La origine, pelerină lungă cu glugă purtată iarna de preoţii catolici. Din sec. 18, pelerină lungă şi largă, cu capişon, folosită la baluri mascate (fr. *domino*, it. *bautta, cappa per ballo mascherato*, germ. *Domino, Maskenballtracht, Maskenmantel*, engl. *domino).* A.N.

DOMUS Construcţie de plan dreptunghiular cu mai multe încăperi, destinată locuirii, organizată în jurul unei încăperi centrale numite atriu, la origine acoperită. Din sec. 5 î.H., atriul are o deschidere rectangulară în acoperiş *(compluvium)* ce corespunde la nivelul solului unui bazin pentru scurgerea ploii *(impluvium).* Intrării i se opune, de cealaltă parte a atriului, *tabliniumul* — încăpere destinată stăpînului casei. Dezvoltat în elenism atît în plan, cît şi în elevaţie **d.** primeşte în prelungirea tabliniumului un peristil urmat de grădini şi încă un nivel de încăperi.

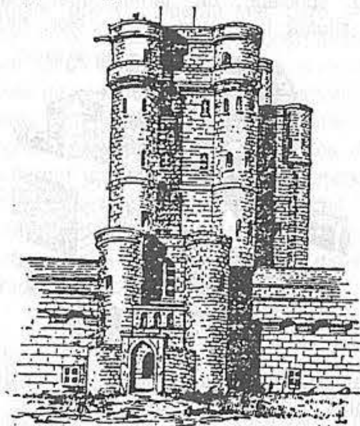

Prin aceste adăugiri se produce o separaţie între spaţiul privat şi cel destinat primirii oaspeţilor, care rămîne în zona atriului. *V.* şi **casă romană** I.C.

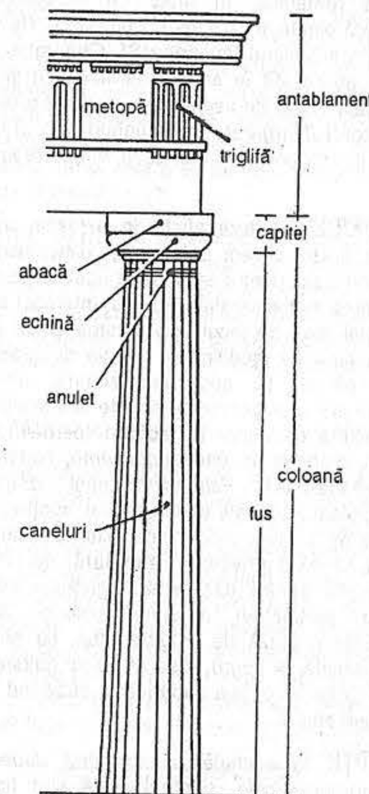
DONATOR Persoană laică, sau aparţinînd clerului ori ordinului monahal, care a contribuit la realizarea — totală sau parţială — a unei opere de artă: edificiu religios, pictură murală sau de panou, vase sau veşminte sacre, piese de mobilier etc. Actul donaţiei este consemnat, adesea, fie în inscripţii aflate pe respectivul obiect, fie, uneori, marcat şi prin reprezentarea figurii **d.** (singur sau însoţit de membrii familiei asociaţi donaţiei). Aceste imagini au valoarea unor tablouri votive, iar uneori, cînd personajele sînt plasate în compania unora din ierarhia cerească şi îngenuncheate, ele au dimensiuni mai mici decît protectorii lor sacri (imaginea de **d.** din pronaosul Bisericii Domneşti din Curtea de Argeş, c. 1360) (fr. *donateur*, it. *donatore, committente, divoto*, germ. *Stifter*, engl. *donor).* T.S.

DONJON Construcţie tipică arhitecturii fortificate medievale timpurii. Este reprezentat de un turn masiv, de secţiune pătrată, circulară sau complexă, cu mai multe nivele, care comunică între ele mai ales prin scări exterioare, adăpostite în turnuleţe adosate, străbătute de goluri puţine. Oferea posibilitatea de locuire mai îndelungată pentru un stăpîn feudal sau servea numai ca loc de refugiu şi de apărare pentru acesta. De regulă, era înconjurat de o incintă de zid, oferind la rîndul său posibilităţi de apărare. În Transilvania, s-a păstrat **d.** cetăţii de la Cîlnic (Turnul „Siegfried"), menţionat prima dată în 1270-1272, înglobat în sec. 15 unei cetăţi ţărăneşti (fr. *donjon*, it. *torre maestra, torrione*, germ. *Bergfried, Wehrturm*, engl. *donjon, keep).* T.S.

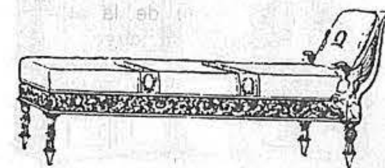

DOORNIK → Tournai

DORIC, STIL ~ Întîlnit în Grecia antică şi Sicilia, **s.d.** se caracterizează prin forţă, robusteţe şi sobrietate, trăsături ce se identifică şi în sculptură, fiind foarte uşor de urmărit în arhitectură, printr-un sistem de proporţii caracteristic, ilustrat cel mai clar la coloană. Deasupra stereobatului, coloana se înalţă direct, fără bază. Fusul canelat este surmontat de un capitel ce face trecerea la antablament *(v.* **ordine de arhitectură).** Înălţimea coloanei nu depăşeşte, în general, de patru ori diametrul de la bază (Templul Herei, Olimpia). Deasupra arhitravei netede este plasată o friză de metope şi triglife, urmată pe laturile aflate în axul intrării de două frontoane triunghiulare, decorate cu figuri în relief sau ronde-bosse, realizate din teracotă sau piatră. Se remarcă logica construcţiei, căreia i se supune o decoraţie sculptată discretă, prezentă la metope şi frontoane. I.C.

DORMEZĂ (fr.) Tip de canapea îngustă, fără spătar, avînd la căpătîi o pernă fixă sau mobilă, folosită în cadrul locuinţelor din sec. 19. Denumirea şi forma derivă de la bancheta din trăsurile de călătorie pe care voiajorii se puteau odihni sau dormi (fr. *dormeuse*, it. *poltrona a sdraio*, germ. *Dormeuse*, engl. *couch).* C.R.

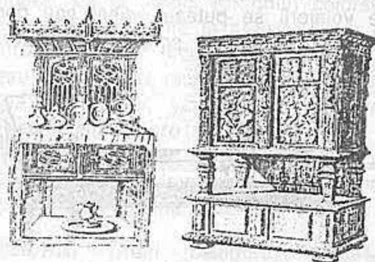
DORMITORIUM (lat.) În marile mînăstiri catolice, spaţiu comun destinat odihnei călugărilor simpli sau novicilor. În Transilvania, s-a păstrat parţial cel situat la etajul claustrului mînăstirii cisterciene din Cîrţa (sfîrşitul sec. 13) (fr. *dortoir*, it. *dormitorio*, germ. *Dormitorium*, engl. *dormitory, dorter*). T.S.

DRAGON Fiinţă fantastică, avînd aspectul unei reptile înaripate, uneori cu mai multe capete cu guri din care ies flăcări şi o coadă lungă încolăcită. În arta creştină, este simbolul Diavolului sau personificarea forţelor răului. Apare adesea reprezentat, cu începere din arta romanică, în luptă cu personaje care personifică binele şi care ies învingătoare. De o faimă specială s-a bucurat imaginea Sf. Gheorghe ucigînd **d.**, care apare atît în arta Răsăritului, cît şi în cea occidentală. Este, de asemenea, atributul a numeroşi sfinţi catolici (Margareta de Antiohia). Sin. *Balaur* (fr. *dragon*, it. *dragone*, germ. *Drache*, engl. *dragon*). T.S.

DRAPERIE Ţesătură aflată în recuzita atelierului unui plastician. Divers colorate şi dimensionate, **d.** slujesc artistului pentru draparea modelului sau pentru organizarea motivului aflat în lucru, interesul său fiind stîrnit mai ales de jocul spectaculos şi de cadenţa pliurilor, care se modifică în funcţie de grosimea şi textura pînzei. **D.** apar reprezentate plastic ca veşminte ale unor personaje pictate sau sculptate, ori ca elemente de decor în tablouri (perdele, şervete etc.) (fr. *draperie*, it. *panneggiamento, pannegiatura*, germ. *Faltenwerk, Faltenwurf*, engl. *drapery*); ~ **mulată**, ţesătură moale şi, în general, subţire, care se mulează pe un nud, creînd cute, pliuri ce-i sugerează formele ascunse privirii; ~ **simulată**, motiv pictural caracteristic pentru decorarea registrului inferior al pereţilor perimetrali ai unei biserici ortodoxe. Reprezintă o pînză de culoare albă, cu ornamente grafice simple, în negru, roşu sau ocru galben, prinsă din loc în loc la partea superioară, sugerînd căderea unor pliuri ample. L.L. şi T.S.

DREPŢII În scenele reprezentînd *Judecata de apoi*, grupurile celor mîntuiţi, care sînt figuraţi la dreapta lui Hristos judecător şi sînt conduşi de Sf. Petru, care descuie cu o cheie uşa Raiului. T.S.

DRESSOIR Mobilă de uz curent din Evul Mediu şi pînă în sec. 18. Ca o etajeră cu rafturi suprapuse

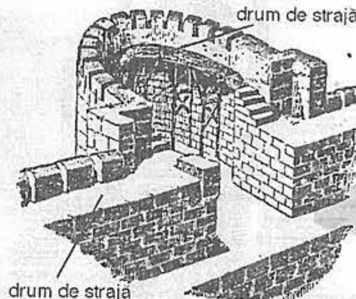

adosate la o tăblie din lemn, **d.** servea la etalarea veselei din aur, argint, ceramică sau sticlă. Numărul rafturilor era determinat de rangul nobiliar (două pentru baroni, trei pentru conţi, patru pentru duci, cinci pentru regi). Sin. *bufet de paradă* (fr. *dressoir*, it. *credenza*, germ. *Anrichtetisch, Stollenschrank, Kredenzschrank*, engl. *dresser, side-board*). *V.* şi **bufet** C.R. şi A.N.

DRIPPING (engl., picurare, scurgere) Modalitate aparte de realizare a unei opere de artă imaginată de pictorul american Jackson Pollock, în deceniul al cincilea al sec. 20. Socotit cel mai important reprezentant al picturii gestuale (numită şi *action painting*), artistul îşi creează marile pînze renunţînd la o parte din recuzita tradiţională (şevalet, paletă etc.), aşezîndu-le la orizontală, pe duşumea, putînd astfel circula împrejurul şi chiar deasupra lor; culoarea este aplicată prin picurare din recipiente care au fundul prevăzut cu mici perforaţii, sau prin picurare de pe pensulă. Sînt create în acest mod ansambluri complexe şi inedite de reţele fine, în culori pure, care se întreţes într-o mişcare perpetuă, variată şi obsesivă, străine de orice sugestie figurativă. Avem de-a face cu un demers plastic împins la extrem, în care pictorul, complet detaşat de imaginile universului vizibil, îşi exprimă cu o deplină libertate emoţia, tensiunea psihică şi fizică. L.L.

DROMOS Drum pavat cu dale de piatră conducînd la un monument funerar sau la un templu. Uneori flancat de coloane sau de sculpturi reprezentînd animale fantastice mitologice. I.C.

DRUM DE STRAJĂ În arhitectura fortificată, amenajare specială, de forma unei platforme continue, situată la nivelul meterezelor, permiţînd

deplasarea apărătorilor unei incinte întărite de la un turn la altul, ca şi amplasarea trăgătorilor în faţa ferestrelor de tragere. De regulă, platforma este liberă, realizată din lemn, cu contravîntuiri prinse în zidul de incintă, sau sprijinită pe console de piatră sau lemn; în cazul incintelor cu ziduri foarte late, dublate spre interior cu arcade largi, **d.d.s.** se sprijină direct pe îngroşarea corespunzătoare adîncimii acestor arcade (Mînăstirea Dragomirna, cetatea oraşului Sibiu). La cetăţile ţărăneşti din Prejmer şi Hărman (jud. Braşov), apare un **d.d.s.** închis, de forma unui culoar realizat între zidul de incintă şi construcţia adăpostind camerele de refugiu ale populaţiei. La multe biserici fortificate săseşti, spaţiul de deasupra navelor acestora este transformat într-un fel de **d.d.s.** prevăzut cu guri de tragere şi de aruncare şi permiţînd accesul foarte lesnicios al apărătorilor (Biertan, jud. Sibiu; Dîrjiu, jud. Harghita etc.) (fr. *chemin de ronde*, it. *cammino di ronda, corridoio di ronda*, germ. *Wehrgang*, engl. *wall passage, alure*). T.S.

DRUMUL MAGILOR →**Închinarea magilor**

DUBLAJUL PÎNZEI Operaţie de restaurare care constă în fixarea pe spatele pînzei pictate — cu ajutorul unui adeziv — a altei pînze, de aceeaşi natură, gren, grosime şi dimensiune, în scopul consolidării suportului original deteriorat. (Specialiştii nu au încă un punct de vedere comun: unii apreciază caracterul „profilactic" al **d.p.**, alţii îl consideră necesar doar în cazurile extreme, cînd pînza e prea slăbită pentru a mai putea susţine stratul de culoare.) Întrucît este una din intervenţiile cele mai dificile, care periclitează grav pictura, **d.p.** se execută numai de restauratori experimentaţi şi numai cu avizul comisiilor de specialitate. În funcţie de adezivul utilizat, există trei sisteme de **d.**: cu clei, cu ceară şi cu adezivi sintetici; primele două sînt tradiţionale, ultimul este adoptat în vremea noastră. Întrucît fiecare din ele prezintă atît avantaje, cît şi inconveniente, folosirea unuia sau a altuia se face în funcţie de opţiunea restauratorului şi de particularităţile operei. Operaţiunile care au loc sînt variate: de la lipirea unei foiţe subţiri peste stratul de culoare, cu un evident rol protector şi de susţinere, la curăţirea de impurităţi a reversului picturii (ori chiar la subţierea rezonabilă a pînzei originale) şi pînă la impregnări repetate, şi la călcări cu fierul cald, urmînd reîntinderea pe şasiu şi scoaterea foiţei de protecţie. Dificultăţile sînt inerente, astfel că **d.p.** este o operaţie capitală. Sin. *rantoalare* (fr. *rentoilage*, it. *rintelatura*, germ. *ein Gemälde auf neue Leinwand übertragen, Rentoilieren*, engl. *rebacking, relining*). L.L.

DUBLA VERNISARE Vernisare repetată, utilizată fie pentru accentuarea rezistenţei primului strat („clasic") de verni final, fie atunci cînd pictorul recurge la un verni mat. În primul caz, **d.v.** se face la un interval de cca trei luni de la aşternerea primului strat, după temeinica lui uscare. În celălalt caz, primul verni va fi unul tradiţional, lucios, iar ultimul va fi unul mat (se evită astfel producerea de opacizări ale verniului mat, ca urmare a absorbţiei lui inegale). *V.* şi **vernisare** L.L.

DUCHESSE Ţesătură destul de compactă din fire de mătase, foarte lucioasă pe avers şi mată pe revers, folosită pentru îmbrăcămintea feminină. V.D.

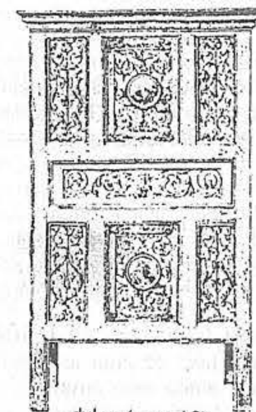
DUCHESSE DE BERRY, STIL ~ Sînt cunoscute sub acest nume mobilele de stil Carol X lucrate din esenţe de culoare deschisă cu modele intarsiate din esenţe închise (de exemplu lămîi intarsiat cu palisandru) (fr. *style Duchesse de Berry*). *V.* **Carol X de stil Restauraţie** C.D.

DUCT (lat. *ductus*, tragere, trăsătură) Traseu liniar lăsat pe o suprafaţă de un instrument care scrie, desenează, incizează, pictează etc. Variază prin grosime, direcţionare, amploare. Energic, uniform şi continuu, ori sensibil, ezitant, întrerupt, **d.** dezvăluie temperamentul celui care mînuieşte instrumentul, înregistrîndu-i cele mai fine impulsuri nervoase (iar cum stările tensionale ale artistului sînt în realitate irepetabile, un **d.** este greu de reprodus aidoma chiar de către el însuşi). L.L.

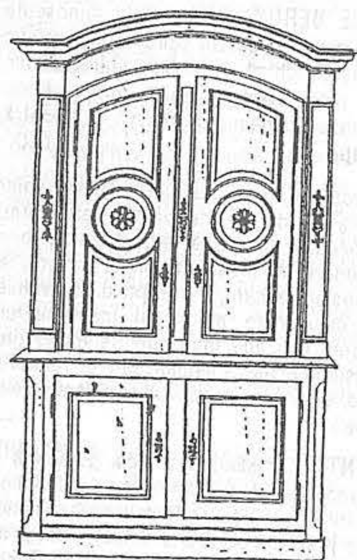
DUHUL SFÎNT În creştinism, a treia persoană a Sfintei Treimi, reprezentat sub forma unui porumbel, atît în imaginile trinitare, cît şi în diferitele scene în care textele amintesc prezenţa sa (Bunavestire, Botezul lui Hristos, Pogorîrea Sf. Duh) (fr. *Saint Esprit*, it. *Spirito Santo*, germ. *Heiliger Geist*, engl. *Holy Spirit, Holy Ghost*). T.S.

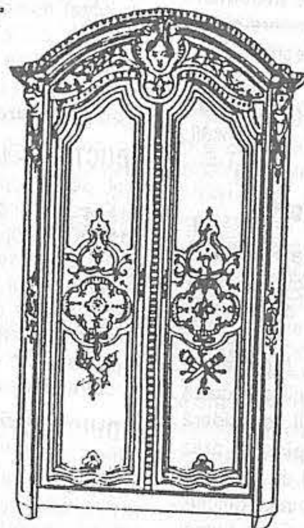
DULAMĂ → **dolman**

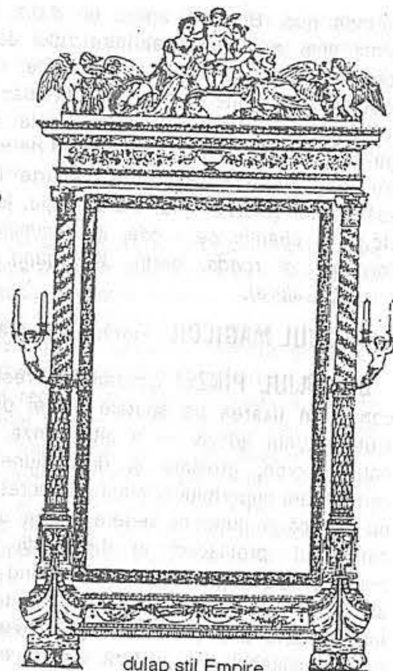
DULAP Mobilă înaltă, cu una sau două uşi, utilizată, în Evul Mediu, în sacristie pentru păstrarea obiectelor de cult; apoi, din sec. 16, **d.** este folosit în locuinţe, în special pentru veşmintele somptuoase care nu puteau fi împăturite în ladă. În sec. 17, **d.**, de dimensiuni mari, specifice stilului baroc, este aşezat în saloanele de recepţie, devenind o mobilă de aparat. În sec. 18, construit la dimensiuni mai mici, **d.** are un caracter mai intim, iar din sec. 19, devine o componentă a garniturii dormitorului, este destinat exclusiv îmbrăcăminţii şi pe suprafaţa exterioară a

dulap (sec. 16)

dulap stil Ludovic XIV

dulap stil Regence

dulap stil Empire

ușilor, adeseori, are montate oglinzi (fr. *armoire*, it. *armadio*, germ. *Schrank*, engl. *cupboard, wardrobe*). C.R. și A.N.

DUPLEX Termen internațional, desemnînd un tip de apartament situat în blocuri normale de locuit, în care spațiul funcțional este organizat pe două nivele, care comunică între ele printr-o scară interioară. T.S.

DUSINĂ Mulură cu dublă curbură (concavă la partea superioară, convexă la cea inferioară), folosită, de regulă, la cornișe și la socluri. În arhitectura

de cărămidă, profilul se realizează prin compunerea a două cărămizi: o scotie sus și un semitor jos (fr. *doucine*, it. *gola, sima*, germ. *Glockleiste, Kehlleiste, Rinnleiste*, engl. *doucine, cyma recta, ogee*). T.S.

DUTCH PINK (engl.) Culoare-lac galbenă, instabilă la lumină, preparată din „boabele de Avignon". Sin. *brown pink, english pink, stil de grain, lac italian. V.* **stil de grain** L.L.

DVERĂ (sl. *dver*, ușă) **1.** Termen arhaic folosit încă în unele zone ale țării pentru a desemna ușile împărătești ale iconostasului. **2.** Broderie sau țesătură de mari dimensiuni, decorată cu teme religioase, destinată să închidă, în anumite momente ale liturghiei, deschiderea de deasupra ușilor împărătești, izolînd astfel, cu totul, spațiul altarului. **3.** Broderie sau țesătură de mari dimensiuni destinată să acopere golul unei uși sau, parțial, spațiul dintre arcadele separînd naosul de pronaosul unei biserici ortodoxe. Marile broderii din vremea lui Ștefan cel Mare, a lui Alexandru Lăpușneanu sau a lui Neagoe Basarab par să fi aparținut acestei din urmă categorii. T.S.

E

EBENIST Inițial, tîmplar specializat în placarea mobilelor cu lemn de abanos (sec. 16). Din sec. 18, artizan care execută mobilier de lux din lemn exotic, cu incrustații, marchetărie etc., și care face parte dintr-o corporație separată de cea a tîmplarilor de mobilier de uz comun. Actualmente, meșter calificat în copierea și restaurarea mobilelor vechi, de stil, din diverse epoci istorice (fr. *ébéniste*, it. *ebanista, stipettaio*, germ. *Kunstschreiner, Kunsttischler*, engl. *cabinet-maker*). C.R. și A.N.

EBENISTERIE Termenul desemna, inițial, aplicarea unui placaj de abanos peste un schelet din lemn mai puțin prețios, folosindu-se apoi și alte esențe exotice (palisandru, acaju, lămîi etc.) și alte materiale (fildeș, sidef, baga, marmură, pietre colorate, pastă de sticlă, metale ca argintul, cositorul, bronzul, alama etc.), incluzînd cele mai variate tehnici de prelucrare și asamblare (sculpturi, incrustații, marchetărie, lăcuire etc.). Practicată din antichitate (Egipt, Grecia, Roma etc.), ca și în Evul Mediu, **e.** a înflorit în Europa mai cu seamă din Renaștere, sec. 16 în Italia, sec. 17 în Franța. Mobilele din abanos sculptat erau foarte prețuite în cadrul stilului Ludovic XIII, apoi în Țările de Jos, în Spania și în Germania. În sec. 18, în urma importului intens de esențe de lemn exotic, **e.** s-a diversificat, varietatea decorului și înalta calitate a execuției determinînd faima atelierelor de **e.** franceze. Mobilele erau proiectate de creatori cunoscuți (Boulle în sec. 17, Ch.Cressent și J.H.Riesener în sec. 18, Percier și Fontaine la începutul sec. 19 etc.), apoi meșteri specializați executau scheletul mobilei, alții incrustațiile, marchetăria, ornamentele de bronz etc. Tradițiile mobilierului artistic continuă în sec. 20, paralel cu producția industrială (fr. *ébénisterie*, it. *ebanisteria*, germ. *Kunsttischlerei*, engl. *cabinet-work*). C.R. și A.N.

EBOȘĂ (fr.) Primul stadiu în execuția unei opere de artă. În **e.** se concretizează ideea plastică a lucrării. În tehnica uleiului, **e.** poate fi o acuarelă falsă, care nu „murdărește" grundul și poate fi scoasă ușor. Uscarea temeinică a **e.** pictate în demipaste uleioase are loc după 10—15 zile. (**E.** multor tablouri lucrate în ulei sînt executate în tempera cu ou sau, astăzi, cu culori vinilice ori acrilice). În sculptură, **e.** este o lucrare de dimensiuni reduse, realizată în argilă, ceară, plastilină, ipsos, lemn, piatră sau alte materiale, în care elementele specifice subiectului (atitudine, mișcare, forme, volume) sînt redate în mod sumar. Sin. *schiță* (fr. *ébauche*, it. *abbozzo, bozzo*, germ. *erster Entwurf, erste Behauung*, engl. *rough sketch, boasting*). L.L. și C.R.

EBOȘOAR Unealtă din categoria modelatoarelor folosite de sculptori pentru modelaj. Baghetă de diferite dimensiuni, confecționată din lemn de esențe tari, os, metal. Prezintă diverse forme: plată, ascuțită, curbată, rotunjită, dințată, uneori cu capete din sîrmă groasă, arcuite, triunghiulare, trapezoidale (fr. *ébauchoir*, it. *abbozzatoio, scarpello da digrossare*, germ. *Modellierholz, Modellierstab, Bossierholz*, engl. *boaster, boasting tool, model tool*). C.R.

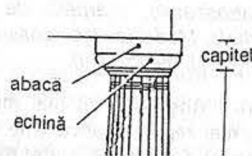
ÉCARLATE (fr.) Roșu viu, cu mai multe nuanțe, dintre care cea mai reprezentativă este obținută din coșenilă (*v.* **carmin**). Culoarea a purtat diverse nume: **~ de Franța; ~ de Olanda** (sortimentul cel mai prețuit, introdus în Franța în sec. 17); **~ de Veneția, ~ des Gobelins** (care a fost multă vreme sortimentul cel mai cunoscut în Franța, datorită folosirii lui în tapiseriile cu același nume) (fr. *écarlate*, it. *scarlatto*, germ. *Scharlach*, engl. *scarlet*). L.L.

ECCE HOMO (lat. iată omul) Expresie cunoscută din Evanghelia lui Ioan ca fiind rostită de Pilat din Pont. Este ilustrarea unei scene din ciclul Patimilor, în care este figurat Hristos îmbrăcat cu mantie roșie,

cu cununa de spini pe cap și trestia în mîini, arătat poporului după ce fusese biciuit și batjocorit. Cu această denumire apare mai cu seamă în reprezentările occidentale. T.S.

ECHILIBRU (lat. *aequus*, egal, *libra*, balanță) Stare de repaus (relativ), caracterizată prin armonia dintre forțele care acționează, completîndu-se, într-o operă. În orice lucrare de artă este prezent un anumit balans între mase, valori și culori, sau între plin și gol. Deși **e.** presupune situația de nemișcare a sistemelor de forțe, artistul poate realiza un ~ **static**, bazat pe simetrie (obținut prin dispunerea mai mult sau mai puțin simetrică a unor elemente cvasiasemănătoare sau identice față de axa centrală sau față de un punct central), din care rezultă impresia de calm, ordine, pondere; se mai poate crea și un ~ **dinamic**, bazat pe așezarea asimetrică a elementelor față de aceleași repere, care are un caracter labil, „neliniștit", în care persistă impresia unui dinamism virtual, mai mult sau mai puțin decelabil. Epocile clasice au tins, în general, spre primul dintre acestea; epocii contemporane pare a-i fi propriu ultimul. Într-o pictură, o pată mică și contrastantă poate contrabalansa una mult mai mare, dar necontrastantă, tot așa cum un kg de plumb atîrnă la fel de greu ca un kg de pene (din acest punct de vedere, tabloul asemănîndu-se unei balanțe imaginare cu două talgere); pe de altă parte, din felul în care se stabilește **e.** între aria „plinului" și cea a „golului" rezultă situații expresive diverse și inedite. Într-o sculptură, **e.** este controlat de artist prin dirijarea axei verticale (dispusă deci în sensul forțelor gravitaționale) care îi intersectează centrul de greutate (fr. *équilibre*, it. *bilico, equilibrio*, germ. *Gleichgewicht*, engl. *equilibrium, balance, poise).* L.L.

ECHINĂ Mulură semicirculară plasată între partea superioară a fusului coloanei și abacă, formînd împreună cu aceasta din urmă capitelul doric (fr. *échine*, it. *echino, cuscinetto*, germ. *Echinus*, engl. *echinus).* I.C.

ECLERAJ (fr.) **1.** Acțiunea și totodată modul de iluminare al unui obiect etc. Se realizează cu ajutorul luminii naturale (diurne) sau artificiale (prin intermediul unui foarte variat ansamblu de aparate și surse de lumină). Poate fi direct, indirect, zenital, lateral sau razant. Este un factor foarte important în perceperea formelor și mai ales a culorilor. Acționează asupra complexului mecanism al vederii prin intensitate, cromatism, unghi de incidență, claritate etc. Astfel, într-o lumină de intensitate medie sau mare culorile apar luminoase și strălucitoare, peste o anumită limită aceleași culori tind spre alb, iar într-o lumină extrem de puternică are loc fenomenul de „orbire" temporară. Lumina scăzută produce fenomene optice de alt tip: scade luminozitatea și saturația culorilor, care se răcesc, roșul tinde spre acromatism, în vreme ce albastrul pare mai strălucitor. Lumina incandescentă produsă de becuri sau de flăcări este caldă, exaltă culorile calde și le grizează pe cele reci, iar lumina emisă de tuburile fluorescente este, în general, prea rece și alterează cromatica în sens opus. Problemele specifice **e.** se repercutează în realizarea, expunerea, receptarea și conservarea operelor de artă. *V.* și **lumină** (directă, laterală, invizibilă, monocromatică, razantă). **2.** Termenul este folosit și în legătură cu distribuția luminii într-o reprezentare plastică realizată pe un suport plan (fr. *éclairage*, it. *illuminazione*, germ. *Beleuchtung, Belichtung*, engl. *lighting).* L.L.

ECORȘEU (fr. *écorché*, jupuit) Sculptură cu caracter instructiv, reprezentînd un om sau un animal înfățișați fără piele, care servește la cunoașterea anatomiei umane și animaliere. Antichitatea greacă oferă un exemplu de **e.** în grupul statuar *Marsyas jupuit de Apollo.* În 1767, J.A.Houdon execută două modele de **e.** (în atitudine de mișcare și în stare de repaus) care vor fi răspîndite în mediul artiștilor și în cadrul academiilor de artă. Sculptorul C.Brâncuși, în colaborare cu doctorul D.Gerota, realizează, în 1902, un **e.**, avînd ca model statuia antică *Antinous din Belvedere*, destinat Școlii de arte frumoase din București (fr. *écorché*, it. *lo scorticato, scudiato, spellato*, germ. *Muskelmann*, engl. *skinless figure, flayed man).* C.R.

ECRAN Paravan (sau panou) portativ, plasat în fața căminului pentru a proteja de căldura focului. În China și Japonia, **e.** erau lăcuite și, uneori, incrustate. În Europa, potrivit stilurilor istorice, **e.** era alcătuit dintr-un panou textil (țesătură, tapiserie sau broderie, uneori cu pasmanterie) sau din hîrtie (pictură sau stampă populară) montat într-un cadru de lemn vertical, simplu sau sculptat, susținut de două patine, un trepied sau un pivot (fr. *écran*, it. *paracamminetto, parafuoco*, germ. *Kaminschirm, Ofenschirm*, engl. *fire-screen).* C.R. și A.N.

ECUSON (fr. *écu*, scut) Mic obiect decorativ în formă de scut, realizat din metal, material textil, lemn, piele etc., aplicat pe un obiect-suport sau realizat împreună cu acesta, avînd fie valoare explicit heraldică, fie numai decorativă (fr. *écusson*, it. *scudo, stemma nobiliare*, germ. *Wappenschild*, engl. *escutcheon, hatchment).* T.S.

ECVESTRĂ (lat.) Statuie reprezentînd o persoană călare. Din antichitatea romană se păstrează statuia **e.** a împăratului *Marc-Aureliu* (Piața Capitoliului, Roma). Renumite pentru Renașterea italiană sînt statuile **e.** de condotieri, de Donatello *(Gattamelatta*, Padova) și de Verrocchio *(Colleone*, Veneția). În sec. 20, una din cele mai grandioase este statuia **e.** a generalului *Alvear* (Buenos Aires) de E.A.Bourdelle. În arta românească, printre lucrările cele mai reprezentative pentru statuara **e.** sînt: *Ștefan cel Mare* (Suceava) de I.Bârleanu, *Mircea cel Bătrîn* (Tulcea) de I.Jalea, *Mihai Viteazul* (Alba Iulia) de O. Han (fr. *statue équestre*, it. *statua equestre*, germ. *Reiterstandbild*, engl. *equestrian statue).* C.R.

EDICULĂ **1.** Monument funerar roman în formă de nișă, decorat cu sculpturi în relief reprezentînd, în zona centrală, fie portretul defunctului, singur sau cu soția, fie banchetul funerar, însoțite, uneori, de o inscripție, pe suprafețele laterale fiind ilustrate scene mitologice cu conotații funerare sau motive decorative. **E.** este compusă din: soclu, trei lespezi de piatră legate cu crampoane, acoperișul și coronamentul. Uneori, **e.** reproduce fațada unei case romane. **2.** Construcție de mici dimensiuni, puțin adîncă, cu fronton și acoperiș în două ape, servind ca monument funerar sau ca cenotaf. **3.** În pictura bizantină sau de tradiție bizantină, **e.** apare frecvent în fundalul scenelor de inspirație biblică. I.C. și T.S.

EDIFICIU Construcție de dimensiuni importante, cu funcții diferite, de locuire, reprezentare, cult, activități publice etc. T.S.

EFECT Impresie specifică, deosebită, produsă ca urmare a folosirii într-un mod mai aparte a elementelor de limbaj plastic (compoziție, culoare, formă, lumină, perspectivă, pastă picturală și pensulație, textură, transparență și opacitate), sau prin subiect, manieră, dimensiune etc. (Atunci cînd un **e.** nu este integrat organic operei, ci este provocat în scopul de a impresiona cu orice preț, termenul se utilizează și cu sensul peiorativ de truc.) (fr. *effet*, it. *effeto*, germ. *Eindruck, Effekt, Wirkung*, engl. *effect).* L.L.

EFIGIE (lat. *effigies)* **1.** Denumire folosită din antichitate pentru imaginea unei persoane importante, în viață sau decedate, modelată în ceară și colorată. **2.** Portretul, din față sau din profil, reprodus pe o medalie sau o monedă. **3.** Prin extensie, orice portret (desenat, gravat, pictat, incizat, sculptat) de diverse dimensiuni (fr. *effigie*, it. *effigie*, germ. *Bildnis*, engl. *effigy).* C.R.

EFLORESCENȚE (fr.) Depozite de săruri cristalizate care apar pe suprafața picturilor murale. Sînt cauzate mai cu seamă de umiditatea zidului — internă ori formată prin condens —, dar și de contactul cu unele elemente poluante din aer, sau de proliferarea unor bacterii. În compoziția lor intră diverse combinații chimice ale calciului, magneziului, sodiului, potasiului etc., care acționează nociv asupra operei, făcînd necesară intervenția restauratorului. L.L.

EGHERĂ → **aiguière**

EGRETĂ **1.** Mănunchi de pene de stîrc, albe, lungi și subțiri, purtat ca podoabă la pălării și chipie. **2.** Fascicul de pene în formă de buchet, folosit ca ornament al capului. **3.** Prin extensie, podoabă de cap din metale și pietre prețioase, constituită din două elemente: unul fixat printr-o agrafă, celălalt mobil, format din motive amintind ramuri sau pene. Sin. *panaș, surguci* (fr. *aigrette*, it. *pennacchio*, germ. *Federbusch*, engl. *aigrette, tuft of feathers).* V.D. și A.N.

EISENPORZELLAN (germ.) Varietate de ceramică roșie cu o suprafață neagră-cenușie, uneori decorată, creată în sec. 18 de ceramistul Böttger, la manufactura germană Meissen. V.D.

ELEMENTARISM Teorie susținută în 1926, de olandezul Theo van Doesburg, în revista „De Stijl", prin care se atenuează rigorismul concepției abstract-geometrice a lui Piet Mondrian și al neoplasticismului, propunîndu-se o dinamizare a imaginii cu ajutorul altor elemente geometrice adăugate unghiului drept exclusiv, folosit de Mondrian. A.P.

ELEMENT DE ARHITECTURĂ Fiecare dintre părțile constitutive ale unui edificiu, care pot fi individualizate prin formă, dimensiuni, uneori materiale diferite, corespunzînd unor funcții anume îndeplinite în cadrul ansamblului construit. T.S.

ELEMENTE, CELE PATRU ~ După concepția antică, acestea sînt: aerul, apa, pămîntul și focul. În iconografia medievală, apar singure sau în cadrul unor cicluri, asociate sau înlocuite cu alte imagini cu semnificație analoagă: Cele patru fluvii ale Paradisului, Cele patru anotimpuri etc. Reprezentările personificate trădează un substrat cosmogonic, iar cele animaliere influențele exercitate de Fiziolog. T.S.

ELENISM Perioada cuprinsă între sec. 3 - 1 î.H., **e.** caracterizează întreaga lume mediteraneană definindu-se printr-o înlocuire a canonului clasic. După moartea lui Alexandru Macedon asistăm la fărîmițarea lumii grecești și la pătrunderea unui nou val orientalizant, care aduce după sine motive și teme artistice noi, modificînd gustul epocii. Astfel, **e.** înseamnă deschiderea interesului pentru expresie, accentuată pînă la grotesc, înlocuirea caracterului eroic, exemplar, al tematicii, prin abordarea temelor din viața de zi cu zi, ilustrate cu un deosebit realism. Remarcăm deschiderea pentru portret și atenția pentru reprezentarea vîrstelor omului. În arhitectură se impune stilul corintic, fiind mai apropiat ideii de grandoare. Încep să fie folosite aparejele de stucatură, imitînd diverse calități de materiale, precum și pictura în trompe-l'oeuil în decorarea interioarelor. I.C.

ELEUSA Tip iconografic ortodox pentru Maica Domnului cu Pruncul, derivat din Hodighitria, faţă de care prezintă o mai mare libertate în redarea personajelor, prin renunţarea la stricta frontalitate, rotirea copilului către mama care îşi înclină capul spre el, gesturile mai variate ale mîinilor. Sin. *Îndurătoarea*. T.S.

ELEVAŢIE 1. Reprezentare grafică sau fotografică a faţadei (sau a faţadelor) unei construcţii, ori a unei secţiuni verticale prin volumele acesteia. 2. În limbajul de specialitate, dar oarecum impropriu, edificiul de la nivelul solului în sus, considerat în opoziţie cu fundaţiile, care sînt ascunse privirii (fr. *élévation*, it. *alzato, prospetto*, germ. *Aufriss*, engl. *elevation, raised plan)*. T.S.

ELISABETAN, STIL ~ Corespunzînd domniei Elisabetei I (1558–1603), stilul care îi poartă convenţional numele reprezintă evoluţia firească a stilului Tudor şi amplificarea programelor decorative ale acestuia pînă către sfîrşitul sec. 16. Edificiile, deşi folosesc tot mai mult elemente renascentiste continentale, rămîn dominate de structurile medievale. Decorul interior, cu intenţii somptuare, se caracterizează prin plafoanele cu stucaturi, pereţii cu lambriuri din diferite esenţe lemnoase, surmontate de frize din stuc policromat, tapiseriile murale adesea ţesute cu fir din metal preţios, totul contrastînd cu solul simplu din stejar sau acoperit cu ţesături de trestie. Mobilierul — care este cel al perioadei precedente — este distribuit de-a lungul pereţilor, alternînd lăzi decorative cu scaune sau taburete şi dresoare acoperite cu covoare orientale şi vase din ceramică sau metal, uneori importate şi ele din Orient. Patul capătă forme puternic arhitecturate, o bază supradimensionată, montanţi în formă de balustru bulbat şi un cer bogat decorat, iar predilecţia pentru decorurile intarsiate (de influenţă italiană, dar mai ales germană şi flamandă) e tot mai evidentă, ca şi folosirea broderiilor autohtone şi a ţesăturilor importate de pe continent. Epoca marchează o relativă înflorire a ceramicii şi prelucrării metalelor influenţată de modelele septentrionale, ca şi a sticlăriei imitînd producţia veneţiană a vremii (engl. *Elizabethan style)*. C.D.

EMAIL Substanţă sticloasă, translucidă sau opacă, incoloră sau colorată (cu oxizi metalici), aplicată sub formă de pulbere sau de pastă (la cald), pe piese de metal (aur, aramă, bronz), de sticlă, de ceramică, pentru a le proteja şi a obţine un efect decorativ. Arta **e.**, cunoscută de persani, indieni, chinezi şi japonezi, pătrunde în Europa şi prin popoarele migratoare; etruscii, grecii şi, mai tîrziu, bizantinii realizează în această tehnică giuvaieruri, piese de cult, legături de cărţi, mînere de arme etc. **E.** este folosit de romani la decorarea sticlei, în Evul Mediu de sticlarii arabi şi, începînd din sec. 15, de sticlarii veneţieni şi de emailorii francezi de la Limoges. Apogeul artei **e.** se situează în sec. 15-16 (atelierele germane produc sticlărie emailată, care va fi foarte apreciată); în sec. 18, manufacturile de porţelan din Saxonia (Meissen), Anglia şi Franţa decorează piesele cu culori de email. *V.* şi **glazură**. Sin. *smalţ* (fr. *émail*, it. *smalto*, germ. *Schmelz, Schmelzarbeit*, engl. *enamel)*; ~ **cloisonné** (fr.), tehnică folosită în giuvaiergerie şi în arta decorativă constînd în turnarea unor smalţuri (în pulbere) divers colorate în compartimentele formate prin unirea unor lamele extrem de fine de cupru sau de aur, aşezate în formă de gard *(cloisons)* pe o placă de metal, după un anumit desen. Pulberea se fixează după ce piesa a fost supusă arderii la o temperatură destul de înaltă, în funcţie de culorile folosite. Tehnică asiatică, folosită în Mesopotamia (mileniul 3 î.H.), în Egipt şi în antichitatea greco-romană, de meşterii bizantini (începutul sec. 6), de popoarele anglo-saxone, de germani şi de franci (din sec. 8). În sec. 11, oraşul francez Limoges devine centrul preponderent al **e.c.**, concurat, mai tîrziu, de Blois; în sec. 17-18, **e.c.** se răspîndeşte în Germania, Cehoslovacia, Ungaria (fr. *émail cloisonné*, it. *smalto ad alveoli, s. ad alveoli rapportati, s. a cellette, s. incassato, s. incastonato*, germ. *Zellenschmelz, Goldschmelz*, engl. *cell-enamel, partitioned enamel, cloisonné-work)*; ~ **champlevé** (fr.), tehnică folosită în giuvaiergerie şi în arta decorativă, constînd în turnarea unor smalţuri în pulbere, de diferite culori, în alveole săpate în masa plăcii de metal (cupru sau bronz) care serveşte drept suport. De origine asiatică, cunoscută de romani, introdusă de celţi în Irlanda, tehnica **e.c.** se răspîndeşte în toată Europa apuseană în sec. 12. În centrele monastice medievale de pe Valea Rinului şi a Meusei din Spania (Barcelona, Avila, Córdoba), Franţa (Limoges), Anglia (Winchester) se produc piese de cult şi de podoabă, candelabre, ferecături de cărţi, casete, căşti, mînere de arme, decorate în tehnica **e.c.** (fr. *email champlevé*, it. *smalto ad alveoli incavati, s. ad incavo, s. intagliato*, germ. *Grubenschmelz, Kupferschmelz*, engl. *champlevé-work, deepend enamel, dug-out, hollowed-out enamel)*; ~ **en grisaille** (fr.), tehnică de emailare constînd în desenarea modelului cu ajutorul unui stilet, pe un strat de smalţ negru, cu eliminarea anumitor porţiuni, astfel ca fondul să rămînă alb. Ateliere franceze renumite în sec. 15-16: Blois, Limoges (fr. *émail en grisaille*, it. *grattice*, germ. *Grisailleschmelz*, engl. *grisaille, camaïeu enamel)*; ~ **filigranat**, tehnică de emailare constînd în aplicarea pe o placă de metal a unui fir metalic răsucit pentru a forma motive florale (garoafă, lalea, rodie etc.), amintind filigranul oriental; **e.f.**, practicat în sec. 13 de veneţieni, ajunge la perfecţiune în Ungaria, în sec. 16, şi cunoaşte o largă răspîndire în ţările vecine; tehnica este preluată şi de meşterii populari ruşi (fr. *émail filigrané*, it. *smalto filigranato*, germ. *Drahtemail, Filigranschmelz*, engl. *filigree enamel)*; ~ **pictat**, tehnică de emailare asemănătoare cu pictura în ulei, constînd în straturi suprapuse de culoare: folia de metal se acoperă cu un fond de smalţ opac,

Stilul ELISABETAN (Renaştere engleză)

1. Ladă; 2. Scaun; 3. Oglindă; 4. Masă pliantă; 5. Masă; 6. Cabinet; 7. Scaun cu spătar înalt; 8. Lambriu; 9-10. Masă cu baluştri; 11. Scaun; 12-14. Ornamente specifice

peste care se pictează cu culori de email; fiecare culoare se arde separat; prezintă avantajul de a permite retuşuri; este introdus din Italia în Franţa în sec. 16, unde se execută miniaturi şi tablouri de dimensiuni mici cu teme inspirate din gravurile contemporane, în special la Limoges; în Anglia, în sec. 18-19, se lucra **e.p.**, în stil rococo (Battersea). Portretiştii elveţieni din sec. 19 pictau în această tehnică (fr. *émail peint*, it. *smalto dipinto*, germ. *Maleremail, Malerschmelz*, engl. *painted enamel); ~* **satinat**, procedeu constînd în folosirea unui smalţ care are strălucirea mătăsii (satin) pentru acoperirea casetelor şi obiectelor de podoabă de dimensiuni mici. Foarte răspîndit în sec. 18 în Franţa, Anglia şi Germania (fr. *émail satiné*, it. *smalto rasato*, germ. *Satinschmelz*, engl. *satin-like enamel); ~* **transilvănean**, denumire folosită către mijlocul sec. 16 pentru o tehnică specială de emailare practicată de meşterii din Transilvania (Braşov, Sibiu, Mediaş etc.) pentru decorarea pieselor de cult şi de artă decorativă, constînd în aplicarea pe placa de metal a unui fir de argint pentru a forma compartimente în care se toarnă pulbere de smalţ de diferite culori. Motivele cele mai frecvente sînt cele florale, inspirate din stilurile orientale şi occidentale din Renaşterea tîrzie şi barocul timpuriu (fr. *émail transylvain*, it. *smalto di Transilvania*, germ. *Siebenbürger Schmelz*, engl. *Transylvanian enamel).* V.D.

EMAILA, A ~ A împodobi piese de metal cu ornamente din email de diferite culori, după diverse procedee. Originară din Asia, această tehnică a trecut din India în Egipt şi a cunoscut o epocă de mare înflorire în arta bizantină, iar în sec. 16, în cea italiană şi franceză; a fost practicată curent în sec. 18-19 în Franţa, în Anglia şi în Rusia. Sin. *a smălţui*, (fr. *émailler*, it. *smaltare*, germ. *Glasieren*, engl. *to enamel).* V.D.

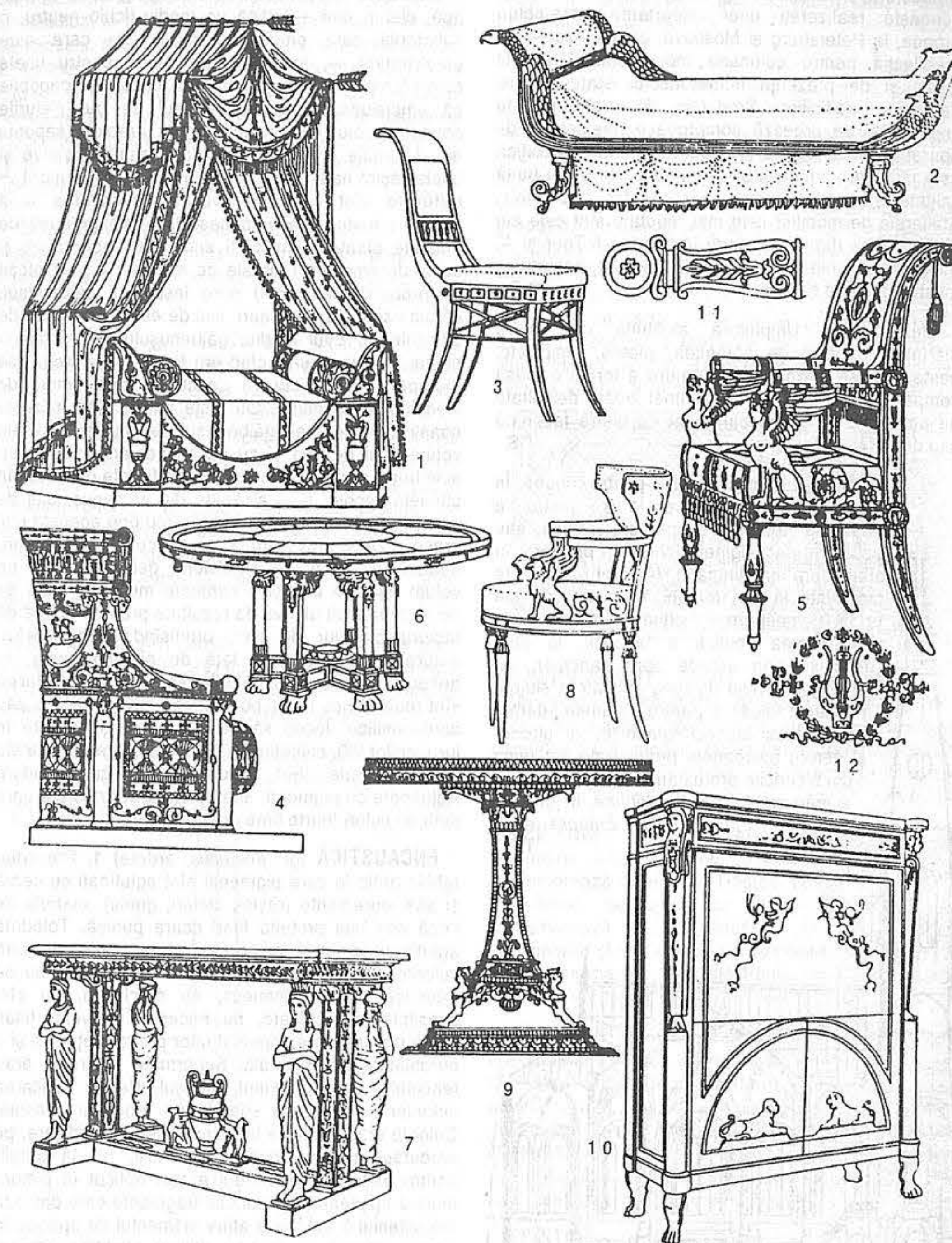
EMAILARE → **agatizare**

EMAILOR Artist care execută lucrări în tehnica emailului. Sin. *smălţuitor* (fr. *émailleur*, it. *smaltatore*, germ. *Schmelzarbeiter*, engl. *enameller).* V.D.

EMPATIE (gr. *en-pathos*, simţire dinăuntru) În arta plastică, proces psihic prin care privitorul aflat în faţa unei opere se transpune, intuitiv, în intenţia, demersul, semnificaţiile creării ei. Lansat şi teoretizat, în înţelesul lui actual de esteticianul şi criticul german Wilhelm Worringer (1881-1965), conceptul de **e.** este de esenţă romantică, prezent fiind la finele sec. 18 în gîndirea lui Herder, şi apoi preluat de şcoala estetică germană de la sfîrşitul sec. 19. Teoria rolului **e.** în înţelegerea operei de artă este complementara teoriei vizualităţii pure şi acordă un loc de seamă substanţei ideatice şi mai ales emoţionale a operei (fr. *empathie*, it. *intropatia*, germ. *Einfühlung*, engl. *empathy, feeling into).* A.P.

EMPIRE, STIL ~ Deşi atribuirea acestui stil domniei lui Napoleon I (1804-1815) a devenit un loc comun, cercetările moderne tind să evalueze **E.** ca acoperind — în extensiunea sa istorică — ultimii ani ai sec. 18 şi primul sfert al sec. 19, deci înglobînd stilurile Directoire (1795-1799), Consulat (1799-1804), **E.** (1804-1815) şi Restauraţia, la începuturile sale, şi reprezentînd o singură evoluţie a neoclasicismului european. Arhitectura este dominată de modelul templului, iar cartea lui Percier şi Fontaine, arhitecţii favoriţi ai împăratului, *Recueil de décorations intérieures*, va fi adoptată de toţi ceilalţi artişti ai epocii. Decoraţia interioară este dominată de modelele arhitectonice, de ordonanţele de pilaştri şi coloane, de diviziunea simetrică în panouri a pereţilor, uneori ritmaţi de oglinzi şi adesea acoperiţi cu ţesături sau tapete *en grisaille.* Repertoriile ornamentale corespund succesiv gustului zilei: sub Directorat este reluat stilul etrusc şi arabescul pompeian; Consulatul adoptă temele egiptene (sfinxul, obeliscul, hieroglifele); **E.** va instaura supremaţia antichităţilor romane şi a Renaşterii: coloane, cariatide, ghirlande, lire, groteşti, stele, la care se vor adăuga, mai tîrziu, motive de inspiraţie goticizantă, turceşti sau chineze. Rigoarea liniilor, volumele limpezi, inspirate de modelele arhitecturii, caracterizează producţia de mobilier a epocii. Comoda, secreterul, consola păstrează structurile tradiţionale, dar stilul cunoaşte noi apariţii sau reeditări de modele mai vechi: *psyché*-ul cu oglindă, *coiffeuse*-ele cu sau fără oglindă, atenienele cu trei picioare, masa de lucru pentru salon *(métier à broder)*, mesele de noapte *(somno)*, canapelele *méridienne*, cu trei spătare inegale. Patul va fi de acum înainte amplasat la perete, fie că este *à l'antique, en bateau*, cu montanţi verticali sau *à l'impériale* cu estradă, colonete şi baldachin cu perdele. Lemnul de acaju primează, iar marmura, bronzul, porfirul, pietrele dure, elementele aurite se regăsesc în decorul mobilierului **E.** Dominantele cromatice ale interiorului, la început luminoase, vor folosi, la apogeul **s.E.**, combinaţii susţinute de roşu purpuriu, galben auriu, verde antic, albastru închis. Producţia de tapiserii este destul de redusă, cîteva piese, lucrate la Gobelins, răspunzînd comenzilor regimului, dar manufacturile de Savonnerie vor produce numeroase covoare decorate în gustul **E.** Răspîndirea şi prestigiul **s.E.** vor fi mari în epocă, influenţînd practic întreaga Europă, pînă în Rusia unde elementele date vor fi sintetizate într-o manieră proprie (fr. *style Empire). V.* şi **stil Directoire, stil Retour d'Egypte** C.D.

EMPIRE RUS, STIL ~ Ceea ce corespunde acestui termen în istoria artelor decorative europene este stilul creat sub domnia lui Alexandru I (1808-1825), puternic influenţat atît de remanenţele neoclasicismului rus de la sfîrşitul sec. 18, cît şi de prestigiul stilului Empire, din Franţa vremii.

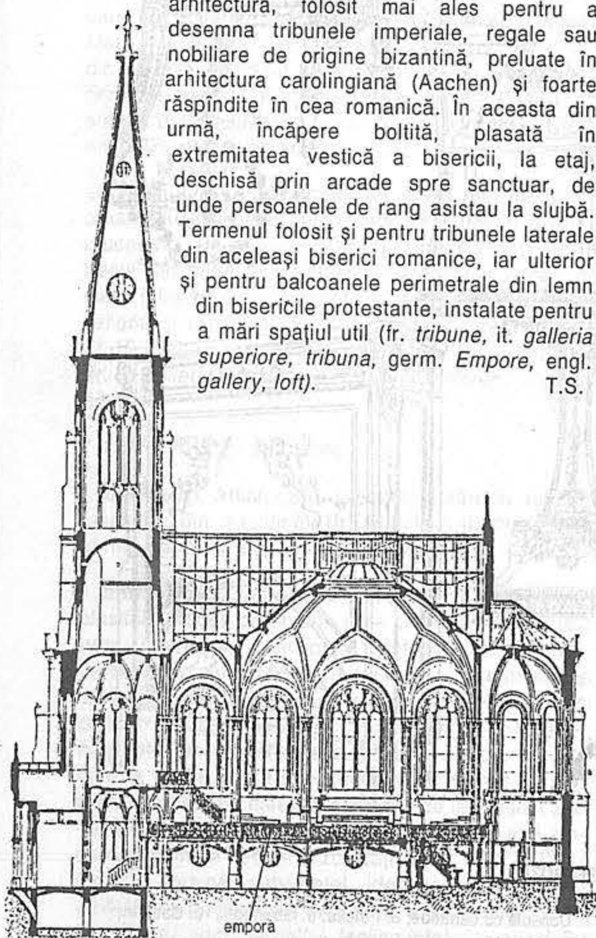
Stilul EMPIRE

1. Pat cu baldachin; 2. Pat; 3. Scaun; 4-5. Fotoliu; 6. Masă; 7. Consolă cu cariatide; 8. Fotoliu; 9. Gheridon; 10. Cabinet; 11-12 Ornamente specifice

Arhitectura, dominată de lecţia lui N.Ledoux, cunoaşte realizarea unor importante ansambluri urbane, la Petersburg şi Moscova, caracterizate prin predilecţia pentru colonade monumentale de stil clasic şi de prezenţa numeroaselor statui pentru decorarea edificiilor. Producţia de mobilier este importantă: se creează somptuoase ansambluri de aparat şi piese pentru interioarele private; specifică este utilizarea lemnului şi a furnirului de foarte bună calitate şi rara folosire a bronzurilor decorative. Atelierele de mobilier cele mai reputate sînt cele ale lui H.Gambs (furnizorul curţii imperiale) A.Tour şi A. Pick. Materialele cele mai folosite sînt acajuul şi mesteacănul de Karelia. C.D.

EMPLECTON Umplutură alcătuită din piatră sfărîmată, cioburi de cărămidă, pietriş, nisip etc. peste care se toarnă mortar pentru a forma o masă compactă care devine nucleul unei zidării delimitate pe ambele părţi de un parament de piatră fasonată sau de cărămidă. T.S.

EMPORĂ Termen generic pentru tribună. În arhitectură, folosit mai ales pentru a desemna tribunele imperiale, regale sau nobiliare de origine bizantină, preluate în arhitectura carolingiană (Aachen) şi foarte răspîndite în cea romanică. În aceasta din urmă, încăpere boltită, plasată în extremitatea vestică a bisericii, la etaj, deschisă prin arcade spre sanctuar, de unde persoanele de rang asistau la slujbă. Termenul folosit şi pentru tribunele laterale din aceleaşi biserici romanice, iar ulterior şi pentru balcoanele perimetrale din lemn din bisericile protestante, instalate pentru a mări spaţiul util (fr. *tribune*, it. *galleria superiore, tribuna*, germ. *Empore*, engl. *gallery, loft)*. T.S.

EMULSIE (fr.) Amestec fizic compus, de obicei, din apă, clei şi ulei — adică un mediu lichid neutru, o substanţă care emulsionează şi alta care este emulsionată —, folosit ca aglutinant pentru unele culori tempera. Cele mai folosite substanţe capabile să emulsioneze sînt: gălbenuşul de ou, cleiurile animale, cleiul de cazeină, guma arabică, săpunul etc. Materiile emulsionabile sînt uleiurile sicative şi unele răşini naturale dizolvate în esenţe (verniuri). ~ **naturale** sînt cele mai vechi: antichitatea ne-a transmis texte care pomenesc lichidele produse de anumite plante, cum ar fi sucul de *euphorbium* şi sucul de smochin („laptele de smochin"). Mai folosit (şi probabil mai vechi) pare însă a fi gălbenuşul, căruia i se adăuga, uneori, suc de *euphorbium* sau de smochin. În Evul Mediu, gălbenuşului i se adăuga numai apă, iar atunci cînd era folosit oul întreg, i se încorpora sucul cîtorva „aşchiuţe de ramuri de smochin" (C.Cennini). Oul este folosit pînă în zilele noastre. În general, gălbenuşul se amestecă cu un volum egal de apă şi cu un conservant (puţin oţet, acid boric, acid salicilic etc.); ~ **artificiale** datează din ultimele secole, fiind alcătuite din gălbenuş, ulei de pictură şi, cîteodată, verni, devenind prin aceasta mai grase. După o regulă cunoscută de pictori, gălbenuşul nu poate emulsiona decît cel mult un volum egal de ulei şi o cantitate mult mai mică de verni; prea mult ulei va da rezultate prea apropiate de factura culorilor de ulei, brunisînd. (Proporţia e. naturale sau artificiale faţă de pigmenţi este, în general, 1/1. Diluantul culorilor este apa.) ~ **moderne** sînt realizate cu răşini polimerice acrilice, vinilice sau acrilo-vinilice. Încep să fie cunoscute şi folosite în jurul anilor '50, calităţile lor părînd a egala pe cele ale e. tradiţionale. Pot fi utilizate şi ca grunduri. Aglutinate cu pigmenţi, aceste e. au dat naştere unor serii de culori foarte bine primite de artişti. L.L.

ENCAUSTICĂ (gr. *enkausis*, ardere) **1.** Procedeu tehnic antic în care pigmenţii sînt aglutinaţi cu ceară şi alte ingrediente (răşini, cleiuri, gume), materia de bază cea mai preţuită fiind ceara punică. Totodată aglutinant şi strat protector, ceara punică asigură culorilor calităţi neobişnuite: sînt translucide, nu se întunecă, nu îngălbenesc, nu cracleazã, nu sînt sensibile la umiditate, nu necesită un verni final; pasta picturală are aspectul unor pietre preţioase şi o durabilitate excepţională. Suporturile pentru e. erau tencuiala, piatra, lemnul, fildeşul. Pentru aplicarea culorilor se foloseau spatule de bronz şi pensule. Culorile erau încălzite la început pentru fluidizare, pe parcursul lucrului, pentru îmbinare, iar la sfîrşit, pentru lustruire. Procedeul a fost aplicat în pictura murală egipteană (se cunosc fragmente care datează din mileniul 3 î.H.) şi a atins momentul de apogeu în pictura greacă, unde l-au utilizat pictori celebri ai antichităţii (Zeuxis, Apelles, Pausias). Astăzi se mai păstrează puţine opere lucrate în e., dintre care se detaşează portretele funerare tîrzii de la Fayum (sec. 1-4), pictate pe panouri de lemn. Procedeul antic, în care se lucra la cald (uneori şi la rece), a fost preluat şi modificat în Bizanţ, apoi s-a pierdut. Pictura în care se folosesc astăzi culori de ceară nu este veritabila e. **2.** Metodă antică de acoperire cu un strat subţire de ceară a statuilor. *V.* **ganosis. 3.** Preparat contemporan folosit pentru protejarea şi lustruirea mobilelor, parchetelor etc. (fr. *encaustique*, it. *encaustico*, germ. *Enkaustik, Wachsmalerei*, engl. *encaustic, painting with wax-colours)*. L.L.

ENDONARTEX În arhitectura bizantină, spaţiu îngust plasat între naos şi pronaosul propriu-zis (nartex) sau între acesta din urmă şi pridvor (exonartex). T.S.

ENGOLPION (gr.) **1.** În aria bizantină, cruce pectorală (mai rar, medalion) din metal preţios sau comun, alcătuită din două valve identice, închizînd între ele relicve. Ambele feţe sînt decorate în relief cu imaginea Răstignirii şi respectiv cu cea a Maicii Domnului, mai rar cu chipul unui sfînt. **2.** Unul dintre însemnele demnităţii episcopale la ierarhii ortodocşi, constînd dintr-un medalion din metal preţios, cu partea centrală avînd funcţie de relicvar, acoperită cu o imagine sacră, de regulă cea a Maicii Domnului (fr. *encolpion*, it. *encolpio*, germ. *Enkolpion*, engl. *pectoral cross)*. T.S.

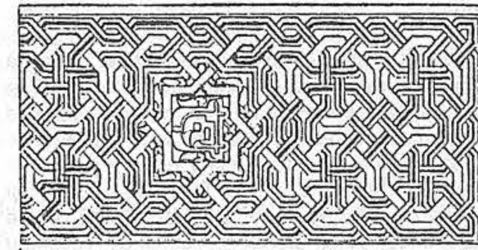
ENGRÊLURE (fr.) Bandă îngustă din fire de pasmanterie sau din dantelă, cu dinţişori, care întăreşte marginea unei ţesături (fr. *engrêlure*, it. *trinetta*, germ. *Klöppelei, Spitzenborte*, engl. *purl)*. V.D.

ENTASIS Curbare convexă foarte uşoară a fusului unei coloane clasice în zona mediană pentru a compensa deformarea optică. I.C.

ENTRE-DEUX 1. Broderie sau dantelă îngustă, cu marginile drepte, care se fixează între două porţiuni de ţesătură. **2.** Consolă sau dulăpior aşezat pe un panou între două deschideri. **3.** Bule care se formează în sticlă, în timpul prelucrării (fr. *entre-deux*, it. *tramezzo*, germ. *Zwischensatz*, engl. *insertion of lace, inlet)*. V.D.

ENTRELACS (fr.) Motiv decorativ, pictat sau sculptat, alcătuit din linii curbe sau frînte care se întretaie. Fiecare stil arhitectonic are o formă caracteristică de e. Cunoscut de popoarele extrem-orientale şi arabe, e. a fost frecvent utilizat în antichitate, în epoca romanică şi în Renaştere. Diferite varietăţi: ~ **împletite**, ~ **gen panglică**, ~ **à la grecque**. De asemenea, e. este foarte frecvent în miniaturile din manuscrisele irlandeze din sec. 10, apoi şi din restul Europei, utilizat mai ales în frontispicii şi chenare, ca şi în ferecături şi în decorul legăturilor de carte (fr. *entrelacs*, it. *intrecci, intrecciatura, sculture a intreccio*, germ. *Verschlingung, Geflechtsornamentik, Bandelwerk*, engl. *interlacings, twining, knotwork, plaitwork)*. V.D.

ENVIRONMENT (engl.) Alcătuire spaţială a ambientului *(environment)*, artistul folosind în acest scop materialele cele mai diverse (apă, lumină, pămînt etc.) şi mediile (televiziune, radio) care pot stîrni atenţia privitorului (Rosenquist, Beuys, Oldenburg, Vostell). M.P.

EPIFANIE (gr. *epifaneia*, arătare, apariţie) Denumire dată sărbătorii bisericeşti în care se comemorează Botezul lui Hristos, ocazie cu care s-a manifestat pentru prima dată Sf.Treime. Se comemorează la 6 ianuarie. În vechime se comemorau şi alte arătări ale dumnezeirii, ca de pildă Închinarea magilor. Această tradiţie este păstrată de Biserica Apuseană. T.S.

EPISCOPIE În sistemul organizatoric al bisericilor creştine, instituţia cu cel mai înalt rang canonic, condusă de un episcop, persoană care, prin consacrare, se consideră că devine urmaş al apostolilor. Jurisdicţia e. este teritorială, în funcţie de diferitele culte, în subordinea ei aflîndu-se forme organizatorice diverse. Sediile e. se află în oraşe şi sînt marcate cu prezenţa obligatorie a unei catedrale. T.S.

EPISTIL → **arhitravă**

EPITAF (gr.) **1.** Broderie liturgică ortodoxă, de mari dimensiuni, înrudită din punct de vedere iconografic şi simbolic cu aerul. Pe ea este figurată scena Plîngerii lui Hristos: acesta, mort, este întins pe o

lespede roşie, fiind vegheat de îngeri cu ripide, iar cel mai adesea şi de Maria, Ioan Botezătorul şi Maria Magdalena (**e.** de la Mînăstirea Cozia, 1394; **e.** de la Dobrovăţ, 1504). Se foloseşte la ceremoniile din vinerea şi sîmbăta Patimilor (fr. *épitaphios*, it. *epitaffio*, germ. *Beweinungstuch, Grabdecke*, engl. *shroud)*. **2.** În goticul tîrziu, în Renaştere şi în baroc, în ţările catolice şi protestante, tip de tablou votiv cu rol funerar, individual sau de familie. Are fie forma unui panou independent, în care defunctul singur, ori cu membrii familiei, apare reprezentat la picioarele unui sfînt — în zonele catolice —, fie pe un fundal de peisaj sau pur decorativ. În sec. 17-18, în Transilvania, forma comună de **e.** este reprezentată de mici altare cu colonete şi fronton, pe panoul cărora sînt menţionate numele defunctului (ori cele ale membrilor familiei sale), funcţia şi anii de viaţă (fr. *épitaphe*, it. *epitaffio*, germ. *Grabinschrift*, engl. *epitaph)*. T.S.

EPITRAHIL (gr.) Piesă vestimentară liturgică ortodoxă, alcătuită dintr-o bucată de stofă, lungă şi îngustă, purtată de preot în jurul gîtului şi atîrnînd peste piept, ca însemn al funcţiei sacerdotale. Cele mai preţioase sînt brodate pe mătase, cu fir şi aplicaţii de perle. Broderia este fie figurativă (scene şi personaje din Noul Testament), fie decorativă. Unele poartă şi imaginea donatorilor (cel dăruit de Alexandru cel Bun şi Doamna Marina, 1429; cel cu portretele lui Ştefan cel Mare şi Alexandru, 1494, cel dăruit Mînăstirii Bistriţa, Vîlcea, de Barbu Craiovescu şi soţia sa Negoslava, 1519). În cultul catolic, sin. *stola* (fr. *étole*, it. *stola*, germ. *Stola*, engl. *stole)*. T.S.

ERKER Termen german, fără echivalent exact în alte limbi (sinonim, în parte, cu bow window şi tradus, uneori, în româneşte prin „burduf" sau „fereastră cu burduf"). În arhitectura gotică din Germania, Europa Centrală şi Ţările de Jos, rezalit la nivelul etajului unei construcţii — reprezentînd continuarea spaţiului interior al unei încăperi importante —, cu o fereastră mare frontală, terminat la partea inferioară în consolă, încununat uneori de un fleuron sau de un fronton. Ca funcţie şi parţial ca formă, sin. în arhitectura orientală cu *sacnasiu*. *V.* şi **bovindou** T.S.

ERMINIE (gr. *erminea*, manual, îndreptar) Denumirea sub care sînt cunoscute cărţile de pictură religioasă răsăritene, care cuprind două părţi distincte: îndrumări tehnice pentru pictură murală şi de icoane şi indicaţii precise de iconografie, atît privitoare la compoziţii, cît şi la modalitatea practică de a realiza diferitele personaje (aspect fiziognomic, vestimentaţie). Cea mai cunoscută **e.** este cea transmisă de Dionisie din Furna, care în manuscrisul din 1729-1733 a consemnat tradiţia bizantină şi postbizantină păstrată la Muntele Athos, unde era călugăr. T.S.

ESCARPĂ În arhitectura defensivă, taluz al şanţului orientat către spaţiul interior al unei fortificaţii (fr. *escarpe*, it. *scarpa*, germ. *innere Grabenböschung*, engl. *scarp)*. *V.* şi **contraescarpă** T.S.

ESCATOLOGICE, TEME ~ Teme iconografice ilustrînd credinţa cu privire la sfîrşitul omului şi la viaţa de apoi. În iconografia creştină, cele mai importante sînt: *Judecata de Apoi, Arhanghelul Mihail cîntărind sufletele* etc. T.S.

ESENŢE Produse lichide obţinute prin distilare, care posedă calităţi indispensabile muncii pictorului: fluiditate, lipsă de culoare proprie, volatilitate, putere de penetraţie; la acestea se adaugă proprietăţile sicativante ale unora şi capacitatea de a crea soluţii. Ca atare, fluidizează culorile fără a le afecta cromatic sau chimic, le cresc aderenţa şi sicativitatea, iar după un anumit număr de ore se volatilizează. Sînt astfel vehicule ideale pentru culorile de ulei, perfecţionarea şi răspîndirea picturii în ulei fiind nemijlocit legată de utilizarea lor. Datorită capacităţii de a dizolva răşinile şi de a alungi uleiurile, **e.** sînt folosite la prepararea verniurilor şi la aglutinarea culorilor de ulei, intră în mediumurile picturii, în diluanţii pastelor, fac parte dintre solvenţii restauratorilor. Sînt de origine vegetală sau minerală: ~ **vegetale** se obţin fie din secreţii răşinoase naturale (**e.** de terebentină), fie din plante (**e.** de levănţică, de rozmarin etc.). Au cîteva defecte: în contact prelungit cu aerul se îngălbenesc şi tind să se retransforme parţial în răşină (se îngroaşă, fac mici cheaguri răşinoase, lasă un mic reziduu brun vîscos pe fundul recipientului, care se usucă foarte greu). Folosite abuziv slăbesc pasta picturală, iar dacă nu sînt proaspete o îngălbenesc şi o întunecă; ~ **minerale** utilizate în pictură derivă din petrol. Sînt mai penetrante ca cele vegetale, păstrîndu-şi transparenţa şi fluiditatea. Indiferent de natura **e.**, înaintea folosirii pictorii le testează sumar, pe o hîrtie albă, curată: după 24 de ore trebuie să dispară fără nici o urmă. Principalele **e.** folosite în pictură provin din levănţică, petrol şi terebentină; ~ **de lavandă** este de două feluri: **e.** *de aspic*, extrasă dintr-o varietate superioară de levănţică *(lavendula spica)*, preţuită de vechii maeştri; este mai puţin volatilă decît **e.** de terebentină, creînd paste ceva mai grase; **e.** *de lavandă comună*, extrasă din levănţica obişnuită, semivolatilă (astăzi a fost abandonată); ~ **de petrol**, se obţine prin distilarea petrolului brut. Complet incoloră, foarte fluidă, are un miros specific temperat, este volatilă (dar nu în mod exagerat, astfel că nu usucă brusc culorile) şi foarte penetrantă; în contact cu aerul nu-şi schimbă compoziţia, aidoma **e.** vegetale, şi, îmbuteliată, se poate conserva un timp îndelungat. Este utilizată curent în pictură, ca diluant al culorilor sau pentru alte scopuri. Introdusă în verni într-o doză exagerată îl precipită. Într-o formă probabil mai puţin pură, petrolul a fost folosit de Rubens, este prezent în erminiile bizantine *(v.* **neft)**, dar purificat, se foloseşte mai ales în sec. 20. ~ **de terebentină** este cunoscută din antichitate, dar s-a folosit în pictura de ulei abia din sec. 15. Este un solvent obţinut prin dubla distilare a balsamurilor scurse din scoarţa unor arbori din familia terebinthaceelor şi coniferelor, ori extras din lemnul şi conurile acestora. (Din prima distilare a balsamului rezultă uleiul de terebentină care, supus unei noi distilări, produce **e.**). Uşor de recunoscut după mirosul ei specific, este considerată diluantul tipic al pictorilor. Pentru a-i întîrzia învechirea se fereşte de contactul cu aerul, în sticluţe pline, bine închise. În erminii poartă nume diverse: *anomi* (var. *anoni), apă grasă, spighinariu* (sau *spigonariu), terpentin, trimentin, unt de terpentin* (sau *de tramentin)* etc. L.L.

ESPLANADĂ Spaţiu puţin înălţat de la nivelul solului, la care se accede prin cîteva trepte, pavat, mărginit de un portic sau de balustrade, menit să pună în valoare faţada principală ori întregul volum construit al unui edificiu, sau să constituie locul din care poate fi admirat un peisaj (fr. *esplanade*, it. *piazzale, spianata*, germ. *Vorplatz*, engl. *esplanade)*. T.S.

ESTOMPĂ (fr.) Instrument tradiţional cu ajutorul căruia pot fi realizate pasajele fine, degradeurile, în lucrări executate în cărbune, în creion sau în pastel. Este vorba despre un mic sul, rulat strîns şi ascuţit, oarecum ca un creion, confecţionat din hîrtie (sugativă), din piele de căprioară, din pînză, sau dintr-un alt material moale (fr. *estompe*, it. *sfumino*, germ. *Wischer*, engl. *stump)*. L.L.

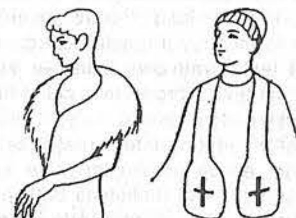
ESTRADĂ Platformă din lemn, înălţată faţă de nivelul pardoselii unei încăperi, pe care se aşază o mobilă, masa în Evul Mediu, tronul sau patul în locuinţele princiare din sec. 17-18. Orice planşeu parţial ridicat deasupra planşeului camerei, mobil sau fix, provizoriu sau permanent (fr. *estrade*, it. *palco*, germ. *Estrade, Podest*, engl. *estrade, low platform)*. C.R. şi A.N.

EŞOPĂ Instrument format dintr-o bară cilindrică de oţel prevăzută la un capăt cu un mîner, iar la celălalt, prin tăierea în unghi, cu un vîrf în formă de elipsă. **E.** este folosită în gravura pe metal pentru liniile mai groase, dar mai puţin adînci decît cele obţinute cu acul sau alte tipuri de dăltiţe (fr. *échoppe*, it. *ciappola, scarpello*, germ. *Echoppe*, engl. *scorper)* . *V.* şi **dăltiţă** H.M.

ETAJ În construcţiile cu mai multe caturi (nivele), fiecare dintre cele ridicate deasupra celui aflat la nivelul de călcare al străzii sau puţin supraînălţat faţă de acesta (5—6 trepte) (fr. *étage*, it. *piano*, germ. *Geschoss, Stock, Stockwerk*, engl. *floor, storey, story)*. În unele ţări, se acordă o importanţă sporită primului **e.**, cel aflat deasupra parterului sau al mezaninului, aici aflîndu-se încăperile sau apartamentele cele mai elegante; nu are o denumire specială în limba română (fr. *étage noble*, it. *piano nobile*, germ. *Beletage*, engl. *main floor)*. T.S.

ETAJERĂ Mobilă din rafturi etajate, adosată sau suspendată pe perete, folosită pentru cărţi, vase, obiecte decorative etc., din lemn simplu sau sculptat, lăcuit etc., de dimensiuni şi forme variabile, după stil (fr. *étagère*, it. *armadio a suspensione, scaffaletto*, germ. *Gestell*, engl. *set of shelves, hanging cabinet)*. *V.* şi **bufet, dressoir, credenţă** C.R.

ETOLĂ 1. În costumul liturgic catolic, fîşie de stofă de lînă sau din mătase purtată pe umeri, de preoţi; *v.* şi **epitrahil. 2.** Eşarfă lată de blană purtată pe umeri de femei, la începutul sec. 20 (fr. *étole*, it. *stola*, germ. *Stola*, engl. *stole)*. A.N.

ETRURIA Manufactură engleză de ceramică, situată în apropierea oraşului Burslem, întemeiată în 1766-1768 de renumitul ceramist Josiah Wedgwood (1730-1795) în asociere cu un negustor din Liverpool, Thomas Bentley. Concentrînd un mare număr de lucrători, **E.** capătă proporţiile unui adevărat mic oraş. Aici se produc piese de calitate remarcabilă din materiale noi, create de Wedgwood, ca acea gresie neagră denumită de artist bazalt, din care se realizează vase de tipul celor etrusce şi greceşti, decorate cu figuri pictate în roşu, sau jasperware, o gresie extrem de dură de culoare albastră, din care se confecţionează piese cu medalioane în relief, în genul cameelor antice şi cu decor alb, liliachiu, galben, verde sau negru. Se execută şi piese de ceramică cu suprafaţa marmorată sau care imită pietrele semipreţioase (de ex. agatul). Jardinierele, vasele, serviciile de masă, de ceai şi de cafea realizate de manufactura **E.** se remarcă prin forme de o nobilă simplitate. Datorită faimei pe care o cunosc

creațiile lui Josiah Wedgwood, stilul său este imitat și de alți ceramiști englezi, care activează în diferite manufacturi. După moartea artistului, **E.** trece printr-o perioadă de declin. În prima decadă a sec. 19, decorul se îmbogățește cu motive chinezești florale (crizanteme pictate în culori de email pe bazalt negru); către mijlocul sec. 19, se execută o serie de busturi în bazalt negru și se reproduc modelele anterioare în jasperware. Un nou avînt este înregistrat după al doilea război mondial. În prezent, manufactura instalată la Barlaston lîngă Stoke, lucrează în stil modern. La Muzeul Național de Artă din București și la Castelul Peleș din Sinaia se află opere valoroase provenite din această manufactură. Marcă: numele Josiah Wedgwood, uneori asociat cu acela al lui Thomas Bentley. V.D.

EȚUIRE În litografie, pregătirea pietrei cu soluții acide (de obicei acid acetic diluat) înainte de încerneluirea desenului în vederea imprimării (fr. *morsure*, it. *morso*, germ. *Ätzen*, engl. *biting).* A.P.

EUHARISTIE Una dintre cele șapte taine (sacramente) ale creștinismului, instituită de Hristos la Cina cea de Taină, prin care darurile (pîinea și vinul) sînt transformate în trupul și sîngele lui Hristos, prin invocarea dumnezeirii de către preot. Sin. *Împărtășanie.* T.S.

EVANGHELIAR Parte a Bibliei (Noul Testament), care cuprinde cele patru Evanghelii canonice, după Matei, Marcu, Luca și Ioan. Cărțile de cult care le cuprind conțin la început și tabelele de concordanță. Avînd la bază textul traducerii latine — *Vulgata* —, ele conțin și două texte introductive, cel al Sf. Ieronim (traducătorul) și o scrisoare a episcopului Ciprian. Atît manuscrisele (adesea foarte prețioase, păstrate cu începere din epoca carolingiană, de ex. *Codex Aureus* de la Lorsch — în Biblioteca Bathyaneum din Alba Iulia, o parte), cît și exemplarele tipărite conțin și portretul respectivului autor al textului, la începutul acestuia (fr. *évangéliaire*, it. *evangeliario*, germ. *Evangeliar*, engl. *evangeliary).* T.S.

EVANGHELIST Fiecare dintre cei patru autori cărora li se atribuie Evangheliile canonice care formează partea principală a Noului Testament. Sînt reprezentați ca bărbați maturi, înveșmîntați în costume antice, cel mai adesea șezînd la masa de scris, însoțiți sau nu de cîte un simbol propriu: Matei, înger; Marcu, leu; Luca, taur; Ioan, vultur. Imaginile lor decorează cei patru pandantivi aflați la baza cupolelor bisericilor bizantine și de tradiție bizantină, Evangheliarele și Evanghelistarele etc. (fr. *évangéliste*, it. *evangelista*, germ. *Evangelist*, engl. *evangelist, gospel-writer).* T.S.

EVANGHELISTAR Carte liturgică care reprezintă o culegere de texte preluate din cele patru Evanghelii, ordonate în funcție de duminicile de peste an și de sărbătorile mobile legate de ciclul pascal. Excerptele din fiecare Evanghelie sînt precedate de portretul respectivului evanghelist, iar unele exemplare sînt și ilustrate în cadrul textului (fr. *evangelistaire*, it. *evangelistario*, germ. *Perikopenbuch*, engl. *evangelistary, liturgical Gospels).* T.S.

EVANTAI (fr.) Ecran rigid și ușor, cu mîner, pentru făcut vînt prin agitare, folosit din cele mai vechi timpuri în regiunile calde. Privit în antichitate ca însemn al demnității, ca și umbrela, de formă rotunjită sau semicirculară, neted sau plisat, **e.** era executat din frunze, pene, țesături, fildeș etc., iar în Extremul Orient din hîrtie, pergament sau mătase, decorate cu picturi, ce se ridicau adesea la valoarea unei opere de artă. Pătruns în Europa, o dată cu influențele orientale, **e.** a fost la modă mai ales din sec. 16, cînd a apărut **e.** pliat. În sec. 17-19, **e.** era ornamentat cu picturi, dantele, bijuterii. În sec. 20, numeroși artiști au executat acuarele și guașe valoroase pentru **e.** (fr. *éventail*, it. *ventaglio*, germ. *Fächer, Luftwedel*, engl. *fan).* A.N.

EXAMENUL ȘTIINȚIFIC AL OPERELOR Ansamblu metodic de analize la care sînt supuse operele de artă în scopul studiului, al conservării și restaurării. Preocupări pentru cercetarea operelor și sub aspectul lor *material* apar în cea de a doua jumătate a sec. 19, devenind apoi tot mai aprofundate, pentru ca în ultimele decenii să se producă o revoluție a mijloacelor de studiu; astăzi la analiza valorilor muzeale participă discipline cum sînt chimia, fizica, matematica, electronica, informatica, statistica. Studiul picturilor în ulei, de pildă, pune probleme dificile, întrucît materiile din care este alcătuit tabloul au un caracter eterogen: suportul (pînză, lemn, carton, metal etc.), pigmenții (materii organice sau minerale, naturale sau artificiale), aglutinantul (uleiuri sicative de origini variate), verniul final (rășini diverse, esențe etc.). Toate acestea fiind dispuse în straturi suprapuse, examenul lor pretinde procedee și tehnici specifice. Studiul unui tablou începe prin analiza suprafeței, făcută la un ecleraj natural sau artificial. Lumina tangențială sau razantă pune în evidență starea materiei picturale, deformările pînzei, „scriitura" pictorului; prin macrofotografie, cu o mărire de 5-10 ori, se adîncesc observațiile făcute, adăugîndu-li-se date care privesc rețelele de cracluri sau prezența unor repictări; datorită microfotografiei realizate cu un microscop care mărește pînă la 3000 de ori, se acumulează date în legătură cu modul de frecare al pigmenților, stadiul uzurii grundului, alte diverse alterări; iar fluorescența ultravioletă încheie studiul suprafeței tabloului. Pentru straturile profunde ale lucrării se apelează la razele infraroșii, care decelează elemente legate de natura unor culori, eventualele repictări sau modificări aduse, semnături dispărute sub verniuri, și chiar desenul inițial al autorului. Prin razele X se observă starea suportului și a cușei picturale, modificările compoziției inițiale etc. Prin extragerea unor minuscule fragmente de materie colorată, asupra cărora — după ce au fost înglobate într-o rășină poliesterică și secționate transversal — se fac analize stratigrafice la un microscop ce le mărește între 100-200 ori, se relevă numărul și grosimea cușelor, verniurile intermediare, variațiile de aglutinare și repictările. Sînt efectuate diverse teste microchimice: acțiunea unui solvent sau reactiv, încălzirea, fixarea coloranților specifici etc. Pentru a se obține informații asupra moleculelor se recurge la spectrometria moleculară, care folosește tehnici ca spectrometria de absorbție infraroșie, microsonda Mole etc., cu ajutorul lor putînd fi studiați pigmenții, lianții, verniurile, ceara, polimerii sintetici etc. Pe de altă parte, cu ajutorul a două tehnici cromatografice — în fază lichidă și în fază gazoasă —, folosite în studiul eșantioanelor, sînt separate unele melanjuri, identificîndu-se diverșii pigmenți și lianți ce le compun. Studiul sculpturilor și al altor opere și obiecte de artă sau arheologie pune probleme complexe, dată fiind varietatea materialelor și a tehnicilor de lucru. Începîndu-se cu examenul suprafeței, făcut cu ajutorul unei lupe binoculare cu viziune stereoscopică, se recurge apoi la fluorescența în ultraviolete și la studierea cu ajutorul microscopului electronic cu baleiaj (care mărește pînă la 300 000 de ori), la reflectografia infraroșie și la emisiografie. Pentru studiul constituției interne a obiectului este folosită endoscopia, radioscopia și microscopia. Analizele se fac pe obiect — prin microfluorescența X sau spectrometria cu emisie în ultraviolete —, sau pe eșantioane, prin fluorescența X, spectrometrie, fotometria flamei, microsonda Castaing etc. Se mai operează analize structurale, mineralogice, ale compușilor organici, ale țesăturilor și coloranților etc., pentru care în ultimii ani au fost elaborate serii de tehnici specifice. L.L.

EXCUDIT Termen care însoțește, adeseori, numele editorului în partea de jos a unei gravuri; prescurtat **exc.** Figurează, pînă în sec. 19, pe gravurile al căror autor nu este identic cu cel care a desenat imaginea, acela plasînd, alături de nume, cuvîntul „invenit"; de asemenea, figurează pe gravurile de reproducere. A.P.

EXECUȚIE Termen care, în limbajul artiștilor, denumește etapa de lucru în care opera este concretizată în materialul specific, se împlinește și se finalizează. De obicei este precedată de o etapă de concepere, de clarificare a ideii, care este însoțită de schițe, de studii preliminare ori de proiecte. Există artiști care trec direct la **e.** operei, bazați pe o îndelungă experiență profesională. În anumite tehnici artistice antamarea directă nu este posibilă (de ex. în marile compoziții murale lucrate în mozaic sau frescă, în tapiserie etc.). Durata **e.** unei opere variază de la o artă la alta, de la un procedeu tehnic la altul, de la un artist la altul. **E.** tabloului pictat în ulei urmează aceleași faze: se poate desfășura într-o singură repriză de lucru (*v.* **alla prima**) sau în mai multe (tabloul depășește faza de eboșă și se împlinește prin reluări succesive). Mărimea lucrării, subiectul, numărul mare de personaje, modificările de viziune și noile soluții ivite pe parcurs, eventualele incidente de natură tehnică, erorile etc. sînt tot atîția factori care prelungesc travaliul artistic. Sînt indispensabile, într-o astfel de **e.** prelungită, cunoașterea rezultatelor expresive ale suprapunerilor și respectarea regulii „gras pe slab". Reluările făcute pe straturi prea puțin uscate, pauzele prea mari, neînsoțite de precauțiile tehnice necesare (degresarea suprafeței pictate, cu alcool etc. și peliculizarea cu verni de retuș), provoacă matizări, întunecări, cracluri, desprinderi etc. Vernisarea finală se face numai peste culorile uscate în profunzime (după un an, sau minimum șase luni, de la „ultima pensulă"). L.L.

EXEDRĂ **1.** Sală de formă semicirculară sau rectangulară, avînd rolul de spațiu de conversație în casa romană. **2.** În bazilicile paleocreștine, bancă circulară adosată absidei, la interior, construită din piatră sau cărămidă, flancînd scaunul episcopal aflat în ax. Era destinată clerului care asista la slujbe, sin. *sintron* (fr. *exèdre*, it. *esedra*, germ. *Exedra*, engl. *exedra). V.* și **domus, bazilică** I.C. și T.S.

EXEMPLAR În grafică, termen care desemnează imaginea obținută după fiecare imprimare pe suportul de hîrtie (mătase etc.) a unei gravuri (fr. *exemplaire*, it. *esemplare*, germ. *Exemplar*, engl. *copy);* ~ **de încercare** sînt primele **e.** care se fac, pentru stabilirea hîrtiei și cernelii optime. Dintre ele se alege **e.** definitiv, cu care tot tirajul trebuie să semene; ~ **de artist** este cel mai bun **e.** din tot tirajul și care primește numărul de ordine 1; ~ **cu valoare deosebită**, pînă la 6 în pointe-sèche și pînă la 10 în celelalte tehnici. *V.* și **mențiune, tiraj, semnătură, stadiu** A.P.

EXFOLIERE Dislocarea parțială sau totală a diverselor straturi din care este alcătuită o pictură. Pierzîndu-și adeziunea la suport sau la grund, stratul afectat se desprinde sub forma unor lamele ori solzi, care cad. **E.** reprezintă o degradare gravă. Restauratorii specializați fixează zonele exfoliate prin impregnări sau injectări cu adezivi adecvați procedeului tehnic în care este executată opera, urmate de presări locale (iar în cazul lacunelor, de chituiri) și de reintegrări. Se recomandă ca pînă la intrarea în atelierul de restaurare, picturile portabile care prezintă **e.** să fie ferite de lovituri și păstrate în poziție orizontală, într-o încăpere cu temperatura constantă, lipsită de umiditate și praf, luminată normal, dar fără să fie atinse de razele soarelui și departe de orice sursă directă de căldură (fr. *exfoliation*, it. *esfoliazione*, germ. *Abblätterung*, engl. *exfoliation).* L.L.

EX-LIBRIS (lat., din cărțile mele) Însemn de apartenență a unei cărți la o anume bibliotecă, particulară sau publică. Constă într-o gravură de

foarte mici dimensiuni, cuprinzînd o imagine, de obicei legată în vreun fel de preocupările posesorului sau de caracterul bibliotecii, precum şi de numele acelui posesor. **E.-l.** se lipeşte pe faţa interioară a copertei. Primele **e.-l.** au apărut în sec. 15, se presupune în Germania, o dată cu răspîndirea tiparului şi a primelor colecţii bibliofile. În sec. 16, întîlnim **e.-l.** în Anglia, Ţările de Jos, Franţa, Italia. Imagistica **e.-l.**, de obicei alegorică, emblematică, simbolică, a cunoscut o evoluţie stilistică înrudită cu cea a gravurii în lemn sau metal, însă cu unele particularităţi iconografice specifice, cum ar fi reprezentarea de biblioteci sau alte forme asociate ideii de studiu, ştiinţă, practicarea artelor. Printre autorii de **e.-l.** se află Dürer, Cranach, Holbein; în sec. 19, Chodowiecki, W.Morris, W.Crane, M.Liebermann, A.Welti, M.Slevogt, E.Orlik, W.Geiger. La începutul sec. 20, expresioniştii germani au reînnoit interesul pentru **e.-l.** În arta românească, în special gravorii contemporani au început să se preocupe de acest gen al gravurii. A.P.

EXONARTEX (gr.) **1.** În bisericile occidentale, spaţiu închis, boltit, care face trecerea dintre exterior şi biserica propriu-zisă. **2.** În bisericile ortodoxe, pridvor deschis sau închis (fr. *exonarthex*, it. *essonartece*, germ. *Aussennarthex, äussere Vorhalle*, engl. *exonarthex)*. T.S.

EXPOZIŢIE (lat.) Prezentare publică a operelor de artă, sau — în sens larg — a unor produse, imagini, obiecte etc., care pun în evidenţă specificul unei activităţi. Etalarea operelor sub privirea publicului datează din vremea civilizaţiei antice greceşti; în Roma veche lucrările de artă erau expuse sub anumite portaluri publice, iar, mai tîrziu, galeriile marilor seniori erau uneori accesibile celor interesaţi. Prima **e.** ca atare, cu caracter periodic, pare a se fi deschis la Paris, în anul 1667. (Patronată de Ludovic al XIV-lea, **e.** cuprindea operele membrilor Academiei regale de pictură şi sculptură; peste un secol **e.** vor fi numite *Saloane* după numele incintei-gazdă, marele salon pătrat al Luvrului.) **E.** de artă, pot fi organizate după criterii temporale sau de altă natură, putînd fi anuale, bienale, trienale, jubiliare sau retrospective, individuale, de grup (restrîns) sau colective, naţionale sau internaţionale etc. (fr. *exposition*, it. *esposizione, mostra d'arte*, germ. *Ausstellung, Kunstausstellung*, engl. *exhibition)*. L.L.

EXPRESIE ARTISTICĂ Ansamblul formelor prin care trăirile de orice fel, intelectuale, morale, emoţionale, sînt transpuse în sisteme de semne artistice specifice: cuvinte, gesturi, linii, culori, sunete. **E.a.** este inerentă însuşi actului de creaţie artistică, indiferent de epoca, stilul sau genul cărora le aparţine lucrarea. **E.a.** este o modalitate a limbajului în general şi nu trebuie confundată cu noţiunea de expresivitate, care cuprinde şi conotaţii calitative. A.P.

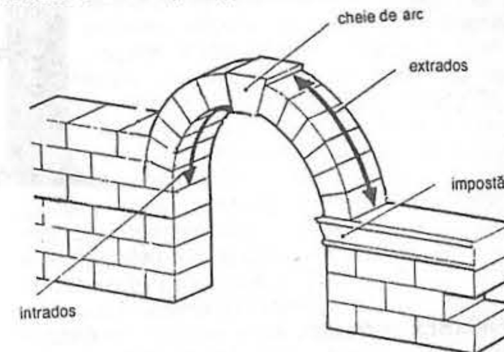
EXPRESIONISM Mişcare artistică, dar şi literară, teatrală şi cinematografică în Europa la începutul sec. 20, cu premise în unele curente artistice din sec.19: în simbolism, realism, Jugendstil, postimpresionism, la Van Gogh, Edvard Munch, James Ensor, Max Klinger, Lovis Corinth ş.a. Programul **e.** nu a însemnat, în primul rînd, o reformă a mijloacelor tradiţionale de limbaj din pictură, sculptură, grafică, ci, mai ales, o descătuşare a lor, atît în sensul potenţării dreptului la subiectivitatea maximă a formulărilor, cît şi în sensul accentului principal pus pe forţa expresivă a componentelor lor: culoare, linie, volume, concepţie compoziţională, de unde şi denumirea de **e.** Caracterele limbajului **e.** sînt fundamentate conceptual pe ideea rolului „energiei" biopsihice umane în univers, convertită pe plan artistic individual în „experienţă", în „trăirea" creatoare, de care se leagă ideea unei misiuni de ordin spiritual a artei şi artistului. Ideea s-a dezvoltat atît pe linia unei arte religioase (Emil Nolde, G.Rouault, Chr.Rohlfs), cît şi în opere cu substrat social (K.Kollwitz, Ernst Barlach). Sursa acestor concepte ale **e.** se află atît în gîndirea nietzscheană, cît şi în energetismul ştiinţific de la finele sec. 19. Prin **e.** aceleaşi concepte au pătruns şi în gîndirea artistică a altor curente de seamă de la începutul sec. 20: în orfism, cubism, futurism, chiar şi în constructivism şi abstracţionism. Majoritatea reprezentanţilor acestor curente au avut la începutul creaţiei lor o fază **e.**: astfel Braque, Derain, Paul Klee, Mondrian etc. **E.** s-a afirmat îndeosebi în ţările de limbă germană — dar nu numai — şi a cunoscut trei faze programatice: una pornind de la gruparea „Die Brücke" („Podul" — Dresda, 1905) cu dominanţa culorilor violente şi a unui desen angulos, trimiţînd la gravuri, la vechea grafică gotică; a doua fază, **e.** liric de la gruparea „Der Blaue Reiter" (München, 1911-1912), dominată de practica formelor în mişcare; a treia fază, la începutul anilor '20, predominant narativă, cu puternice tendinţe spre grotesc şi caricatură, fază de fapt postexpresionistă. Primei faze îi aparţin: E.L.Kirchner, Erich Heckel, K.Schmidt-Rottluff etc.; fazei a doua: W.Kandinsky, Franz Marc, August Macke, Robert şi Sonia Delaunay; fazei a treia: A.Kubin, Otto Dix, Max Beckmann. Un capitol aparte şi de mare forţă al **e.** îl oferă pictura mexicană, în special pictura murală din anii '20 şi '30 ai sec. 20 (Orozco, Rivera). În România, **e.** a cunoscut unele ecouri în opera timpurie a lui Arthur Segal (1905-1912) şi Lascăr Vorel (1912-1918), iar prin anii '30, la Vasile Popescu, Al.Phoebus, Leon Alex şi J.Podlipny. A.P.

EXPRESIVITATE Caracteristică a operei de artă care se referă la modul viu, clar, elocvent, sugestiv, în care sînt puse în evidenţă „informaţiile" de natură plastică, emoţională şi ideatică, semnificaţia lor, „mesajul" creatorului. În principiu, **e.** este implicită şi indispensabilă oricărei opere de artă; există totuşi stiluri, curente şi artişti în operele cărora **e.** dobîndeşte un caracter programatic, urmărind accentuarea în intensitate a limbajului de forme, dar, în paralel, şi a experienţei interioare care constituie substanţa de viaţă a operei. **E.** programatică este caracteristică artei barocului, artei romantice, expresionismului de toate felurile şi artei sec. 20, în general (fr. *expressivité*, it. *espressività*, germ. *Ausdruckskraft*, engl. *expressivity)*. L.L. şi A.P.

EXPUNERE LA SOARE 1. Veche metodă de sicativare, decolorare şi îmbunătăţire a uleiurilor, preluată de practica modernă. Metoda contemporană constă în introducerea uleiului într-o sticlă transparentă şi necolorată, cu gîtul larg, astupată cu un dop care să nu o închidă etanş şi expunerea lui la soare timp de două-trei luni. Dacă la suprafaţa uleiului se formează pe parcurs o pojghiţă, trebuie îndepărtată. Un ulei fiert în atelier şi **e. l. s.** vreme de cîteva luni devine mai vîscos, se decolorează, îi creşte sicativitatea şi îşi îmbunătăţeşte calităţile, astfel că, frecat cu pigmenţi, dă paste strălucitoare, emailate şi durabile. **2.** Metodă de uscare mai rapidă a picturilor lucrate în ulei, folosită altădată de vechii maeştri. Aceştia îşi expuneau, uneori, tablourile pictate pe panou sau pe pînză la acţiunea directă a razelor solare, întrucît lumina, căldura şi aerul accelerează uscarea culorilor; fireşte, o făceau cu măsură, deoarece o expunere prelungită putea aduce grave prejudicii panoului sau grundului. **3.** Metodă tradiţională de verificare a durabilităţii cromatice a pigmenţilor (frecaţi sau nu cu lianţi). Expunerea acestora la condiţii forte de lumină şi căldură accelerează reacţiile fotochimice, care în condiţii normale de muzeu ori de colecţie se desfăşoară lent. L.L.

EXREDA Culoare medievală brună, pomenită de Teofil (sec. 11-12), compusă din pămînt roşu şi negru. L.L.

EXTRADOS Traseul exterior convex al unui arc sau al unei bolţi (fr. *extrados*, it. *estradosso*, germ. *Bogenrücken, Oberbogen*, engl. *extrados, upper surface of an arch)*. V. şi **intrados** T.S.

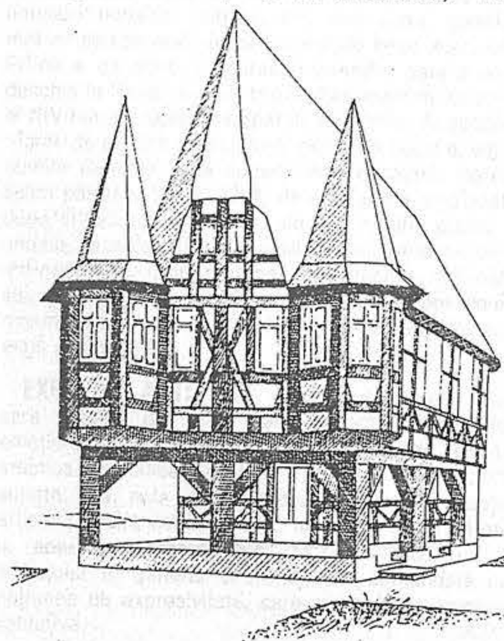
EXTRA MUROS (lat.) Spaţiu construit sau liber, aflat în afara zidurilor de incintă ale unui oraş, dar aparţinînd efectiv acestuia. T.S.

EX-VOTO (lat.) Termen desemnînd un obiect (tablou, statuetă, simplă placă cu o inscripţie etc.) depus într-un lăcaş de cult ca semn de mulţumire pentru realizarea unei dorinţe a donatorului, care făcuse în acest sens o făgăduinţă (fr. *ex-voto*, it. *ex voto*, germ. *Votivtafel*, engl. *ex voto, votive offering)*. T.S.

F

FACEREA → Geneza

FACHWERK (germ.) Sistem constructiv în care pereţii unui edificiu sînt realizaţi dintr-un schelet de bîrne (puse ortogonal şi pe o diagonală, cel puţin), care este apoi umplut fie cu pămînt amestecat cu paie, bătătorit şi fixat sau nu cu şipci, fie cu cărămidă. A fost caracteristic în epoca gotică locuinţelor de oraş şi chiar de sat din Europa Apuseană şi Centrală. Se pare că a fost folosit destul de mult şi în Transilvania, unde se mai întîlneşte încă la parapetele unor biserici fortificate (Cincşor, jud. Sibiu, sec. 15) (fr. *colombage*, it. *palancata, struttura in legnami*, germ. *Fachwerk*, engl. *half-timber work*). T.S.

FACING (engl.) Denumirea stratului de protecţie şi susţinere care se lipeşte, temporar, peste suprafaţa unei picturi murale înaintea începerii operaţiei de transfer pe un alt suport. Este constituit din tifon şi pînză solidă de cînepă. *V.* **transferul picturii** L.L.

FACSIMIL (lat. *facere*, a face, *similis*, asemănător) Reproducere exactă a unui desen, sau a altei lucrări de grafică, prin procedeele tehnice specifice gravurii. Gravori specializaţi în **f.** au existat mai ales în Germania sec. 19, unde au funcţionat şcoli de **f.**, la Berlin, Leipzig şi Dresda (fr. *fac-similé*, it. *facsimile*, germ. *Faksimile*, engl. *fac-simile*). A.P.

FACTURĂ (lat.) Manieră specifică în care este lucrată o operă de artă. Se referă la elemente de ordin formal sau la viziunea artistică generală. (Se vorbeşte despre **f.** deschisă, luminoasă, mată sau lucioasă, aspră sau netedă a unei lucrări, ca şi despre **f.** şcolărească, academică, modernă etc.) (fr. *facture*, it. *fattura*, germ. *Ausführung*, engl. *handling, workmanship, brush-work*). L.L.

FADENGLAS (germ.) Tehnică cunoscută din antichitate, prin care se ornamentează o piesă de sticlărie cu fire de sticlă — albe sau colorate —, formînd un fel de spirală sau o reţea. În sec. 16, veneţienii reintroduc acest procedeu, care cunoaşte o deosebită preţuire în Europa, sticlarii germani utilizînd acest decor pînă în sec. 19. Piesele lucrate în această tehnică sînt caracteristice stilului Biedermeier şi sticlăriei de Boemia. Termenul este folosit adesea în mod eronat pentru a desemna — în sticlărie — tehnica filigranului. V.D.

FAENZA Unul din primele oraşe italiene care au produs maiolică cu smalţ stanifer. Faima produselor acestui centru explică denumirea generică, adoptată de toate ţările, pentru această categorie de ceramică. Începînd din ultimul pătrar al sec. 15, piesele se remarcă prin bogăţia decorului, armonia coloritului şi puritatea smalţului. **F.** deţine un loc de frunte în confecţionarea vaselor globulare, cu două mînere plate (o caracteristică a centrului), a platourilor şi a vaselor de tip albarello. Ornamentele preferate sînt cele în stil gotic, oriental şi renascentist (cu motive istoriate, vegetale, împletituri, groteşti şi godron) sau inspirate din tablourile contemporane. Cele mai valoroase exemplare datează din prima jumătate a sec. 16 şi provin din vestitul atelier al familiei de ceramişti Pirotti (denumit Casa Pirotta) sau din atelierul lui Manara şi cel al lui Bergantini. Coloritul specific este albastru. Cel mai renumit serviciu de masă creat la **F.**, cunoscut sub numele de Corvinus, se păstrează la Victoria and Albert Museum, Londra. Manufactura **F.** activează şi în prezent. Muzeul Naţional de Artă al României, ca şi Muzeul Colecţiilor din Bucureşti şi Castelul Peleş, posedă cîteva exemplare frumoase din producţia acestei manufacturi. Mărci: o cruce într-un cerc; FF (Flaminio Fontana); la sfîrşitul sec. 18: AMR (Antonio-Maria Regoli). V.D.

FAIANŢAR Persoană care lucrează sau vinde obiecte de faianţă de serie, spre deosebire de ceramist, care execută piese de olărie, gresie, faianţă şi porţelan cu valoare artistică (fr. *faïencier*, it. *fabbricante di maiolica;* germ. *Steingutfabrikant*, engl. *earthenware manufacturer*). V.D.

FAIANŢĂ 1. Produs ceramic în compoziţia căruia intră argilă, mai mult sau mai puţin pură, nisip şi marnă calcaroasă; după ardere, pasta se acoperă cu smalţ stanifer. Din **f.** se fabrică plăci, veselă, piese decorative. 2. Ceramică vernisată, fie cu smalţ opac (**f.** *obişnuită*), fie cu smalţ transparent (**f.** *fină*). Deşi termenul derivă de la numele oraşului italian Faenza, tehnica era cunoscută de arabi, încă din sec. 11, şi a fost perfecţionată în Orientul musulman şi apoi în Spania, unde apare, în sec. 12-13, faianţa hispano-maură cu lustru metalic. În micile, dar puternicele state italiene se înfiinţează, în sec. 14, numeroase ateliere de **f.** (astfel denumită după oraşul Faenza, deşi în Italia **f.** staniferă este cunoscută mai ales sub denumirea de maiolică, de la numele insulei Maiorca, de unde piesele de **f.** hispano-maură luau drumul peninsulei italice). În Franţa, în sec. 16, faima **f.** cu smalţ plombifer este legată de numele lui Bernard Palissy, personalitate puternică, dar izolată; abia în sec. 17-18, **f.** franceză se eliberează de influenţa italiană, creînd piese cu un decor original. În Ţările de Jos, **f.** staniferă apare din sec. 16, la Delft, ajungînd în sec. 17-18 la un grad atît de înalt de perfecţiune, încît este denumită „porţelan olandez". De asemenea, în atelierele germane se fabrică, în sec. 17-18, piese de **f.** extrem de preţuite în întreaga Europă. Se cunosc trei feluri de **f.**: **~ la foc mare** (1200°C), la care decorul este aplicat pe emailul crud, oxizii metalici folosiţi drept coloranţi integrîndu-se în pastă în timpul arderii. Procedeul prezintă unele inconveniente (cere o mare siguranţă a mîinii, nu permite retuşarea, iar gama de culori este limitată la cele pe bază de oxizi metalici, care rezistă la temperaturi înalte); **~ la foc mic** (1000°C), la care decorul este aplicat peste emailul ars, amestecîndu-se în culori un fondant incolor care permite fixarea culorilor pe email, gama de culori devenind extrem de largă, iar desenul mult mai fin. Acest procedeu, inspirat din cel folosit în Germania pentru porţelan, a fost adoptat în Franţa, în 1749, la manufactura din Strasbourg, şi aplicat cu mare succes în cele din Marsilia şi Sceaux; **~ fină**, albă, cu pasta constituită din var, silex sau caolin, acoperită cu un glasiu foarte transparent, putînd primi un decor pictat sau imprimat (fr. *faïence*, it. *faenza, maiolica, stoviglia*, germ. *Majolika, Steingut*, engl. *faience, crockery, earthenware, stoneware*); **~ hispano-maură**, **f.** staniferă cu lustru metalic, a cărei tehnică, practicată în Mesopotamia, Egipt şi Persia, a fost introdusă în Spania de ceramiştii mauri, în sec. 12, şi aplicată de meşterii locali pînă în sec. 18. Există referinţe scrise despre această **f.** aurie în însemnările din 1154 ale unui călător arab, dar cele mai vechi fragmente găsite în Spania datează, probabil, din sec. 13, provenind din produse importate din Egipt sau din Mesopotamia. Centrele spaniole cele mai renumite sînt Murcia, Almeria, Malaga şi Valencia; apogeul lor se situează în sec. 14-15. Decorul — în albastru şi aur pe fond crem — este constituit din elemente florale, steme, motive animaliere şi inscripţii în caractere cufice. Renumitul vas din Alhambra (Granada), decorat în nuanţe aurii pe fond albastru, cu gazele afrontate, frunziş stilizat şi o inscripţie cufică, ca şi bolul cu motive de împletituri şi arabescuri, găsit la Malaga (azi într-o colecţie din Berlin), datează din sec. 14. **F.h.-m.**, în special cea realizată la Malaga, exportată în cantităţi mari în Italia către mijlocul sec. 15, a avut o înrîurire importantă asupra maiolicii italiene (fr. *faïence hispano-moresque, faïence lustrée, faïence à reflets métalliqus, faïence stanifère*, it. *maiolica mosarabica*, engl. *hispano-moresque ware, lustre ware, metallic ware*); **~ patriotică** (**~ populară**), **f.** franceză decorată cu devize, embleme patriotice, simboluri, legate de un eveniment istoric — în general Revoluţia din 1789; **~ patronimică**, **f.** decorată cu figuri de personaje istorice sau religioase, adesea însoţite de o dată, care se oferea la diferite aniversări. *V.* şi **il. 53-64** V.D.

FAIENCE PARLANTE (fr.) Faianţă purtînd diferite inscripţii, executată la Nevers şi în alte manufacturi franceze. V.D.

FALLENBILD (germ. *fallen*, a cădea, *Bild*, tablou) Termen definit astfel de Daniel Spoerri; „obiecte aflate într-o situaţie accidentală - ordonată sau dezordonată - sînt fixate pe indiferent ce suport au fost găsite, în exact aceeaşi configuraţie. Singurul lucru schimbat este planul care din orizontal devine

vertical. De ex. rămășițele unui prînz sînt fixate pe platoul mesei și apoi acesta este atîrnat pe perete". M.P.

FALS (lat.) Termen generic care desemnează orice copie sau contrafacere difuzată ca original. În această categorie poate intra și replica — executată de autor ca un al doilea original —, dacă este substituită versiunii inițiale, deci originalului, cu intenții frauduloase. Același statut îl are amalgamul ce rezultă atunci cînd falsificatorul combină elementele vizuale și materiale preluate direct din opera unui artist cunoscut, respectîndu-i întocmai stilul și tehnica, dar imitîndu-i și semnătura. Sub semnul **f.** stă și pastișa. Istoria falsificărilor începe din antichitate, o dată cu manifestarea pasiunii de a colecționa, de-a lungul vremii fiind realizate **f.** după operele mai tuturor marilor maeștri. În zilele noastre, șansa de a fi impuse publicului, muzeelor și colecționarilor serioși devine tot mai mică, dată fiind dezvoltarea fără precedent a mijloacelor de analiză și control (chimic, microscopic, radioscopic). L.L.

FA PRESTO Expresie preluată din limba italiană, cu sensul de execuție rapidă, spontană, îndrăzneață. L.L.

FAPTELE APOSTOLILOR Carte canonică a Noului Testament în care sînt relatate întîmplări prin care au trecut cei 12 ucenici ai lui Hristos (Apostolii) din momentul Înălțării acestuia la cer. O parte importantă este consacrată activității sfinților Petru și Pavel. Este o sursă iconografică de prim ordin. T.S.

FARBII Unul din vechile nume purtate în erminiile autohtone de pigmenții folosiți în pictură (var. *farbulă*). Sin. *față, vopsea.* L.L.

FAȚADĂ Parte exterioară, finisată, a zidurilor unei clădiri. De regulă, una dintre **f.** este cea principală; ea adăpostește intrarea, este mai îngrijit lucrată și uneori mai bogat decorată (fr. *façade*, it. *facciata, fronte*, germ. *Fassade, Schauseite, Stirnwand*, engl. *façade*). T.S.

FAVISSAE Spațiu subteran al unui templu antic, uneori sub formă de groapă sau șanț, alteori sub formă de încăpere, în care se păstrau ofrandele votive. Această soluție a fost determinată de numărul mare de ofrande care împiedicau desfășurarea ritualului. I.C.

FAVRILE GLASS (engl.) Sticlă cu irizații, obținută prin expunerea, în timpul suflării, la acțiunea vaporilor unor metale în fuziune sau a unor substanțe chimice. Se obțin pînă la 15 straturi suprapuse, din care unele opace și altele transparente, ceea ce creează jocuri variate de lumină. Procedeul a fost inventat în jurul anului 1896, de pictorul sticlar american Louis Comfort Tiffany (1848-1933). V.D.

FECIOARA 1. Asimilat unui nume propriu, denumire curentă în texte și în iconografie, pentru Maria, mama lui Iisus Hristos. În jurul persoanei ei s-au creat cicluri iconografice speciale (cicluri mariale), figura ei apărînd și în ciclurile iconografice dedicate vieții fiului său, cele două serii de imagini interferîndu-se adesea. În arta bizantină și postbizantină, apare invariabil ca o femeie matură, înveșmîntată cu o tunică lungă și învăluită într-un maforion, care îi acoperă întotdeauna cu grijă tot capul și o parte din frunte, umerii și cel puțin două treimi din corp. În arta occidentală, este reprezentată la vîrste diferite, de la o femeie foarte tînără în *Bunavestire*, pînă la una aproape bătrînă în ciclul *Patimilor lui Hristos*. Cu începere din goticul tîrziu, se renunță adesea la vestimentația ei de tradiție antică, ea fiind reprezentată cu rochii și mantii parțial inspirate din moda vremii, cu capul descoperit sau, în funcție de scena respectivă, încununat cu o coroană (*Încoronarea Fecioarei, Regina îngerilor, Regina sfinților* etc.) (fr. *La Vierge*, it. *Madonna*, germ. *Die Jungfrau, Madonna*, engl. *The Virgin*). 2. Termen generic pentru o sfîntă care a trăit castă, cel mai adesea aplicat martirelor. În iconografia catolică o temă importantă și frecventă în gotic este cea a ~ **capitale**, grup reprezentat de Sf. Caterina, Sf. Barbara și Sf. Margareta (fr. *vierge* sau *les vierges capitales*, it. *vergine* sau *vergini capitale*, germ. *Jungfrau*, engl. *virgin*). T.S.

FECIT (lat.) Termen care figurează pînă în sec. 19 pe gravuri, uneori prescurtat (**f. fec.**), însoțind numele gravorului, de obicei cînd acesta era, în același timp, și autorul desenului după care s-a făcut gravura. A.P.

FELDSPAT Grupă de minerale de culori deschise, frecvent întîlnite în rocile eruptive. Greutate specifică 2,5. Seamănă cu cristalul de rocă, dar nu are calitatea acestuia. **F.** este folosit ca ingredient fuzibil al temperaturii înalte în procesul de fabricare a gresiei și a porțelanului. Unele varietăți de **f.** sînt considerate pietre semiprețioase de ornament: ~ **albastru**; ~ **verde** (*amazonit* sau *piatra Amazoanelor*); ~ **opalin** (*labradorit*); ~ **sidefiu** (*piatra lunii*) (fr. *feldspath*, it. *feldispato*, germ. *Feldspath*, engl. *feldspar*). V.D.

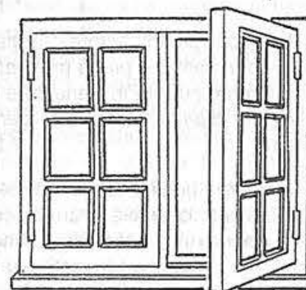
FELON (gr.) Veșmînt liturgic ortodox purtat de preot deasupra stiharului și a epitrahilului, avînd aspectul unei pelerine, mai lungă în spate și netăiată

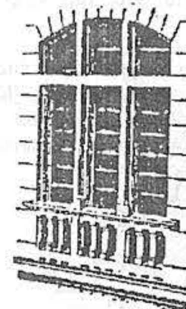

în față. Piesele vechi erau bogat decorate cu broderii figurative sau decorative, sau erau țesute din stofe și mătăsuri prețioase, avînd, uneori, sus pe spate, o icoană brodată. Are funcție similară cu casula (fr. *phélonion*, it. *felone*, germ. *Phelonion*, engl. *phelonion*). T.S.

FENIX → **phoenix**

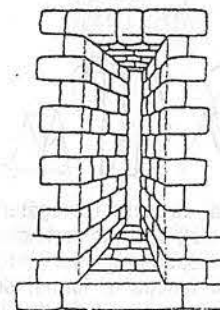
FEREASTRĂ Deschidere practicată în grosimea unui zid, care permite pătrunderea luminii și a aerului. Unul sau mai mulți batanți transparenți, montați în

ferestre

rame lemnoase sau metalice, închid această deschidere, izolînd-o de exterior. Dimensiunile, forma și decorul variază în funcție de loc și de epocă, ele putînd contribui la definirea stilistică a edificiului căruia îi aparține **f.** Cîmpul vitrat poate fi unic, subîmpărțit, prin baghete, colonete sau menouri, în două (~ **bipartită** sau ~ **biforă**), în trei (~ **tripartită**) sau în mai multe subdiviziuni similare. Unele **f.** au traseu circular, în gotic existînd și ~ **polilobe** (fr. *fenêtre*, it. *finestra*, germ. *Fenster*, engl. *window*); ~ **de tragere**, deschidere dreptunghiulară, înaltă, foarte îngustă spre exterior și mult evazată spre interior, practicată în grosimea unui zid (incintă, turn, construcție de locuit, uneori), prin care apărătorii respectivului edificiu, postați de regulă pe un drum de strajă sau pe o amenajare similară, țintesc în atacatori. O formă particulară de **f.d:t.** este cea de tipul cheie întoarsă, caracteristică fortificațiilor dintre 1450-1525. Sin. *gură de tragere* (fr. *meurtrière*, it. *balestriera*, germ. *Mauerschlitz, Schiessscharte, Schlitzfenster*, engl. *loop-hole*); ~ **oarbă**, sistem de a sugera prezența unui gol de **f.** într-un zid, prin crearea unei nișe sau prin imitarea formei acesteia în trompe-l'oeil, din motive ce țin de legile decorației, pentru a păstra amintirea unei deschideri reale sau ca simplu motiv ornamental. T.S.

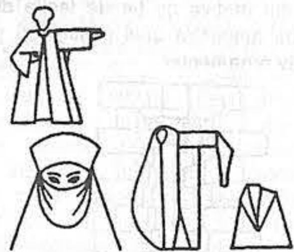
fereastră de tragere

FERECĂTURĂ 1. Copertă metalică alcătuită din două fețe lucrate din tablă (argint, argint aurit, aliaje de argint) montate pe plăci de lemn, unite spre cotor prin o bandă lată de zale, iar în partea opusă prin încuietori. Adesea, decorul în relief este completat cu caboșoane cu pietre prețioase sau semiprețioase, incrustații de sidef sau smalț. Pentru exemplarele medievale românești, schema iconografică a celor două fețe este aproape stereotipă: pe coperta din față este reprezentată *Răstignirea*, iar în colțuri, figurile evangheliștilor (**f.** de la *Tetraevangheliarul lui Nicodim*, început sec. 15), iar pe cea din spate *Coborîrea la Iad.* Uneori, această scenă este înlocuită cu *Adormirea Maicii Domnului* (la *Tetraevangheliarul de la Putna*, 1507). Adesea, în partea inferioară a copertelor sînt plasate inscripții dedicatorii, iar uneori sînt reprezentați chiar și donatorii (*Tetraevangheliar dat de Alexandru II Mircea la Muntele Sinai*, 1568-1577). În sec. 18-19 devine frecventă înlocuirea **f.** propriu-zise cu medalioane centrale și ornamente de colț, montate pe un fond de catifea, care îmbracă copertele de lemn (fr. *reliure*, it. *legatura*, germ. *Bucheinband*, engl. *book-cover*). 2. Denumire dată și îmbrăcăminții metalice a unei icoane (*v.* **riza**) sau a unei cruci portabile de prestol sau servind pentru binecuvîntare, sculptată cu scene minuscule în lemn prețios. T.S.

FEREDEU În trecut, sinonim pentru baie turcească. Prin extensie, baie publică (învechit). T.S.

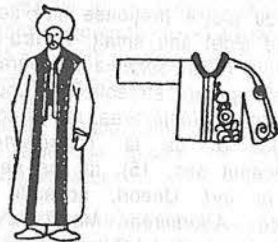
FEREGEA (turc.) 1. Văl folosit de femeile musulmane pentru a-și acoperi fața. Sin. *baiader*. 2. Prin extensie, haină lungă, cu mîneci atîrnînde, din stofă, de obicei neagră, purtată de femeile musulmane ca o pelerină ce le acoperea și capul și fața. 3. Haină lungă, amplă, cu mîneci largi și

deschisă în faţă, purtată şi la noi, în sec. 18-19, pe deasupra altor veşminte, de boieri şi jupînese. Iarna era îmblănită, iar vara era lucrată din stofă subţire sau mătase. A.N.

FERMĂ Asamblaj de piese de legătură, din lemn, metal sau beton armat, care fac parte din sistemul de susţinere al unui acoperiş, al unui pod etc. Piesele diferă între ele ca funcţiune, formă, dimensiuni şi poartă, în consecinţă, denumiri diferite, în funcţie de tipul de structurare şi de destinaţia lucrării (fr. *ferme*, it. *cavalletto*, germ. *Binderdreieck, Dachstuhl*, engl. *truss, roof-truss)*. T.S.

FERMENEA Haină scurtă pînă la talie, cu mîneci, din catifea brodată cu fir sau mătase, îmblănită iarna, purtată în sec. 18-19 de boierii din ţările române, pe deasupra anteriului, sub mantie. A.N.

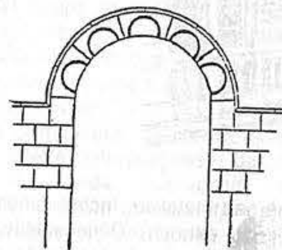
FERONERIE 1. Lucrare realizată din fontă sau chiar din fier, cu valoare în primul rînd funcţională (grilaje de tot felul, parapete, suporturi pentru corpuri de iluminat etc.) sau cu destinaţie decorativă, ale cărei virtuţi artistice rezultă atît din modalităţile de prelucrare (ciocănire, forjare, turnare etc.), cît şi din forma şi ornamentele sale. 2. În ceramică, mod de ornamentare care imită f., cu ondulaţii şi benzi în tehnica ajur, frecvent întîlnit în ceramica europeană, mai ales în Italia, Franţa şi Spania, la sfîrşitul sec. 17 şi începutul sec. 18 (fr. *ferronnerie*, it. *ferreria*, germ. *Eisenwerk, Kunstschmiedehandwerk, Schmiedearbeit, Schimiedeeisenkunst*, engl. *iron-work, wrought iron)*. T.S. şi V.D.

FERRARA Renumit centru italian de maiolică, porţelan şi tapiserii. Primele referinţe despre ceramiştii ferrarezi datează din 1436, dar nu s-au păstrat piese din sec.15 care să poată fi atribuite cu certitudine acestui centru. Încercările de a se fabrica porţelan datează din 1567, cînd sînt menţionaţi doi lucrători din Urbino, consideraţi ca inventatorii moderni ai porţelanului; specialiştii înclină însă să atribuie piesele respective grupului de lucrări confecţionate sub patronajul familiei Medici din Florenţa, clasificîndu-le drept porţelan florentin. Către 1450, marchizul Borso d'Este întemeiază la **F.** o manufactură de tapiserii sub conducerea unui meşter flamand; producţia cea mai importantă datează de la începutul sec. 16, cînd se ţes *Istoria lui Hercule, Metamorfozele*, după poemele lui Ovidiu, şi alte tapiserii după desenele lui Giulio Romano (1492-1546). Manufactura îşi încetează activitatea în 1546. V.D.

FERRONNIÈRE Podoabă pentru frunte, formată dintr-un lanţ de aur avînd în centru o piatră preţioasă, o camee sau o mică bijuterie; purtată în Renaştere de femei (fr. *ferronnière*, it. *diadema, frontale*, germ. *Stirnband*, engl. *frontlet)*. V.D.

FERULĂ (lat.) Încăpere boltită, care precedă spaţiul bazilical, rar întîlnită la unele mari biserici occidentale, similară nartexului. Nu are funcţii liturgice speciale, fiind mai cu seamă un spaţiu cu rol de reprezentare şi servind şi ca loc de înmormîntare a unora dintre membrii patriciatului orăşenesc. (În Transilvania există o singură **f.** în partea de vest a Bisericii Sf. Maria din Sibiu, sec. 15.) *V.* şi **nartex, pronaos** T.S.

FESTON Motiv decorativ constînd din o succesiune de mici arce tangente sau încrucişate, folosit în miniatură, broderie, argintărie, mobilier etc. În arhitectură, apare uneori ca decor al intradosului unui

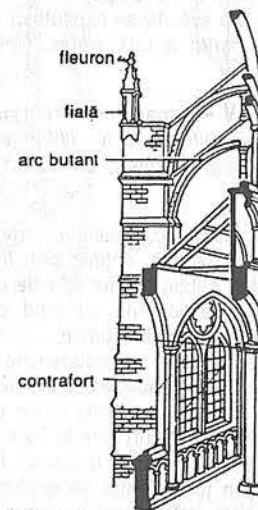

arc sau al unei arcade mari, punctele de întîlnire dintre două piciorușe fiind marcate uneori de alte elemente ornamentale: discuri, flori, ecusoane, fleuroni întorşi etc. (fr. *feston*, it. *festone*, germ. *Bogengehänge, Fruchtschnur, Laubgehänge, Feston*, engl. *festoon, swag)*. T.S.

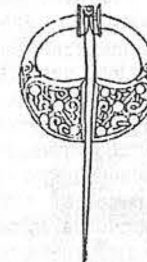
FÊTES GALANTES (fr.) Denumire generică a scenelor pictate ce reprezintă sărbători (petreceri, festivităţi) desfăşurate în aer liber, în care apar personaje elegante, graţioase şi curtenitoare, uneori mascate, muzicieni, dansatori etc. Genul — specific rococoului francez — a fost impus de Antoine Watteau (1684-1721), care imprimă scenelor sale galante o poezie delicată şi nostalgică. L.L.

FETIŞ Obiect căruia, în religiile primitive, îndeosebi africane, îi sînt atribuite virtuţi magice sau puteri supranaturale. **F.** pot fi pietre sau copaci, dar şi, de cele mai multe ori, figuri antropomorfe sau zoomorfe, care au şi o evidentă valoare artistică (fr. *fétiche*, it. *feticcio*, germ. *Fetisch*, engl. *fetish)*. M.P.

FIALĂ (gr.) 1. În arhitectura gotică, element decorativ plasat la partea superioară a unui contrafort, avînd fie forma unui turnuleţ înalt şi îngust, fie a unui mic acoperiş susţinut de patru colonete, încununate de un fleuron. Cu nume şi forme asemănătoare apare şi în componenţa coronamentelor marilor altare poliptice gotice (fr. *pinacle*, it. *pinacolo*, germ. *Fiale*, engl. *pinnacle)*. *V.* şi **pinaclu**. 2. În arhitectura de tradiţie bizantină, edicul deschis pe toate laturile, de plan pătrat, constituit dintr-o cupolă susţinută pe patru colonete, plasat în faţa unei biserici, adăpostind un izvor captat. Servea pentru ceremoniile sfinţirii apei. Sin. *agheazmatar*. Prin extensie, fîntînă monumentală zidită, avînd aceeaşi funcţie (fr. *phiale*, it. *fiala*, germ. *Weihbrunnen*, engl. *phiale)*. T.S.

FIBULĂ Accesoriu de îmbrăcăminte, realizat în metal (fier, bronz, argint, aur), **f.** era folosită la prinderea sau încheierea veşmintelor. Cele mai vechi **f.** datează din epoca bronzului, fiind întîlnită în antichitatea greco-romană (preluată de aici de popoarele orientale) şi în continuare în Imperiul Bizantin. Ulterior **f.** dispare din vestimentaţie. Fiind o piesă foarte vizibilă, plasată în general pe piept sau pe umăr, era adesea împodobită cu pietre preţioase sau semipreţioase sau decorată prin gravare, răsucire, filigranare etc. Forma, ornamentaţia, dimensiunea şi materialul diferă în funcţie de poziţia socială a posesorului. Remarcăm o mare varietate tipologică şi decorativă în funcţie de epocă şi cultură (fr. *fibule*, it. *fibbia*, germ. *Fibel, Gewandnadel*, engl. *clasp, fibula)*. I.C.

FIER În gravură, material folosit, începînd din sec. 16, ca suport pentru tehnica acvaforte. Germanul Daniel Hopfer este primul care foloseşte plăci de fier, mai tîrziu A.Dürer (fr. *fer*, it. *ferro*, germ. *Eisen*, engl. *iron)*; ~ **beton**, material de construcţie modern, desemnînd barele de fier trase în diametre diferite, care intră în structura cofrajelor de beton constituind armătura lor (fr. *fer-béton*, it. *ferro-cemento*, germ. *Eisenbeton*, engl. *ferro -concrete)*. *V.* şi **beton armat** A.P. şi T.S.

FIERBEREA CLEIULUI Operaţie de atelier efectuată în cursul pregătirii cleiurilor animale (necesare îndeosebi pentru grunduri). Denumirea este improprie, deoarece nu are loc o fierbere, ci o încălzire împinsă pînă la gradul de fierbere, după care cleiul se îndepărtează de pe foc sub riscul degradării. Urmărindu-se doar topirea completă, **f.c.** se face în *bain-marie*. *V.* şi **soluţie de clei** L.L.

FIERBEREA ULEIULUI Operaţie care urmăreşte în principal creşterea sicativităţii uleiurilor pentru pictură. **F.u.** în atelierul artistului este considerată superioară fierberii industriale, de obicei forţate; se face lent, în decurs de 2-3 ore, la un „foc dulce", adică la o temperatură redusă. Vechile reţete recomandă prelungirea operaţiei pînă cînd uleiul scade la jumătate, iar unele prescriu şi încorporarea prin fierbere a unor substanţe sicativante (litargă, miniu de plumb etc.). Uleiul se poate expune la soare pentru îndepărtarea urmelor de apă. L.L.

FIERE Soluţie colorată în galben-verzui sau incoloră, compusă din fiere de bou (extrasă din vezica biliară) şi apă. Se foloseşte pentru degresarea unor suprafeţe peste care urmează să fie aplicate culori pe bază de apă (tempera, acuarelă, guaşă); dacă se amestecă în aceste culori, diluţiile lor se aştern mai omogen. Contribuie şi la emulsionarea uleiului component al unor emulsii grase (pe care le face astfel mai durabile). Denumire autohtonă veche: *hiiare* (fr. *fiel de boeuf*, it. *fiele di bue*, germ. *Ochsengalle*, engl. *oxgall)*. L.L.

FIGURINĂ Termen răspîndit din sec. 18; se referă la sculptura de mici dimensiuni realizată din diverse

materiale (teracotă, faianţă, porţelan, lemn, fildeş, bronz, pietre dure) (fr. *figurine*, it. *figurina*, germ. *Figurine, Statuette*, engl. *figurine*). C.R..

FIGURI NEGRE, PICTURA PE VASE CU ~ Tehnică de decorare a vaselor ceramice, caracteristică Greciei antice, care apare la Corint, la începutul sec. 7 î.H., şi înlocuieşte rapid stilul oriental ce urmase perioadei geometrice. Trecînd de la reprezentările pur decorative şi tematica animalieră la abordarea compoziţiilor figurative, pictura cu **f. n.** se caracterizează prin siluete negre care după ardere contrastează cu culoarea roşie a vasului. Compoziţiile sînt înviorate de un desen gravat deosebit de expresiv, la care se adaugă, în funcţie de atelier, în afară de culoarea neagră a figurilor, detalii roşii şi albe. Şcoala attică, în sec. 6 î.H., şi în special olarii din Atena s-au specializat în această tehnică, obţinînd supremaţia în producţia ceramică grecească. Întîlnim adesea semnătura artiştilor. Amasis, Klitias şi Ergotinos, Exechias, Euphronios şi mulţi alţii semnează scene figurative de o rară perfecţiune. Atingînd un înalt nivel artistic pictura de pe vase e considerată ca ilustrînd întreaga pictură grecească despre care nu se mai păstrează decît date documentare. I.C.

FIGURI ROŞII, PICTURĂ PE VASE CU ~ Tehnică decorativă aplicată în ceramică, dezvoltată la Atena către 630 î.H., ce va înlocui treptat figurile negre, motivele fiind desenate cu un vîrf pe argila udă şi fondul fiind acoperit cu o angobă neagră înainte de ardere. Detaliile erau apoi gravate sau pictate negru pur sau diluat. Ilustrînd gustul pentru reprezentările figurative într-o abordare narativă şi eroizantă, scenele sînt inspirate din mitologie. Dovedind o şi mai bună cunoaştere a figurii umane, compoziţiile se remarcă prin expresivitatea şi concizia liniei pictate care o substituie pe cea gravată. Sugerări spaţiale, racursiuri dau o mai mare complexitate imaginii fără a sparge coerenţa suprafeţei. Ansamblul se supune şi chiar pune în valoare forma vasului. Tehnică ce rămîne caracteristică pentru Attica pînă în sec. 3 î.H. după care dispare. I.C.

FILACTER Fişie lungă şi relativ îngustă, de culoare alb-gălbuie, semirulată, ţinută în mîini de unele personaje sacre (profeţi, Sfinţi Părinţi), pe care sînt înscrise texte extrase din scrierile acestora sau atribuite lor prin consens. În iconografia occidentală, în scena Buneivestiri, arhanghelul ţine uneori în mînă un **f.** desfăşurat pe care sînt scrise cuvintele *„Ave gratia plena"*. Sin. *Rotulus* (fr. *phylactère*, it. *filatterio, cartiglio*, germ. *Schriftband, Schriftrolle*, engl. *phylactery, scroll of prayer*). T.S.

FILDEŞ Materie osoasă, dură, de culoare albă uşor albăstruie, uneori brună, obţinută din colţi de mamut, elefant, hipopotam, morsă, rinocer; folosită din preistorie la confecţionarea armelor şi a pieselor de cult şi de podoabă. **F.** are multe analogii cu lemnul (prezintă straturi concentrice, crapă la variaţiile atmosferice, se lucrează în acelaşi fel). Folosit din antichitate de fenicieni, sirieni, greci, romani în sculptură şi la confecţionarea medaliilor; în epoca bizantină şi în Evul Mediu, pentru obiecte liturgice şi utilitare (calicii, cruci, icoane, mînere de cîrje episcopale, racle, casete pentru bijuterii, platouri, cornuri de vînătoare, adeseori sculptate în basorelief), iar din Renaştere pînă în prezent şi pentru incrustaţii şi accesorii de mobilier, evantaie, nasturi, brelocuri, diferite podoabe. Datorită afluxului de materie primă venită din India, sculptura în **f.** se răspîndeşte, în sec. 17-18, în toată Europa. În Extremul Orient se realizează din **f.** obiecte decorative de mare fineţe. Sin. *ivoriu* (fr. *ivoire*, it. *avorio*, germ. *Elfenbein*, engl. *ivory*). V.D.

FILET Bandă îngustă din lemn, metal, fildeş etc. încrustată în panoul unei mobile, ca ancadrament decorativ (în stilul Louis XV, Napoleon III etc.) (fr. *filet*, it. *lista, listello*, germ. *Fase, schmale Leiste*, engl. *fillet*). C.R. şi A.N.

FILEU Dantelă formată dintr-o reţea de fire sau de ochiuri egale, de formă pătrată, rombică sau hexagonală, executată cu suveica, peste care se pot broda cu acul diferite motive ton pe ton sau colorate diferit faţă de fond. Din sec. 19 se execută şi mecanic (fr. *filet*, it. *filetto, punto a tala*, germ. *Netz*, engl. *network*). V.D.

FILIFORM, MOTIV ~ Ornament extrem de îngust în formă de fir (fr. *filiforme*, it. *filiforme*, germ. *fadendünn, fadenförmig, fadenhaft*, engl. *thread-like*). V.D.

FILIGRAN (lat. *filum*, fir, *granum*, grăunte) **1.** Ornament amintind o dantelă, obţinut prin împletirea sau sudarea unor fire subţiri de aur sau de argint (la romani şi de bronz), aplicat pe un fond de metal asemănător sau de metal comun; uneori, se încastrează şi pietre preţioase sau caboşoane de sticlă colorată. Această tehnică, practicată din antichitate în Orient, pătrunde în Europa Occidentală prin etrusci şi celţi, bucurîndu-se de o mare preţuire în Evul Mediu în Italia, Franţa, Spania, Austria, Ungaria. În India, Turcia, Zanzibar şi în ţările arabe se confecţionează din **f.** coşuleţe, casete, tabachere, podoabe, legături de cărţi şi jucării. **2.** Ornament de sticlă filiform, alb sau colorat, aplicat în relief sau în masa sticlei. Tehnică veneţiană, larg răspîndită în sec. 13-14 (fr. *filigrane*, it. *filigrana*, germ. *Filigranarbeit*, engl. *filigree work*). **3.** Desen de fond sau marcă imprimate în hîrtie şi vizibile numai în transparenţă. Prin **f.** se pot identifica provenienţa, formatul şi calitatea hîrtiei (fr. *filigrane*, it. *segno di cartiera*, germ. *Wasserzeichen*, engl. *watermark*). V.D. şi A.P.

FILIP II, STIL ~ Deşi poartă convenţional numele lui **F. II** (1556-1598), acest stil decorativ reprezintă în artele plastice spaniole o sinteză proprie de tip renascentist, ale cărei baze sînt puse încă sub Carol Quintul (1516-1556) şi a cărei influenţă va fi dominantă pînă după mijlocul sec. 17. Arhitectura de aparat este marcată de exemplul lui Herrera (+1597) şi al sobrietăţii soluţiilor Escorialului, ea coexistînd însă cu arhitectura tradiţională cu sugestii mozarabe. Decoraţia interioarelor se realizează fie din ceramică glazurată *(azulejos)*, tapete din piele în relief aurită, argintată sau policromată *(guadamecilas)*, textile diverse, fie la piesele de aparat, prin folosirea ordinelor clasice, a ancadramentelor şi plafoanelor renascentiste, lucrate în marmură divers colorată. În producţia de mobilier — dominată de influenţele Ţărilor de Jos, germane sau franceze — se creează acum cîteva tipuri de piese principale ce se vor prelungi pînă în sec. 18; de asemenea, influenţele italiene şi tradiţiile populare vor caracteriza mobilierul spaniol. Principalele piese sînt cufărul, dedus din *el bargueño* (cabinetul cu abatant în maniera cufărului maur şi o piesă portantă), fotoliul *(frailer)*, *brasero*-ul, piesă tipic spaniolă pentru încălzitul încăperilor, mese cu blat rectangular, canapele acoperite cu piele şi

**Stilul FILIP II
(Renaştere spaniolă)**

1. Cabinet *(bargueño)*; 2. Masă de mînăstire; 3. Marchetărie geometrică; 4. Fotoliu *(frailero)*; 5. Măsuţă cu consolă de fier; 6-7. Scaun aragonez; 8. Pat

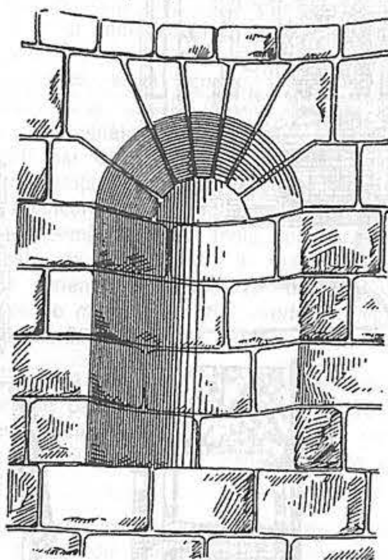
scaune cu împletitura de rafie. Materialul predilect este nucul, la care se adaugă esenţe de conifere mediteraneene şi unele esenţe exotice (sp. *Estilo Felipe II*). C.D.

FILIP IV, STIL ~ Stil decorativ al artelor iberice ce caracterizează domnia lui **F. IV** (1621-1665) şi reprezintă o prelungire, în plină epocă barocă, a modelelor puse în circulaţie sub domnia lui Filip II. Dacă arhitectura rămîne dominată încă de prestigiul modelului de la Escorial, la fel şi artele decorative rămîn tributare modelelor precedente: în interioarele epocii se renunţă tot mai mult la tapetele din piele sau la decorul cu *azulejos*, în favoarea textilelor somptuare şi a tapiseriilor (adesea cu subiecte heraldice, *reposteros*). Noua sintaxă a decorului se datorează lucrărilor de amenajare conduse de Velázquez, Zurbaran, Pereda (Alcazar). În ceea ce priveşte producţia de mobilier, cabinetul *bargueño* este înlocuit cu un tip cu abatant, *escritorio*, iar cînd abatantul lipseşte cabinetul se numeşte *contador* sau *papelera*, asemănător modelelor germane sau italiene ale timpului. Alături de tapiţeria în piele, este tot mai prezentă catifeaua, la scaune şi taburete. Pe lîngă esenţele tradiţionale se manifestă preferinţa pentru abanos, baga, fildeş, os, esenţe exotice (acaju, palisandru) (sp. *Estilo Felipe IV*). C.D.

FILOZOFI Personalităţi ale antichităţii greceşti şi latine (filozofi, istorici) care, conform unor învăţături ale Bisericii, au prevăzut venirea lui Hristos sau au vorbit despre acesta. Sînt reprezentaţi în pictura murală de tradiţie bizantină în relaţie cu ideea de bază din tema *Arborele lui Eseu*. Apar în pictura murală exterioară din ţările române: Moldova (sec. 16), Ţara Românească (a doua jumătate a sec. 18 - începutul sec. 19). Uneori, apar în compania Sibilelor. T.S.

FILŢ În gravură, ţesătură fină şi deasă de lînă pură folosită la imprimarea gravurii pe metal, punîndu-se în presă deasupra hîrtiei pe care urmează să fie imprimată gravura, în scopul de a distribui egal apăsarea şi a presa hîrtia umezită în adînciturile cerneluite ale plăcii (fr. *feutre*, it. *feltro*, germ. *Filz*, engl. *felt*). H.M.

FIRIDĂ Nişă oarbă, puţin adîncă, practicată în grosimea unui zid, la interior sau la exterior, cu rol funcţional ori decorativ. Forma generală este rectangulară, terminată la partea superioară cu un arc: semicircular, frînt, în acoladă, polilob etc. Şiruri de **f.** fac parte din componenţa sistemelor decorative ale diferitelor stiluri (romanic, bizantin tîrziu, postbizantin). În ţările române, şirurile de **f.** fac parte din decoraţia arhitecturală a absidelor bisericilor moldoveneşti cu începere din epoca lui Ştefan cel Mare (Voroneţ, Neamţ), iar în Ţara Românească apar încă din sec. 14 (Cotmeana, Tîrgovişte — Biserica Curţii Domneşti), căpătînd aspecte caracteristice în sec. 16-18 (fr. *niche*, it. *nicchia*, germ. *Nische*, engl. *niche, recess*). *V.* şi **nişă** T.S.

FIRNIS Termen puţin uzitat pentru verniurile transparente folosite în pictură sau pentru lacuri transparente folosite pentru acoperirea furnirului. T.S.

FITOMORF Motiv decorativ reprezentat de o plantă, mai mult sau mai puţin stilizată. T.S.

FIUL RĂTĂCITOR Parabola relatată de Hristos apostolilor semnificînd întoarcerea celui păcătos şi iertarea sa atunci cînd se pocăieşte. Un fiu prăpădeşte moştenirea părintească, un timp păzeşte porcii străinilor (situaţie extrem de umilitoare, porcul fiind considerat de evrei un animal necurat), pentru ca apoi, cerîndu-şi iertare, să revină la tatăl său, care îl primeşte şi în semn de bucurie taie viţelul cel mai gras pe care îl are. T.S.

FIXATIV Lichid folosit pentru asigurarea unei temeinice aderări la suport a lucrărilor executate cu cărbune, grafit sau batoane de pastel. Unele sortimente de **f.** se obţin prin dizolvarea răşinilor (gumi-lac, sacîz, mastic etc.) în alcool etilic, iar altele, numite „pe bază de apă", cu ajutorul cleiului de gelatină sau cazeină topite în apă (printre acestea numărîndu-se şi laptele foarte degresat, alungit cu apă). Se aplică prin pulverizare, în 1-2 etape (fr. *fixatif*, it. *fissativo*, germ. *Fixativ, Fixiermittel*, engl. *fixative*). *V.* şi **pulverizator** L.L.

FIZIOLOGUL Scriere naturalist-religioasă compusă probabil la Alexandria, în sec. 4 d.H., înglobînd tradiţii orientale precreştine prin care sînt catalogate animale reale şi fantastice, plante şi minerale, fiecare investită cu semnificaţii simbolice. El constituie principalul izvor pentru simbolica animalieră creştină, folosit atît în texte, cît şi în reprezentările iconografice (miniaturi, pictură murală, sculptură romanică şi gotică). T.S.

FIZIOTIPIE (gr. *fysis*, natură) Transpunerea unui obiect din natură (flori, frunze) fie direct, fie printr-un tipar obţinut prin presarea obiectelor respective între două valţuri pe o placă de plumb sau de celuloid. Prima posibilitate a fost folosită încă din sec. 16, pentru ilustrarea cărţilor botanice. Plantele, uscate, erau colorate şi apoi imprimarea se obţinea prin presarea lor între două foi de hîrtie. Cel de-al doilea procedeu, iniţiat şi folosit în sec. 18-19, a fost perfecţionat prin tehnica galvanoplastiei (fr. *physiotipie*, it. *fisiotipia*, germ. *Physiotypie, Naturselbstdruck*, engl. *physiotipy*). A.P.

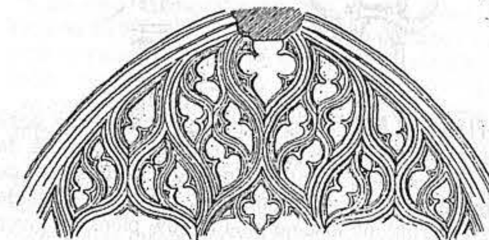
FÎNTÎNA VIEŢII Compoziţie simbolică ce-şi are originea în textele Vechiului Testament comentate de Sfinţii Părinţi. Iconografic, este alcătuită din imaginea unui izvor, a unei compoziţii arhitectonice sau a unui vas mare din care se adapă animale sau păsări. Uneori, este asociată cu scena Răstignirii, în care din rănile lui Hristos sîngele curge ca dintr-o fîntînă şi este cules de îngeri în zbor. O variantă mai specială este asimilată cu Maica Domnului - **F.v.**, în care aceasta, reprezentată bust şi cu Pruncul în braţe, este aşezată în vasca unei fîntîni monumentale cu picior, din care se revarsă apa asupra credincioşilor. T.S.

FÎNTÎNĂ (lat.) Amenajare utilitară destinată să faciliteze scoaterea apei din sol, în urma săpării speciale a acestuia, în locuri în care pînza freatică se află la adîncimi convenabile. Constă în simple ghizduri de lemn sau de piatră, uneori decorate, care protejează golul propriu-zis, şi din sistemul de accedere la pînza de apă. **F.** se impune ca element de decor urban sau peisagistic în cadrul grădinilor şi parcurilor. Întîlnite din Grecia antică, ele capătă o mare dezvoltare la romani, la care bazinul destinat să păstreze apa este decorat cu mozaicuri, statui, reliefuri sau chiar adevărate arhitecturi (*nimphea*). Printre cele mai simple şi mai spectaculoase sînt ~ **cu cumpănă**, la care sistemul de aducţiune a apei are la bază principiul scripetelui. O altă soluţie este aducerea apei de la distanţă prin tuburi sau ţevi, locul de recoltare fiind marcat de plăci decorative, edicule etc. Cu caracter permanent, atunci cînd erau legate de surse de apă potabilă, **f.** puteau fi şi efemere, ridicate cu ocazia marilor sărbători sau a banchetelor, din ele prelingîndu-se vinuri sau nectaruri. O varietate aparte o constituie ~ **arteziană**, în care apa se aduce printr-un sistem de ţevi şi este acţionată prin presiune pentru a ţîşni vertical. Acesta este principiul celor mai multe **f.** ornamentale (celebrele **f.** din Roma) sau al jocurilor de apă (Versailles, Petrodvoreţ etc.). În sec. 19, **f.** de dimensiuni reduse apar şi ca element de mobilier urban (fr. *fontaine*, it. *fontana*, germ. *Brunnen, Born*, engl. *fountain*). I.C. şi T.S.

FLACON Recipient de dimensiuni şi forme variate, din diferite materiale (sticlă, cristal, ceramică, metal etc.), avînd de obicei un dop din acelaşi material. În Evul Mediu **f.** avea o capacitate destul de mare, fiind folosit pentru conservarea vinului; cu timpul, proporţiile s-au redus, unele **f.** fiind chiar purtate la centură de vînători. În sec. 19, **f.** este destinat şi prezentării parfumurilor, inovaţia francezului René Lalique (1860-1945), sticlar şi giuvaiergiu aparţinînd mişcării Art Nouveau. În sec. 20, termenul desemnează orice fel de sticluţă utilizată pentru parfumuri, lichioruri, substanţe farmaceutice. În prezent se fabrică şi din materiale plastice (fr. *flacon*, it. *fiasco*, germ. *Flakon*, engl. *flask bottle*). V.D.

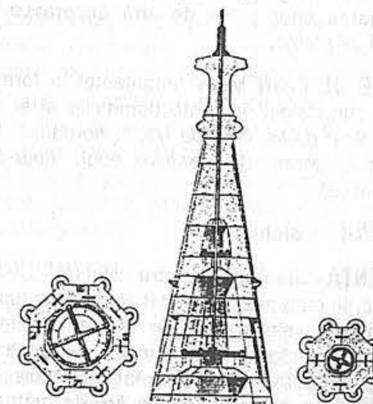
FLAMBÉ (fr.) În ceramică, aplicarea neregulată a glazurii prin topire. Metodă folosită frecvent pentru decorarea porţelanului chinezesc. V.D.

FLAMBOAIANT (fr.) Fază finală a goticului de tip francez, care îşi ia numele de la elementele decorative care compun mulurile din interiorul arcelor ferestrelor mari ale catedralelor, avînd forma unor flăcări de lumînare (*flambeaux*). T.S.

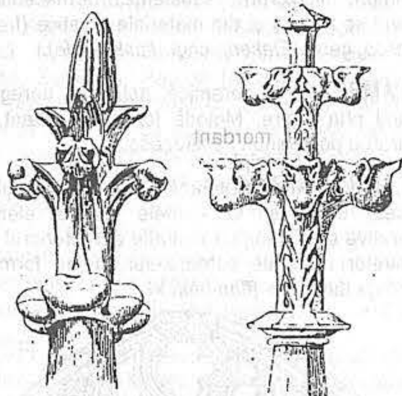
FLASHE Numele primei mărci de culori preparate pe bază de emulsii vinilice, pusă la îndemîna pictorilor în Franţa, în 1958. *V.* şi **culori vinilice** L.L.

FLEŞĂ (fr. *flèche*, săgeată) În arhitectura gotică sau neogotică, acoperiş în formă de piramidă foarte ascuţită, realizat din piatră (plin sau dintr-un fel de

muchii care lasă spaţii libere între ele), sau acoperit cu olane ori tablă. Marchează fie terminaţia turnurilor, fie careul. O formă aparte de **f.** o reprezintă turnurile din arhitectura de lemn din România, cele mai spectaculoase fiind cele ale bisericilor de lemn din Lăpuş şi Maramureş (fr. *flèche*, it. *aguglia, cuspide*, germ. *Spitzhelm, Turmspitze*, engl. *spire)*. T.S.

FLEURON (fr.) Element decorativ din piatră, caracteristic arhitecturii gotice, avînd forma stilizată a unei corole deschise de floare. Constituie partea terminală a unei fleşe, a unui pinaclu sau, uneori, a unei arcade (fr. *fleuron*, it. *fiorone*, germ. *Endblumen, Kreuzblume*, engl. *fleuron, flower-shaped ornament)*. T.S.

FLINT-GLASS (engl.) Sticlă gen cristal, pe bază de plumb, cu indice de refracţie mare, obţinută de sticlarul englez Monsell, în 1623. Procedeul de fabricare este perfecţionat, în 1676, de George Ravenscroft; introducînd pînă la 30% plumb în pasta sticloasă, acesta reuşeşte să obţină un produs care, deşi este greu şi nu se subţiază prin suflare, este foarte strălucitor şi sonor, reflectă puternic lumina şi poate fi turnat şi şlefuit. Folosind acest material, sticlăria engleză cunoaşte, în sec. 18, o deosebită preţuire. Ravenscroft, obţinînd monopolul fabricării, îşi semnează operele — în general pahare — cu un corb *(raven)*. **F.-g.** se foloseşte în optică şi la confecţionarea unor piese de artă decorativă. Sin. *flint, sticlă de plumb*. V.D.

FLOARE DE CRIN Motiv ornamental în formă de floare de crin, folosit în toate domeniile artei decorative (fr. *fleur de lis, fleur de lys*, it. *fiordaliso, fior di giglio d'oro*, germ. *Wappenlilie*, engl. *fleur-de-lis, flower-de-luce)*. V.D.

FLORENII → **dichisuri**

FLORENŢA Renumit centru italian de artă decorativă, în care s-au dezvoltat ateliere de tapiserie şi porţelan. Primele ateliere de tapiserii — în care lucrează meşteri flamanzi şi francezi — datează din sec. 15 şi sînt subvenţionate de familia Medici. La **F.** s-au ţesut piese somptuoase din fire de mătase, de aur şi de argint, după cartoanele unor pictori renumiţi, ca Bronzino şi Salviati, cu subiecte biblice, istorice şi cîmpeneşti. Suitele *Lunile anului* (sec. 16) şi *Cele patru părţi ale lumii* (sec. 18) se numără printre capodoperele atelierelor din **F.** Acestea îşi încetează activitatea în 1737, ţesătorii fiind transferaţi la Napoli. Tapiseriile florentine se caracterizează prin picturalitate şi, întrucît au fost ţesute într-un singur exemplar, sînt extrem de rare astăzi. Cîteva exemplare valoroase se conservă la **F.**, în Muzeul Uffizi şi în Palazzo Vecchio. La **F.** s-a realizat, pentru prima oară în Europa, porţelanul tandru (numit şi porţelan Medici, datorită patronajului lui Francesco Maria de Medici, Mare Duce al Toscanei între anii 1575-1587). Producţia, influenţată la început de maiolica din Urbino şi de faianţa persană, se caracterizează prin eleganţa formelor şi varietatea motivelor, puse în valoare de culoarea albastră (mai rar roşu manganez) a fondului. Marca: Domul din Florenţa şi iniţiala F (Florenţa sau Francesco?). V.D.

FLORI 1. Denumirea generică a naturilor statice al căror motiv principal sînt florile. Deşi sînt reprezentate plastic încă din antichitate, **f.** devin un gen de sine stătător abia în sec. 16, în Ţările de Jos (Jan Brueghel „de Catifea", A. Bosschaert etc.). În epoci mai vechi anumite **f.** aveau semnificaţii simbolice — îndeosebi trandafirul roşu şi alb, crinul etc. — , dar o dată cu apariţia genului, acestea se pierd, motivul fiind abordat pentru frumuseţea lui intrinsecă, oferind pictorilor prilejuri de exprimare a propriilor stări emoţionale. 2. Motive ornamentale, în nomenclatura vechilor noastre erminii (var. *florenii)*. *V.* şi **dichisuri** L.L.

FLORI EUROPENE → **deutsche Blumen**

FLÛTE (fr.) Pahar de formă alungită, cu picior în balustru, sprijinit pe o talpă plată şi a cărui cupă are marginea evazată; se foloseşte în special pentru şampanie. **F.** este, probabil, de origine veneţiană şi a cunoscut o mare vogă în toată Europa din sec. 17 pînă azi (fr. *flûte*, it. *bicchiere di sciampagna*, germ. *Stangenglas, Spitzkelch*, engl. *flute glass)*. V.D.

FLUXUS → **Happening**

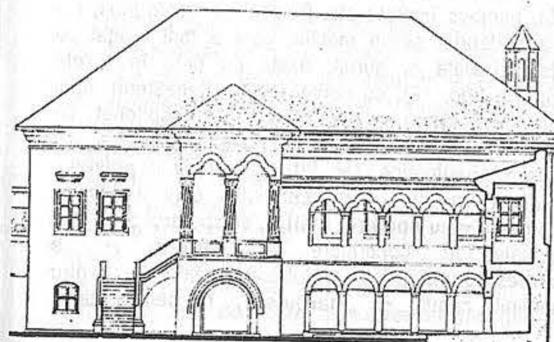
FOAIE DE TITLU Pagină de început a unei cărţi, care cuprinde principalele informaţii privitoare la ea: autor, titlu, loc şi an de apariţie, editor. În lucrările manuscrise, unele din aceste informaţii pot lipsi, fie de tot, fie apărînd la sfîrşitul lucrării, în colofon. În cărţile vechi, **f.d.t.**, adesea decorată, poate cuprinde şi numele comanditarului sau al celui care a plătit tipărirea. T.S.

FOAIE VOLANTĂ Gravură destinată în mod special informaţiei, propagandei şi diferitelor forme de acţiuni agitatorice, răspîndită prin afişaj, prin distribuire directă sau indirectă. Executată în xilogravură sau în felurite tehnici ale gravurii pe metal, **f.v.** a jucat un rol important, fiind alcătuită din texte însoţite de ilustraţii adecvate. Începînd din sec. 15, **f.v.** a cunoscut, în ţările europene, o înflorire puternică, legată de toate evenimentele de seamă, religioase, militare, politice, sociale, culturale, de divertisment. Pînă la apariţia primelor periodice de tipul calendarelor şi al almanahurilor, **f.v.** a fost folosită şi pentru vestirea şi popularizarea unor fenomene astronomice, meteorologice etc., ca gen portretistic, ca imagine religioasă comercializată la preţuri reduse, ori ca vedere. Apariţia publicaţiilor periodice cu caracter satiric a împuţinat producerea de **f.v.** ilustrate. În România, s-au gravat **f.v.** la sfîrşitul sec. 19 şi în prima jumătate a sec. 20, cu subiecte social-politice, cu portrete-caricaturi, cu scene istorice şi peisagistice (fr. *feuille-volante*, it. *foglio volante*, germ. *Flugblatt*, engl. *broadsheet)*. A.P.

FOC DE MUFLĂ În ceramică, temperatură joasă (700°-900°C) la care se vitrifică anumite culori (cu excepţia albastrului cobalt şi a verdelui crom), prin introducerea pieselor de faianţă şi porţelan într-un cuptor dreptunghiular, din pămînt ars, în care acestea nu intră în contact direct cu focul, numit muflă (fr. *feu de moufle*, it. *mufola*, germ. *Muffel*, engl. *muffle)*. V.D.

FOC TARE Temperatură înaltă (1200°-1400°C) necesară pentru arderea unor piese de ceramică (faianţă, porţelan). Termenul se foloseşte în legătură cu ceramica europeană din sec. 16-18, provenind din manufacturile franceze Nevers, Rouen, Moustiers, Marsilia şi din cea olandeză Delft. Pentru decor se foloseşte o gamă restrînsă de culori pe bază de oxizi metalici (albastru cobalt, verde crom, cărămiziu), care rezistă la temperaturi înalte. Această tehnică este părăsită treptat după 1789 (fr. *grand feu*, it. *gran fuoco*, germ. *Scharffeuer*, engl. *high fire)*. V.D.

FOIŞOR În arhitectura românească, spaţiul deschis făcînd trecerea între exteriorul şi interiorul construcţiilor de locuit; la cele cu două nivele, este plasat la cel superior. Din zid sau din lemn şi acoperit, el are golurile marcate de arcade sau de cosoroabe cioplite, sprijinite pe coloane din zid ori din piatră, sculptate sau nu, ori pe stîlpi din lemn, cel mai

adesea cioplіţi. Scara de acces la **f.** constituie şi ea, de regulă, un element care contribuie la plasticitatea ansamblului (fr. *vérande*, it. *verone*, germ. *Veranda*, engl. *terrace, verandah)*. T.S.

FOIŢĂ DE AUR Aur tras în foiţe subţiri şi fragile (motiv pentru care se vînd aşezate între filele unei „cărticele" din hîrtie fină). Denumire veche, *frunză* (fr. *or en feuilles*, it. *oro in foglia*, germ. *Blattgold*, engl. *leafgold)*. *V.* şi **foiţe metalice** L.L.

FOIŢE METALICE Diverse metale trase în foiţe subţiri, folosite pentru aureole, cîmpuri ornamentale, rame sau ca suporturi pentru pictură. Pot fi din aur, argint sau din diverse aliaje în care intră staniul, cuprul, aluminiul etc. Astăzi se foloseşte un aliaj numit *Schlagmetall* (germ.), care imită foarte bine aurul, fără să aibă însă toate calităţile lui. **F.m.** pot fi fixate pe suport cu ajutorul unor preparate speciale numite poliment, mordant, mixtion etc., ori cu zeamă de usturoi. În principiu, după aplicare se presează şi se netezesc bine, se lasă la uscat, iar cele aplicate pe poliment se lustruiesc cu un instrument special. *V.* şi **aurire** L.L.

FOLIUM Culoare medievală de origine vegetală, de un roşu asemănător purpurei antice. (Numele îi provine fie din asemănarea culorii cu purpuriul foliilor unor manuscrise vechi, fie din faptul că era păstrată între filele unor cărţi.) Se obţine din planta *crosophora tinctoria*, numită în Evul Mediu şi *solsequium, torna-ad-solem* (de unde derivă *turnesol)* sau *morella* (originară din sudul Franţei). Seminţele plantei erau presate şi în sucul obţinut se înmuiau mici fragmente de pînză de in, care apoi se uscau; fragmentele respective se înmuiau şi se uscau de mai multe ori, pentru a fi cît mai saturate de suc. Prepararea pigmentului pentru lucru se făcea prin înmuierea acestor fragmente în albuş alungit cu apă sau apă gumată. Culoarea, foarte transparentă, s-a folosit exclusiv pentru pictura manuscriselor medievale. Din aceeaşi plantă se mai obţineau şi culori violete sau albastre. *V.* şi **turnesol** L.L.

FOND Ecran, fundal pe care se detaşează diversele elemente (personaje, ornamente, componente ale peisajului etc.) figurate într-o pictură, un panou sculptat, o stampă, o tapiserie sau în orice alt gen de artă. **F.** este acoperit cu culoare obişnuită, dar, uneori, poate fi o suprafaţă înnobilată cu foiţă de aur sau de argint, ca în unele icoane, picturi flamande, textile etc. Sin. *cîmp* (uneori), *fundal* (fr. *fond*, it. *fondo*, germ. *Hintergrund*, engl. *background)*. L.L.

FONDANT În ceramică, materie vitrifiabilă, incoloră, fuzibilă la o temperatură joasă (sodă, potasiu, borax, dar mai ales plumb), care se adaugă culorilor folosite la smălţuire pentru ca acestea să fie omogene şi să adere la corpul piesei (fr. *fondant*, it. *fondente*, germ. *Schmelzungsmittel*, engl. *flux)*. V.D.

FONDATOR Persoană care contribuie material (sau care are numai inițiativa) la ridicarea unui edificiu laic sau religios, a unui ansamblu monumental, mai rar a unui oraș (fr. *fondateur*, it. *fondatore*, germ. *Gründer, Stifter*, engl. *founder)*. T.S.

FONDO D'ORO (it.) Tehnică aplicată în sticlăria artistică, în care desenul executat pe o folie de aur este cuprins între două straturi de sticlă transparentă. Derivă din tehnica mozaicurilor bizantine și a miniaturilor medievale (fr. *fond d'or*, it. *fondo d'oro, fondo dorato*, germ. *Goldgrund*, engl. *gilt ground, gold background)*. V.D.

FONDPORZELLAN (germ.) Porțelan decorat cu smalțuri colorate pe care se detașează motivele pictate (adeseori în medalioane pe fond alb); inspirat din porțelanul chinezesc. La Meissen, culorile fondurilor erau galben, mov, verde-deschis și cărămiziu, la Sèvres, albastrul denumit *gros bleu* și rozul Pompadour. V.D.

FOPGLAS (germ.) Pahar în formă de statuetă reprezentînd animale sau diverse obiecte, din care lichidul țîșnește prin mai multe orificii ascunse, ceea ce constituie o surpriză pentru băutori. **F.** este de origine germană și datează din sec. 17. V.D.

FORMĂ În vocabularul curent al criticii de artă, totalitatea mijloacelor de limbaj care alcătuiesc aspectul exterior al unei opere de artă: culoare, linie, volum etc. În realitate, **f.** este rezultatul procesului de creație în întregimea sa, incluzînd și ideea care a stat la baza operei. Mai mult decît atît, în gîndirea artistică elină, în cea a Renașterii, manierismului, barocului, ca și în cea a artei moderne, de la Jugendstil la cubism și suprarealism, inclusiv în numeroase alte curente artistice, **f.** coincide, în demersul constituirii ei, cu creația însăși, aceasta nefiind decît desăvîrșirea prin materializare a unei **f.** interioare existente în spiritul artistului. Unele limbi, de exemplu germana, consfințesc acest punct de vedere, prin faptul că termenul de **f.** *(Gestalt)* dă naștere celui de *gestalten*, a crea o operă. Disocierea coordonatelor definitorii ale oricărui obiect (formă, culoare, valoare) și conceperea lui într-o ipostază exclusiv formală urmăresc doar scopuri analitice (fr. *forme*, it. *forma*, germ. *Gestalt*, engl. *form)*.A.P.și L.L.

FORT În arhitectura militară, punct întărit, constînd dintr-o incintă delimitată de pereți înalți, din zid sau din lemn, cu drum de strajă, închizînd o curte interioară și amenajări destinate apărătorilor (fr. *fort*, it. *forte*, germ. *Fort*, engl. *fort)*. T.S.

FORTĂREAȚĂ Loc întărit, marcat de ziduri puternice și de un aparat defensiv, organizat în vederea apărării unui oraș, a unui drum strategic etc. (fr. *forteresse*, it. *fortezza, fortilizio*, germ. *Festung*, engl. *fortress)*. T.S.

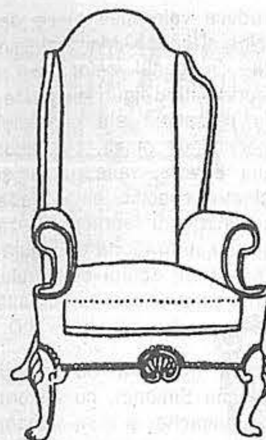
FORTIFICAȚIE Nume generic pentru un sistem defensiv militar. Varietatea formulelor și a formelor unei **f.** depinde de epocă, de populație, de tipul de organizare a grupului de apărători, armament etc. (fr. *fortification*, it. *fortificazione*, germ. *Festungswerk*, engl. *fortification, muniment)*. T.S.

FORUM La romani, piața situată la întretăierea drumurilor principale și avînd inițial doar funcție de centru comercial. **F.** devine din sec. 7 î.H. un spațiu determinant în viața orașului. În această piață publică sînt construite bazilici, temple, terme, biblioteci, prăvălii și piețe comerciale. În perioada republicii, funcția principală devine cea politică. Sub imperiul, **f.** se modifică sub aspect monumental, prin construirea de edificii triumfale și comemorative (arce de triumf, columne etc.). În aceeași perioadă are loc o specializare a lui în funcție de activitatea principală desfășurată: ~ **boarium,** piața de animale, ~ **holitorium,** piața de legume etc. Cel mai important rămîne ~ **romanorum** sau ~ **imperial,** dezvoltat în relație cu un templu și înconjurat de porticuri și colonade după modelul agorei grecești. I.C.

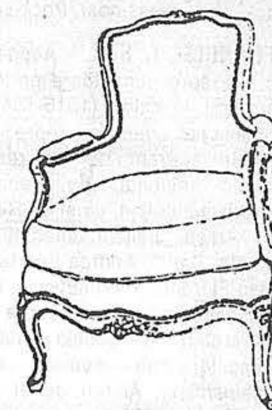
FOSĂ 1. În arhitectura militară, șanț — umed sau uscat — care înconjoară o fortificație sau o cetate, constituind o stavilă în calea asediatorilor. **2.** Într-o sală de spectacol, mai ales în teatrul liric, spațiu adîncit, amplasat parțial sub scenă, în care se află orchestra. T.S.

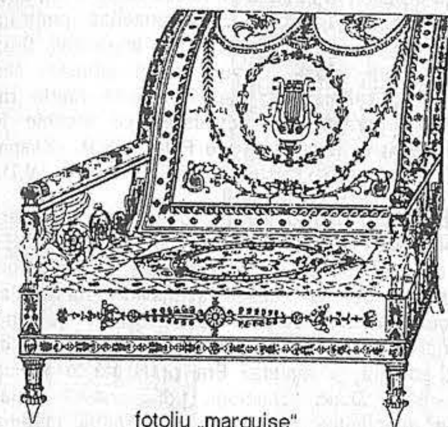
FOTOGRAVURĂ 1. Procedee de gravare care folosesc metode și mijloace fotografice. **2.** Imagini reduse la efectele de alb-negru în sine. **3.** Combinarea de fotografii cu gravuri *(v.* și **colaj**) (fr. *photogravure*, it. *fotoincisione*, germ. *Photogravüre* engl. *photoengraving)*. A.P.

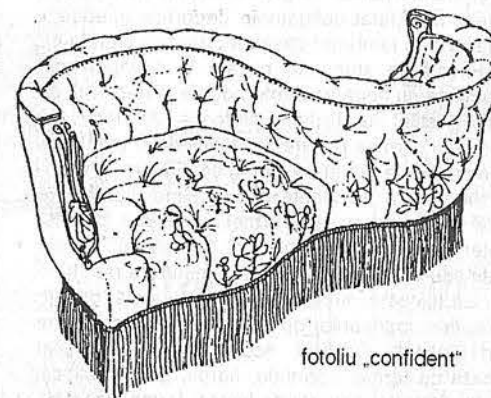
FOTOLIU Scaun cu spătar și rezemători pentru brațe. Integrat stilurilor istorice, **f.** a variat de la mobila masivă, compactă, ceremonială, la **f.** mobil, pliant (dantesc, Savonarola etc.). Cunoscut din antichitate, era de obicei din lemn (în Egipt, împodobit cu reliefuri și picturi, cu picioarele în labe de leu), dar și din piatră sau metal (Imperiul roman), sau cu plăci de fildeș (Bizanț), sau lăcuit (China), din metal aurit (Franța sec. 17), lemn aurit (Europa sec. 18), bambus împletit etc. Pentru a fi confortabil, **f.** i s-au adăugat perne mobile, apoi a fost tapițat cu piele presată și aurită, fixată cu ținte în rozete (Spania sec. 16), cu catifea (Italia Renașterii), apoi tapițat cu arcuri și perne (sec. 18), capitonat, cu butoni (sec. 19), sau turnat din materiale plastice, sau chiar **f.** pneumatice (sec. 20) (fr. *fauteuil*, it. *poltrona, sedia a bracciuoli*, germ. *Lehnstuhl*, engl. *armchair)*. Varietăți: ~ **cu spătarul înalt; f.** cu spătarul și brațele tapițate în continuare → **berjeră;** ~ **„à confessionnal",** cu protuberanțe laterale pentru sprijinit capul; ~ **„marquise",** **f.** pentru două

fotoliu „à confessionnal"

fotoliu cu spătar înalt

fotoliu berjeră

fotoliu „marquise"

fotoliu „confident"

persoane (Franța sec. 18); ~ **settee** (Anglia sec. 18); ~ **„confident"** sau ~ **„conversation",** **f.** cu spătarul în S, permițînd persoanelor așezate în sens opus să-și vorbească la ureche (Franța sec. 19, stil Napoleon III); ~ **„ l'indiscret"** sau ~ **în elice, f.** pentru trei persoane (Franța sec. 19). C.R. și A.N.

FOVISM Curent artistic în Franța, la începutul sec. 20, în perioada 1905-1910, bazat pe ideea exaltării culorilor pure, puternice, influențat în egală măsură de viziunea lui Van Gogh și Gauguin. Principalii reprezentanți ai mișcării sînt Henri Matisse, Kees van Dongen, Maurice Vlaminck, Raoul Dufy, Othon Friesz precum și, în prima lor perioadă de creație, André Derain și Georges Braque. Denumirea curentului aparține criticului Louis Vauxcelles, care, la Salonul Independenților de la Paris, în 1906, a atribuit epitetul de „fovi" (sălbatici) autorilor acelor picturi în culori explozive. Spre deosebire de expresionismul german, pe care l-a influențat pe linie cromatică, **f.** nu este preocupat de inovații iconografice, ci rămîne strict la invenții de ordin pictural. Othon Friesz va da o definiție a **f.** în acest sens: „ a da echivalentul luminii solare cu ajutorul unei tehnici de orchestrări colorate — transpuneri pasionale (avînd ca punct de plecare emoția în fața naturii)". Genul predilect al **f.** a fost peisajul, uneori și portretul (Matisse în prima fază și Van Dongen). **F.** a avut un ecou considerabil în pictura românească interbelică. A.P.

FRAC Inițial, în Anglia sec. 18, jachetă pentru călărie, cu poalele răscroite în față, purtată cu pantaloni pînă la genunchi. În sec. 19, costum bărbătesc de ceremonie, din stofă neagră, cu sacoul în față scurt pînă la talie, iar în spate ca o coadă lungă pînă mai jos de genunchi, despicată pe mijloc. În unele uniforme (diplomați, membrii Academiei franceze etc.), **f.** este brodat și purtat cu bicorn cu

pene de struț (fr. *frac*, it. *marsina, abito a coda*, germ. *Frack*, engl. *dress-coat, frock-coat*). A.N.

FRANCISC I, STIL ~ Acoperind prima jumătate a sec. 16, corespunzătoare perioadei de domnie a lui Francisc I de Valois (1515-1547), stilul care îi poartă convențional numele reprezintă de fapt primul program coerent de tip renascentist în Franța, puternic influențat de Renașterea tîrzie și de manierismul italian, ca și de Renașterea din Țările de Jos. Artiștii italieni chemați la curtea franceză (Vignola, Serlio, Andrea del Sarto, Benvenuto Cellini, Rosso Fiorentino, Primaticcio, Da Vinci etc.) vor avea o influență covîrșitoare asupra artei franceze din sec. 16, creînd o școală puternic individualizată, cunoscută sub numele de *Școala de la Fontainebleau*. Alături de ei vor activa arhitecți și artiști francezi: Pierre Lescot, Jean Bullant, Philibert Delorme, Jean Goujon. În arhitectură se menține structura tradițională a reședinței medievale, care-și pierde funcționalitatea defensivă și la care se adaugă loggia și marele parter de grădină; în interior galeria va fi piesa de aparat obligatorie. Decorația interioară se remarcă prin lambriuri casetate, panouri pictate cu ancadramente în stuc sau pictate în *trompe-l'oeil*, mari șeminee cu ancadramente bogate și decorații cu grotești în stilul lui Rafael, plafoane din lemn cu casetoane și cartușe pictate, iar tapiseria și țesăturile scumpe importate din India sînt în continuare în vogă. Dată fiind marea mobilitate a curții, mobilierul este redus și ușor transportabil (mese, scaune pliante, cabinete acoperite cu tapiserie, *bahut*-uri), marile cabinete sau dulapuri cu forme arhitecturate rămînînd pe loc. Se folosesc nucul, motivele intarsiate, pictate *en grisailles*, panourile de marchetărie lucrate de meșteri italieni. Decorul sculptat în relief plat alternează cu terme, cariatide, harpii, grifoni, sfincși lucrați în altorelief sau *ronde-bosse;* forma generală este rectangulară. Obiectul decorativ se încadrează acelorași norme stilistice, arta metalelor fiind înfloritoare (solnița lui Francisc I de Cellini) ca și predilecția pentru sculptura de mici dimensiuni în gust antic. Stilul va cunoaște o rapidă extindere în provincia franceză (fr. *style François I*). C.D.

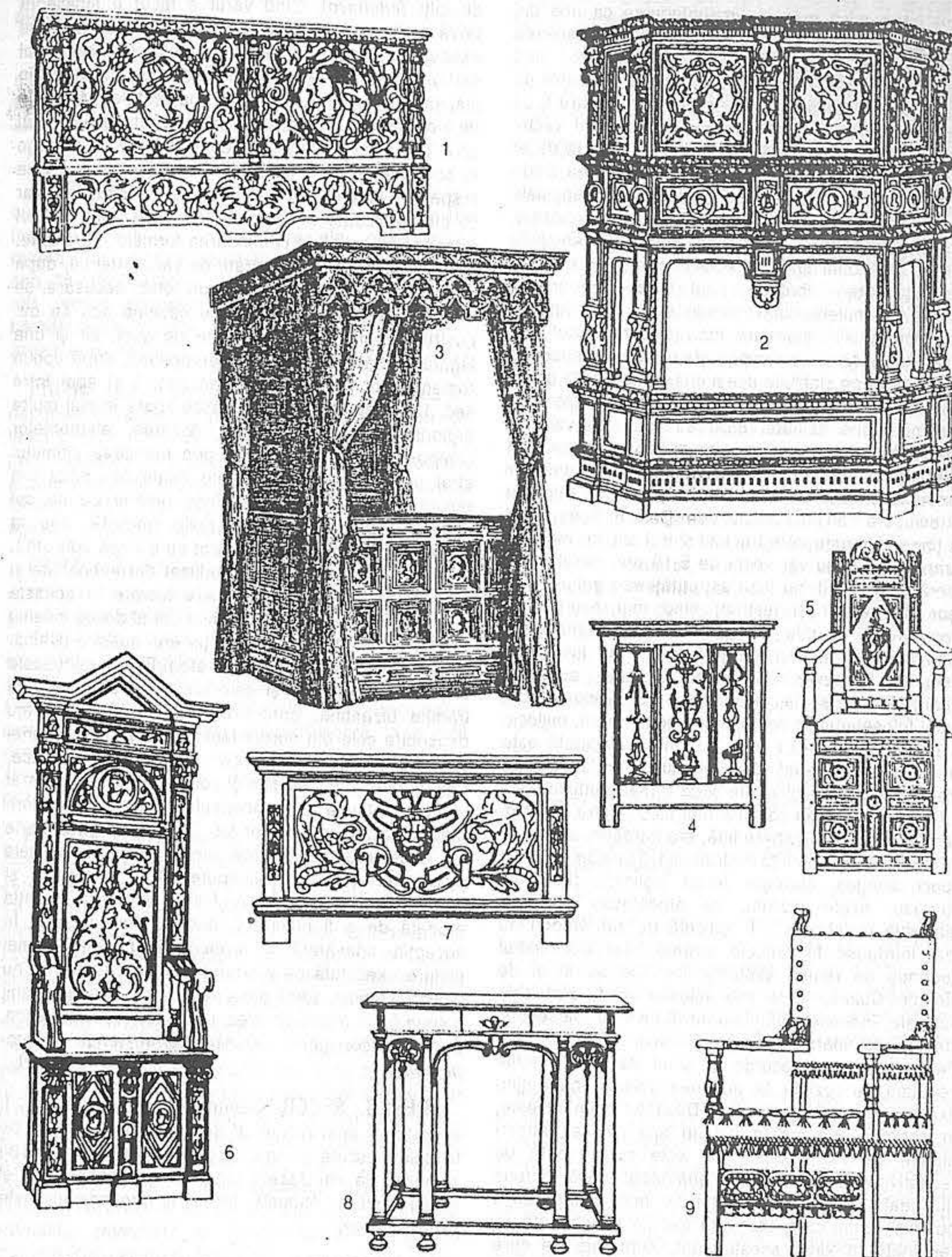
FRANJ Ornament de pasmanterie format din fire de diferite mărimi, culori și materiale, folosit la tapiserii, covoare, mobilă îmbrăcată în textile sau piele, șaluri etc., atașat la extremitățile piesei. În sec. 14-15, în Italia și în Franța, se folosesc **f.** din fire de aur sau de mătase, la unele piese de mobilier (scaune, fotolii) (fr. *frange*, it. *frangia*, germ. *Franse, Quästchen*, engl. *fringe*). V.D.

FRANKENTHAL Una din cele mai mari manufacturi germane de porțelan, situată lîngă Mannheim (Palatinat); a activat între anii 1755 și 1799. Primul ceramist renumit de la **F.** este alsacianul Paul-Anton Hannong, care își transferă aici atelierul din Strasbourg. Timp de circa 20 de ani, în pofida unor greutăți financiare, **F.** produce valoroase piese de porțelan dur, cu glazură albă și opacă. Mai tîrziu se confecționează și statuete în genul celor de la Meissen, în stil rococo, reprezentînd figuri alegorice, mitologice, folclorice sau personaje ale comediei italiene; de asemenea, servicii de masă, cu decor amintind stilul manufacturii Sèvres, vase, lămpi și rame pentru oglinzi. Coloritul specific este verde închis, roșu, adesea subliniat cu aurituri. Baza figurinelor este uneori ajurată sau în formă de volută. Mărci: inițialele P.H. (1755-1756); scutul electorului Karl-Theodor cu monograma sa și uneori cu coroană (1762-1793). V.D.

FRANKFURT Manufactură germană de faianță întemeiată în 1666 de Johann Simonet, cu ajutorul financiar al lui Bernhard Schumacher și al lui Johann Christoph Fehr; acesta din urmă devine, în 1667, singurul proprietar. După moartea lui, conducerea atelierelor este preluată de văduva și de fiii săi. Faianța produsă la **F.** imită pe aceea de la Delft, apoi modele chinezești, și se caracterizează printr-un decor armonios, bazat pe un desen impecabil. S-au executat căni, ploști, într-un colorit albastru sau albastru cu reflexe gri; piesele poartă foarte rar semnătura ceramiștilor. Activitatea se încheie în 1772. Mărci: F. (Frankfurt sau Fehr?); K.R. (Kaspar Ripp); o pasăre pe o ramură. V.D.

FRECAREA CULORILOR Operație prin care pigmentul este amestecat temeinic cu un aglutinant; ~ **manuală**, practicată în atelierele de altădată, era încredințată, cel mai adesea, ucenicilor. Operația se desfășura în trei etape: măcinarea, **f.** cu apă, aglutinarea, utilizînd ca instrumente de lucru piatra de frecat culorile și moleta. Era preferată o **f.** mai îndelungată. După tehnologi, **f.m.** a avut urmări fericite în privința calității și durabilității materiei picturale: pe de o parte, pictorul își putea asigura puritatea pigmenților, pe de alta, prin travaliul manual nu se supraîncălzea uleiul și, în sfîrșit, pentru că se foloseau întotdeauna culori proaspete. Astăzi este curentă ~ **mecanică a c.**, în care se recurge la mijloace moderne (mori cu bile, cu cilindri etc.), care pot asigura un înalt grad de finețe a pigmenților. Aglutinarea se face după rețete din cele mai variate, potrivit destinației și costului multelor sortimente de culori aflate pe piața mondială. În principiu, culorile mai scumpe sînt și cele mai bune. L.L.

FRESCĂ (it. *fresco*, proaspăt) Procedeu tehnic folosit în pictura murală, în care pigmenții (pulverulenți) sînt amestecați cu apă și aplicați pe un mortar de var umed (proaspăt tencuit), care îi încorporează. Tehnica **f.** se bazează pe așa-numitul proces de carbonatare, prin care calcarul parcurge un ciclu chimic complet și redevine piatră, formîndu-și la suprafață o peliculă dură, semisticloasă, asemănătoare marmurei. Odată uscată, pictura în **f.** nu mai este afectată de apă sau de alți agenți distructivi,

Stilul FRANCISC I (Renaștere franceză)

1. Ladă; 2. Dressoir; 3. Pat cu coloane; 4. Dulap; 5. Caquetoire; 6. Jilț; 7. Ladă; 8. Masă; 9. Scaun *à la capucine*

decît într-o mică măsură, impunîndu-se ca una din cele mai durabile tehnici ale picturii. Frumusețea specifică și excepționala ei durabilitate sînt determinate într-o măsură hotărîtoare de metodele de lucru și de calitatea materialelor folosite. Pentru f. se preferă zidurile noi, din cărămidă; dacă sînt vechi, după scoaterea mortarului degradat se lasă la uscat în profunzime (cei vechi impregnau asemenea ziduri cu „smoală de corăbii", ulei fierbinte etc.) Tencuiala de f. a variat în decursul timpului prin compoziție, grosime și aspect. Se aplică mai întîi tencuiala numită tradițional *arriccio*, apoi *intonaco*, în care se introduc materii fibroase, strat care încorporează culorile. Tencuielile sînt constituite din materiale de umplutură (nisip, marmură etc.) și var (liantul prin excelență al f.) și se compun și suprapun respectînd regula „gras pe slab", în acest caz componenta grasă fiind varul. Varul se prepară din piatră de calcar de cea mai bună calitate, care se arde exclusiv cu lemne. Stingerea lui se face cu apă curată de rîu, în gropi adînci, căptușite cu scînduri. Preferința anticilor pentru varul vechi, cunoscută din textele lui Pliniu și Vitruviu, s-a transmis breslei ca regulă. În Apus, varul se ținea în varnițe între trei luni și trei ani, iar meșterii bizantini foloseau var vechi de 5-10 ani. Varul vechi aderă bine la zid, nu lasă asperități sau goluri, este ușor de netezit și lustruit; fiind mai puțin activ încorporează culorile mai lent, le modifică într-o mai mică măsură, mărind totodată timpul de lucru. Ca nisip, se folosește nisipul de rîu, curat, aspru la pipăit, care se spală, se usucă și se strecoară. Cei vechi foloseau nisip de cuarț, cu bobul mare, mijlociu și mic (între 0,03-0,1 mm). Marmura măcinată este preluată ca material de umplutură de la romani; creează tencuieli compacte și dă o mare luminozitate f. Cei vechi utilizau calcarul mai ales pentru *arriccio*, dar, măcinat ca o pulbere fină, era introdus, uneori, și în *intonaco*. Facilitează lustruirea f. (care în anumite epoci atingea aproape luciul oglinzii). Materiile fibroase, tăiate mărunt, se amestecau bine cu tencuiala înainte de a fi aplicată pe zid. Uneori au fost introduse în ambele straturi, dar *intonaco*-ul cuprinde de regulă exclusiv fire fine de in și de cînepă. Culorile cele mai folosite în f. sînt cele naturale, îndeosebi pămînturile. Astăzi se folosesc și culorile de mars, cadmiurile, oxizii de crom etc. Pentru alburi se recurge la albul de var. Culorile vegetale nu rezistă la acțiunea varului, cu puține excepții (unele negruri etc.). Diluantul culorilor este, în general, apa curată, uneori apa de var, alteori laptele de var. Execuția f. este condiționată de receptivitatea stratului de *intonaco:* dacă e pus dimineața, spre sfîrșitul zilei nu mai încorporează culorile, astfel că f. începută trebuie considerată ca terminată; datorită acestui fapt, suprafața pe care pictorul o poate executa într-o zi (numită *giornato)* este, în general, redusă la 1-2 m.p., putînd crește în cazul unor imagini decorative, fonduri etc. Ziua de lucru începe dimineața devreme, prin udarea temeinică a peretelui și prin aplicarea stratului de var cu cîlți *(intonaco)*. Cînd varul a făcut o suficientă priză pentru ca să reziste la apăsarea cu degetul, se execută desenul: fie direct cu pensula, fie cu ajutorul cartoanelor. Pictura se execută de obicei de sus în jos, pentru evitarea stropirilor incidentale. Metodele de lucru diferă de la artist la artist. Cînd, spre sfîrșitul zilei, tencuiala nu mai „primește" culorile se recurge la sclivisire. Pictura începută și neterminată în ziua respectivă este de obicei abandonată și stratul de var cu cîlți se scoate cu ajutorul mistriei. A doua zi noul *intonaco* se aplică în continuarea formelor întrerupte. Retușurile nu sînt încorporate de var, astfel că, după o vreme, devin vizibile; dacă sînt totuși necesare, se execută cu pigmenți frecați cu cazeină sau cu ou. Lustrul f. este atît o chestiune de gust, cît și una legată de trăinicia ei. În aria europeană, după epoca romană este prezent pînă prin sec. 8 și apoi între sec. 13-16. În fresca românească apare în mai multe perioade. Se obține prin dozarea elementelor componente ale tencuielilor, prin netezirea ultimului strat și prin unele tratamente finale (de pildă s-a recurs la presarea picturii încă umede cu un sul metalic suprapus peste o piele umezită, sau la frecarea ușoară a ultimului strat cu o cîrpă udă etc.). F. este un procedeu tehnic utilizat din antichitate și pînă astăzi. S-au păstrat opere lucrate în această tehnică încă din primul, sau chiar din al doilea mileniu î.H. (Creta etc.), ori care aparțin erei noastre (China, India, America precolumbiană etc.). Foarte cunoscute sînt f. renascentiste și cele din țările europene de tradiție bizantină, printre care cele românești (cu deosebire cele din nordul Moldovei). Varietatea ariei geografice, conjugată cu determinări istorice, temperamentale, stilistice și conjuncturale au generat variante tehnice ale procedeului care merg, uneori, pînă la părăsirea limitelor lui. De pildă, o bună parte din f. de tradiție bizantină, incluzînd multe din cele pictate la noi, sînt începute în f. autentică și terminate în tempera. A fost semnalată tentația eronată de a fi numită f. orice pictură murală. În accepția adevărată a termenului, f. este numai pictura executată pe mortarul proaspăt (umed și nu umezit ulterior), adică procedeul tehnic căruia italienii îi spun *buon fresco* (fr. *fresque*, it. *affresco, al fresco, buon fresco*, germ. *Freskomalerei*, engl. *fresco-painting)*. L.L.

FRESCO SECCO Denumire (considerată a fi eronată) a unei picturi *al secco* — lucrată deci pe tencuiala uscată —, în care pigmenții sînt amestecați cu lapte de var (acest lapte de var constituind el însuși liantul). Numele firesc al procedeului este *pictură cu var.* L.L.

FRIGIDARIUM Bazinul cu apă rece. *V.* **terme** I.C.

FRIT Masă vitroasă asemănătoare emailului albastru din faianța egipteană (obținută prin topirea unor materii silicioase asociate cu sărurile cuprului sau ale altor metale), folosită ca pigment. *V.* și **albastru egiptean** L.L.

FRITTE (fr.) **1.** Produsul fuziunii unui amestec de nisip și sodiu, folosit la fabricarea sticlei și a porțelanului tandru. **2.** Rezultatul coacerii acestui amestec (fr. *fritte*, it. *fritta*, germ. *Fritte*, engl. *frit)*. V.D.

FRIVOLITÉ (fr.) Dantelă din bumbac fin, executată cu una sau două suveici, cu motive formate din inelușe și picouri, legate între ele, reprezentînd rozete, flori, motive geometrice; frecvent folosită în sec. 18 (stilul Ludovic XV, pentru gulere și manșete), atît pentru costumul feminin, cît și pentru cel bărbătesc (fr. *frivolité*, germ. *Frivolitäten, Schiffchenarbeit*, engl. *tatting)*. V.D.

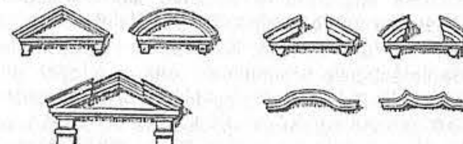
FRIZAJ (fr.) În tehnica mobilierului, procedeu de decorare a panourilor prin dispunerea placajelor din lemn prețios folosind liniile fibrelor, pentru crearea, prin îmbinarea porțiunilor orizontale, verticale, oblice, a unor jocuri de forme și a unor efecte de umbră și lumină (ca în modelul „vîrf de diamant", în triunghiuri așezate în sensuri opuse). C.R. și A.N.

FRIZĂ 1. În arhitectura clasică, partea mediană a antablamentului plasată între arhitravă și cornișă, în general îmbogățită de reliefuri. Dispunerea ei variază în funcție de ordine. Poate fi formată din metope alternînd cu triglife (doric) sau poate să se desfășoare în bandă continuă, înconjurînd edificiul (ionic, corintic). **2.** Prin extensie, orice compoziție pictată sau în relief ce se desfășoară în bandă orizontală continuă pe toată lungimea edificiului (fr. *frise*, it. *fregio*, germ. *Fries*, engl. *frieze)*. *V* și **antablament** I.C.

FRONTALITATE Termen formulat de arheologul danez Julius Lange, în 1892, pentru a desemna un canon de reprezentare întîlnit pînă în sec. 7 î.H., în tot bazinul Mării Mediterane, la egipteni, mesopotamieni, etrusci, cretani, greci, aplicat atît în sculptură, cît și în pictură. În sculptura în *rondebosse*, f. impune o reprezentare a figurii umane într-o atitudine riguros simetrică față de un ax vertical marcat de rădăcina nasului și ombilic. Impresia de mișcare nu este realizată decît printr-o flexare a picioarelor, înainte sau înapoi, dar niciodată lateral. În relief și în pictură, acest canon este transformat datorită unei mai mari ușurințe în realizarea chipului și a membrelor din profil. Astfel, asistăm la o articulare nefirească între cap, mîini și picioare, văzute din profil, și reprezentarea bustului și a ochiului, care rămîn văzute din față (fr. *frontalité*, it. *frontalità, posizione di fronte*, germ. *Frontalität, frontale Haltung*, engl. *frontality)*. I.C.

FRONTISPICIU 1. Partea superioară de pe fațada principală a unei clădiri, care oferă, uneori, informații despre istoricul acesteia: an de fundație, ctitor sau proprietar, renovări etc. (fr. *frontispice*, it. *facciata, fronte*, germ. *Schauseite*, engl. *frontispiece)*. **2.** În arta cărții, miniatură, desen, gravură etc. marcînd începutul unui capitol (fr. *frontispice*, it. *antiporta, frontespizio*, germ. *Kupfertitel, Titelbild, Titelblatt*, engl. *title-page)*. T.S.

FRONTON (lat. *frons*, frunte) **1.** Motiv triunghiular sau semicircular încoronînd, în general, fațada principală a unui edificiu. **F.** apare în arhitectura Greciei clasice și se regăsește și în cea romană. De formă triunghiulară, determinat de un acoperiș în două ape, **f.** era plasat pe fațada de intrare a templului de plan rectangular, și, prin simetrie, și pe fațada de pe latura opusă. Forma triunghiulară este de obicei marcată de muluri și spațiul central decorat cu reliefuri. În Evul Mediu **f.** capătă o dezvoltare pe verticală, fiind denumit și *pinion*. **F.** antic este redescoperit de Renaștere și începînd cu această epocă devine un element de arhitectură foarte frecvent folosit, fiind plasat și în alte zone pe fațadă, ca element repetitiv (de ex. deasupra ferestrelor sau intrărilor). Stilurile ce au urmat Renașterii și-au pus amprenta în modelarea acestui element. Astfel întîlnim: ~ **rupt**, ale cărui cornișe se termină în volute: ~ **circular**, surmontat de o cornișă semicirculară; ~ **dublu**, avînd inserat în timpan un alt f. ; ~ **întrerupt**, ce lasă loc unei sculpturi sau unui vas; ~ **ascuțit;** ~ **în trepte** etc. **2.** În ornamentica mobilierului, **f.** încoronează partea centrală, superioară a unor piese reprezentative: dulapuri, bufete, cabinete, oglinzi, jilțuri, scaune etc. (fr. *fronton*, it. *frontone*, germ. *Giebelfeld*, engl. *pediment)*. I.C.

FROTAJ Procedeu tehnic de inspirație suprarealistă, inventat și folosit de Max Ernst în grafica lui. Constă în aplicarea foii de hîrtie pe un suport lucrat în lemn multicolor și frecarea apăsată cu creion de grafit a hîrtiei, obținîndu-se astfel diferite structuri formale cu sugestii imagistice vegetale sau zoomorfe. A.P.

FROTIU 1. În pictură, culoare subțire și transparentă, aplicată mai mult sau mai puțin omogen, prin atingeri ușoare de pensulă. **2.** Strat subțire de culoare transparentă cu care se acoperă unele piese de ceramică. **3.** Auritură imitînd pulberea de aur, aplicată pe suprafața unor piese de porțelan sau de lemn lăcuit (fr. *frottis*, it. *tocco leggero di pennello*, germ. *leichter und durchsichtiger Farbenauftrag*, engl. *scumble)*. L.L. și V.D.

FRUNZĂ Motiv ornamental folosit în toate domeniile artei, ca și în scrierea caligrafică din sec.

12, pentru literele capitale. Există diferite motive de f.: de acant, de ferigă, de iederă, de laur, de lotus, de palmier, de smochin, de stejar, de viţă de vie etc. (fr. *feuille*, it. *foglia*, germ. *Blatt*, engl. *leaf*). 2. → **foiţă de aur** V.D.

FUNCŢIONALISM Concepţie estetică de bază a mişcării Bauhaus şi a altor orientări constructiviste — De Stijl, purism — , prin care se afirmă necesitatea adaptării riguroase a obiectului de artă la funcţia lui practică, în măsura în care aceasta există. F. a acţionat prioritar în arhitectură, artă decorativă, scenografie, design. A.P.

FUNDAL → **fond**

FUNDAŢIE Parte a unei construcţii aflată sub nivelul de călcare originar, realizată prin construirea în sol a unei zidării menite să îi creeze acesteia o bază solidă. În funcţie de epocă, materialul şi tehnica variază destul de mult (fr. *fondations*, it. *fondamenti*, germ. *Fundamente*, engl. *foundations*). T.S.

FUNINGINE DE TORŢĂ Negru de fum folosit în antichitate. Este consemnat de Dioscoride ca fiind bun pentru prepararea unei cerneli de scris. (Ca negru pentru pictură era socotită mai bună funinginea obţinută din cuptoarele sticlarilor; probabil că s-a întrebuinţat şi cea de torţă). L.L.

FURNIR Foaie subţire de lemn de esenţă rară fixată prin încleiere şi presare pe corpul unei mobile construit din lemn obişnuit. Ideea de a lipi straturi de lemn decorativ pe un suport solid datează din antichitatea egipteană şi romană, fiind reluată în Renaştere şi perfecţionată în Europa sec. 17-18. Tăierea f. a fost facilitată, într-o primă etapă, în sec. 15, de fierăstraiele acţionate de forţa apei, apoi, prin crearea maşinilor mecanice de decupare de la mijlocul sec. 19. În mod curent se aplică două foi suprapuse, prima de bază, apoi, peste ea, cea de „faţă". F. oferă avantajul utilizării decorative a esenţelor rare şi fragile, mărind rezistenţa mobilei prin suprapunerea straturilor cu fibrele în direcţii diferite, eficace mai ales pe suprafeţele curbe (fr. *placage*, it. *tarsia, impiallacciatura*, germ. *eingelegte Arbeit, Furnierung*, engl. *veneer, veneering*). C.R. şi A.N.

FUS Partea mediană verticală a unei coloane sau a unui pilastru, amplasată între bază şi capitel, cu înălţimea sensibil mai mare decît a celor două. F. poate fi neted, canelat, torsat, fasciculat etc. În funcţie de epocă şi de stil îmbracă trăsături diferite (fr. *fût*, it. *fusto de colonna*, germ. *Schaft*, engl. *shaft*). *V.* şi **coloană, pilastru, ordin** T.S.

FUSAIN (fr.) Cărbune de desen obţinut prin arderea incompletă a unei specii de arbust extrem-oriental, aclimatizat în Europa (*evonymus europaeus*). Este o esenţă dură şi densă, care dă un cărbune moale şi omogen, de cea mai bună calitate, util pentru desenele mari, în linii „tandre", ca şi pentru schiţele cu contururi fine. Se şterge cu miez de pîine (fr. *fusain*, it. *carboncino, fusaggine*, germ. *Zeichenkohle*, engl. *charcoal, black chalk*). L.L.

FUTURISM Mişcare literar-artistică la începutul sec. 20, iniţiată în Italia, cu ecouri — sub diferite denumiri — şi în Franţa, Germania, Marea Britanie, S.U.A., România. Declanşat de poetul italian F.T. Marinetti în 1909, prin *Manifestul Poeziei futuriste*, în care proclama necesitatea ruperii de tradiţiile culturii estetice a trecutului şi instaurării unui nou ideal estetic — exprimarea „vitezei", a dinamismului vieţii şi frumuseţii produselor tehnicii moderne — ,urmat de *Manifestul Pictorilor futurişti* (1910), redactat de pictorul şi sculptorul Boccioni, semnat şi de Carlo Carrà, Luigi Russolo, Giacomo Balla şi Gino Severini, f. şi-a prezentat prima expoziţie de amploare în 1912, la Paris, apoi la Londra şi Berlin. Adoptînd iconografic un repertoriu de subiecte menit să redea „mişcarea" şi *tempo*-ul vieţii moderne, prin descompunerea şi serializarea formelor (*Automobil şi zgomot*, de Balla, *Hieroglifa dinamică a Balului Tabarin*, de Severini, *Spusele unui vagon de tramvai*, de Balla), iar pe plan tehnic urmărind, în formulările *Manifestului tehnic al Picturii futuriste*, „eternizarea senzaţiei dinamice" şi reînnoirea concepţiei despre spaţiu prin „simultaneizarea stărilor obiectului plastic", f. şi-a arogat şi pretenţia unei noi concepţii despre viaţă şi cultură. Cu surse în neoimpresionism, cubism şi ecouri în orfism, vorticism, f., în ciuda duratei scurte a existenţei sale ca un curent organizat, a jucat un rol de seamă în dezvoltarea cinematografiei, precum şi a muzicii de avangardă. Confruntate însă cu nota zgomotos-polemică a programelor, manifestelor şi scrierilor f., operele propriu-zise — picturi, desene şi sculpturi — ale f. apar surprinzătoare prin fineţea, gingăşia şi rafinamentul lor compoziţional şi cromatic. Termenul de f. circulă şi în înţelesul de artă de avangardă, în general. A.P.

FÜRSTENBERG Manufactură germană de porţelan creată în 1747 de ducele Carol I de Brunswick. În perioada 1770-1814, datorită ameliorării pastei, F. se remarcă printr-o producţie înfloritoare. Ornamentele în relief sînt împrumutate din stilul rococo. Figurinele — personaje din Commedia dell'Arte — create de artişti renumiţi au un modeleu savant. Către 1795, se adoptă stilul neoclasic şi se imită piesele realizate de celebrul ceramist englez J.Wedgwood (în special cele din bazalt negru şi jasp). Pe lîngă servicii de masă, se confecţionează jardiniere, ansambluri decorative pentru centrul mesei (*surtout de table*), statuete ecvestre, figurine care reprezintă dansatori, maimuţe aşezate pe piedestale de formă conică. Manufactura activează şi în prezent. Mărci: litera F cursivă, în albastru; un cal galopînd (după 1770). V.D.

G

GALB Profil uşor curbat al fusului unei coloane sau al corpului unui vas, realizat de sculptor, sau respectiv de modelator, în intenţia de a da obiectului maximul de stabilitate, ca şi anumite calităţi plastice şi estetice (fr. *galbe*, it. *sagoma*, germ. *zierliche Rundung*, engl. *bulge, graceful sweep*). *V.* şi **entasis** T.S.

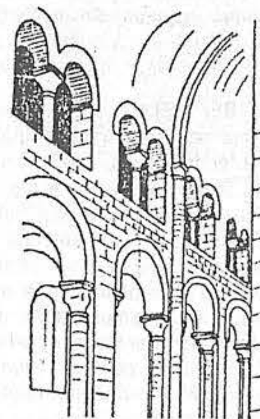

GALBEN (lat. *galbinus*) Culoare de bază a spectrului solar, care nu poate fi creată prin amestecul altor culori, şi ale cărei lungimi de undă variază între aprox. 550-590 milimicroni. Pigmenţii **g.** se prepară fie prin prelucrarea unor materii naturale anorganice (în special pămînturi **g.** din care se obţin culori de o durabilitate foarte mare) sau organice (vegetale şi animale), ale căror extracte sînt frumoase, dar perisabile, fie pe cale chimică. Culorile **g.** cu denumiri particulare sînt: *alizarină g., aloe, antrapirimidină g., argyritis, arpigmen, arsenic, ărzica, aur mozaic, aureolin, auripigment, aurora yellow, bleaghil, brown pink, capucin, carmin g., chamois, chloré, croc, Dutch pink, English pink, ferite, ferox, gallstone, gălbenare, giallorino (de Flandra, de Veneţia), gumi-gut, italian pink, lac (de cruşin, de gaude, de garanţă g., de rezeda, g. de Paris, g. de şofran, italian, Robert), lemon yellow, litargă, masicot, minette, miniu g., murtarsaig, ocru (atic, auriu, auriu transparent, de Athos, de fier, de ru, g., g. deschis, fluvial, italian, închis, oranj, grecesc, roman, transparent, turcesc)* , *ohră (de Veneţia, g. de Ţarigrad, g. subţire, tasiticească), orpigment, orpimento, orpin, oxid g. de fier, pămînt (auriu, de Roma, de Siena natural, g. italian), porporina, puree, quercetină, safrani, Schüttelgelb, siena naturală, sil atic, stil de grain, smalţ g., sulighen, şofran, terra (de Siena, Eretria, merita), turbit mineral, ultramarin g., Waulack, Weld, zinc chrome.* Principalele culori **g.** denumite ca atare: **~ biliar,** culoare medievală preparată din' fierea peştilor mari, cu anumite adaosuri (cretă etc.). Era utilizată ca înlocuitor al auripigmentului, în crisografie (scrierea cu aur) ; **~ briliant, 1.** → **g. de Neapole. 2. g.** produs prin amestec fizic, care seamănă cu **g.** de Neapole; **~ citron, 1.** → **g. de zinc. 2.** Nume dat şi altor pigmenţi **g.**; **~ de antimoniu,** culoare asemănătoare cu **g.** de Neapole. Este un antimoniat de plumb; **~ de bariu,** culoare **g.**-verzuie, intensă şi luminoasă, descoperită, se pare, la începutul sec. 19. Este un cromat de bariu, care deşi este socotit a fi cel mai bun dintre cromaţi, se înverzeşte la lumină şi este relativ toxic. Sin. *g. permanent, lemon yellow, ultramarin g., g. citron* (uneori); **~ de cadmiu,** culoare din seria celor mai strălucitoare şi durabile culori moderne. Obţinut de Stromayer şi Hermann, în 1817, **g.d.c.** este o culoare intensă, luminoasă, rezistentă. Frecat cu ulei, are o sicativitate medie, acoperă bine, este stabil la lumină şi la agenţii atmosferici (sortimentele cele mai deschise au totuşi o relativă stabilitate). Utilizabil în toate tehnicile picturii, este comercializat în tonuri deschise, medii, închise, citron etc. Sin. *aurora yellow, g. de Orient*; **~ de cadmiu-citron,** pigment asemănător cojii de lămîie (este o sulfură de cadmiu), inferior celorlalte culori de cadmiu, din cauza surplusului de sulf; **~ de China** → **auripigment; ~ de cobalt** → **aureolin; ~ de crom,** culoare caldă şi strălucitoare, apărută în 1809 (cromat de plumb),

prețuită în industria coloranților deoarece cromatica sa intensă facilitează producerea, prin amestec fizic, a mai multor pigmenți variați ca ton și ieftini. Acoperă bine, însă rezistă mediocru la lumină (se înverzește și se întunecă mai ales în stadiul inițial), nu rezistă nici la emanațiile sulfuroase aflate în atmosferă, se întunecă în amestecul cu majoritatea culorilor. Tehnologii recomandă excluderea lui de pe paleta pictorului. Sin. *g. (de Köln, de Leipzig, de Paris), crom g.* ; ~ **de fier** → **g. de mars;** ~ **de Hansa,** culoare pală, preparată pe baza unui colorant sintetic modern *(pigment yellow),* cu putere de acoperire medie sau redusă, utilizabilă în tehnicile picturii de șevalet. Sin. *g. monolit;* ~ **de India,** → **g. indian;** ~ **de Kassel** → **g. Turner;** ~ **de Köln** → **g. de crom;** ~ **de Leipzig** → **g. de crom;** ~ **de mars, g.** asemănător ocrului natural, dar mai strălucitor și mai transparent, stabil la lumină și în amestecuri. Compoziție chimică: oxid de fier precipitat. Sin. *oxid g. de fier, g. de fier, ferite, ferox;* ~ **de mercur, g.** ca lămîia, foarte toxic, fără durabilitate (se întunecă), astăzi ieșit din uz. Este un sulfat bazic de mercur. Sin. *turbit mineral, g. mineral;* ~ **de Montpellier** → **g. Turner;** ~ **de Neapole,** culoare fabricată în nuanțe pale, consemnată în sec. 15 de Cennino Cennini sub numele de giallorino. Se presupune a fi fost o rocă vulcanică produsă de Vezuviu și preparată ca pigment la Neapole, în cantități mici, după procedee obscure. Este întrebuințat pînă astăzi, în toate tehnicile. Pe lîngă pigmentul natural, foarte căutat și ca atare scump, există și unul preparat pe cale chimică (giallorino di Flandra sau di Venezia). Chimic, **g.d.N.** este un antimoniat de plumb. Liber, pigmentul are o excelentă stabilitate la lumină, o sicativitate bună, acoperă bine, este însă toxic, se alterează la contactul direct cu fierul (nu trebuie atins cu cuțitul de paletă) și are defectele culorilor de plumb. Rezistența lui pare determinată de puritatea chimică (fiind uneori imitat prin amestec fizic). Denumiri vechi: *g. (de antimoniu, de Țarigrad, de Veneția), giallorino (di Flandra* sau *di Venezia).* Sin. *g. briliant;* ~ **de Orient** → **g. de cadmiu;** ~ **de Paris** → **g. de crom;** ~ **de plumb** → **masicot;** ~ **de primulă, g.** cu compoziție incertă (crom, zinc etc.); ~ **de stronțiu,** pigment cu o nuanță verzuie, luminos și durabil. Este un cromat de stronțiu apărut în 1836; ~ **de șofran,** culoare g.-aurie intensă, obținută prin prelucrarea stigmatelor și petalelor de șofran *(crocus sativus),* sau șofrănaș *(carthamus tinctorius).* Instabilă la lumină, ca toți coloranții organici, a fost folosită totuși în pictura medievală de manuscris, ca tempera sau pentru obținerea unor verzuri. Sin. *croc, safrani;* ~ **de Țarigrad** → **g. de Neapole;** ~ **de Veneția** → **g. de Neapole;** ~ **de zinc,** culoare vie, ușor verzuie, fabricată către 1850. Este un cromat de zinc și de potasiu. Instabil la lumină și în amestecuri (ca toți cromații), este superior g. de crom și inferior celor de bariu și de stronțiu. Sin. *g. citron, jaune bouton d'or, zinc chrome;* ~ **indian, g.**-auriu intens, luminos și transparent, cu o nuanță inimitabilă, folosit în pictura murală a Extremului Orient (China și India). În Europa a pătruns abia către 1800. Este o sare a acidului euxantinic, asociat cu oxidul de magneziu. Scumpă, culoarea era importată din India, unde se prepară, după unii, prin încălzirea dejecțiilor de vită în frunze de mangotier, după alții, din urina vacilor sau a cămilelor hrănite cu asemenea frunze. Rezistă relativ bine la lumină și în amestecuri, are o putere de acoperire medie, e lipsită de toxicitate, dar parțial solubilă în apă. Astăzi este înlocuită cu lacuri **g.** moderne sau imitat cu aniline. Sin. *g. de India, Puree;* ~ **Kassler** → **g. Turner;** ~ **mineral** → **g. Turner, g. de mercur** și **turbit mineral;** ~ **monolit** → **g. de Hansa;** ~ **permanent** → **g. de bariu,** sau diverși pigmenți sintetici; ~ **regal 1. auripigment** preparat (artificial), probabil pe la începutul sec. 18, perisabil și foarte toxic. **2.** alt nume al **masicotului;** ~ **Turner,** culoare ale cărei tonuri variază de la un **g.** deschis spre oranj și brun (brevetată în 1871 de James Turner, sau atribuită pictorului englez William Turner, care ar fi descoperit-o în 1809). În sec. 19 a fost larg folosită, deși este instabilă în amestecuri și cu vremea se întunecă. Culoare de plumb (o combinație între clorura și oxidul de plumb). Uneori poartă denumiri confuze. Sin. *g. (de Kassel, de Montpellier, Kassler, mineral, patent)* (fr. *jaune,* it. *giallo,* germ. *Gelb,* engl. *yellow).* L.L.

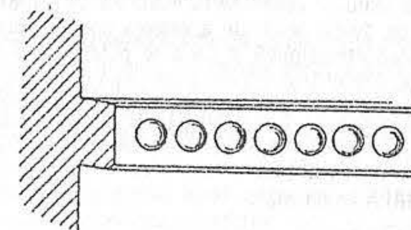
GALBEN „JONQUILLE" (fr.) Culoare de fond de un galben palid, specifică pieselor de porțelan executate în manufacturile franceze Vincennes și Sèvres, după 1753 (fr. *jaune jonquille,* it. *giunchiglia,* germ. *Jonquillengelb,* engl. *jonquil).* V.D.

GALERIE 1. Sală spațioasă în castelele feudale, precedînd spațiile de reprezentare sau făcînd legătura dintre ele. În palatele din Renaștere, baroc și clasicism, **g.** dobîndesc o importanță sporită, cîștigînd în dimensiuni și în decor: plafoane decorate, pereți acoperiți cu oglinzi (**G.** Oglinzilor de la Versailles, proiectată de Ch.H.Mansart, 1678-1684, și decorată cu picturi de Le Brun), tapiserii somptuoase etc. Multe dintre aceste **g.** avînd o întreagă latură străpunsă de ferestre mari, au fost folosite, mai ales în sec. 18, pentru expunerea unor colecții de tablouri (la Belvedere, Viena; la Sanssouci, Potsdam etc.). De la această din urmă funcție, termenul s-a extins la **2.** *g. modernă:* sală sau complex de săli de expoziții de artă, adăpostind permanent sau temporar una sau mai multe colecții, grupaje din creația unuia sau mai multor artiști etc. **3.** Denumire dată ultimului rînd de scaune de la balconul unui teatru sau cinematograf (fr. *galerie,* it. *galleria,* germ. *Gallerie,* engl. *gallery);* ~ **arcată,** tip de gang lat, boltit, care înconjoară pe toate laturile o curte interioară, spre care se deschide prin o succesiune de arcade sprijinite pe coloane. Își are, în general, originea în atriul antic. Situată pe unul sau pe două nivele, **g.a.** se întîlnește curent în caravanseraiurile orientale sau în hanurile Europei de Sud-Est, din sec. 18-19 (Hanul lui Manuc, București, c. 1805; Hanul Niculi, Tîrnovo, începutul sec. 19). **1.** În marile mînăstiri catolice, gang boltit, cu arcade spre curtea interioară (de regulă, pe un singur nivel), decorat adesea cu picturi și sculpturi, servind ca loc de meditație și de recreere pentru locuitorii ansamblului monastic. Au cunoscut o mare dezvoltare în romanicul tîrziu și în gotic, în Franța, Italia și țările din Europa Centrală (fr. *galerie de cloître,* it. *galleria di chiostro,* germ. *Kreuzgang,* engl. *cloister-walk).* **2.** Tip similar de spațiu, dar avînd numai funcția de a facilita accesul în diferitele încăperi ale unei mînăstiri ortodoxe, ca și legătura dintre nivele prin intermediul foișoarelor, regăsit și în arhitectura monastică din țările române (cel mai vechi exemplu păstrat, la Mînăstirea Comana, jud. Giurgiu, c. 1588), unde se pare că au fost interpretate modele orientale, venite prin tradiția athonită. **3.** Spațiu foarte îngust, scund, care înconjoară la nivelul superior absida principală a unei mari bazilici romanice, mai cu seamă din spațiul renan (Köln, Bonn, și în Italia, Siena), deschisă spre exterior prin o succesiune de mici arcade semicirculare sprijinite pe colonete (fr. *galerie naine,* it. *archete pensili,* germ. *Zwerggalerie).* T.S.

GALLÉ Manufactură de sticlărie și de mobilier înființată la Nancy de Emile Gallé (1846-1904), renumit sticlar, ceramist și ebenist francez, întemeietorul Școlii de la Nancy, în jurul căreia s-au întrunit cei mai de seamă artiști și artizani pentru a promova idealurile mișcării Art Nouveau. Spirit creator și entuziast, **G.** a inventat tehnici și forme noi, inspirîndu-se din natură (flori de cîmp, flori rare, ciulini, plante acvatice, insecte etc.) Formele vaselor sale sînt asimetrice sau alungite, au un colorit bazat mai ales pe tonuri închise (brun, violet, verde, gri), iar tehnicile preferate sînt marchetăria de sticlă, sticla opacă, sticla gen camee; lămpile create de el sînt în formă de ciupercă sau de pagodă. Piesele cele mai valoroase sînt unicate sau reproduse în 2-5 exemplare, dar fabrica sa a realizat totodată și obiecte în serie, accesibile ca preț marelui public; ele — deși au formele, ornamentele și culorile caracteristice operelor marelui artist, purtînd și semnătura acestuia — nu prezintă calitatea și valoarea artistică a lucrărilor originale, fiind executate de elevii sau de imitatorii săi. Fabrica **G.** a continuat să activeze pînă în 1931. Piesele de mobilier cu marchetărie de diferite esențe de lemn au forme și ornamente caracteristice stilului Arta 1900 și poartă semnătura lui **G.** Creator al unor opere remarcabile, apreciat încă din timpul vieții, el figurează în aproape toate muzeele și colecțiile din lume cu vase, lămpi și piese de mobilier. V.D.

GALON 1. Panglică, șiret sau bandă din mătase, lînă sau metal, cusută pe marginea draperiilor și a mobilierului capitonat, pe pălării sau pe mînecile unor uniforme militare. **2.** Motiv ornamental constituit dintr-un șir de perle, aplicat pe o bandă cu profil ușor reliefat, folosit în arhitectură (fr. *galon,* it. *gallone,* germ. *Litze,* engl. *braid, lace).* V.D.

GALVANOPLASTIE Procedeu de multiplicare a unui clișeu de lemn, pentru a permite tiraje numeroase. Constă în mularea lemnului în ceară, urmată de cufundarea într-o soluție de sulfat de cupru și supunerea la trecerea de curenți electrici, care acoperă mulajul cu o peliculă de cupru. Această peliculă înlocuiește la tiraj clișeul primitiv, care se păstrează ca matriță pentru eventuale noi galvanizări (fr. *galvanoplastie,* it. *galvanoplastica,* germ. *Galvanoplastik,* engl. *galvanoplastic).* A.P.

GAMĂ CROMATICĂ 1. Suită de două sau de mai multe culori armonizate după legile acordului cromatic, în care una dintre ele, dominanta, le determină și le subordonează pe celelalte. Pictorii și teoreticienii artei deosebesc în general două tipuri de **g.c.:** *simple* și *compuse.* ~ **simplă** poate fi alcătuită din două sau trei culori. Cea din două culori însumează tentele obținute prin amestecul fizic treptat dintre două complementare, sau dintre alte două culori opuse cromatic, una caldă, alta rece; tentele rupte care rezultă pot fi, sau nu, amestecate cu alb; în ansamblul final, una din cele două culori trebuie să se impună ca dominantă. **G.c.s.** din trei culori este o variantă a **g.** cu două culori, îmbogățită cu a treia (la care poate fi, de asemenea, adăugat albul); una din cele două culori de bază se va impune și de astă dată ca dominantă; ~ **compusă** este mai complexă. Față de **g.c. simplă** care se dezvoltă plecînd de la o singură pereche de complementare

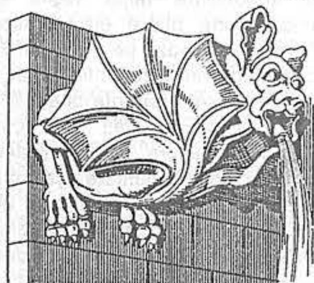
g.c.c. se formează, de obicei, plecînd de la două sau chiar de la toate cele trei perechi de complementare, adăugînd sau nu un alb culorilor. În prezența atîtor culori haosul și busculada cromatică pot fi evitate numai prin ierarhizare. De pildă, în cazul utilizării a trei perechi de complementare, una din perechi va trebui să se impună prin forță cromatică sau prin întindere, deci va fi exaltată, o a doua pereche va fi temperată, iar a treia va fi redusă și mai mult. Dar și în perechea forte de complementare paritatea va fi neavenită, una din cele două culori trebuind să dețină funcția de solist, să fie deci dominanta care subordonează și impune tonalitatea întregului ansamblu cromatic. **2.** Serie de culori desfășurate natural în spectru, pure sau rezultate prin amestecuri succesive. L.L.

GANOSIS (gr.) Procedeu tehnic antic (folosit de greci și romani) de acoperire cu un strat subțire de ceară a statuilor sculptate în marmură ori turnate în ghips, cu dublul scop, de a proteja operele față de umiditatea atmosferică și de a le patina albul prea puternic. Era utilizat și pentru protecția cinabrului din picturile murale; după Vitruviu, se aplica un amestec de ceară punică și puțin ulei, care la sfîrșit se lustruia. L.L.

GARAFĂ → **carafă**

GARDEROB Dulap de haine. La origine ladă-cufăr în care veșmintele erau așezate orizontal. Prin extindere, cameră specială în care se păstra îmbrăcămintea. Din sec. 16, moda spaniolă impunînd veșminte rigide, susținute de sîrme și vătuiri, se adoptă dulapul, ca o ladă așezată vertical, cu 1-2 uși, permițînd suspendarea hainelor. În prezent **g.** este integrat în garnitura mobilei de dormitor (fr. *garderobe*, it. *guardaroba*, germ. *Kleiderschrank*, engl. *wardrobe*). *V.* și **dulap** C.R. și A.N.

GARGOUILLE Accesoriu de arhitectură plasat la nivelul inferior al pantelor acoperișurilor, care permite deversarea apei de ploaie la oarecare distanță de

zidul edificiului, pentru a împiedica formarea umidității de infiltrație. Denumirea de **g.** este dată, de obicei, formelor îmbrăcate de aceste piese în arhitectura gotică: animale fantastice, dispuse în șiruri la marginea acoperișurilor, prin a căror gură țîșnește apa provenită de pe acestea (fr. *gargouille*, it. *doccia di gronda, doccione*, germ. *Wasserspeier*, engl. *gargoyle, projecting spout*). T.S.

GARSONIERĂ Termen de origine franceză (apartamentul unui celibatar), folosit pentru o locuință confortabilă, de mici dimensiuni, compusă din o singură cameră mare sau o cameră dublă, un vestibul mic, o baie și o bucătărie foarte mică (chicinetă); este situată într-o casă de raport sau într-un bloc de locuințe (fr. *garçonnière*, it. *apartamentino da scapolo*, germ. *Junggesellenwohnung*). T.S.

GAURĂ Zonă colorată (mai mică sau mai mare) dintr-o suprafață pictată care lasă impresia de gol, de deschidere. Este o „inconsecvență" în structura imaginii, provocată de tușe mărunte sau de un întreg ecran, care nu se integrează în ansamblul cromatic și valoric, apărînd ca o gaură. L.L.

GAZ 1. Țesătură ușoară de mătase sau in, foarte fină și transparentă, ale cărei fire de urzeală și de bătătură sînt distanțate; folosită la confecționarea șalurilor, podoabelor de cap și a perdelelor. **2.** Dantelă executată cu acul, formînd un motiv ajurat (*point de gaze*); atelierele din Bruxelles utilizează acest punct pentru rețeaua din mijlocul motivelor florale. Termenul derivă de la numele orașului Gaza (fr. *gaze*, it. *velo*, germ. *Gaze*, engl. *gauze*). V.D.

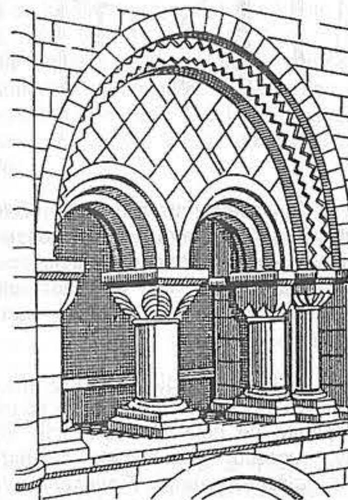
GĂLBENUȘ (DE OU) Partea galbenă a oului (compusă, în principal, din apă, albumină, ulei de ou și sulf), întrucît conține ulei, clei și apă, este o emulsie naturală foarte rezistentă. A fost folosit încă din antichitate pentru prepararea unor culori pe bază de apă, a căror durabilitate este atestată de trecerea timpului. Continuă să fie folosit pentru crearea temperelor cu ou, în care pigmenții se amestecă fie numai cu **g.** și apă, fie cu emulsii artificiale. Introdus în culori într-o cantitate prea mare, **g.** provoacă, după uscarea pastei, cracluri și cojiri (fr. *jaune d'oeuf*, it. *giallo d'uovo*, germ. *Eigelb, Eidotter*, engl. *yolk of an egg*). L.L.

GEAMIE → **moschee**

GELATINĂ Materie adezivă care intră în compoziția cleiurilor animale (de oase, piele etc.) utilizate de pictori. Extrasă prin tratament chimic din oseina (colagenul) prezentă în oase, cartilaje și țesuturi animale, **g.** purificată nu are culoare, gust și miros. Chimic, este asemănătoare albuminei. Se întrebuințează la prepararea grundurilor tradiționale pe bază de gelatină. Pentru că la umezeală se umflă, cedează și mucegăiește, provocînd degradarea grundurilor, sînt necesare măsuri de conservare (fr. *gélatine*, it. *gelatina*, germ. *Gelatine, Gallert*, engl. *gelatine*). *V.* și **conservanți** L.L.

GEMĂ 1. Termen generic pentru orice fel de pietre prețioase (diamant, smarald, safir, rubin), semiprețioase (topaz, ametist, granat, opal, acvamarin), opace (peruzea, lapislazuli, jad, cornalină, agat etc.) **G.** există în natură în număr destul de mare. **G.** se taie și se șlefuiesc după diferite metode; unele se gravează în adîncime (*intalie*) sau în relief (*camee*). Foarte răspîndite ca piese de podoabă și orfevrărie, din antichitate pînă în sec. 16. **2.** Cristal colorat cu un oxid metalic, care imită **g.** (fr. *gemme*, it. *gemma*, germ. *Gemme, Edelstein*, engl. *gem*). V.D.

GEMINAT Adjectiv, folosit la plural, aplicat unor elemente de arhitectură identice, care sînt puse în operă alăturat, cîte două: coloane **g.**, arce **g.**, ferestre **g.** (fr. *jumelé*, it. *abbinato*, germ. *gekoppelt*, engl. *geminated*). T.S.

GENEZA 1. Prima carte a Vechiului Testament care relatează crearea universului și a omului de către Dumnezeu în decursul a șapte zile, ca și episoadele legate de păcatul lui Adam și al Evei, izgonirea din rai, uciderea lui Abel etc., faptele patriarhilor evrei pînă la moartea lui Iosif în Egipt. **2.** Ciclu iconografic cuprinzînd o suită de scene care au ca subiect numai începutul respectivei cărți pînă la uciderea lui Abel. Sin. *Facerea*. T.S.

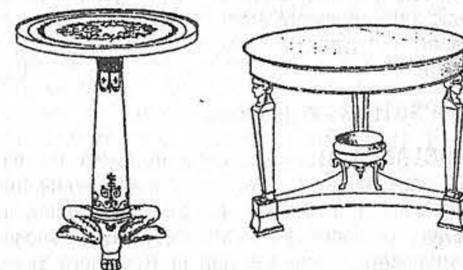
„GEOMETRIE SECRETĂ" Expresie folosită în ultimele decenii pentru a denumi sistemul de linii geometrice, traseele, șarpantele care ordonează și „compun" suprafața unei opere pictate. (Sintagma se bucură de o largă circulație mai ales după publicarea în anul 1963, la Paris, a lucrării *Geometria secretă a pictorilor* de Charles Bouleau.) Liniile „de forță" coordonatoare variază după temă și după cadrul operei — dreptunghiular, pătrat, rotund etc. —, după gustul epocii și al artistului. Avînd ca sursă intuiția și experiența creatorului, controlate de inteligența sa, figurile geometrice rezultate pot să fie simple sau de o mare complexitate. L.L.

GEORGIAN TIMPURIU, STIL ~ Stil care caracterizează arhitectura și decorativismul britanic la începuturile dinastiei de Hanovra, sub domniile lui George I (1715-1727) și George II (1727-1760), pînă spre 1750, și care coexistă cu stilul Kent, fiind reprezentativ pentru păturile *tories* ale societății engleze a vremii. În opoziție cu clasicismul de nuanță palladiană al stilului Kent, **s.G.T.** se caracterizează prin continuarea tradițiilor școlii lui Wren și Vanbrugh în arhitectură și prin dezvoltarea modelelor puse în circulație în epoca Restaurației și Queen Anne. Dominantele cromatice ale interiorului **G.T.** sînt mult mai luminoase decît în stilul Kent. Spre 1740, tapetul de hîrtie pictată e frecvent folosit. O inovație a epocii o constituie sufrageria, care se va generaliza însă în a doua jumătate a secolului (engl. *Early Georgian*). *V.* și **stil Kent** C.D.

GESSO (it.) Numele ipsosului folosit pentru alcătuirea vechilor grunduri italiene. L.L.

GESTUAL → **action painting**

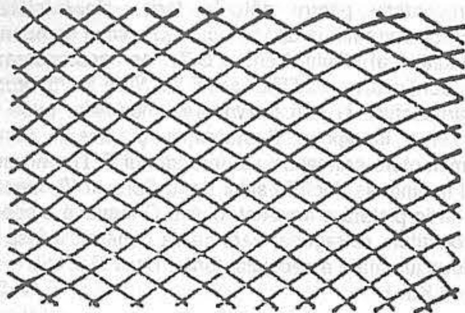
GHERIDON Măsuță rotundă cu un singur picior sau trepied, care în sec. 17 servea drept suport pentru sfeșnice (numele de **g.** fiind preluat de la un personaj de comedie care purta o lumînare). La început, ca un pilastru sau o coloană din lemn sau metal fixată între două discuri, în stilul Ludovic XIII, piciorul **g.** era sculptat, reprezentînd figuri alegorice sau un sclav maur ținînd un platou. La sfîrșitul sec. 18, **g.** servea ca măsuță de scris, iar în stilul Empire, platoul din marmură era bordat cu o mică galerie de aramă (fr. *guéridon*, it. *tavolino ad un sol piede*, germ. *Nipptisch*, engl. *pedestal table, round table*). C.R. și A.N.

GHILDĂ În Europa apuseană, corporație medievală de artiști și meșteri al cărei statut reglementează drepturile și îndatoririle acestora și dreptul de deținere a unei arhive. Printre cele mai vechi se numără **g.** pictorilor și **g.** orfevrilor (fr. *guilde, ghilde*, it. *corporazione d'arte*, germ. *Gilde, Zeche*, engl. *guild*). V.D.

GHIOȘIU Ornament în adîncime sau, în relief, format din linii simetrice, paralele, ondulate sau încrucișate, care constituie desenul fondului; folosit mai ales în arta bijuteriei și a orfevrăriei (ornamentarea capacelor de ceas, a casetelor, a ceasurilor etc.). Motiv caracteristic sec. 18, executat manual pînă în sec. 19; astăzi se execută mecanic, cu mașini

de mare precizie şi fineţe (fr. *guillochis, guilloché*, it. *rabeschi*, germ. *Guilloschierung*, engl. *guilloche, chequered pattern*). V.D.

GHIPS (gr. *gypsos*) 1. Sulfat natural de calciu, hidratat. Este o rocă sedimentară prezentă în depozite naturale sub diverse forme (alabastrul, o varietate superioară de culoare foarte albă, curat, cristalin, cu aspect de marmură translucidă, selenitul, semiopac, colorat în galben auriu etc.). Prin arderea materiei naturale la o temperatură de aprox. 150°C, aceasta se transformă în ipsos (care în vorbirea curentă este adesea confundat cu **g.**). **G.** nativ, măcinat şi frecat cu clei, pare a fi fost utilizat la grunduirea suporturilor lemnoase; sculptorii îl cioplesc cîteodată direct, întrucît are o duritate scăzută. Denumiri vechi, în erminii: *gips, ipsos nears, piatra trînd, sarea mîţei* etc. Sin. *piatră de ipsos, alb mineral, terra alba*. 2. În erminii, termenul **g.** denumeşte uneori şi creta. 3. Nume generic pentru obiecte sau ornamente arhitectonice turnate în acest material (fr. *gypse*, it. *gesso*, germ. *Gyps*, engl. *gypsum*). L.L.

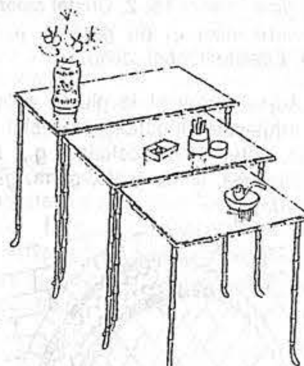
GHIPSOTECĂ → gipsotecă

GHIRLANDĂ Motiv decorativ în formă de fîşie suplă, reprezentînd frunze, flori şi fructe legate între ele; folosit în arhitectură (în jurul coloanelor, pe frontoane, pe panouri) şi în arta decorativă. Cunoscut din antichitate; foarte frecvent în Renaştere şi mai ales în sec. 17-18. În stilul neoclasic (sfîrşitul sec. 18) se introduc **g.** stilizate (fr. *guirlande*, it. *ghirlanda*, germ. *Laubgewinde, Blumengehänge*, engl. *garland*). V.D.

GHIULBAHAR (turc.) Nume purtat în erminii de Siena arsă sau de sinopia. Sin. *culpahar, gulbahar*. L.L.

GIALLORINO Culoare galbenă (pomenită de C. Cennini) utilizată în tempera pe panou şi în frescă. Se crede că este galbenul de Neapole sau, poate, litarga. L.L.

GIGONE Garnitură de trei măsuţe de mărimi diferite, folosite pentru a servi ceaiul şi care prin glisare se pot stivui ocupînd locul uneia singure. Numele provine de la un personaj cunoscut din teatrul francez de marionete, mama Gigogne, cu mulţi copii care-i ies de sub fustă (fr. *table gigogne*, germ. *Jourtisch, Tischsätze*, engl. *nest of tables*). C.R. şi A.N.

GILOTAJ Procedeu fotomecanic, inventat de Firmin Gillot în 1851, pentru gravarea desenelor în relief pe zinc, în vederea obţinerii clişeului zincografic destinat imprimării tipografice. **G.** a fost utilizat în special în sec. 19, în ilustraţia de carte. Sin. *paniconografie*. A.P.

GINECEU (gr.) 1. În locuinţele orientale, spaţiu rezervat femeilor şi copiilor, alcătuit din apartamente şi curţi separate de cele ale bărbaţilor. În lumea musulmană, cunoscut sub numele de harem (fr. *gynecée*, it. *gineceo*, germ. *Frauengemach*, engl. *gynaeceum*). 2. Prin extensie, în bisericile bizantine timpurii, spaţiu situat deasupra navelor laterale, amenajat sub forma unor tribune, de unde asista la slujbe împărăteasa şi curtea sa feminină. Sin. *matroneum*. Tradiţia acestor tribune s-a păstrat şi în unele biserici româneşti (Biserica Domnească din Tîrgovişte, 1583-1585; Biserica fostei Mînăstiri Strehaia, jud. Mehedinţi, 1645) (fr. *gynecée*, it. *matronea*, germ. *Frauenempore, Frauentribüne*). T.S.

GINTARIU → verni

GIORNATA (it.) Porţiune de frescă pictată într-o zi. Pentru că stratul superior de frescă (*intonaco*) nu încorporează culorile decît pe parcursul unui număr redus de ore, freschiştii îşi propun zone de lucru posibil de terminat într-o singură zi. Cînd sînt distribuite succesiv pe orizontală, **g.** alcătuiesc ceea ce se numeşte *pontata*. Limitele lor fiind marcate prin uşoare incizii în tencuială, astăzi pot fi recunoscute porţiunile lucrate zilnic de meşterii renascentişti (Masaccio, Michelangelo etc.), care adesea nu depăşesc 1-2 m^2 (fr. *journée*, it. *giornata*, germ. *Tageswerk*, engl. *daywork*). L.L.

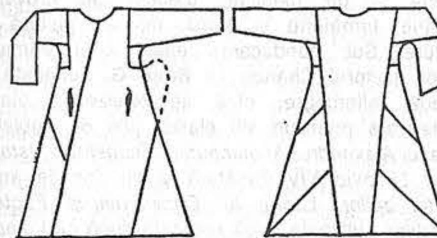
GIPSOGRAFIE Procedeu de gravură în adîncime în care placa de gravură este din ghips, iar imprimarea desenului se face prin presiune, fără încerneluire, pe o hîrtie umedă (fr. *gypsographie*). A.P.

GIPSOTECĂ (gr. *gypsos*, ghips, *theke*, ladă) Colecţie de mulaje după statui şi reliefuri din diverse epoci istorice, din antichitate pînă în sec. 19. Sin. *ghipsotecă* (fr. *gypsothèque*, it. *gipsoteca*). C.R.

GIRANDOLĂ 1. Candelabru din cristal, în formă de piramidă, cu mai multe braţe, de care atîrnă adeseori pandelocuri, şi cu locaşuri pentru lumînări. Apare în Europa la mijlocul sec. 17; frecvent întîlnită în sec. 18 în castelele italiene, franceze şi germane. 2. Cercei în formă de lacrimă, cu trei pietre, atîrnate de o piatră centrală, de obicei circulară (sec. 17-18). 3. Pandantiv constituit dintr-un motiv central de care sînt suspendate pandelocuri cu perle sau diamante; foarte răspîndit în sec. 18-19 (fr. *girandole*, it. *candelabro, girandola*, germ. *Standleuchter*, engl. *girandole*). V.D.

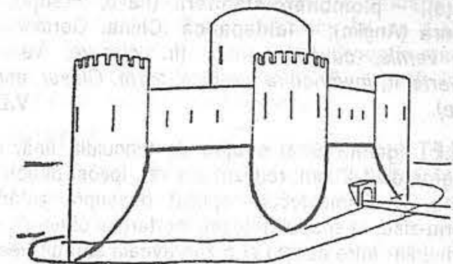
GISANT (fr.) Sculptură funerară care reprezintă defunctul culcat pe spate peste o lespede, uneori, cu mîinile împreunate în gestul rugăciunii. Specifice artei occidentale, pietrele funerare cu **g.** apar în ţările române mai ales în Transilvania (**g.** lui Negru Vodă de la Argeş, sec. 14; **g.** lui Iancu de Hunedoara din Catedrala din Alba Iulia, sec. 15 etc.) (fr. *gisant*, it. *statua giacente*, germ. *Grabmalfigur*, engl. *recumbent effigy, reclining figure*). C.R.

GIUBEA (turc. *djuppeh*) Haină lungă, din stofă fină sau catifea, deseori înflorată, căptuşită cu blană scumpă, croită pe talie şi cu mînecile desfăcute pînă la cot, purtată în ţările române, în epoca fanariotă, de boieri şi boieroaice, deasupra anteriului. A.N.

GÎRLICI Spaţiu de acces spre o pivniţă, comunicînd direct cu exteriorul, realizat în pantă, cu sau fără trepte, şi acoperit fie cu o boltă semicilindrică rampantă, fie cu un tavan cu grinzi. În arhitectura din Ţara Românească este frecvent adăpostit la primul nivel al rezalitului creat de foişor, deschiderea spre exterior fiind marcată de o arcadă semicirculară (Casa domnească de la Mînăstirea Brebu, jud. Prahova, 1640-1650). Există şi sisteme în care **g.** este înglobat corpului principal construit (Casa domnească de la Mînăstirea Bistriţa, jud. Neamţ, sec. 16). T.S.

GLACIS (fr.) În arhitectura fortificată, pantă de teren (val) precedînd spre construcţia întărită un şanţ practicat în terenul liber din jur (fr. *glacis*, it. *spianata*, germ. *Abhang*, engl. *sloping bank*). T.S.

GLAF Porţiune de zidărie reprezentată de grosimea acesteia, corespunzătoare golului unei ferestre sau uşi. În arhitectura medievală, fie întregul perimetru, fie numai una sau unele din părţile sale (arcul superior, latura de la bază) pot fi evazate spre interior. Sin. *ambrazură* (fr. *embrasure*, it. *strombatura*, germ. *Fensterleibung*, engl. *splay*). T.S.

GLASIU (fr.) Strat subţire de culoare transparentă, pură şi foarte diluată, suprapus peste un strat bine uscat, de obicei opac şi mai luminos. Este unul dintre mijloacele specifice de expresie ale picturii în ulei. Începe să fie folosit încă din perioada premergătoare fraţilor Van Eyck, dar abia prin ei îşi dezvăluie posibilităţile. Cu ajutorul **g.**, marii maeştrii (Tiţian, Rembrandt, Rubens etc.) au creat paste extraordinare ca transparenţă, profunzime şi preţiozitate. O dată cu pictura impresionistă este abandonat. În zilele noastre, unii îl consideră un procedeu depăşit, alţii îl confundă cu laviul, adesea resursele lui expresive sînt ignorate. Execuţia **g.** presupune prezenţa răşinilor (vernisurilor) şi este facilitată de folosirea pigmenţilor fini. Se aştern cu ajutorul pensulelor cu părul moale, într-unul sau în mai multe straturi. Aceeaşi culoare aplicată ca **g.** peste un strat opac creşte ca saturaţie şi strălucire cromatică, dar scade uşor ca luminozitate. Datorită amestecului optic realizat prin suprapunere, cu ajutorul **g.** pot fi create culori noi, cu neputinţă de obţinut prin amestecuri directe, făcute pe paletă (fr. *glacis*, it. *velatura*, germ. *Lasur*, engl. *glaze, glazing, scumble*). L.L.

GLASVAND (germ.) Cadru vitrat alcătuit din o ramă de lemn compartimentată, cu ochiuri de sticlă, cu părţi fixe şi batanţi mobili, înlocuind total un perete, sau cea mai mare parte a sa (germ. *Glaswand*). T.S.

GLAZURĂ Substanţă vitrificabilă, transparentă, incoloră, opacă sau colorată, care se aplică pe unele piese de ceramică (în special de porţelan fin) pentru a le face impermeabile şi a le conferi o strălucire deosebită. Cunoscută de popoarele extrem-orientale,

de egipteni, de greci şi de romani (care foloseau **g.** roşie şi neagră), s-a extins în toată Europa. Există cinci feluri de **g.**: ~ **alcalino-silicioasă** (Egiptul antic şi Europa modernă); ~ **plombiferă** (China, Spania, Franţa); ~ **plombifero-staniferă** (Italia, Franţa); ~ **saliferă** (Anglia); ~ **feldspatică** (China, Germania). Sin. *vernis, cuvertă, email* (fr. *glaçure, vernis, couverte*, it. *invetriatura, vernice*, germ. *Glasur*, engl. *glaze)*. V.D.

GLET (germ.) Strat subţire de tencuială fină, nu mai gros de 1-2 mm, realizat din var, ipsos, uneori şi ciment, sau amestecuri, aplicat deasupra zidăriei propriu-zise, în scopul netezirii mortarului obişnuit, ca intermediar între acesta şi o zugrăveală sau un decor ulterior. **G.** este o bună şi necesară pregătire a peretelui pentru pictura lucrată în tehnicile de tip tempera, ulei etc., dar nu pentru frescă (germ. *Glatt, Glätte)*. L.L. şi T.S.

GLICASMĂ → **glycasm**

GLICOFILUSA (gr.) Denumirea unui tip iconografic al Maicii Domnului, foarte răspîndit în lumea ortodoxă, în care aceasta este reprezentată bust, ţinînd pruncul pe un braţ şi îmbrăţişîndu-l cu celălalt; cele două personaje au obrajii lipiţi, într-un gest de tandreţe, copilul ţinînd uneori o mînă după gîtul mamei (fr. *Vierge de tendresse*, germ. *Gottesmutter des Rührens)*. T.S.

GLIPTICĂ (gr. *glyphein*, a grava) Arta de a grava pietre preţioase fie în profunzime *(intaglio)*, fie în relief *(camee)*. Tehnica întîlnită încă din preistorie, se remarcă în Mesopotamia (cilindrii de sigiliu), în Egipt (scarabei), şi cunoaşte o mare dezvoltare în zona egeeană şi greacă. Aplicată la pietre de diferite dimensiuni şi forme, ce erau de obicei prinse într-o montură de metal preţios, **g.** cunoaşte apogeul prin gravorii greci şi romani. Reprezentînd elemente heraldice sau portrete, pietrele gravate erau adesea semnate. După căderea Romei, **g.** cunoaşte o perioadă de decadenţă. În Evul Mediu este folosită din ce în ce mai rar, fiind în schimb preluate camee antice şi folosite la decoraţia relicvarelor. În sec. 15, familia Medici relansează gustul pentru această tehnică în Italia, de unde este răspîndită mai apoi în Franţa şi în lumea europeană. I.C.

GLIPTOTECĂ Muzeu constituit în exclusivitate din colecţii de pietre gravate, opere de sculptură, cu precădere din antichitate. De renume este **G.** din München (fr. *glyptothèque*, it. *glittoteca*, germ. *Glyptothek*, engl. *glyptotheca)*. C.R.

GLORIE Motiv decorativ constînd din o serie de forme geometrice simple (cercuri concentrice, cercuri realizate din triunghiuri, romburi, mandorle) sau întretăiate (pătrate sau romburi formînd stele cu 8 colţuri), multicolore sau monocrome, care înconjoară imaginea lui Hristos prezentat în diferite ipostaze (Pantocrator, Deisis, în scenele Înălţării, Adormirii Maicii Domnului etc.). Sin. *slavă*. T.S.

GLUGĂ Capişon din ţesătură, piele etc., care acoperă capul şi gîtul pînă la umeri, deseori prins de o pelerină. Purtată în Roma antică **g.** (singură sau legată de pelerină) a fost transmisă vestimentaţiei medievale europene, laice sau ecleziastice, ca şi garderobei boierimii româneşti din sec.14. În costumul gotic, **g.** era continuată de o pelerină scurtă; în sec. 15, era prevăzută cu un moţ lung şi marginea pelerinei dinţată, fiind, uneori, aşezată cu deschiderea pentru obraz pe creştet, iar pelerina şi moţul răsucite ca un turban (fr. *cagoule*, it. *cappuccio*, germ. *Mönchskutte*, engl. *hood)*. A.N.

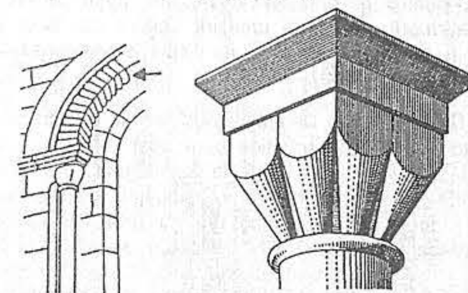
GLYCASM În erminiile bizantine, este culoarea de pasaj dintre proplasmă şi carnaţie, cu ajutorul căreia se redau volumele. Se compune din „două părţi carnaţie şi proplasmă numai o parte, ori şi mai puţină" (Dionisie din Furna) şi este aplicat fie ca strat distinct (juxtapus tonurilor de lumină şi umbră), fie ca strat suprapus peste proplasmă, dar destul de transparent pentru a putea fi aplicat în degradeu. Sin. *semicarnaţie, îndulcire, glicasmă*. L.L.

GOBELINS Renumită manufactură franceză de tapiserii, constituită prin regruparea în 1662 — din iniţiativa ministrului de finanţe Colbert — a mai multor ateliere pariziene în localul, situat în cartierul Saint-Marcel, al vopsitoriei familiei Gobelin (a cărei activitate este semnalată din 1440). Forma plurală a numelui **G.** este adoptată ca denumire a manufacturii. Primele piese sînt executate atît în tehnica haute-lisse, cît şi basse-lisse; mai tîrziu, se adoptă exclusiv tehnica haute-lisse. În 1667, **G.** devine Manufactura Mobilelor Coroanei, înglobînd, pe lîngă atelierele de tapiserie şi de mobilier, ateliere de gravură, orfevrărie, turnătorie în bronz, mozaic, pictură şi sculptură. Sub conducerea energică a primului director, pictorul Charles Le Brun, **G.** cunoaşte o perioadă înfloritoare, cînd se realizează piese caracterizate printr-un stil clasic, plin de nobleţe: *Istoria lui Alexandru, Anotimpurile, Elementele, Istoria regelui Ludovic XIV* (ţesătură şi cu fire de aur), *Triumful zeilor, Istoria lui Constantin* şi *Faptele Apostolilor*, ultimele două realizate după cartoanele lui Rafael, *Viaţa lui Moise*, după cartoanele lui Nicolas Poussin. După moartea lui Le Brun manufactura este confruntată cu mari dificultăţi financiare şi îşi încetează temporar activitatea (pînă în 1699). După această dată se ţes, în mai multe variante, după cartoanele lui Claude Audran III, *Portretele zeilor, Lunile cu groteşti* şi *Don Quijote*. Puternica reacţie împotriva subiectelor istorice determină o abundenţă de teme cu caracter exotic (suita *Noile Indii, Ambasada turcă* etc.). Concepţia picturală introdusă de Jean-Baptiste Oudry, director al manufacturii între 1733 şi 1735, şi de François Boucher, succesorul său în perioada 1755-1770, duce la pierderea caracterului decorativ, specific tapiseriei. Se ţes suite de dimensiuni mari — repetate în diferite variante — *(Vechiul Testament, Noul Testament, Istoria lui Marc-Antoniu, Vechile Indii, Noile Indii, Istoria Esterei, Vînătorile lui Ludovic XV)*, în care iluzia de pictură este sporită de bordurile înguste, care imită ramele tablourilor. Se dezvoltă un stil nou, pastoral, în care personajele sînt ţărani sau nobili purtînd veşminte împodobite cu funde şi flori, evoluînd în grădini populate de divinităţi mitologice. Se execută şi tapiserii pentru îmbrăcarea garniturilor de mobilă şi draperii *(portiere)* destinate castelelor regale. O inovaţie importantă, în prima jumătate a sec. 18, o constituie crearea tapiseriilor cu chenar decorativ format din ghirlande şi buchete de flori *(alentours)*. Se execută mari suite inspirate din episoade mitologice, religioase sau istorice, altele cu teme alegorice sau exotice, sau cu scene galante, potrivit gustului epocii. În timpul domniei lui Ludovic XVI predomină stilul à *la grecque* inspirat din antichitate. Sub influenţa picturii de şevalet, tapiseria abordează, începînd din sec. 18, genul portretului (de ex. *Portretul lui Ludovic XV*, după tabloul pictat de Louis-Michel van Loo). În epoca napoleoniană se ţes tapiserii cu portrete ale familiei imperiale sau scene de luptă care glorifică victoriile lui Napoleon. În timpul Restauraţiei, temele antice se bucură din nou de o mare vogă. Pe la mijlocul sec. 19, se transpun subiecte din tablourile lui Rafael, ale lui Rubens şi ale pictorului contemporan Dominique Ingres. **G.**, care fusese manufactură regală pînă în epoca celui de al doilea Imperiu, devine manufactură de stat şi execută, în special, comenzi oficiale (pentru Opera din Paris, Biblioteca Naţională, Palatul Elysée). Începînd din 1930, se produce o reînnoire a tapiseriei prin eliberarea ei de pictură. Promotorii viziunii moderne a tapiseriei, gîndită ca un element decorativ legat de arhitectură şi care îşi are legile sale proprii (dimensiuni monumentale, desen precis, materiale aspre, paletă restrînsă de culori pure şi strălucitoare), sînt, în primul rînd, Jean Lurçat, Dufy, Derain, Gromaire, Dubreuil etc. Printre piesele care ilustrează perioada contemporană a manufacturii **G.** se citează *Cerul* de Lurçat (1955), *Romeo şi Julieta*, de Mario Prassinos (1966), *Facerea lumii*, după Marc Chagall (1968), *Femei îmbrăcîndu-se*, după Pablo Picasso (1969) şi numeroase alte tapiserii după cartoanele pictorilor care au activat după cel de al doilea război mondial. Marca: litera G, precedată de o floare de crin şi urmată de numele ţesătorului şi uneori de acela al autorului cartonului, sau litera G, străpunsă de o suveică al cărei fir depăşeşte conturul literei. V.D.

GOBLEN 1. Tapiserie lucrată la manufactura franceză Gobelins. Termenul provine de la numele familiei Gobelin, al cărei atelier de vopsitorie de lîngă Paris s-a transformat în atelier de ţesut tapiserii, la început în tehnica basse-lisse, iar după 1825, mai ales în tehnica haute-lisse. În 1662, ministrul lui Ludovic XIV, Colbert, instalează aici Manufactura Regală a Mobilierului Coroanei (unde activează nu numai ţesători, dar şi pictori, ebenişti, orfevri), condusă de pictorul Charles Le Brun. Denumirea de **g.** s-a generalizat în mod eronat în aproape toate limbile europene, desemnînd orice fel de tapiserie ţesută fie manual, fie mecanic. 2. Broderie manuală (executată cu acul) sau mecanică, lucrată într-un punct care imită aspectul tapiseriilor. V.D.

GODETĂ (fr. *godet)*. Mic recipient metalic, inoxidabil, care se fixează de marginea paletei printr-o lamă pliată spre dosul acesteia, folosit de pictorul care lucrează în culori de ulei pentru a-şi ţine la îndemînă diluantul, mediumul etc.; pe aceeaşi paletă sînt montate cîteodată două recipiente. **G.** de acest fel apar spre sfîrşitul sec. 18, înainte recurgîndu-se la mici vase detaşate. **G.** sînt denumite şi văsuţele mobile, diferind ca formă, eventual improvizate, folosite pentru lucrările executate în tehnici pe bază de apă. Pentru acuarelă ori pentru desenele în tuşuri sînt utilizate, uneori serii de mici recipiente smălţuite, de formă rectangulară, alăturate, fixate prin fabricaţie de o placă rigidă (fr. *godet*, it. *bicchiere, scodellina*, germ. *Farbennapf*, engl. *saucer)*. L.L.

GODRON 1. Motiv ornamental convex sau concav, în formă semitubulară, dispus pe verticală sau pe diagonală, sculptat, aplicat sau pictat, folosit la împodobirea elementelor de arhitectură, a pieselor de mobilier, a vaselor de metal şi de ceramică. Frecvent în epoca romanică, ca şi în sec. 18. 2. Prin extensie, termenul se aplică gulerelor şi jabourilor plisate cu fierul, foarte răspîndite în a doua jumătate a sec. 16 (fr. *godron*, it. *cannoncino, ornato ad uovolo*, germ. *Buckel, Rundfalte*, engl. *godroon)*. V.D.

GOFRARE Procedeu de ornamentare care permite imprimarea pe suprafaţa unei ţesături, cu ajutorul fierului cald, a unui desen în uşor relief. Catifeaua se pretează acestei operaţii. Începînd din sec. 17 **g.** se aplică şi pe piele, pe carton, pe hîrtie (fr. *gaufrure*, it. *impressione, improntamento*, germ. *Blindpressung, Musterung*, engl. *goffering)*. V.D.

GOGOŞI DE RISTIC Excrescenţe brune, cam de mărimea alunelor, produse de frunzele stejarilor în urma înţepăturii unor insecte. Fiind bogate în tanin, erau întrebuinţate altădată la prepararea unor

cerneluri negre. Denumiri vechi, în erminii: *cecidii, chichide, gogoşi, gogoşi de Alep, gogoşi de stejar, răstic, ristic* (fr. *noix de galle*, it. *noce di galla*, germ. *Gallapfel*, engl. *gallnut).* L.L.

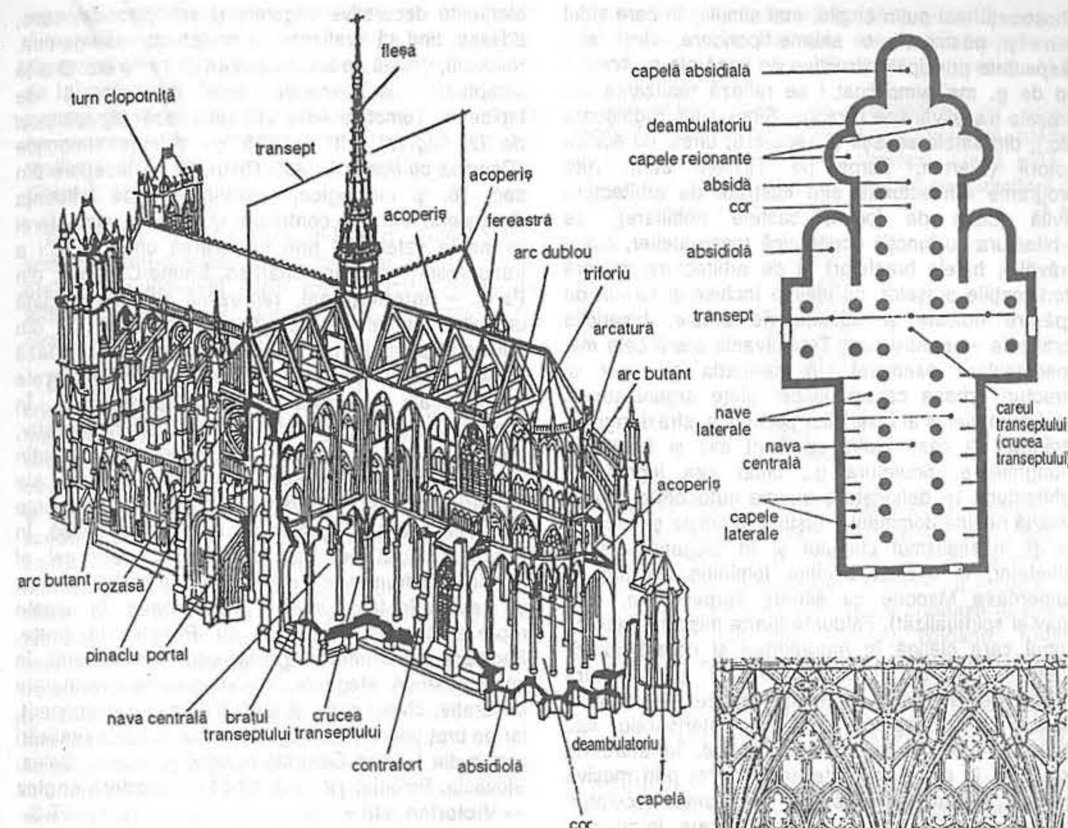
GOLD-CHINOISERIES (engl.) Mod de decorare a porţelanului german (Meissen, Augsburg, Frankenthal), italian (Doccia), spaniol (Buen Retiro), rusesc (Petersburg), cu motive aurite în stil extrem oriental. V.D.

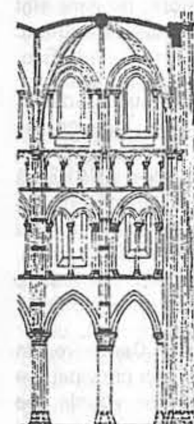
GOLDFARB (germ. *Goldfarbe)* **1.** Numele unui vechi mordant, întrebuinţat, de obicei, în pictura murală. Era un ulei de in puternic sicativat prin fierberea, în prezenţa miniului de plumb, a albului de plumb etc. Conţinea şi terebentină. Altă denumire autohtonă: *gulifarbă. V.* şi **mordant. 2.** Verni galben-auriu, pe bază de alcool, care se peliculiza odinioară peste foiţele argintii pentru a imita aurul. Încorpora răşini moi *(Şelac, gumi-gut, sandarac),* uneori *şofran* etc. L.L.

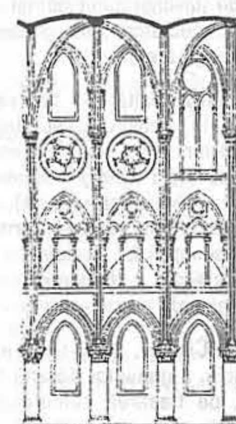
GONDOLARE (fr. *gondolage).* Deformare, curbură neregulată, pierderea planităţii suprafeţelor unor suporturi pentru pictură (lemn, carton etc.). Este provocată de umezeală sau de o uscare prea puternică. L.L.

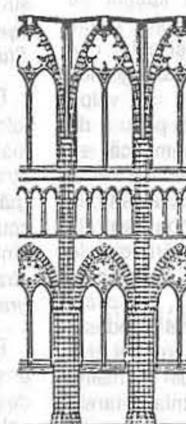
GONFLĂRI (fr. *gonfler*, a umfla) Umflături, ridicături, protuberanţe accidentale, mai mari sau mai mici, care apar la pînzele pictate. Sînt deformări ale suportului cauzate de izbituri, de anumite presiuni exercitate de „crucea şasiului", de marginea interioară a şasiurilor sau de diverse resturi (gunoaie, tencuială etc.) pătrunse ocazional între ţesătură şi şasiu. Pot fi remediate prin uşoare umeziri locale, cu apă; pentru **g.** pînzelor vechi, mai puţin „active", restauratorii recurg la umeziri, călcări cu fierul şi presări temporare (iar dacă nu dispar, se apelează de obicei la *rantoalare).* L.L.

GOTIC, STIL ~ Denumirea tardivă de **g.**, atribuită acelor manifestări artistice care apar în Franţa, în arhitectură, în jur de 1140, la Saint-Denis, a avut la origine un sens peiorativ, sinonim cu barbar, pornindu-se de la comparaţia cu arta Renaşterii. Perioada de maximă înflorire a **s.g.** se situează în sec. 13 şi 14, dar manifestările sale urcă pînă în sec. 16, **g.** acoperind practic întreaga Europă, de la Atlantic pînă în Moldova, din Norvegia pînă în insulele Mediteranei, o excepţie notorie constituind Italia, unde **g.**, avînd o durată mult mai scurtă (sec. 13-14), este slab reprezentat. Apariţia **s.g.** este legată de lupta oraşelor *(comune)* pentru autonomie faţă de feudalitatea laică şi ecleziastică, cît şi de eforturile regalităţii de a impune autoritatea centrală a statului (Franţa, Anglia). Tipul de construcţie definitoriu pentru **g.** este catedrala, care devine o emblemă a autonomiei locuitorilor oraşelor, din ale căror eforturi este ridicată, edificarea ei durînd, uneori, secole întregi. Elementul definitoriu pentru arhitectură este dat de schimbarea concepţiei statice şi spaţiale: zidul gros şi plin din romanic, pe care se sprijineau bolţile greoaie, este înlocuit de un sistem elastic, suplu, în care împingerile sînt preluate de un schelet bazat pe încrucişarea de ogive, descărcate la interior pe stîlpi şi pe pilaştri înalţi, eleganţi, fasciculaţi, iar la exterior pe contraforţi, fie direct, fie prin intermediul arcelor butante. Acest sistem a permis multiplicarea traveelor, înălţimea ameţitoare a spaţiului interior, construit pe un plan bazilical, cu transept scurt, cor foarte amplu, deambulator cu capele reionante. Arcul frînt marchează golurile dintre nave, ferestrele, portalurile şi toate elementele decorative arhitectonice. Supleţea sistemului permite, la marile catedrale, renunţarea la zidul plin şi înlocuirea lui cu ferestre imense, cu cîmpul divizat cu ajutorul mulurilor, în care sînt înglobate vitralii istoriate. Sculptura subordonată arhitecturii continuă să joace un rol important, în principal pe faţada de vest, prevăzută cu unul sau trei portaluri, la care colonetele în retragere sînt înlocuite cu statui, iar figurile de pe arhivolte capătă mai multă mlădiere şi cîştigă în realism. Din punct de vedere iconografic, timpanul principal este dominat de tema Fecioarei. În registrul median al faţadei principale, surmontat de imense rozase, apar galeriile de figuri în picioare, plasate în nişe sau sub baldachine. Abundă şi sculptura pur decorativă sau învestită cu rol funcţional, avînd ca element de bază repertoriul vegetal (fleuroane pentru fiale şi pinacluri, capiteluri), mai rar apărînd animale fantastice (aruncătoare de apă). În Franţa, pornind de la dimensiunile şi modenatura ferestrelor, **s.g.** parcurge trei etape: ~ **lanceolat** sau **timpuriu,** la care golurile mari şi subdiviziunile verticale prin menouri amintesc de vîrful de lance (Chartres, Laon); ~ **reionant** sau **matur,** în care mulurile din interiorul arcului frînt al ferestrelor pornesc, la origine, de la distribuţia spiţelor (razelor) unei roţi (Notre-Dame din Paris, Rouen); ~ **flamboaiant** sau **tîrziu,** în care aceleaşi muluri capătă forma unei flăcări bătute de vînt (Amiens). În Anglia, **g.** cunoaşte unele forme speciale, definite atît în funcţie de dimensiunile şi modenatura ferestrelor, cît şi de tipul de boltire, cele mai caracteristice bolţi fiind cele în evantai, remarcabile prin efectul lor decorativ (King's Chapel, Westminster). Şi aici, evoluţia este marcată de trei faze: *Early English* (1170-1275); *Decorated Style* (1275-1375); *Perpendicular Style* (1375-1509). **G.** cunoaşte o dezvoltare specială în Germania, unde, în condiţiile fărîmiţării statale, îmbracă forme foarte variate. Apar aici şi catedralele cu un singur turn vestic median (Ulm), dar, ca în tot nordul, şi construcţiile din cărămidă *(Backstein-Gotik),* cu un decor simplificat, realizat din jocuri de cărămidă (Lübeck, Rostock, Neubrandenburg). Tot acestui spaţiu îi este caracteristică şi biserica-sală. Forme specific locale îmbracă **g.** spaniol. În Europa, în general, în afară de marile catedrale, există şi un tip de **g.** provincial, căruia îi sînt caracteristice

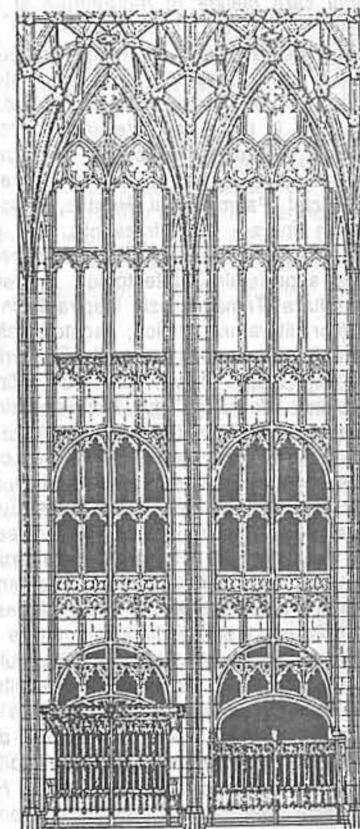

Catedrala din Laon (către 1200)

Catedrala Notre-Dame din Paris (către 1180-1190)

Catedrala din Reims (către 1230)

detalii de elevaţie

stil perpendicular: Catedrala din Gloucester (sec. 14)

construcţii mai puţin ample, mai simple, în care zidul plin îşi păstrează o anume pondere, deşi sînt respectate principiile structive de bază ale **g.** Acestui tip de **g.** mai simplificat i se raliază realizările din oraşele transilvănene (Braşov, Sibiu, Cluj, Sighişoara etc.), din satele săseşti şi secuieşti, unele cu edificii notorii (Biertan, Saroş pe Tîrnave etc.). Alte programe arhitecturale sînt ilustrate de arhitectura civilă (case de locuit, castele nobiliare), de arhitectura cu funcţie economică (case-atelier, case-prăvălie, halele breslelor) şi de arhitectura militară (fortificaţiile oraşelor, cu incinte închise şi turnuri de apărare ridicate şi folosite de bresle; bisericile fortificate — pentru care Transilvania oferă cele mai spectaculare exemple). În perioada **g.** apar şi structuri urbane caracteristice: pieţe organizate în jurul primăriei şi al bisericilor parohiale, străzi înguste străjuite de case înalte cu front mic şi frontoane triunghiulare. Sculptura **g.**, chiar cea legată de arhitectură, îşi defineşte o anume autonomie. Figura umană devine dominantă, cîştigă în linişte şi supleţe, ca şi în realismul chipului şi în eleganţa tratării siluetelor, în special a celor feminine (extrem de numeroase Madone cu siluete serpentinate, chip suav şi spiritualizat). Faldurile foarte mişcate îmbracă trupul care cîştigă în naturaleţea şi corectitudinea anatomiei şi a proporţiilor. Apare şi sculptura independentă: statui de sfinţi, compoziţii cu temă biblică. Ea foloseşte la decorarea interioarelor sau face parte din marile altare poliptice. În afară de sculptura în piatră, **g.** este caracterizat prin masiva folosire a lemnului stucat şi policromat (sculpturi individuale, compoziţii cu scene inspirate, în special, din ciclul Patimilor lui Hristos, grupuri statuare). Pictura murală este frecventă mai ales în zona centrală şi est-europeană, ca şi în cea provincială, unde suprafeţele arhitectonice îi oferă spaţiul de dezvoltare. Tematica este inspirată din Biblie, vieţile sfinţilor, literatura mistică, escatologică şi chiar cea profană, cu predilecţie pentru cicluri iconografice (Patimi, Viaţa Mariei, vieţi de sfinţi) şi valori simbolice. Un capitol aparte îl reprezintă pictura de altare, realizate în tempera, care, ca tematică, se înrudeşte cu cea murală. Zonele cu cele mai multe piese — în majoritate provenind din **g.** matur şi tîrziu (sec. 14-15) — sînt ţările germanice, Europa Centrală şi de Nord, Ţările de Jos, Spania, cu realizări notabile atît anonime, cît şi datorate unor artişti cunoscuţi: Stephan Lochner, Michael Wolgemut, Michael Pacher, Hans Holbein cel Bătrîn, Maestrul Teodosie din Praga, primitivii flamanzi, dintre care cei mai cunoscuţi sînt fraţii Van Eyck, Maestrul din Flémalle, Rogier Van der Weyden etc. În Transilvania, altarele cele mai valoroase se păstrează în bisericile din Mediaş, Biertan, Sebeş. Pictura de manuscris cunoaşte şi ea o înflorire specială în diferite scriptorii aulice sau monahale: *Les trés riches Heures du duc de Berry*, realizate de fraţii de Limbourg. Orfevrăria este un gen cu creaţii dintre cele mai caracteristice şi mai remarcabile, combinînd compoziţia figurativă cu elemente decorative vegetale şi arhitectonice, care, adesea, tind să rivalizeze cu sculptura: vase de cult, relicvarii, veselă de lux, ferecături de carte etc. O artă somptuară de excepţie este reprezentată de tapiserie. Tematica este atît religioasă *(Apocalipsul de la Angers)*, cît şi laică cu valenţe simbolice *(Doamna cu licornul*, 1490-1510), iar cu începere din sec. 16, şi mitologice, resimţindu-se de influenţa Renaşterii. Vitraliul contribuie la crearea atmosferei în marile catedrale, prin formularea unei estetici a transparenţei diafane: Chartres, Sainte-Chapelle, din Paris. ~ **internaţional**, reprezintă denumirea dată anumitor manifestări specifice **g.** din sec. 14, din domeniile picturii murale şi sculpturii, care au la bază o serie de elemente comune transgresînd frontierele invizibile ale manifestărilor regionale europene. În pictură, caracteristice sînt: gustul pentru narativ, desenul suplu al conturilor, culoarea vie şi puţin modulată, siluetele elegante surprinse în poze ale mişcării, figurile feminine gingaşe şi chipurile masculine cu barbă bifurcată, la modă în epocă. În sculptură, tipul cel mai caracteristic este cel al „Madonelor frumoase", realizate fie în piatră, fie mai cu seamă în lemn stucat şi policromat. În aceste reprezentări ale Fecioarei cu Pruncul în braţe, Fecioara are silueta elegantă, uşor serpentinată, în contrapostouri elegante, cu veşmintele învolburate decorativ, chipul calm şi surîzător, capul descoperit, iar pe braţ ţine copilul nud. Cele mai notabile realizări provin din Europa Centrală (spaţiul germanic, Cehia, Slovacia, Polonia) *(V.* şi **il. 22-25**); ~ **modern englez** → **Victorian, stil** ~ T.S.

GRADENĂ În amfiteatrele antice şi moderne, în stadioane, teatre în aer liber etc., trepte — iniţial din marmură, în timpurile noi din beton — aşezate în şiruri de jur-împrejurul pantei acestora, pe care sînt aşezaţi spectatorii (fr. *gradin*, it. *scalino*, germ. *Stufe*, engl. *step)*. T.S.

GRADINĂ Daltă, din fier sau oţel, cu tăiş dinţat, folosită în sculptură la degroşarea şi cioplirea materialelor dure, ca şi pentru demarcarea, prin striaţii cu efect vibrat, a anumitor părţi dintr-o figură (părul, barba, sprîncenele). **G.** utilizată pentru sculptura în lemn, este de formă scobită în uluc şi cu dinţi ascuţiţi (fr. *gradine*, it. *gradina*, germ. *Gradiereisen, stählerner Meissel*, engl. *gradiereisen)*. C.R.

GRAFICĂ (gr. *graphein*, a scrie) Denumire, în ansamblu, a genurilor de artă bazată, în principal, pe desen, pe trasarea conturului formelor vizuale, pe valorile lineare, azi realizată de obicei pe hîrtie şi carton, dar în trecut şi pe papirus, pergament, fildeş, mătase, lemn, pînză. Din punct de vedere al tehnicilor folosite se consideră **g.**: *desenul în creion, cărbune, peniţă, tuş, sanghină, desenul colorat* (cu creioane sau acuarelă), *laviul*, toate genurile de gravură: pe metal *(acvaforte, acvatinta, pointe sèche,*

manieră neagră, monotip, verni moale), pe piatră *(litografie)*, pe lemn *(xilogravură)*, pe linoleum *(linogravură)*, pe materiale plastice, în diverse forme de tehnică mixtă, fie în alb-negru, fie în culoare. Din punctul de vedere al conţinutului, din **g.** fac parte şi *caricatura* şi *afişul*, indiferent de tehnica în care sînt realizate (fr. *graphique*, it. *arti grafiche*, germ. *Graphik*, engl. *graphics)*. A.P.

GRAFISM Termen care indică o dominantă a linearităţii într-o operă de artă plastică, alta decît cea grafică. De exemplu într-o pictură, într-o operă de artă decorativă etc. (fr. *graphisme*, it. *grafismo*, germ. *Graphismus*, engl. *graphism)*. A.P.

GRAFIT **1.** Cărbune natural sau artificial, cristalizat. Conţine carbon, cenuşă, argilă, calciu, magneziu, oxizi de zinc etc. Are o culoare neagră, gri sau argintie, este gras, moale şi fragil. Datorită structurii sale lamelare rezistă bine la temperatură şi la acţiunea agenţilor chimici. Este inert la umiditate, acoperă bine. Pare a fi piatra moale pomenită în unele texte provenite din sec. 14-15. Astăzi este mult întrebuinţat pentru vopsele, grunduri anticorozive, mine de creion etc. (fr. *graphite*, it. *grafite, pionbaggine*, germ. *Graphit, Kohlenstoff*, engl. *black lead, graphite, plumbago)*. **2.** Inscripţie zgîriată cu un obiect ascuţit pe un zid, fie în momentul construcţiei acestuia, fie, mai ales, ulterior. Numeroase **g.** deteriorează picturile murale vechi. Cu tot rolul lor negativ, unele pot avea importanţă, transmiţînd informaţii despre istoria monumentului (date, nume, evenimente), coroborate cu alte surse sau, uneori, în lipsa acestora. Sin. *sgrafit* (fr., it., germ., engl. *graffitto)*. L.L. şi T.S.

„GRAMATICĂ A PICTURII" Expresie care denumeşte ansamblul de noţiuni, precepte şi reguli (nu întotdeauna acceptate unanim) din care este constituit limbajul pictural. În fapt, expresia defineşte normele specifice ale acestui limbaj — referitoare la linii, forme, valori şi culori —, cu ajutorul cărora artistul îşi realizează opera pictată. L.L.

GRANA (lat. *granatum)* Pigment roşu vişiniu de origine animală, cunoscut din antichitate *(granatum, coccigranum, coccum, color coccineus*, sînt echivalentele latine ale grec. *kokkos*, bacă). Se presupune a fi un carmin obţinut la început din coşenila europeană numită *coccus ilicis*, iar mai tîrziu, dintr-o specie de coşenilă, adusă din Mexic, numită *coccus cacti*. Alte denumiri, în erminii: *gană, ţugă* (fr. *rouge de grenade*, it. *grana, grana fina, grana pesta, cocciniglia)*. L.L.

GRANAT Piatră semipreţioasă (silicat natural de calciu, magneziu, fier, mangan, aluminiu şi crom) de culoare roşie închisă, galbenă, verde sau neagră (duritate 6,5-8, greutate specifică 3,15-4,30). Se şlefuieşte în faţete sau în roză. Folosit din antichitate pentru confecţionarea sigiliilor şi a podoabelor (inele, cercei, diademe, broşe etc.); foarte preţuit în sec. 19. Varietatea ~ **de Boemia** este roşie-purpurie (fr. *grenat*, it. *granato*, germ. *Granat*, engl. *garnet)*. V.D.

GRANAŢĂ Mantie de ceremonie de origine bizantină, din catifea cu fir de aur, îmblănită, brodată la tivuri cu perle şi pietre scumpe, lungă pînă la glezne şi cu mîneci largi; era purtată de domnitorii din ţările române în sec. 14-16. A.N.

GRANIT Rocă cristalină, foarte dură, alcătuită din cuarţ, feldspat şi mică, cu aspect grăunţos şi strălucitor caracteristic; de culoare cenuşie sau roz. Cunoscut din antichitate, folosit ca piatră de construcţie şi de ornament, **g.** se pretează în special sculpturii monumentale (statui, coloane, fîntîni). Statuile egiptene sînt din **g.** roz; calvarele bretone (sec.14-15) din **g.** cenuşiu. În Extremul-Orient, **g.** este mult folosit în sculptură şi în arta decorativă (fr. *granite*, it. *granito*, germ. *Granit*, engl. *granite)*. V.D.

GRANULAT, MOTIV ~ Ornament caracteristic bijuteriilor etrusce şi egiptene, obţinut prin fixarea unei pulberi sau particule de aur extrem de fine pe metalul de bază. Procedeu minuţios. Termenul se aplică şi giuvaierurilor din toate epocile a căror suprafaţă prezintă mici bile legate unele de altele (fr. *granulé*, it. *granuloso*, germ. *körnig*, engl. *granulated)*. V.D.

„GRAS PE SLAB" Regulă tehnologică impusă de specificul culorilor frecate cu ulei. Constă în suprapunerea unui strat mai gras peste altul mai slab: se porneşte de la o materie săracă în ulei (bogată în esenţe) spre un final lucrat cu o pastă mai grasă. Nerespectarea acestei prescripţii slăbeşte adeziunea straturilor de culoare unul faţă de altul. Regula este valabilă şi la alcătuirea mortarelor de frescă, unde elementul „gras" îl constituie varul. L.L.

GRAVURĂ (lat. *gravare*, a apăsa) Denumire generică pentru felurite tehnici ale graficii, al căror specific constă în faptul că asigură multiplicarea imaginii desenate pe o placă de lemn *(xilogravură)*, de piatră *(litografie)*, de metal, linoleum, material plastic, sticlă, mătase, urmînd a fi reprodusă apoi pe hîrtie, prin diferite procedee chimice sau mecanice. (fr. *gravure*, it. *incisione*, germ. *Gravüre*, engl. *engraving)*. *V.* şi **grafică**; ~ **cu ciocanul**, variantă tehnică a **g.** în dăltiţă, în care această unealtă este înlocuită cu un soi de cuie lungi din oţel. Lovite cu un

ciocan, cuiele, în funcţie de tempo-ul şi direcţia loviturii, sapă urmele desenului pe placa de metal (fr. *gravure au marteau,* it. *martello,* germ. *Hammerradierung,* engl. *puncheon print*). *V.* şi **dăltiţă;** ~ **japoneză,** capitol aparte al istoriei xilogravurii. **G.j.** se caracterizează prin calitatea tehnicii grafice practicate de secole, în special cu ajutorul procedeului „lemn în fibră", şi marcată de experienţa caligrafiei şi acuarelei tradiţionale extrem-orientale. Fineţea hîrtiei folosite, calitatea culorilor transparente, intervenţiile de pensulă, concepţia decorativă a compoziţiei, prioritar colorată, au atins în sec. 18-19 culmi ale genului şi au influenţat decisiv dezvoltarea picturii şi graficii europene de la sfîrşitul sec. 19 şi începutul sec. 20 (fr. *gravure japonaise,* germ. *Japanische Graphik,* engl. *Japanese print*). Sin. *stampă japoneză;* ~ **litografică pe piatră în negativ,** procedeu pentru obţinerea unei imagini cu linii albe pe fond negru. În acest scop, piatra se acoperă cu un strat subţire de tuş litografic, se presară deasupra un praf special şi se încălzeşte. După trecerea cu acul de gravat, placa este spălată şi încerneluită cu rulоul, ca orice gravură în relief, după care urmează a se imprima imaginea. *V.* şi **il. 92-96** A.P.

GRĂDINI Apărute încă din antichitatea orientală, aveau rolul de a înfrumuseţa locuinţa particulară sau palatul. Amenajate într-un cadru natural sau pe terase artificiale suspendate, **g.** erau adesea decorate cu statui, fîntîni sau căderi de apă. Preluate de la greci, **g.** capătă o dezvoltare deosebită la romani. În perioada imperială apar primele **g.** publice. În sec. 1 î.H., **g.** romane erau loc de întîlnire pentru poeţi şi artişti; ~ **italiene,** apărute în Renaştere pentru a argumenta spaţiul, în special din jurul vilelor, din vecinătatea oraşelor sau din mediul rural. Proiectele sînt concepute de artişti (arhitecţi) peisagişti şi au două caracteristici de bază: compoziţia geometrică a aranjamentelor şi folosirea pentru acestea a unor arbuşti mici, tunşi de aşa manieră încît să creeze benzi continue, late de cca 50-60 cm şi înalte de 40-80 cm. Uneori sînt combinate cu aranjamente florale monocrome; ~ **franceze,** combină sistemul de tip geometric italian, cu amplasarea pe terase, mai liberă, de plante diferite şi accentuează dinamica compoziţiilor prin prezenţa fîntînilor şi a numeroase statui; ~ **engleze,** compoziţie peisagistică liberă, bazată pe conservarea unor porţiuni autentice de pădure, în care arhitectul intervine prin trasarea de alei, crearea de ritmuri numai aparent naturale, conservarea sau amenajarea de denivelări ale terenului şi combinarea cu vaste suprafeţe de gazon, special plantat şi îngrijit. I.C. şi T.S.

GRĂUNTE Unitate de măsură a greutăţii unei perle veritabile, egală cu o pătrime dintr-un carat sau cu a 20-a parte dintr-un gr (fr. *grain,* it. *grano,* germ. *Grän,* engl. *grain*). V.D.

GRECQUE (fr.) Motiv ornamental geometric, format dintr-o succesiune de linii curbe sau frînte în unghi drept, reprezentînd pătrate sau dreptunghiuri deschise legate între ele. Folosit în arhitectură şi în arta decorativă din preistorie pînă în prezent, cu uşoare modificări. Sin. *meandru* (fr. *grecque, méandre,* it. *meandro,* germ. *Mäanderstreifen, gebrochener Stab,* engl. *fretwork, meander*). V.D.

GREN 1. Granulaţie, aspect „grăunţos" a unei suprafeţe. O suprafaţă rugoasă are **g.** mare, aspru, iar una netedă are **g.** fin. Termenul este frecvent întrebuinţat în legătură cu pînza, dar se referă şi la calitatea suprafeţei altor suporturi. *V.* şi **textură. 2.** În grafică, grăunţi de sacîz de diferite dimensiuni, pînă la pulberea cea mai fină, care, aşezate cît mai uniform pe placa de gravură, se topesc prin încălzire şi se lipesc de placă, izolînd anume porţiuni şi permiţînd acidului să corodeze placa numai în spaţiile dintre ele. Se obţine astfel o suprafaţă care prin imprimare dă diferite tonuri de gri pînă la negru. Se foloseşte în acvatinta (fr. *grain,* it. *grano,* germ. *Korn,* engl. *grain*). L.L. şi H.M.

GRENADE (fr.) Ţesătură broşată din bumbac sau din mătase, cu motive de diferite dimensiuni, de culoare roşie-închisă, reprezentînd fructul de rodie. De origine orientală, a fost fabricată în Renaştere mai ales în Italia (Veneţia, Lucca), de unde s-a extins în Franţa, Spania şi alte ţări; se utilizează şi astăzi (fr. *grenade (à la),* it. *melagrana,* germ. *Granatapfel,* engl. *pomegranate design*). V.D.

GRENAT Culoare de pămînt roşie-violacee consemnată de Vitruviu. Este o argilă arsă, colorată iniţial de compuşii fierului, iar mai apoi datorită calcinării. L.L.

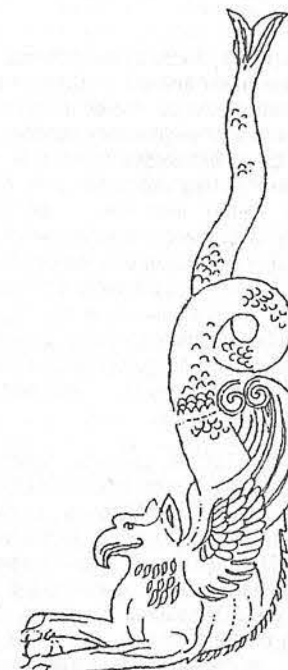
GRÈS CÉRAME → **gresie**

GRESIE 1. Rocă sedimentară de culoare cenuşie, alcătuită din grăunţi fini de nisip, legaţi printr-un ciment silicios sau prin calcar, folosită mai ales pentru construcţii şi pavaje, dar şi pentru sculptura în relief şi în *ronde-bosse,* **G.** de calitate superioară se găsesc în Italia (reg. Florenţei) şi în Franţa (în Munţii Vosgi). **2.** Olărie dură, opacă, grea, cu un grăunte mai mult sau mai puţin fin, din argilă plastică degresată, primind adesea în cursul coacerii o glazură salină, o cuvertă sau un email. **G.** fină, supusă arderii la o temperatură înaltă (1200°-1400°C), impermeabilă, avînd o pastă dură, cu o textură foarte densă, este asemănătoare cu faianţa fină. Din **g.** se fabrică talere, căni, lămpi etc. Cele mai vechi **g.** provin din Japonia şi China; în Europa, primele centre datează din sec. 14-15; atelierele germane (Köln, Raeren, Siegburg), franceze (Saint-Porchaire, Saintonge), engleze (Londra, Derby, Staffordshire), renumite în sec. 17, fabricau şi **g.** policromă. În sec. 19-20, **g.** este cunoscută şi sub denumirea *grès cérame* (fr. *grès, grès fin, grès cérame,* it. *arenaria,* germ. *Sandstein, Steingut,* engl. *sandstone, stoneware*). V.D.

GRI (fr.) Numele unei culori în care cromatismul lipseşte parţial sau total. Întrucît nu face parte din spectrul solar, **g.** este socotit non-culoare (împreună cu albul şi negrul), fiind produs de o suprafaţă care reflectă parţial razele de lumină (dacă reflexia are loc în mod neomogen rezultă ~ **colorate,** iar dacă este omogenă, se produc ~ **neutre**). Dacă odinioară o serie de **g.** purtau nume distincte, alcătuirea lor fiind transmisă prin tradiţia de breaslă (ex. *berettino, cignerognolo, culoare neutră, linău, reft* etc.), astăzi ele depind de sensibilitatea artistului, care şi le compune pe paletă. **G.** fabricate sau preparate anume şi utilizate (rar) de pictori: ~ **Davy** → **g. de ardezie;** ~ **de ardezie,** pigment natural obţinut prin măcinarea, spălarea şi uscarea şisturilor argiloase numite ardezie. A fost utilizat în pictura murală de la Herculanum (sec. 3 î.H.). Durabilitate remarcabilă. Sin. **g.** *Davy;* ~ **de mangal,** pulbere **g.**-neagră provenită din mangal, utilizată uneori, impropriu, ca pigment. *V.* şi **negru de cărbune;** ~ **de zinc,** culoare contemporană folosită mai mult pentru producerea unor pigmenţi pe bază de zinc (litopon, cromat de zinc etc.). Se prepară din minereuri şi deşeuri de zinc; ~ **mineral,** culoare antică, de un **g.**-albăstrui delicat, rezultată ca pigment secundar din procesul de preparare a albastrului de lapislazuli. Stabilă, dar cu o slabă putere de colorare. Sin. *albastru de cenuşă, cenuşă de ultramarin;* ~ **Paine,** culoare produsă prin amestec fizic (de ocru, ultramarin şi negru); ~ **Trianon,** patină g.-sidefie aplicată pe mobilele lăcuite în alb, în mare vogă în Franţa în cadrul stilului Ludovic XVI (fr. *gris,* it. *grigio,* germ. *Grau,* engl. *gray*). L.L. şi A.N.

GRIFON Animal fantastic, combinînd, în diferite proporţii, un leu şi un vultur, tipurile rezultate fiind destul de diferite. Cu funcţii simbolice şi decorative, apare în Orientul antic, de unde se răspîndeşte în Grecia şi la Roma, ca element de decor pe vase, monede, pentru anume părţi de mobilier. Reapare în decoraţia romanică sculptată şi pictată (manuscrise), iar ulterior în profilele anumitor părţi de mobilier caracteristice pentru Renaştere, clasicism şi Empire (fr. *griffon,* it. *grifone,* germ. *Greif,* engl. *griffin*). T.S.

GRILAJ 1. Construcţie metalică (fier turnat, forjat etc.), de dimensiuni variabile, menită să împrejmuiască sau să delimiteze o suprafaţă căreia i se atribuie o destinaţie specială. Metalul este turnat în bare, care fie că îşi păstrează şi în opera finită forma originală, fie că este prelucrat — prin diverse procedee — cu intenţii artistice, obţinîndu-se decoruri complicate: **g.** de ferestre şi de uşi (remarcabile în baroc şi în Art Nouveau), parapete de balcoane, de scări; **g.** pentru împrejmuiri de diferite tipuri etc. (fr. *grillage,* it. *graticolato,* germ. *Gitter, Vergitterung,* engl. *grating*). **2.** Ornament în formă de reţea, frecvent folosit la decorarea pieselor de ceramică, metal, lemn etc. (fr. *treillis,* it. *traliccio,* germ. *Drahtgitter, Flechtwerk,* engl. *trellis-work, lattice*). T.S. şi V.D.

GRINDĂ Bucată de lemn, piatră, metal sau beton armat, de secțiune rectangulară, cu latura de 8-40 cm, iar lungimea — invers proporțională cu grosimea — depășind-o pe aceasta de 5-12 ori, cu rol esențial în statica edificiilor. Plasată pe orizontală, **g.** primește și repartizează forțele de descărcare ale zidăriei de deasupra ei în mod egal pe întreaga sa suprafață, spre deosebire de arc, la care repartizarea este inegală. Face de regulă parte din sistemul de susținere al plafoanelor, putînd fi ori îngropată, ori lăsată aparentă și ieșind în decroș față de planul acestuia. Folosită vertical sau oblic (*v.* **Fachwerk**), funcția sa se schimbă, devenind un simplu element de schelet al zidăriei (fr. *poutre*, it. *trave*, germ. *Balken*, engl. *rafter*). T.S.

GRISAILLE (fr.) **1.** Pictură monocromă, în care relieful este sugerat cu ajutorul mai multor tonuri de gri. Uneori, pentru crearea iluziei de *trompe-l'oeil*, griurile acromatice sînt augmentate cu cîteva nuanțe calde și reci. **G.** a fost folosit adesea în perioada medievală pentru pictura voleurilor unor polipticuri, iar mai tîrziu pentru decorarea unor interioare. Picturile lucrate în *procedeul flamand* erau începute în **g.** de tempera și apoi continuate cu culori uleioase. *V.* și **camaieu**. **2.** Numele unui negru vitrificabil folosit în arta vitraliului pentru modeleuri (la chipuri, cute etc.), pentru indicarea unor forme și ornamente (fr. *grisaille*, it. *chiaroscuro*, germ. *Grisaille, Grau in grau Malerei, Steinfarbe*, engl. *grisaille, grey monochrome*). L.L.

GROPNIȚĂ **1.** Termen generic pentru spațiul rezervat într-o biserică mormintelor (folosit rar). **2.** În arhitectura medievală din Moldova (sec. 15-17), încăpere cu destinație exclusiv funerară (pentru ctitori), plasată între naosul și pronaosul bisericilor de mînăstire. Cea mai veche **g.** cunoscută a aparținut primei biserici de la Mînăstirea Bistrița (c. 1410), iar cea mai veche păstrată se află la biserica Mînăstirii Neamț (1497); ultima apare la Cașin, jud. Bacău (1655). În Țara Românească, constituie o raritate, fiind de regăsit doar de două ori, într-o zonă foarte restrînsă (Dobrușa, jud. Vîlcea, vechea biserică din Stănești, jud. Vîlcea, ambele la sfîrșitul sec. 16). Sin. *camera mormintelor* (fr. *chambre des tombeaux*, it. *camera mortuaria*, germ. *Gräberkammer*). T.S.

GROTESC Categorie estetică a cărei trăsătură specifică este sinteza dintre umorul negru, polemică și tragism, cu accente variate, în funcție de epocă, asupra uneia sau alteia din componente. Există opere **g.** cu destinație simbolică în sculptura romanică și gotică, cu funcție decorativă în ilustrația de carte a barocului; în romantism, cu un program estetic bine definit, referitor la justificarea „urîtului" în expresia artistică; în expresionism și postexpresionism, cu subliniate conotații polemice de ordin social-politic (fr. *grotesque*, it. *grottesco*, germ. *grotesk*, engl. *grotesque*). A.P.

GROTEȘTI Ornament format dintr-o succesiune de mici motive reprezentînd personaje și animale înconjurate de arabescuri și de frunziș. Denumirea derivă de la cavourile antice (grote) descoperite în Italia în sec. 15, ai căror pereți erau decorați cu aceste ornamente. Pictorii italieni din Renaștere (mai ales Rafael, Giulio Romano, Francesco Primaticcio) se inspiră din **g.** antici și creează modele folosite de majoritatea atelierelor europene de artă decorativă — mobilier, tapiserii și mătăsuri, ceramică, orfevrărie etc. În Franța, **g.** se întîlnesc în compozițiile ornamentistului Jean Bérain și în repertoriul de motive decorative al stilului Rocaille și al stilului Primului Imperiu (fr. *grotesques*, it. *grotteschi*, germ. *Grotesken*, engl. *grotesques*). V.D.

GRUND **1.** Strat intermediar între suport și pasta picturală a unui tablou. Facilitează aderența culorilor la suport, izolează suportul de acțiunea distructivă a uleiului din culori, uniformizează și colorează suprafața suportului, absoarbe eventualul exces de ulei din culori, prevenindu-le întunecarea. Un **g.** obișnuit (tradițional) se compune dintr-o materie inertă (cretă, ipsos etc.) și dintr-un liant (cleiul animal, cazeina etc.), iar uneori conține și o mică doză de ulei sicativ, introdus ca plastifiant. Din cîteva formule de bază au derivat numeroase variante, însă oricare i-ar fi compoziția, un **g.** bun nu schimbă culorile, ci le pune în evidență strălucirea, le exaltă. Există două mari categorii de **g.** tradiționale: *pe bază de clei* și *uleioase* (în care uleiul predomină sau este folosit în exclusivitate). Peste primele se poate picta după 1-2 zile de la aplicare, peste celelalte, după (minimum) o lună, sau mai mult. Tenta unui **g.** creează ecrane luminoase sau întunecate, ce influențează straturile de culoare; ea a variat în decursul vremii de la un alb luminos (ca în pictura egipteană, bizantină, flamandă, impresionistă etc.), pînă la brunurile roșcate și întunecate ale barocului și clasicismului, care au produs întunecări generale. Rezultatele cele mai bune par a fi obținute de **g.** pe bază de clei, semiabsorbante și luminoase. Nu există însă un „**g.** universal": pictorii își compun **g.** în funcție de calitatea și mărimea suportului, de factura urmărită, de destinația lucrării, uneori chiar și de temă. În ultimele decenii sînt tot mai folosite **g.** fabricate pe bază de emulsii polimerice, utilizabile pentru toate tehnicile picturii; dau rezultate bune, verificarea durabilității lor fiind totuși o chestiune de timp. **2.** În gravură, substanță pe bază de asfalt, rășină, etc. aplicată pe placa de metal pentru a o izola de acțiunea acidului, în special în tehnica vernisului moale și a vernisului solid (fr. *enduit, apprêt*, it. *imprimatura*, germ. *Grundanstrich, Grundierung*, engl. *dressing, priming*). L.L. și A.P.

GRUNDUIRE Prepararea cu grund a unui suport pentru a-i crea o receptivitate optimă față de culori. Metoda tradițională include două etape: încleierea suportului și aplicarea grundului. În mod obișnuit sînt necesare două-trei straturi de grund, numărul lor putînd varia în funcție de natura suportului, de compoziția și densitatea grundului. Prepararea unui suport pretinde respectarea regulii „slab pe gras". Pentru **g.**, suportul se așază la orizontală, iar grundurile se aplică rapid, cu o pensulă lată, în trasee paralele, fără să se mai revină pe umed; traseele fiecărui nou strat se suprapun în sens perpendicular față de cele ale stratului precedent. Timpul de uscare între două straturi este de minim șase ore, mai sigur de o zi. Straturile uscate se nivelează prin frecarea ușoară cu glaspapir, excepție făcînd ultimul, care trebuie păstrat mai poros. Grundurile subțiri sînt cele mai rezistente. Grundurile se usucă la aer, la lumină și la temperatură normală, însă departe de orice sursă de căldură. Uscarea finală poate fi de o zi-două pentru un grund pe bază de clei și de cel puțin o lună (uneori de cîteva luni) pentru grundurile uleioase. Prepararea cu grunduri tradiționale este comună pentru toate suporturile (fr. *impression, apprêt d'une toile*, it. *imprimatura, mastica*, germ. *Grundierung*, engl. *priming*). L.L.

GUADAMECIL (sp.) Piele decorată cu motive în relief obținute prin presare, adeseori viu colorate și parțial aurite sau argintate; folosită în special pentru îmbrăcarea scaunelor. Procedeu introdus în Spania de mauri; centre principale: Cordoba, Barcelona, Sevilla. **G.** se răspîndește în sec. 16-18 în Franța, Italia (Veneția), Germania, Țările de Jos. V.D.

GUAȘĂ Procedeu tehnic asemănător acuarelei, față de care se deosebește prin faptul că pigmenții încorporează alb, datorită căruia peliculele de culoare devin opace și mate, ușor catifelate. (Uneori, denumirea este întrebuințată eronat, desemnînd orice pictură pe bază de apă, lucrată pe hîrtie.) **G.** este o tehnică artistică foarte veche, utilizată în Egiptul antic, în Orient și în Europa medievală (miniaturiștii acestei epoci o cultivau în mod curent); începînd de prin sec. 18, este adesea combinată cu tempera, acuarela și pastelul, slujind atît pentru realizarea de studii rapide, machete etc., cît și pentru crearea de mici tablouri finite. Lianții **g.** sînt fie identici cu ai acuarelei, fie emulsii; altădată li se mai adăuga zahăr candel, astăzi li se încorporează glicerină etc. Pigmenții **g.** sînt aproximativ identici cu ai acuarelei. Materiile opacizante sînt alburile de plumb, de zinc și de titan, albul de bariu, caolinul sau huma; proporția alburilor la culorile cu putere de acoperire normală poate atinge 40-50%, iar în cele transparente urcă pînă la 100-120%. Suporturile, în vechime, erau papirusul și pergamentul, astăzi se recurge la hîrtie, suporturi veline, bristol sau mătase; se poate lucra și pe carton ori pe pînză grunduită. Datorită opacității, **g.** dă rezultate bune și dacă e așternută pe fonduri colorate. Paleta și pensulele sînt comune cu ale acuarelei. În privința execuției nu există reguli prestabilite. Dacă straturile depășesc totuși o anumită grosime sînt expuse riscurilor craclării. Tentele **g.** se deschid după uscare, își modifică saturația, astfel că tonurile trebuie puse în consecință. Fixarea **g.** se face cu fixativele obișnuite, aplicate cît mai subțire, pentru a nu afecta factura luminoasă specifică tehnicii (fr. *gouache*, it. *guazzo*, germ. *Deckfarbe, Guaschmalerei*, engl. *gouache painting*). L.L.

GUBBIO Manufactură italiană de ceramică din orașul cu același nume (de lîngă Perugia), unde existau la începutul sec. 15 numeroase ateliere de olărie. În 1470, Giorgio Andreoli obține culori strălucitoare (în special roșu carmin al cărui secret nu se mai cunoaște). Se folosește decorul în tehnica sgraffito; platourile sînt ornamentate cu scene galante, cu scene istorice, cu portrete, cu motivul godron, iar pe bordură cu motive dispuse radial, în maniera ceramicii realizate la Deruta și la Casteldurante. Ceramiștii din familia Andreoli continuă buna tradiție și în sec. 16, producînd o frumoasă faianță cu lustru metalic auriu. Cele mai valoroase exemplare sînt cele realizate în prima jumătate a sec. 16. Marca: diferite genuri de semnături ale familiei Andreoli, însoțite de dată. V.D.

GULBAHAR → **ghiulbahar**

GUMĂ (gr. *kommi*) Materie gălbuie, translucidă și vîscoasă, care se scurge din scoarța unor arbori sau arbuști în urma unor lovituri sau a unor maladii etc. Secrețiile se solidifică în contact cu aerul, sînt solubile în apă și posedă calități adezive, caracteristici datorită cărora sînt întrebuințate ca aglutinanți, cleiuri, pentru gumarea pînzei și a hîrtiei etc. Printre **g.** obișnuite se numără cleiul de cireș, numit și „**g.** de țară", cleiul de vișin, de prun, de piersic etc. Cea mai cunoscută și folosită de pictori este **~ arabică**, o secreție produsă de diverși salcîmi exotici (*accacia vera, accacia arabica, accacia Senegal* etc., care cresc în Africa tropicală, țările arabe, India); inițial era recoltată în Arabia, de unde i-a rămas numele. Se prezintă ca bulgări cam de mărimea alunelor, solubili în apă. Este folosită drept

clei pentru fabricarea unor tuşuri, ca aglutinant pentru unele sortimente de acuarele şi pasteluri (asociată cu mierea sau cu zahărul, întrucît devine casantă prin uscare). A fost utilizată cu rezultate remarcabile în pictura medievală de manuscris. Astăzi se prepară şi g. sintetice. Denumiri autohtone vechi: *comid alb, comid de Alexandria, clei de piatră, zamă comid* (fr. *gomme*, it. *gomma*, germ. *Gummi*, engl. *gum*). L.L.

GUMI-ANIMA (fr. *gomme animée*) Gumă-răşină formată pe scoarţa unui arbore exotic (*hymenea courbaril*), solubilă în alcool, folosită la fabricarea unor verniuri. Este pomenită şi în vechile reţete bizantine. Altă denumire veche: *anomi*. L.L.

GUMI-ELEMI (fr. *élémi*) Gumă-răşină de culoare brună, opalescentă, cu miros aromat, solubilă în alcool şi esenţe, folosită la fabricarea unor verniuri, mai ales industriale, cărora le dă flexibilitate. Există **g.-e.** „orientală" (provenită din arborii *canarium luzonicum*, care cresc în Filipine etc.) şi **g.-e.** „bastardă" (provenită din America Latină). **G.-e.** era utilizată şi de vechii pictori de tradiţie bizantină. L.L.

GUMI-GUT (fr. *gomme-gutte*) Gumă-răşină galbenă, extrasă prin incizii făcute în scoarţa arborelui *Cambodgia gutta*, care creşte în Cambodgia şi Thailanda. Din ea se obţinea altădată o culoare galbenă şi un verni de slabă calitate. Colorantul este o substanţă răşinoasă colorată natural, asociată cu un clei vegetal; preparată, are o culoare galben-aurie vie, redusă ca durabilitate. A fost destul de mult folosită, începînd cu Evul Mediu şi pînă prin sec. 19. L.L.

GUMI-LAC (fr. *gomme-laque*) Materie răşinoasă care conţine un colorant roşu şi ceară. Produsă de anumite insecte (*coccus lacca*) fixate cu propria lor ceară pe ramurile unor arbori exotici (*ficus indica*), este cunoscută în Europa din sec. 17. Se prezintă lamelar, este colorată sau transparentă (decolorată chimic). A servit la prepararea unei culori de slabă calitate, asemănătoare carminului, numită laque-laque. Răşina decolorată, produsă mai ales în India, este folosită astăzi pentru fabricarea unor fixative de calitate superioară (întrucît este solubilă în alcool şi foarte puţin solubilă în diluanţii obişnuiţi ai picturii în ulei). Există şi un corespondent sintetic al răşinii naturale. Denumiri autohtone vechi: *gumilac* (var. *gumilacge, gumilacte, gumilacţi, gumilage, gumilaţe*), *şelac, şerlac*, (de la germ. *Schellack*). L.L.

GURĂ DE ARUNCARE Tip de amenajare defensivă practicată la partea superioară a unor construcţii (incinte, poduri de biserici fortificate), constînd din crearea unor spaţii libere (mai mari decît dimensiunile unor guri de păcură), la anumite intervale între zidul propriu-zis şi un parapet ridicat de la nivelul contraforturilor. Spre interiorul construcţiei, comunică fie cu un drum de strajă, fie cu o platformă special amenajată deasupra bolţilor. Prin ele se aruncau asupra atacatorilor aflaţi la baza zidului bolovani mari, lemne etc. Sistemul este caracteristic bisericilor fortificate din Transilvania, ele apărînd adesea combinate cu ferestre de tragere. *V.* **şi maşiculi** T.S.

GURĂ DE PĂCURĂ → maşiculi

GURĂ DE TRAGERE → fereastră de tragere

GURMETĂ Lanţ de ceas sau brăţară cu verigi plate, asemănătoare cu acelea ale lanţului zăbalei. (fr. *gourmette*, it. *barbazzale*, germ. *Kinnkette*, engl. *curbchain*). V.D.

GUST Aptitudinea şi capacitatea de a aprecia spontan o operă de artă, fie în sens pozitiv, fie în sens negativ. Avînd o puternică amprentă subiectivă la diferite niveluri în care acţionează convergent mulţi factori, în special din sfera memoriei afective şi a deprinderilor de viaţă, **g.** este eminamente educabil, atît prin dimensiunile culturii generale a individului, cît şi prin exerciţiul practic al frecventării artei. Nu există totuşi un consens absolut în materie de **g.**, nici norme care să-i asigure buna funcţionare. Chiar **g.** cel mai educat variază în raport cu momentele istorice, cu viaţa societăţii, cu componentele ei, cu grupurile care o dirijează sau o contestă, cu o modă sau alta în circulaţie. Acumularea valorilor artistice de-a lungul sec. asigură variabilelor **g.** un fond de permanenţe care, treptat, intră în repertoriul de opere cvasiunanim acceptate. În acelaşi timp, apare chiar în legătură cu aceste permanenţe, fenomenul pendulării preferinţelor de **g.** care determină intrarea temporară într-un con de umbră a unor anumite perioade din istoria artei sau invers, reînvierea lor, cu puternice influenţe asupra creaţiei contemporane (fr. *goût*, it. *gusto*, germ. *Geschmack*, engl. *taste*). A.P.

GUSTAVIAN, STIL ~ Situat în timpul domniilor lui Gustav III (1771-1792) şi Gustav IV Adolf (1792-1809) **s.G.** corespunde în Suedia puternicei influenţe neoclasice exercitate de stilurile Ludovic XVI şi Directoire pînă la sfîrşitul perioadei Consulatului, ca şi de clasicismul roman. Între 1780-1800 arhitectul Masreliez realizează o serie de interioare pentru familia regală, dominate de o severitate neoclasică, hotărîtoare pentru adoptarea noului stil. Mobilierul reia modele Ludovic XVI, dar atestă şi o sinteză originală, cum ar fi cabinetele mineralogice (o piesă oferită de Gustav III, în 1774, prinţului de Condé, se păstrează la Chantilly). Spre 1790, secreterul este înlocuit cu şifonierul, mobilă de ample dimensiuni. Pe lîngă diferite esenţe folosite la marchetărie, se remarcă şi folosirea acajuului, care intră în modă după modelul englez. C.D.

GUTTROLF (germ.) Recipient folosit pentru băuturi, format din două sfere de sticlă legate printr-un tub vertical sau printr-o spirală; foarte frecvent în Renaştere în Italia, iar în sec. 17, în Ţările de Jos şi în statele germane. V.D.

H

HABITAT Denumire generică desemnînd un spaţiu, mai mult sau mai puţin coerent, structurat din punct de vedere urbanistic, ocupat de o comunitate umană (fr. *habitat*). T.S.

HAGGADA (ebr. povestire) Culegere, de obicei ilustrată, de texte din tradiţia orală şi scrisă iudaică, incluzînd povestiri, legende, fabule, maxime şi alte scrieri cu caracter moral şi educativ. **H.** are un rol de seamă în desfăşurarea casnică a sărbătorii pascale, citită fiind în cursul cinei festive. Din sec. 14 şi 18 (Germania de Sud şi de Vest, Franţa, Spania şi Italia) datează **h.** ilustrate cu miniaturi în acuarelă, de mare valoare — mici naraţiuni, groteşti, animale fabuloase —, la început de viziune gotică, mai tîrziu barocă (*A doua H. din Nürnberg*, Germania, sec. 15; *H. pascală*, Germania, 1462). A.P.

HAGIOGRAFIE Sursă principală a iconografiei, cuprinzînd culegeri de texte organizate tematic (viaţa unui personaj) sau cronologic, în funcţie de calendarul bisericesc (în minee) povestind vieţile sfinţilor (fr. *hagiographie*, it. *agiografia*, germ. *Hagiographie*, engl. *hagiography*). T.S.

HALĂ 1. Spaţiu amplu, unitar, destinat unor activităţi productive (**~ industrială**) sau comerciale (**~ de alimente**). Ultima categorie a constituit un program de arhitectură larg răspîndit în Europa la sfîrşitul sec. 19 şi în primele decenii din sec. 20, reprezentativ pentru construcţiile de metal şi sticlă sau beton metal şi sticlă (fr. *halles*, it. *mercato*, germ. *Kaufhaus*, engl. *market-house*). **2. Biserică- ~**: tip de bazilică gotică tîrzie, în care bolţile celor trei nave se află la aceeaşi înălţime. Tipul este caracteristic arhitecturii din Europa Centrală, fiind de regăsit şi în Transilvania: bisericile evanghelice din Moşna, Biertan, Dealu Frumos, toate din jud. Sibiu, datînd din ultimul deceniu al sec. 15, ultima goticizată în 1522 (fr. *église-halle*, it. *chiesa di tre navate di altezza egale*, germ. *Hallenkirche*, engl. *hall-church*). **3. Cor- ~**: sanctuar gotic tîrziu, al cărui spaţiu este structurat într-o formă tripartită de tipul unei biserici-**h.** de dimensiuni mai reduse, încheiat cu o absidă poligonală. În România, există exemple remarcabile la bisericile evanghelice din Sebeş şi Braşov, Biserica Neagră, sfîrşitul sec. 14 (fr. *choeur-halle*, germ. *Hallenchor*, engl. *choir-hall*). T.S.

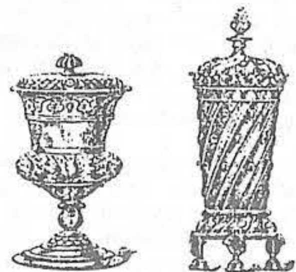
HALOU → aureolă

HAMAM Baie turcească, în general construită din trei secţiuni: *camekân*, cu rol de vestiar şi cameră de relaxare, *soğukeuk*, sau anticamera, şi *horaret*, sauna. Este de obicei încălzită printr-un sistem de circulaţie a aerului cald pe sub o podea dublă, asemănător celui întîlnit la termele romane. I.C.

HAN Edificiu public, situat în lungul drumurilor sau în localităţi, destinat adăpostirii călătorilor şi bunurilor lor. În funcţie de loc şi de timp, s-a dezvoltat în forme speciale. Un tip reprezentativ pentru ţara noastră îl constituie edificiile ridicate între sfîrşitul sec. 17 şi primele deceni ale sec. 19, de inspiraţie orientală, pe un plan patrulater, cu 1-2 nivele cu încăperi boltite, închizînd în centru un spaţiu liber. Unele dintre aceste încăperi serveau tranzitului, iar altele erau închiriate pentru perioade îndelungate unor negustori (**H.** lui Şerban Vodă, 1679-1686; **H.** din Mînăstirea Sf. Gheorghe Nou, 1697, construit de Constantin Brâncoveanu, ambele în Bucureşti). În Moldova este cunoscut un tip special de **h.** denumit *ratoş* (fr. *auberge*, it. *osteria*, germ. *Wirtsthaus*, engl. *inn*). T.S.

HANAP Vas pentru băut, de mari dimensiuni, cu picior şi capac, executat din diferite materiale (metale preţioase, fildeş, os, ceramică etc.), uneori împodobit cu motive bogate; folosit mai ales în Evul Mediu. Forma **h.** a variat în cursul timpului. În Franţa, dispare în sec. 16; în Germania se menţine pînă în

sec. 18, dar perioada în care se execută **h.** cu valoare artistică este sec. 17 (fr. *hanap*, it. *pecchero*, germ. *Humpen*, engl. *hanap*). V.D.

HANAU Una dintre cele mai importante manufacturi germane de faianţă, întemeiată în 1661 de doi ceramişti olandezi lîngă Frankfurt pe Main. Primele piese denotă influenţa atelierelor din Delft; mai tîrziu apar motive chinezeşti, precum şi forme rococo. Decorul este extrem de variat: plante, păsări, peisaje, ecusoane, subiecte biblice. Coloritul este bazat pe albastru, galben şi brun. S-au produs mai ales vase cilindrice, căni cu gît îngust, călimări, solniţe. Activitatea manufacturii se încheie în 1806. Mărci: *Hanau* V.A. (Hieronymus von Alphen); H.V.; monograma dublă A. V.D.

HAPPENING (engl. *to happen*, a se întîmpla) Modalităţi moderne de expresie vizuală prin mijloace combinate de artă plastică, teatru, cîteodată şi muzică, desfăşurate în timp, sub forma unor acţiuni în parte improvizate, la care uneori privitorul poate fi, în acelaşi timp, şi participant. **H.** a apărut în S.U.A., la sfîrşitul deceniului '50, ca o formă de artă ambientală. Provenind din surse diverse, între care naturalismul pop artei, colajele germanului Kurt Schwitters (anii '20-'30 ai sec. 20), teatrul dadaist şi suprarealist şi muzica aleatorie a lui John Cage, **h.** asociază mijloacele propriu-zis artistice cu elemente neutre, din recuzita cotidianului, cu scopul atît de a sublinia neîncetata mobilitate a realului, cît şi de a stîrni fantezia ca impuls, pe de o parte, spre acţiune, pe de alta, spre derutinizarea atenţiei. **H.** a cunoscut numeroşi aderenţi în Germania. În România, în mişcarea artistică a tinerilor (Atelier 35), **h.** a făcut obiectul unor experienţe de interes, în special la Sibiu, Timişoara şi Cluj. A.P.

HAPTIC (gr. *hapto*, a prinde, a fixa) Termen referitor la simţul tactil, propus de istoricul şi teoreticianul de artă Alois Riegl, ca unul din modurile de reprezentare a operei de artă prin elementele plasticităţii şi linearităţii nete a contururilor, căruia i se opune cel *optic*, întemeiat pe elementele clarobscurului şi ale culorii. Prin aceste categorii ale vizualului, sistematizate de obicei în perechi de concepte, Riegl, ca şi Wölfflin în ale sale *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe (Concepte fundamentale ale istoriei artei)* au încercat să găsească criterii de valorizare intrinsecă a creaţiei artistice, modalităţi de caracterizare mai riguroasă a epocilor şi stilurilor care s-au succedat de-a lungul istoriei artelor. M.P.

HAREM → **gineceu**

HARTĂ Foaie de pînză, hîrtie, material plastic sau orice alt produs imprimabil pe care sînt reprezentate înfăţişări geografice printr-un sistem de semne convenţionale. Există **h.** geografice în relief sau nu, topografice, tematice. Ele au fost multă vreme executate prin gravare în lemn sau metal. **H.** vechi se bucură astăzi de un deosebit interes din partea colecţionarilor de artă, care apreciază calităţile lor decorative (fr. *carte*, it. *carta*, germ. *Landkarte*, engl. *map*). A.P.

HAŞURĂ Ansamblu de linii dispuse paralel sau intersectate, prin care se indică semitentele, umbrele, modeleul, textura sau volumul. Caracteristică artelor bidimensionale, **h.** este cel mai des întîlnită în tehnicile de grafică şi capătă o valoare expresivă deosebită în monocromie. Atunci cînd frecvenţa liniilor este mare, intensitatea lor egală şi distanţa de trasare foarte mică, **h.** poate fi confundată cu pata. În desenul tehnic, **h.** este folosită cu rol convenţional pentru a sugera suprafeţe sau compoziţii de materiale diferite, fiecare desen fiind însoţit de o legendă cu semnificaţia fiecărui tip de **h.** În aceste situaţii **h.** este riguros realizată prin linii egale ca intensitate şi perfect paralele (fr. *hachure*, it. *tratteggio*, germ. *Schraffierung*, engl. *hatching*). I.C.

HAUTE-LICE → **haute-lisse**

HAUTE-LISSE Tapiserie executată pe un război de ţesut vertical, în care firele de urzeală sînt dispuse vertical. Cartonul este aşezat în spatele ţesătorului; acesta îl consultă folosind o oglindă pe care o are în faţă, astfel încît el execută tapiseria pe dos şi urmăreşte aversul tapiseriei în oglindă. Tehnica **h.-l.** este folosită cu precădere de manufacturile franceze; execuţia, deşi mai lentă decît în tehnica basse-lisse, este mai fină şi mai precisă. Sin. *haute-lice* (fr. *haute-lisse, haute-lice*, it. *(arazzo) di alto liccio*, germ. *Hochschaftstuhl, hochlitzige Technik*; engl. *vertical loom, high warp*). V.D.

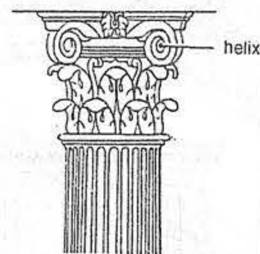
HAVUZ Fîntînă decorativă, de origine orientală, al cărei jet de apă este dirijat vertical în sus, pentru ca apoi să se reverse în una sau mai multe vase plasate în jurul unui ax unic. T.S.

HEDWIGSGLÄSER (germ.) Pahare de origine incertă, probabil create în sec. 12 în Egipt şi introduse prin pelerini în Europa, unde se folosesc ca relicvare, montate în metal. Decorul este constituit, în general, din reprezentări animaliere (lei, vulturi) sau din pietre ornamentale care contrastează cu fondul de sticlă gălbuie, verzuie sau cenuşie. Numele provine de la o colecţie de pahare de acest tip care ar fi aparţinut, în sec. 13, Hedvigei, soţia unui principe al Sileziei. Cîteva exemplare tipice se află astăzi în patrimoniul marilor muzee europene (Rijksmuseum din Amsterdam şi Muzeul de Antichităţi din Breslau). V.D.

HELIOGRAVURĂ Specie de fotogravură realizată prin multiplicarea imaginii cu ajutorul unei hîrtii gelatinate, cromosensibilizate. Diapozitivul astfel obţinut este presat pe o placă de cupru acoperită cu praf de asfalt. **H.** a fost mult folosită la începutul sec. 20 în ilustraţia de carte (fr. *héliogravure*, it. *elioincisione*, germ. *Heliogravüre*, engl. *heliogravure*). A.P.

HELIOTROP Piatră semipreţioasă (varietate de calcedonie) de culoare verde închis, cu mici puncte, dungi sau pete roşii care strălucesc la soare (duritate 6,75, greutate specifică 2,58-2,65). Se şlefuieşte în caboşon. **H.** este cunoscut în antichitate, folosit pentru sigilii, mînere de cuţite şi diferite ornamente (fr. *héliotrope*, it. *eliotropio*, germ. *Heliotrop*, engl. *heliotrope*). V.D.

HELIX Curba interioară a unei volute dintr-un capitel ionic sau compozit. Prin extensie orice motiv spiral. I.C.

HEMATIT Oxid natural de fier, cu două varietăţi: *oligist*, de culoare roşie, şi *limonit*, de culoare brună (duritate 5,5-6,5, greutate specifică 5,3); folosit în giuvaiergerie, ca piatră preţioasă, care se poate grava în formă de camee (fr. *hématite*, it. *ematita*, germ. *Blutstein*, engl. *bloodstone*). V.D.

HEMICICLU Spaţiu de plan semicircular sau, mai rar, rectangular, structurat prin elemente constructive sau numai prin aranjarea mobilierului după un traseu care descrie jumătăţi de cerc (fr. *hémicycle*, it. *emiciclo*, germ. *Halbkreis*, engl. *semicircle*). T.S.

HENRIC II, STIL ~ Reprezintă continuarea şi dezvoltarea programului decorativ iniţiat de Francisc I, în timpul domniei lui Henric II de Valois (1547-1559). Deşi se construieşte mult mai puţin decît în timpul domniei precedente, marile programe de decoraţie interioară rămîn încă în favoare. **S.H.II** vădeşte aceeaşi preferinţă pentru modelele antichizante ale artei italiene, tot mai mulţi artişti francezi călătorind la Roma. Inovaţiile marcante ale stilului sînt evidente în producţia de mobilier, legate de materialele şi decoraţia acestuia. Piesele de aparat (dulapul, cabinetul) se vor îmbogăţi cu incrustaţii de marmură colorată, pietre dure, structura lor arhitecturală fiind tot mai evidentă (colonete, arcaturi). Repertoriul decorativ se va epura după modelele lui Du Cerceau, reducîndu-se la colonete toscane, arcaturi plincintrate şi incrustaţii de marmură. Se menţine utilizarea textilelor pentru decorarea interioarelor, remarcîndu-se tapetul din piele aurită adus din Spania. Aceste dominante stilistice se vor menţine şi în timpul regenţei Caterinei de Medici şi al domniilor fiilor săi Francisc II (1559-1560), Carol IX (1560-1574), Henric III (1574-1589). Se remarcă activitatea lui Bernard Palissy, ceramist, emailor şi pictor pe sticlă, care a întreprins cercetări asupra faianţelor emailate, realizînd o bogată producţie decorativă (platouri cu personaje sau elemente vegetale, fructe, şopîrle, cochilii, în relief, policromate în culori strălucitoare) (fr. *style Henri II*). C.D.

HENRIC II-1900, STIL ~ Producţie de mobilier executată în întreaga Europă între sfîrşitul sec. 19 şi pînă în primii ani ai sec. 20, caracterizată prin seria mare industrială în care sînt repetate modele simplificate sau fanteziste inspirate de Renaşterea franceză, în sintaxe care nu mai au nici o legătură cu piesele originale, ci sînt acelea ale eclectismului instaurat în epoca Second Empire. Lucrate din materiale ieftine, au adesea adaosuri din plăci de marmură, sticlă, oglindă etc. (fr. *Henri II — 1900*). *V.* şi **Napoleon III, stil ~** C.D.

HENRIC IV, STIL ~ Acoperind domnia lui Henric IV de Bourbon (1589-1610), marchează sfîrşitul convenţional al Renaşterii franceze, făcînd tranziţia către stilul Ludovic XIII al primei jumătăţi a secolului 17. Decoraţia exterioară şi interioară tind spre un mai mare echilibru al formelor şi spre o epurare a ornamentului, deşi rămîn încă tributare stilului Henri II (şemineul lui Henric IV la Fontainebleau); cartuşul şi casetonul sînt încă mult folosite. Mobilierul epocii este cel tradiţional, invenţia formală reducîndu-se la detalii de decor sau compoziţie (coloneta toscană e înlocuită cu una canelată cu capitel corintic). Spre ultima parte a domniei lui Henric IV manufacturile de textile de lux (catifea, mătase) cunosc un nou avînt, după modelul celor italiene sau flamande (fr. *style Henri IV*). C.D.

HEPPLEWHITE, STIL ~ Varietate a neoclasicismului englez de sec. 18, numit astfel după ebenistul şi decoratorul Hepplewhite, care publica, în 1778, un *Ghid* cuprinzînd modele de mobilier. Coexistînd cu stilul Adam, **s.H.** va interpreta modelele acestuia într-un spirit mai tradiţionalist şi mai apropiat de convenţia georgiană, reluînd simplificat elementele structive sau de decor în gust antichizant.

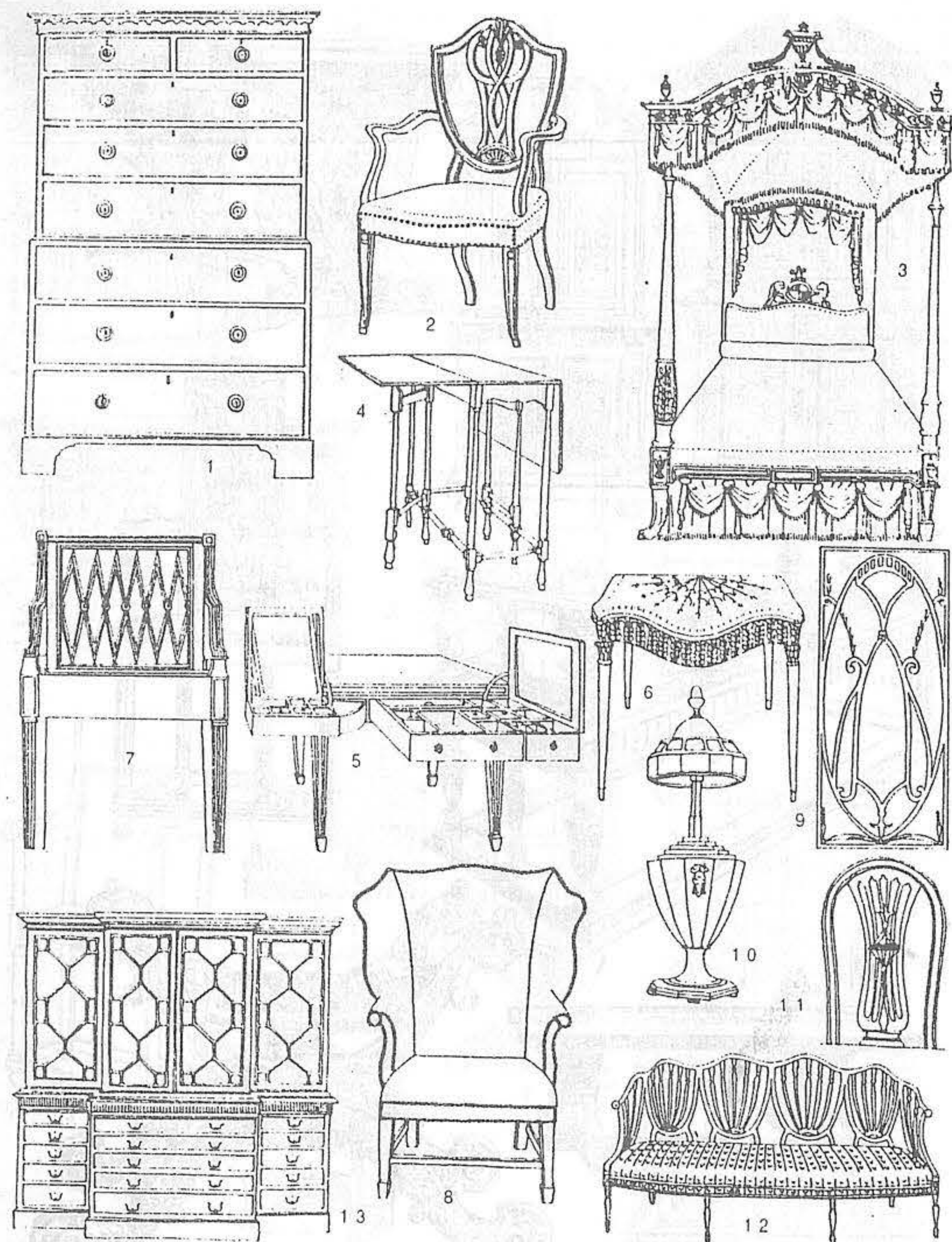
Stilul HENRIC II
(Renaştere franceză)

1. Dressoir; 2. Pat; 3. Patul Caterinei de Medici; 4. Masă cu colonetă; 5. Scaun; 6. Masă; 7. Fotoliu; 8. Scaun; 9. Caquetoire pe pivot; 10. Fotoliu; 11. Bahut cu două corpuri

Stilul HENRIC IV
(Renaştere tîrzie)

1—2. Bahut cu două corpuri; 3. Caquetoire; 4. Bancă cu rezemători; 5. Masă à *la Bourgogne;* 6. Banchetă; 7. Scaun

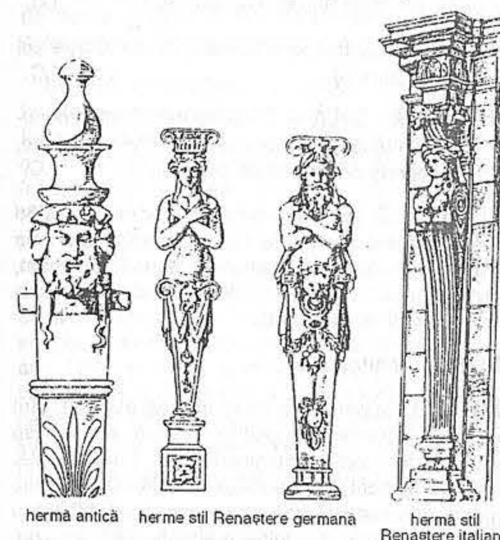
Stilul HEPPLEWHITE
(Clasicism englez)

1. Comodă *(high boy)*; 2. Fotoliu; 3. Pat cu baldachin; 4. Masă piantă; 5. Masă de toaletă; 6. Masă; 7. Scaun; 8. Fotoliu cu urechi; 9. Motiv ornamental caracteristic; 10. Urnă; 11. Spătar de scaun; 12. *Settee*; 13 Bibliotecă

Caracteristică este crearea unui tip de scaun cu spătar în ecuson; mobilele sînt în general simple, modest mulurate sau discret decorate cu rensouri şi patere. Decoraţia în jocuri de furnir există încă, fiind subliniată cu fileuri din abanos, restul suprafeţei rămînînd nedecorat pentru a pune în evidenţă nervurile acajuului sau calităţile lemnului satinat (engl. *Hepplewhite style).* C.D.

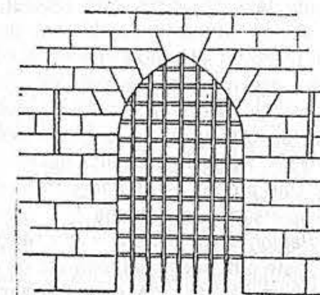
HEPTASTIL Tip de templu cu şapte coloane pe faţada principală. *V.* **şi templu** I.C.

HERMĂ Denumire derivată de la stîlpul de hotar, în genere terminat cu chipul unei zeităţi. În sculptură se referă la o categorie de statui în care figura umană (bust sau tors) este încorsetată într-un soclu de formă rectangulară, uneori îngustat la bază. Cele mai vechi reprezentări apar în statuara Egiptului antic şi în Grecia perioadei arhaice, unde este înfăţişat cu precădere zeul Hermes. Renaşterea italiană dezvoltă caracterul decorativ al acestor sculpturi, în special destinate grădinilor. Sin. *Hermes, termă* (fr. *Hermès, terme*, it. *erma*, germ. *Herme*, engl. *herm).* C.R.

HERMES → **hermă**

HERSĂ În arhitectura fortificată, grilaj de lemn,

care alunecă pe verticală într-un fel de şanţ special amenajat în ambrazura unei uşi sau a unei porţi (uneori şi la mijlocul unui gang: Prejmer, jud. Braşov, sec. 15), barînd intrarea atacatorilor într-o cetate sau într-un alt edificiu întărit (fr. *herse*, it. *saracinesca*, germ. *Fallgitter*, engl. *portcullis).* T.S.

HERUVIMI (ebr. *k'rub)* în iconografie, ceată îngerească, reprezentată prin fiinţe care au un amestec de trăsături antropomorfe şi zoomorfe: cap uman, 8 aripi, grupate adesea sub forma generală de romb. Sînt plasaţi, de regulă, în zona superioară a cupolei unei biserici sau în scena Judecăţii de apoi şi în unele reprezentări ale Treimii (fr. *chérubin*, it. *cherubino*, germ. *Cherub*, engl. *cherub). V.* **şi cete îngereşti, serafimi** T.S.

HETIMASIA (gr. *Hetoimasia tou Thronou*, pregătirea tronului) Motiv din iconografia bizantină şi postbizantină, înglobat, de regulă, Judecăţii de apoi, format dintr-un tron monumental pe care este pusă o carte, deasupra căreia, adesea, este aşezat porumbelul (Sfîntul Duh). Toate acestea semnifică pregătirea locului pe care se va aşeza Hristos la Judecata de apoi. Sin. *Tronul Hetimasiei* (fr. *étimasie*, it. *etimasia*, germ. *Thronbereitung*, engl. *the empty throne).* T.S.

HEXASTIL Tip de templu cu şase coloane pe faţada principală. *V.* **şi templu** I.C.

HIACINT Piatră dură (varietate de zirconiu), transparentă şi strălucitoare, de culoare albastră, brună sau galbenă-roşiatică (duritate 7,5, greutate specifică 3,6), folosită în giuvaiergerie (fr. *jacinthe*, it. *giacinto*, germ. *Hyazinthe*, engl. *hyacinth).* V.D.

HIALIN Cu aspect şi transparenţă asemănătoare sticlei. Termenul se aplică mai ales cristalului de rocă (fr. *hyalin*, it. *ialino*, germ. *durchsichtig wie Glas*, engl. *glassy).* V.D.

HIALIT **1.** Varietate transparentă de opal. **2.** Sticlă opacă neagră sau roşie, care imită porţelanul, folosită pentru confecţionarea obiectelor de artă decorativă. H. era utilizat pe scară largă în Boemia, la începutul sec. 19 (fr. *hyalite*, it. *ialito*, germ. *Hyalith*, engl. *hyalite).* V.D.

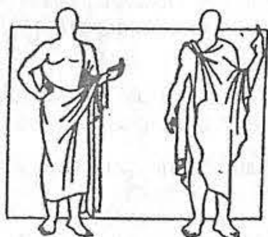
HIDROIZOLAŢIE ORIZONTALĂ → **izolaţie orizontală**

HIEROGLIFĂ *(gr. hieroglyphika grammata*, caractere sacre gravate) **1.** Caracter al scrierii vechi egiptene reprezentînd o idee, un cuvînt, un grup de litere, o literă sau avînd rolul de a clarifica înţelesul caracterelor următoare. **2.** Adesea folosit fără discriminare în epoca modernă pentru a desemna orice caracter dificil de descifrat, reprezentat pictural. I.C.

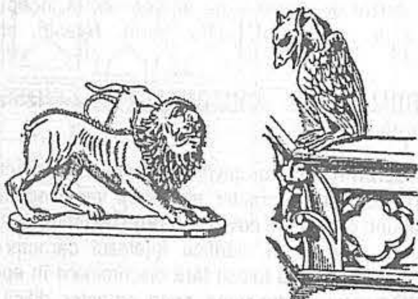
HIGH VICTORIAN, STIL ~ → **victorian, stil ~**

HIGROSCOPICITATE Proprietatea unor materii de a absorbi umiditatea atmosferică. Deoarece absorbţia de apă din atmosferă este însoţită de modificări fizice (urmate sau nu de altele chimice), **h.** unor materiale, cum sînt pînza, lemnul, cartonul, tencuiala, cleiurile de origine animală etc., produce degradări lente ale operelor de artă: unele pînze, de pildă, într-un mediu umed „se lasă", iar într-altul cald şi uscat de contractă, aceste alternanţe producînd distrugerea prematură a grundului şi a stratului de culoare; în alte situaţii, cleiurile supuse umezelii mucegăiesc şi se dezagregă. Astfel de efecte sînt contracarate fie prin evitarea materialelor cu o **h.** pronunţată, fie prin măsuri de impermeabilizare şi de supraveghere. În muzee şi colecţii umiditatea este menţinută între limitele admise de cca 50-60%. L.L.

HIMATION (gr.) Veşmînt antic bărbătesc, un fel de mantie înfăşurată în jurul umerilor, fără a se prinde cu agrafă, căzînd pe spate şi lăsînd unul dintre braţe libere. Apare şi ca veşmînt al lui Hristos, al apostolilor, ca şi al unor personaje din Vechiul Testament. Se purta deasupra chitonului. Sin. *chimation.* T.S.

HIMERĂ Animal fabulos, reprezentat la origine cu partea din faţă a corpului luată de la leu, cea din spate de la capră, iar coada de la dragon. În sculptura marilor catedrale gotice, denumirea generică pentru fiinţele monstruoase, alcătuite din părţi provenite de la diverse animale, care decorează partea superioară a edificiilor şi servesc de gargouille (fr. *chimère,* it. *chimera,* germ. *Chimäre,* engl. *chimaera).* T.S.

HIPETRAL (gr. *hypo,* sub, *aithria,* cer) Termen ce desemnează în antichitatea greacă construcţii sau părţi de construcţii (săli cu coloane) fără acoperiş. I.C.

HIPOCAUST Sistem de încălzire centrală folosit la casele şi termele romane. Inventat în sec. 1 î.H. acest sistem se bazează pe circulaţia aerului cald pe sub o podea dublă şi prin pereţi dubli. Instalaţia era realizată din cărămizi şi tuburi ceramice. Arderea lemnelor se făcea într-un cuptor plasat în exteriorul clădirii, adesea însoţit de o încăpere pentru depozitarea combustibilului. De aici aerul cald era condus printr-un sistem de tuburi sub podeaua încăperii de încălzit, care era special înălţată şi susţinută pe piloni pentru a crea un spaţiu prin care să poată circula aerul. Prin pereţi circulaţia aerului se făcea prin tuburi de secţiune rectangulară încastraţi în grosimea zidului. I.C.

HIPODROM Strămoşul şi prototipul circului roman. Amenajare cu caracter permanent sau temporar destinată curselor de cai şi care, în antichitatea greacă. În jurul unei spine centrale se desfăşurau pe un traseu elipsoidal pistele de concurs, gradenele de lemn destinate spectatorilor aflîndu-se mai ales în apropierea liniei de plecare, marcată ca şi pe stadioane, printr-un rînd de coloane mici. I.C.

HIPOGEU Construcţie subterană cu destinaţie cel mai adesea funerară. I.C.

HIPOSTILA, SALĂ ~. În antichitate, sală monumentală întîlnită cel mai adesea la templele egiptene, al cărei acoperiş se sprijină pe coloane. I.C.

HIPOTACTIC (gr. *hypo-tatto, a subordona)* Mod de organizare a unei structuri compoziţionale prin subordonarea părţilor unui element central, dominant, accentuîndu-se astfel unitatea dinamică a ansamblului. *V.* şi **paratactic** M.P.

HITON → chiton

HÎRTIE 1. Suportul pe care, în mod obişnuit, sînt executate lucrările de grafică. Există numeroase sorturi de **h.**: carton, semicarton, **h.** transparentă, velină, pergamentată, japoneză şi chineză, de calc; **h.** poate fi industrială sau produsă manual, albă sau de alte culori, cele mai folosite fiind **h.** albă, bej, gri, albăstruie. Mulţi artişti, în special moderni, acordă un mare rol calităţii **h.**, a cărei categorie o menţionează detaliat în semnătura operei. **2.** Unul din suporturile utilizate în toate tehnicile picturii de şevalet. **H.** de bună calitate devine un suport durabil mai ales dacă este maruflată peste un alt suport, mai rigid, cum ar fi cartonul, lemnul, pînza întinsă pe şasiu etc. Pregătită astfel, a fost întrebuinţată şi în pictura de ulei (poate fi întîlnită ca suport al unor opere semnate de Rubens, Van Dyck, Rouault etc.), însă culorile — prin liantul care le este propriu — degradează **h.**, o „ard", făcîndu-i indispensabilă preparaţia (fr. *papier,* it. *carta,* germ. *Papier,* engl. *paper).* ~ **de report,** sau **de transport,** este o **h.** specială preparată cu o pastă de amidon, albumină etc., pe care se desenează numai cu cerneluri grase şi care este folosită în autografie. *V.* şi **autografie** A.P. şi L.L.

HLAMIDĂ 1. Mantie amplă din stofă de lînă, de formă dreptunghiulară, drapată şi prinsă cu agrafă pe umăr, purtată în Grecia şi Roma antică. **2.** Pelerină circulară sau semicirculară din ţesătură vopsită cu purpură, purtată de împăraţii şi arhiereii bizantini (fr. *chlamyde,* it. *clamide,* germ. *Chlamys,* engl. *chlamys).* A.N.

HODIGHITRIA (gr. îndrumătoarea) Tip iconografic ortodox pentru Maica Domnului, reprezentată de obicei frontal, bust, purtînd Pruncul pe braţul stîng şi arătînd cu mîna dreaptă spre aceasta. Copilul binecuvîntează cu mîna dreaptă, în timp ce în stînga ţine un rotulus înfăşurat (fr. *Vierge hodigitrie,* it. *Madonna Odigitria,* germ. *Wegweiserin,* engl. *Hodegetria, Pathfinder).* T.S.

HOL Spaţiu central amplu dintr-un edificiu public sau particular, precedat de vestibul, care comunică prin uşi, arcade sau scări cu încăperile laterale sau situate la alte nivele, servind diferitelor funcţiuni: loc de trecere sau de aşteptare temporară (fr. *hall,* it. *salone;* germ. *Vorraum, Vorsaal,* engl. *lobby).* T.S.

HOLICS Manufactură de faianţă înfiinţată, în 1743, în oraşul maghiar **H.**, din iniţiativa prinţului consort Francisc de Aragon, soţul împărătesei Maria-Tereza; a fost sub protecţie imperială pînă în 1827. Dacă la început se resimte influenţa faianţei franceze (Strasbourg) şi a celei italiene (Castelli), curînd devine precumpănitoare influenţa faianţei populare locale, numită Habana. Se confecţionează boluri, supiere, cutii pentru unt, în formă de păsări şi de legume, cu motive ornamentale în culori vii pe fond crem. Se adoptă şi stilul ceramicii engleze cu glazură, iar între anii 1790 şi 1810, cînd activează la **H.** specialişti vienezi, se confecţionează şi piese din porţelan, de calitate foarte bună, cu acelaşi gen de ornamente subliniate cu aur. Mărci: H; HF (Holitscher Fabrik); Holics sau Holitsch (în perioada 1785-1813). V.D.

HORĂ Denumire, mai rar folosită, pentru absidele laterale ale unei biserici de plan triconc, în care cîntau la slujbe două coruri, care îşi răspundeau alternativ. Provine din grecescul *chora,* folosit cu acelaşi sens pentru diviziunea spaţială respectivă a catolicoanelor athonite. T.S.

HOSTIE → ostie

HÖCHST Manufactură germană de ceramică, situată lîngă Mainz; activează din 1746 şi pînă în 1798. Întemeiată în 1746, de un ceramist care lucrase la Meissen şi la Fulda, Adam Friedrich von Löwenfinck, în asociere cu doi negustori, sub patronajul electorului din Mainz, care le acordă un privilegiu pentru 50 de ani, este cunoscută prin produsele sale din faianţă şi din porţelan de bună calitate. Probabil că la **H.** s-a executat faianţă pînă la mijlocul sec. 18, concepută în maniera porţelanului, în special platouri, vase, căni, statuete reprezentînd personaje sau păsări. Motivele preferate: scene galante, pastorale, peisaje şi ornamente florale. Influenţată mai ales în prima perioadă, de atelierele din Meissen şi Frankenthal, adoptă şi stilul rococo, preferat la Strasbourg. Porţelanul, utilizat în a doua jumătate a sec. 18, este de o calitate fină, cu glazura de un ton alb-lăptos. Se produc mai ales cupe cilindrice cu picior, statuete reprezentînd personaje sau grupuri de personaje din comedia italiană, grupuri de păstori şi de copii, scene în genul gravurilor lui Callot şi al tablourilor lui Teniers. Decorul este clasic, inspirat din cel denumit *indische Blumen;* după 1770, bordura platourilor este ornamentată cu motivul gen mozaic. Coloritul se bazează, atît pentru faianţă, cît şi pentru porţelan, pe galben, albastru intens şi roşu pur. Marca: roata cu şase spiţe din stema Electorilor de Mainz, însoţită de iniţialele decoratorului, în albastru, roşu, iar după 1762 în aur; în perioada 1765-1774 se adaugă, pentru comenzile date de nobili, pălăria sau coroana Electorului. V.D.

HRAM 1. Vocabulă sau sintagmă folosită pentru a semnifica personajul sau evenimentul religios comemorat sau sub protecţia căruia este pus un edificiu religios (biserică, mînăstire). Imaginea sau respectiv reprezentarea figurativă a acestuia îşi are de obicei locul pe frontispiciul edificiului. **2.** Ziua în care se comemorează patronul sau sărbătoarea religioasă de care este legată existenţa unei biserici şi a comunităţii din jurul ei. T.S.

HRISOV (gr. *chrysobule,* act solemn scris pe pergament cu cerneală de aur) Denumire veche pentru documentele medievale avînd un caracter mai solemn sau un conţinut special: dăruiri sau întăriri de proprietăţi şi de alte bunuri de către domnitor unor boieri sau unor aşezăminte religioase, acte de întemeiere a unor asemenea aşezăminte. Multe erau scrise pe pergament şi decorate cu frontispicii, iniţiale ornamentale, avînd alături de semnătura autografă a emitentului şi numele său caligrafiat şi împodobit, ca şi un sigiliu de autentificare. T.S.

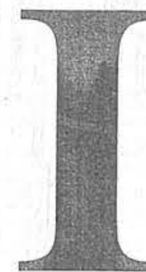
HRISMATORIU Vas liturgic catolic din metal preţios sau semipreţios, bogat decorat, în care se sfinţea şi se păstra uleiul folosit la oncţiunile sacramentale. În Transilvania se păstrează cîteva piese din goticul tîrziu (sec. 15). Sin. *chrismatoriu.* T.S.

HRISTOLOGIC, CICLU ~ Ciclu iconografic cuprinzînd ilustrarea, întreagă sau parţială, în succesiune cronologică, a vieţii lui Iisus Hristos, din momentul Buneivestiri pînă la Înălţare. Se subdivide în ciclul Vieţii propriu-zise, în cel al Minunilor şi al Parabolelor şi în cel al Patimilor. T.S.

HUMPEN (germ.) Vas de sticlă verde, de dimensiuni mari, uneori cu capac, decorat cu culori de email, folosit, în sec. 17-18, la diferite ceremonii. Motivele ornamentale cele mai frecvente: blazoane, embleme ale diferitelor corporaţii de meseriaşi, scene religioase sau de gen. O categorie specială o constituie aşa numitele *Reichsadlerhumpen* din sec. 18, vase oferite împăratului la diferite ocazii festive, care au pe corp stema cu vulturul bicefal încoronat purtînd pe aripi numele şi stema statului german care a comandat vasul. **H.** au fost frecvent contrafăcute în sec. 19. V.D.

HYDRIA Vas pentru lichide, cu un corp sferoidal sau ovoidal, gît cilindric, două anse laterale în arc, pentru ridicat, şi o a treia, aplicată pe gît pentru turnat. *V.* **şi ceramică greacă** I.C.

HYPOCAUSTUM → **terme**

IACOBEAN ŞI CAROLEAN, STIL ~ Acoperind domnia lui Iacob I, (1603-1625) a lui Carol I (1625-1649) şi a Republicii (1649-1660), stilul cu aceste nume constituie continuarea firească a evoluţiei decorativismului englez pînă la jumătatea sec. 17, dezvoltînd, pe de o parte, moştenirea sec. 16, pe care se va grefa, iar, pe de altă parte, influenţele Renaşterii tîrzii şi ale barocului continental. Colecţiile lui Carol I se vor îmbogăţi cu cartoane pentru tapiserii executate de Rafael şi prin comenzile încredinţate lui Rubens, Van Dyck şi Bernini. Arhitectura este marcată de modelele palladiene puse în circulaţie de Inigo Jones, a cărui experienţă va fi hotărîtoare pentru transformarea în gust italienizant a edificiului britanic. Interioarele se caracterizează prin predilecţia barocă pentru elementele arhitecturale realizate în piatră sau stuc şi prin acoperirea pereţilor cu textile preţioase. Mobilierul este şi el influenţat de interesul purtat arhitecturii: dulapul arhitecturat, diversificarea aceleiaşi forme de bază care este cufărul etc. O inovaţie a stilului este canapeaua, dedusă din cufărul cu spătar, tratată şi ca *lit de repos*. Materialele principale sînt stejarul şi nucul, decorate cu intarsii de lemn şi sidef, pictate şi aurite; Compania Indiilor, fondată în 1599, va importa lacuri extrem-orientale, care se vor folosi pentru mobilier, imitate apoi de centre locale (cunoscute mai tîrziu ca *japanning)*. Decorul este dominat de modelele manierismului flamand, puse în circulaţie de cartea de modele a lui Paulus Vredeman de Vries, tipărită în 1630. Ţesăturile preţioase, broderia şi covoarele orientale sînt foarte mult folosite, mai mult pe mese decît pe podea (engl. *Jacobean and Carolean* sau *Jacobean and Cromwellian style).* C.D.

IAD Loc în care, conform concepţiei creştine, sufletele păcătoşilor sînt pedepsite pentru greşelile comise în viaţă. Este reprezentat în partea stîngă (dreapta privitorului) sau în registrul inferior (portalurile marilor catedrale romanice) al scenelor cuprinzînd *Judecata de apoi.* În pictura de tradiţie bizantină (murală, de manuscris), este figurat dincolo de rîul de foc care izvorăşte de sub tronul pe care este aşezat Hristos judecător. În pictura exterioară din Moldova (sec. 16), în partea superioară sînt figuraţi duşmanii credinţei ortodoxe şi ai Moldovei. În „judecăţile" de la sfîrşitul sec. 17 şi din sec. 18, în reprezentările **i.** se fac tot mai simţite accente de critică socială, alături de ilustrarea pedepselor pentru păcatele obişnuite fiind chinuiţi de diavoli „Cîrciumarul care toarnă apă în vin", „Zapciul", „Cătana" (în Transilvania) (fr. *enfer*, it. *inferno*, germ. *Hölle*, engl. *Hell).* T.S.

ICHTYS (gr. *ihtys* peşte) Acrostih al cuvintelor greceşti Iesous Christos Theou ylios Soter, însemnînd Iisus Hristos Fiul Domnului Mîntuitor; simbol al lui Hristos în primele temple ale creştinătăţii, peştele este reprezentat în catacombe (fresce, epitafuri) precum şi pe sarcofagele antice creştine. I.C.

ICOANĂ (gr. *eikon*, imagine, chip) **1.** Termen generic pentru orice imagine creştină sacră, bidimensională, folosită ca obiect de cult în ideea de a oferi credinciosului posibilitatea de a-şi imagina realitatea transcendentă, fără însă a se confunda în vreun fel cu aceasta. **2.** În teologia ortodoxă, imagine sacră care se revendică de la un prototip, fiinţa reală, unică şi imuabilă pe care o reprezintă, de la care nu sînt permise abateri, tipizată din punct de vedere iconografic. Pentru imaginile reprezentînd pe Hristos şi pe Maica Domnului există tradiţia existenţei unor imagini arhetipale nefăcute de mîna omului (achiropoete), care sînt reproduse cu minime modificări de poziţie, gestică şi vestimentaţie în fiecare **i. 3.** Imaginile sacre din Biserica apuseană poartă din acest punct de vedere în mod impropiu

Stilul IACOBEAN ŞI CAROLEAN (Renaştere tîrzie engleză)

1. Cufăr; 2. Ladă; 3. Masă cu sertar; 4. Bancă cu spătar; 5. Cabinet; 6. Scaun; 7. Credenţă; 8-9. Scaun; 10. Masă cu balustru; 11-13. Scaun; 14. Masă pliantă; 15. Masă

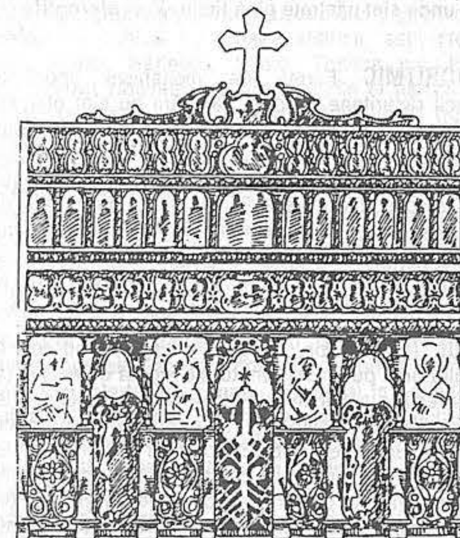
denumirea de **i.**, ele fiind de fapt tablouri, care beneficiază de o mult mai largă libertate de expresie, neexistînd obligativitatea supunerii autorilor lor faţă de anumite trăsături fiziognomice şi aspecte vestimentare ale unor prototipuri, statuate de Biserică şi iconografie şi transmise prin erminii (fr. *icône*, it. *icone*, germ. *Ikone*, engl. *icon)*, **~ pe sticlă**, tip de **i.** de factură populară, apărută în ambianţa barocului cental european în sec. 18 şi răspîndită în Transilvania, unde au existat o serie de centre cu o producţie artistică remarcabilă diferenţiată stilistic (Nicula, Laz, Făgăraş, zona Argeşului). Ca tehnică, **i. p.s.** se deosebeşte de toate celelalte tipuri de creaţie, datorită faptului că efectul estetic este obţinut prin lucrarea piesei pe versoul suportului (placa de sticlă), realizîndu-se astfel întîi detaliile apoi volumele mari şi de abia la urmă fondul. Un efect special este conferit de contururile negre puternic marcate şi de suprafeţele de culoare puse plat, aproape nevalorate (fr. *icône sur verre*, germ. *Hinterglasmalerei*, engl. *icon on glass)*. T.S.

ICONIC Termen folosit în critica de artă mai recentă pentru a desemna conţinutul şi interpretările iconografice ale unei imagini de artă plastică. A.P.

ICONOGRAFIE (gr. *eikon*, imagine, *graphein*, a descrie) Este o disciplină descriptivă, care are ca obiect gruparea tematică a reprezentărilor particulare şi analiza lor formală în funcţie de o serie de domenii: religios, social, conceptual. La început **i.** a fost considerată un simplu auxiliar al ştiinţelor istorice (de ex. portretistica). Ulterior, începînd din sec. 19, semnificaţia comună a termenului s-a limitat la sistematizarea surselor religioase, cu precădere a celor creştine. Astfel încît şi astăzi pentru mulţi acesta este domeniul strict al disciplinei. Studiul **i.** şi-a găsit o aplicabilitate largă în conexiune cu cel al istoriei artelor. Cercetarea **i.** s-a diversificat, domeniul putînd îngloba practic studiul tuturor obiectelor care se bazează pe prezenţa imaginii. Cu semnificaţie restrînsă la sursele religioase creştine, **i.** înglobează studiul temelor majore şi minore inspirate din Vechiul şi Noul Testament, din vieţile sfinţilor, din comentariile patristice sau ale diverşilor scriitori bisericeşti. Alături de descrierile propriu-zise (compoziţii, personaje, vestimentaţie, atribute etc.), studiile **i.** abordează şi evoluţia temelor şi adesea se combină cu analizele iconologice (fr. *iconographie*, it. *iconografie*, germ. *Ikonographie*, engl. *iconography)*. T.S.

ICONOLOGIE (gr. *eikon*, imagine, *logos*, cuvînt) Disciplină interpretativă care se ocupă cu descifrarea semnificaţiei imaginii, abordată dintr-o multitudine de unghiuri de vedere. Ca şi pentru iconografie, domeniul său restrictiv acoperă aria imaginii sacre, dar studiul depăşeşte simplul descriptivism, încercînd să plaseze temele într-un context istoric mai larg, religios general, social, cultural, politic etc. Denumirea îşi are originea în lucrarea lui Cesare Ripa *Iconologia*, apărută la Roma, în 1593. Un moment însemnat în redefinirea sensului **i.** îl constituie, la începutul sec. 20, studiul lui A.Warburg asupra frescelor din palatul Schifanoia (Ferrara). **I.** devine aici o metodă de investigare a concepţiei înseşi ce stă la baza operei de artă. În jurul Bibliotecii (mai tîrziu Institutul) Warburg a gravitat un grup de savanţi — filozofi, istorici de artă, orientalişti, precum E.Cassirer, F.Saxl, E.Panofski, W.Prinz—ale căror lucrări ilustrează şi consolidează revirimentul acestei metode, complementare cercetărilor asupra categoriilor formale ale operei de artă întreprinse de A.Riegl şi H.Wölfflin. Aplicată sistematic, revelînd aspectele multiple ale operei de artă, de la cele exterioare şi pur emoţionale la valorile ei simbolice, **i.** a dat, în opera lui Panofski îndeosebi, rezultate remarcabile în studiile consacrate Renaşterii şi barocului. Alţi reprezentanţi de seamă ai acestei orientări sînt: R.Wittkower, Charles de Tolnay, Hans Sedlmayr (fr. *iconologie*, it. *iconologia*, germ. *Ikonologie*, engl. *iconology)*. T.S. şi M.P.

ICONOSTAS (gr. *ikonostasis)* Tip de ecran alcătuit dintr-un schelet lemnos sau din zidărie, care separă sanctuarul (absida altarului şi pastoforiile) de spaţiul

naosului, cu care comunică prin uşile împărăteşti şi prin perechea de uşi diaconeşti. Partea dinspre naos este rezervată montării sau, respectiv, pictării unor registre de icoane, a căror structură este riguros stabilită. Registrul inferior — la nivelul uşilor — este decorat cu icoanele împărăteşti (de obicei 4), cel de-al doilea cuprinde praznicele împărăteşti (dodecaortion), cel de-al treilea are în centru scena Deisis, la dreapta şi la stînga personajelor principale fiind figuraţi cei 12 apostoli. Ultimul registru — care lipseşte uneori — cuprinde imagini de profeţi, reprezentaţi bust, în medalioane. Întregul este încununat de scena Răstignirii, în care crucea este

flancată de Maria și de Ioan. Acest tip de i. complex s-a dezvoltat în decursul veacurilor, pornind de la forma primitivă de cancel, trecînd prin templon și ajungînd, de abia în sec. 15, la aspectul cunoscut și astăzi. Registrele de icoane sînt separate prin frize decorative sculptate în relief sau modelate în stuc. La noi, cele mai vechi i. de lemn se păstrează în Moldova (Humor, jud. Suceava, sec. 16). În Țara Românească, i. cunosc o specială înflorire în sec. 17-18, putîndu-se urmări o întreagă evoluție stilistică a decorației lor (de la cel provenit din biserica Sf. Dumitru din Craiova, azi la schitul Crasna, Gorj, c.1650, pînă la cele din epoca brâncovenească: Hurez, Colțea, Sf. Gheorghe — București) (fr. *iconostase*, it. *iconostasi*, germ. *Ikonostas, Bilderwand*, engl. *iconostasis)*. T.S.

IDEOGRAMĂ Formă de comunicare prin scris, derivînd din pictogramă și fiind urmată de fonogramă, apărută la sfîrșitul epocii neolitice. Semn ce îmbracă un înțeles abstract (conform etimologiei, o idee), i. continuă să coexiste în texte (mai ales religioase) cu semnele fonetice, dispărînd o dată cu adoptarea alfabetului fonetic. Trebuie menționat faptul că i. sînt întîlnite mai ales la civilizațiile Orientului Antic și în Egipt unde sînt păstrate pînă tîrziu. *V.* și **hieroglifă** I.C.

IDIORITMIC Formă de monahism specifică Bisericii răsăritene, în care călugării nu sînt obligați să viețuiască sub același acoperiș, ci în case separate, avînd însă obligația de a respecta orarul cultului în comun și de a se supune disciplinei monahale impuse de stareț. Din punct de vedere al arhitecturii, față de unitatea reprezentată de un ansamblu cenobitic, sistemul idioritmic se pretează unei mari varietăți constructive, inițiativa zidirii și durării locuințelor fiind particulară. T.S.

IDOL (gr. *eidolon*, imagine) Imagine sau formă atribuită unei puteri supranaturale legată de existența unor credințe animiste sau fetișiste. I. se situează la întîlnirea dintre religie și magie, fiind deopotrivă obiect de adorație și obiect dotat cu puteri speciale exercitate negativ sau pozitiv. Cele mai vechi reprezentări antropomorfe și zoomorfe, în general de mici dimensiuni, realizate din materiale rezistente sau prețioase, sînt considerate a fi avut o asemenea funcție. Fiind reprezentări schematizate, duse uneori pînă la abstractizare, aceste imagini au întotdeauna foarte evidențiate zonele prin care sau asupra cărora își exercită influența. Rezultînd mai ales dintr-un complex de credințe personale, i. continuă să existe paralel cu marile curente religioase, iconodule sau iconoclaste (fr. *idole*, it. *idolo*, germ. *Abgott, Götzenbild*, engl. *idol)*. I.C.

IERARH Termen generic pentru rangurile înalte (de la episcop în sus) din conducerea Bisericii. Sînt figurați ca atare în pictura murală, de icoane și de manuscrise. În iconografie sînt desemnați astfel în special Părinții Bisericii răsăritene, care poartă veșminte episcopale (saccos, omofor, uneori mitră), iar în mîini filactere. Grupați în jurul ferestrei din axul altarului, aceștia fac în mod obligatoriu parte din decorația murală a sanctuarului unei biserici ortodoxe. Cel mai frecvent apar autorii de liturghii: Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur (Zlataust) Chrisostom, Grigore Teologul, Chiril din Alexandria, Atanasie. *V.* și **Părinții Bisericii** T.S.

IERARHIE Figurare fie a celor 9 coruri de îngeri (~ **cerească**), fie a diferitelor grupe de sfinți în cadrul unor compoziții complexe (Marea Rugăciune, Deisis, Duminica Tuturor Sfinților, A doua Parusie), în cadrul cărora fiecare categorie de personaje ocupă un loc bine stabilit, fiind reprezentată totdeauna în același fel și cu aceleași atribute (de ex. ierarhii cu saccos polistavrion și omofor, iar sfinții militari, în armură etc.) (fr. *hiérarchie*, it. *ierarchia*, germ. *Rangordnung*, engl. *hierarchy)*. Sin. *Cin.* T.S.

IISUS ÎN GLORIE Tip de reprezentare iconografică a lui Hristos într-o viziune apocaliptică. Acesta este așezat pe un curcubeu și este înconjurat de o mandorlă luminoasă. Uneori, imaginea se complică cu așa-numitul tetramorf. Tot reprezentări ale lui I.î.g. sînt și chipurile Pantocratorului de pe bolțile naosurilor (fr. *Christ en majesté*, it. *Cristo in maestà*, germ. *Der thronende Christus*, engl. *Christ in Majesty)*. T.S.

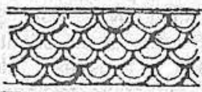
ILUSTRAȚIE (lat. *illustrare* a lumina, a explica) Ramură a graficii care, prin desen, acuarelă, gravură, fotografie, însoțește cu imagini, în scop explicativ sau interpretativ, texte beletristice, științifice, religioase, didactice etc. I. era cunoscută în Egipt și în Extremul Orient încă din vechime, avînd mai ales un caracter explicativ. De mare valoare au fost i. de carte religioasă în Bizanț (sec. 9-11) și i. manuscriselor evangheliarelor irlandeze (sec. 9-10), predominant decorative, în Evul Mediu. Cu manuscrisele miniate în acuarelă, i. a înscris în Franța (Burgundia), Germania (literatura trubadurilor) opere celebre *(Les très riches heures du duc de Berry)*. După inventarea tiparului, i. au fost realizate în xilogravură, atît în cărțile religioase, cît și în cele beletristice și științifice. Începînd din sec. 17, s-au înmulțit i. lucrate în gravura pe metal. În sec. 18, a luat o amploare considerabilă în Franța (Gabriel de St.Aubin), de asemenea, în Anglia și Germania, o dată cu înmulțirea publicațiilor periodice de genul almanahurilor și calendarelor. În sec. 19 și 20, mari artiști ilustrează opere beletristice de seamă (i. lui E.Delacroix la Faust, ale lui Gustave Doré la Balzac, ale lui Maurice Denis la F.Jammes, ale expresioniștilor germani etc.). În România, i. a înregistrat realizări artistice din sec. 14, sub forma miniaturilor de carte (manuscrisele miniate) și, după introducerea tiparului, a gravurii de carte. Prima operă de seamă cunoscută este *Tetraevangheliarul* lui Nicodim (1404-1405) de la Tismana, decorat cu elemente vegetale și zoomorfe, la frontispicii, și inițiale de tip bizantino-balcanic. În Moldova, *Tetraevangheliarul* lui Gavril Uric de la Neamț (1429) (în prezent la Bodleian Library, Oxford) introduce, o dată cu i. figurativă — imaginea celor patru evangheliști —, o concepție originală care, în spiritul artei antice în versiune elenistică și constantinopolitană, dezvoltă o viziune proprie, atît în portret, cît și în structura formală, calmă, în raport cu tensiunea riguroasă a viziunii bizantine. Ea va influența evoluția portretisticii bisericești din Moldova. În *Tetraevangheliarul* lui Nicodim de la Humor (1473) apar accente realiste și tendința spre somptuozitate, iar *Tetraevangheliarul* lui Teodor Mărișescul (1493), prezintă inovații iconografice. În sec. 16, în Muntenia, se dezvoltă decorația geometrică a frontispiciilor *(Tetraevangheliarul* din 1519). Apare i. așezată chiar în text, cuprinzînd și unele portrete de domnitori *(Tetraevangheliarul* de la Sucevița). Spre finele sec. 16, elementele figurative se aliază cu ornamentații vegetale realiste *(Evangheliarul* din 1583, lucrat de protopopul Ioan de la Craiova, și *Evangheliarul* lui Petre Albotă de la Putna). Introducerea tiparului, în 1508, duce la preluarea, în tipărituri, a unor elemente de i. din manuscrise: frontispicii, inițiale, viniete (Macarie la Tîrgoviște, Coresi la Tîrgoviște, apoi la Brașov). În Transilvania, din 1481 datează *Codicele Altenberger*, de inspirație gotică, dar și renascentistă, iar din sec. 16 o cronică pontificală cuprinzînd portretul lui Ștefan cel Mare, ilustrată în spirit renascentist (în prezent la Biblioteca Națională din Viena). Sec. 17 și 18, cunosc dezvoltarea, în paralel, a i. de manuscris, realizată în acuarelă, și a i. gravate, în special în tehnica xilogravurii. Circulația unor manuscrise cu elemente decorative și populare, venite pe filieră grecească, a influențat i. manuscriselor, în care apar și înrudiri cu modele persane, iar circulația unor tipărituri cu gravuri apusene favorizează pătrunderea în i. românească a unor elemente de baroc european. Opere de seamă ale sec. 17 sînt i. lui Anastasie Crimca *(Psaltirea* de la Dragomirna, 1616), care reînnoiesc tradițiile școlii moldovenești de i. *Tetraevangheliarul* lui Ivanco (1641) de la Agapia, *Slujebnicul* mitropolitului Ștefan (1653) — expresie a culturii artistice din epoca lui Matei Basarab —, *Biblia* de la București (1688), cu frumoase ornamente vegetale, *Liturghierul* lui Calinic Ieromonahul, unele acte de cancelarie domnească ale lui Const. Brâncoveanu, unele tipărituri ilustrate ale lui Antim Ivireanul, i. lui Ursu Zugravul și Damaschin Gherbert. În Transilvania, unele tipărituri brașovene includ prețioase gravuri cu elemente iconografice în circulație în Elveția și Germania de Sud. Spre sfîrșitul sec. 17, *Imagines mortis selectiones*, tipărită de Wagner, cuprinde gravuri prelucrate după Holbein cel Tînăr (1557). La sfîrșitul sec. 18, școala lui Popa Flor de la Sf. Gheorghe, din București, dă un impuls nou i. de cărți „lumești", literare: *Alixăndria*, ilustrată de N.Negrule, și *Erotocritul*, ilustrat de Logofătul Petrache, caracterizate prin decorativitate elegant-orientală și detalii de gen inspirate din realitățile epocii sau iscate de fantezia artistului. Apar primele calendare și almanahuri ilustrate de Mihail Strilbițki, cu imagini didactice pe teme istorice, științifice și distractive. I. de calitate apar și în *Codul civil* al lui Scarlat Calimah. Pînă spre mijlocul sec. 19, continuă să se afirme i. de carte religioasă gravate în lemn, în special în atelierele Mînăstirii Neamț, dar și la Blaj, București, Sibiu (M.Strilbițki, Ghervasie Monahul, Petru Papavici, Ioan Zugrav). Apariția periodicelor satiric-umoristice a favorizat, în sec. 19, înflorirea i. cu caricaturi (H.Dembițchi, C.Jiquidi, N.Petrescu-Găină). O mare amploare a luat și i. didactic-educativă pe teme istorice și științifice *(Icoana Lumei* și *Calendarul*, cu i. de G.Asachi, G.Panaiteanu și, mai tîrziu, Al.Asachi). Toate aceste producții rămîn însă la un nivel artistic mediu. O valoroasă i. aparține, în epocă, lui Negulici (după Grandville) la *Gulliverul* lui Swift. Au mai semnat i. C.Lecca, G. Tattarescu, S.Henția. Spre sfîrșitul sec., apar i. lui N.Vermont la calendarele *Moș Teacă*. La începutul sec. 20, prima revistă de artă „Ileana", și alte periodice de cultură — „Facla", „Flacăra", „Calendarul Minervei", „Rampa", „Arta", „Luceafărul", „Convorbiri critice" — publică i., adesea satirice, semnate de Iser, Ressu, Hârlescu, Șirato, Tonitza ș.a. Ecoul mișcării Art Nouveau, cu preocupările ei pentru arta cărții, se simte în i. perioadei 1900-1920 (Kimon Loghi, Const. Artachino, N.Vermont, Ștefan Popescu, Cecilia Cuțescu-Storck). O altă orientare propune, în aceeași perioadă, folosirea elementelor de ornamentație și iconografie folclorică și medievală românească: A.Baltazar, D.Stoica (pentru „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", „Sămănătorul", „Calendarul Neamului Românesc"). Unele dintre ele au un caracter elementar-narativ și dulceag-idilic. I. de carte de ținută au realizat Iser (la *Poezii* de Minulescu) și Gabriel Popescu. În prima parte a perioadei interbelice, i. apar în special în periodicele culturale. Întoarcerea spre valorile artistice vechi — și nu numai românești — și-a găsit adepți îndeosebi la revista „Gândirea", unde s-au publicat i. valoroase. Orientările moderne — influențate de Art-Déco, cubism, constructivism — s-au concretizat în revistele „Contimporanul", „Integral", „Unu" (i. lui M.H.Maxy la *Echinocțiu în arbitrar*, de S.Pană). Înclinate spre simbolism sînt i. lui Al.Brătășanu (*Poezii*, de Claudia Milian) și ale lui Iorgulescu-Yor, iar tendințe expresioniste apar la Maria Manolescu (în i. la *Amintirile* lui Creangă) și la Gh.Labin *(Ovidiu*, de V. Alecsandri). În deceniul '30, i. înregistrează o înflorire remarcabilă cu Margareta Sterian, Mac Constantinescu *(Opere*, de Catul și *Infernul*, lui Dante), cu Aurel Mărculescu, Aurel Jiquidi (la I.L.Caragiale), Eugen Drăguțescu (la Arghezi, Bacovia, Ion Barbu). Pe linia tradiționalistă lucrări de referință sînt i. lui Marcel Olinescu la *Miorița* și cele ale lui A.Demian la poeziile lui V.Alecsandri. Au mai

semnat **i.** Lena Constante, Mina Byck-Wepper, Aurel Bordenache, R.Iosif, Theodorescu-Sion, I.Podlipny, Fritz Kimm. După al doilea război mondial, în **i.** s-au afirmat numeroase variante stilistice (Florica Cordescu-Jebeleanu, Marcela Cordescu, Val Munteanu, Octav Grigorescu, Florin Pucă (fr. *illustration*, it. *illustrazione*, germ. *Illustration*, engl. *illustration*). A.P.

ILUZIONISM → trompe-l'oeil

IMAGERIE POPULARĂ Termen generic care, în grafică, desemnează toate categoriile de gravură, în special țărănească, practicată în trecut în tehnica, mai primitivă, a lemnului, dar și în metal și litografie. În Franța, un centru important de **i.p.** a existat, în sec. 19, la Épinal. În România sînt cunoscute gravurile țărănești de la Hășdate (Transilvania), lucrate în sec. 18-19, înfățișînd imagini religioase, animale sau personaje din lumea satului (fr. *imagerie populaire*, it. *stampa popolare*, germ. *Volksbilderbogen*, engl. *popular picture-sheets*). A.P.

IMBRICAȚIE Ornament arhitectonic în formă de lamele de piatră sau de lemn, polilobate, ogivale sau imitînd solzii de pește, aplicate parțial unele peste altele ca țiglele pe acoperiș. Întîlnit frecvent în stilul romanic; folosit și în arta decorativă (fr. *imbrication*, it. *embricciatura*, germ. *Schuppenornament*, engl. *shell-like ornament, scale-work*). V.D.

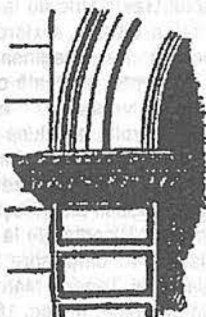

IMINEI (turc.) Încălțăminte fină, din marochin galben, purtată și de boierii din țările române, pînă la începutul sec. 19. A.N.

IMPLUVIUM În arhitectura romană, bazin situat în mijlocul atriului, în care se strîngea apa de ploaie intrată prin compluvium. Din **i.** apa era strînsă într-o cisternă la subsol. *V.* și **domus** I.C.

IMPOSTĂ Element structiv, de forma unui trunchi de piramidă răsturnat, plasat între nașterea unei arcade și capitelul pe care aceasta se descarcă, pentru a prelua o parte din împingerile laterale care acționează asupra arcului. Comportă o decorație mai simplă decît cea a capitelului, de regulă elemente vegetale sculptate în relief plat sau un simplu medalion cu monograma lui Hristos ori cîteva elemente simbolice (păsări). Este un element specific arhitecturii bizantine timpurii (San Vitale — Ravenna, c. 530, Sf. Sofia — Constantinopol, 532-537) (fr. *imposte*, it. *impostatura*, germ. *Bogenkämpfer*, *Kämpfer*, engl. *impost*). T.S.

IMPREGNARE Îmbibare cu o substanță (de obicei) lichidă și adezivă a feluritelor materiale poroase din care este alcătuită o lucrare de artă, sau îmbibarea acestor materiale după ce au devenit absorbante și pulverulente, ca urmare a pierderii coeziunii particulelor ce le compun. Substanțele impregnante pot fi cleiurile, rășinile clasice dizolvate, ceara, polimerii sintetici, cazeinatul de calciu, uleiurile sicative etc. Se impregnează suprafața suporturilor destinate picturii, ca și reversul lor. Se folosesc în operațiile de restaurare, dar și ca mijloace de prevenire a acțiunii nocive exercitate de umiditatea atmosferică, microvegetație și insecte, foc etc. L.L.

IMPRESIONISM Mișcare artistică reformatoare, care reprezintă începuturile artei moderne, declanșată în Franța, în ultimul pătrar al sec. 19. **I.** a inaugurat seria curentelor artistice de la sfîrșitul sec. 19 și începutul sec. 20, potențînd însăși ideea valorii artistice a noutății, ca și concepția asupra misiunii artistului în viața culturală a societății. Numele mișcării a apărut în 1874, cu prilejul primei expoziții de grup, la Paris, în sălile fotografului Nadar, la care au participat atît artiști reprezentanți categorici ai **i.**, ca Monet, Renoir, Pissarro, Sisley, cît și Cézanne, Degas ș.a. Monet a fost prezent cu o lucrare numită *Impresie răsărit de soare*, titlu de la care un comentator de presă a creat termenul de **i.** Bazele teoretice și practice ale **i.** sînt complexe. Ele țin, în egală măsură, de reacția împotriva academismului, de noile descoperiri științifice din domeniul opticii — teoria lui Chevreul —, cît și de evoluția realismului și a picturii de *plein air*. În același timp, în **i.** au jucat un rol decisiv procedee picturale propriu-zise, cum ar fi folosirea culorilor pure, așezate pe pînză în tușe juxtapuse, menite să sugereze vibrația luminii în atmosferă, pe luciul apei, pe suprafața clădirilor, abandonarea rolului principal al conturului, modelajului și clarobscurului din pictura tradițională. **I.** rămîne totuși o culme a picturii de viziune realistă, întrucît preocuparea lui a fost redarea realului în chiar aparențele lui instantanee, cele mai fugare. Importantă în **i.** este și modificarea noțiunii de „subiect" al tabloului în „motiv". Această tranziție cuprinde în ea și o renunțare din punct de vedere iconografic la subiectele cu caracter narativ, istoric sau mitologic, în favoarea unor scene din viața cotidiană, de obicei cu o notă de agrement, fără substrat narativ, ci doar cu un caracter de evocare. Se întîlnesc astfel de scene la Renoir și la Manet, deși acesta din urmă nu poate fi considerat ca un aderent absolut la viziunea **i.** De altfel, sursele **i.** sînt variate: unele provin din lirismul barbizonian, altele din pictura engleză (Turner și Constable) sau din realismul lui Courbet. **I.** atinge o coerență maximală între '70—'80. În această perioadă, tema acvatică, devenită obsedantă pentru Monet, în special, dar și pentru Sisley, va prilejui afirmarea cea mai poetică și subtilă a tehnicii **i.** După 1885, artiști ca Gauguin, Van Gogh, Seurat, Signac, Cézanne ș.a., deși participă la expozițiile **i.** și sînt influențați de ei, își modifică curînd orientarea, pornind fiecare în direcții care continuau sau contraziceau **i.**, reprezentînd forme de reacție la înseși principiile viziunii **i.** Ecoul **i.** în Europa și în America a fost foarte puternic, aflîndu-se însă în forme variate și specifice. Astfel, în Germania, principalii lui reprezentanți — Max Liebermann și Max Slevogt — vor practica un **i.** mai apropiat de realismul academic. La fel și în alte țări ale Europei Centrale. Elemente de viziune **i.** se întîlnesc și în pictura românească din sec. 19, la Aman, Grigorescu și Andreescu. Puternic va fi ecoul **i.** și în pictura românească din prima parte a sec. 20, la pictori ca Lucian Grigorescu, N.Dărăscu, J.Al. Steriadi. În definirea conceptului de **i.** în formele lui cele mai pure, rolul principal îl joacă însă creația lui Monet, Pissarro și Sisley, conturînd definitiv imaginea unei picturi senine, expresie a bucuriei de viață. A.P.

IMPRIMARE Operația de trecere a imaginii desenate sau săpate, de pe placă pe foaia de hîrtie (fr. *impression*, it. *impressione, stampa*, germ. *Druck*, engl. *printing*); **~ prin transfer**, procedeu extrem de delicat de decorare a ceramicii sau a emailului, cu ajutorul unei plăci de cupru gravată și acoperită cu cerneală. Motivul de pe această placă se imprimă pe o hîrtie umezită ce se aplică apoi pe suprafața piesei ce urmează a fi ornamentată. Tehnica este perfecționată, la mijlocul sec. 18, de emailorul englez John Brooks și adoptată de majoritatea manufacturilor engleze pentru decorarea (în condiții mai rapide și mai puțin costisitoare) a pieselor din faianță fină sau din porțelan. Procedeul a fost preluat și de alte ateliere europene, în special germane. În sec. 19 s-a extins și în S.U.A. (fr. *impression par transfert*, germ. *Umdruck*, engl. *transfer printed decoration*). A.P. și V.D.

IMPRIMATURA → **grund**

IMPURITĂȚI SUPERFICIALE Materii eterogene depuse pe suprafața unei lucrări de artă. Fie că așternerea lor se face lent, fie că se produce accidental, după o vreme afectează perceperea operelor, periclitîndu-le, uneori, sănătatea. Natura **i.s.** este foarte diferită: de la praf, fum, urme de muște, cenușă, var, funingine, pînă la gumă arabică, cleiuri, zahăr candel, „verniuri de ou", uleiuri de pictură sau minerale, urme de săpun, materii grase indefinite etc. Se îndepărtează pe cale mecanică, chimică sau prin metode combinate. Unele cedează la solvenți simpli, cum este apa curată, altele la esențe sau doar la amestecul de soluții complexe (în care alcoolul etilic este unul din „solvenții" tradiționali). L.L.

INCINTĂ 1. Spațiu închis din jurul unui edificiu, al unui ansamblu construit sau al unei aglomerări urbane sau rurale, făcînd efectiv parte din complexul funcțional reprezentat de acestea, delimitat de un zid (*zid de* **i.**) sau de alte tipuri de împrejmuiri, realizate din diverse materiale (lemn, metal, beton, chiar pămînt, în unele împrejurări). 2. Denumire dată și zidului sau construcțiilor care delimitează **i.**, dîndu-i caracterul unei unități morfo-funcționale independente, de ex. **i.** unui oraș medieval; **i.** unei fortificații etc. (fr. *enceinte*; it. *recinto, mura*, germ. *Ringmauer, Umfriedung*, engl. *enclosure, precincts*). T.S.

INCUNABUL (lat. *incunabula*, leagăn, origine) 1. Denumire dată primelor tipărituri europene la care s-a aplicat tehnica de reproducere mecanică a cărților, prin utilizarea caracterelor mobile. Tehnica a fost inventată în 1440, la Strasbourg, de către Gutenberg. Cărțile tipărite pînă la 1500 poartă acest nume generic, majoritatea dintre ele fiind bogat ilustrate cu xilogravuri. Una dintre cele mai celebre este *Chronicon Mundi*, al lui Hartmann Schädel, apărut în versiune latină la Nürnberg, în 1493, și ilustrat cu peste 2000 de xilogravuri. 2. Prin extensie, denumirea se aplică și gravurilor de început ale fiecărei tehnici (fr. *incunable*, it. *incunabolo*, germ. *Inkunabel*, engl. *incunabula, blackletter edition*). T.S. și A.P.

INDIAN Țesătură fină de bumbac, albită, vopsită sau imprimată; se folosește pentru lenjerie de pat și de corp și îmbrăcăminte de vară. Cunoscut din antichitate în tot Orientul; importat în Europa din India, la începutul sec. 17, prin companiile comerciale franceze, olandeze și engleze; a avut o largă răspîndire în sec. 18, cînd s-au dezvoltat manufacturile franceze (Rouen), engleze (Manchester) etc. Tehnica imprimării constă în cufundarea pînzei succesive în mai multe băi de vopsea, acoperindu-se cu ceară părțile care nu trebuie să fie colorate. În prezent, imprimarea motivelor se face prin procedee mecanice (fr. *indienne*, it. *indiana*, germ. *gedruckter Zitz*, engl. *printed calico*). V.D.

INDIANISCHE BLUMEN (germ.) Motiv pictat, monocrom sau policrom, de inspirație extrem-orientală, reprezentînd flori exotice, folosit la decorarea pieselor de porțelan în prima perioadă de activitate a manufacturii germane Meissen (1725–1730); preluat și de alte manufacturi europene. V.D.

INDIGO Colorant albastru (ușor violaceu) intens, cunoscut din antichitate, pomenit de Pliniu, Vitruviu, Dioscorid ca *indicum*, numit mai apoi *indicus, indacco baccadeo*. În decursul vremii s-a extras din indigotier *(indigofera tinctoria)*, drobușor *(isatis tinctoria)*, hrișcă colorată *(polygonum tinctoria)* etc. Veritabilul **i.** este produsul indigotierului, plantă subtropicală, mult cultivată altădată. Stabilitatea la lumină a **i.** este mediocră. Frecat cu ulei se întunecă, are o slabă putere de acoperire și o sicativitate scăzută; aplicat în strat subțire etalează o nuanță de albastru, iar în strat gros tinde spre negru. Este prezent în pictura murală de la Pompei, în fresca și tempera medievală, în pictura Renașterii, în icoanele bizantine. Colorantul natural a fost înlocuit de **i.** sintetic, a cărui formulă a fost descoperită în anul 1883 de Adolf von Bayer. Noul colorant, mai frumos și mai durabil decît cel natural, este astăzi larg utilizat în boiangerie. Are denumiri diverse: *albastru indian, albastru intens, drobușor, hinti, indigo de drobușor, indih, liliachiu* (var. *lolachiu, lolaichiu, lulac, lulachi), miniu albastru, sineală, vopsea de cadă, xinti* etc. L.L.

INEL 1. Ornament arhitectonic în formă de cerc, în ușor relief, care înconjură o coloană; specific sec. 12-13. **2.** Cerc subțire din metal prețios sau comun, fildeș, os, sticlă, ceramică etc., uneori împodobit cu pietre prețioase, semiprețioase sau perle, purtat ca podoabă pe orice deget al mîinii. **I.** poate marca un rang în ierarhia socială sau religioasă; simbol al legăturii dintre soți (verighetă); folosit ca sigiliu, avînd partea superioară gravată cu un însemn (**i.** sigilar). Cunoscut din preistorie, purtat deopotrivă de bărbați și de femei (fr. *anneau*, it. *anello*, germ. *Ring*, engl. *ring)*. V.D.

INFORMAL → **artă abstractă**

INFRAROȘII Radiații invizibile, cu lungimi de undă mai mari decît ale roșului, produse (aproape exclusiv) de surse incandescente. Întrucît sînt purtătoare de energie calorică, **i.** provoacă supraîncălziri și degradări ale materialelor din care sînt alcătuite operele de artă. Conservatorii muzeelor le contracarează acțiunea distructivă prin: controlul temperaturii incintelor și evitarea contactului direct al operelor cu razele solare. În sens pozitiv, **i.** sînt folosite de restauratori pentru examenul științific al tablourilor sau al altor opere de artă; ele pătrund sub straturile superficiale de vernis și de culoare, dezvăluind elemente ascunse ori greu decelabile cu ochiul liber: semnături, inscripții, repictări și chiar desenul inițial al pictorului (fr. *infrarouges*, it. *infrarossi*, germ. *infrarote Strahlen*, engl. *infrared)*. L.L.

INFRASTRUCTURĂ Parte a unui zid, care se află sub nivelul de călcare, a cărei structură poate fi diferită de cea a zidăriei ridicate de la sol. De ex., din **i.** fac parte atît piloții pe care sînt așezate în anumite condiții fundațiile, cît și acestea din urmă (fr. *infrastructure*, it. *sottostruttura*, germ. *Unterbau*, engl. *infrastructure,earthworks)*. T.S.

IN FRESCO → **pictură**

INIȚIALĂ (lat. *initio*, început) În grafică, denumește litera de început a primului cuvînt al unui text scris, gravat sau tipărit, felurit ornamentată, în funcție de perioada istorică și de momentul stilistic al textului. Relevarea **i.** prin culoare, dimensiune și forme ornamentale sau figurative datează din cele mai vechi timpuri. În **i.** textelor medievale timpurii (irlandeze, franceze) domină culorile deschise și aurul, în cele germane și în cele din perioada goticului internațional sînt folosite culori strălucitoare, intense. Arta **i.** a evoluat de la predominarea ornamentului abstract — geometric, împletit etc. — la ornamentul floral și zoomorf, adăugîndu-se, în gotic, Renaștere și baroc, elemente antropomorfe. Lucrate de mînă, chiar și în tipăriturile vechi, **i.** au fost mai tîrziu gravate în lemn, ateliere celebre fiind cele din Germania, Franța, Elveția. Printre artiștii care au realizat **i.** se află Holbein cel Tînăr, Urs Graf, L.Cranach. În sec. 17-18 apar **i.** gravate în metal. În arta modernă, **i.** ornamentată a fost reluată de prerafaeliții englezi (W. Morris și J.Ruskin), s-a dezvoltat apoi în Jugendstil, și Art Nouveau, în prima fază a expresionismului german *(Die Brücke)*, în Art Déco-ul francez, în constructivism și în mișcarea Bauhaus, interesul deplasîndu-se de la ornament la concepția construcției literei. În arta românească, **i.** a jucat un rol important în vechile manuscrise și tipărituri medievale, **i.** lui Gavril Uric și ale altor autori de **i.** caracterizîndu-se prin finețea lineară a ornamentului geometric ori floral și prin strălucirea culorilor. La începutul sec. 20, unele edituri — de pildă Minerva, prin desenatorul Rola Piekarski —, au reluat tradiția **i.** ornamentale, cu elemente din repertoriul folcloric, întîlnite în perioada interbelică și la Editura Scrisul românesc (fr. *initiale*, it. *iniziale*, germ. *Anfangsbuchstabe*, engl. *initial letter)*. A.P.

INOROG Animal fantastic, reprezentat ca un cal avînd în frunte un corn (denumit, de aceea, și *Unicorn* sau *Licornă)*, frecvent în iconografia Orientului îndepărtat sau mijlociu, în antichitatea clasică și mai cu seamă în Evul Mediu european. În iconografia religioasă, este un simbol complex al întrupării lui Hristos dintr-o fecioară; în cea laică, curteană, capătă o mare dezvoltare datorită liricii trubadurilor și Minnesängerilor, ilustrată în special de tema „Doamna cu licorna" din numeroase serii de tapiserii (fr. *licorne*, it. *licorno, unicorno*, germ. *Einhorn*, engl. *unicorn)*. T.S.

INOSSARE (it.) Metodă medievală de preparare a tăblițelor de lemn necesare ucenicilor pentru studiu. Tăblițele erau grunduite cu un strat subțire de pulbere de os *(v.* **alb de oase)**, peste care se desena cu condeiul de argint. L.L.

INRI Inițialele textului care, conform evangheliilor, a fost scris pe o placă fixată deasupra capului lui Hristos răstignit pe cruce: Iisus Nazarineanul Regele Iudeilor. T.S.

INSCRIPȚIE Termen generic pentru diferite texte explicative care apar pe un monument, însoțesc o operă de artă etc., menționînd nume, date, evenimente ce pot fi puse în legătură cu istoria respectivei creații (fr. *inscription*, it. *iscrizione*, germ. *Inschrift*, engl. *inscription)*; **~ lapidară**, text scris pe o lespede de piatră, în care literele sînt scoase în evidență prin incizie sau excizie. De acest tip sînt: pisaniile, textele de pe pietrele de mormînt sau de pe alte monumente funerare, de pe crucile de piatră, de pe unele statui etc.; **~ murală**, text scris pe un perete, în general realizat *al secco;* din aceeași categorie pot face parte și grafitele. După destinație, **i.** pot fi: **~ votivă**, care indică numele și inițiala specială a unui donator referitoare la un obiect anume; **~ liturgică**, care reproduce un text liturgic sau biblic pe o operă de artă (pictură murală, icoană, tablou, broderie, lucrare de orfevrărie). De un tip aparte sînt **i.** aflate pe cărți, care, cu excepția celor cu caracter votiv, sînt mai propriu denumite *însemnări*. Ele aparțin fie autorului unei copii manuscrise — care își menționează numele, funcția, data copierii etc. —, fie altei persoane în posesia căreia cartea (sau manuscrisul) s-a aflat la un moment dat sau care a folosit-o făcînd pe ea note cu caracter divers. T.S.

IN SECCO → **pictură**

INSECTE XILOFAGE (gr. *xylon*, lemn, *phagein*, a mînca) Numele generic al unor insecte din familia coleopterelor *(anobium, capricorn, lyctus* etc.), care se hrănesc cu lemn. Ele atacă atît lemnul „verde", cît și pe cel uscat și prelucrat. Întrucît provoacă degradarea panourilor pictate, a sculpturilor și a altor lucrări de artă, restauratorii, după ce depistează prezența — inclusiv prin mijloace radiografice —, izolează lemnul atacat, acționînd împotriva cariilor prin pulverizări, prin impregnări, sau prin expunerea, în incinte închise ermetic, la emanațiile unor substanțe cum sînt acidul cianhidric, sulfura ori tetraclorura de carbon, bromura de metil etc. L.L.

IN SITU Termen latin, aplicat unui obiect sau unui obiectiv, în general arheologic, care a fost conservat pe locul descoperirii sale, păstrîndu-se, cel puțin parțial, condițiile în care a fost adus la lumină. T.S.

INSTABILITATEA CULORILOR Lipsa de stabilitate cromatică a pigmenților liberi sau amestecați, aglutinați sau nu. Depinde de factori multipli: natura pigmenților (ex. materiile colorate de origine organică își modifică tenta pînă la dispariție), impuritatea chimică, incompatibilitatea chimică față de alți pigmenți, introducerea unor materii de altă natură (materiale de umplutură, conservanți etc.), solubilitatea în lianți (lichidele aglutinante și diluanții culorilor trebuie să reacționeze neutru din punct de vedere chimic față de pigmenți), acțiunea unor agenți externi (lumina prea puternică, întunericul, aerul poluat, temperatura ridicată, joasă ori oscilantă, impuritățile, umiditatea etc.), falsificarea pigmenților, degradarea prin îmbătrînire etc. *V.* și **degradarea tablourilor** L.L.

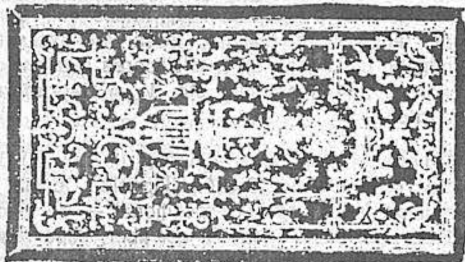
INSTALAȚII Gen de artă apărut în anii '70-'80, prioritar în Germania, S.U.A., Japonia. Constă în asamblarea într-un spațiu expozițional — de obicei de dimensiuni mari — sau în aer liber, după reguli compoziționale gîndite de artist, a unor obiecte eterogene, atît din registrul tehnicii — de ex. monitoare de televiziune, fragmente de piese electronice —, cît și a unor piese de mobilier, textile, jucării etc. uneori și lucrări de artă tradițională. Sursele **i.** sînt dadaismul și suprarealismul, de la care a fost preluată ideea potențelor expresive ale obiectului cotidian scos din contextul lui curent și astfel susceptibil, prin „înstrăinare", de a oferi noi sugestii și asociații vizuale și de idei. Specificul **i.** este caracterul spațial pluridimensional. **I.** sînt adesea prezentate în combinație cu *arta video*. Propulsarea lor s-a făcut în special prin expozițiile „Documenta" de la Kassel. A.P.

INSULA La romani, imobil de raport dezvoltat pe mai multe etaje și conturat pe patru străzi. Divizat în apartamente *(caenacula)* de închiriat, acest tip de construcție a fost determinat de dimensiunile reduse ale spațiilor construibile intravilane. Accesul între etaje se făcea prin scări exterioare sau interioare, fațadele fiind ritmate prin balcoane și ferestre. Spre deosebire de domus, în **i.** camerele nu mai păstrează o destinație specială. I.C.

INTALIE 1. Termen generic folosit în grafică pentru tehnicile de gravare în adîncime. **2.** Piatră dură (în general din familia cuarțului și diferite varietăți de agată), gravată în adîncime — tehnică contrară

cameei —, folosită în gliptică pentru sigilii şi ca podoabă. Tehnică practicată din sec. 3 î.H. în Egipt, preluată de antichitatea greco-romană. Motivele gravate sînt la început semne şi figuri simbolice, mai tîrziu motive animaliere, vegetale şi antropomorfe. În epoca medievală şi în Renaştere, **i.** a cunoscut o deosebită dezvoltare (bijuterii cu embleme, blazoane, scene mitologice etc.). Folosită şi astăzi în giuvaiergerie (fr. *intaille*, it. *intaglio*, germ. *Intaglio, Steinschnitt*, engl. *intaglio*). H.M. şi V.D.

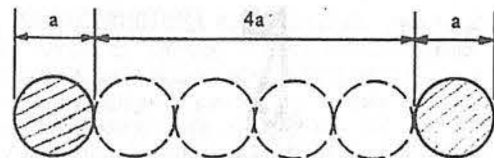
INTARSIE Tehnică decorativă prin care motivul este realizat dintr-un alt material decît obiectul de împodobit, operaţia făcîndu-se prin încrustarea primului, în şanţuri special adîncite, în masa celui de-al doilea. Diferenţele de material merg de la esenţe de lemn sau varietăţi deosebite de piatră pentru fiecare din cele două elemente, combinaţii de metal cu lemn etc. (fr. *incrustation*, it. *incrostatura, intarsia, intarsiatura*, germ. *Einlage, eingelegte Arbeit*, engl. *inlaying, inlaid work, inset*). T.S.

INTEGRALISM Denumire în mişcarea de avangardă din România anilor '20, desemnînd încercarea de a obţine o sinteză între cubism, futurism şi expresionism. **I.** a fost susţinut de revista „Integral" şi reprezentată în special de M.H.Maxy, Marcel Iancu şi Corneliu Mihăilescu. În anii '30, conceptul de **i.** s-a extins, cuprinzînd treptat, fără declaraţii programatice, şi forme de modernism moderat (Lucia Demetriade Bălăcescu, Elena Popea, Sabin Popp etc.). A.P.

INTERCESOR Cel prin intermediul căruia se adresează o doleanţă. În iconografia creştină, în special ortodoxă, denumire (folosită la plural) dată Mariei şi lui Ioan Botezătorul, care mijlocesc pe lîngă Hristos iertarea pentru păcatele omenirii. Momentul este ilustrat în scena Deisis (fr. *intercesseur*, it. *intercessore*, germ. *Fürbitter*, engl. *intercessor*). T.S.

INTERCOLONAMENT Distanţa existentă între două coloane aflate într-o succesiune de elemente similare între navele unei bazilici, într-un portic etc. Ritmul egal, alternant sau, rar, diferit al acestuia, raportul dintre această distanţă, înălţimea golului şi diametrul coloanei conferă monumentului o anume expresie estetică, dînd senzaţia de armonie, libertate a privirii sau, dimpotrivă, de înghesuială şi sufocare a spaţiului (fr. *intercolonnlement*, it. *intercolonnamento*, germ. *Interkolumnium*, engl. *intercolumniation*). T.S.

INTERESANT Termen apărut în estetica romantismului, pentru a desemna calităţile atractivităţii, obţinute prin pătrunderea în expresia artistică a unor elemente neobişnuite, stranii ori enigmatice, care — dincolo de valoarea pur estetică a operei de artă — stimulează în mod deosebit descifrarea în operă a unor sensuri mai adînci şi mai variate, de ordin simbolic sau cu alte implicaţii extraestetice (fr. *intéressant*, it. *interessante*, germ. *interessant*, engl. *interesting*). A.P.

INTERIOR Numele generic al tablourilor de gen care înfăţişează scene din interiorul unor clădiri (locuinţe, spaţii publice, ateliere de pictură etc.). L.L.

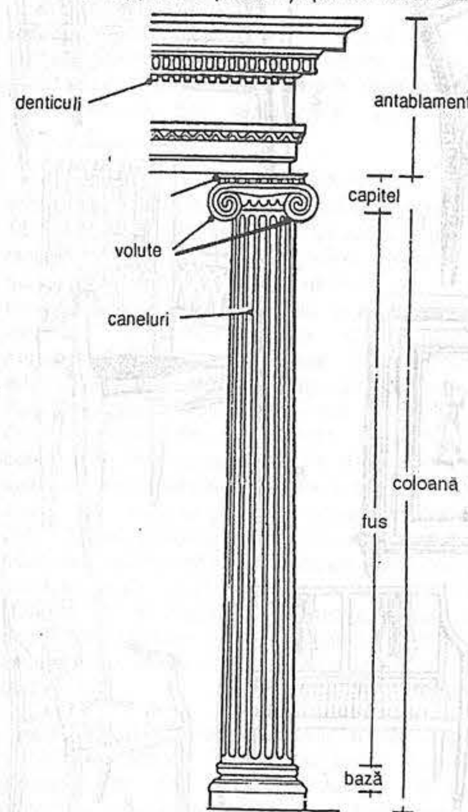
INTERPRETARE 1. Modalitate proprie creatorului de a înţelege şi de a reda forma şi sensul lucrurilor sau al realităţilor obiective. Subiectivitatea artistului plastic se manifestă prin accentuarea caracterelor definitorii pentru personajul, obiectul sau scena reprezentată, pe care le selectează şi le înfăţişează potrivit talentului, temperamentului artistic, culturii şi capacităţilor sale comprehensive. **2.** Reproducere liberă a unei opere de artă, executată în tehnici artistice variate, în care prelucrarea elementelor originalului este mai mult sau mai puţin avansată. Unele **i.** pot deveni ele însele opere valoroase (**i.** făcute de Picasso după Velázquez etc.). **3.** În grafică, termenul desemnează gravura de reproducere a unei picturi sau sculpturi, de obicei cu anume intervenţii stilistice ori accente personale ale gravorului (fr. *interprétation*, it. *interpretazione*, germ. *Deutung*, engl. *interpretation*). L.L. şi A.P.

INTONACO (it.) Termen care denumeşte stratul de la suprafaţa tencuielii de frescă, care (aflat în stare umedă, proaspăt aplicat) încorporează culorile. *V.* **frescă** L.L.

INTRADOS Traseul interior, concav al unui arc, al unei arcade sau al unei bolţi (fr. *intrados*, it. *intradosso*, germ. *innere Leibung, innere Gewölbefläche*, engl. *intrados, soffit*). *V.*, prin opoziţie, **extrados** T.S.

INVENIT (lat. *invenire*, a găsi, a imagina) Termen pe care, în gravurile vechi, de pînă la sfîrşitul sec. 19, unii autori ai desenului îl adăugau semnăturii lor (uneori prescurtat: **inv.**), pentru a arăta că desenatorul şi gravorul nu sînt aceeaşi persoană. A.P.

IONIC, STIL ~ Adoptat în sec. 6 î.H. în Anatolia şi insulele Mării Egee, **s.i.** se defineşte, în comparaţie cu stilul doric, printr-o preferinţă pentru narativitate şi

bogăţie decorativă, graţie şi supleţe, ce îl face deschis la influenţele orientale. Difuziunea stilului dincolo de aceste spaţii se datorează în primul rînd modei şi intensei circulaţii a artiştilor în epocă. În arhitectură proporţiile sînt mai elansate. Coloana se aşază pe stilobat printr-o bază formată dintr-o plintă urmată de alternanţă de profile convexe (toruri) şi concave (scotii). Mai zveltă şi striată cu mai multe caneluri decît coloana dorică (24 în general) coloana **i.** dă un plus de monumentalitate ansamblului prin spaţiile înguste lăsate între caneluri (listel), care dublează numărul verticalelor. Capitelul este format din echină, ornată cu un şir de ove, surmontată de o volută dublă pe care se sprijină antablamentul. Uneori baza capitelului este decorată cu o bandă în relief, avînd ca motive perle şi astragale. Arhitrava este structurată în trei benzi orizontale în avans progresiv. Friza nu este divizată în metope şi triglife, ci se desfăşoară pe toată lungimea edificiului în bandă continuă. Sub cornişă se detaşază denticuli. Decoraţia sculptată apare la frontoane, la friza continuă şi, uneori, la baza coloanelor. Ornamentele sculptate, realizate adesea cu o mare fineţe: perle, ove, palmete, flori de lotus, au rolul de a sublinia structura internă a construcţiei şi de a încadra deschiderile. Preferinţa pentru edificiile somptuoase, de mari proporţii, va determina înmulţirea numărului de coloane pe faţadă (ex.: Templul Herei din Samos). I.C.

IOSIF II, STIL ~ Caracterizînd ultima parte a domniei lui Iosif al II-lea al Austriei (1765-1790), stilul cu acest nume s-ar putea situa, în timp, între 1780-1790, cu unele extinderi pînă după 1800 în diferitele provincii ale imperiului. Reprezentînd reacţia neoclasică la rococoul epocii anterioare, **s. I.II** se caracterizează printr-o decoraţie sobră, în gust antichizant, ca şi printr-o producţie de mobilier dominată de forme severe, limpezi, în care influenţele stilului Ludovic XVI şi ale stilurilor neoclasice engleze sînt epurate pînă la linii de o simplitate şi concizie maxime. Decorul acestor piese este realizat prin alternanţe de furnir, în general în tonuri deschise, cu subiecte intarsiate în cîmpul central sau accesorii din bronz cizelat (germ. *Joseph II Stil*). C.D.

IPSOS 1. Pulbere albă produsă prin măcinarea ghipsului natural, după ce a fost calcinat la o temperatură moderată (cca 150°). Amestecat cu apă se cimentează, recristalizîndu-se. Amestecat cu o soluţie de apă cu clei (*gesso grosso*) se cimentează mai lent, fiind utilizat la turnarea stucaturilor sau pentru chituirea panourilor de lemn cu suprafeţe mai aspre. **I.** care în urma spălărilor repetate cu multă apă (după C.Cennini, timp de o lună de zile, în fiecare zi) nu mai face priză, se numeşte **i.** mortificat, **i.** amorf sau gesso sottile. Această materie inertă a slujit la alcătuirea unora din cele mai solide, omogene şi fine grunduri. Ca pigment alb, **i.** are o valoare scăzută, fiind utilizat doar la fabricarea unor culori-lac şi ca material de umplutură. Este un sulfat de calciu nehidratat. Sin. *alb mineral* **2.** Material tradiţional folosit la turnarea sculpturilor modelate în argilă, ceară, plastilină, a mulajelor, măştilor sau diverselor ornamente. Turnarea este facilitată de proprietatea **i.** de a-şi menţine starea lichidă, de a nu face priză rapidă, dacă i se adaugă o soluţie de piatră acră sau puţin clei moale (fr. *plâtre*, it. *gesso*, germ. *Gips*, engl. *plaster*). L.L. şi C.R.

IPSOSIRE În erminii, grunduire a unor suprafeţe ce urmau să fie pictate sau aurite (panouri, tîmple, pînze). La început se aplicau două-trei straturi de ipsos amestecat cu clei de piele, iar în ultimul strat se introducea puţină miere şi „prea puţin săpun moale" (Dionisie din Furna). L.L.

IRIZARE Proprietatea unor minerale şi mai ales a sticlei de a produce la suprafaţă culori similare cu acelea ale curcubeului, conferind un aspect deosebit anumitor cristale, scoici, aripi de fluturi etc. **I.** poate fi provocată artificial prin expunerea sticlei acţiunii vaporilor unor agenţi chimici. În antichitate, **i.** este rezultatul unei şederi accidentale prelungite a sticlei

Stilul IOSIF II
(Clasicism austriac)

1. Bancă cu spătar; 2. Masă de toaletă; 3-4. Dulap; 5. Scaun cu motive gotice; 6. Taburet; 7-8. Garnitură cu spătar în formă de liră; 9. Pat; 10. Picior caracteristic de mobilier; 11. Comodă

în pămînt (sticla romană cu irizaţii) (fr. *irisation*, it. *iridescenza*, germ. *Irisierung*, engl. *irisation)*. V.D.

IRONSTONE (engl.) Faianţă fină, în compoziţia căreia intră şi caolinul, cu motive decorative de influenţă orientală, colorate în albastru, subliniate cu roşu; fabricată pentru prima oară în 1805 la Stoke-on Trent (Anglia). Sin. *semiporţelan, porţelan opac, litoceram*. V.D.

ISABELLIN, STIL ~ 1. Orientare în domeniul arhitecturii şi ornamenticii în Spania, la sfîrşitul sec. 15 şi începutul sec. 16, denumită astfel după regina Isabella I (1474-1504); în cadrul ei remanenţe ale goticului flamboaiant se îmbină cu sugestii renascentiste venite din Italia şi Franţa şi cu elemente decorative maure. Caracteristică e profuziunea ornamentelor sub care structurile arhitectonice propriu-zise aproape dispar (Colegio de San Gregorio din Valladolid, şi mai ales Casa de la Conchas 1512, din Salamanca). În Portugalia îi corespunde stilul manuelin. 2. Stil decorativ în artele spaniole, corespunzînd domniei Isabellei II (1833-1868), extinzîndu-se şi asupra domniei lui Alfons XII (1874-1885), şi reprezentînd eclectismele de nuanţă neogotică, renascentistă, neoclasică sau neorococo, preluate după exemplele franceze ale stilurilor Ludovic-Filip şi Napoleon III, adesea recurgînd la exacerbări formale şi la o profuziune decorativă necunoscute modelelor de inspiraţie (span. *Estilo Isabelin)*. M.P. şi C.D.

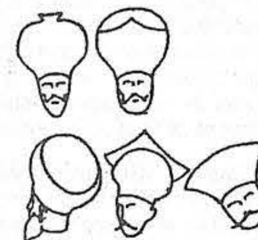
ISIHASM Curent teologic mistic apărut în mediile monastice ortodoxe în deceniul patru al sec. 14, promovat de Sf. Grigore Palamas. Elementul primordial este unirea mistică cu Dumnezeu, prin rugăciunea lăuntrică şi transformarea spirituală prin lumina taborică, necreată. În pictură, **i.** se reflectă prin frecvenţa anumitor teme iconografice (Schimbarea la faţă, subiecte explicit legate de transfigurarea prin rugăciune) şi prin atmosfera mistică degajată de compoziţii. T.S.

ISOCEFALIE (gr. *isos*, egal, *kephali*, cap) Modalitatea de a reprezenta, într-o compoziţie, mai multe personaje ale căror capete (uneori numai aureolele celor din planurile din fund) au toate aceeaşi înălţime: de exemplu friza de apostoli din Judecata de apoi sau diferitele categorii de îngeri din aceeaşi scenă (pictura din pridvorul bisericii fostei Mînăstiri Humor, jud. Suceava, 1535) (fr. *isocéphalie*, it. *isocefalia*, germ. *Isokephalie, gleiche Kopfhöhe*, engl. *isocephaliy)*. T.S.

ISPRAVNIC În sistemul de organizare a şantierelor medievale româneşti de construcţii, persoană care răspundea de întreaga lucrare, însărcinat cu alegerea meşterilor, cu urmărirea desfăşurării şi a calităţii lucrului, cu aprovizionarea cu materiale, în general cu supravegherea întregii activităţi pînă la terminarea monumentului. La unele ctitorii domneşti, această sarcină era dată unui mare boier (la biserica mare a Mînăstirii Hurez — Pîrvu Cantacuzino, mare vornic, vărul domnitorului, portretizat în pronaos şi avînd indicată această funcţie), egumenului unei mînăstiri sau unui preot. La ctitoriile mai puţin însemnate, este un om de rînd, în care fondatorul are încredere. Numele persoanei şi indicarea acestei calităţi apar adesea menţionate la sfîrşitul pisaniilor (sec. 16-18). T.S.

ISTORIAT Care ilustrează o scenă. Adjectiv aplicat în principal unui tip de capitel caracteristic arhitecturii romanice şi unui tip anume de iniţiale din manuscrise. Capitelurile **i.** sînt caracteristice mai ales romanicului francez: întreaga suprafaţă a acestuia este rezervată ilustrării unei scene biblice, unei alegorii etc. În biserica La Madeleine de la Vézelay (sec. 11), există o suită întreagă de capiteluri **i.** de o excepţională valoare. Din faza de trecere de la romanic la gotic, s-au păstrat unele şi în Transilvania (catedrala romano-catolică din Alba Iulia — sec. 13; biserica din Feldioara — jud. Braşov, începutul sec. 14). Iniţialele **i.** sînt foarte răspîndite în codexurile occidentale din sec. 12-15, în cele bizantine din sec. 14-15 şi în manuscrisele liturgice româneşti din sec. 17 *(Slujebnicul* mitropolitului Ştefan, c. 1650) (fr. *historié*, it. *istoriato, figurato*, germ. *gebildert*, engl. *historiated, figured)*. T.S.

IŞLIC (turc.) Căciulă de modă grecească purtată în epoca fanariotă de domnitorii şi boierii din ţările române. Din blană (samur, miel etc.) sau ţesătură (catifea, atlas etc.) lipite pe papier mâché, **i.** avea forme diferite după rang. A.N.

IVORIU → **fildeş**

IZNOAVĂ, DE ~ Expresie din terminologia pisaniilor şi documentelor medievale româneşti (munteneşti, mai ales), cu referire directă la edificarea unui monument, vizînd refacerea acestuia, ori pe acelaşi loc — utilizînd fie aceleaşi temelii, sau chiar părţi din elevaţia unui monument preexistent, distrus cu o ocazie oarecare —, ori pe alt amplasament, foarte aproape de cel al edificiului anterior. Formularea cea mai curentă este: „Am făcut de iznoavă de în temei" = „am făcut (din nou) din temelie". T.S.

IZOLAŢIE ORIZONTALĂ Metodă de asanare a unei clădiri, prin crearea unui strat orizontal imper-

meabil în structura zidului, la o înălţime considerată propice faţă de suprafaţa solului, cu scopul de a împiedica ridicarea pe verticală a umidităţii de capilaritate. Sin. *Hidroizolaţie orizontală.* T.S.

IZVOD (slav.) Model folosit odinioară pentru a fi copiat sau preluat liber. Era fie un original, fie un decalc. Un **i.** decalcat se rezuma la liniile de contur sau cuprindea şi notaţii de lumină şi umbră; uneori, **i.** rămînea o copie fidelă, alteori i se aduceau adăugiri personale, cîteodată fiind realizat prin combinarea mai multor asemenea modele. Scoaterea unui **i.** se făcea cu ajutorul hîrtiei sau pergamentului transparent (unse cu ulei etc.) sau prin copierea pe geam. Erminiile mai pomenesc o metodă reprobabilă: umbrele şi luminile icoanei erau acoperite cu o culoare frecată cu zeamă de usturoi, peste care se presa o hîrtie uşor umezită. Sin. *antivol.* L.L.

ÎMBINARE Sistem de racordare a două piese identice sau diferite (bîrne, căpriori, piatră, cărămidă, părţi de mobilier etc.) în vederea obţinerii stabilităţii maxime a unui obiect finit: construcţie, piesă de mobilier, părţi componente ale unor obiecte sau elemente decorative etc. Uneori, în arhitectură, **î.** pot crea rezultate estetice datorate exclusiv folosirii ingenioase a materialului de construcţie. T.S.

ÎMPĂRTĂŞANIE → **Euharistie**

ÎMPĂSTARE → **plină pastă**

ÎNAINTE ÎNCHIPUIRE În erminiile autohtone, desenarea (conturarea) iniţială a diverselor figuri şi forme, cu o culoare de obicei închisă. Variante: *deşchidere, deşchisătură înainte însămnare, însămnare, însemnătură, schediarisire. V.* şi **schiţă** L.L.

ÎNAINTEMERGĂTOR Nume dat lui Ioan Botezătorul, considerat ultimul dintre profeţi şi cel care a pregătit (deschis) calea pentru învăţătura lui Hristos. T.S.

„ÎNĂLBĂSTRIREA VERNIULUI" → **„maladiile" verniului**

ÎNCADRAREA TABLOULUI Operaţie care încheie execuţia unui tablou. Are o funcţie estetică, dar nu este de neglijat nici protecţia pe care o oferă marginilor tabloului, constituind totodată o subliniere, o punere în valoare şi o barieră, un soi de pauză între spaţiul plastic al tabloului şi spaţiul real. În funcţie de cele mai vechi **î.** cunoscute, această operaţiune pare să înceapă prin sec. 15-16, o dată cu răspîndirea picturii în ulei (în Evul Mediu, dipticurilor, tripticurilor etc., le oferă protecţie propriile lor voleuri, iar dacă au o ramă, aceasta este mai mult o bordură, un chenar). **Î.t.** sub sticlă este de dată şi mai apropiată (sec. 17-18), anume de cînd se produc sticle suficient de transparente, curate, mari şi accesibile ca preţ. Ramele au evoluat, ajungînd în sec. 20 la simple baghete de lemn sau metalice. Uneori, între ramă şi tablou este interpus un *passe-partout.* Pictorii vorbesc despre o **î.** *provizorie* într-o „ramă de lucru" (ocazie cu care este controlată expresia generală a lucrării) şi de o **î.** *definitivă,* cînd are loc şi „închiderea" spatelui tabloului cu un carton subţire, lipit de ramă. O **î.** izbutită nu concurează pictura, ci o pune în valoare. Sin. *înrămarea tabloului. V.* şi **ramă** L.L.

ÎNCASTRARE **1.** Integrarea unui obiect într-altul de dimensiuni mai mari, în aşa fel încît să nu existe joc între ele: în arhitectură, o piatră într-un zid, în ebenisterie, un panou într-o mobilă etc. **2.** Aşezarea unei pietre preţioase sau semipreţioase într-o montură de metal (fr. *encastrer,* it. *incastrare,* germ. *einfügen, einfassen,* engl. *to fit in, to embed).* V.D.

ÎNCHINAREA MAGILOR Scenă din ciclul Copilăriei lui Iisus, reprezentînd momentul în care trei învăţaţi (magi) din Orient vin şi, călăuziţi de o stea, se închină lui Hristos nou născut şi îi aduc daruri. În Biserica răsăriteană, scena apare mai rar singură, frecventă fiind înlocuirea ei fie în compoziţiile complexe cu Naşterea, în care este figurat Drumul magilor, fie în două scene din Imnul acatist (Drumul şi Închinarea). În Biserica apuseană, este o temă predilectă pentru marile altare poliptice. Printre cele mai celebre sînt panourile lui Rogier van der Weyden, Hans Memling, Albrecht Dürer (fr. *Adoration des mages,* it. *Adorazione dei Re Magi,* germ. *Anbetung der Könige, der Weisen,* engl. *Adoration of the Kings).* T.S.

ÎNCHIS, TON ~ Ton întunecat. **T.î.** şi opusul lui, ton deschis caracterizează luminozitatea suprafeţelor reflectante (fr. *foncé,* it. *buio, cupo,* germ. *dunkel,* engl. *dark).* L.L.

„ÎNCHIS PE DESCHIS" Regulă specifică picturii în ulei, care constă în suprapunerea unui ton mai închis peste altul mai deschis. Derivă din relativa transparenţă a culorilor de ulei, care se accentuează o dată cu vitrifierea. După trecerea unui anumit număr de ani, un ton închis, subiacent, poate să influenţeze un strat mai deschis, făcîndu-l „greu", surd, pietros; dacă stratul superior este subţire, pot răzbate la suprafaţa tabloului pete şi forme pe care pictorul le-a abandonat într-o fază anterioară. (Literatura de specialitate citează nu o dată cai cu mai mult de patru picioare, drapaje sau alte pete accidentale apărute în acest fel.) L.L.

ÎNCLEIEREA SUPORTULUI Prima etapă în operaţia de grunduire. Constă în aplicarea pe suprafaţa uscată a suportului a unul sau două straturi de apă cu clei. Rolul cleiului este de a „hrăni" suportul şi de a-i asigura o legătură solidă cu grundul. În cazul pînzei, soluţia de clei în apă facilitează pătrunderea corectă a grundului în ţesătură (în aşa fel încît să nu străbată pînza), îi stăvileşte extensiile şi contracţiile datorate umidităţii. Concentraţia cleiului în apă variază după coeficientul de absorbţie al suportului, după factura mată sau nu, a pastei picturale dorite de pictor şi — pentru pînză — după textură. Cleiurile optime sînt cele pe bază de gelatină şi cazeină. Unii pictori le încorporează diverşi conservanţi etc. Metoda tradiţională de î. prevede aşternerea rapidă a cleiului în trasee paralele, fără suprapuneri pe umed, peste suportul aşezat la orizontală; o î. optimă a pînzei este considerată cea în care dosul acesteia nu se umezeşte (*v.* **„înspumarea" cleiului)**. Uscarea suporturilor î. se face tot la orizontală, la temperatura normală a camerei. L.L.

ÎNDULCIRE → **glycasm**

ÎNDULCIREA CONTURULUI Operaţie prin care se atenuează un contur pictat, desenat etc., în scopul evitării impresiei de uscăciune şi duritate. (Operaţia inversă este *acuzarea* conturului.) *V.* **şi pasaj** L.L.

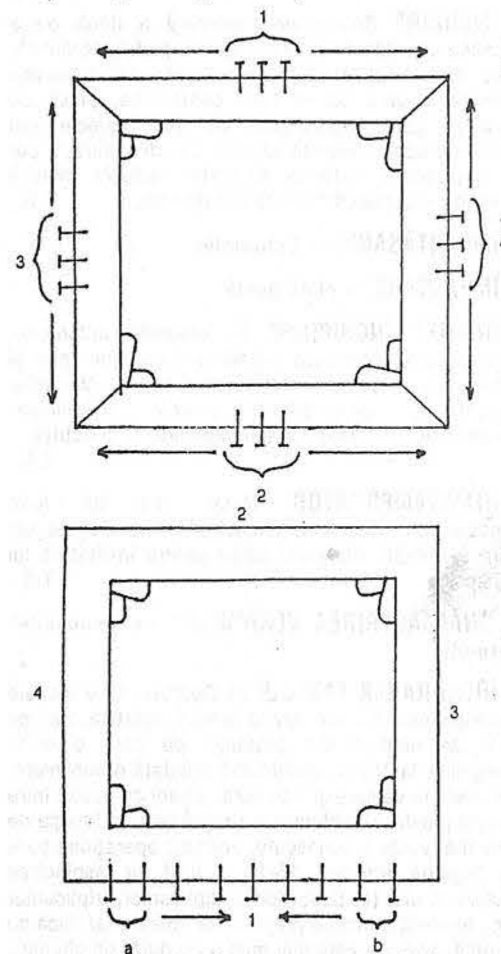
ÎNDURĂTOAREA →**Eleusa**

ÎNGERI Spirite cereşti, considerate a fi creaturi perfecte aflate în slujba lui Dumnezeu. Vechiul şi Noul Testament, ca şi scriitorii bisericeşti le ordonează într-o adevărată ierarhie. Pseudo Dionisie Areopagitul menţionează nouă coruri de î. în trei ierarhii: 1. Serafimii, Heruvimii, Tronurile; 2. Stăpînirile, Puterile; 3. Domniile, Arhanghelii, Îngerii. Fiecare dintre aceste categorii este reprezentată în mod diferit. În genere, î. sînt figuraţi ca fiinţe umane înaripate, cu veşminte lungi albe sau colorate, cu plete lungi şi figuri calme. Ei sînt reprezentaţi fie singuri, fie înglobaţi în compoziţii simple sau complexe. Există şi aşa-numiţii ~ **căzuţi**, adepţi ai lui Lucifer, izgonit din Rai datorită orgoliului de a se compara cu Dumnezeu (fr. *ange*, it. *angelo, angiolo*, germ. *Engel*, engl. *angel)*. T.S.

ÎNRĂMAREA TABLOULUI → **încadrarea tabloului**

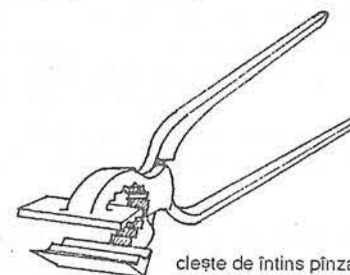
„ÎNSPUMAREA" CLEIULUI Metodă de încleiere a pînzei, astfel încît dosul ţesăturii să nu se umezească. Este aplicată mai ales în operaţiile de restaurare a tablourilor, urmărindu-se prevenirea mucegăirii cleiurilor care au străbătut pînza. Metoda de lucru este dificilă: se foloseşte o soluţie de apă cu clei de peşte abia călduţă, abordîndu-se treptat porţiuni mici (de aprox. 100 cm²) din pînza întinsă pe şasiu şi ţinută la verticală; după fiecare înmuiere pensula se descarcă bine şi apoi se freacă rapid de suprafaţa suportului, dar invers decît se aşterne cleiul de obicei (se „împinge", nu se „trage"), prilej cu care se formează o uşoară spumă. L.L.

ÎNTINDEREA PÎNZEI (PE ŞASIU) Operaţie de atelier care asigură pînzei premisele favorabile susţinerii optime a grundului şi a stratului de culoare.

Întinderea pînzei pe şasiu după sistemele „în cruce" şi „spre centru"

Î. corectă presupune folosirea unor materiale de calitate: o pînză bună, un şasiu din lemn uscat, prevăzut cu pene, cuişoare cu capul lat. Pînza se croieşte puţin mai mare decît şasiul şi se potriveşte în aşa fel încît fibrele ţesăturii să fie riguros paralele, respectiv perpendiculare pe laturile şasiului. După

cleşte de întins pînza

tradiţia de atelier, fixarea pînzei în cuişoare se face prin sistemul „în cruce": primul cuişor se bate în centrul unei laturi a şasiului, al doilea, în centrul laturii opuse, al treilea şi al patrulea, în centrul celorlalte laturi; în continuare se revine la prima latură, urmînd ca apoi, în aceeaşi succesiune, să se bată cuişoare ce se depărtează de centrul laturilor, în ambele direcţii; pe fiecare latură cuişoarele se bat, deci, pornind *de la centru spre exterior*, la o distanţă de 4-5 cm. Se poate recurge la ajutorul unui cleşte de tapiţer cu fălcile late între aprox. 8-12 cm. Pentru faza de execuţie a tabloului cuişoarele se bat doar pe jumătate, deoarece pînza se poate „lăsa", făcînd necesară reîntinderea „din cuie"; baterea lor completă se face fără să le fie complet „îngropate" capetele. Tot la sfîrşit se introduc şi penele în lăcaşurile lor, fără a fi bătute, ci doar înţepenite (prezenţa penelor se fructifică abia cu ocazia destinderilor ulterioare ale pînzei). L.L.

ÎNTUNECAREA CULORILOR → **brunisare**

ÎNVIEREA Moment al ciclului hristologic marcînd victoria lui Hristos asupra morţii şi izbăvirea omenirii de păcatul strămoşesc săvîrşit de Adam şi Eva. Tipul de reprezentare este diferit în Orient de cel din Occident. Biserica răsăriteană preferă tipul Anastasis, în care Hristos se coboară la Limbi pentru a elibera de blestemul păcatului pe drepţii trăitori înainte de venirea sa. În Biserica catolică este adoptată imaginea lui Hristos ieşind din mormîntul pecetluit, în timp ce soldaţii romani dorm (fr. *Résurrection*, it. *Risurrezione*, germ. *Auferstehung*, engl. *Resurrection)*. T.S.

J

JABOU Volan etalat pe piept ca o cravată, prins cu o bentiță legată în jurul gîtului, sau cu o broșă la baza gîtului. **J.** a apărut în costumul european din a doua jumătate a sec. 17, în moda franceză de la Versailles, o dată cu mărirea perucilor masculine, ale căror bucle ascundeau scumpele gulere de dantelă purtate pe umeri în epoca precedentă. Purtat și în sec. 18, la costumul aristocratic, **j.** a fost înlocuit cu cravata-eșarfă, preferată în costumul burghez englez, generalizat la sfîrșitul sec. 18 (fr. *jabot,* it. *gala della camicia,* germ. *Spitzenkragen, Büstenstreif,* engl. *shirt-frill, ruffle).* A.N.

JACQUEMART Figurină din lemn sau din metal, reprezentînd inițial un bărbat, apoi diferite personaje, plasată în partea superioară a turnului unui edificiu cu orologiu și care bate orele pe un clopot cu ajutorul unui ciocan. Termenul provine, probabil, din alterarea numelui inventatorului: Jacques Marc. **J.** apare în sec. 14 în Franța, Italia, Elveția, Germania și devine tot mai frecvent în sec. 16. Printre cele mai renumite orologii cu **j.** se numără cele din Strasbourg, Dijon (1382), Veneția (1499), Lyon (1598); cel din Sighișoara datează din sec. 14; refăcut în 1677. În sec. 17-18 se execută ceasuri de buzunar pe cadranul cărora sînt decupate personaje reprezentînd figurine **j.** V.D.

JAD (sp. *ijada)* Denumire comună pentru două varietăți de minerale dure semiprețioase, *nefritul* și *jadeita.* Nefritul, un silicat de calciu și magneziu, este un mineral dur, cu aspect uleios. Datorită impurităților conținute — cantități variabile de fier și alți oxizi —, nefritul prezintă diverse nuanțe, de la ivoriu brun, verde pal, la galben deschis sau gri-alb. Jadeita, un silicat de sodiu și aluminiu, de mare duritate, are un aspect sticlos și este variat colorată (alb-gălbui, verde în mai multe nuanțe), în funcție de prezența în structura mineralului a unor compuși minerali. Prelucrat cu mare dificultate cu ajutorul unor instrumente simple din os, lemn, bambus sau metal și a materialelor abrazive, **j.** a fost utilizat încă din perioada neolitică pentru producerea unor obiecte necesare desfășurării ritualurilor religioase și mai rar ca obiect de podoabă cu rol simbolic. Din sec. 10, **j.** începe să fie apreciat tot mai mult pentru valoarea sa ornamentală, fiind folosit în special pentru confecționarea unor obiecte de podoabă, recipiente, sculpturi de mici dimensiuni, iar din sec. 17, **j.** este utilizat pentru producerea unui larg evantai de obiecte, de la podoabe la recipiente de uz cotidian, sculpturi, panouri decorative, și chiar pentru ornamentarea unor piese rare de mobilier și la confecționarea bijuteriilor (fr. *jade,* it. *giada,* germ. *Jade,* engl. *jade).* V.D.

JADEITĂ → jad

JAIS (fr.) **1.** Varietate preistorică de lignit negru, strălucitor, care se lucrează și se lustruiește ca lemnul de abanos. Există două varietăți de **j.**: dur (vechi) și moale (recent). Folosit în antichitatea greco-romană pentru amulete și sigilii, în Evul Mediu și în Renaștere pentru statuete, cruci, mătănii. Producția se extinde în sec. 19, nu numai în Europa, dar și în S.U.A. (bijuterii de doliu, mărgele pentru draperii și garnituri la rochii, jocuri de șah). **2.** Sticlă neagră cu aspect de **j.** fabricată la sfîrșitul sec. 19

(fr. *jais,* it. *giavazzo,* germ. *Gagat, Pechkohle,* engl. *jet).* V.D.

JALUZEA Dispozitiv suplimentar de închidere a golului unei ferestre, bazat pe un sistem de lamele, libere sau montate într-un cadru, manevrate cu ajutorul unei benzi textile sau metalice, care permite distanțarea lor pe verticală, lăsînd să pătrundă în încăpere aerul și lumina (fr. *jalousie,* it. *galosia, persiana,* germ. *Jalousie, Rolladen* engl. *Venetian blind, wooden window grating).* T.S.

JARDINAGE (fr.) Mici pete (impurități) care se găsesc în unele pietre prețioase (diamant, smarald). V.D.

JARDINIERĂ Masă în care este încastrat un vas adînc, din metal și cu pereții dubli, în care sînt puse flori (în pămînt sau numai în apă). Apărută în sec. 18, **j.** devine foarte frecventă în mobilierul sec. 19, cunoscînd dimensiuni și modele diverse, iar în perioada celui de-al doilea imperiu este plasată în centrul salonului și înconjurată cu o canapea circulară (fr. *jardinière,* it. *giardiniera,* germ. *Blumenkübel, Blumenständer,* engl. *flower-box, flowerstand).* C.R. și A.N.

JASP Varietate opacă de cuarț din grupa calcedoniei (duritate 7, greutate specifică 2,65), colorată în galben, verde, roșu, brun și negru, cu vine de diferite nuanțe. Se șlefuiește în plan cu trepte sau în caboșon. Poartă diferite denumiri în funcție de culorile și desenele pe care le prezintă vinele: ~ **marmorat,** ~ **arborizat,** ~ **sangvin.** În antichitate se execută din **j.** coloane, vase, bijuterii; romanii îl folosesc în mozaic, marchetărie, pentru sigilii și casete. Începînd din Evul Mediu, este utilizat pentru podoabe. În prezent nu se mai lucrează decît sporadic (fr. *jaspe,* it. *diaspro,* germ. *Jaspis,* engl. *jasper).* V.D.

JASPERWARE (engl.) Ceramică din pastă dură, foarte fină, aproape translucidă, de culoare deschisă, neagră sau liliachie, creată către 1775 de ceramistul englez Josiah Wedgwood (1730-1795) în manufactura sa „Etruria" din apropierea localității Stoke-on-Trent și folosită pentru vase, servicii de masă și plăcuțe aplicate pe mobile. O operă celebră a lui Wedgwood este vasul „Portland" (în prezent la Victoria and Albert Museum, Londra), care reproduce în acest material vasul antic de sticlă gravată, denumit „Vasul Barberini" (de la British Museum, Londra). Decorul este o scenă mitologică de culoare albă, pusă în valoare de fond care imită jaspul. Acest mod de ornamentare a fost adoptat de manufacturile franceze (Sèvres, Faubourg Saint-Denis, Paris), germane (Meissen, Ilmenau), austriece (Viena) și italiene (Doccia). V.D.

JILȚ Scaun masiv și somptuos, cu șezuta de forma unei lăzi închisă cu capac fix sau mobil, avînd un panou înalt alcătuind spătarul, uneori acoperit cu baldachin, și două panouri laterale, mai scunde, ca rezemători. Această piesă de mobilier care datează din perioada Evului Mediu, construită din lemn de stejar, de nuc etc. și decorată cu sculpturi a căror structură și dimensiuni evoluează de-a lungul sec. 14-16, era destinată fie domnitorului, fie unui arhiereu, într-o biserică, fiind numită, uneori, și *tron.* Piese reprezentative sînt cele din Franța, Anglia, Țările de Jos (fr. *trône, trône épiscopal,* it. *trono, cattedra vescovile,* germ. *Thron, Bischofsstuhl,* engl. *throne, bishop's throne).* C.R. și T.S.

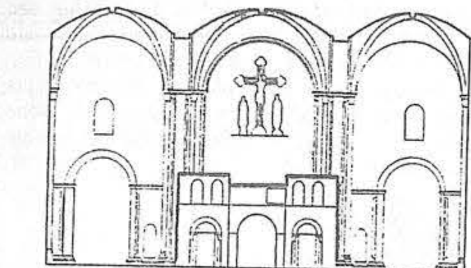

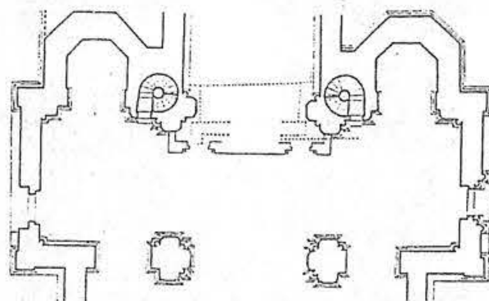
JODQUECKSILBER → **cinabru écarlate**

JOUY, PÎNZĂ DE ~ Țesătură din bumbac imprimată cu motive colorate, în general, în nuanțe deschise — reprezentînd flori exotice și scene cîmpenești sau istorice —, creată la sfîrșitul sec. 18 de germanul Christopher Filip Oberkampf în localitatea franceză Jouy-en-Josas (lîngă Paris), în manufactura întemeiată în 1760 pentru a concura țesăturile imprimate importate din India. Foarte mult folosită în Franța în sec. 18 (stilurile Ludovic XV și Ludovic XVI), mai ales pentru draperii și huse de mobile. Începînd din 1797, se imprimă mecanic. V.D.

JUBÉ (fr.) Perete din piatră sau din zidărie, situat între sanctuar și extremitatea estică a bazilicilor romanice tîrzii și gotice, străbătut la partea inferioară de arcade înalte și largi, la cea superioară fiind încununat de o galerie decorată cu traforuri și sculpturi; aici își avea locul corul sau de la nivelul lui se făceau anumite lecturi liturgice. Unele bazilici germane (Naumburg) au asemenea amenajări și în

partea de vest, corespunzătoare contraabsidei. În Transilvania, s-au păstrat urmele unui impozant j. gotic în Biserica evanghelică din Sebeş (jud. Alba, sec. 14), (fr. *jubé*, it. *pontile, tramezzo*, germ. *Lettner*, engl. *choir-screen, rood-loft).* T.S.

JUDECATA DE APOI Temă iconografică ilustrînd marea judecată a lui Hristos de la sfîrşitul lumii, bazată pe credinţa în învierea morţilor. Prezentă atît în Răsărit, cît şi în Apus, tema porneşte de la texte biblice din Vechiul şi Noul Testament (mai cu seamă din Apocalips). Iconografia s-a constituit în timp, centrată pe figura lui Hristos judecător şi pe prezenţa, separată, a drepţilor şi a damnaţilor (pe timpanele de la portalurile marilor catedrale romanice din Franţa — figuraţi pe două registre suprapuse). Imaginea clasică este cea a unei compoziţii ample, avînd la partea superioară pe Hristos pe tron, înconjurat de apostoli, în spatele cărora stau cete de îngeri. Maria şi Ioan Botezătorul apar în calitate de intercesori; sub tronul lui Hristos este figurat un jilţ pe care este pusă Evanghelia (Tronul Hetimasiei), iar dedesubtul său apare Arhanghelul Mihail cîntărind sufletele. Un mare rîu de foc izvorăşte din apropiere de tronul judecătorului, separînd compoziţia în două părţi distincte: în dreapta se află drepţii; în registrul cel mai de jos al acestei părţi este figurat Raiul, ca un spaţiu închis, a cărui poartă este deschisă de Petru. În interiorul său apar Maria, cei trei mari patriarhi ai Vechiului Testament şi, uneori, tîlharul pocăit. În stînga judecătorului se află Iadul, populat de diverse categorii de păcătoşi chinuiţi de diavoli; în partea superioară a acestei jumătăţi, morţii ies din morminte la chemarea îngerilor, iar în colţul inferior apare monstrul mitic Leviathan. Această schemă completă apare în marile **J.d.a.** din pictura murală exterioară din Moldova (Suceava — Biserica Sf. Dumitru, bisericile mînăstirilor Humor, Moldoviţa, Arbore, Voroneţ), pictate între 1534 şi 1547, în rîndul damnaţilor apărînd şi duşmanii ortodoxismului şi cei ai Moldovei. Este figurată, de asemenea în Ţara Românească, ansamblurile cele mai impresionante datînd din epoca brâncovenească (fr. *Le Jugement dernier*, it. *Giudizio finale*, germ. *Das Jüngste Gericht*, engl. *The Last Judgment).* T.S.

JUGENDSTIL (germ. *Jugend*, tinereţe) Mişcare artistică europeană de mare răspîndire la sfîrşitul sec. 19 şi în primul deceniu al sec. 20. Cu denumiri diferite: **J.** şi *Sezession* în Germania şi Austria, *Art Nouveau* în Franţa, *Liberty* în Italia, *Modern-Style* în Anglia, mişcarea, după cum o afirmă chiar denumirile ei, şi-a propus înnoirea viziunii artistice, fără însă a respinge forme de artă tradiţională, ci dimpotrivă asimilîndu-le. **J.** şi-a găsit sursele în pictura, dar mai ales în grafica japoneză tradiţională, şi în special în cea a sec. 18, de asemenea în unele aspecte ale romantismului şi simbolismului european. Un rol apreciabil au avut, în dezvoltarea **J.** din ţările Europei Centrale şi de Răsărit, unele surse ale folclorului vizual. Principalele şi cele mai originale domenii de afirmare ale **J.** au fost arhitectura, arta decorativă şi aplicată, cu artişti de prim rang, ca alsacianul Emile Gallé şi elveţianul Grasset, *design*-ul de mobilier şi vestimentar, grafica de şevalet şi utilitară — în special afişul —, prin aceste genuri demonstrîndu-se şi programul de bază al mişcării, precis proiectat de unul din reprezentanţii ei de seamă, arhitectul şi *design*-erul belgian Henry van de Velde: a introduce calitatea artistică şi o viziune modernă în toate obiectele cotidianului, „de la perna de divan, la edificiul de arhitectură". Specificul stilistic al **J.**, preocupat de „unitatea de stil" căreia îi acordă multă importanţă, este un grafism caracterizat prin dominaţia liniilor curbe şi ondulate, cu funcţie, în acelaşi timp, ornamentală şi expresivă, linii socotite de teoreticienii mişcării ca un simbol al energiei universale incarnate în organismul uman şi în fluidul activităţii lui. Prezenţa acestor linii, alternînd cu suprafeţele de un subliniat caracter „plat", bidimensional, domină, de asemenea, în pictura şi sculptura **J.** care, cu puţine excepţii (Max Klinger în Germania, Gustav Klimt şi Egon Schiele în Austria, acesta din urmă apropiat de expresionism), au multe interferenţe cu arta salonardă. Sub aspectul repertoriului de motive, **J.** are în arta decorativă o preferinţă marcată pentru motivul floral (al crinului în special), iar în pictură şi sculptură pentru motivele erotice şi motivele religioase. În arhitectură, **J.** a asociat simplificarea formelor cu introducerea atît în spaţiile interioare, cît şi pe exteriorul clădirilor, a unor elemente din repertoriul picturii, sculpturii şi artei decorative. **J.** a influenţat puternic expresionismul german în prima lui fază şi a cunoscut, după o perioadă de eclipsă şi chiar de subapreciere, o durabilă reînviere începînd din anii '50, în special în

JUGENDSTIL

1. Dulap; 2. Masă; 3. Fotoliu; 4. Bufet-servantă; 5. Scaun; 6. Fotoliu; 7. Ateniană; 8. Masă tip englez; 9. Fotoliu; 10. Fotoliu de Baillie Scott; 11. Ateniană; 12. Scaun de Adolf Loos; 13. Scaun de Van de Velde; 14. Scaun; 15. Dulap cu vitrină; 16. Piesă de mobilier de E. Wigand

privinţa operelor de artă decorativă, ajunse în comerţul de artă la preţuri fabuloase. A.P.

JUPON Fustă de lenjerie purtată sub rochie, **j.** era încreţit, apretat, împodobit cu volane şi dantele, susţinut de cercuri din lemn, os sau metal, în módele aristocratice (fr. *jupon*, it. *gonnellino*, germ. *Jupon, Unterrock*, engl. *petticoat, jupon).* A.N.

JUXTAPUNEREA CULORILOR Alăturarea a două sau mai multe pete colorate, ordonate într-un tablou după principiile contrastului cromatic. **J.c.** le demonstrează, pe de o parte, frumuseţea şi, pe de altă parte, instabilitatea lor relativă, ele lăsînd impresia de continuă schimbare, după cum sînt alăturate şi raportate una la alta. (Astfel, fără a fi atinsă, o culoare poate fi exaltată sau neutralizată cromatic, poate fi luminată sau întunecată, încălzită sau răcită.) Principalele modificări ale culorilor (mai mult sau mai puţin evidente): două culori (vecine sau nu în spectru) se îndepărtează cromatic una faţă de alta, fiecare tinzînd spre complementara celeilalte; complementarele se exaltă reciproc, solicitîndu-se una pe alta; două culori calde se răcesc; două culori reci se încălzesc; o culoare caldă şi alta rece se îndepărtează termic şi mai mult; două tonuri diferite ca luminozitate îşi accentuează reciproc valoarea, îndepărtîndu-se una faţă de alta; albul intensifică cromatic o culoare vecină, dar o întunecă; negrul luminează o culoare vecină, dar pare a o scădea cromatic; albul, negrul şi griul neutru creează pete acromatice utile într-un context prea colorat; două griuri colorate se distanţează cromatic, caloric şi valoric; un gri slăbeşte cromatic o culoare vecină, părînd a deveni şi el mai colorat; un gri se distanţează spre complementara culorii vecine. Prin juxtapunere culorile pot crea efecte strălucitoare şi muzicale, tonice sau dramatice, statice ori dinamice, calme ori agresive, de căldură şi răceală, de adîncime, de apropiere etc. L.L.

K

KAISERGELB → **masicot**

KAKEMONO Pictură japoneză lucrată în tehnici pe bază de apă, pe un suport care poate fi mătasea sau hîrtia. De forma unui dreptunghi mai mult sau mai puţin alungit — dispus cu latura lungă pe verticală —, **k.** are fixate la cele două extremităţi cîte o stinghie subţire, pe care poate fi rulat. L.L.

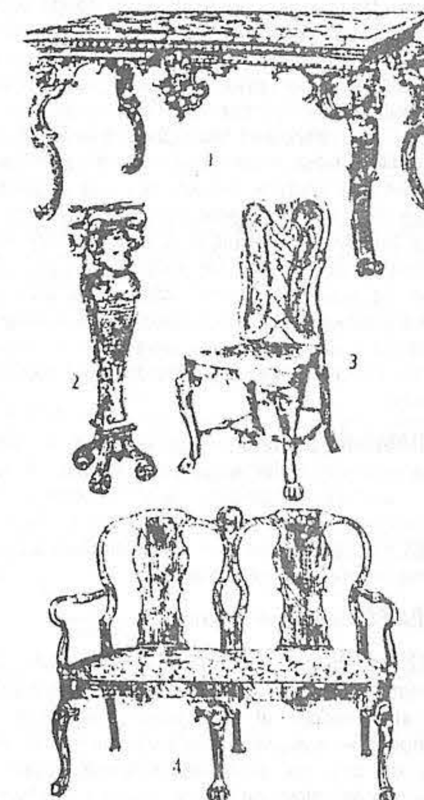
KALATHOS 1. Tip de crater cu forme mai simple şi fără anse. **2.** Vas de formă tronconică din care creşte vrejul de acant de pe capitelurile corintice. **3.** Folosit la păstrarea pîinii, devine în epoca creştină simbol al Euharistiei. *V.* **ceramică greacă** I.C.

KAMARES Tip de ceramică minoică, denumită după staţiunea eponimă din Creta unde a fost pentru prima dată descoperit. Aspect important al artei cretane, ceramica de **K.** este de foarte bună calitate, cu o pastă foarte fină, avînd o decoraţie pictată în care se combină elemente de faună şi floră marină cu forme geometrice. De remarcat este o sensibilă adaptare a compoziţiei decorative la forma vasului, caracteristică ceramicii cretane. I.C.

KANTAROS Vas ceramic, întîlnit în antichitatea greacă, de forma unei cupe cu picior foarte evazate, avînd două anse proeminente. *V.* **ceramică greacă** I.C.

KEEPSAKE (engl. *keep*, a păstra) Album de schiţe desenate ori gravate pe metal, în special cu impresii de călătorie. Termenul era folosit în sec. 19, mai ales pentru albumele artiştilor amatori, cuprinzînd schiţe, uneori însoţite de poezii ori povestiri (fr. *keepsake*, it. *chipsec, strenna*, germ. *Album*, engl. *keepsake).* A.P.

KENT, STIL ~ Stil care caracterizează arhitectura şi decorativismul britanic la începuturile dinastiei de Hanovra, sub domniile lui George I (1715-1727) şi o

Stilul KENT
(Clasicism englez)
1. Masă; 2. Picior de gheridon; 3. Scaun; 4. Canapea

parte din cea a lui George al II-lea (1727-1760), coexistînd cu Georgianul timpuriu, fiind astfel numit după faimosul arhitect William Kent, promotorul noii orientări. În măsura în care stilul acesta se inspira din modelul palladian care reia antichitatea, reinterpretînd-o în maniera sec. 16-17, se poate afirma că acestea sînt sursele mişcării engleze care, în plină epocă rococo, dezvoltă un clasicism propriu, foarte precis individualizat. Arhitectura, dominată de palladianism şi de tradiţia lui Inigo Jones, va cultiva un tip de edificiu cu un pronunţat caracter de reprezentare, cu un hol supradimensionat şi o anfiladă de saloane de aparat. Decoraţia parietală va relua şi ea repertoriul antichizant: pilaştri, coloane, frontoane, cornişe, frize, casetoane etc. Mobilele sînt de dimensiuni ample, părţile portante căpătînd o mare pondere: picioare în console antichizante, decorate cu gheare şi capete de lei, picioare de legătură din plăci sculptate în ghirlande sau vrejuri, adesea aurite, apar la mese, scaune, console sau cabinete. Măşti, busturi, cochilii şi ghirlande turnate în bronz completează decorul pieselor de mobilier, care sînt aceleaşi din epocile anterioare: comoda simplă *(chest of drawers)* sau suprapusă *(tallboy)*, comoda-secrétaire *(desk)*, sau surmontată de un dulap de cărţi *(desk and book-case)*, diferite tipuri de mese *(wine-table, tea-table)*, patul cu funcţie reprezentativă acuzată. Piesele noi sînt comoda cu colţurile îndoite, din esenţe preţioase de lemn, un armoar jos, fotoliul de bibliotecă, oglinda cu masă sau consola *(pier-glass)*, iar spre sfîrşitul perioadei, dulapul de haine *(cupboard)*. Materialele sînt pinul placat cu nuc, acajuul, iar dominantele cromatice sînt sumbre, armoniile de brunuri, verzuri, aur fiind cele mai des folosite (engl. *Kent Style)*. *V.* şi **Georgian timpuriu** C.D.

KERAMION (gr. *keramion*, cărămidă) **1.** O imagine achiropoetă a chipului adevărat al lui Iisus Hristos, care, conform tradiţiei, s-a transmis prin reimpresiunea lui de pe Mandylion pe o cărămidă. 2.Temă iconografică de origine bizantină care constă în reprezentarea „Sfintei cărămizi". T.S.

KERMES → **carmin şi cîrmîz**

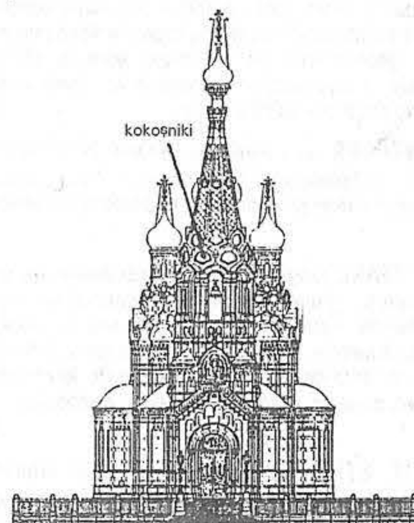
KIEL Manufactură germană înfiinţată în 1863 de un ceramist din Strasbourg. Piesele cele mai importante imită stilul rococo al produselor manufacturii din Strasbourg — platouri cu bordură ajurată, boluri în formă de coş, cu marginea ondulată, rezervoare pentru apă de aplicat pe perete, vase de flori în genul pot-pourri etc. Emailul este de o mare puritate; predomină coloritul galben, verde, roşu, brun şi negru. Producţia încetează în 1788. Mărci: Kiel şi Kleffel; iniţialele pictorilor. V.D.

KILT Fustă plisată (din tartan — stofă de lînă cadrilată)— purtată de bărbaţi în Scoţia. M.P.

KIT-KAT (engl.) Denumire dată în Anglia, la începutul sec. 18, unui pahar de vin cu piciorul în formă de balustru şi cupa în formă de caliciu răsfrînt în afară. Termenul provine de la tablourile pictate de Gottfried Kneller (1648-1723), artist german stabilit la Londra, reprezentînd pe cei 44 de membri ai clubului Kit-Kat, cu pahare de acest tip în mînă. V.D.

KITSCH Termen cu o etimologie obscură (preluat ca atare din limba germană), care denumeşte obiecte pseudo-artistice, caracterizate prin lipsa sau mimarea emoţiei autentice, prin idilism şi exotism ieftin, prin recursul la trucuri şi substituiri tehnice, la asocieri de materii stridente, care „iau ochii", străine de bunul gust. Acest gen de produse, (un exemplu l-ar constitui şi aşa-numita „pictură de gang"), care duc la degradarea semnificaţiei unor valori spirituale, proliferează astăzi pretutindeni în lume — mai ales în domeniul artizanatului — iar uneori chiar la nivelul obiectelor industriale de larg consum. **K.** poate totuşi avea şi o latură umoristică; unele curente din sec. 20 — dadaismul şi pop arta — au încorporat deliberat în imaginile lor elemente de **k.** Interesante sînt şi denumiri ale **k.** în alte limbi: it. *schifazza* (de la *schifo*, scîrbă), fr. *croûte* (ceea ce noi numim „pictură de gang"). Cu caracteristici asemănătoare **k.** din domeniul artelor plastice, acest fenomen se manifestă şi în literatură, muzică, teatru şi cinematografie. L.L. şi A.P.

KOKOŞNIKI În arhitectura veche rusă, sistem constructiv-decorativ constînd din supraetajarea unor registre de arcaturi (semicirculare sau în acoladă), retrase pe verticală unul faţă de celălalt, plasate la baza turlelor, pentru a contribui la micşorarea diametrului acestora, sau sub cornişe. Sub influenţa arhitecturii ruse, se regăsesc la nivelul bazelor turlelor — spre interior — la biserica Golia din Iaşi (c. 1650). T.S.

KÖLN Unul din principalele centre medievale germane de fabricare a gresiei. Este atestată documentar existenţa a trei manufacturi în sec. 16, deşi se pare că primele ateliere ar fi fost înfiinţate la începutul sec. 15. La **K.** se confecţionează mai ales cupe, pahare şi căni. În sec. 16-17 se produce un tip de cană specific, cu suprafaţa acoperită cu glazură brună care cuprinde puncte de culoare, cunoscut sub denumirea de Bartmannskrug, deoarece reprezintă în partea opusă toartei chipul unui bărbat cu barbă. Acest tip de cană este, de asemenea, larg răspîndit în Olanda şi în Anglia. Perioada de înflorire a manufacturii **K.** se situează între anii 1520 şi 1550. În sec. 18 se confecţionează şi piese de faianţă; cele mai reprezentative sînt cănile cilindrice şi platourile ornamentale cu scene religioase. Mărci: o ancoră (în negru); numele oraşului Köln. V.D.

KORE (gr.) Tip de statuie grecească din sec. 7-5 î.H., reprezentînd o tînără fată drapată în veşminte lungi cu falduri, cu plete ondulate pe umeri şi cu „zîmbetul arhaic", asemănător cu cel al tinerilor Kouros. Cioplite în piatră, **k.** erau deseori colorate. Cele mai cunoscute sînt statuile votive din Ionia şi Attica. C.R.

KOUROS (gr.) Tip de statuie grecească din sec. 7-5 î.H., reprezentînd un tînăr atlet nud, în picioare. Ca şi xoanele arhaice, **k.** cioplite în piatră au ţinuta dreaptă, statică, respectînd legea frontalităţii, dar muşchii sînt încordaţi şi un zîmbet în colţurile buzelor ridicate le animă chipul. C.R.

KRATER Vas folosit de greci la amestecul vinului cu apa; cunoaşte o mare varietate tipologică, avînd în general un corp tronconic şi o gură foarte largă. *V.* **ceramică greacă** I.C.

KREMLIN În arhitectura veche rusă, cetate puternic întărită, cu incinte şi turnuri ridicate iniţial din lemn, ulterior din zidărie, constituind centrul politic-administrativ şi militar al oraşelor medievale. Cel mai bine s-au păstrat cel din Novgorod (sec. 15-17) şi cel din Moscova. T.S.

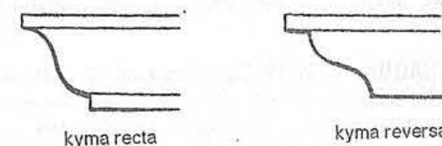
KREUSSEN Importantă manufactură germană (situată în Bavaria), ilustrată de ceramişti din vestita familie austriacă Vest, care execută aici piese din gresie, începînd din sec. 16; producţia cea mai remarcabilă datează din sec. 17. Coloritul caracteristic este gri-cenuşiu, glazura are tonuri verzui sau brune, iar decorul este format din aplicaţii în relief, în stilul pieselor lucrate în Renania şi în Boemia. La începutul sec. 17, se fac primele încercări de a se obţine o pictură cu glazură emailată în genul celei folosite la decorarea sticlei. Formele cele mai caracteristice le prezintă flacoanele cu şase feţe, cu dop metalic care se înşurubează; motivele decorative — în genere personaje înfăţişînd apostoli, vînători sau portrete ale principilor-electori, preluate din gravurile epocii — sînt însoţite de inscripţii în caractere latine. Alteori, piesele sînt colorate în tonuri crude de albastru, galben, roşu şi verde; unele au şi motive aurite. La începutul sec. 17 Lorenz Speckner lucrează şi piese de faianţă de culoare albastră, dar acestea sînt rare, fiind probabil executate cu prilejul unor evenimente speciale. Piesele de faianţă, de bună calitate, sînt adesea ornamentate cu embleme. Mărci (pentru gresie): V (iniţiala familiei Vest); (pentru faianţă), L.S. (Lorenz Speckner). V.D.

KWAART (olan.) Glazură plombiferă transparentă cu care se acoperă uneori faianţa cu email stanifer olandeză (Delft), germană (Frankfurt am Main) şi cea cunoscută sub denumirea de „delftware" fabricată în Anglia (Lambeth, Bristol, Liverpool), pentru a da o mai mare strălucire culorilor. Frecvent folosită în sec. 16-17. V.D.

KYATHOS În antichitatea greacă, vas derivat din kantaros, fără picior şi avînd o singură ansă. *V.* **ceramică greacă** I.C.

KYLIX Vas de băut, din ceramică, în formă de cupă largă şi puţin adîncă, cu un picior şi două anse plasate sub buză. *V.* **ceramică greacă** I.C.

KYMA Toruri duble combinînd un profil concav cu unul convex. Atunci cînd ordinea sus-jos este concav-convex întîlnim denumirea de **„K. recta"** şi în cazul convex-concav de **„K. reversa"**. I.C.

L

LABARUM Steagul de luptă al împăratului Constantin cel Mare pe care acesta a pus să fie înscris semnul crucii, care i-a adus victoria împotriva lui Maxenţiu (fr. *labarum*, it. *labaro*, germ. *Kreuzfahne*, engl. *labarum*). T.S.

LABIRINT 1. În antichitate, tip de construcţie cu foarte numeroase încăperi şi coridoare dispuse după un sistem aparent dezordonat şi complicat, menit să rătăcească pe cel pătruns aici fără aprobare. Cel mai celebru este **l.** din Cnossos, păzit de Minotaur şi construit de Dedal. Eroul Theseu reuşeşte să-l străbată ajutat de firul oferit de Ariadna. **2.** Compoziţie decorativă, rectangulară, circulară etc., bazată pe crearea unui traseu liniar aparent complicat, cu cărări şi zone libere care urmat cu abilitate conduce la ieşiri prevăzute. În Evul Mediu, era un simbol al mîntuirii. **3.** Motiv folosit în arta grădinilor italiene, realizat prin plantarea de trasee mărginite de perdele (garduri) de plante decorative care nu depăşesc înălţimea unui om (fr. *labyrinthe*, it. *labirinto*, germ. *Labyrinth*, *Irrgarten*, engl. *labyrinth*, *maze*). T.S.

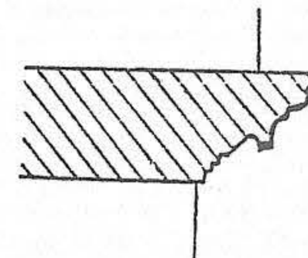
LABRADOR, PIATRĂ DE ~ Varietate de feldspat cenuşiu cu reflexe sidefii sau albăstrii şi cu luciu sticlos, folosită în arhitectură ca material de construcţie şi în arta decorativă ca piatră semidură pentru confecţionarea bijuteriilor, a vaselor ornamentale şi a unor piese de mobilier (fr. *Labrador*, *labradorite*, it. *labradorite*, germ. *Labradorstein*, engl. *Labrador*). V.D.

LAC (arab. *lakk*) **1.** → **verni. 2.** Denumire generică sinonimă cu culoare-**l.** O asemenea culoare se prepară dintr-o materie colorantă de provenienţă vegetală, animală, minerală sau sintetică, fixată pe o materie neutră din punct de vedere chimic, cum ar fi alumina, creta, caolinul etc. Culorile-**l.** de origine vegetală sau animală sînt transparente, plăcute (în tonuri nu prea intense), dar au o slabă stabilitate la lumină şi în amestecuri (cea mai bună dintre ele este **l.** *de garanţă*) ; cele sintetice, extrase din huilă sau gudron — anilinele —, au o mare putere de colorare, însă durabilitatea lor este discutabilă; o altă categorie, **l.** *de fier (culorile de mars)*, concurează pămînturile naturale prin tentă şi rezistenţă. **3.** → **lacca. 4.** Numele generic al unor opere de artă realizate din vremi imemoriale în China, apoi în Japonia. Procedeul tehnic prin care sînt produse recurge la un verni răşinos, obţinut prin combinarea de gume-răşini (extrase din *rhus vernix* şi *ancia sinensis*) cu ulei de camelii şi de ceai, frecate apoi cu pigmenţi, care se diluează cu alte uleiuri (de *vernicia montana* etc.), iar prin adaos de sulfat de fier i se asigură transparenţă. Suportul este de obicei lemnul maruflat cu pînză de mătase şi acoperit cu un grund dur (compus din argilă arsă şi gresie fină, frecate cu verni). Lustruite cu răbdare şi insistenţă, piesele respective au o durabilitate foarte bună (fr. *laque*, it. *lacca*, germ. *Lack*, engl. *lacquer*). Poartă numele **l.** un mare număr de culori: **~ albastre,** culori-**l.** cu denumiri nestandardizate, preparate din boabe de afine sau de lemnul cîinelui (*ligustrum tinctoria*), din dude, flori de salvie, malvă neagră etc.; **~ bitum Vibert → brun Vibert; ~ cashew,** brun roşcat obţinut prin prelucrarea sienei arse. Sin. **l.** *mahogani;* **~ de alizarină → alizarină; ~ de fier → culori de mars; ~ de garanţă. 1.** culoare-**l.** de un roşu violaceu profund, zmeuriu, fără echivalent printre roşurile naturale. Colorantul se extrage din rădăcinile de roibă (*rubia tinctorium*), *v.* **garanţă.** Pliniu şi Vitruviu descriu prepararea unor culori-**l.** din extracte de plante rubiacee fixate pe materii neutre (sistem folosit ca principiu pînă astăzi). Deşi incompatibil cu varul, **l.d.g.** a fost totuşi utilizat în pictura murală aplicat *al secco*, în Europa, China, Tibet, India etc. Tenta şi calităţile lui depind în bună măsură de metodele de fabricare, complicate. Este o culoare dificilă, chiar în pictura de ulei, tehnică în care a fost cel mai folosit: rezistă dacă este aplicat în demi-pastă, aplicat ca glasiu dispare, iar în pastă groasă se înnegreşte şi cracleează. Pigmentul a fost mult îmbunătăţit după ce, în 1826, chimiştii francezi Jean Pierre Robiquet şi Colin au identificat şi izolat principiile colorante ale extractului rădăcinilor de roibă. Este cea mai durabilă dintre culorile organice naturale. Numele cîtorva roşuri extrase din rădăcinile de garanţă: *Krapp-lack*, **l.d.g** *(cramoisi, intens, închis)*, **l.** *fin* (var. *Adrianopole*), *roşu (de Adrianopole, de Madera)*, *Rembrandtskrapp*, *Rubenskrapp*. **2.** Nume generic al unor culori-**l.** extrase de asemenea din rădăcinile de roibă, dar care mai cuprind şi alte principii colorante. Durabilitatea lor la lumină şi în amestecuri este însă mult mai redusă decît a **l.d.g.** *roşu*. Sortimente comercializate: **l.d.g.** *arsă* (de culoare violetă), **l.d.g.** *roz* sau *roz-auriu* etc. **3.** Nume generic al unor culori-**l.** obţinute din alizarină sintetică; **~ de gaude → lac de rezeda; ~ de iederă,** culoare-**l.** medievală, roşie ca sîngele, probabil răşinoasă, menţionată de autori începînd cu sec. 12 (unul din vechile ei nume era *partia rosa*). Extrasă prin înţeparea tulpinilor neidentificate de iederă (*hedera*), culoarea nu a putut fi reconstituită; **~ de rezeda,** galben luminos şi viu, extras din *reseda luteola*, numită şi *erba guada* (la noi, iarba gălbinării). Colorantul a avut o largă întrebuinţare în boiangerie. Preparat pentru pictură, a fost folosit ca tempera de către maeştrii italieni din sec. 15-17, fiind consemnat în majoritatea tratatelor vremii (Armenini, Borghini, Lomazzo, Marzian, Pozzo). L-au folosit şi alţii în tehnica al secco. A purtat nume diverse: **l.** *galben de Paris*, **l.** *de gaude, weld, Waulack, bleaghil*, **l.** *galben;* **~ din lemn de Brazilia → băcan roşu; ~ florentin → carmin ;~ galbene,** culori-**l.** de origini diverse cum sînt: **l.** *de gaude*, **l.** *de drobiţă (genista tinctoria), de rezeda, de rhamnus spinosa, de şofran (crocus sativus)*, **l.g.** *de alizarină*, **l.g.** *de Paris*, **l.g.** *din sîngele de dragon*, **l.** *Robert, stil de grain;* **~ geranium,** culoare-**l.** de un roşu rece, carminiu, produsă pe bază de anilină, are o tentă saturată, dar nedurabilă; **~ indian → laque-laque; ~ Robert, l.** galben obţinut din quercitrină (colorant extras din scoarţa stejarului nord-american *quercus tinctoria*), fixată pe oxid de aluminiu şi staniu, este instabil însă la lumină; **~ roşii,** culori-**l.** a căror stabilitate diferă (durabile sînt doar alizarinele sintetice, **l.** de garanţă şi îndeosebi **l.r.** de fier), unele cu denumiri nestandardizate: *alizarină roşie, carmin, cîrmîz*, **l.** *geraniun*, **l.** *de fier*, **l.** *de iederă*, **l.** *de garanţă*, **l.** *de nalbă (malva silvestris)*, **l.** *de santal*, **l.** *de şofrănaş (carthamus tinctoris)*, **l.** *din lemn de Brazilia;* **~ verzi,** culori-**l.** perisabile, printre care una realizată prin amestecul fizic al **l.** de gaude cu albastrul de Prusia, alta obţinută din *morus tinctoria, verdele porro, verdele de sevă* etc.; **~ violete,** culori-**l.** de origine organică sau obţinute prin sinteză chimică: **l.v.***(de afine, de alizarină, din dude, din mure, din lemn de Brazilia), purpură, violet de Magenta, violet de Solferino, violet vegetal* etc. L.L.

LACCA (gr.) Vişiniu de origine organică, folosit începînd cu Evul Mediu. Există mai multe culori cu acelaşi nume. Una este o culoare produsă în Evul Mediu din resturi de ţesături vopsite cu coloranţi extraşi din insecte, care erau fierte apoi în leşie şi li se adăuga alaun; se forma un precipitat care culegea culoarea şi o depunea la fundul vasului; după decantare pigmentul rămas se usca, se măcina şi se aglutina cu un liant. Un alt pigment „se face din gumă", este „uscat, slab, grăunţos", şi are o „culoare *sanguinee*" (Cennini); mai bun decît primul, se folosea ca tempera pe panou. (Avem de-a face, probabil, cu *gumi-lac.)* Dionisie pomeneşte o **l.** obţinută, probabil, din cîrmîz, indigo etc., sau din *destrămături (tzimarismata)*. Alte texte medievale denumesc **l.** o culoare roşie extrasă prin înţeparea tulpinilor de iederă. Coloranţii respectivi, lipsiţi de „corp", erau fixaţi pe alumină, cretă, caolin etc., aveau o slabă putere de acoperire şi o la fel de slabă durabilitate. Denumiri vechi: *lac, laccă* (var. *lacă, leacă*), *sanguineo*. L.L.

LACONICUM → terme

LACRIMAR Mulură mică, verticală, scobită în piatră, amplasată sub cornişă, destinată să favorizeze scurgerea apei pe aceasta (fr. *larmier*, it. *grondatoio*, germ. *Kranzgesims*, engl. *dripstone*). T.S.

LACRIMĂ Imperfecţiune rezultată în procesul de fabricare al sticlei, datorită volatilizării alcalilor, care se vitrifică în contact cu argila cuptorului şi cad în masa sticlei sub formă de stropi coloraţi (fr. *larmes*, it. *gocciole, lagrime*, germ. *Tränen, Tropfen*, engl. *tears, waterdrops*). V.D.

LACUNĂ (lat. *lacuna*) Degradare gravă, specifică operelor pictate, care constă în desprinderea şi pierderea unei parcele de culoare, însoţită adeseori şi de preparaţia subiacentă, uneori şi de suport. Cu excepţia accidentelor (izbituri, arsuri etc.), de obicei apar mai multe deodată şi denotă slăbirea coeziunii componentelor materiale ale unui strat, ori a adeziunii dintre diversele straturi, ca urmare a condiţiilor inadecvate de conservare, a craclurilor şi exfolierilor avansate şi netratate, a calităţii slabe a lianţilor, ca şi

a îmbătrînirii materialelor etc. Afectînd integritatea picturilor, l. impune intervenţii urgente. Restaurările constau uneori în refixarea straturilor, urmată de *chituiri, reintegrări* şi (eventual) *revernisări;* cînd lipsesc porţiuni de pictură (incluzînd şi suportul), care au fost decupate, arse sau deteriorate complet, restauratorul aplică fie petice (în cazul unor l. mici), fie recurge la *rantoalare.* (În cazul picturilor portabile, pînă la intrarea în atelierul de restaurare, sînt recomandabile cîteva precauţii: lucrările să fie ferite de şocuri, praf, umiditate sau uscăciune exagerată, şi aşezate în poziţie orizontală, într-o încăpere cu temperatură normală şi constantă, departe de razele soarelui şi de orice sursă directă de căldură.) L.L.

LADĂ Piesă de mobilier cunoscută din cele mai vechi timpuri, utilizată pentru păstrarea hainelor şi a unor obiecte diverse, pentru transportul acestora, sau ca bancă, laviţă ori pat. **L.** poate fi lucrată din lemn de esenţe diverse, sculptat, pictat, aurit, încrustat, cu aplicaţii metalice etc. Potrivit diferitelor stiluri, **l.** a fost o piesă reprezentativă în toate epocile, din antichitatea egipteană, trecînd prin Evul Mediu şi pînă în Renaştere, luînd deseori forme somptuoase, de bancă sau de tron cu spătar. Înlocuită în sec. 17 de dulapul vertical pentru păstrarea hainelor, **l.** a rămas o piesă principală în mobilierul popular sub forma **l.** de zestre (fr. *coffre,* it. *cassa, cassone,* germ. *Truhe, Koffer,* engl. *coffer, chest).* A.N.

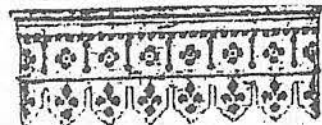
LALIQUE → **sticlă**

LAMA (gr. *lamma)* În terminologia picturii bizantine, numele culorii care — aplicată în zona luminată — contribuie la reliefarea unei figuri, veşmînt, obiect etc. După erminii, **l.** are la bază culoarea locală amestecată cu alb ori cu o altă culoare deschisă. Se aplică în parcelele destinate luminii fie peste culoarea locală (în cazul unei haine, de pildă), fie peste *proplasmă* (în cazul unui chip sau fragment de corp dezvelit). Prin cîteva tonuri de **l.** pictorul realizează degradeuri care sugerează lumina şi umbra. Uneori s-a recurs şi la „aur sfărîmat" *(v.* **aur pulverizat),** care, frecat cu un aglutinant şi aplicat mai compact sau mai diluat, poate sugera un uşor degradeu. Sin. *tărie.* L.L.

LAMATISIRE În pictura de tradiţie bizantină, operaţie prin care pictorul sugerează relieful, folosind lama. L.L.

LAMBETH Centru englez de ceramică, dezvoltat la sfîrşitul sec. 16 în cartierul londonez cu acelaşi nume. Majoritatea atelierelor au activat pînă la sfîrşitul sec. 18, unele chiar şi mai tîrziu. La **L.** s-a confecţionat delftware cu decor policrom (fructe, flori, păsări, scene istorice sau religioase). Ornamentele se inspiră deseori din arhitectura antichităţii greco-romane sau din motive olandeze, franceze, italiene şi extrem-orientale. Către sfîrşitul sec. 17 se creează un stil specific englez. Sfeşnicele, serviciile de masă, cupele şi flacoanele poartă inscripţii şi steme. Se produc şi piese de uz comun. Nu se cunosc mărci specifice ale atelierelor din **L.**; piesele executate în sec. 18 sînt greu de identificat, fiind lucrate într-o manieră asemănătoare aceleia a manufacturilor Liverpool şi Bristol. V.D.

LAMBREQUIN (fr.) **1.** Bandă de stofă, decupată în festoane sau terminată cu franjuri şi ciucuri, care serveşte drept bordură în partea inferioară a draperiilor de la uşi, ferestre, baldachine, armuri. **L.** se foloseşte şi pentru a masca locul de fixare a altor draperii. **2.** Motiv decorativ inspirat din **l.**, întîlnit în ceramică (decor caracteristic al faianţei franceze Rouen), precum şi în feronerie, legătură de carte (fr. *lambrequin,* it. *fregi,* germ. *Lappen, Zattelmotiv,* engl. *mantling).* V.D.

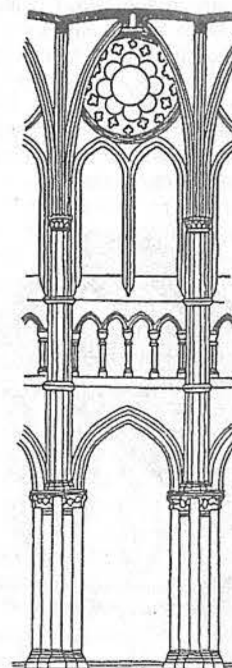
LAMBRIURI Panouri din lemn care îmbracă pereţii interiori ai unei încăperi. Utilizate mult în Evul Mediu, mai ales în nordul Europei, ca izolator termic, **l.** erau încununate de poliţe pentru expunerea vaselor, platourilor de metal (aramă) şi de ceramică. Adoptate şi în restul Europei, **l.** erau decorate potrivit stilurilor respective: în Italia Renaşterii erau sculptate sau pictate, iar în sec. 18 se înălţau pînă la cornişe, fiind împodobite cu picturi cu subiecte alegorice, exotice etc. (fr. *lambris,* it. *fregio, parete investita, rivestimento di legno,* germ. *Wandbekleidung,* engl. *wainscot).* C.R. şi A.N.

LAMPADAR Corp de iluminat mobil, de dimensiuni mari, format dintr-un picior înalt, din bronz sau alt metal comun ori din lemn etc., pe care sînt amplasate unul sau mai multe locaşuri pentru lumînări sau becuri. Folosit la iluminatul interioarelor, străzilor, parcurilor, **l.** este o creaţie a sec. 17; se foloseşte şi în prezent, avînd forme şi ornamente mai simple (fr. *lampadaire,* it. *lampadario,* germ. *Lampengestell,* engl. *candelabrum).* V.D. şi T.S.

LAMPAS **1.** Ţesătură de mătase, originară din China, avînd pe avers motive decorative mate pe fond satinat. În sec. 17-18, **l.** s-a lucrat cu mult succes în oraşul francez Lyon pentru capitonarea pieselor de mobilier. **2.** Panglică, şnur sau fîşie de postav, divers colorate, cusute pe lungimea pantalonilor de uniformă sau a costumelor de ceremonie, pe latura exterioară. Sin. *vipuşcă* (fr. *lampas,* it. *lampasco,* germ. *Seidenlampas,* engl. *lampas).* V.D.

LAMPEZI → **miniu de plumb**

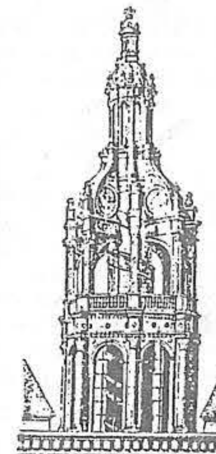
LANCEOLAT **1.** Fază a stilului gotic timpuriu, caracterizată prin predominarea arcelor şi arcadelor foarte ascuţite şi prin ornamentele derivate din trasee inspirate de un vîrf de lance (catedralele din Noyon, Paris, Chartres etc.). **2.** Motiv ornamental reprezentînd frunze cu aspectul unei lănci (fr. *lancéolé,* it. *lanceolato,* germ. *lanzeneisenförmig,* engl. *lanceolate, lance-shaped).* T.S. şi V.D.

LAND-ART Concepţie peisagistică apărută în S.U.A., la sfîrşitul anilor '60 ai sec. 20, bazată pe ideea intervenţiei umane artistice în priveliştea naturală, prin amplasarea de obiecte, reale sau imaginare, de obicei de mari dimensiuni. În acest fel, susţin artiştii, **l-a.** afirmă unitatea, şi pe planul vizibilului, dintre creaţia naturală şi creativitatea umană. Priveliştile preferate ale artiştilor americani sînt spaţiile vaste californiene, cele din zona marilor lacuri, iar ale europenilor — germani, italieni, români, — parcurile, pădurile, uneori chiar şi anumite zone urbane. Printre principalii reprezentanţi ai **l-a.** se numără Walter de Maria, Jan Dibbets, Joseph Beuys, Christo. A.P.

LANTERNA MORŢILOR Construcţie mică din piatră, de forma unui turn cu coif mult evazat la bază, străbătută de ferestre, în care se pun lumînări sau lămpi cu untdelemn, aprinse în amintirea celor morţi. În Evul Mediu erau amplasate fie în cimitire, fie în anumite locuri bine vizibile de pe drumurile publice. Un asemenea monument din epoca gotică s-a păstrat în apropiere de Sighişoara (fr. *lanterne des morts,* it. *lanterna funerale,* germ. *Lichtsäule, Totenleuchte,* engl. *light-column, lantern of the dead).* T.S.

LANTERNON Mică turlă străbătută de ferestre separate prin colonete, plasată la cheia unei cupole sau la extremitatea superioară a unei scări în spirală, contribuind la iluminarea acesteia; primul caz este frecvent în arhitectura barocă. Sin. *lanternou* (fr. *lanternon,* it. *capanno, lanternino,* germ. *Haube, Dachaufsatz,* engl. *lantern-turret, sky-light turret).* T.S.

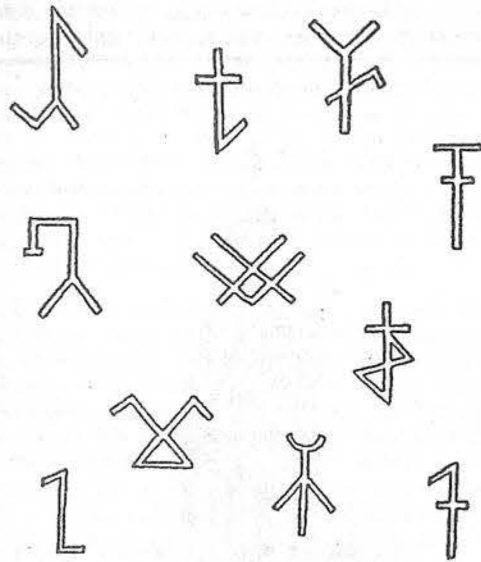
LANTERNOU → **lanternon**

LANŢ Şir de verigi subţiri, zale sau plăci din metale nobile sau comune, folosit ca obiect de podoabă, purtat la gît sau în jurul taliei, atît la bărbaţi cît şi la femei. (fr. *chaîne,* it. *catena,* germ. *Kette,* engl. *chain).* V.D.

LAPIDARIUM (lat. *lapis,* piatră) Colecţie de piese cioplite în piatră, întregi sau fragmentare, independente (sculpturi, pietre funerare etc.) sau cu funcţie decorativă în ansamblurile arhitectonice (coloane, capiteluri, baze, fragmente de arhitrave, frontoane, timpane etc.), găsite întîmplător, descoperite prin săpături arheologice sistematice sau luate din locurile lor de origine pentru a fi protejate şi adăpostite într-un spaţiu special, care la rîndul său poartă tot numele de **l.** T.S.

LAPIDAR, SEMN ~ Însemn incizat în piatra monumentelor gotice (sau a celor realizate pe un şantier influenţat de ele), semnificînd apartenenţa unui meşter la un anumit şantier (lojă) sau marca personală a acestuia, conţinînd ca un fel de semnătură a operei. Constă de regulă din o figură geometrică simplă sau rezultată din combinarea insolită a mai multor linii sau chiar figuri, cuprinzînd uneori şi o monogramă. Cînd semnul este închis într-un scut semnifică apartenenţa la un maestru. Au fost depistate numeroase **s.l.** la monumente gotice din Transilvania (Cluj, Sebeş, Bistriţa), dar şi la unele monumente din Moldova, la care se regăseşte pietrărie de factură gotică din epoca lui Petru Rareş

(Suceava, Moldovița, Humor) (fr. *signe lapidaire*, it. *segno lapidario*, germ. *Steimetzzeichen*, engl. *mason's mark).* T.S.

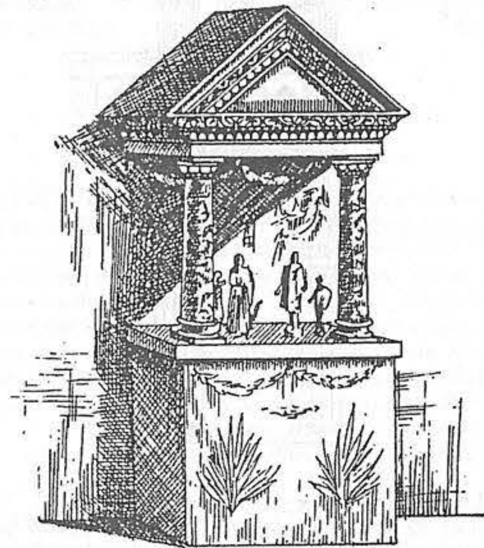
LAPISLAZULI 1. Mineral colorat în albastru azuriu, compus din silicat de aluminiu și sodiu, cu un adaos de sulf, utilizat ca materie primă pentru prepararea albastrului ultramarin natural. În procesul preparării acestui pigment, excepțional ca frumusețe și durabilitate, rezultă și o culoare palidă, numită albastru de cenușă sau cenușă de ultramarin. Sin. *lapis lazzari.* 2. Piatră semiprețioasă, opacă, din grupa feldspatoizilor (duritate 5,75, greutate specifică 2,38-2,42). Colorit: albastru intens cu mici pete metalice galbene; uneori nuanțe de gri, violaceu sau verde; culoarea albastră este cea mai răspîndită. Cunoscut cu 4000 de ani î.H., în Extremul Orient și în Orientul Mijlociu, **l.** era folosit în statuara mică și pentru confecționarea obiectelor de podoabă. Sumerienii, asirienii și egiptenii îl utilizau pentru bijuterii și incrustații pe mobile. În Evul Mediu și în Renaștere se executau din **l.** casete, cupe, bomboniere, table pentru jocul de șah. În sec. 18, palatul Ecaterinei a II-a a Rusiei avea pereții împodobiți cu incrustații de **l.** și de chihlimbar. **L.** se folosește și astăzi în giuvaiergerie. Sin. *lazurit* (fr. *lapis-lazuli*, it. *lapis lazzuli*, germ. *Lasurstein*, engl. *lapis-lazuli, azure).* L.L. și V.D.

LAPIS LAZZARI → **lapislazuli**

LAPTE DE VAR Lichid alb, lăptos, compus din var stins (hidroxid de calciu) subțiat cu apă. Servește la unele operații specifice picturii murale. L.L.

LAQUE-LAQUE (fr.) Roșu de slabă calitate, preparat odinioară pe baza unui colorant extras din gumi-lac. Sin. *carmin olandez, lac indian.* L.L.

LARARIU În antichitate, loc situat, de obicei, în atriu, destinat venerării divinităților protectoare ale familiei. Conform credinței prin care sufletele strămoșilor decedați deveneau divinități protectoare, numite *lari*, în fiecare casă erau păstrate fie masca mortuară (la etrusci), fie imaginea pictată sau sculptată (la romani) a acestora, plasate în nișe sau mici capele cu fronton triunghiular. De cele mai multe ori, imaginile prezintă o figură tînără, într-o mișcare dansantă, purtînd o cunună de lauri, un corn al abundenței și o cupă pentru libații. Pe lîngă *lares familiares*, în fiecare casă erau venerați protectorii orașului, ai drumurilor și chiar ai imperiului (fr. *laraire*, it. *larario*, germ. *Hausgötteraltar*, engl. *householdgods-altar).* I.C.

LATTICINI (it.) Fire de sticlă albă, fie încorporate în masa sticloasă înainte de suflare, fie aplicate pe piesa finisată. Procedeul este practicat de sticlarii venețieni în sec. 16-18 pentru a crea un decor care amintește sticla filigranată. V.D.

LAUFER Piesă-tampon (din marmură sau sticlă) folosită la presarea și frecarea cernelii de gravură, pe o suprafață netedă (de sticlă, marmură sau metal), pentru omogenizare (germ. *Läufer).* A.P.

LAVATRINA → **baie**

LAVIU (lat. *lavare*, a spăla) Procedeu înrudit cu acuarela, prin care se intervine, de obicei în desenele executate în peniță, cu o pensulă muiată în culori mult lichefiate, în general brune ori cenușii, pentru a se obține efecte subtile de umbră și lumină, de mobilitate a formelor, de treceri nuanțate în valorație. **L.** a fost folosit din sec. 15, de mari artiști, de la Pollaiuolo, Leonardo da Vinci, Konrad Witz, Rembrandt, Tiepolo, la Delacroix, Daumier, Rodin etc. În arta românească, au lucrat desene în **l.**, între alții: N.Grigorescu, Ștefan Popescu, J.Al.Steriadi, P.Miracovici. **L.** este utilizat adesea și în tehnica picturii în ulei, în fazele de eboșă, sau pe parcursul execuției propriu-zise a tabloului (fr. *lavis*, it. *acquerello*, germ. *Lavierung, Tuschzeichnung*, engl. *wash drawing);* ~ **pe piatră**, variantă tehnică a litografiei, acest procedeu dificil constă în folosirea unor cerneluri diluate diferit, transpuse cu pensula direct pe piatra litografică și lucrate într-o acțiune combinată a ruloului cu frotiul. A.P. și L.L.

LAVRA Termen rar folosit pentru a desemna biserica principală a unei mari mînăstiri ortodoxe. În această accepțiune este des folosit în Rusia, atît în titulatura unor monumente, cît și în limbajul curent. Își are originea în numele primei mînăstiri ridicate pe Muntele Athos — „Marea Lavră" — în sec. 10, de către Sf. Atanasie cu ajutorul împăratului Phocas. T.S.

LAZUR (gr. *lazuri*) 1. Albastru deschis, utilizat în pictura de tradiție bizantină. Era folosit în frescă (pentru fonduri — aplicat deasupra unei culori întunecate — sau pentru reliefarea figurilor) și în tempera murală. Natura pigmentului (după Dionisie din Furna) diferă: era un azurit, un albastru de lapislazuli, un pigment alb (preparat din var și oțet), ori chiar un colorant organic (obținut din destrămături). Alte nume: 1. **f.** *albastru, leacă.* 2. Unul din numele medievale ale albastrului ultramarin de lapislazuli (după Teofil, sec. 11-12). 3. Una din multele denumiri ale *azuritului.* L.L.

LAZURIT → **lapislazuli**

LĂBUȚĂ DE IEPURE → **picior de iepure**

LEACĂ → **lazur**

LEBĂDĂ, GÎT DE ~ Motiv decorativ care sugerează gîtul lung și arcuit al lebedei; caracteristic mobilierului francez de la începutul sec. 19 (stil Primul Imperiu), a fost preluat de ebeniștii ruși ca și de cei din alte țări europene (fr. *col de cygne*, it. *collo di cigno*, germ. *Schwanenhals*, engl. *swanneck).* V.D.

LEBES Recipient de origine asiatică, răspîndit în perioada orientalizantă în Grecia antică. De formă hemisferică, acest tip de vas nu avea picior, fiind susținut de un trepied sau de un suport conic. Într-o altă variantă cu anse proeminente sau adîncite putea servi ca dar de nuntă. *V.* **ceramică greacă** I.C.

LEEDS Manufactură engleză de ceramică întemeiată la Hunslet (Yorkshire), probabil între 1750 și 1760 de frații Green. În 1878 își încetează activitatea. Piesele realizate în stil neoclasic sînt foarte căutate, cele din perioada 1780—1820 fiind cele mai caracteristice. Ansamblurile decorative pentru centrul mesei *(surtout de table)*, coșulețele, vasele cu mînere împletite terminate cu motive florale, platourile și farfuriile cu bordură ajurată sînt produsele cele mai reprezentative pentru **L.** Coloritul este bazat pe verde-gălbui, albastru, negru, liliachiu; către 1770 se preferă roșul și albastrul. O categorie aparte o formează piesele realizate în stilul renumitei Queen's ware, creată de Josiah Wedgwood, adoptat de majoritatea manufacturilor engleze de porțelan. Marcă: Leeds Pottery, formînd două arcuri de cerc care se întretaie amintind litera X (apare rar). V.D.

„LEGAREA CULORILOR" Exprimare veche, echivalentă cu frecarea culorilor. Sensul medieval al operației viza, cu precădere, tehnicile pe bază de apă. L.L.

LEGĂTURĂ → **armură**

LEGE Termen dogmatic folosit pentru a desemna preceptele fundamentale ale Vechiului Testament (**L.** *veche*, **L.** *lui Moise)*, prin contrast cu cele ale Evangheliilor (**L.** *nouă*, **L.** *lui Hristos).* În iconografie, **L.** *veche* este reprezentată de obicei prin primirea de către Moise a tablelor Legii, pe Muntele Sinai, iar **L.** *nouă* este cu deosebire frecventă în arta paleocreștină și bizantină timpurie. T.S.

LEGENDA AUREA Titlul latin al unei culegeri de scrieri întocmite între 1263 și 1272 de către dominicanul Jacobus de Voragine, cuprinzînd legendele sfinților. S-a răspîndit rapid în toată Europa catolică, fiind tradusă în limbile naționale și îmbogățită cu viețile unor sfinți locali. Este o sursă de prim ordin pentru cunoașterea iconografiei medievale occidentale, legendele fiind ordonate în conformitate cu succesiunea principalelor sărbători ale anului bisericesc, între care se situează și comemorările diferiților sfinți (fr. *La Légende dorée*, it. *Leggenda aurea*, germ. *Goldene Legende der Heiligen*, engl. *Golden Legend).* T.S.

LEKANE În Grecia antică, recipient cu corp amplu, picior subțire și înalt, capac și două toarte. *V.* **ceramică greacă** I.C.

LEKYTHOS Vas de ceramică de dimensiuni mici, folosit ca recipient pentru parfumuri sau uleiuri. Avînd o decorație pictată pe fond alb, acest tip de vas apare la Athena în sec. 5 î.H. și face parte din inventarul funerar. *V.* **ceramică greacă** I.C.

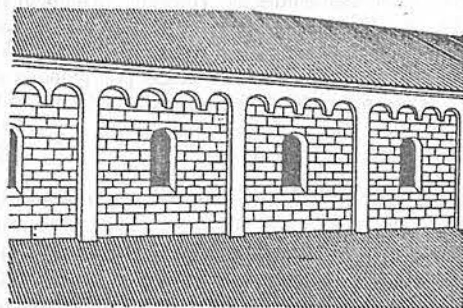
LEMN 1. Unul din suporturile rigide folosite în pictură. *V.* **panou de lemn** și **placaj.** 2. Numele unui instrument cu care vechii pictori răsăriteni își imprimau, uneori, ornamentele (prin apăsare) în mortarul încă moale. Era un **l.** „în capul căruia ai săpat stea, flori și alte scobituri" (Dionisie din Furna). *V.* și **dichisuri: ~ de Brazilia, ~ de Campeche, ~ de Pernambuc, ~ roșu** → **băcan roșu; ~ de violete** → **amarant; ~ în cap**, placă de **l.** tăiată perpendicular pe fibra lemnoasă, folosită în xilogravură (fr. *bois de bout*, it. *legno di testa*, germ. *Hirnholz*, engl. *end*

grain, block engraving); ~ **în fibră**, placă de **l.** tăiată în lungul fibrei, folosită în xilogravură (fr. *bois de fil*, it. *legno di filo*, germ. *Langholz)*. L.L. şi H.M.

LEMNĂRIE → **şarpantă**

LENTICULAR, MOTIV ~ Ornament în formă de disc de lentilă (fr. *lenticulaire*, it. *lenticolare*, germ. *linsenförmig*, engl. *lenticular)*. V.D.

LESENĂ Tip de pilastru foarte îngust şi subţire, lipsit de capitel şi de bază, care ritmează la exterior faţadele şi turnurile bisericilor romanice, unind, de regulă, din loc în loc, pe verticală, grupuri de arcaturi ale frizelor plasate sub cornişă. Singur, lipsit de relaţia cu arcaturile, apare şi în Renaştere, baroc şi în sec. 19. Sin. *lisenă* (fr. *lésène*, it. *lisena*, germ. *Lisene*, engl. *pilaster strip)*. T.S.

LESPEDE → **piatră de frecat culorile**

LEŞIE (lat. *lixivia)* Soluţie alcalină obţinută prin fierberea cenuşii rezultate din arderea lemnului. Este pomenită în erminiile bizantine ca fiind utilă pentru spălarea pensulelor, a lespezii de frecat culorile, pentru extragerea coloranţilor din ţesături destrămate, pentru „spălat icoane vechi" etc. L.L.

LETTNER → **jubé**

LEU Reprezentare a respectivului animal investită cu valenţe simbolice diferite. Face parte din grupul de imagini care îşi au originea în Fiziolog, avînd un caracter ambivalent — semnifică, în funcţie de împrejurări, fie binele, fie răul. Este atributul caracteristic al evanghelistului Marcu şi al Sf. Ieronim, traducătorul în limba latină a *Bibliei (Vulgata)*, dar şi al virtuţilor; prudenţa, temperanţa şi îndrăzneala (fr. *lion*, it. *leone*, germ. *Löwe*, engl. *lion)*. T.S.

LIANT (fr.) **1.** Materie aglutinantă, lichidă sau vîscoasă, capabilă să se solidifice prin uscare, fixîndu-se pe suport sau fixînd pigmenţii ori alte materii cu care a fost amestecată. O dată cu solidificarea (uscarea), majoritatea **l.** îşi modifică anumite caracteristici (de ex. după uscarea completă uleiurile reacţionează la alţi solvenţi). Un bun **l.** este întotdeauna insolubil şi neutru din punct de vedere chimic faţă de pigmentul cu care a fost frecat. Există **l.** *naturali* şi **l.** *sintetici*, foarte deosebiţi între ei. Numărul lor este mare: cleiurile animale, vegetale şi sintetice, uleiurile vegetale sicative, emulsiile naturale (oul, laptele de smochin) şi artificiale, răşinile naturale şi polimerice, ceara, varul etc. **2.** Agent de legătură între diversele straturi ce compun un tablou (grundul faţă de suport, culoarea faţă de grund, un strat de culoare faţă de altul). **L.** cu un asemenea rol pot fi cleiul (de obicei animal), vernisul de retuş, zeama de usturoi etc. L.L.

LIBERTY → **Jugendstil**

LICHTRELIEF (germ.) Efect de lumină creat de obiecte care îşi schimbă continuu, prin reflexele luminii, calităţile optice. M.P.

LICORNĂ → **inorog**

LIÈGE Renumit centru belgian de ceramică, sticlărie, argintărie şi mobilier. Atelierul de faianţă a fost întemeiat în 1752, de baronul von Bülow, care obţine un privilegiu de 30 de ani. În diferitele ateliere lucrează specialişti francezi, care execută piese de bună calitate, cu caracter rustic, figurine policrome, plăci de paviment şi gresii. Decorul specific este format din rămurele (à *la brindille)*, pictat în albastru, sau inspirat din modelele manufacturilor Rouen şi Strasbourg. În 1811, atelierele îşi încetează activitatea. Marcă: L.G. şi între ele stema oraşului stilizată. Sticlăria este fabricată în sec. 17 de fraţii Henri şi Léonard Bonhomme, care, cu concursul unor renumiţi sticlari italieni, francezi şi germani, îşi extind activitatea în Bruxelles, Anvers şi Namur. Producţia cuprinde boluri în formă de lalea, pahare cu aripioare care servesc drept toarte, cupe cu piciorul format din trei sau patru butoane, pahare în formă de animale sau decorate cu şerpi, pocale cu striaţii care se termină la baza piciorului şi pe capac în formă de picături ovale. În sec. 18 se confecţionează şi barometre, lulele, diverse bibelouri şi împletituri din sticlă. Orfevrăria creată la **L.** în stil rocaille, inspirată din argintăria franceză, se bucură de un renume european datorită formelor elegante şi fineţii ornamentelor. Mobilele create în sec. 17-18 îmbină tradiţiile locale cu influenţa stilurilor olandez, francez şi englez; ele sînt confecţionate din stejar, au un aspect masiv, iar ornamentele sculptate trădează influenţa stilului rocaille. V.D.

LILIACHIU **1.** → **indigo. 2.** Nume purtat de un amestec (bol, puţin alb şi negru) utilizat pentru frescă. L.L.

LILLE Important centru francez de ceramică. Prima manufactură de faianţă a fost întemeiată în 1696, de ceramistul Jacques Féburier de la Tournai, şi de pictorul Jean Bossu, urmate de alte patru înfiinţate în cursul sec. 18. Producţia lor, inspirată din piesele olandeze (Delft), iar, mai tîrziu, din cele executate la Strasbourg şi Rouen, cuprinde platouri, căni, ceainice, decorate mai ales cu motivul *lambrequin*. Marcă: F.B. (iniţialele numelor Féburier şi Bossu). Producţia de porţelan moale şi dur se caracterizează prin abundenţa scenelor pictate şi a auriturilor. Mărci: un delfin (în roşu); à Lille (în albastru). V.D.

LIME BLUE → **albastru de Bremen**

LIMOGES Manufactură franceză renumită în toată Europa pentru producţia de piese din email şi din porţelan, de excelentă calitate tehnică şi artistică. Emailorii din familia Limosin, stabiliţi la **L.** din sec. 16 (dintre care cel mai cunoscut este Léonard Limosin, numit de Francisc I conducător al manufacturii), execută compoziţii în tehnica emailului *cloisonné*, apoi în tehnica emailului *champlevé*, furnizînd pieţei europene relicvarii, statui, cruci, coperte de cărţi, portrete pictate pe aramă. Decorul este la început alb, pe fond albastru; în sec. 17, este policrom. Muzeele din Franţa, din alte ţări europene (printre care Muzeul Naţional de Artă al României) şi din Statele Unite posedă piese valoroase din email provenind de la **L.**, inspirate din gravurile contemporane, sau reprezentînd membri ai familiei regale şi seniori francezi. Unele piese sînt semnate cu iniţialele pictorului emailor însoţite de floarea de crin (ceea ce arată că artistul era ataşat curţii Franţei). Porţelanul dur se fabrică la **L.** începînd cu sfîrşitul sec. 18; în 1778, manufactura obţine privilegii din partea contelui d'Artois, viitorul rege Carol X. Se produc piese cu forme elegante, cu decor floral caracteristic — aşa-numitul buchet de trandafiri de Limoges — adesea subliniat cu linii aurii. În 1784 regele răscumpără manufactura, care devine o anexă a manufacturii Sèvres. După o stagnare datorată Marii Revoluţii din 1789, **L.** îşi continuă activitatea, funcţionînd şi în prezent. Mărci (pentru porţelan) : CD (contele d'Artois) ; Limoges, însoţit de floarea de crin. V.D.

LIMONIT → **hematit**

LINĂU În erminiile autohtone, numele unui gri întunecat şi rece, alcătuit prin amestec fizic de alb de var şi negru de stejar sau viţă şi care era folosit fie ca tentă de fond peste care se aşternea lazurul, fie pentru schiţarea desenului la lucrările executate pe plăci de sidef etc. L.L.

LINEL → **ulei de pictură, ulei de in**

LINIE (lat. *linea)* Trăsătura lăsată pe un suport, de creion, peniţă, pensulă etc., care slujeşte la delimitarea corpurilor şi suprafeţelor. **L.** poate avea conotaţii multiple, în funcţie de traiectorie, lungime, grosime, poziţie, grupare, succesiune, amplasare în cîmpul imaginii artistice. Fiind compusă dintr-un şir neîntrerupt de puncte în succesiune, poate sugera direcţia, mişcarea, stabilitatea etc. O **l.** orizontală

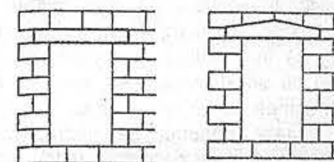
este calmă şi statică, una verticală pare fermă, una oblică pare întotdeauna dinamică şi sugerează deplasarea (este ascendentă, dacă se deplasează de la stînga-jos spre dreapta-sus, ori descendentă, dacă este dispusă invers); un duct neuniform ca grosime pare ezitant, iar altul uniform pare calm şi consecvent, uneori obositor; o **l.** frîntă pare neliniştită şi ruptă, o **l.** curbă care se dezvoltă larg poate sugera plenitudinea, iar o **l.** care curge dezordonat creează impresia de agitaţie. Asocierea mai multor feluri de **l.** amplifică rezultatele expresive datorită contrastului lor implicit. Succesiuni de **l.** egale sau inegale, dispuse la intervale regulate sau nu, pot crea sugestii ritmice active sau monotone, de spaţialitate sau de relief etc. Generalizînd, artiştii folosesc **l.** în două feluri: *în desenul autonom*, unde nu reproduce doar anumite contururi, ci constituie elemente de expresie plastică, sugerează planuri şi modeleuri; *în desenul pentru pictură*, unde **l.** alcătuieşte schiţe destul de sumare pentru a lăsa culoarea, valoarea şi expresia în sarcina pastelor picturale. Rolul **l.** într-o pictură nu este deloc neglijabil: o întîlnim ca simplu contur relativ continuu (cînd detaşează silueta pictată de fond, conferindu-i o anumită spaţialitate) sau fragmentat, ca un fel de demarcaţie între lumină şi umbră; cu rol de accent sau ornament. **L.** are deci o funcţie constructivă, dar şi una expresivă, aceasta din urmă permiţînd diagnosticarea trăsăturilor subiective ale temperamentului şi sensibilităţii autorului unui desen. Rolul estetic al **l.** a variat, în funcţie de concepţiile stilistice, socotit fiind ca fundamental în clasicism, academism, manierism, neoclasicism, pentru capacitatea sa abstractivă, iar în baroc, în simbolism şi Jugendstil, pentru capacitatea ei de a exprima înseşi ritmurile organice ale artistului (fr. *ligne*, it. *linea*, germ. *Linie*, engl. *line)*. L.L. şi A.P.

LINOCOPIE → **zeamă de usturoi**

LINOGRAVURĂ Variantă tehnică a xilogravurii, în care placa de lemn este înlocuită cu un fond de linoleum. A fost mult folosită la începutul sec. 20 de expresioniştii germani. În arta românească este practicată astăzi de gravorii care lucrează xilogravură (fr. *linogravure*, germ. *Linolschnitt*, engl. *linocut)*. A.P.

LINOLEUM Produs textil pe care se aplică diferite substanţe grase, plastifianţi etc. folosit de graficieni ca placă de gravură în locul lemnului. A.P.

LINTEL Piesă orizontală, din lemn sau din piatră, depăşind lateral golul unei uşi, pe care îl închide la partea superioară, destinată să preia împingerile

zidăriei de deasupra acestuia. Sin. *lintou* (fr. *linteau*, it. *architrave d'una porta*, germ. *Sturz*, engl. *lintel, door-head, cross-piece)*. T.S.

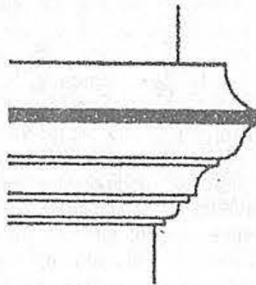
LINTOU → **lintel**

LIPSANOTECĂ (gr. *leipsanon*, rest, *tithemi*, a plasa) Relicvar al antichităţii creştine. Cel mai adesea cufăr de fildeş decorat cu motive profane sau mitologice. I.C.

LIQUITEX Numele primei mărci de culori produse pe bază de emulsii acrilice, lansată în SUA, în anul 1958. (Paralel, în Franţa, apar primele culori vinilice, sub numele *Flashe.) V.* şi **culori acrilice** L.L.

LISENĂ → **lesenă**

LISTEL Mică mulură cu profil rectangular, plasată deasupra sau alături de o mulură de dimensiuni mai mari, identică sau diferită ca formă (tor, scotie etc.) (fr. *listel, liston*, it. *listello*, germ. *Leiste, Steg*, engl. *listel, fillet)*. T.S.

LITARGĂ (gr. *lithargyros)* Oxid de plumb, colorat în galben nuanţat spre roz-portocaliu, cristalin, aspru la pipăit. Este o ceruză calcinată. Altădată era folosită şi ca pigment galben, sau pentru prepararea vermillonului de mercur, dar servea cu precădere ca materie sicativantă a uleiurilor de in şi de nucă, şi intra în compoziţia unor verniuri utile pentru realizarea glasiurilor. Este folosită şi astăzi pentru sicativarea uleiurilor, la fabricarea smalţurilor ceramice etc. Denumiri vechi: *argyritis, murtarsaig, smalţ galben-roşcat* etc. (fr. *litharge*, it. *litargirio*, germ. *Bleiglätte, Silberglätte*, engl. *litharge)*. L.L.

LITOCERAM → **ironstone**

LITOGRAFIE (gr. *lithos*, piatră, *graphein*, a scrie) Tehnică de gravare pe piatră inventată la finele sec. 18 de germanul Aloïs Senefelder şi răspîndită rapid în Europa şi America, datorită procedeului mai puţin laborios şi calităţii efectelor de materialitate şi de expresivitate, foarte apropiate de cele ale desenului. Procedeul constă în folosirea unei pietre de calcar, uşor acoperită cu un strat de gren, pe care artistul desenează imaginea cu un creion gras. Cu un lichid acidulat se fixează desenul pe piatră, apoi se umezeşte piatra cu apă, care pătrunde numai în părţile neacoperite de desen. Cu ajutorul ruloului cu cerneală litografică sau tuş litografic, se încerneluieşte piatra; tuşul sau cerneala , fiind grase, prind numai pe desenul gras, în jurul lui fiind respinse de apa şi de piatra udă. Se aşază apoi o foaie de hîrtie pe piatră şi, prin presiune, desenul se imprimă. În cursul anilor tehnica **l.** a înregistrat felurite inovaţii şi variante, cea mai cunoscută fiind *cromolitografia*. În **l.** a fost executat un număr important de capodopere ale graficii din sec. 19 şi 20: ciclurile lui Goya, ilustraţiile lui Delacroix, ciclurile satirice ale lui Daumier, Gavarni, Grandville (multe publicate în presa epocii în Franţa), grafica satirică engleză, afişele lui Toulouse Lautrec şi Chéret, în Franţa, ciclurile elveţianului Felix Vallotton, ilustraţiile lui Maurice Denis şi P.Bonnard, **l.** norvegianului E.Munch, ale englezului J.Whistler, ale germanilor M.Slevogt, Käthe Kollwitz, mai tîrziu ale expresioniştilor germani, ale fovilor francezi, ale lui Braque şi Picasso, mai recent cele ale americanilor Jim Dine şi Rauschenberg, care dovedesc totodată multiplele resurse ale acestei tehnici. **L.** a jucat un rol de seamă pe plan social-politic, favorizînd dezvoltarea ilustraţiei în presa polemică. În România **l.** s-a afirmat ca un mijloc important în educaţia patriotică şi social-politică, prin ilustrarea calendarelor şi a almanahurilor, (Gh.Asachi şi Al.Asachi, Gh.Panaiteanu-Bardasare), iar prin ilustrarea presei satirice (H.Dembiţchi, H.Trenk, C.Jiquidi) a contribuit, în sec. 19, la formarea unei opinii publice vii şi participative. Numeroase ateliere de **l.** au luat fiinţă în sec. 19 la Bucureşti şi Iaşi, cu o bogată activitate (*v.* şi **ilustraţie**). După 1900, au început să i se consacre artişti de seamă ca: J.Al.Steriadi, Ştefan Popescu, iar după al doilea război mondial, **l.** a devenit un domeniu în care s-au afirmat artişti din toate generaţiile (fr. *lithographie*, it. *litografia*, germ. *Lithographie, Steindruck*, engl. *lithography)*. A.P.

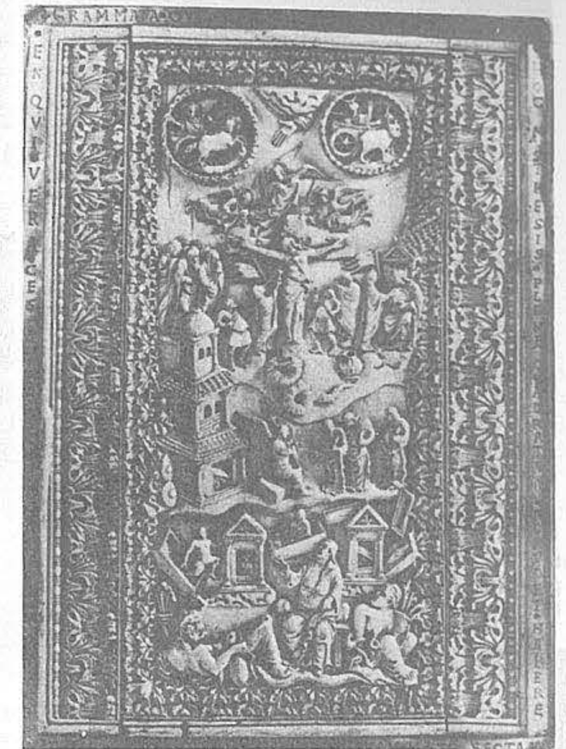
LITOGRAVURĂ → **acvaforte pe piatră**

LITOPON Pigment alb, artificial, utilizat din primele decenii ale sec. 19 ca înlocuitor al ceruzei. Chimic, este un amestec de sulfură de zinc cu sulfat de bariu. Lipsit de toxicitate, are un ton curat şi luminos. Principala lui deficienţă este tendinţa de a se întuneca uneori pînă la negru, atît liber, cît şi în amestecuri; nu rezistă bine nici la umezeală, astfel că nu e utilizabil în pictură decît ca materie albă pentru grunduri. Fiind ieftin, este fabricat în cantităţi mari, avînd întrebuinţări industriale. Sin. *oleum white*. L.L.

LITURGHIER Carte de cult care cuprinde, alături de textele canonice ale liturghiilor şi lecturile şi rugăciunile prescrise pentru sărbătorile sau zilele obişnuite ale anului bisericesc. **L.** cuprind textele liturghiilor compuse de Sf. Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur (Chrisostom) şi Grigore Teologul, cele ortodoxe prezentîndu-le neschimbate, cele catolice aducînd unele modificări. T.S.

1. *Înger*, detaliu, Sant'Angelo in Formis, ultimul sfert al sec. 12

3. Scoarţă de evangheliar, fildeş, sfîrşitul sec. 9

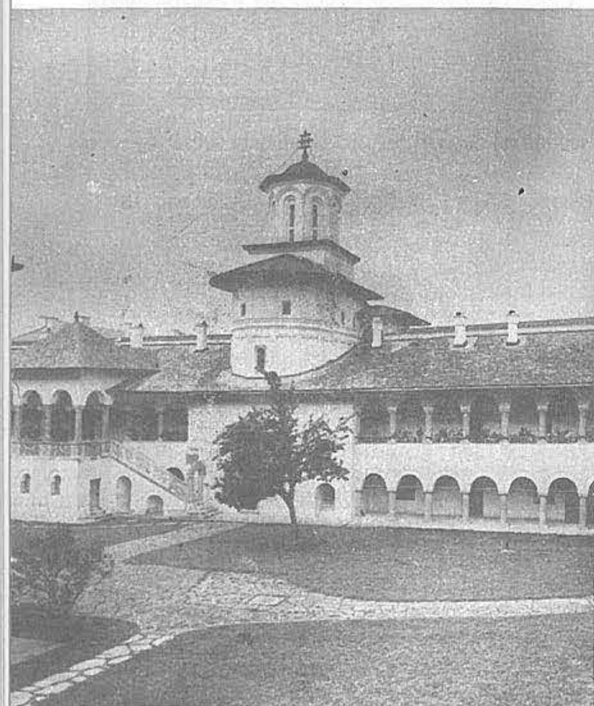
4. Biserica Sfînta Ecaterina, Salonic, sfîrşitul sec. 13

2. Biserica San Vitale, interior, Ravenna, 526-547

5. PÎRVU MUTU, *Pilda talanţilor,* detaliu din fresca pridvorului Bisericii Trei Ierarhi, Filipeştii de Pădure, Prahova, 1692

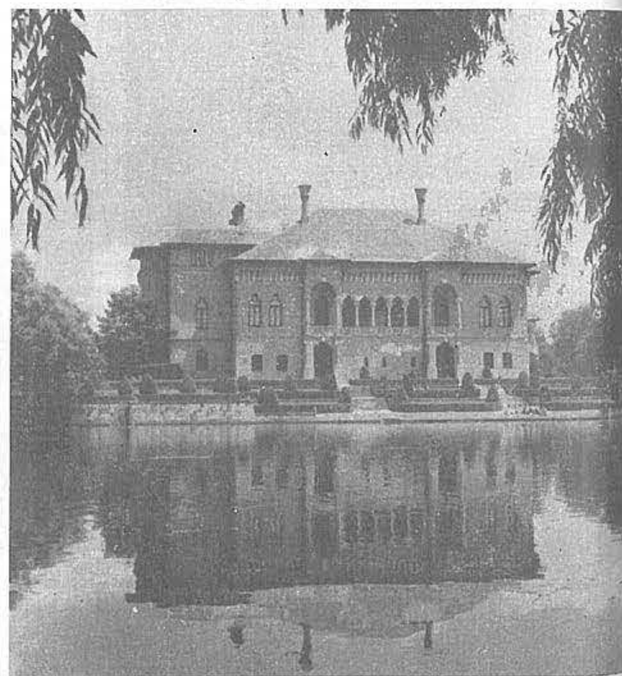

6. Paraclisul şi Foişorul lui Dionisie, Mînăstirea Hurezi, 1692

7. Portalul de vest, Biserica mare a Mînăstirii Hurezi, 1692

8. Palatul Mogoşoaia, faţada spre lac, 1702

9. ANDREI RUBLIOV, *Sfînta Treime,* 1411, Galeria Tretiakov, Moscova

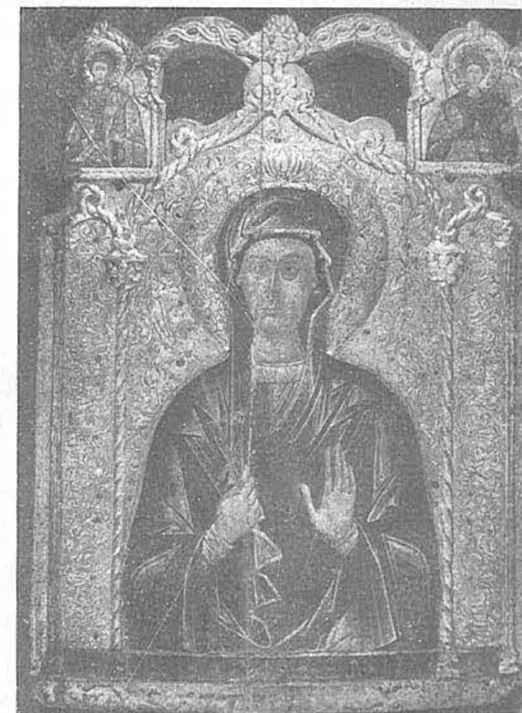

10. *Maica Domnului cu Pruncul (Hodighitria),* sec.16, Mînăstirea Govora

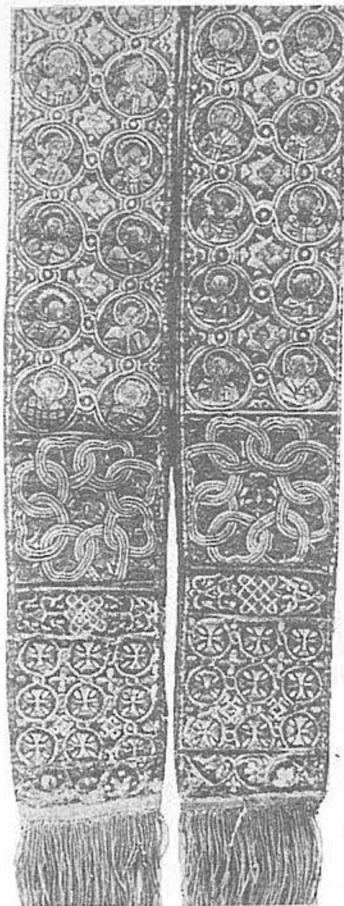
11. *Naşterea lui Iisus,* primul sfert al sec. 15

12. *Sfînta Paraschiva,* începutul sec. 17, Dărmăneşti, Neamţ

13. *Epitrahil,* 1381-1389, Mînăstirea Tismana

15. *Bedernită,* 1381-1389, Mînăstirea Tismana

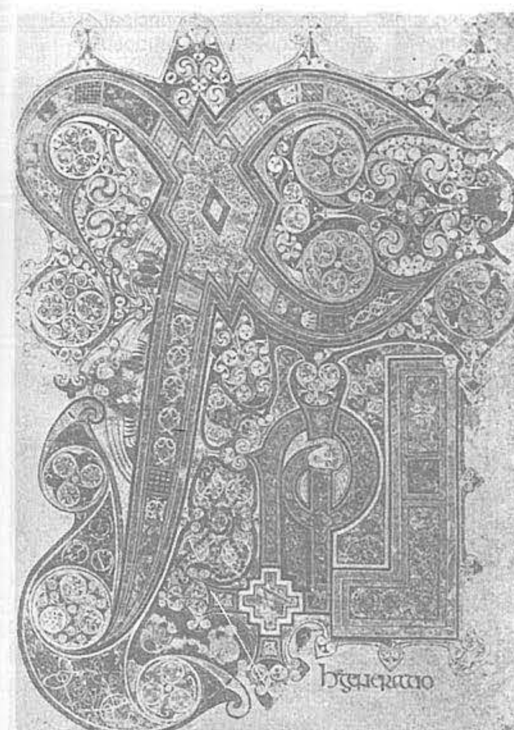
16. *Acoperămîntul de mormînt al Mariei de Mangop,* 1477, Muzeul Mînăstirii Putna

17. *Dvera cu Apostolul Petru,* 1638-1639, Biserica Trei Ierarhi, Iași

14. *Epitaf,* 1608, Mînăstirea Secu, Neamț

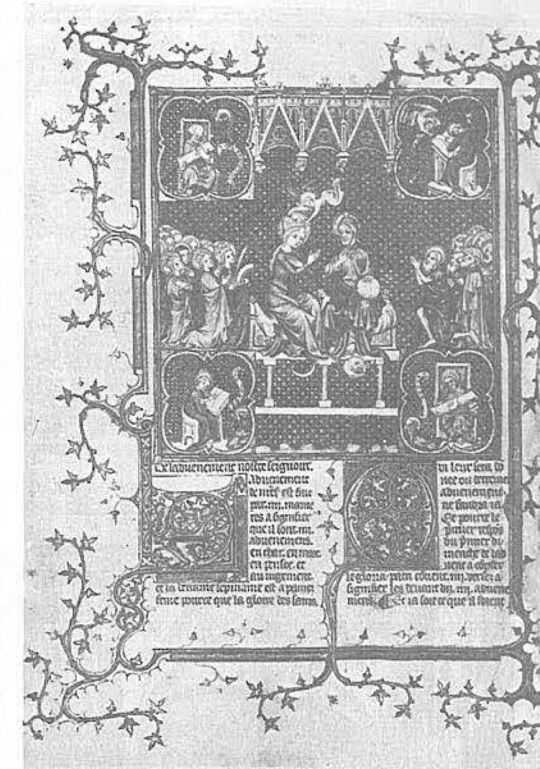

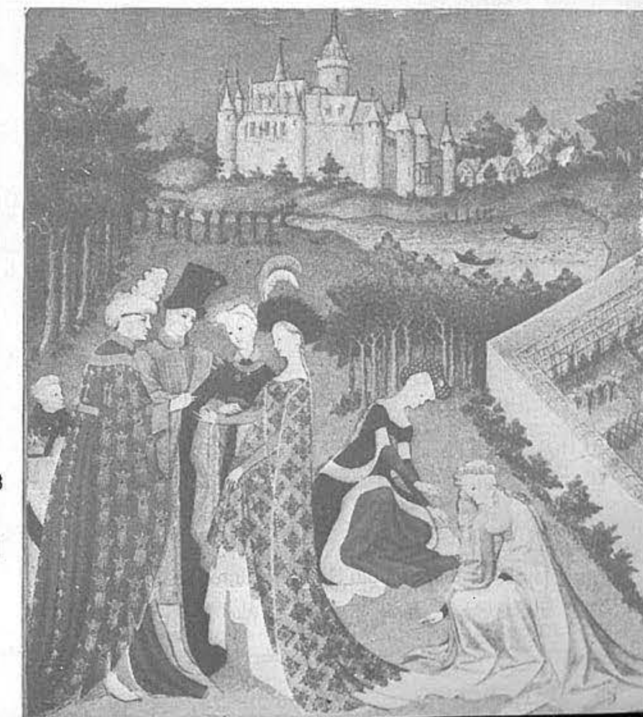
18. *Inițială* din *Book of Kells,* folio 34 R, sfîrșitul sec. 8 sau începutul sec. 9, Dublin, Trinity College

19. *Evanghelistul Marcu,* Evangheliar bizantin, folio 111 r, ultimul sfert al sec. 13, Bibliothèque Nationale, Paris

20. *Încoronarea Fecioarei,* pag. XXXI, din *Legenda aurea* de Jacopo da Voragine, 1335

21. FRAȚII LIMBOURG, *Luna aprilie,* din *Les Très Riches Heures du Duc de Berry,* către 1416, Musée Condé, Chantilly

22. MAESTRUL DIN FLÉMALLE, *Naşterea lui Iisus,* 1425, Muzeul din Dijon

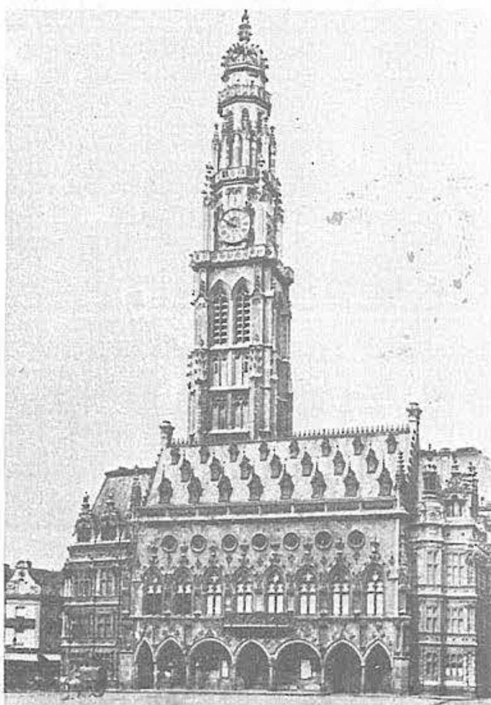

23. *Catedrala din Salisbury,* interior, 1220-1320

24. *Apostolii,* detaliu din portalul principal al Catedralei Sfîntul Iacob, 1188, Compostela

25. Primăria din Arras, prima jumătate a sec. 16

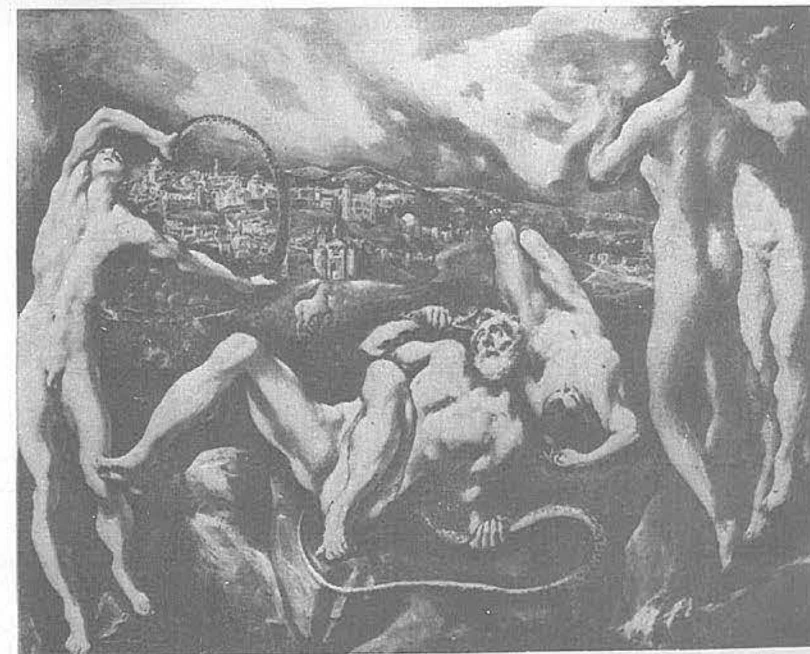

26. JACOPO DA PONTORMO, *Coborîrea de pe cruce,* 1525-1528, Capela Capponi, Santa Felicità, Florenţa

28. FRANCESCO MAZZOLA PARMIGIANINO, *Madona cu gîtul lung,* 1534-1540, Uffizi, Florenţa

27. EL GRECO, *Laocoon,* 1610-1614, National Gallery of Art, Washington

29. JOSÉ DE RIBERA, *Sfînta Agneta şi îngerul,* 1641, Muzeul de artă din Dresda

31. GIAN LORENZO BERNINI, *Extazul Sfintei Tereza,* 1645-1652, Capela Cornaro, Santa Maria della Vittoria, Roma

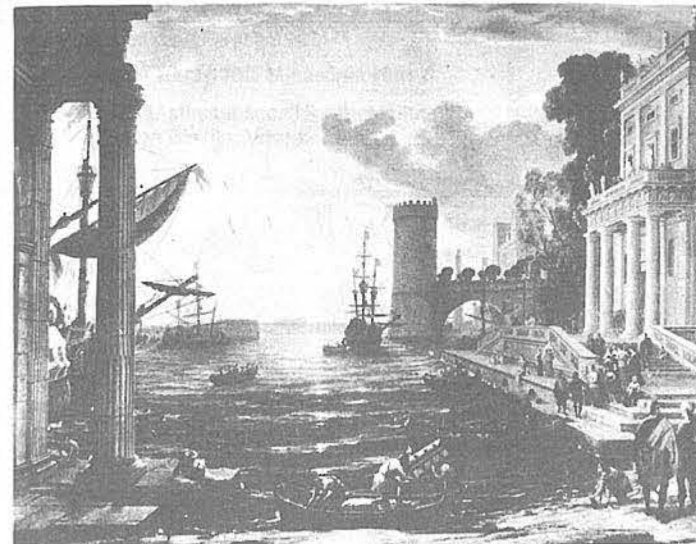

30. GIROLAMO RAINALDI şi FRANCESCO BORROMINI, Biserica Sant'Agnese, faţada spre Piaţa Navona, 1644-1647, Roma

32. GIACOMO VIGNOLA, Biserica Il Gesú, interior, 1568-1576, Roma

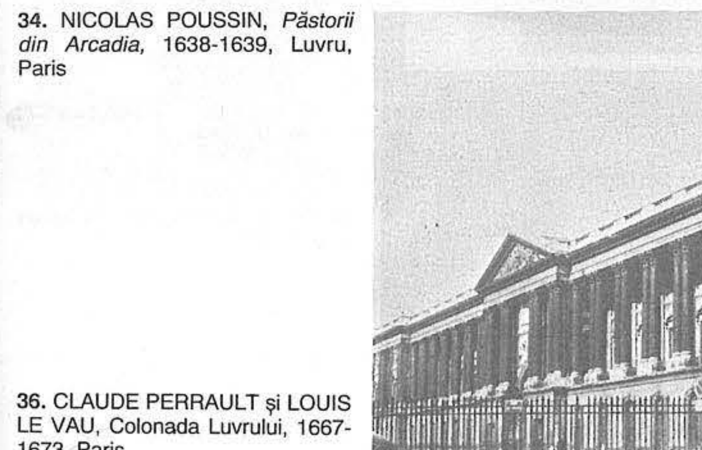

33. CLAUDE LORRAIN, *Îmbarcarea reginei din Saba,* 1648, National Gallery, Londra

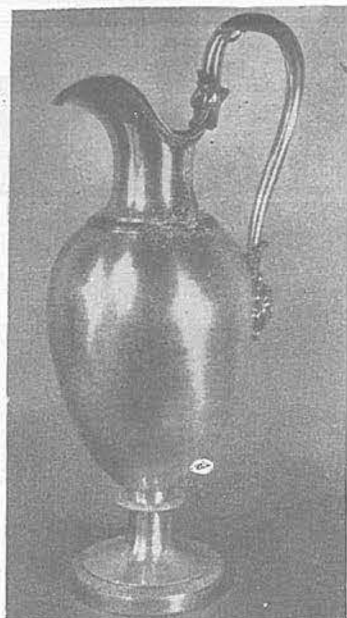
34. NICOLAS POUSSIN, *Păstorii din Arcadia,* 1638-1639, Luvru, Paris

35. HYACINTHE RIGAUD, *Ludovic XIV în costumul de la încoronare,* 1701, Luvru, Paris

36. CLAUDE PERRAULT şi LOUIS LE VAU, Colonada Luvrului, 1667-1673, Paris

37. Egheră de inspirație antică, 1798-1809, Paris

40. Hanap din metal argintat, stil Ludovic XIV

41. Sfeșnic, stil Régence

38. FRANÇOIS-THOMAS GERMAIN, Supieră stil Ludovic XV

39. Cană de York, stil Carol II, 1657

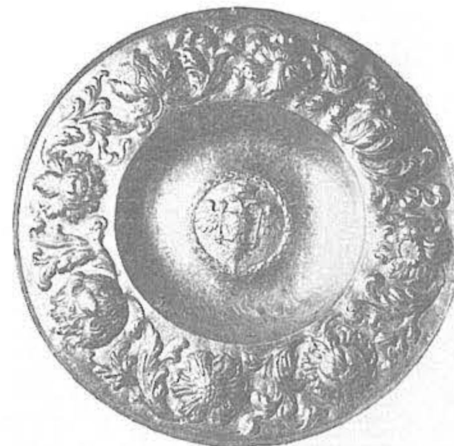

42. Ceainic cu spirtieră, stil Queen Anne, 1706

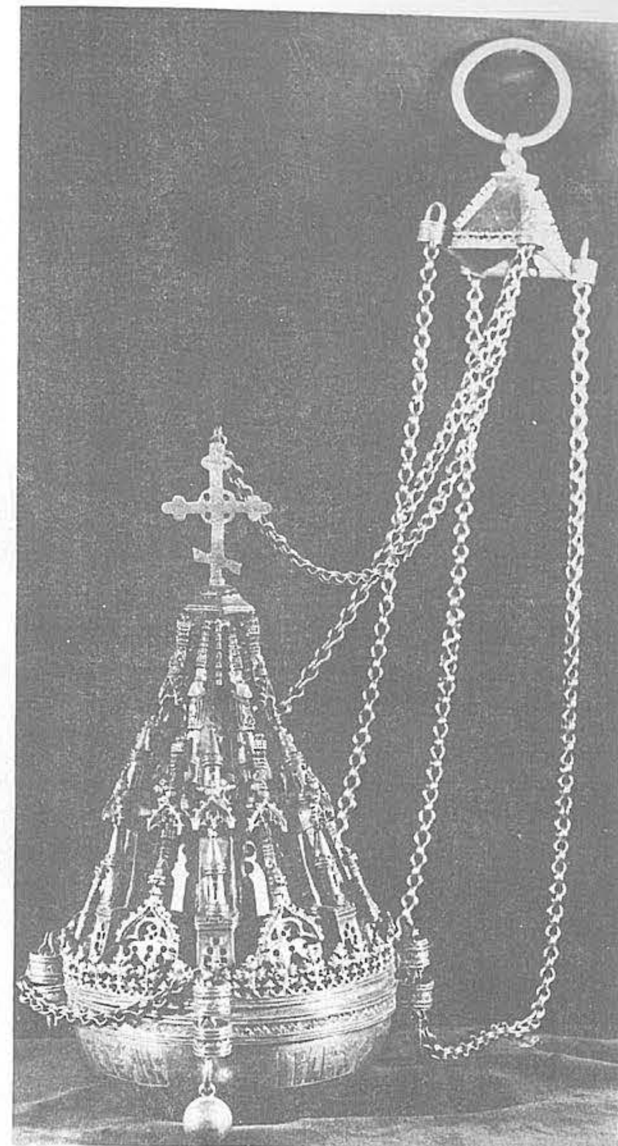
43. MAESTRUL E.V. DIN BRAȘOV, Anafornită, 1680, Mînăstirea Cotroceni

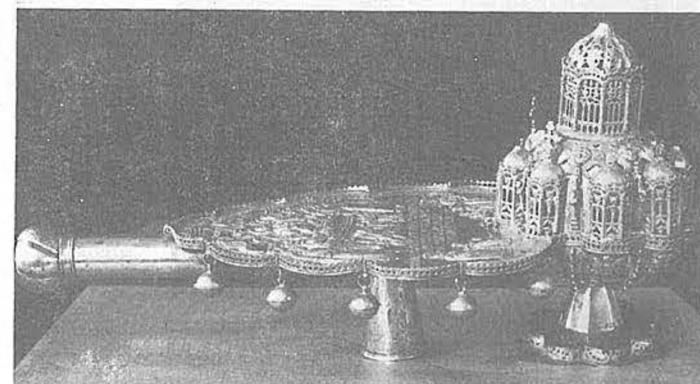
44. Candelă, 1690-1700, Mînăstirea Hurezi

45. Cădelniță, sfîrșitul sec. 15 - începutul sec. 16, Mînăstirea Bistrița, Vîlcea

46. Cățuie, 1686, Mînăstirea Cotroceni

47. Covor stil Ludovic XIII

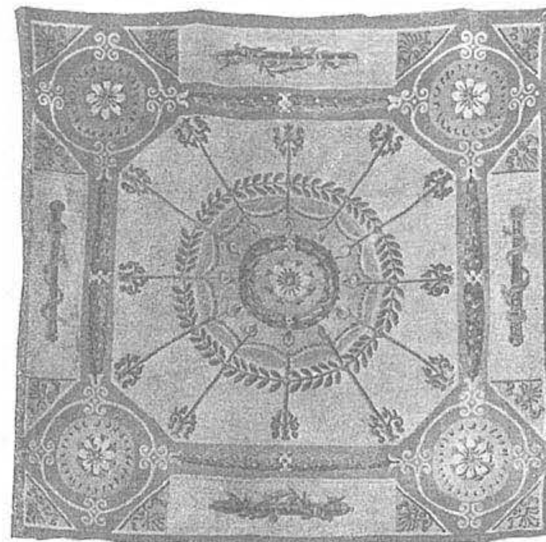
48. Covor stil Ludovic XV

49. Covor, Manufactura Aubusson, 1780-1789

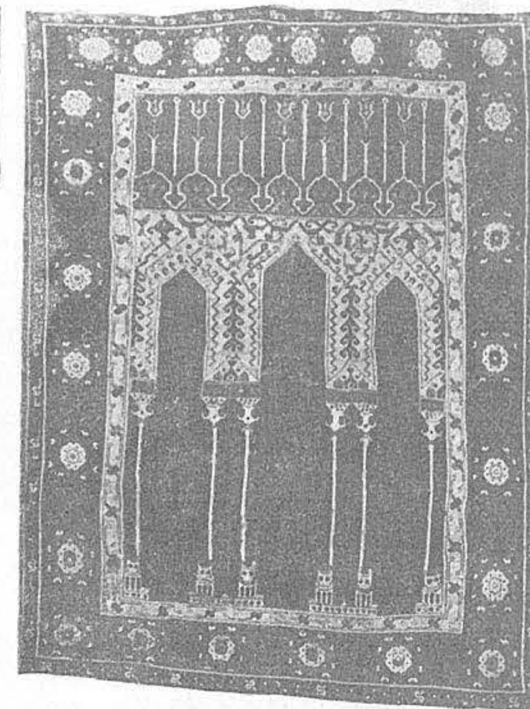
50. Covor stil Directoire, Manufactura Gobelins

51. Covor indo-persan, sfîrşitul sec. 16 - începutul sec. 17

52. Covor de rugăciune, Ladik, sec. 17-18

55. Egheră, sec. 15, Faenza

58. Cană antropomorfă, Sevilla, sec. 16

53. Pahar pentru zaruri cu decoraţie de influenţă maură, sec. 15-16

56. Cană antropomorfă, Siena, sec. 15-16

54. Farfurie, Beruta, 1540

57. Farfurie mare, Urbino, 1541

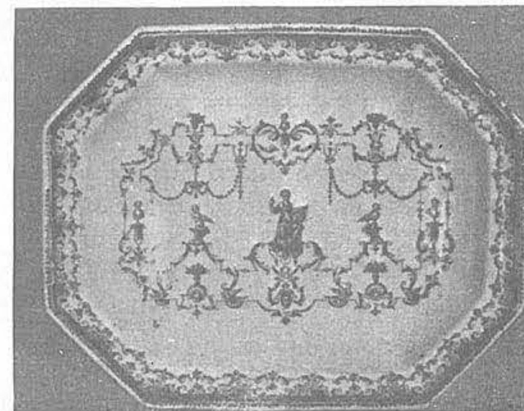

59. Halbă cu capac şi montură din cositor, sec. 17

62. Borcan cu capac, Delft, 1663

60. Platou, Moustiers, 1720-1750.

63. Vas de inspiraţie antică, Manufactura Wedgwood, 1785

61. Jardinieră rococo, Atelier Robert, Marsilia, 1754-1793

64. Farfurie, Delft, sfîrşitul sec. 17

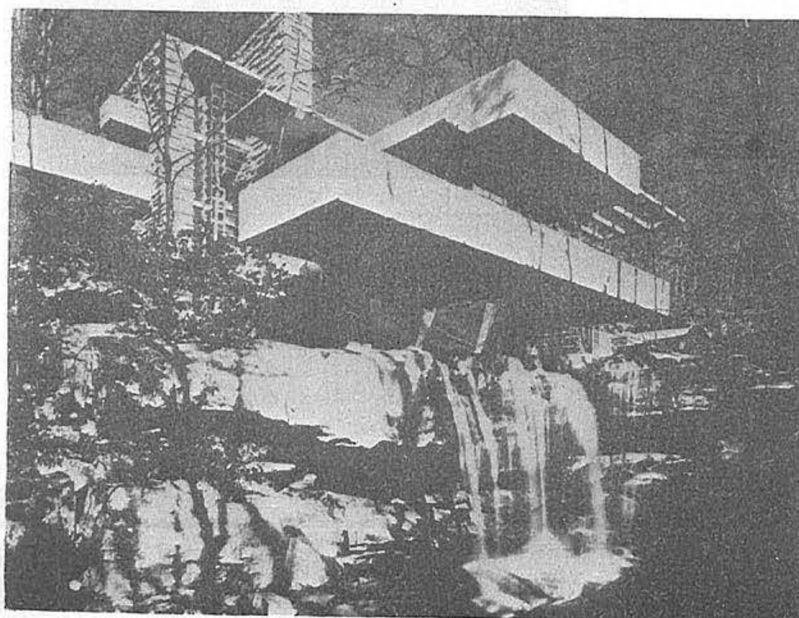
65. ANTONIO GAUDI, Biserica Sagrada Familia, 1883-1926, Barcelona

66. WALTER GROPIUS şi ADOLF MEYER, Uzinele Fagus, Alfeld an der Leine, 1911

67. LE CORBUSIER, Vila Savoye, 1928-1931, Poissy

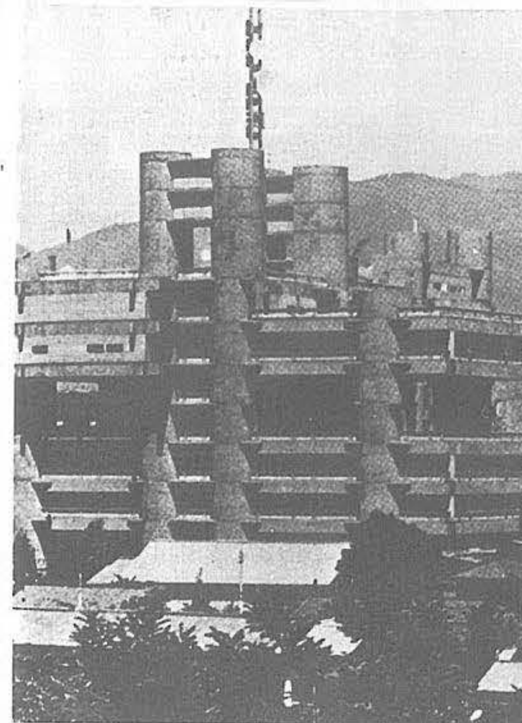

68. FRANK LLOYD WRIGHT, Casa Kaufmann, Bear Run, Pennsylvania, SUA, 1936-1937

69. LE CORBUSIER, Capela Notre-Dame du Haut, 1950-1954, Ronchamp

70. KENZO TANGE, Centrul de comunicaţii Yamanashi, 1964-1966, Kofu

71. LUDWIG MIES VAN DER ROHE, Seagram Building, 1958, New York

72. RICHARD BUCKMINSTER FULLER, Domul geodezic, Pavilionul SUA la Expoziţia Internaţională de la Montreal, 1967

73. GUSTAV KLIMT, *Cele trei vîrste ale femeii,* 1905, Galleria Nazionale d'Arte Moderna, Roma

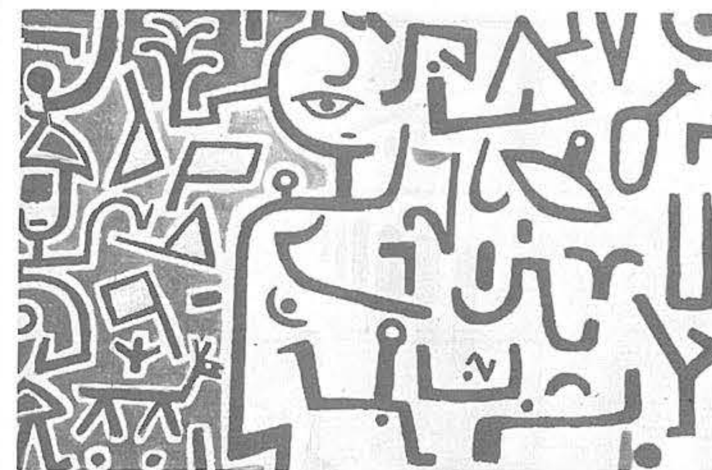

75. CLAUDE MONET, *Catedrala din Rouen,* 1894, Luvru, Paris

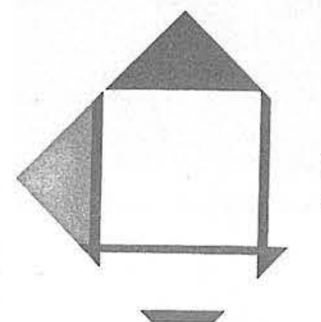

74. PAUL GAUGUIN, *Arătarea de după predică,* 1888, National Gallery of Scotland, Edinburgh

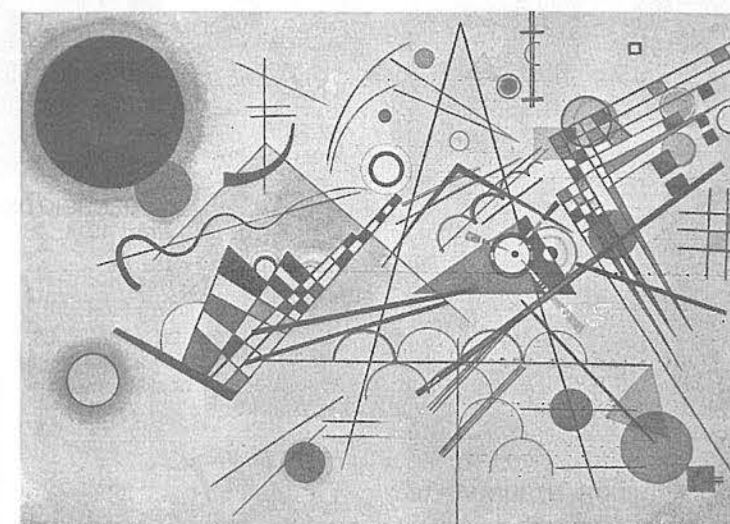

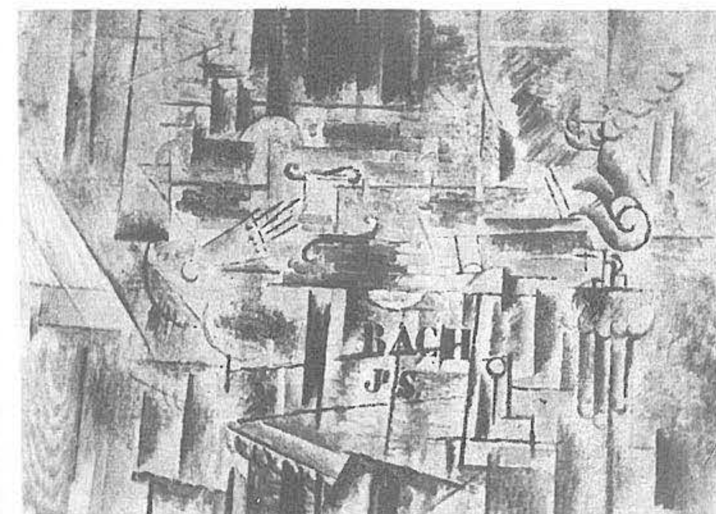
76. PAUL KLEE, *Proiect,* 1938, Fundația Klee, Berna

77. PIET MONDRIAN, *Compoziție în romb,* 1925, Colecție particulară, Olanda

78. WASSILY KANDINSKY, *Compoziție VIII,* 1923, Guggenheim Museum, New York

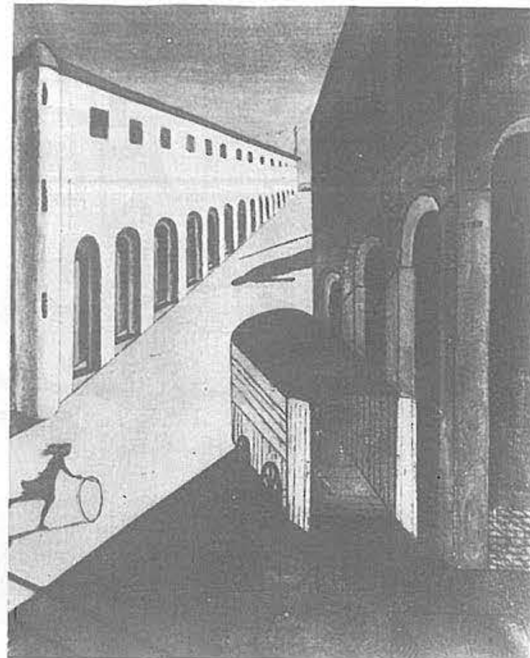

79. GEORGES BRAQUE, *Omagiu lui J. S. Bach,* 1912

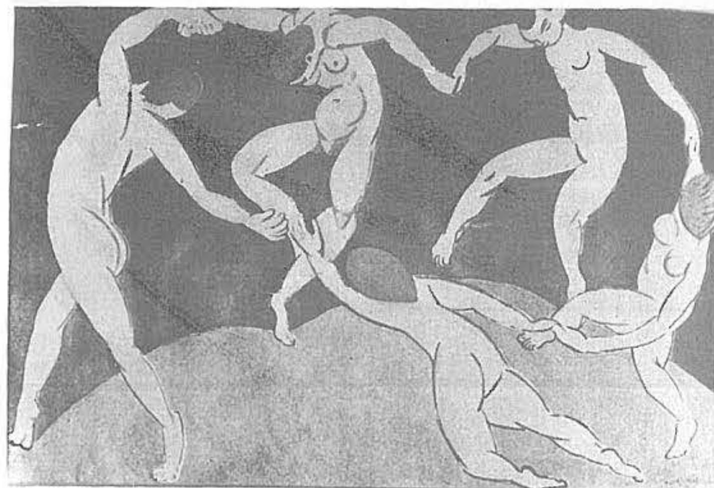
80. ERNST LUDWIG KIRCHNER, *Marcella*, 1916

82. GEORGIO DE CHIRICO, *Misterul și melancolia unei străzi*, 1914

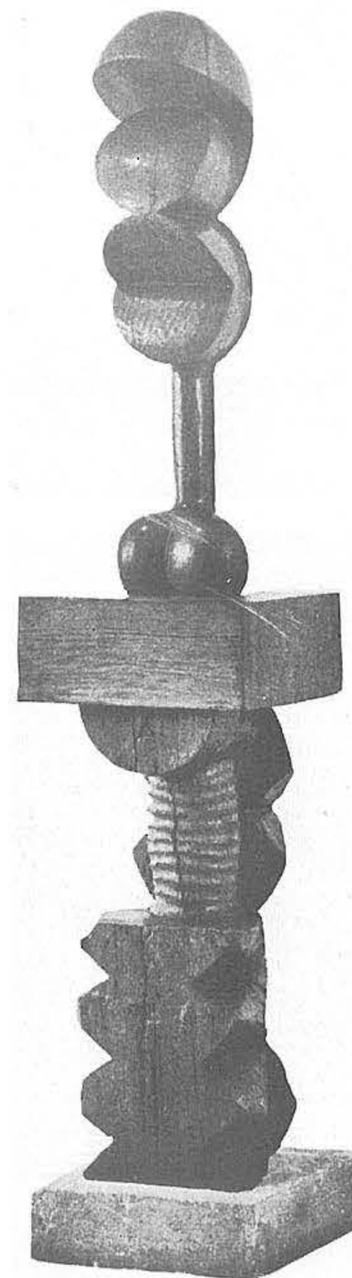
81. HENRI MATISSE, *Dansul*, 1909-1910, Muzeul de artă occidentală, Moscova

83. EDVARD MUNCH, *Strigătul*, 1895, Galeria Națională din Oslo

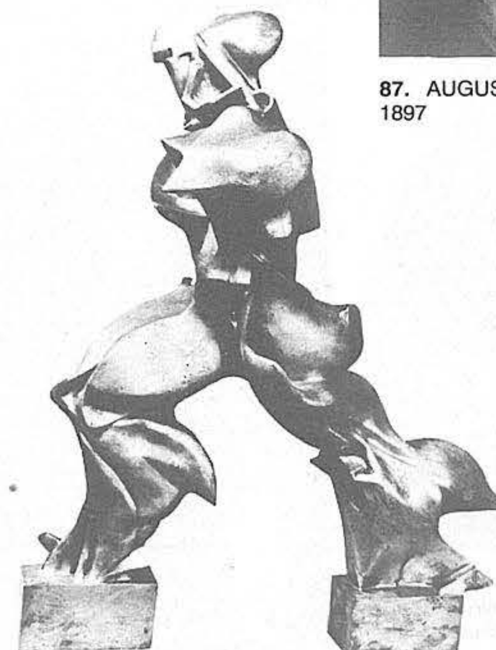
84. CONSTANTIN BRÂNCUȘI, *Adam și Eva*, 1921, Guggenheim Museum, New York

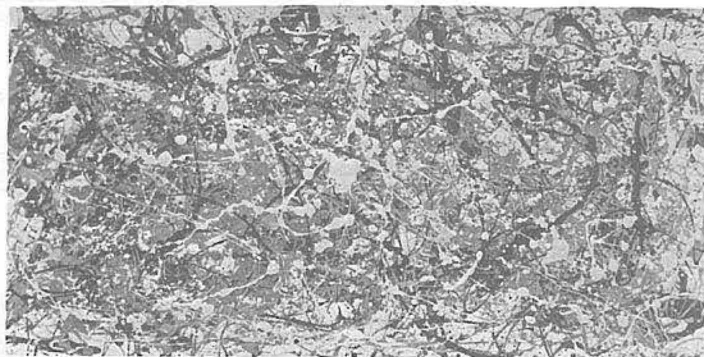
85. HENRY MOORE, *Rege și regină*, 1952-1953, Tate Gallery, Londra

86. UMBERTO BOCCIONI, *Omul care merge*, 1913, Galleria d'Arte Moderna, Milano

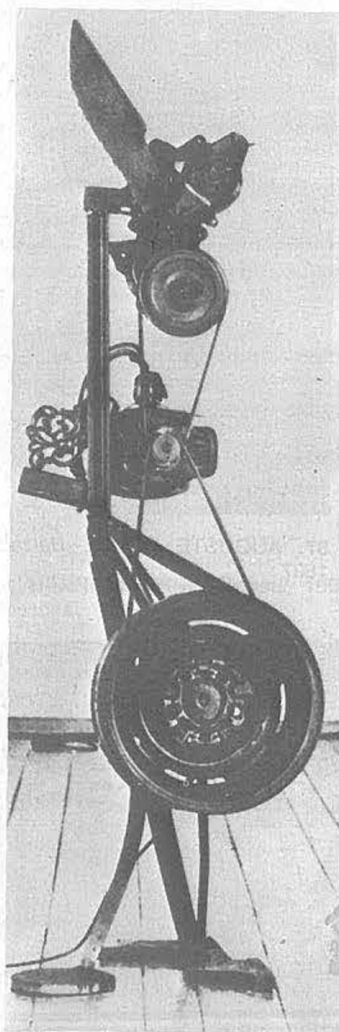

87. AUGUSTE RODIN, *Balzac*, 1897

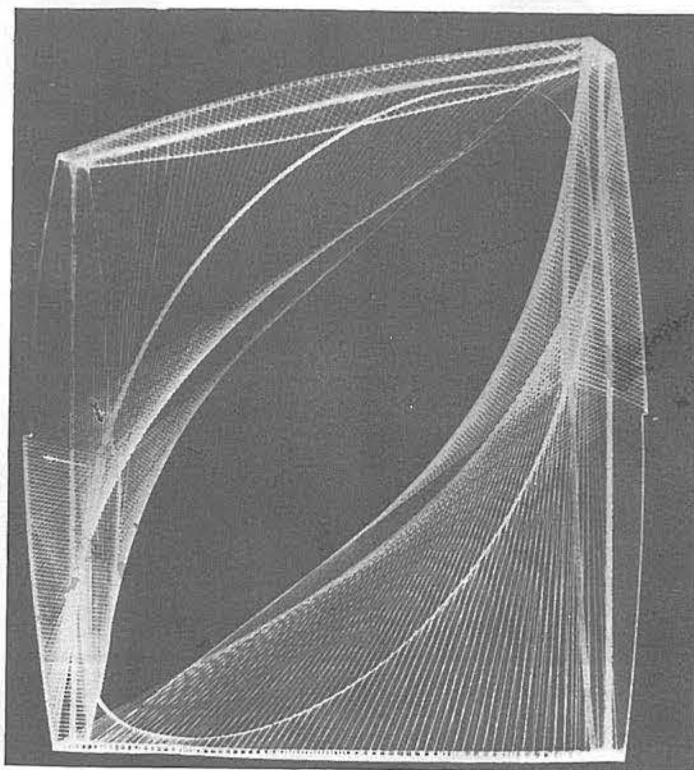
88. JACKSON POLLOCK, *Numărul 8,* 1949

89. JEAN TINGUELY, *Samurai,* 1963

90. ANTONIO TÀPIES, *Mătase cu formă sinuoasă,* 1959

91. NAUM GABO, *Construcție lineară,* 1942-1943

92. HANS BALDUNG GRIEN, *Sfînta Ecaterina în peisaj,* xilogravură, 1507

94. HANS BALDUNG GRIEN, *Vrăjitoarele,* xilogravură, 1510

93. ALBRECHT DÜRER, *Prinderea lui Iisus,* xilogravură, 1510

95. ALBRECHT DÜRER, *Melancolia,* gravură cu dălțița, 1514

96. EUGÈNE DELACROIX, *Hamlet şi Horaţiu la cimitir,* litografie, 1843

97. FRANCISCO DE GOYA Y LUCIENTES, *Colosul,* acvaforte, către 1810

98. REMBRANDT HARMENSZ VAN RIJN, *Predica lui Iisus,* acvaforte şi pointe sèche, 1652-1656

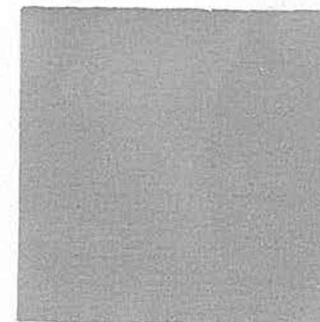
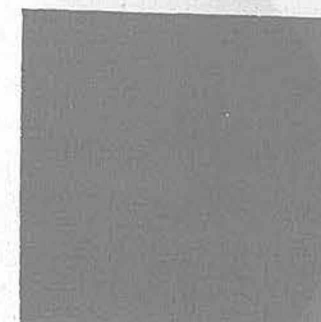
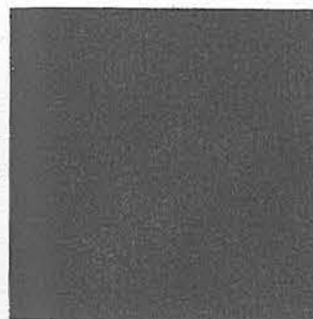
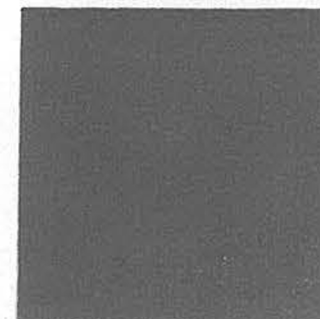
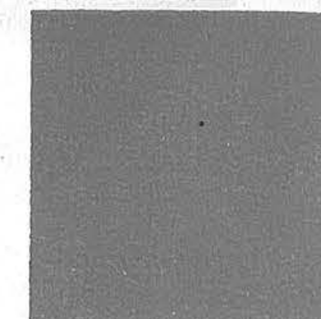

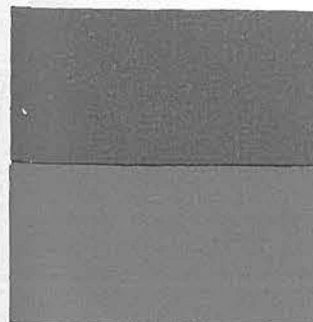
99. GIAMBATTISTA PIRANESI, *Închisoare,* din ciclul *Invenzioni di carceri,* pl. VIII, acvaforte, 1745-1760

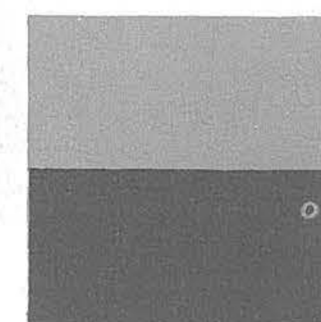

100. Spectrul solar

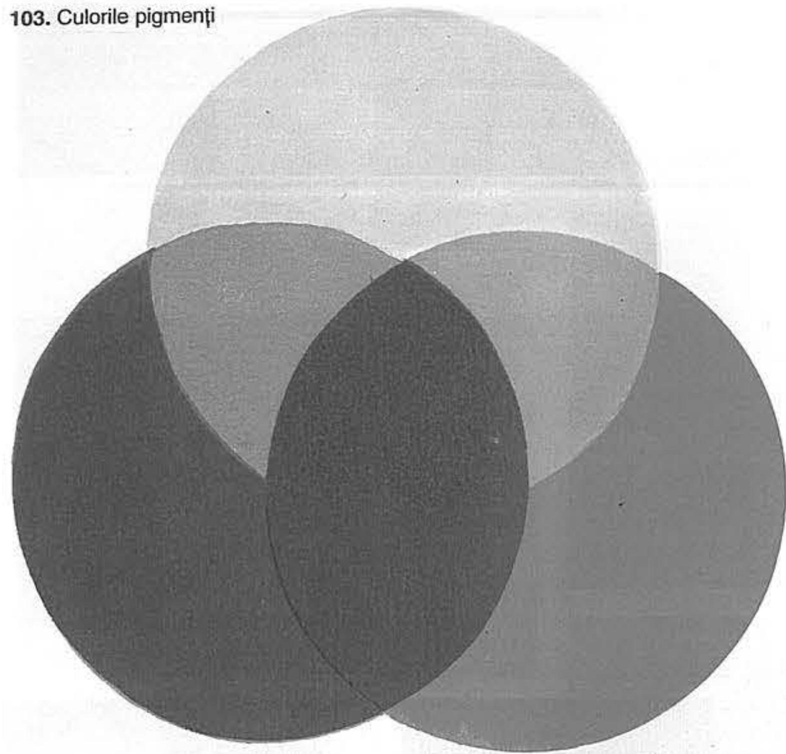
101. Culorile pigmenţi calde şi reci

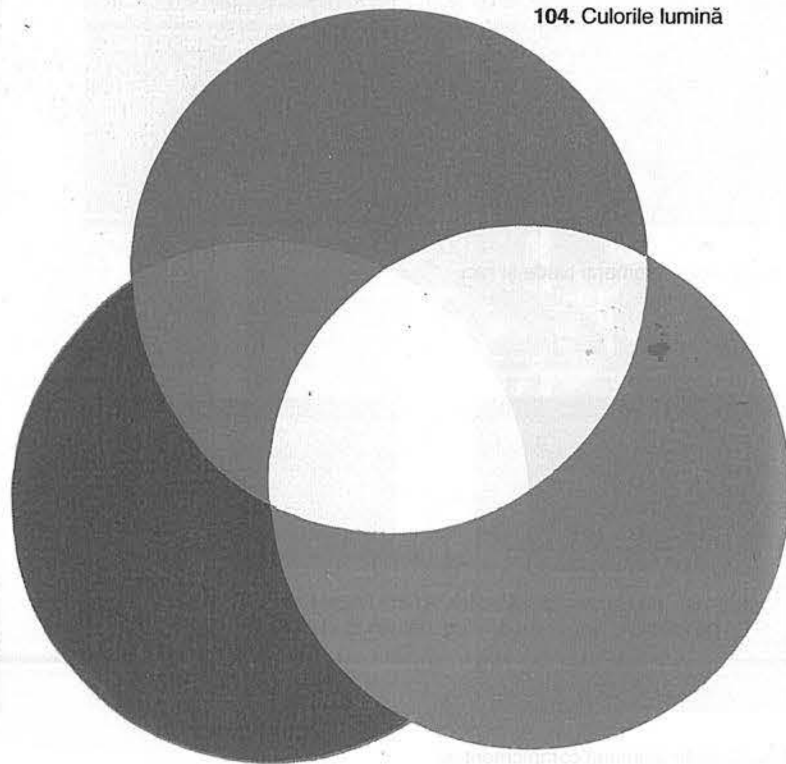

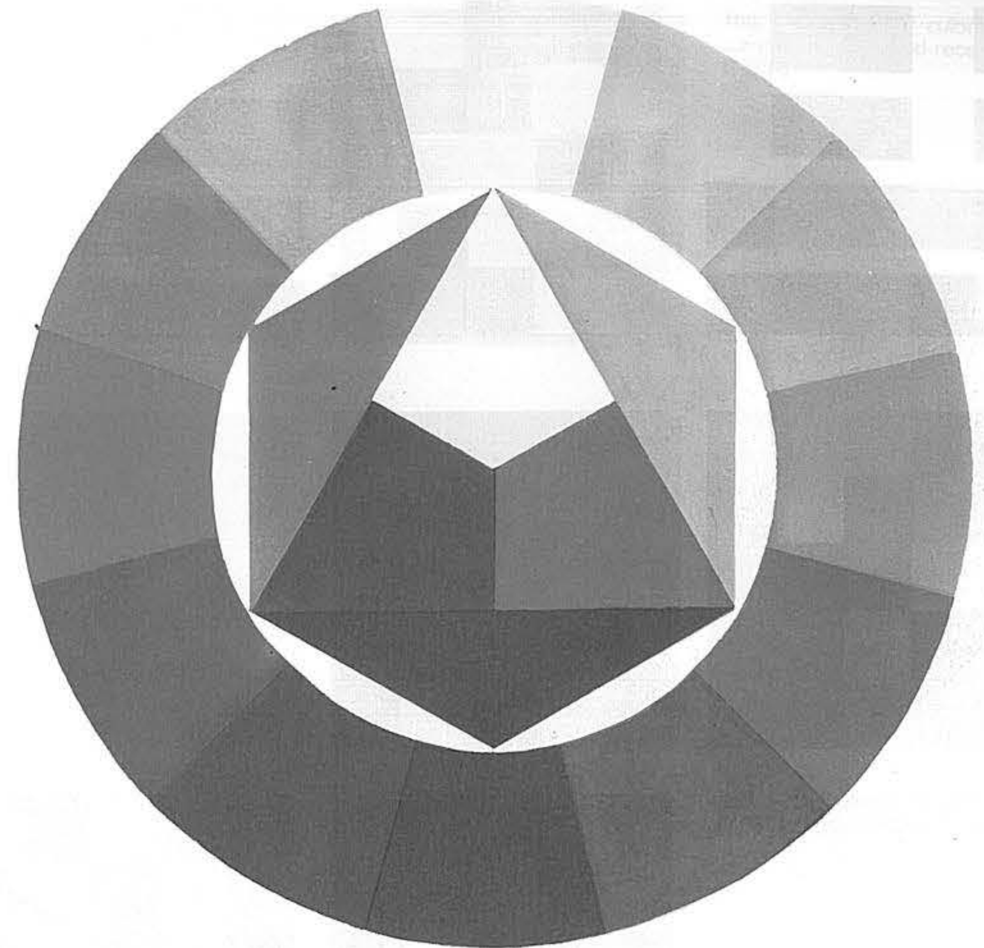
102. Culorile pigmenţi complementare

103. Culorile pigmenți

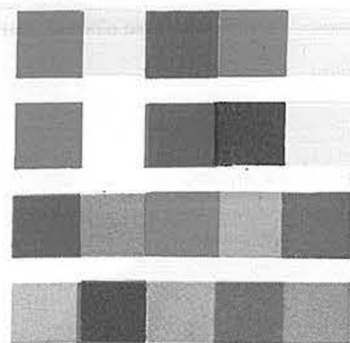
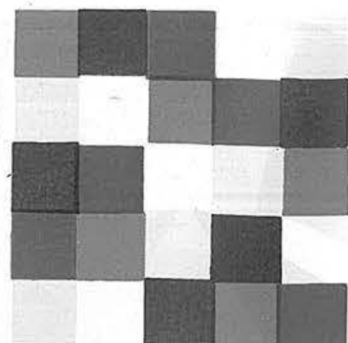

104. Culorile lumină

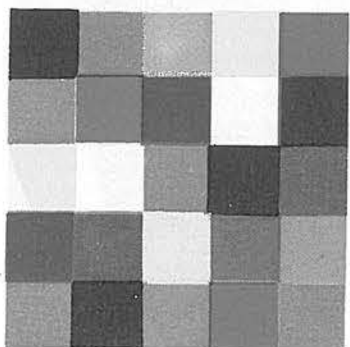
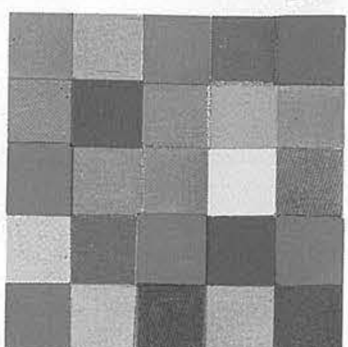

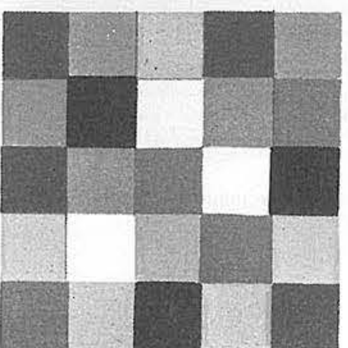
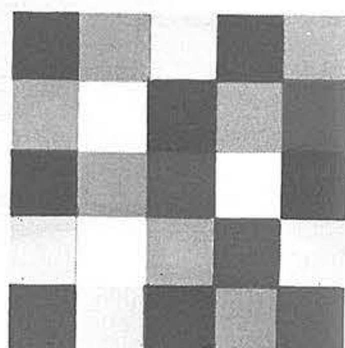
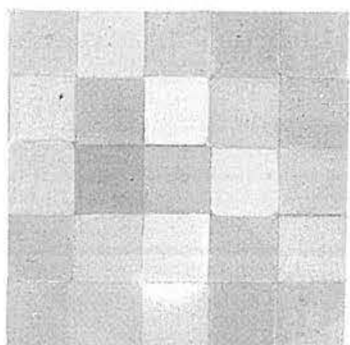
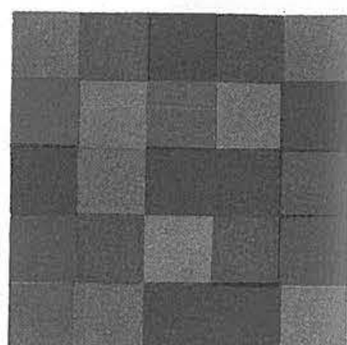
105. Cercul cromatic cu 12 culori (după ITTEN)

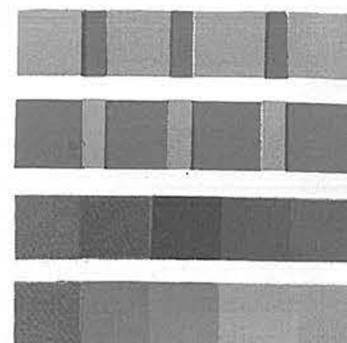
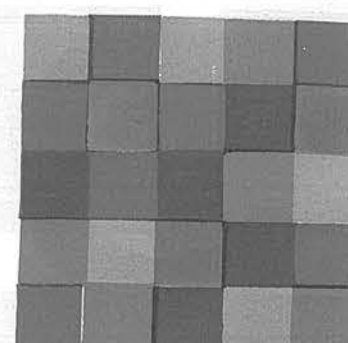

106. Contrastul culorilor (după ITTEN) — contrastul culorii în sine

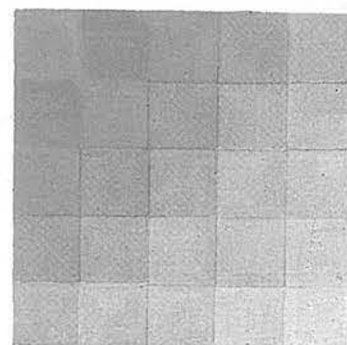
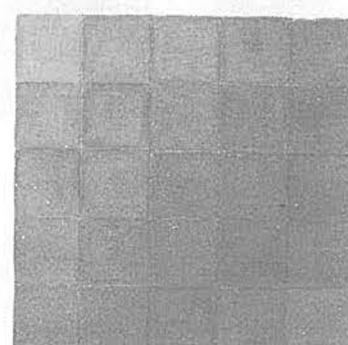
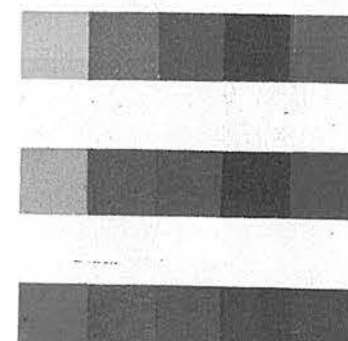
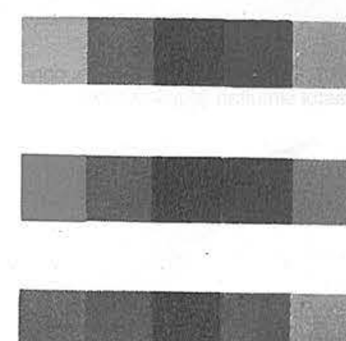

107. Contrastul culorilor — contrastul de clarobscur (după ITTEN)

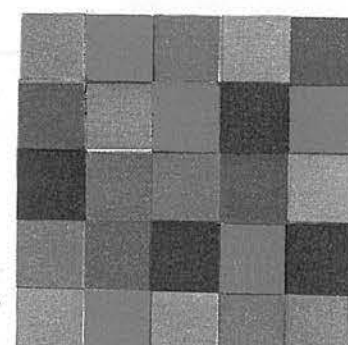
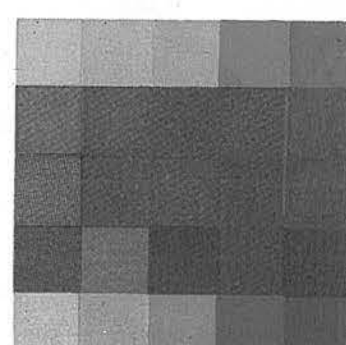

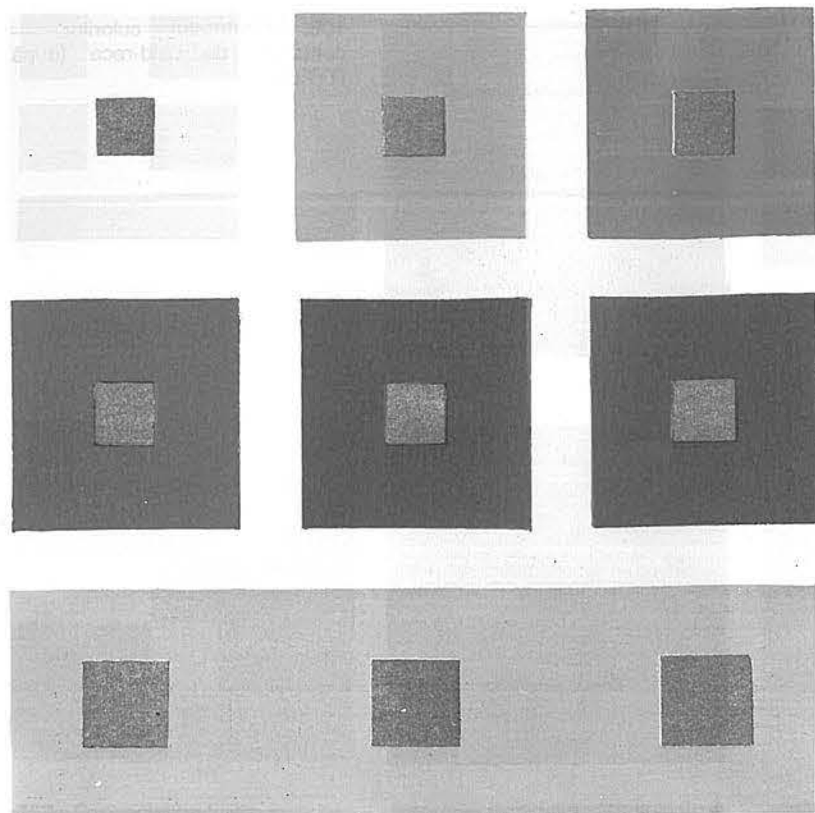

108. Contrastul culorilor — contrastul de cald-rece (după ITTEN)

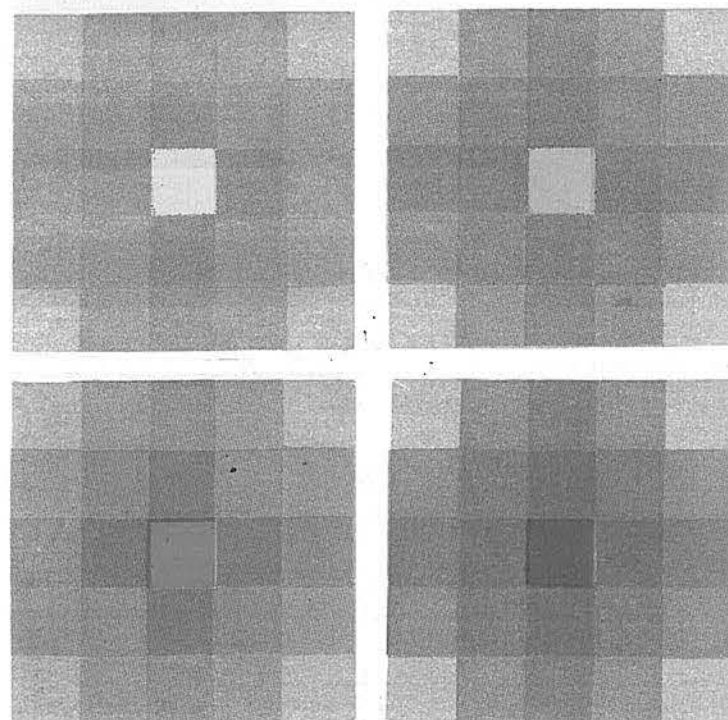

109. Contrastul culorilor — contrastul complementarelor (după ITTEN)

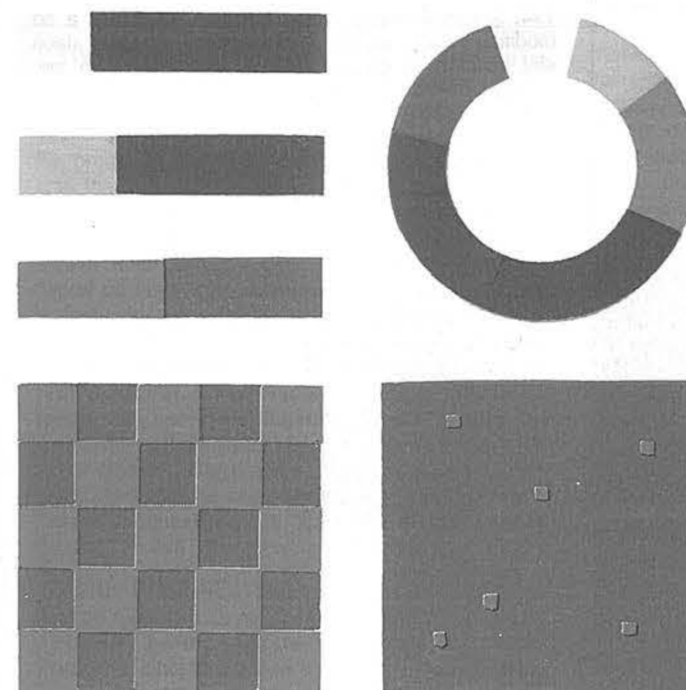

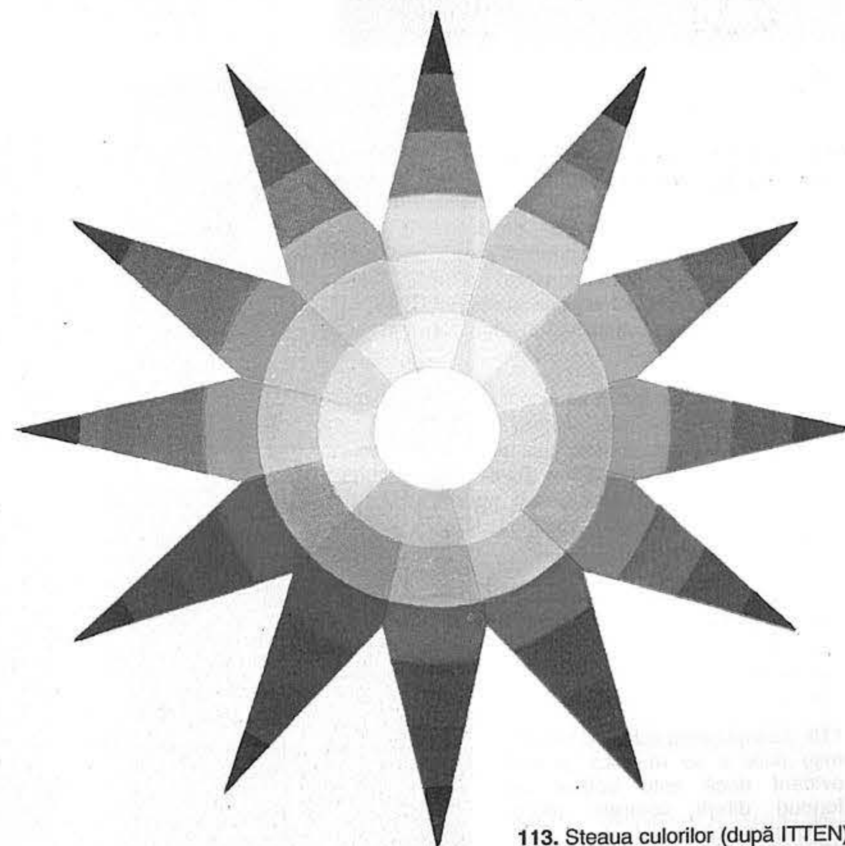
110. Contrastul culorilor — contrastul simultan (după ITTEN)

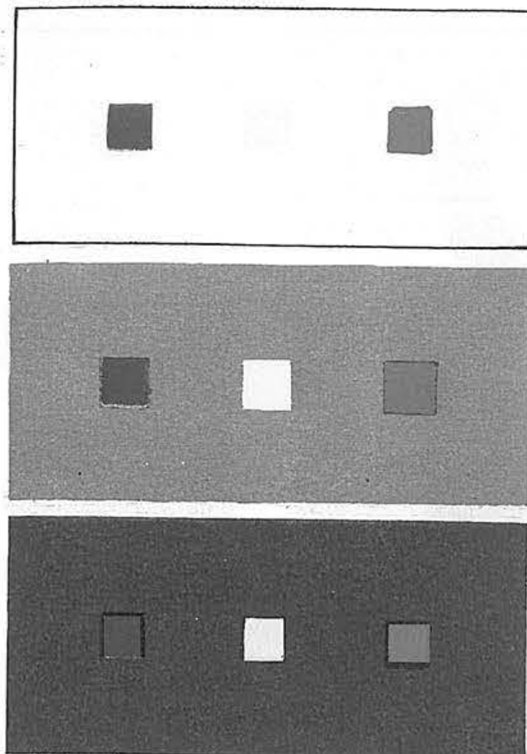
111. Contrastul culorilor — contrastul de calitate (după ITTEN)

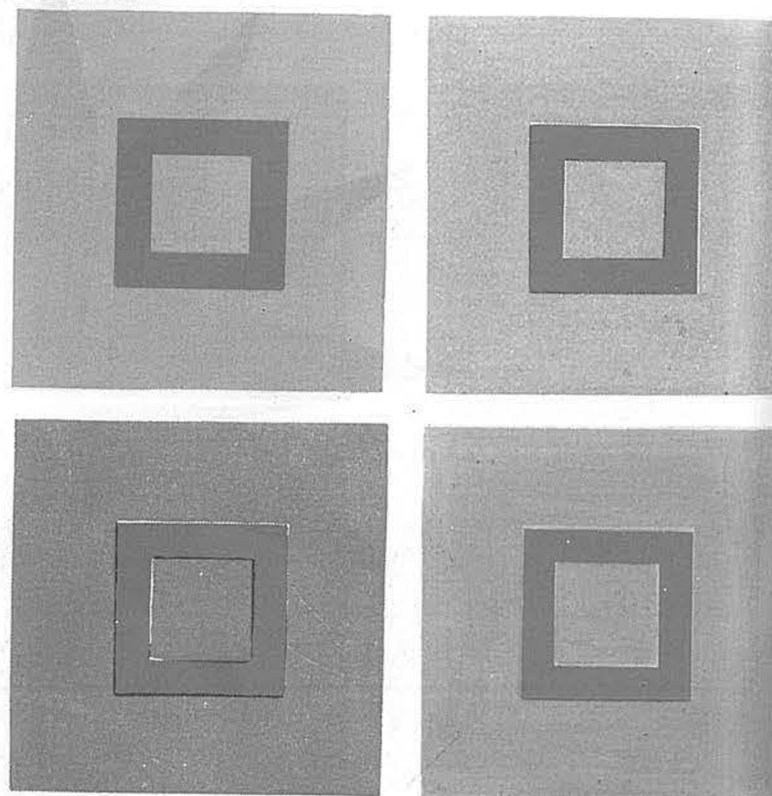
112. Contrastul culorilor — contrastul de cantitate (după ITTEN)

113. Steaua culorilor (după ITTEN)

114. Juxtapunerea culorilor: aceleaşi culori par a se modifica valoric, cromatic, dimensional şi spaţial dacă sînt aplicate pe diverse fonduri acromatice (alb, gri, negru)

115. Juxtapunerea culorilor: acelaşi roşu pare a se modifica şi mai evident dacă este aplicat pe fonduri diferit colorate (după ITTEN)

LIVERPOOL Centru englez de ceramică. Între 1716 şi 1785, confecţionează piese de olărie albă sau crem, mai ales căni ornamentate cu peşti, trofee, steme sau cu personaje groteşti. La începutul sec. 18, producţia gen Delft (cahle şi plăci de paviment) este foarte apreciată, dar la sfîrşitul sec. 18 decade în favoarea faianţei stanifere, caracterizate printr-o mare varietate de forme şi motive decorative. Se adoptă stilul antic; culorile preferate sînt roşul şi negrul pe fond crem. Atelierul Herculaneum produce la începutul sec. 19 piese interesante în stil neoclasic. Un loc aparte îl ocupă piesele cu decor imprimat prin transfer (procedeu foarte răspîndit după 1750), inspirat din gravurile şi picturile epocii (în special din opera lui Hogarth) sau din fabulele lui Esop. Către sfîrşitul sec. 18, apar şi piese de porţelan alb şi albastru, dar pasta nu este de calitate foarte bună. Serviciile de ceai, sosierele şi paharele imită formele produselor de la Worcester şi sînt adesea decorate cu flori. Piesele nu poartă mărci. V.D.

LIVRE D'HEURES Denumire dată unui grup de cărţi de rugăciuni catolice, care cuprind texte special prescrise pentru fiecare sărbătoare şi ciclu bisericesc, citite la anumite ore din zi. În goticul tîrziu se numără printre manuscrisele cele mai bogat ornamentate, printre scenele cu caracter sacru aflîndu-se şi ilustraţii ale ciclurilor anotimpurilor şi muncilor anului, tratate ca scene laice, de gen. Printre cele mai celebre sînt cele realizate de fraţii Limbourg pentru ducele Jean de Berry *(Les très riches heures du duc de Berry)* (fr. *livre d'heures*, it. *libro d'ore*, germ. *Stundenbuch*, engl. *book of hours*). *V.* şi **ceaslov** T.S.

LIZIERĂ Marginea îngustă a unui material textil, ţesută în mod diferit de piesă şi uneori întărită prin fire *(cordonnet)* de mai multe culori sau de aceeaşi culoare cu materialul. **L.** este un element folosit pentru datarea textilelor de artă, deoarece dimensiunea şi culoarea ei diferă de la o epocă la alta (fr. *lisière*, it. *cimosa, orlo*, germ. *Leiste*, engl. *selvage, selvedge)*. V.D.

LOGGIA (it.) La origine, sinonim cu *lojă*. **1.** În arhitectura italiană, tip de galerie independentă, deschisă pe trei laturi prin arcade sprijinite pe coloane, servind unor activităţi publice (**L.** dei Lanzi — Florenţa, 1376-1382). **2.** În oraşele din Europa Centrală şi în Transilvania, tip de galerie cu arcade, boltită, deschisă la nivelul străzii şi comunicînd spre interior cu ateliere meşteşugăreşti sau cu prăvăliile negustorilor. Se întîlnesc adesea şiruri de astfel de galerii, ocupînd întreaga latură a unei străzi (Piaţa Mică din Sibiu, piaţa din Bistriţa). Purtau denumirea de *Lauben*. **3.** Încăpere — cu funcţie de balcon — încorporată volumului mare al unei clădiri, deschisă spre stradă sau spre o grădină prin arcade sprijinite pe coloane, deseori boltită; era plasată de regulă la nivelul superior al unei construcţii. Frecventă în arhitectura veneţiană, de unde s-a răspîndit în Dalmaţia, în unele insule greceşti şi în Anatolia. În arhitectura din Ţara Românească apar în jur de 1640 (palatul de la Filipeştii de Tîrg, jud. Prahova), cele mai cunoscute şi mai bine păstrate fiind cele din epoca brâncovenească (Potlogi, jud. Dîmboviţa, Mogoşoaia, Bucureşti). **4.** În arhitectura contemporană, tip de balcon neieşit în consolă, cu o structură mult simplificată faţă de cea a **l.** clasice; este o prezenţă foarte frecventă, fiind amplasată pe mai multe nivele şi conferind faţadelor un ritm caracteristic, prin varietatea raportului dintre gol-plin, lumină şi umbră (fr. *loggia*, it. *loggia*, germ. *Laube*, engl. *loggia, lodge)*. T.S.

LOJĂ **1.** Tip de instituţie medievală, îmbrăcînd forma unui şantier de construcţii, organizat în jurul unui mare monument, avînd ca punct de pornire însăşi ridicarea acestuia. Funcţiona pe baza unor statute atent elaborate, care stipulau soluţiile tehnice şi practice obligatoriu de respectat, tipul şi durata sistemului de formare a membrilor săi, de la ucenic la şeful lucrării *(magister operis)*. Transmiterea cunoştinţelor se făcea atît oral cît şi prin intermediul caietelor de modele (celebru era cel al „arhitectului" francez Villard de Honnecourt — sec. 13). Din rîndurile membrilor lor se recrutau arhitecţii şi sculptorii, adesea desemnaţi prin însemne plastice (semne lapidare), care puteau indica şi apartenenţa lor la o anumită **l.** Au avut un mare rol în difuzarea goticului în Europa, cele mai importante **l.** fiind create cu ocazia ridicării marilor catedrale din Strasbourg, Köln, Viena (fr. *loge*, it. *loggia*, germ. *Bauhütte*, engl. *lodge)*. **2.** Termenul desemna la origine un spaţiu din biserică rezervat familiilor nobile sau ctitorilor, avînd forma unei tribune. Folosit apoi în arhitectura teatrelor, pentru a desemna spaţiul compartimentat în celule similare, organizate în şiruri suprapuse aşezate în hemiciclu sau pe trei din laturile sălii de spectacol (fr. *loge*, it. *palchetto*, germ. *Loge*, engl. *loge)*. T.S.

LORNION Mic binoclu cu mîner (uneori pliant), din os, fildeş, metal preţios sau alte materiale, cu ornamente gravate sau pictate; foarte răspîndit în Europa în sec. 18-20; purtat atît de femei, cît şi de bărbaţi (fr. *lorgnon, face-à-main, binocle à manche*, it. *occhialino*, germ. *Lorgnette, Operaglas*, engl. *opera-glass)*. V.D.

LOROS IMPERIAL Bandă decorativă ţesută sau brodată şi împodobită cu pietre preţioase pe care împăraţii bizantini o purtau trecută în jurul gîtului, încrucişată pe piept şi cu una dintre extremităţi petrecută peste antebraţul stîng, în timp ce cealaltă atîrnă în faţă. Era unul din semnele distinctive ale puterii imperiale. Cu această semnificaţie apare şi în costumaţia unora dintre arhangheli. T.S.

LOTIFORM, MOTIV ~ Ornament în formă de boboc de floare de lotus, frecvent în arta egipteană

(capiteluri de coloane) şi indiană (extremitatea cornişelor). De asemenea în ornamentaţia Art nouveau (fr. *lotiforme*, it. *lotifórme*, germ. *lotosartig*, engl. *lotiform*). V.D.

LOTUR → băcan roşu

LOTUS Motiv ornamental în formă de floare de lotus, simbol al vieţii şi al fecundităţii (fr. *lotus*, it. *loto d'Egitto*, germ. *Lotosblume*, engl. *lotus*). V.D.

LOUIS XVI IMPÉRATRICE, STIL ~ Variantă stilistică ce ia naştere sub cel de-al doilea Imperiu, răspunzînd gustului împărătesei Eugenia pentru mobilierul epocii Ludovic XVI, ca şi pentru modelele create pentru Maria Antoaneta. Stilul se referă în special la producţia de mobilier în gust neoclasic, interpretînd modelele Ludovic XVI, într-o sintaxă adesea de fantezie, cu o graţiozitate căutată, marcată de uscăciune şi emfază, folosind materialele curent întrebuinţate în epocă şi necunoscute de modelele originale. Marchetăria, ca şi aurirea sau colorarea în tonuri de gri *(gris Trianon)* sînt frecvente pentru această producţie edulcorată şi fără vigoarea originalelor (fr. *Style Louis XVI Impératrice*). *V.* şi **Napoleon III, stil ~** C.D.

LOUTROPHOROS Vas înalt cu gît lung şi două anse ample, servind pentru transportul apei. Folosit adesea cu rol funerar. *V.* **ceramică greacă** I.C.

LUCARNĂ Tip de fereastră de mici dimensiuni, practicată în panta unor acoperişuri înalte, dar cu înclinaţie mică, protejată de obicei de un mic rezalit rectangular sau de o ramă, ori chiar de un mic acoperiş propriu mai proeminent; luminează fie podurile clădirilor, fie unele mansarde (fr. *lucarne*, it. *abbaino, fenestrella*, germ. *Dachfenster, Giebelfenster*, engl. *dormer window*). T.S.

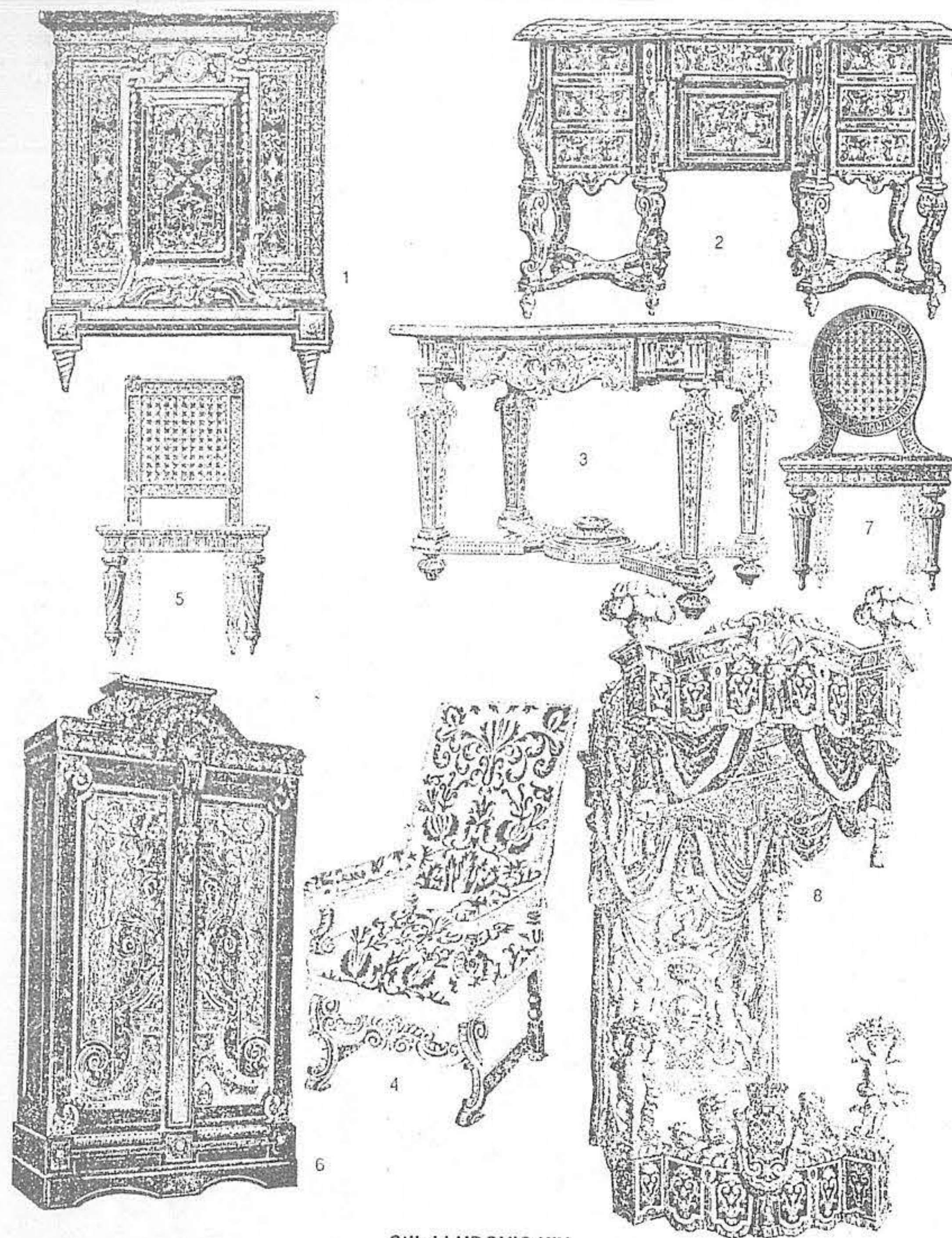
LUDOVIC XIII, STIL ~ Deşi acoperă perioada de domnie a lui Ludovic XIII (1610-1643), stilul care îi poartă convenţional numele îşi are originea spre sfîrşitul domniei lui Henric IV şi se va prelungi mult după regenţa Anei de Austria, în plină guvernare a lui Ludovic XIV (pînă spre 1643), reprezentînd formula în care arta franceză a receptat prima epocă a barocului european, sintetizînd-o într-o experienţă proprie. Arhitectura, înfloritoare în această perioadă, este dominată de François Mansart şi Louis Le Vau, care vor face, în edificiile proiectate, tranziţia de la Renaştere la stilul Ludovic XIV. Principala trăsătură a stilului este discrepanţa voită între rigoarea austeră a formelor şi preţiozitatea materialelor folosite. Interiorul este decorat cu ţesături preţioase, savant drapate pe pereţii încăperilor, cu covoare de Asia Mică sau Persia, care acoperă mese sau locuri de şezut. Producţia de mobilier cunoaşte acum voga abanosului, folosit în foi de placaj destul de groase ca să permită bogate basoreliefuri riguros delimitate de un sistem de casetoane, ce acoperă întreaga suprafaţă a piesei. Un alt element decorativ caracteristic este punctul de diamant, divers tăiat, care produce jocuri de umbre şi lumini. Mobila reprezentativă este cabinetul, pe picioare înalte, adesea torsadate sau anelate, apoi dulapurile, cu profilaturi puternice şi masa rectangulară, în care elementul decorativ îl constituie picioarele tratate în colonete şi elementele de legătură; aceeaşi constantă la scaune şi fotolii, la care şezutele şi spătarele sînt supradimensionate, tapiţeria preferată fiind aceea în *petit point, point d'Hongrie* sau, mai rar, piele aurită. Acum se produc la Savonnerie primele covoare, iar manufactura Gobelins (fondată de Henric IV) realizează numeroase tapiserii cu decor predominant floral. Celelalte arte decorative cunosc o egală înflorire: ceramica, încă sub influenţă italiană, sculptura de ornament, emailurile de Limoges, broderia sau prelucrarea metalelor (fr. *style Louis XIII*). C.D.

LUDOVIC XIV, STIL ~ *Marele Stil* sau *marele secol*, ce acoperă domnia lui Ludovic XIV (1643-1715), îşi situează perioada de individualizare între 1660 şi 1700 (cînd tranziţia către Regenţă este tot mai accentuată), reprezentînd riposta clasicizantă a artelor franceze la barocul matur şi tîrziu din restul Europei. În această epocă, Parisul îşi redobîndeşte rolul de centru principal al dezvoltării artistice în Franţa, urmat, după 1680, de Versailles. Marile ansambluri arhitectonice (Galeria lui Apollo la Luvru, 1664, Versailles, început în 1682) adoptă un stil echilibrat, în care o bogată decoraţie clasicizantă, de inspiraţie antică şi italiană, se grefează pe moştenirea sintaxei stilului Ludovic XIII. Decoraţia interioară are cadenţe solemne, în care materialele preţioase, în game cromatice intense (marmură colorată pentru decorul parietal, bronzul şi lemnul aurite, stucatura bogată, pictura de plafoane), se îmbină cu oglinzile de mari dimensiuni, care fac pandant ferestrelor şi reflectă lumina, creînd o iluzie volumetrică nouă a spaţiului. Pereţii sînt ritmaţi de pilaştri (se creează un *ordin francez*), uşi şi ferestre cu doi batanţi, şi şeminee. Profuziunea decorativă cunoaşte apogeul în prima jumătate a domniei lui Ludovic XIV, cînd vor prolifera cartuşe şi monograme, mascaroni, terme, cariatide, atlanţi şi canefore, motive vegetale, arabescul (numit şi *à la Berain*), atît în sintaxa interioarelor, cît şi în tapiserie sau arta mobilierului. Partiul interior se ordonează în funcţie de camera (*la chambre*, locul unde se află patul), precedată de una sau mai multe anticamere, dintre care una va căpăta funcţia de *salon* (care este o invenţie a epocii, după modelul italian al camerei de

Stilul LUDOVIC XIII
(Renaştere tîrzie — început de baroc)

1. Cabinet; 2. Masă în evantai; 3. Scaun; 4. Fotoliu; 5. Cabinet; 6. Fotoliu; 7. Fotoliu; 8. Pat

Stilul LUDOVIC XIV
(Baroc francez)

1. Cabinet de C.-A. Boulle; 2. Masă-birou de C.-A. Boulle; 3. Masă de C.-A. Boulle; 4. Fotoliu; 5. Scaun; 6. Dulap de C.-A. Boulle; 7. Scaun; 8. Pat drapat

conversaţie); reşedinţa importantă are obligatoriu una sau mai multe galerii. Deşi curtea se deplasează încă mult, marea mobilitate a domniilor Renaşterii s-a atenuat: mobilarea palatelor şi castelor capătă un caracter stabil, mobilele fiind în general destinate să rămînă pe loc şi aşezarea răspunzînd noţiunii tot mai stricte de etichetă. Cabinetul şi dulapul rămîn în continuare piesele majore ale stilului, dar cîteva inovaţii aparţin acestei epoci: consola, destinată iniţial a face pandant şemineului, comoda, mobilele de colţ (*encoignure)*, biroul (de tip *Mazarin)*, mesele uşoare, paravanele de şemineu. Toate aceste mobile, ca şi scaunele şi fotoliile sînt predominant rectangulare, ceea ce le conferă monumentalitate, conturile începînd să se curbeze abia spre sfîrşitul domniei. Părţile portante sînt tratate ca atlanţi sau terme (cabinete), în consolă sau balustru (scaune) cu gheare de leu la picioare, iar mai tîrziu, după 1700, în forma numită *pied de biche*. Placajul, tot mai subţire, de abanos, este decorat cu complicate compoziţii florale, arabescuri şi fileuri, păsări şi fructe din pietre dure, marmură colorată, argint, fildeş, cu aplicaţii de bronzuri cizelate şi aurite cu mercur. Tipul reprezentativ al mobilierului fastuos este datorat lui Charles André Boulle, care foloseşte un complicat sistem de placaj cu motive din alamă sau staniu decupate (*en première partie* sau în *contrepartie)* pe un fond de bagă sau abanos cu aplicaţii de bronzuri importante. Perioada este remarcabilă pentru dezvoltarea tuturor artelor decorative, de la desenatorii de arabescuri (Berain) pînă la marile ansambluri de tapiserii executate de Gobelins, cizelorii de metale, orologierii, manufacturile de mătase şi brocart, industria lacurilor în manieră chineză, ceramica, ce va relua modelele decorative ale stilului, în maniera lui Berain, la Rouen etc. Stilul va cunoaşte o rapidă difuzare în centrele de provincie, unde va coexista cu formulele Ludovic XIII; pe de altă parte, a avut o mare influenţă în toată Europa, prestigiul ansamblului de la Versailles fiind imitat în Anglia, Germania, Austria, ţările nordice (fr. *style Louis XIV)*. C.D.

LUDOVIC XV, STIL ~ Reprezentînd varianta franceză a rococoului european, stilul care se cristalizează în timpul domniei lui Ludovic XV (1722-1774), va fi, pînă spre 1730, marcat de formele Regenţei, cunoscînd apogeul spre 1750, pentru ca după 1760 să apară germenii noului clasicism antichizant, care va domina apoi pînă la începutul sec. 19. Tipul de edificiu preferat a fost hotelul particular (locuinţa), sau castelul cu aspect de reşedinţă privată. Marile programe de construcţie s-au rezumat la adăugarea aripii Ludovic XV Fontainebleau-ului, la terminarea Micului Trianon de către Gabriel, ca şi la edificarea de pieţe (Place Stanislas la Nancy, Place Royale la Reims). Planimetria interioară a edificiilor rămîne în linii mari cea stabilită în timpul domniei lui Ludovic XIV, la care se adaugă inovaţiile epocii Regenţei. Apartamentul particular este tot mai mult substituit acum apartamentului de aparat. Stilul va păstra predilecţia pentru linia curbă, menţinînd-o însă tot timpul în echilibru cu linia dreaptă în elevaţie, iar în plan se va remarca preferinţa pentru hemiciclu, ca şi o amplificare a curbei, fără a se renunţa la simetrie. Repertoriul decorativ, dezvoltînd moştenirea stilului Régence, cunoaşte o fantezie cu mai puţine excese decît în restul Europei şi nu va renunţa la echilibru şi simetrie pe tot parcursul evoluţiei sale. Mulurile cu profil rotunjit sînt agrementate cu ghirlande de flori, iederă sau palmier, de agrafe, cartuşe, creste de cocoş, suturi, terme, mascaroni, împletituri imitate sau rozete, vase, urne. Elementele decorative definitorii ale stilului le vor constitui grupajele cunoscute sub numele de *rocailles* (roci, valuri plisate, spumă, cochilii), care între 1730-1740 vor fi mai ample, spre 1750 vor deveni mai seci, ca după 1760 să-şi piardă importanţa, dispărînd. În repertoriul decorativ Ludovic XV intră şi trofee, alegorii, arabescuri, chinoiserii, turquerii, singerii şi pastorale. Concepţia despre mobilier este novatoare în acest stil, în care se diferenţiază mobila *de arhitectură*, integrată în ansamblul decorului parietal (comoda, consola, canapeaua şi fotoliile à *la reine*, care se aşază de-a lungul pereţilor, patul: *lit d'ange*, à *la polonaise)* de mobila *de confort şi de agrement*, cuprinzînd piesele care-şi puteau schimba locul în ansamblul apartamentului: semicomoda, mobilele de colţ, mobilele pentru expus porţelanuri (*les gradins)*, *secreterul* (fie drept, fie *en pente* sau *dos d'âne)*, mesele volante, toaletele, sofalele, şezlongurile (numite şi *duchesses)*, birourile, fotoliile (de cabinet, *en cabriolet)* şi berjerele. Mobilierul se va particulariza acum prin folosirea aproape în exclusivitate a liniei curbe, a galburilor şi decupajelor în arbaletă, subţiindu-se şi arcuindu-se părţile portante sau montanţii. Piesele importante destinate domeniilor regale sau apartamentelor de aparat sînt lucrate în tehnica marchetăriei din esenţe preţioase, cu aplicaţii din bronz aurit, medalioane din porţelan sau fonduri de lac de China şi verniuri colorate imitînd lacul oriental. Tapiţeria scaunelor este în *petit point*, mătase, damasc sau din feţe ţesute la Aubusson. O mare cantitate de mobile este încă lucrată din lemn masiv, nuc, stejar sau măr, adesea cu palisandru, iar spre 1750 din acaju. După 1743, cînd printr-o ordonanţă ştampilarea mobilelor devine obligatorie, sînt cunoscute nume ca: Tillard, Delanois, Heurtaut, Lebas, Cressent, Joseph, Criaerd, Migeon, van Risenburgh (BVRB), Dubois, Lacroix, Carlin, Joubert, Oeben etc. Sculptorii de boazerie renumiţi sînt Verberckt, Pineau, J.A. Rousseau etc., orfevrii cei mai cunoscuţi, Thomas Germain şi Duplessis, iar bronzierul celebru al epocii, Jacques Caffieri. Artele decorative cunosc o dezvoltare remarcabilă, modelele rococoului fiind reluate în tapiserie, orologeria de artă, ceramică şi porţelan. Mobilierul rustic provincial, interpretînd într-o manieră proprie stilul Ludovic XV (dulapul normand, comoda provensală) va perpetua pînă tîrziu

Stilul LUDOVIC XV
(Rococo francez)

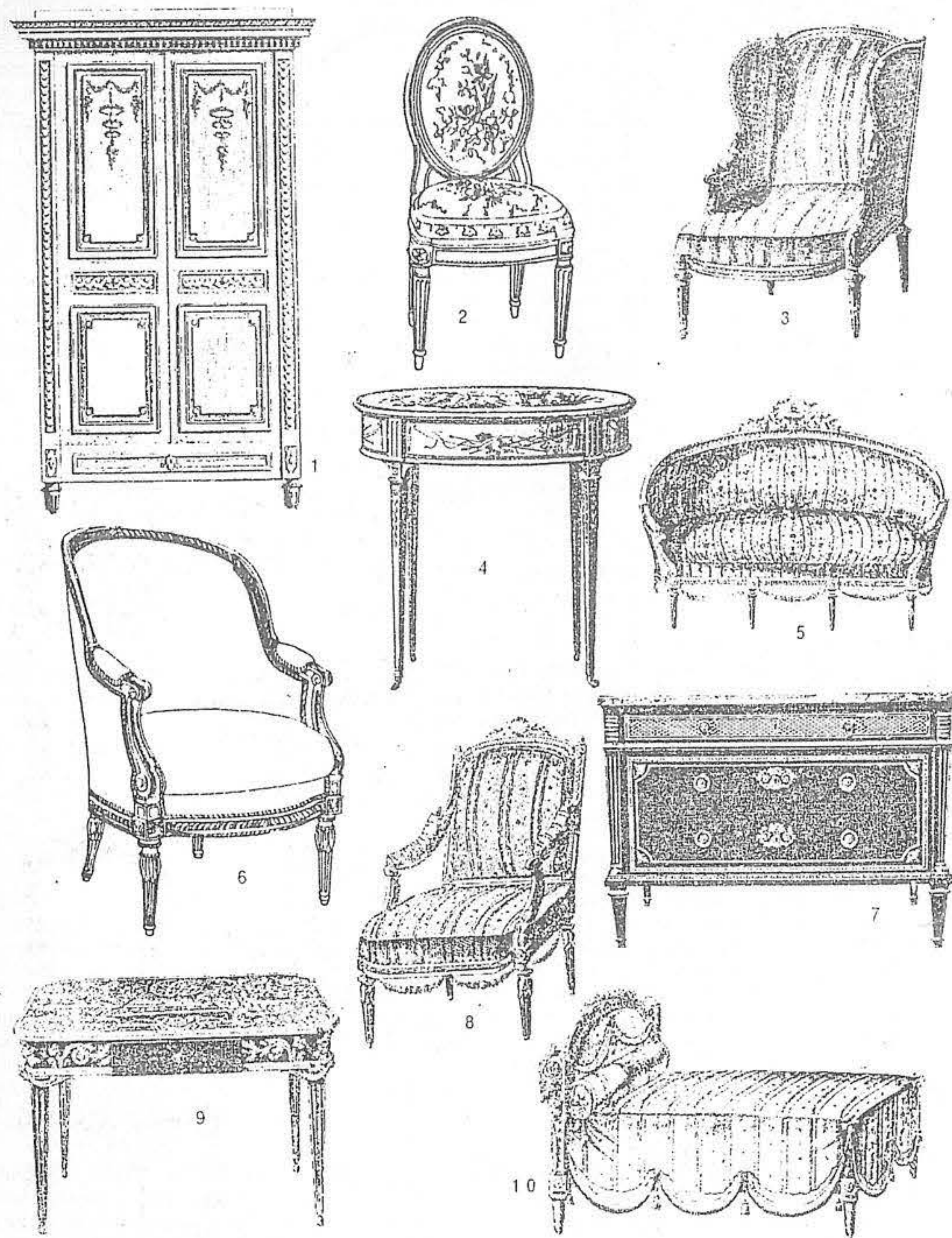
1. Comodă; 2. Birou plat de Ch. Cressent; 3. Comodă; 4. Pat à *la turque;* 5. Fotoliu; 6. Scaun; 7. Canapea *ottomane;* 8. Canapea-sofa; 9. Masă-birou; 10. Berjeră

în sec. 19 elemente ale decorului rococo (fr. *style Louis XV).* C.D.

LUDOVIC XVI, STIL ~ Deşi se poate considera că premisele noului clasicism, care caracterizează **s.L. XVI,** fuseseră puse încă de la mijlocul domniei lui Ludovic XV, iar curentul de *retour à l'antique* marcase puternic epoca de Tranziţie, omogenitatea şi coerenţa neoclasicismului francez sînt atinse în timpul guvernării lui Ludovic XVI (1774-1792) şi a Mariei Antoaneta. Este o epocă în care se construieşte puţin, renunţîndu-se aproape cu totul la marile programe de edificare ale curţii regale, întreg interesul concentrîndu-se asupra modernizării ansamblurilor de decoraţie interioară, după noile norme, lucrul fiind evident atît la reamenajările castelelor regale (Versailles şi Fontainebleau de către Mique, arhitectul reginei), cît şi la hotelurile particulare care se construiesc, unde sobrietatea faţadelor este în acord cu programele interioare (Chalgrin, Belanger, Brogniart sînt artiştii care dau nota stilului). Deşi planimetria edificiilor este perfect simetrică şi dominată de rectanglu, nu se renunţă nici un moment la linia curbă: abside, alcovuri, saloane ovale sau circulare vor fi prezente pînă la sfîrşitul domniei lui Ludovic XVI. În materie de funcţionalitate a încăperilor, acum se introduce salonul de muzică, budoarul şi, mai tîrziu, sufrageria, ca piese obligatorii. Preluarea aproape ad litteram a tipologiilor antice (Templul lui Amor de la Trianon o probează) este dublată de falsa simplitate, de reîntoarcerea la modelele vieţii pastorale, de unde marea predilecţie pentru ermitaje, ferme şi mori, grote etc., răspunzînd gustului pentru pitoresc şi spectacol (ansamblul de la Versailles conceput pentru Maria Antoaneta este relevant). Decorul à *l'antique* este tratat însă cu o anume lejeritate şi fantezie, faţă de excesele rigoriste şi puţin greoaie ale perioadei de Tranziţie. Un întreg sistem de panouri murale cu profilaturi de mare fineţe, decorate cu palmete, rozete, lauri, casolete sau cariatide caracterizează decoraţia interioară, dar totodată o tentă de un realism mai pronunţat (Gouthière cizelează capete de leu sau berbec cu multă vivacitate), ca şi o mai puternică inspiraţie după natură vor da nota dominantă a ansamblului (diversele flori redate naturalist, precum şi spicul de grîu, fructe, viţa de vie, care transpun în decor gustul pentru rustic şi pastoral). Prezenţa trofeelor (de război, de dragoste, de muzică sau pastorale), decorul perlat sau arabescul sînt alte note caracteristice. În sfîrşit, panglica este poate elementul decorativ cel mai întîlnit: plisată, în noduri, cocarde sau cordelete, în bronz (pentru accesoriile de mobilier), sculptată sau pictată (în decoraţia parietală). Interioarele sînt dominate de game cromatice luminoase, în care albul este înnobilat cu accente aurii sau cu discrete intervenţii de culoare (gri, violet, galben deschis): pentru piesele de aparat se mai folosesc roşul intens, albastrul fumuriu, verdele englez, aurul brunat, matisat, verdele sau roşul, uneori argintul. Producţia de mobilier a timpului este foarte abundentă. Tipurile principale rămîn aceleaşi ca în stilul Ludovic XV, inventivitatea făcîndu-se simţită mai puţin în tipologia funcţională (gheridonul dedus din ateniana lui Viet, diverse tipuri de mese, spre sfîrşitul domniei masa de sufragerie extensibilă), cît în cea decorativă. Formele drepte şi volumele clare, dominate de rectanglu dau aspectul echilibrat al mobilierului, nu lipsit însă de graţie şi preţiozitate. Repertoriile decorative sînt aceleaşi ca în ansamblurile parietale, dominate de motive „romane", „egiptene" sau „etrusce" (în faza de maximă austeritate a stilului, spre sfîrşitul său); mobilierul Boulle cunoaşte acum o nouă vogă: piesele vechi vor fi restaurate, iar Levasseur şi Montigny le vor copia, adăugind la materialele tradiţionale de execuţie ale acestora şi inserţia de *pietra dura.* Marchetăria cu esenţe diverse şi diferit colorate este tot mai puţin folosită, căutîndu-se o anume unitate cromatică a piesei; uneori lemnul de lămîi sau furnirul satinat este asociat cu lemnul de violete sau acajuul (Saunier). Spre 1780, folosirea placajului de acaju de San Domingo se generalizează în producţia de mobilier, a cărui decoraţie este realizată din porţelan pictat, pictură în camaieu, pînză vernisată, oglindă pictată, sidef, abanos şi lacuri în maniera orientală. În ultima fază a **s.L. XVI** se accentuează rigoarea, o dată cu adoptarea manierei decorative în stil etrusc şi tot acum încep să apară primele vitrine (mobile necunoscute pînă atunci). Ebeniştii celebri ai epocii (Riesener, Leleu, David Roentgen, Carlin, Dubois, Benneman, Weisweiler, Saunoier, Topino etc.), menuisierii (Sené, Jacob, Delanois, Foliot etc.), ca şi micile ateliere pariziene sau cele din marile oraşe de provincie vor avea o producţie extrem de numeroasă, iar exportul de mobilier Ludovic XVI va ajunge pînă în Rusia, Polonia etc. (fr. *style Louis XVI).* C.D.

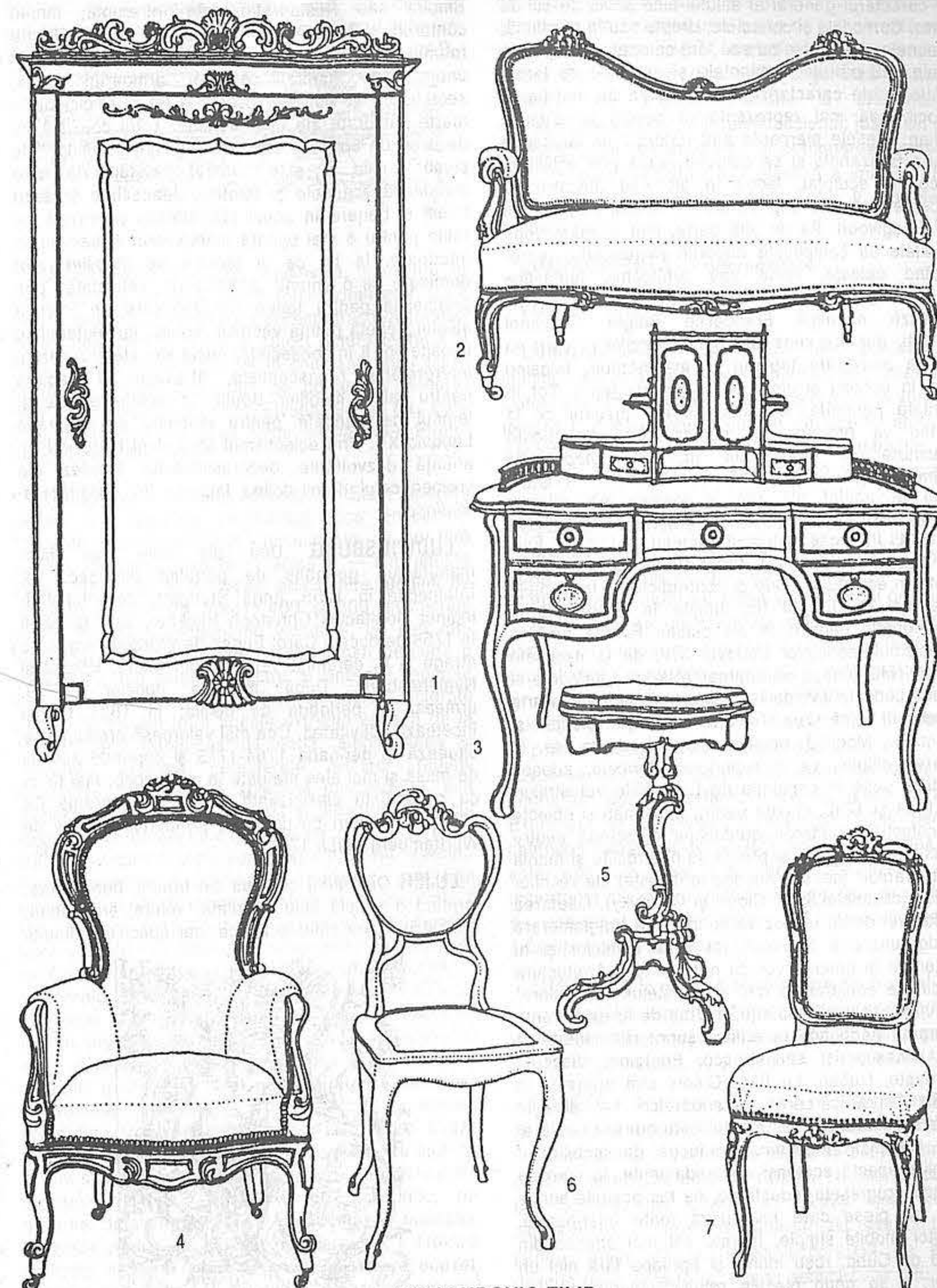
LUDOVIC XVI-1900, STIL ~ Stil decorativ reprezentînd o variantă tîrzie inspirată din producţiile *Louis XVI Impératrice* ale celui de-al doilea Imperiu, caracterizînd producţia de mobilier de serie din întreaga Europă, mai ales la sfîrşitul sec. 19 şi începutul sec. 20. Predilecţia pentru o decoraţie standardizată şi conformist neoclasică dă caracterul acestui stil, răspunzînd unor nevoi de fabricaţie industrială, ca şi unor norme de decoraţiune interioară impuse de eclectismul veacului trecut (fr. *style Louis XVI-1900).* C.D.

LUDOVIC XVI PIEMONTEZ, STIL ~ Reacţia neoclasică se face simţită în regatul Sardiniei spre 1760, fiind mai puţin influenţată de descoperirile de la Pompei şi Herculanum, cît de interpretarea repertoriilor deduse din acestea de către stilul francez Ludovic XVI. Sinteza piemonteză este totuşi extrem de personalizată, preluarea unor elemente de sorginte antică din repertoriile renascentiste (palmete, gheare de leu, acantul, harpii etc.) nefiindu-i străină,

Stilul LUDOVIC XVI
(Clasicism francez)

1. Dulap; 2. Scaun; 3. Berjeră confesional; 4. Masă; 5. Canapea *(tête à tête)*; 6. Berjeră; 7. Comodă; 8. Fotoliu; 9. Masă à *la Pompadour*; 10. Pat

Stilul LUDOVIC-FILIP

1. Dulap; 2. Canapea; 3. Birou; 4. Fotoliu; 5. Gheridon; 6-7. Scaun

iar caracterul general al stilului fiind acela de stil de curte. Comodele și consolele, drepte sau în semilună, scaunele și divanele cu sau fără colonete, cu spătare ovale sau pătrate, cabinetele și ecranele cu forme arhitecturate caracterizează producția de mobilier a epocii, cea mai reprezentativă pentru neoclasicul italian. Piesele marcante sînt datorate lui Giuseppe Maria Bonzangio și se caracterizează prin echilibrul decorului sculptat, lăcuit în alb sau albastru cu accente aurii sau argintii, creînd efectul porțelanului de Wedgwood. Pe de altă parte, sînt în mare vogă mobilele cu complicate decoruri marchetate, reproducînd peisaje, ruine sau arhitecturi fantastice inspirate de modelele lui Piranesi. În acest stil lucrează ebeniștii Francesco Bolgié, Giovanni Galletti, dar mai ales Giuseppe Maggiolini, care va realiza adevărate tablouri în marchetărie, folosind pînă la optzeci și cinci de esențe de lemn. Tot în această perioadă, manufactura de tapiserii de la Torino va produce un număr mare de lucrări executate în acest stil (it. *stile neoclasico piemontese*). C.D.

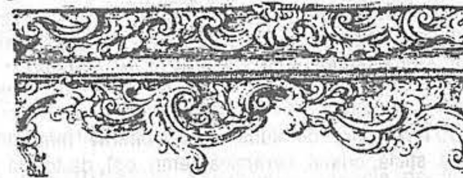
LUDOVIC-FILIP, STIL ~ Reflectînd transformările societății franceze în timpul domniei lui Ludovic Filip de Orléans (1830-1848), acest stil se caracterizează printr-un eclectism hibrid și contradictoriu. Influențele cele mai diferite se fac simțite în epocă: de la remanențele neoclasice ale stilului Empire pînă la clasicismul modelelor Ludovic XIV, de la excesele neogoticului pînă la reîntoarcerea la jocul de curbe al stilului Ludovic XV, de la preluarea citatelor din arta Renașterii pînă la diferitele influențe exotice și orientale. Modelul englez are importanța sa în crearea stilului, ca și repertoriile formale, adesea haotice, puse în circulație de Expozițiile industriilor, din 1834 și 1840. Gustul pentru antichități și obiecte de colecție va marca predilecția crescîndă pentru epocile „istorice", ca și preluările heteroclite și mania „restaurărilor" (cel mai adesea fanteziste) ale vechilor edificii (castelele Saint Cloud și Chantilly). Căutarea confortului de tip englez va conduce la o aglomerare și îngreunare a formelor, iar rolul textilelor și al tapițerului în general vor da nota stilului. Arhitectura epocii (se construiesc mai ales hoteluri particulare) va suferi aceleași influențe, trecînd de la exuberante programe neogotice la edificii supraornamentate în gust renascentist sau rococo. Fontaine, Visconti, Labrouste, Duban, Le Bas, Gisors sînt arhitecții în vogă. Supraîncărcarea interioarelor se dorește bogăție decorativă, dar efectul este adesea acela al unui eclectism meschin. Producția de mobilier a vremii respectă aceleași comandamente, la care se adaugă progresele industriale, ce fac posibile seriile mari de piese care invadează toate interioarele. Acestor mobile simple, lucrate cel mai adesea din acaju de Cuba, roșu închis și aproape fără nici un decor, li se opun piesele reluînd stilurile istorice (adesea în sintaxe fanteziste și greoaie), lucrate din materiale prețioase. Evoluția firească a mobilierului Empire sau Restaurație este întreruptă; marile contururi sînt mai puțin echilibrate, adesea foarte rotunjite (influența Ludovic XV), galbul excesiv al unor piese (mese, comode, armoaruri joase, secreteruri) se dorește rococo, la fel ca și picioarele foarte cambrate ale unor scaune. Totul coexistă cu decoruri de tip gotic sau renascentist, cu imitații de piese Boulle și este sufocat de tapițeria care invadează scaunele și fotoliile. Jeanselme creează fotolii și berjere în acest stil, adesea prevăzute cu rotile pentru o mai ușoară manipulare. Ansamblurile interioare, la fel ca și piesele de mobilier, sînt dominate de o anume „antichizare", reflectată prin predilecția pentru tonuri închise, care, în intenția stilului, repetă patina vechilor mobile, iar materialele folosite vor fi în consecință: nucul sau stejarul pentru interpretările renascentiste, abanosul și bagaua pentru falsul mobilier Boulle, diversele esențe și lemnul de trandafir pentru mobilele de inspirație Ludovic XV. Prin eclectismul său, stilul Ludovic-Filip anunță dezvoltările decorativismului francez din vremea celui de-al doilea Imperiu (fr. *style Louis-Philippe*). C.D.

LUDWIGSBURG Una din cele mai mari manufacturi germane de porțelan din sec. 18. Întemeiată în 1756, lîngă Stuttgart, de arhitectul-inginer Bonifacius Christoph Häckher, este preluată în 1758 de ducele Carol Eugen de Württemberg, care atrage la **L.** ceramiști renumiți din Viena, Höchst și Nymphenburg. După moartea ducelui (1793), urmează o perioadă de declin; în 1824 **L.** își încetează activitatea. Cea mai valoroasă producție se situează în perioada 1764-1775 și cuprinde servicii de masă și mai ales statuete în stil rococo, mai tîrziu cu o tendință clasicizantă. Mărci: Monograma Cs înlănțuită, uneori cu coroană; armoariile familiei de Württemberg (după 1793). V.D.

LUJER Ornament compus din frunze, flori, fructe, formînd o simplă linie ondulată, volute, arabescuri. Utilizat în toate stilurile antice, dar specific ordinului

corintic, în Renaștere **l.** este adeseori constituit din frunze de acant, combinate cu mascaroni, vase, busturi de personaje istorice sau de divinități mitologice (fr. *rinceau*, it. *fogliame*, germ. *Laubwerk*, engl. *scrollery, scrollwork*). V.D.

LUMEA Temă alegorică medievală, frecventă în literatură și în plastică, cu caracter moralizator. Este personificată de o femeie cu aspect atrăgător (uneori nudă), considerată sursă și obiect pentru tentație și păcat. Apare fie singură, fie în compania altor figuri alegorice. (Roata norocului) pe portalurile catedralelor din Germania (Worms), Elveția (Basel) etc. Este varianta feminină a unei teme similare — Prințul Lumii (germ. *Frau Welt*). T.S.

LUMINĂ (lat. *lumen, luminis*) **1.** Efect specific produs de radiațiile electromagnetice emise de corpurile incandescente și luminescente, cu sau fără flacără. Radiațiile vizibile — adică **l.** — sînt situate între ultraviolete și infraroșii, adică între lungimi de undă care măsoară aprox. 400 și 800 milimicroni (limita minimă corespunzînd violetului, iar cea maximă roșului). Prin urmare, ochiul uman percepe o mică parte din uriașul spectru al energiei radiante existente în univers. Numărul „treptelor" colorate percepute de om între aceste extreme variază de la 120 la 200. Lungimea de undă, amplitudinea și frecvența exprimă caracterele oricăror radiații luminoase. Fenomenele specifice propagării **l.** sînt *dispersia, opalescența, reflexia și refracția*. În lexicul specialiștilor domeniului apar termeni ca: ~ **directă**, adică **l.** în care razele iluminează din față, perpendicular pe obiectul examinat; ~ **invizibilă**, care este un nume generic al radiațiilor infraroșii, ultraviolete, X etc., acestea fiind produse în laborator cu ajutorul unor aparate speciale; prin intermediul lor observatorul pătrunde sub pelicula de suprafață a obiectului; ~ **laterală**, care este numele unei surse luminoase ale cărei radiații cad asupra obiectului examinat într-un unghi mai mic decît 90 de grade; cu ajutorul ei este studiată morfologia stratului superficial al operelor (pensulația și în general tehnica de lucru, amprentele, deformările, craclurile etc.); ~ **monocromatică**, radiație galbenă, produsă de o lampă electrică cu descărcare în vapori de sodiu; cu ajutorul ei sînt studiate raporturile de valoare, liniile (chiar ale desenului inițial), semnăturile și inscripțiile, repictările, detaliile din zonele întunecate ale tabloului, invizibile pentru ochiul liber; ~ **razantă: 1. l.** laterală realizată sub un unghi de incidență foarte acuzat, apropiat de 0 grade (*V.* și **atelier, ecleraj, examenul științific al operelor, luminozitate**). **2.** Termen care, în reprezentările plastice, denumește partea mai deschisă valoric, mai luminoasă, a corpurilor, obiectelor etc., expuse unei surse de **l.** (aparentă sau nu). Este opusă *umbrei*, creînd efectul de lumină-umbră. Cu ajutorul lor plasticianul sugerează volumul, impresia de tridimensionalitate a elementelor reprezentate pe un cadru bidimensional; joacă un rol principal și în reprezentarea și perceperea formelor spațiale, ca și în potențarea afectivă a imaginii (fr. *lumière*, it. *luce*, germ. *Licht*, engl. *light*). *V.* **modeleu, modulație** L.L.

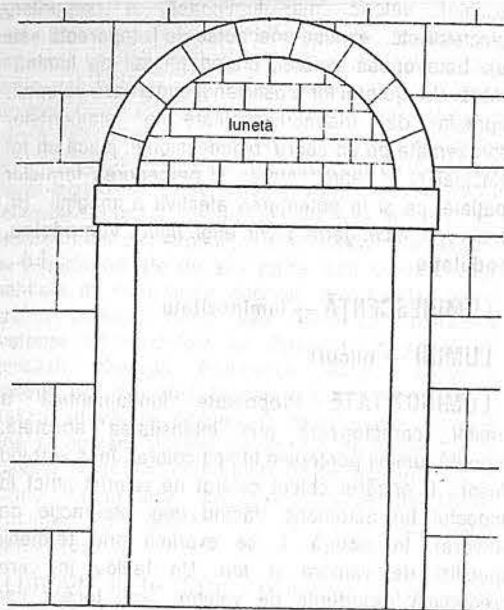
LUMINESCENȚĂ → **luminozitate**

LUMINI → **blicuri**

LUMINOZITATE Proprietate fundamentală a luminii, caracterizată prin intensitatea acesteia. Datorită luminii percepem lumea colorat, însă vorbind despre **l.** oricărui obiect colorat ne referim strict la aspectul lui acromatic (făcînd deci abstracție de culoare). În pictură, **l.** se exprimă prin termenii specifici de *valoare* și *ton*. Un tablou în care predomină raporturile de valoare, sau tonale (iar raporturile cromatice sînt secundare), este socotit ca lucrat în clarobscur. **L.** unei culori depinde de intensitatea luminoasă a sursei de radiații și de cea a radiațiilor primite de suprafața colorată, fiind astfel posibil de măsurat. Descifrăm două sensuri ale noțiunii de **l.**: ~ **sursei** (exprimată în colorimetrie prin termenul de *luminescență*, fr. *luminosité*, iar în psihofiziologie prin cel de *fanie*) și ~ **suprafeței** (fr. *clarté*, în psiho-fiziologie *leucie*). Dacă suprafața unui corp absoarbe integral radiațiile luminoase ne apare ca negru, iar dacă le reflectă total ne apare ca alb. Exprimată în procente, **l.** este de 1-2% pentru catifeaua neagră și de 70-80% pentru hîrtia albă. **L.** este una din cele trei coordonate fizice, mai importante ale culorii (alături de *lungimea de undă* și de *saturație*) (fr. *luminosité*, it. *luminosità*, germ. *Leuchten*, engl. *luminosity*). L.L.

LUMÎNARE În gravură se folosește pentru a afuma ușor și regulat suprafața plăcii de metal acoperită cu verni solid (fr. *bougie*, it. *candela di cera*, germ. *Kerze*, engl. *candle*). *V.* și **verni** A.P.

LUNETĂ 1. Partea superioară a unui zid intersectat de o boltă cu traseu semicircular sau frînt. Curba de joncțiune poate fi marcată fie numai de unghiul format de cele două suprafețe de zidărie, fie întărită cu un arc formeret (fr. *lunette*, it. *mezza luna*, germ. *Stichkuppe*). **2.** Porțiune dintr-un zid sau dintr-un panou, delimitată la partea superioară de arcul descris de o arcadă cu traseu semicircular sau frînt (**l.** de ușă, de portal, de altar etc.) (fr. *lunette*, it. *lunetta, lunettonne*, germ. *Lünette*, engl. *lunette*). T.S.

LUNÉVILLE Manufactură franceză de faianţă, întemeiată în 1731 de Jacques Chambrette, preluată apoi de alţi membri ai familiei sale; din 1788 pînă la sfîrşitul sec. 19, aparţine familiei Keller. În prima perioadă se imită piesele executate la Strasbourg şi Sceaux în epoca de înflorire a stilului rococo. Pe la mijlocul sec. 18, producţia se caracterizează prin statuete (în special animaliere) cu forme extravagante, figurine şi grupuri realizate în porţelan biscuit; se adoptă stilul englez al faianţei de culoare crem. Mărci: Chambrette à Lunéville; K & C Lunéville; Terre de Lorraine. V.D.

LUNGIME DE UNDĂ Una din coordonatele fizice de bază ale culorii (alături de luminozitate şi saturaţie). Dacă o suprafaţă reflectă culoarea roşie, şi o percepem ca atare, suprafaţa respectivă a absorbit radiaţiile care corespund celorlalte şase culori ale spectrului şi a reflectat numai radiaţia cu **l.d.u.** corespunzătoare roşului. **L.d.u.** a unei radiaţii este astfel factorul care determină chiar apariţia, dar şi calitatea unei culori. În general suprafeţele obiectelor reflectă mai rar benzi înguste, precis delimitate, din spectru. Ca urmare ochiul nu percepe o culoare pură, ci nuanţe ale culorii pure care a fost afectată de culorile alăturate în spectru (cu care s-a interferat). **L.d.u.** dominantă a unei radiaţii, care dă chiar numele culorii respective, poate fi măsurată colorimetric. L.L.

LUNILE ANULUI Reprezentări simbolice, alegorice sau prin intermediul unor scene de gen („Muncile anului") ale celor 12 grupaje de zile care alcătuiesc un an. Cele mai timpurii îmbracă forma simbolică a zodiacului. Se întîlnesc frecvent în miniaturi, sculptură decorativă, mozaicuri parietale şi pavimentare, picturi murale, vitralii, tablouri independente (cu începere din Renaştere — Pieter Bruegel cel Bătrîn, Pieter Brueghel cel Tînăr), gravuri (Lucas Cranach cel Bătrîn) (fr. *Les Travaux des Mois*, it. *Lavori dei Mesi*, germ. *Monatsbilder*, engl. *Labours of the Months*). T.S.

LUSTRĂ Corp de iluminat din diferite materiale (metal, sticlă, cristal, ceramică, lemn, os), de forme şi dimensiuni variate, atîrnat de tavanul unei încăperi. În Evul Mediu, **l.** este constituită din patru braţe orizontale de lemn sculptat, aşezate în formă de cruce, sau din cercuri largi de fier prevăzute cu locaşuri — dispuse distanţat — pentru lumînări sau alimentate cu ulei (cunună de lumini). În sec. 15, caracterul decorativ se accentuează. **L.** flamande sînt din alamă şi au o tijă axială din care pornesc braţele; tija este terminată printr-o bilă, un inel sau o statuetă. **L.** germane sînt din lemn sau din os şi sînt în general decorate cu trofee de vînătoare. La sfîrşitul sec. 16, Veneţia produce **l.** somptuoase din sticlă filigranată; în sec. 17, **l.** olandeze cu mai multe rînduri de braţe dispuse simetric faţă de tija centrală sînt foarte preţuite. Către 1640 se răspîndesc **l.** confecţionate din cristal de rocă sau din cristal de Boemia. În Franţa, se dezvoltă în sec. 17 un nou tip de **l.**, la care din tija centrală pornesc braţe dispuse în coroană orizontală. Uneori, **l.** sînt din bronz aurit şi au un singur rînd de braţe. Către mijlocul sec. 18, dimensiunile devin monumentale şi aspectul se diversifică: apar **l.** în formă de colivii, casete, prisme, piramide etc., terminate cu pandelocuri din cristal, care reverberează intens lumina. La începutul sec. 19, în timpul Directoratului şi Primului Imperiu, **l.** franceze au o linie mai simplă, amintind stilul antic: amfore, lămpi romane, cununi cu palmete. **L.** din bronz negru, cu elemente din cristal şlefuit în formă de perlă, de pară, de ace, de grăunte alungit, care reflectă şi intensifică lumina, sînt foarte răspîndite în interioarele sec. 19; acum lumînările încep să fie înlocuite prin becuri electrice. În sec. 20, **l.** au o utilizare din ce în ce mai restrînsă în locuinţe, dar deţin un loc important funcţional şi decorativ în marile săli de spectacol (fr. *lustre, candélabre*, it. *lampadario, lustro*, germ. *Kronleuchter, Lichtkrone*, engl. *chandelier, crown of candles*). V.D.

LUSTRU 1. → **verni.** 2. Luciu (efect produs de o suprafaţă care răsfrînge puternic lumina). ~ **metalic,** strat subţire de metal (comun sau preţios) aplicat pe suprafaţa pieselor de ceramică pentru a le da o strălucire deosebită. Faianţele cu **l.m.** (de cele mai multe ori stanifer) erau cunoscute în antichitate de popoarele asiatice, de egipteni şi de lumea musulmană; în Europa, s-au fabricat în sec. 15-16 în Italia (Deruta, Gubbio, Caffagiolo), Spania (Sevilla, Malaga, Toledo), Olanda (Utrecht, Limburg), Anglia (Swansea, Leeds, Newcastle, Sunderland). J.F. Böttger fabrică la Meissen, către 1715, un porţelan cu **l.m.** purpuriu. Ceramistul englez Josiah Wedgwood foloseşte un **l.m.** argintiu aplicînd trei metode noi: — piesa este cufundată într-o soluţie metalică pentru a se imita aspectul aurului, argintului sau cuprului, — lustrul este aplicat prin imprimare şi în al treilea rînd, piesa este acoperită cu pictură cu **l.m.** (fr. *lustre métallique*, it. *lustro*, germ. *Lüsterdekor, Schillerglanz*, engl. *lustrous glaze, copper lustre*). L.L. şi V.D.

LUSTRUIRE În ebenisterie, operaţia de finisare prin şlefuirea fină a suprafeţelor (cu abrazive ca pulbere de cuarţ, cremene, piatră ponce sau hîrtie de sticlă), apoi aplicarea de ceară (vegetală sau minerală) — semilustruirea — sau de lacuri incolore sau colorate (fr. *lustrage*, it. *lustratura*, germ. *Polieren*, engl. *glossing*). C.R. şi A.N.

LUSTRUIREA AURULUI Operaţie care încheie lucrările artizanale de poleire cu foiţă de aur sau de argint a unor suprafeţe preparate cu poliment (ambol). Lustruirea se realizează prin frecarea foiţei cu ajutorul unor scule speciale, ale căror vîrfuri sînt rotunjite, extrem de netede şi foarte dure (v. **piatră de lustruit** şi **dinte).** După Cennini, sclivisirea se face numai în momentul în care foiţa, fără nici o urmă de praf, este uşor jilavă, iar piatra de lustruit este uşor încălzită prin frecarea pe o stofă curată. Artiştii medievali dublau uneori foiţa fără nici un alt mordant; a doua foiţă se fixa prin simpla lustruire (după ce fusese aplicată peste suprafaţa deja aurită şi uşor aburită prin răsuflare). **L.a.** are ca scop asigurarea unei prize perfecte a foiţei, evidenţierea eventualelor motive decorative şi, desigur, obţinerea unei străluciri sporite, proprii acestui metal nobil. L.L.

LUT → **argilă**

LYON Renumit centru francez de ceramică şi mătăsuri. Activitatea faianţarilor este semnalată încă din 1515; în sec. 16 ceramişti italieni din Florenţa, Genova, Faenza şi Urbino se stabilesc la **L.**, unde fabrică o faianţă staniferă cu decor istoriat, foarte asemănător celei de la Urbino. Decorul specific al platourilor şi cănilor produse la **L.** cuprinde şi draperii ca fundal al divinităţilor mitologice sau al unor scene inspirate din *Biblia* de la Lyon. După o perioadă de stagnare, manufactura cunoaşte un nou impuls către 1733, cînd Joseph Combe şi Jacques Marie Ravier pun bazele unei fabrici pentru care obţin privilegiu pe o durată de 10 ani şi care devine Manufactură regală. Ornamentele preferate sînt preluate din decorul specific manufacturii Moustiers (drapele, groteşti); faianţele patronimice se bucură de asemenea de mare succes. Coloritul specific este un galben monocrom. Industria mătăsurilor este cunoscută la **L.** din sec. 15, dar apogeul ei se situează în sec. 18, cînd atelierele le întrec pe cele italiene, a căror faimă era de multă vreme recunoscută; specialitatea manufacturii **L.** o constituie moarul şi ţesătura pentru mobilier numită *droguet*, în care decorul este format de firele de urzeală şi bătătură din lînă şi mătase. Cel mai important creator de mătăsuri este Philippe de La Salle (sfîrşitul sec. 18); acesta execută ţesături somptuoase pentru curţile franceză, spaniolă şi rusă. În timpul Marii Revoluţii (1789) activitatea se reduce, dar ia un nou avînt în timpul Primului Imperiu, cînd Jean-François Bony creează remarcabilele draperii destinate împărătesei Maria-Luisa. După intrarea în uz, în 1801, a războiului mecanic inventat de Joseph-Marie Jacquard din **L.** care permite, prin aplicarea unor tehnici de lucru perfecţionate, obţinerea unor produse superioare, industria mătăsurilor cunoaşte o dezvoltare extraordinară. **L.** se bucură şi azi de acelaşi renume ca în trecut, lucrînd atît pentru statul francez, cît şi pentru comenzi particulare venite din lumea întreagă. V.D.

M

MACCHIAIOLI (it. *macchia*, pată) Denumire a grupului de artişti italieni constituit între 1850-1880 (Giovanni Fattori, Telemaco Signorini, Adriano Cecioni, Diego Martelli), care, combătînd academismul şi convenţiile artistice tradiţionale, au susţinut şi practicat o artă ce urmărea să redea, prin pete *(macchia)* mai vii de culoare, percepţia directă a realului. Accentul pus pe culoare, pe spontaneitatea actului de creaţie, pe inspiraţia nemijlocită din natură — de aici predilecţia pentru peisaj — îi apropie de impresioniştii francezi, pe care i-au salutat, de altfel, cu entuziasm. M.P.

MACHETĂ 1. Reprezentare pictată, mai mult sau mai puţin fidelă, a imaginii unei biserici, ţinută în mîini de donatori sau de ctitori în tablourile votive. Tipul de reprezentare este foarte vechi (Bazilica din Poreč Parenzo, mijlocul sec. 6), fiind frecvent atît în aria bizantină, cît şi în cea occidentală. **M.** figurate în tablourile votive din Moldova au servit la reconstituirea tipurilor de acoperişuri articulate originale, ale acestor monumente (Voroneţ, Moldoviţa). Există şi **m.** sculptate, care apar în cazul tablourilor votive constituite în statui sau reliefuri (cîteva în Armenia medievală, sec. 10-13). **2.** Proiectul unei lucrări de sculptură monumentală, turnat în ipsos. Realizat la o anumită scară, redă tema însumînd toate elementele compoziţiei şi ale ansamblului, în cele mai mici detalii (fr. *maquette*, it. *macchietta, modelletto*, germ. *Modellentwurf*, engl. *clay model, sketch model)*; ~ **de arhitectură**, model redus la scară al unui edificiu (sau chiar al mai multora, pînă la scară urbană), realizat în scopul studiului (volume, raporturi optime între părţi, soluţii de adoptat etc.) sau cu rol demonstrativ ori educativ (**m.** unei cetăţi, a unui oraş etc., expuse într-un muzeu) (fr. *maquette d'architecture*, it. *modello plastico*, germ. *Modell)*. T.S. şi C.R.

MACHSOR În cultul iudaic, carte de rugăciuni care, în Evul Mediu, era ilustrată. Din sec. 13-14 datează cîteva exemplare de **m.** cu miniaturi, cuprinzînd un repertoriu iconografic zoomorf (cerbi, elefanţi, lei) predominant simbolic, influenţat de ilustraţia cărţilor religioase şi laice creştine (**M.** Jakob ben Senior, Hammelburg, Germania, 1348, **M.** Jacob ben R. Jehuda, Germania, sec. 13-14). A.P.

MACROFOTOGRAFIE Fotografie în care zona supusă examenului ştiinţific al operei apare mărită de cîteva ori. **M.** facilitează studiul craclurilor, tuşelor, semnăturilor, al unor detalii, accidente etc. L.L.

MADRASA Şcoala islamică ataşată unei moschei sub forma unei curţi închise. I.C.

MAESTĂ În iconografia Prerenaşterii italiene, temă reprezentînd glorificarea Mariei ca mamă a lui Iisus Hristos. Fecioara este aşezată pe un tron cu spătar înalt, înconjurată sau nu de îngeri, ţinînd pe genunchi pe copilul Iisus care binecuvîntează. Cele mai celebre picturi reprezentînd această temă sînt datorate lui Cimabue şi Duccio (fr. *Vierge en Majesté*, it. *Madonna in trono*, germ. *thronende Madonna*, engl. *Madonna of Majesty, Virgin enthroned)*. T.S.

MAESTRU (it. *maestro)* Creator marcant, a cărui operă demonstrează o mare înzestrare, experienţă profesională, capacitate analitică şi sintetică, semnificaţie. **M.** este un deschizător de orizonturi stilistice noi. (Odinioară, **m.** era un titlu atribuit, neoficial, profesorilor de desen, muzică, dans etc. Modificat sub forma *maistru*, termenul este folosit curent în profesiunile artizanale, ca şi în domenii extra-artistice.) L.L.

MAFORION (gr.) Văl amplu, preluat din vestimentaţia matroanelor romane, care, în reprezentările pictate şi sculptate, acoperă capul şi înfăşoară întregul corp al femeilor sfinte care au trăit în vremea începuturilor creştinismului. Este piesa vestimentară principală care caracterizează imaginile Maicii Domnului din arta bizantină şi de tradiţie bizantină, avînd de regulă o culoare întunecată (albastru sau, mai rar, vişiniu închis). T.S.

MAGENTA 1. Culoare-lac de un roşu purpuriu deschis (colorant sintetic). **2.** Denumire standard pentru un violet roşiatic, cunoscut în cromatologie şi sub numele de *violet de Magenta*. L.L.

MAGI, CEI TREI ~ În iconografia creştină, motiv din ciclul Naşterii lui Hristos, figurînd trei bărbaţi (în arta occidentală, de rase diferite) care simbolizează civilizaţia Răsăritului, ce vin, călăuziţi de o stea, să se închine copilului Iisus nou născut. În iconografia răsăriteană cea mai frecvent reprezentată este scena *Drumul* **m.** (în pictura murală face parte din Acatist), în timp ce în Occident este obişnuită *Închinarea* **m.** (tablouri celebre de Rogier van der Weyden, Hans Memling, Hugo van der Goes, ca şi nenumărate panouri de altar gotice tîrzii, — unul, de o mare frumuseţe, este cuprins în polipticul din Biertan, jud. Sibiu, 1483) (fr. *Mages*, it. *Magi*, germ. *die heiligen drei Könige, die drei Weisen des Morgenlandes*, engl. *Magi, the Eastern Kings)*. T.S.

MAGISTER OPERIS (lat.) Termen medieval care desemna persoana însărcinată să conceapă planurile şi să dirijeze execuţia unei mari construcţii (catedrală, biserică de oraş sau de mînăstire, primărie, casă reprezentativă, castel etc.). Foarte des aceste persoane rămîneau anonime sau erau cel mult desemnate prin prezenţa unor semne de meşter. Deşi documentele transmit uneori numele acestora, este adesea dificil — în lipsa specificărilor exprese — a li se atribui cu certitudine o operă sau alta (fr. *maître d'oeuvre*, it. *maestro dell'opera*, germ. *Werkmeister*, engl. *foreman, master mason, master of works)*. T.S.

MAHON Lemn exotic cu structură densă, rezistentă cariilor, de culoare roşcată, brun-aurie, provenind din America Centrală (Honduras), America de Sud (Brazilia), Insulele Antile şi unele regiuni din Africa şi Australia. Cunoscut în Europa de la sfîrşitul sec. 16, prin navigatorii englezi, **m.** este folosit în construcţiile navale şi pentru mobilierul corăbiilor. Din sec. 18 este importat prin Compania Indiilor în Anglia şi Franţa, sub formă de lemn masiv. Prin diversele sisteme de tăiere a buştenilor, furnirurile obţinute prezintă aspecte variate (ondulat, moarat, cu noduri, cu flame, pestriţat, satinat), apreciate de ebenişti în confecţionarea mobilierului de lux. În decursul sec. 18-19, lemnul de **m.** este specific stilurilor Chippendale şi Adam (Anglia), Ludovic XV, Ludovic XVI, Empire, Restauraţie, Ludovic-Filip (Franţa). La începutul sec. 20, se importă, mai ales din Africa, o specie de **m.** mai puţin dur şi de un colorit mai deschis. Tot acum apar şi imitaţiile de **m.** realizate din lemn de cireş sălbatic, colorat cu o soluţie roşie extrasă din rădăcină de garanţă în amestec cu sucul taninos obţinut din coaja roşcată a unui copac originar din Mexic *(campêche)*. Criteriul cunoaşterii furnirurilor autentice îl constituie grosimea (cca 2 mm), foilor tăiate manual cu fierăstrăul, ca şi desenul tipic fibrelor şi coloritul cu intense reflexe roşcate. Sin. *acaju* (fr. *acajou*, it. *acagiù, legno di mogano*, germ. *Mahagoni*, engl. *cashew mahogany)*. C.R.

MAICA DOMNULUI ÎNDURĂTOAREA → **Eleusa**

MAIGELEIN (germ. *Magel, Mädchen*, fetiţă) Vas pentru băuturi, folosit în sec. 15-16 în ţinuturile Rinului, de formă conică, cu pereţii scunzi şi ornamentaţi cu motive geometrice. Termenul desemnează, uneori, şi pahare din argint, de diferite forme. V.D.

MAISTOR În terminologia medievală din Ţara Românească, termen derivat probabil din *magister* (venit prin filieră sîrbă?) şi avînd aceeaşi semnificaţie cu *Magister operis*. Termenul apare prima dată pe o bandă pictată de la bolniţa Mînăstirii Cozia (1542) în forma *Maxim maistor*. Însoţind numele lui Stoica, **m.** apare de mai multe ori sculptat pe ancadramente şi pe alte elemente arhitecturale din ansamblul de la Goleşti, jud. Argeş, 1640-1646. T.S.

MAIOLICĂ Faianţă italiană acoperită cu glazură plombiferă, realizată în epoca Renaşterii şi inspirată din olăria importată din insulele Baleare, unde activau meşteri arabi şi spanioli. Platourile de dimensiuni mari, cu decor policrom, uneori cu reflexe metalice, confecţionate în atelierele italiene (Deruta, Faenza, Gubbio, Urbino, Casteldurante), amintesc prototipurile orientale. Epoca de apogeu a **m.** coincide cu prima jumătate a sec. 16. Termenul (derivat din numele insulei Maiorca) se aplică, prin extensie, şi unor produse ceramice executate în Ţările de Jos, Franţa, Anglia etc. (fr. *majolique*, it. *maiolica*, germ. *Majolika*, engl. *majolica)*. V.D.

MAJESTAS DOMINI Temă iconografică catolică, semnificînd apariţia lui Hristos la sfîrşitul lumii (în cadrul Judecăţii de apoi), ca şi glorificarea lui. Hristos este reprezentat într-o mandorlă, aşezat pe un curcubeu, cu două săbii care îi ies din gură. Are două variante iconografice: *a.* Imaginea lui Hristos singur; *b.* **M.D.** *în tetramorf:* Hristos este înconjurat de simbolurile celor patru evanghelişti. Tema este foarte frecventă în arta romanică şi gotică (pe portalurile unor catedrale, în pictura murală). Cea mai veche reprezentare din Transilvania se află în conca absidei bisericii evanghelice din Homorod (c. 1300). *V.* şi **Iisus în glorie** T.S.

MAKEMONO Pictură japoneză executată pe mătase ori pe hîrtie, în tehnici pe bază de apă. De forma unui dreptunghi dispus cu latura lungă pe orizontală, **m.** are fixate la marginea de sus şi de jos cîte o stinghie subţire, pe care poate fi înfăşurat. L.L.

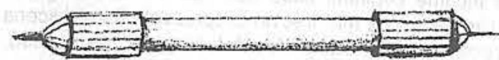
„MALADIILE" VERNIULUI Degradări ale vernisurilor finale. Din cauze diverse (cum ar fi natura rășinilor încorporate, aplicările premature sau incorecte, ambianța insalubră, procesul natural de îmbătrînire etc.), verniurile de protecție devin cu vremea asemenea unor geamuri murdare, craclate și întunecate; așezate deasupra tablourilor, le afectează lizibilitatea și, nu o dată, materia picturală. Nu avem de-a face cu impurități superficiale ori cu simple zgîrieturi, ci cu degradări în masă ale verniului. Cele mai importante sînt: *înălbăstrirea* (fr. *bleuissement*), *mucegăirea* și *îmbătrînirea*. Prima, *înălbăstrirea*, specifică verniurilor preparate din rășini moi, se datorează aplicării lor într-o atmosferă umedă și rece sau păstrării tablourilor în ambianțe insalubre; apare ca un voal albăstrui, distribuit în parcele mici sau răspîndit peste întreaga suprafață; poate evolua lent sau poate stagna total, dar netratat, voalul se poate transforma în mucegai. A doua boală, *mucegaiul*, este astfel o etapă avansată a primeia; velatura se grizează, devine alburie, apoi pulverulentă, iar uneori este atacat și stratul de culoare, care prinde un mucegai gălbui, evoluînd spre brun-negru (putînd fi afectată și pînza). A treia boală, *îmbătrînirea*, este rezultatul unui proces natural, desfășurat lent, în care stadiile succesive sînt îngălbenirea și întunecarea, craclarea și pulverizarea. Pentru fiecare din **m.v.** restauratorii recurg la proceduri diferențiate — de la controlul (refacerea) microclimatului convenabil sau tratamente locale cu diverși solvenți, pînă la încercarea de regenerare a verniului sau la devernisări mai mult sau mai puțin avansate. L.L.

MALAHIT (gr. *malakos*, moale) 1. Piatra naturală (carbonat de cupru) care are diferite nuanțe de verde, cu zone concentrice sau longitudinale, și care se poate tăia și lustrui. În sec. 19, din **m.** se confecționau casete, cupe, veselă etc. (fr. *malachite*, it. *malachite*, germ. *Malachit, Kupferspath*, engl. *malachite*). 2. Pigment verde natural obținut din mineralul **m.**, cu un ton palid și rece, alteori gălbui. Pare a fi cunoscut și folosit începînd cu antichitatea latină (cînd, după Vitruviu, se numea *chrysocolla*). Una din cele mai populare culori verzi medievale (numită *verde azzurro*), **m.** este un carbonat bazic de cupru care rezistă bine doar liber și mai puțin în amestecuri. Astăzi se produce și pe cale chimică. Alte nume: *verde (de munte, de Spania, malahit, mineral, natural, unguresc), azzurro verde della Magna* etc. V.D. și L.L.

MALSTOC (germ. *Malstock*) Vechi instrument din recuzita tradițională a pictorului, constituit dintr-o baghetă subțire de lemn, lungă de aprox. un metru, terminată la capătul de contact cu tabloul printr-o mică sferă învelită în tifon, piele etc. Cînd îl folosește, pictorul ține **m.** rezemat oblic fie pe suprafața, fie pe marginea pînzei, sprijinindu-și de el mîna în care ține pensula (pentru mai multă siguranță). Uneori improvizat, instrumentul este folosit nu o dată și în zilele noastre, de obicei pentru execuția detaliilor. L.L.

MANDORLĂ Vechi simbol mistic pentru lumină. Formă geometrică realizată din două arce de cerc secante (ca o migdală), semnificînd slava cerească în care apare Iisus Hristos în glorie sau ca judecător în scena Judecata de apoi. Este figurată fie ca un halou luminos vertical, fie ca o succesiune de segmente de cerc verticale diferit colorate (fr. *mandorle*, it. *mandorla*, germ. *Mandorla, Glorienschein, Mandelglorie*, engl. *mandorla, almondshaped glory*). T.S.

MANDRINĂ Instrument pentru fixarea acului de gravat (fr. *mandrin*, it. *punterolo*, germ. *Docke*, engl. *mandrel*). A.P.

mandrină

MANDYLION Temă iconografică avînd la bază legenda regelui Abgar din Edessa care a primit o imagine a lui Hristos, imprimată după propriul chip al acestuia, pe o bucată de pînză. Este o reprezentare pictată a capului lui Iisus văzut strict frontal, cu nimb cruciger, pe fundalul unei pînze albe. Este considerată una dintre imaginile achiropoiete. **M.** face obiectul unor mici icoane plasate, uneori, în axul iconostasului, deasupra ușilor împărătești, al unor panouri murale plasate în cheia arhivoltei arcului mare estic al naosului sau al unor icoane independente de tradiție rusă. Sin. *Vera Icon*, imagine adevărată. Se înrudește cu tema *Năframa Veronichii*, apărută, în sec. 12-13, în Occident, o dată cu definirea ciclului Calvarului. T.S.

MANECHIN Figură folosită de artiști ca model — mai ales în trecut — care reproduce relativ fidel, la o scară naturală sau la una mult mai redusă, forma corpului uman (bărbat sau femeie), ori a unui animal (cu precădere calul), executată din lemn, din ceară, iar astăzi din materiale plastice. **M.** pot simula atitudini statice sau dinamice sugestive, pot fi divers drapate, îmbrăcate în costume de epocă etc. **M.** au slujit nu o dată maeștrilor de demult pentru studiul personajelor drapate, pentru vestimentația unor modele ilustre, pentru redarea unor scene cu cai în mișcare și chiar pentru studiul luminii și umbrei (fr. *mannequin*, it. *manichino*, germ. *Gliedermann, Malerpuppe*, engl. *lay-figure*). L.L.

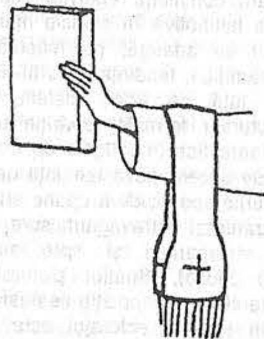
MANIERĂ ÎN CREION Procedeu de gravură în verni moale, prin punctare cu sau fără acid, creîndu-se efectul unui desen în creion (fr. *manière de crayon*, it. *incisione a matita*, germ. *Crayontechnik*, engl. *chalk-manner, crayon manner*). A.P.

MANIERĂ NEAGRĂ Variantă a gravurii pe metal, a cărei tehnică constă în acoperirea plăcii (de obicei cupru) cu o rețea deasă de linii punctate în toate direcțiile, cu ajutorul balansoarului. Absorbirea de cerneluri de o placă astfel pregătită, produce efectul unor negruri adînci și catifelate. Pentru a se obține porțiuni mai deschise, locurile respective de pe suprafața aspriță se netezesc, prin strivirea grenului cu ajutorul brunisorului și răzuitorului. Astfel apare modelajul, prin efecte diferențiate de ton și lumină. Linii în această tehnică se obțin prin intervenții cu burinul. Asemănîndu-se ca înfățișare cu acvatinta, ale cărei procedee le și folosește uneori, **m.n.** este foarte potrivită la reproducerea picturilor, și a fost mult utilizată în acest scop de gravorii englezi din sec. 18 și 19, punînd astfel în circulație opere celebre de Reynolds, Gainsborough, Raeburn. Originea **m.n.** se află în Germania, în sec. 17 de unde s-a răspîndit îndeosebi în Olanda și Anglia, dar și în Franța. La sfîrșitul sec. 19 și începutul sec. 20, artiști din Europa Centrală au reluat această tehnică (austriacul Emil Orlik, cehul Max Švabinsky). Dificilă de realizat, **m.n.** este rar întrebuințată în arta modernă, preferată fiind acvatinta, cu efecte de calitate și de lumină asemănătoare. Autenticitatea **m.n.** se detectează privind cu lupa urmele lăsate de balansoar. Sin. *mezzo-tinto* (fr. *manière noire*, it. *incisione a maniera nera, incisione a fumo, mezzo-tinto*, germ. *Mezzotintmanier, Schabkunst, Schwarzkunst*, engl. *mezzotint engraving*). A.P.

MANIERISM Denumire dată încă din sec. 18 unor tendințe ale artei italiene dintre anii 1530-1580. Termenul derivă din noțiunea de *„manieră"*, înțeleasă ca sinteză a trăsăturilor individuale ale artei unui artist, dar extrapolată, cu sensul general de stil, la epoci întregi din istoria artei italiene: *maniera graeca*, pentru arta dominată de influențe bizantine, *maniera tedesca* pentru gotic și, în sfîrșit, *buona maniera moderna* — în opoziție cu *vecchia* —, cum a denumit G. Vasari în terminologia lui sistematizată Renașterea *(rinascita)*, pe care o considera momentul culminant al unei întregi evoluții istorice, înzestrînd-o cu calitățile cele mai înalte la care poate accede un artist: ordinea, măsura, desenul desăvîrșit. Proclamarea supremației unor asemenea principii a declanșat, în cadrul **m.**, două atitudini contradictorii: una conservatoare, de acceptare necondiționată și deci de imitare și reeditare, în forme edulcorate, lipsite de energia și vitalitatea lor originară, a modelelor ideale ale Renașterii — repetitivitatea, pastișa rămînînd pînă astăzi conotații peiorative ale manierei și **m.** —, cealaltă, de opoziție mai mult sau mai puțin radicală și polemică față de închistarea în dogme și principii imuabile. În mod paradoxal, deși devenită ambiguă și considerată pe drept cuvînt inadecvată, denumirea de **m.** a fost menținută și după ce studiile aprofundate ale lui Max Dvořák au pus în lumină fenomene mult mai complexe și mai profunde apărute, în perioada sus-amintită, în arta italiană și europeană. Simptome ale **m.**, în noua lui accepțiune, sînt detectate în opera tîrzie a lui Michelangelo (*Pietà Rondanini*), străbătută de o concepție care pune evoluțiile și trăirile psihice mai presus de concordanța cu percepția senzorială. Ele sînt și mai evidente în pictura lui Tintoretto și încă mai mult în cea a lui El Greco, în care culoarea devine reflexul unor stări sufletești independente de observația și redarea naturii, iar figurile alungite, emaciate, cu priviri extatice și mîini nervoase evidențiază o viață lăuntrică plină de patetism. Ernst Gombrich introduce în mod sugestiv în caracterizarea operelor de artă manieriste ideea de „formă perturbată". Tulburarea formelor clasice, destrămarea imaginii armonioase, idealizate, a lumii, promovată de clasicismul renascentist, senzualismul accentuat, emoționalitatea mai liberă care iau locul orientării precumpănitor raționaliste a Renașterii, autonomizarea crescîndă a mijloacelor de expresie — formă, culoare — față de realitatea exterioară, conștiința relativității cunoașterii obiective revin ca laitmotive în studiile mai recente consacrate **m.** Li se adaugă, pe măsură ce **m.** evoluează și se ramifică, tendința de artificializare a formei, repulsia față de orice sistem, sporirea ambiguității structurilor formale, apariția unor elemente ludice și fantastice (montajele de obiecte ale lui Arcimboldo). Se accentuează tendința de a șoca, de a încifra sensurile operei, de a opune arta naturii, înclinația spre straniu și extravagant, spre erotismul artificios, spre vizionarism și spre suprarealul miraculos (*meraviglioso*). Spațiul pictural devine instabil, fără limite clare, compoziția se desfășoară în diagonală sau în spirală, eclerajul este neliniștit, tonalitatea generală devine disonantă, figurile se distorsionează, par labile, abulice. Exponenții principali, în proporții desigur diferite, ai acestor transformări sînt în Italia Parmigianino, cu grația lui suprarafinată, J.Pontormo, D.Beccafumi, apoi Primaticcio și Rosso Fiorentino, care se alătură Școlii de la Fontainebleau, artiștii de la curtea din Praga a împăratului Rudolf (B.Spranger, G.Arcimboldo, R.Savery) și, evident, deasupra tuturor ca valoare artistică, El Greco și Tintoretto. În arhitectură și artele aplicate sînt semnificative devierile de la formele tectonice echilibrate, tensiunile ce apar între elementele structive și cele ornamentale, accentuarea elementului teatral (Teatro Olimpico de A.Palladio și V.Scamozzi), exuberanța ornamenticii ce ia forme fantastice, neașteptate, contrastante. În interiorul palatelor — edificii predilecte în această epocă — se multiplică programele decorative, apoteotice (Daniele da Volterra, F.Zuccaro), alegorice. Max Dvořák, care a definit cele mai multe dintre trăsăturile caracteristice esențiale ale **m.**, are totodată meritul de a fi observat că ele reapar și sînt duse pînă în ultimele lor consecințe în arta suprarealistă a sec. 20, cu viziunea ei alienantă, cu revalorizarea principiilor compoziției alcătuite din fragmente desprinse din realități diferite (principiul montajului), precum și faptul că asemenea reformulări ale concepției și limbajului artistic se produc în acele faze ale istoriei spirituale europene în care ordinea și echilibrul dobîndite peste o clipă se clatină și devin problematice.

Nu este de aceea greşită afirmaţia, tot a lui Dvořák, că **m.** depăşeşte limitele epocii istorice în care a apărut, căpătînd, ca una din atitudinile spirituale fundamentale ale omului, „o însemnătate constructivă" şi pentru întreaga epocă modernă. *V.* şi **il. 26-28**M.P.

MANIPULUM (lat.) Piesă de cult catolică, făcînd parte din veşmintele liturgice. Are forma unei fîşii lungi de cca 60 cm, confecţionată din acelaşi material ca şi casula, adesea brodată, purtată de preot la încheietura mîinii stîngi, cu extremităţile atîrnînd liber. Scoasă din uz în ultimele decenii. Se păstrează cîteva piese valoroase transilvănene din sec. 16-18. Are semnificaţie similară mînecuţelor din cultul ortodox (fr. *manipule,* it. *manipolo,* germ. *Manipel,* engl. *maniple).* T.S.

MANSARDĂ Spaţiu de locuit situat la nivelul acoperişurilor înalte cu pantă frîntă, compartimentat în una sau mai multe încăperi, bine luminate, al căror plafon este adesea înclinat, urmînd linia şarpantei învelitorii. Denumirea provine de la numele arhitectului francez Fr.Mansart (1598-1666), considerat inventatorul acestui mod de a folosi spaţiul (fr. *mansarde,* it. *soffitta,* germ. *Dachkammer, Dachzimmer,* engl. *attic, garret).* T.S.

MANTIE Veşmînt de forma unei pelerine de ceremonie, lungi şi largi, deseori cu glugă, prins în faţă cu o fibulă sau cu o pafta, care învăluie corpul, fiind purtat peste haine de personaje laice sau sacre în iconografia antică, medievală etc. Este un atribut al regalităţii (**m.** *regală),* fiind confecţionată din materiale scumpe, dublată sau numai bordată cu blănuri preţioase (hermină) (fr. *mante, manteau,* it. *mantello,* germ. *Mantel,* engl. *cloak).* A.N. şi T.S.

MANTILĂ 1. Eşarfă lungă din mătase sau dantelă, neagră sau albă, purtată de femei pe cap şi pe umeri încă din sec. 16, în Spania, şi păstrată astăzi în portul popular. **2.** Pelerină scurtă (pînă la genunchi, talie sau coate) purtată, din sec. 18, de femei în Europa (fr. *mantille, mantelet,* it. *mantiglia, mantellina,* germ. *Schleiertuch, Umschlagtuch,* engl. *mantilla).* A.N.

MANUELIN, STIL ~ Stil arhitectonic care poartă numele promotorului său, regele portughez Emanuel I (1495-1521). Dominante sînt mai întîi influenţele goticului tîrziu — evidente la portaluri, la arcade şi la bolţi, cu nervuri ce se împletesc luxuriant —, pentru ca, treptat, ornamentica să se inspire mai ales din natură, iar în ultima fază — spre mijlocul sec. 16 — să apară tot mai multe forme renascentiste. M.P.

MANUSCRIS MINIAT → **ilustraţie, iniţială, miniatură**

MARCASIT Sulfură de fier de culoare alb-gălbuie sau verzuie, care se găseşte în filoane şi în unele roci sedimentare. Se poate lustrui. Folosit în sec. 16 la confecţionarea oglinzilor şi la ornamentarea mobilierului; în epoca noastră se execută din **m.** bijuterii fără valoare deosebită (fr. *marcassite,* it. *marcassita,* germ. *Markasit, Schwefelkies,* engl. *marcasite).* V.D.

MARCĂ În ceramică, semn convenţional format din iniţiale, monograme, nume, simboluri, aplicate pe piese, care permit identificarea manufacturii şi uneori precizarea numelui artistului şi a datei de fabricaţie. Marcarea pieselor ceramice este preluată în Europa de la chinezi; practicată în antichitate, semnalată sporadic în sec. 15-16, devine o obligaţie în sec. 17, în Italia. În Germania, prima manufactură care adoptă o **m.** este Meissen (Saxonia), în 1724. În Franţa, marcarea începe în 1766, iar în Olanda, la Delft, în 1768. **M.** pot fi aplicate prin incizare, imprimare, pictare etc., fie sub glazură, fie pe glazură. **M.** a fost adoptată pentru a garanta autenticitatea pieselor (fr. *marque,* it. *marca,* germ. *Zeichen,* engl. *mark).* V.D.

MARCHETĂRIE În ebenisterie, tehnică de decorare a panourilor de lemn mobile (plăci, lambriuri etc.) prin acoperirea cu o compoziţie alcătuită din bucăţele de placaj din esenţe diferite, variind ca ton şi culoare. Cel mai simplu procedeu constă în aplicarea modelului desenat pe hîrtie peste două foi de placaj diferit colorate, suprapuse şi decuparea lor deodată, inversînd apoi fragmentele, pentru a obţine două panouri de **m.** (pozitiv şi negativ), care sînt lipite pe suporturi. Inventat în Evul Mediu şi perfecţionat în Renaştere, procedeul a fost folosit în sec. 17 de meşterii olandezi pentru compoziţiile florale, reluate de decoratorii francezi. Aceştia au adoptat altă paletă, lemn negru (abanos sau păr înegrit), baga şi cositor, ca în mobilele create în Franţa de C.Boulle. În sec. 18, numărul esenţelor autohtone şi exotice a crescut (nuc, cedru, măslin, arţar, abanos, palisandru etc.), adăugîndu-se şi lamele de corn, os, fildeş (de creatori precum Riesener, Crescent, Oeben etc.). Motivele decorative au variat conform stilurilor, de la jocuri de fond (pătrate de şah, romburi etc.) şi efecte de *trompe l'oeil* (cuburi văzute în perspectivă), la pictura în lemn, transpunînd tablouri (peisaje, scene istorice etc.). La sfîrşitul sec. 19, au fost imitate mobilele vechi utilizîndu-se noile resurse ale tehnicii, ca maşinile inginerului Petitpass, metodele vopsirii lemnului pe loc, procedeele chimice de colaj şi derulajul unor foi extrem de subţiri (0,15 mm) (fr. *marqueterie,* it. *tarsia, certosina,* germ. *Marketerie, Einlegearbeit, Certosinamosaik,* engl. *marquetry);* - **de sticlă,** sticlărie decorativă inventată de Emile Gallé (1846-1904), către 1887, inspirată de **m.** în lemn. Bucăţi de sticlă de diferite forme şi culori contrastante sînt introduse în masa sticlei, a cărei suprafaţă rămîne plată. Piesele încrustate pot fi gravate sau sculptate, ceea ce conferă un plus de ornamentare obiectelor respective. C.R. şi V.D.

MARIEBERG Manufactură suedeză de faianţă şi porţelan, situată în apropierea oraşului Stockholm. Înfiinţată în 1758-1759 şi reconstruită, după un incendiu, în 1760, **M.** îşi încetează activitatea în 1788. Fondatorul manufacturii, Johann Eberhard Ludwig Ehrenreich, apelează la specialişti de la Mennecy şi Copenhaga pentru a iniţia şi fabricarea porţelanului, ceea ce s-a realizat în 1766, deşi producţia principală prin care se remarcă **M.** este faianţa. Piesele — vase globulare, supiere, platouri — au culori de o mare intensitate: verde smarald, roşu tare, negru, violet. Se foloseşte şi tehnica picturii în camaieu. Producţia cuprinde 3 perioade, numite, după conducătorii respectivi: *1. Ehrenreich* (1760-1766), cînd predomină stilul rococo scandinav, iar nota caracteristică o reprezintă butoanele capacelor în formă de peşte, crab sau pasăre; *2. Berthevin* (1766-1769), cînd se împrumută elemente decorative din ceramica franceză (cupidoni, flori graţioase, motive imprimate prin transfer, în negru, roşu sau brun închis); *3. Sten* (1769-1784), caracterizată prin producţia de vase în stil clasic, platouri cu bordură ajurată, chinoiseries şi figurine care amintesc personajele din tablourile lui François Boucher. Mărci: E cu coroană deasupra (perioada Ehrenreich); B cu coroană deasupra (perioada Berthevin); Sten şi dedesubt MB (de la Marie-Berg) (perioada Sten). V.D.

MARINĂ Pictură sau desen care reprezintă imagini dominate de largile deschideri ale mării, de lumea acvatică. Caracterizate prin linia orizontului marin, formatul acestor lucrări este un dreptunghi mai mult sau mai puţin alungit, dispus pe orizontală. (Standardizarea internaţională a şasiurilor prevede o categorie specială, proporţionată adecvat, numită „marină"). Genul este abordat de multe personalităţi marcante ale istoriei picturii: Claude Lorrain, Francesco Guardi, Canaletto, William Turner, John Constable, Claude Monet, Camille Pissarro, Raoul Dufy, Gheorghe Petraşcu etc. L.L.

MARJĂ Marginea, bordura plăcii de gravat, finisată după gravare, ca să nu taie hîrtia la imprimare (fr. *marge,* it. *margine,* germ. *Rand,* engl. *margin).* I.P.

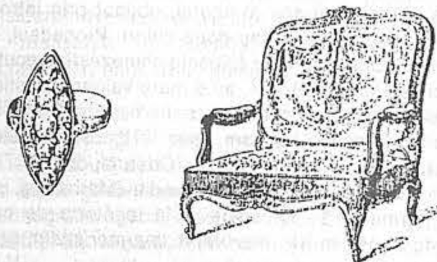
MARLI sau **MARLY** (fr.) Termen ce denumeşte marginea interioară a unei farfurii sau a unui platou din ceramică; poate fi bogat ornamentată (de exemplu faianţa de Rouen din sec. 18, decorată cu motive de arabesc, de feronerie, dantelă etc.) sau subliniată de un filet colorat, adesea auriu. V.D.

MARMORAT În ceramică, aspect asemănător cu acela al marmurii sau al agatei, obţinut prin introducerea în pastă a una sau două culori. Procedeul, cunoscut de olarii din Asia (piesele chinezeşti executate în epoca T'ang, 618-907, au o mare valoare artistică), a fost preluat de romani în sec. 1 şi practicat mai tîrziu în Anglia (Fulham, sec. 17, Staffordshire, sfîrşitul sec. 18), în Franţa (Orléans, sec. 17-18, Sarreguemines, sec. 18), în Suedia (Marieberg, sec. 18). Termenul se foloseşte şi în legătoria de carte (file cu tranşă **m.**)(fr. *marbré,* it. *marmorizzato,* germ. *marmoriert,* engl. *marbled).* V.D.

MARMURĂ 1. Rocă de formaţie metamorfică, dură, cristalizată, compusă din calcit ori dolomit şi magneziu, albă sau colorată (roz, roşu, cenuşiu, verde, negru). **M.** albă, cu granulaţie fină, căpătînd prin şlefuire un aspect strălucitor, este un material preferat din antichitate de sculptori şi arhitecţi. În Grecia, din perioada arhaică este cunoscută **m.** de Pentelic, albă sau în nuanţe cenuşii palide, extrasă din Muntele Pentelikon, în apropierea Atenei, folosită şi în statuara Parthenonului. **M.** de Paros (insula din arhipelagul Cicladelor), albă, cu structura zaharoidală

lucioasă, este utilizată în construcții de temple și lucrări de sculptură. În Italia, **m.** de Carrara (în apropierea orașului Pisa din Toscana), cu granulație fină, compactă, albă translucidă, uneori în nuanțe crem, este renumită din antichitate pînă în zilele noastre. Un mare număr din operele lui Michelangelo sînt sculptate în acest material. În Franța, **m.** albă și alte varietăți colorate provin din Munții Pirinei. În Belgia se găsește **m.** neagră recunoscută pentru marea ei duritate. În țara noastră, **m.** translucidă, colorată, pentru lucrări statuare, se extrage în carierele din Transilvania (Alun, Luncani, Rușchița), la Moneasa și Vașcău, în Munții Apuseni (fr. *marbre*, it. *marmo*, germ. *Marmor*, engl. *marble)*. ~ **artificială**, imitație de **m.** din stuc, albă sau divers colorată (fr. *marbre factice*, it. *scagliola, finto marmo*, germ. *künstlicher Marmor, Gipsmarmor, Stuckmarmor*, engl. *artificial marble)*. **2.** Material de umplutură de culoare albă, care, transformat în granule mărunte sau praf, se introduce în unele tencuieli de suprafață ale frescei, cărora le conferă luminozitate și densitate. Îl găsim amestecat și în pastele uleioase ale unor artiști contemporani care urmăresc sporirea valorilor tactile ale suprafețelor pictate. (Din punct de vedere tehnic, amalgamul este incert ca durabilitate.) **3.** Unul din numele vechi ale pietrei de frecat culorile. C.R. și L.L.

MARQUISE (fr.) **1.** Inel creat în sec. 18 (stilul Ludovic XVI), format dintr-o verigă simplă, cu un ornament alungit, avînd în centru o piatră înconjurată de mici diamante încadrate în email negru sau de culoare foarte închisă, pentru a crea contraste de lumină și de umbră. **2.** Fotoliu de dimensiuni mari, pentru două persoane. *V.* și **berjeră**. **3.** Acoperiș din sticlă prins într-o armătură metalică și plasat deasupra intrării principale a unei case, pentru a proteja intrarea de intemperii. V.D.

MARSILIA Centru francez de faianță înființat în sec. 17 în urma descoperirii unor zăcăminte de argilă în apropierea orașului **M.** În 1750 existau zece ateliere de primă importanță care au activat pînă la începutul sec. 19. Piesele executate la **M.** la sfîrșitul sec. 17 și începutul sec. 18 sînt influențate de producție manufacturilor Nevers, Moustiers și Rouen. La mijlocul sec. 18, ceramiștii marsiliezi creează un decor original specific, foarte variat, adaptat formelor stilului rococo, axat pe marine, flori, fructe, păsări, cochilii, pești; gama de culori cuprinde nuanțe de verde, galben, albastru-peruzea. Nota specifică a producției o constituie compoziția asimetrică ce acoperă întreaga suprafață a platourilor; bordura, care comportă uneori mici perforații, este bogat modelată cu ornamente în relief, subliniate cu aur, amintind de cele folosite în orfevrărie. Paleta se compune din culori strălucitoare — roșu, galben, violet, verde. În sec. 19 se observă o tendință către o severitate mai clasică; se realizează piese cu motive de miniatură în tomuri de crem. Pe lîngă faianță se produc și piese de porțelan într-un stil neoclasic foarte rafinat, cu un decor sobru, în camaieu subliniat cu aur. Mărci: la mijlocul sec. 18: inițialele sau monograma V.P. (Veuve Perrin); la sfîrșitul sec. 18 - începutul sec. 19: B (Antoine Bonnefoy); la sfîrșitul sec. 19: R (Gaspard Robert) și C.S. și floarea de crin (Honoré Savy). V.D.

MARSURI → **culori de mars**

MARTELARE (lat.) Distrugerea totală sau parțială a unei sculpturi prin lovituri de ciocan (fr. *marteler une sculpture*, it. *martellare*, germ. *hämmern*, engl. *to hammer)*. C.R.

MARTIR, MARTIRĂ → **mucenic, muceniță**

MARTIRION (lat.) Capelă de plan circular sau pătrat, încununată de o cupolă, ridicată deasupra mormîntului unui mucenic sau pe locul unde acesta a suferit martiriul. Acest tip structural central a influențat ulterior concepția spațială a bisericilor mai dezvoltate de plan central. T.S.

MARTOR În gravură, semn zgîriat pe marginea plăcii, în afara spațiului compozițional, în timpul gravării, cu scopul de a urmări procesul de erodare a plăcii de metal de către acid, raportînd timpul de atacare a plăcii la concentrația acidului (fr. *témoin*, germ. *Zeuge)*. I.P.

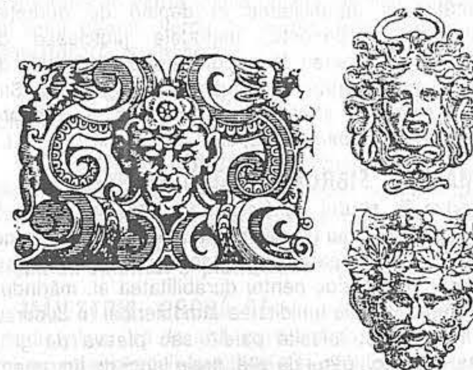
MARTYROLOGIUM ROMANUM (lat.) Listă a tuturor sfinților declarați ca atare de Biserica catolică, însoțită de relatări scurte ale vieții și faptelor acestora, cu menționarea zilei praznicului, în funcție de care — cronologic, pe luni — este ordonată compoziția acestui tip de calendar (fr. *martyrologe*, it. *martirologio*, germ. *Martyrologium*, engl. *martyrology)*. Sinonim, în Biserica răsăriteană, *Menolog* și respectiv, *Minei*. T.S.

MARUFLAJ Procedeu întrebuințat de pictori în scopul rigidizării și consolidării suporturilor destinate picturii (un suport subțire și flexibil este lipit deasupra altuia mai gros și mai rigid, cu ajutorul unui clei bun). Numele procedeului provine, prin extensie, de la un clei vechi, cu o compoziție imprecisă (fr. *maroufle)*, astăzi abandonat. Pot fi maruflate pînza pe lemn, o pînză mai fină peste una mai groasă, o pînză pe carton, hîrtia pe lemn, hîrtia pe carton, hîrtia pe pînză, pînza pe tencuială etc. Un astfel de suport combinat va avea o stabilitate mai mare decît a fiecărui material luat în parte, putînd reține și menține mai bine straturile de materie colorată. **M.** se întrebuințează din antichitate (sarcofagele egiptene tîrzii sînt pictate pe pînze maruflate pe lemn), din Evul Mediu ne-au parvenit multe asemenea panouri de lemn și multe icoane, iar Leonardo recomandă hîrtia maruflată pe pînză. Rubens a pictat și pe suporturi maruflate, la fel Van Dyck, Ingres, Rouault, Klee, Mondrian, Chagall, Utrillo, Braque etc. În pictura românească au lucrat pe suporturi de acest fel Nicolae Grigorescu, Alexandru Ciucurencu, Ion Țuculescu, Dumitru Ghiață, Corneliu Baba etc. L.L.

MASA ALTARULUI → **altar, prestol**

MASĂ Mobilă alcătuită dintr-o tăblie orizontală pe suporți (picioare, plăci, capre etc.), servind pentru mîncare, scris, gătit, toaletă, lucru de mînă etc., dar și pentru reuniuni și tratative. Una din cele mai vechi mobile, a avut în decursul timpului dimensiuni și forme variate, după uz și stil; de la **m.** joasă pentru mîncare a grecilor și romanilor, la **m.** medievală, asamblată din plăci și capre, care se demonta după festin, lăsînd loc de dans, la **m.** Renașterii, masivă, pe plăci sculptate în liră și la **m.** fragile rococo destinate corespondenței, brodatului etc. (fr. *table*, it. *tavola, mensa*, germ. *Tafel, Tisch*, engl. *table)*. C.R. și A.N.

MASCARON Ornament pictat sau sculptat în relief, format dintr-un cap de om sau de animal, uneori reprezentat fantezist, adesea înconjurat de frunziș.

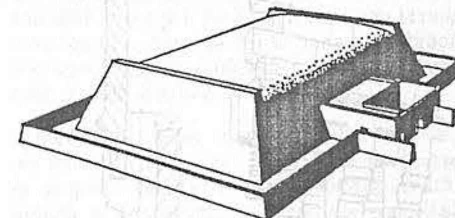

Folosit în arhitectură pe cheile de boltă, pe console, pe capiteluri, în centrul unui cartuș, pe uși sau pe panouri. **M.** este un element decorativ de bază; cunoscut din antichitate, se întîlnește în stilul gotic, mai ales în sec. 14, și, începînd din Renaștere, atît în arhitectură, cît și în mobilier și ceramică (fr. *mascaron*, it. *mascherone*, germ. *Fratzengesicht*, engl. *mascaron)*. V.D.

MASCĂ 1. Chip fals realizat din materiale diverse (țesătură, carton, lemn, plastic etc.) folosit pentru a disimula identitatea celui care o poartă sau pentru a-i atribui o altă identitate, pentru a păstra identitatea unei persoane dispărute sau pentru a proteja chipul. Astfel putem distinge mai multe tipuri de **m.**: apotropaice, de teatru, rituale, funerare, de carnaval, deghizament, de protecție etc. **2.** Mulaj în ipsos după chipul unei persoane în viață sau decedate. **M.** facială pe viu se obține prin ungerea obrazului cu un preparat gras, după care se introduc în nări două tuburi subțiri (pai, plastic) și se aplică un strat subțire de ipsos. După consolidare, această amprentă constituie tiparul după care se pot turna unul sau mai multe exemplare. **M.** mortuară, cunoscută din antichitate, practicată de egipteni, greci, romani, pictată în culori naturale, uneori se acoperea cu foițe de aur. **3.** Element decorativ realizat în relief sau pictură reprezentînd o figură umană sau animalieră. **4.** În arhitectură, părți de construcție menite să ascundă un element de structură pentru a-i conferi valoare estetică (fr. *masque*, it. *maschera*, germ. *Maske, Larve*, engl. *mask)*. C.R. și I.C.

MASICOT Culoare galben-aurie, ușor roză, întrebuințată încă din antichitate. Chimic, este un oxid de plumb cu structură amorfă, nerezistent la lumină, folosit uneori *in secco*, pentru sicativarea uleiurilor, în compoziția unor mordanți etc. Alte denumiri: *galben (de plumb, regal), miniu galben, smalț galben, sulighen* (fr. *massicot*, it. *massicotto*, germ. *Bleiglätte)*. L.L.

MASTABA Monument funerar în Egiptul antic, avînd o suprastructură în formă de trunchi de piramidă și o structură subterană destinată păstrării

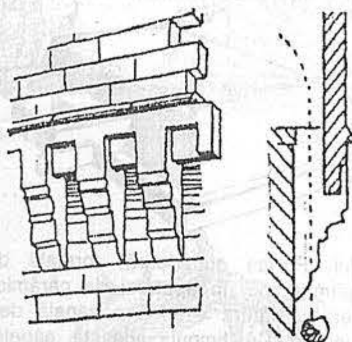
sarcofagului. Partea superioară, formată dintr-un miez de pămînt, cu un apareiaj de cărămidă sau piatră, avea pe latura vestică o capelă destinată cultului funerar. Cu timpul, această capelă este practicată în interiorul structurii supraterane fiind amenajate totodată coridoare de acces și alte încăperi destinate ofrandelor, decorate cu reliefuri sau picturi. Partea subterană consta dintr-una sau mai multe încăperi la care se făcea accesul printr-un

puţ vertical ce era umplut cu o piatră după inhumaţie (fr. *mastaba*, germ. *Bankgrab*, engl. *Egyptian bench-tomb*). I.C.

MASTIC (gr. *mastihé*) **1.** Răşină moale, provenind de la anumiţi arbuşti care cresc în zona mediteraneană *(pistacia lentiscus)*. Se prezintă granular, are o culoare gălbuie, este transparent, sticlos, apare uşor prăfuit în alb şi se fixează dacă este strîns între dinţi; solubil la rece în esenţa de terebentină. Sortimentul cel mai bun este *masticul de Chios (mastix in lacrimis)*. **M.** este una din răşinile moi cele mai folosite pentru prepararea verniurilor superioare, prezentă încă din primele secole ale mileniului nostru în arta europeană. În erminiile autohtone apare ca *mastică, mastih, mastix, mastix de Chios*. **2.** Termen folosit rar, cu înţelesul de *chit* (fr. *mastic*, it. *mastice*, germ. *Mastik, Kitt*, engl. *mastic)*. L.L.

MASTOS Cupă de băut în formă de sîn, fără picior, care poate avea o poziţie stabilă doar aşezată cu gura în jos. *V.* **ceramică greacă** I.C.

MAŞICULI (fr.) În arhitectura fortificată, dispozitiv de apărare constînd din rezalituri plasate spre partea superioară a zidurilor (îngroşări ale zidului, mici construcţii adosate, de forme diferite), care au partea inferioară lăsată liberă pentru a permite apărătorilor să arunce lichide fierbinţi (apă, smoală), bolovani sau lemne. Spre interior, ele comunică cu un drum de strajă sau cu un pod fortificat. În funcţie de loc şi de epocă, forma şi dimensiunile lor variază, succesiunea lor conferind adesea incintelor sau construcţiilor la care sînt amplasate şi un caracter decorativ. Sînt foarte frecvente în Transilvania de Sud, la bisericile fortificate, la incinte şi la turnuri întărite (Biertan, jud. Sibiu; Prejmer, jud. Braşov; Buzd, jud. Alba etc.) (fr. *machicoulis*, it. *caditoia, piombatoia*, germ. *Maschikulis, Gusserker, Gussloch, Pechnase*, engl. *machicolation)*. Sin. *gură de păcură*. T.S.

MAT Fără luciu, lipsit de strălucire şi transparenţă, tern. *V.* **şi matizare** L.L.

MATERIALE DE UMPLUTURĂ Grupă de pulberi fine, albe sau în tonuri luminoase, inerte din punct de vedere chimic, care sînt încorporate culorilor, în procesul lor de fabricaţie. Rolul lor nu se reduce la sporirea masei de culoare, ele îmbogăţesc fizic şi chimic respectivii pigmenţi: creează pelicule mai vîscoase, mai compacte, mai rezistente la frecările mecanice, le cresc impermeabilitatea etc. Unele din aceste materii sînt folosite încă din antichitate: *creta, ipsosul, barita, marmura;* altele sînt mai noi: *blanc fix, silicea, mica, talcul, azbestul, dolomita, silicatul de aluminiu, hidroxidul de aluminiu* (numit *alumină*) etc. L.L.

MATERIALITATE Impresie de concreteţe, de prezenţă materială a elementelor figurate într-o operă executată pe o suprafaţă plană. Sugerarea materiei din care sînt alcătuite elementele naturale reprezentate plastic (apă, piatră, lemn, carnaţie, păr etc.) constituie una din problemele obişnuite ale picturii figurative tradiţionale, depinzînd de iscusinţa sau de intenţia fiecărui artist. **M.** este o trăsătură stilistică variabilă. Impresioniştii au procedat sistematic la „dematerializări", topind parcă lucrurile în ansambluri eterice, colorate şi luminoase, iar arta abstractă, ca şi o serie de orientări stilistice apărute în ultimele decenii, operează cu elemente expresive care exclud problemele de acest fel. Pe de altă parte, este de semnalat demersul multor artişti ai sec. 20, care, în dorinţa de a spori varietatea tactilă a suprafeţelor pictate, introduc în pastele picturale, sau juxtapun, „insule" alcătuite din nisipuri colorate, praf de marmură, ipsos, „mediumuri de îngroşare", hîrtii, fragmente textile, cuie, sfori etc., ceea ce sporeşte implicit senzaţia de **m.** L.L.

MATERIE PICTURALĂ **1.** Masă pigmentară, lichidă sau vîscoasă, compusă din pigmenţi, aglutinant, diluant şi, eventual, unele adaosuri. **2.** Peliculă de grosime variabilă, alcătuită din unul sau mai multe straturi solidificate de culoare (pigmenţi aglutinaţi cu ulei, cu ou, ceară etc.), care poate include eventuale straturi de verni sau de alte materii. Calităţile şi durabilitatea ei depind de puritatea materiilor componente, metodele judicioase de execuţie, adeziunea la suport, protecţia finală, un microclimat favorabil conservării îndelungate etc. Sin. *pastă picturală, strat pictural* (fr. *pâte*, it. *impasto*, germ. *fetter Farbenauftrag*, engl. *thick paint)*. L.L.

MATERII FIBROASE Materii specifice care se introduc în stratul de frescă. Constituind veritabile „armături", **m.f.** au un rol important în execuţia frescei (menţinînd umezeala prelungesc timpul de execuţie a picturii) şi mai ales pentru durabilitatea ei, mărindu-i rezistenţa faţă de umiditatea atmosferică. În decursul vremii au fost folosite paiele sau pleava de grîu, ovăz, mei etc., părul de vită, firele lungi de fîn, uneori frunzele uscate, puzderiile de in şi de cînepă, cîlţii. Acestea erau tăiate mărunt şi amestecate bine cu varul, nisipul etc., apoi tencuiala era aplicată pe zid. În diverse perioade au fost introduse **m.f.** în ambele straturi de frescă (subiacent şi exterior), dar pentru *intonaco* s-au întrebuinţat exclusiv cîlţii de in şi de cînepă. *V.* **şi frescă** L.L.

MATIZARE Fenomen prin care suprafaţa unei picturi în ulei devine mată (lipsită de luciu, ternă, întunecată). De obicei **m.** nu se produce omogen, ci în „insule", mai mici sau mai mari. **M.** este previzibilă atunci cînd se pictează peste grunduri absorbante cu culori degresate sau diluate exclusiv cu esenţă, dar se produce şi în urma aplicării unui strat proaspăt de culori în ulei peste un strat insuficient uscat. Nefiind vorba despre o alterare chimică a picturii, **m.** pot fi uşor îndepărtate prin umplerea interstiţiilor amintite cu ajutorul verniului de retuş diluat cu esenţă şi aplicat în strat subţire (fr. *embu*, it. *prosciugato*, germ. *Einschlagen, Mattwerden*, engl. *blotched, drunk in)*. L.L.

MATOAR Instrument avînd forma unei mici măciuci dinţate, folosit în gravura în pointillé, pentru varianta denumită manieră în creion (fr. *matoir*, germ. *Mattbunzen*, engl. *macehead)*. I.P.

MATRONEUM → **gineceu**

MAUSOLEU La origine monument funerar destinat regelui Mausolos al Cariei (sec. 4 î.H.), început în timpul vieţii acestuia. Considerat una dintre cele şapte minuni ale lumii, acest somptuos edificiu era bogat decorat cu reliefuri coloane şi statui. Ulterior, prin extensie, orice monument funerar de proporţii grandioase, adăpostind rămăşiţele pămînteşti ale unuia sau ale mai multor personaje importante, ori ale unor eroi, avînd şi rol comemorativ. De plan central, circular, pătrat sau poligonal, cu o structură subterană compartimentată în mai multe încăperi, pentru morminte, **m.** poate avea aspect de casă sau de templu (fr. *mausolée*, it. *mausoleo*, germ. *Mausoleum*, engl. *mausoleum)*. I.C. şi T.S.

MAVRĂ Denumirea sub care apare în erminiile autohtone un verde închis obţinut din amestecul fizic al unui pămînt verde cu negru. Alte denumiri: **m.** *amestecată*, **m.** *închisă*. L.L.

MAVRO → **cerneală; ~ oxi → oxiu; ~ subţire → chinoros** L.L.

MĂCINAREA CULORILOR Operaţie uzuală în vechile ateliere artizanale. Se realiza fie pe lespede, fie în mojare de piatră, metalice sau de lemn. Se măcinau pigmenţi şi alte materiale (răşini, sulf etc.). *V.* **frecarea culorilor şi piatră de frecat culorile** L.L.

MĂIESTRIE, PROBĂ DE ~ În sistemul artizanal medieval, operă de artă, care trebuia să îndeplinească anumite condiţii specificate în statutele de breaslă, realizată de o calfă la sfîrşitul perioadei de desăvîrşire a meşteşugului său în unul sau în mai multe ateliere specializate, cunoscute în epocă, operă care îi permitea acestuia să acceadă la poziţia de meşter. T.S.

MĂNUŞI LITURGICE SAU PONTIFICALE În cultul catolic, mănuşi din mătase, brodate, purtate de episcopi şi cardinali la anumite ceremonii, ca însemn al rangului lor. Ieşite din uz, ele apar frecvent în reprezentările pictate (fr. *gants liturgiques* sau *g. pontificaux*, it. *guanti pontificali*, germ. *Pontifikalhandschuhe, Bischofshandschuhe*, engl. *episcopal, pontifical gloves)*. T.S.

MĂRGEAN Substanţă calcaroasă (duritate 3,5-4, greutate specifică 2,6-2,7), de culoare roşie, roz, albă, uneori brună, cu aspect de arbust cu ramuri de diferite dimensiuni, produsă de mici animale marine care trăiesc în colonii în zonele calde ale mărilor şi oceanelor. Poate fi lustruit şi sculptat. Se foloseşte la confecţionarea obiectelor de artă decorativă şi a bijuteriilor. Cunoscut în Asia şi în Europa din cele mai vechi timpuri. Se întîlneşte frecvent în arta decorativă bizantină; în secolele 17-18 a avut o mare răspîndire în toată Europa. Sin. *coral* (fr. *corail*, it. *corallo*, germ. *Koralle*, engl. *coral)*. V.D.

MĂTASE Fibră naturală foarte fină, strălucitoare, rezistentă, produsă de omida dudului *(bombyx mori)*. Ţesături de **m.** au fost lucrate cu circa 3 000 ani î.H., în China, de unde s-a răspîndit în toată Asia şi apoi în Europa, prin aşa-numitul „drum al mătăsii". În sec. 6, doi călugări iranieni ascund ouă de vierme de mătase în toiagurile lor şi le aduc la Constantinopol, unde se înfiinţează primul atelier de ţesut **m.** Ateliere foarte active se dezvoltă ulterior în Spania (Grenada, Sevilla, Valencia, Toledo), în Italia (Lucca, Genova, Florenţa, Bologna), în Franţa (Lyon, Marsilia, Nîmes, Tours, Montpellier), astfel că, după sec. 16, **m.** nu se mai importă din Extremul-Orient. Apogeul industriei **m.** se situează în sec. 17-18. Ţesăturile de **m.** sînt clasate după modul de încrucişare a firelor (tafta, serj, satin), cu diferite varietăţi, după motive (care permit o datare aproximativă a epocii de ţesere) etc. La sfîrşitul sec. 19 se obţine **m.** artificială, cu aspect asemănător **m.** naturale, prin metode chimice, din fire de bumbac sau de celuloză. Ţesăturile de **m.** naturală sau artificială pot fi brodate, pictate sau ţesute cu fire metalice şi servesc la confecţionarea îmbrăcămintei, a draperiilor şi la tapiţarea pieselor de mobilier (fr. *soie*, it. *seta*, germ. *Seide*, engl. *silk)*. V.D.

MEANDRU Motiv continuu, uneori în relief, format din linii încrucişate sau frînte, care se intersectează în unghiuri drepte. Frecvent folosit în arhitectura greacă şi neoclasică, la decorarea plafoanelor şi a faţadelor, şi în artele decorative. Termenul derivă de la numele fluviului sinuos din Frigia. Sin. *grecque* (fr. *méandres*, it. *meandri*, germ. *Mäander*, engl. *Greek key pattern, fret, meanders)*. V.D.

MEDALIE Disc, în genere de dimensiuni reduse, realizat din diferite metale (bronz, argint, aur etc.), conform tehnicilor monetare, avînd caracter decorativ sau comemorativ legat de persoane sau anumite evenimente. Cele mai vechi exemplare se încadrează

antichităţii greco-romane. Din epoca Renaşterii italiene (sec. 15) sînt cunoscute un număr de **m.** turnate în bronz, creaţii ale pictorului padovan Pisanello. De-a lungul timpului şi în prezent, sfera tematică reflectă o mare diversitate de figuri şi activităţi umane (fr. *médaille*, it. *medaglia*, germ. *Schaumünze*, engl. *medal)*. C.R.

MEDALION 1. Figură geometrică circulară, ovală, elipsoidală, uneori polilobă, pictată, sculptată, gravată etc., delimitată de un cadru propriu, colorat diferit faţă de fond sau reliefat, închizînd o imagine sacră sau profană (personaj, scenă, simbol). În pictura murală a bisericilor, apar fie într-o succesiune verticală ori în frize, fie în compoziţii pe registre multiple (alternînd cu alte tipuri de compoziţii), unite între ele prin vrejuri cu flori, meandre etc. Uneori sugerează ideea de icoană, avînd figurată şi o coardă de care ar fi atîrnate şi cuiul de care sînt prinse (fr. *médaillon*, it. *clipeo*, germ. *Rundbild, Scheibe*, engl. *roundel)*. **2.** Motiv decorativ folosit în arhitectură şi ebenisterie, înscris într-un cartuş oval sau eliptic, avînd aceeaşi formă ca şi aceasta. Frecvent întîlnit în Renaştere şi în sec. 18, mai ales în Franţa şi în Anglia. **3.** Medalie de dimensiuni mari. **4.** Pandantiv, asemănător iniţial cu o medalie, confecţionat din diferite materiale şi avînd diferite forme: conţine un portret sau un obiect de amintire. Se poartă atîrnat la gît cu o panglică sau cu un lanţ. Foarte răspîndit în toată Europa în sec. 18 (fr. *médaillon*, it. *medaglione*, germ. *Medaillon, Rundbild*, engl. *medallion)*. T.S. şi V.D.

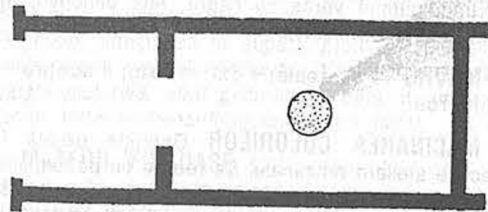
MEDICALĂ, GRAVURĂ ~ Începînd din sec. 16, stampă — de obicei xilogravură — destinată medicilor şi studenţilor, înfăţişînd anatomia corpului uman (ecorşeuri, schelete), anatomia creierului şi a altor organe. Folosită pînă în sec. 19, **g.m.** şi-a găsit utilizare şi în cercurile artistice, atît ca obiect de studiu anatomic pentru pictori, cît şi în desenul fiziognomic ori în caricatură. Artişti de seamă au lucrat **g.m.** (Hans Baldung Grien, care prin nota expresivă dusă pînă la fantastic, a imprimat **g.m.** un caracter cu totul original) (fr. *gravure médicale*, germ. *medizinischer Stich*, engl. *medical engraving)*. A.P.

MEDICI, PORŢELAN ~ Porţelan artificial din pastă moale — obţinută dintr-un amestec de argilă albă, foarte fină, derivaţi ai siliciului, sticlă şi cristal de rocă — fabricat la Florenţa, unde, în sec. 16, sub patronajul lui Francesco de Medici s-a făcut prima tentativă de producere a unui porţelan european (compoziţia porţelanului chinezesc nefiind cunoscută în Europa). Încercările nu au depăşit stadiul experimental şi se pare că producţia a încetat la începutul sec. 17. Formele pieselor sînt europene; decorul, de culoare albastră, acoperit cu o glazură staniferă transparentă, se inspiră din cel oriental (mai ales din faianţa de la Iznik, Anatolia) sau din cel chinezesc. Piesele din **p.M.** sînt extrem de rare şi prezintă o mare valoare artistică şi documentară. V.D.

MEDIUM 1. → **liant, aglutinant.** **2.** Preparat special care se amestecă pe paletă cu culorile de ulei (după stoarcerea lor din tuburi), în scopul creării unor facilităţi de execuţie şi pentru buna lor conservare. După ce este larg utilizat în sec. 17 şi puţin sau deloc în următoarele două sec., în vremea noastră se vorbeşte despre o a doua sa epocă de înflorire. Preparatul permite pictorului să revină peste straturi semiproaspete sau proaspete, adică să realizeze o performanţă ce pare imposibilă în tehnica picturii în ulei. (Acest amestec i-a permis lui Rubens să execute într-o singură zi *Chermesa*, iar lui Van Dyck să execute portrete într-o jumătate de oră.) În sec. 20 au fost fabricate nenumărate **m.** (unele discutabile). Dintre cele mai de prestigiu fac parte: ~ **veneţian** şi ~ **flamand.** Unele **m.** sînt preparate de pictor în propriul atelier (variantele care gelatinează pe paletă fiind cele care permit lucrul „pe proaspăt") (fr. *médium*, it. *dissolvente, veiculo*, germ. *Bindemittel, Malbindemittel*, engl. *medium, binding material)*. L.L.

MEGALIT Monument preistoric constituit dintr-unul sau mai multe blocuri uriaşe de piatră brută descoperite în număr mare pe litoralul atlantic vest-european. În funcţie de dispunerea lor **m.** pot fi izolaţi *(menhir)*, plasaţi pe un traseu circular *(cromleh)* sau linear *(aliniamente)*, sau asamblaţi *(dolmen, cist, trilit)*. De mari dimensiuni aceste blocuri erau aşezate într-o poziţie verticală cu baza îngropată în pămînt atribuindu-li-se un rol funerar sau de cult. I.C.

MEGARON Termen ce în greaca homerică desemna partea principală a casei sau casa în ansamblul ei. În arhitectura minoică, locuinţa formată dintr-o încăpere rectangulară, precedată de un vestibul, lipsită de zid de faţadă. În centrul încăperii era plasată o vatră deschisă, servind atît la prepararea hranei, cît şi la oficierea cultului. Această vatră era încadrată de patru coloane ce susţineau o lanternă deasupra. Uneori, după vestibul se interpune o anticameră, iar intrarea în vestibul putea fi marcată de coloane. I.C.

MEISSEN Prima manufactură de porţelan dur din Europa, întemeiată, în 1708, de Johann Friedrich Böttger (1682-1719), care era în serviciul electorului Saxoniei, August cel Puternic. **M.** se bucură de un renume mondial între 1710 şi 1756, anul izbucnirii Războiului de şapte ani. În 1708, se produc aici piese din faianţă, în 1709, din gresie roşie, iar după 1713, din porţelan. Activitatea manufacturii **M.**, după personalităţile care au condus-o, cuprinde următoarele perioade: cea a lui Böttger (1710-1719), cînd se execută piese din faianţă, gresie roşie şi porţelan alb; cea a lui Christian Friedrich Höroldt (1720-1731), caracterizată prin decor oriental, chinezesc şi japonez; cea dintre 1731-1765, cînd, alături de şi după Höroldt, un rol de seamă îl are sculptorul Johann Joachim Kändler, care creează figurine inspirate din Commedia dell'Arte (arlechini, colombine), personaje simbolizînd vicii şi virtuţi sau reprezentînd păsări şi animale ori grupuri alegorice sau satirice în stil rococo, pe atunci foarte la modă; perioada lui Camillo Marcolini (1774-1814), cînd se produc statuete şi grupuri în porţelan dur şi biscuit. După 1814, se adoptă stilul Biedermeier. Sfîrşitul sec. 19 marchează o perioadă de declin pentru **M.** (piesele produse imită pe cele din sec. precedent, iar execuţia lor este mai greoaie). **M.** funcţionează şi în prezent ca manufactură de stat. În Franţa, porţelanul **M.** poartă numele impropriu de porţelan de Saxa, iar în Anglia, de Dresda. Mărci: pînă în 1724 iniţialele K.P.M. (Königliche Porzellan-Manufaktur); din 1724 apare marca specifică: două săbii albastre încrucişate; între 1763 şi 1774, între garda săbiilor apare un punct (Punktzeit); în perioada 1774-1814, între garda săbiilor, o steluţă (Sternzeit). V.D.

MELINUM Alb de cretă folosit în Roma antică, adus din Insula Melos. Sin. *cretă de Melos*. *V.* şi **cretă** L.L.

MELOZI Autori de imnuri sacre, sanctificaţi, reprezentaţi în Biserica răsăriteană pe pandantivi sau în zonele din jurul imaginii centrale a Fecioarei figurată pe bolta pronaosului. De regulă sînt reprezentaţi: Ioan Damaschinul, Iosif, Cosma, Romanos. T.S.

MEMBRANA Culoare de fond — corespunzînd, se pare, *proplasmei* — amintită de autorii medievali, compusă prin amestec fizic de sinopia, ocru şi alb. L.L.

MEMENTO MORI (lat.) Temă iconografică specifică goticului tîrziu, Renaşterii, manierismului şi mai ales barocului, reprezentînd o compoziţie alcătuită din obiecte menite să amintească omului sfîrşitul implacabil şi inutilitatea celor trecătoare: un craniu, o carte a vieţii, o oglindă etc. Sin. *vanitas* (fr. *vanité*, it. *vanità*, germ. *Vanitas*, engl. *vanity)*. T.S.

MENESC (MENESCH) Culoare medievală neidentificată, pomenită de Teofil (sec. 11-12). Se presupune a fi lacul de garanţă. L.L.

MENGHINĂ În gravură, dispozitiv de prindere a plăcii de metal pentru operaţiile necesare procesului de gravare. **M.** este alcătuită pe principiul cleştelui, cu două fălci late şi un sistem de blocare şi fixare a mînerelor (fr. *étau*, it. *morsa*, germ. *Schraubstock*, engl. *vice)*. I.P.

MENHIR Monument megalitic plasat într-o poziţie verticală cu baza îngropată în sol. Se presupune că ar fi avut o destinaţie funerară sau comemorativă. Identificate în număr mare în vestul Franţei şi Angliei, **m.** se întîlnesc şi în Africa şi Asia (fr., it., germ., engl. *menhir)*. *V.* şi **statuie** I.C.

MENNECY-VILLEROY Manufactură franceză de ceramică întemeiată în 1734 la Paris, sub patronajul ducelui de Villeroy, transferată în 1748 la Mennecy, apoi în 1773 la Bourg-la-Reine; funcţionează pînă în 1806. La început se execută piese de faianţă de culoare crem, cu forme simple şi elegante; mai tîrziu, producţia se inspiră din arta extrem-orientală, iar în epoca de maximă dezvoltare se resimte influenţa manufacturilor Vincennes, Meissen, Chantilly. Aplicaţiile florale, ghirlandele şi frunzişul care decorează baza toartei vaselor constituie trăsături specifice manufacturii **M-V.** Coloritul: albastru intens, galben şi o nuanţă de roz caracteristică. Perioada de înflorire se situează către 1760, cînd predomină producţia de statuete, vase de diferite forme, mînere de cuţite şi de bastoane, bomboniere, tabachere etc. După 1765 se execută şi servicii de masă cu decor floral policrom. Producţia celor trei manufacturi nu prezintă trăsături individualizate. Mărci: D.V. (ducatul sau ducele de Villeroy); B.R. (Bourg-la-Reine). V.D.

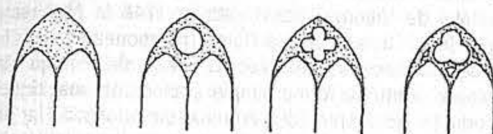
MENORAH Candelabru ritual evreiesc cu şapte braţe devenit simbol al credinţei iudaice. I.C.

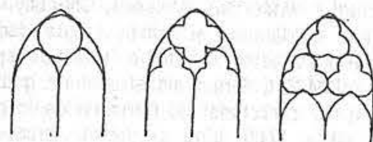
MENŢIUNE Precizare scrisă cu creionul pe fiecare exemplar gravat, pentru identificarea stadiului şi tirajului. **M.** se face de către artistul gravor sub imagine, în partea stîngă. Cînd tirajul este limitat, prima cifră a **m.** reprezintă numărul de ordine al fiecărui exemplar, sub care, separată printr-o bară, se află cifra care reprezintă numărul total al exemplarelor tirajului. De asemenea, în cazul în care au existat mai multe faze de stadiu, acest lucru se menţionează printr-o cifră romană plasată înaintea numărului de ordine al exemplarului. Astfel, în partea stîngă va apărea **m.**: II/5/10 (exemplarul 5 dintr-un tiraj de 10 exemplare în stadiu doi) (fr. *mention*, germ. *Bezeichnung)*. A.P.

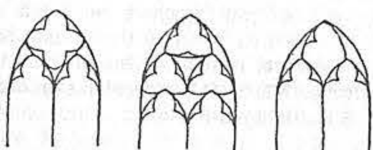
MENOLOG Ciclu iconografic ortodox foarte amplu, pictat, cuprinzînd ilustrarea fiecăreia dintre zilele anului bisericesc răsăritean, într-o succesiune care începe cu data de 1 septembrie. Sînt reprezentate faptele sfinţilor principali comemoraţi într-o zi şi sărbătorile fixe. Unul dintre cele mai celebre a fost pictat pe un manuscris la porunca împăratului Vasile I Macedoneanul (spre anul 1000) şi se păstrează în biblioteca Vaticanului. Este frecvent în pictura murală a bisericilor de mînăstire. Cel mai vechi păstrat în ţara noastră se află în pronaosul bisericii Mînăstirii Cozia, jud. Vîlcea (sfîrşitul sec.14). În Moldova se conservă ample **m.** în bisericile mînăstirilor Dobrovăţ, Moldoviţa, Voroneţ, Suceviţa (fr. *Ménologe*, it.

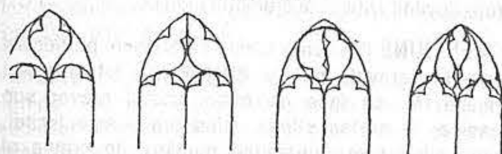
Menologio, germ. *Menologium*, engl. *Menology)* Sin. *sinaxar*. T.S.

MENOU Baghetă de piatră profilată care desparte pe verticală (uneori şi pe orizontală) în două-trei sau în mai multe cîmpuri golul unei ferestre gotice sau de Renaştere (fr. *meneau*, it. *ritto*, *tramezzo*, germ. *Fensterkreuz*, *Pfosten*, *Kreuzstab*, engl. *mullion* (vertical), *transom* (orizontal). T.S.

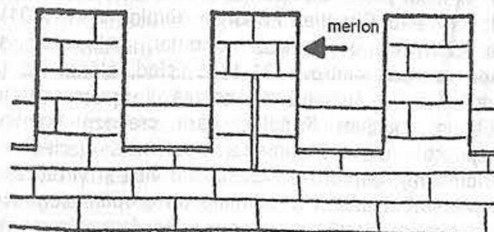
MENSA → altar

MENU În grafică, desene sau gravuri ilustrînd, începînd din sec.18, listele de bucate oferite la mese festive. La mijlocul sec. 20, unele companii de avioane — de exemplu Air France — sau mari hoteluri internaţionale au reluat folosirea unor astfel de liste de **m.** ilustrate de artişti de seamă, cum ar fi H.Hartung, M.Chagall ş.a. A.P.

MÉPLAT (fr.) Basorelief plat, în care trecerea de la suprafaţa suportului de bază la diferitele planuri intermediare apare puţin accentuată (fr. *méplat*, it. *schiacciato*, *stiacciato*, germ. *Flachrelief*, engl. *flattened relief*). C.R.

MERCADMIU Roşu din familia cadmiurilor, apărut în anul 1956. În acest pigment sulfo-seleniurile au fost înlocuite cu mercur, mai accesibil. *V.* şi **roşu de cadmiu** L.L.

MERLON În arhitectura fortificată, partea plină a unui parapet, delimitată de golurile a două creneluri (fr. *merlon*, it. *merlone*, *becchetto*, germ. *Mauerzacke*, engl. *merlon*, *cope stone*). T.S.

MERZ Ramură a dadaismului berlinez personificată de Kurt Schwitters. Termenul, creat de pictor în 1919, este luat din partea finală a cuvîntului german *Kommerz*, are o conotaţie zeflemistă şi este aplicat unor mici tablouri colaj alcătuite din felurite deşeuri ale bunurilor de consum şi alte obiecte mărunte obişnuite. Coerenţa compoziţională, fineţea lucrului artizanal şi armonia coloristică a imaginilor din seriile **M.** contrastează cu teoretizarea polemică a semnificaţiei lor. A.P.

MESIANICI → **profeţi**

MEŞTER În sistemul artizanal medieval, persoană care a parcurs toate treptele desăvîrşirii meseriei şi care, în urma unei probe de măiestrie, dobîndeşte dreptul de a avea un atelier propriu cu ucenici şi calfe, şi este acceptat ca membru în breasla respectivă, ale cărei statute se obligă să le respecte (fr. *maître*, it. *maestro*, germ. *Meister*, engl. *master*). T.S.

METAFORĂ Termen mult folosit în critica de artă, cu un înţeles care greşit este suprapus celui de simbol. **M.** nu este — ca simbolul ori alegoria — un semn, ci o stare poetică de substituţie ori amplificare a elementelor cuprinse într-o imagine vizuală, cu efect de potenţare a caracterului emoţional. În arta plastică funcţia metaforică a imaginii este, de cele mai multe ori, nedeliberată, involuntară (fr. *métaphore*, it. *metafora*, germ. *Metaphor*, engl. *metaphor*). A.P.

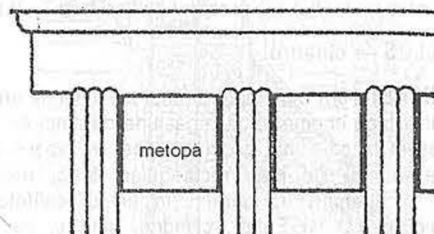
METAL Suport rigid al picturii. Cel mai nobil **m.**, aurul, aplicat peste fonduri pictate sau nu, se foloseşte din antichitate şi pînă în zilele noastre. Plăcile de cupru au încercat să-l înlocuiască, fără succes (se dilată şi coclesc). Au mai fost folosite plăcile de fier, zinc, aluminiu etc. L.L.

METAL, GRAVURĂ ÎN RELIEF PE ~ Tehnică de gravare asemănătoare xilogravurii, cu care poate fi adesea confundată, deosebirea cea mai lesne de observat constînd în aspectul uşor deformat sau dinţat al marginilor imaginii gravate. **G.î.r.p.m.** a fost folosită în special în arta cărţii medievale şi, din Renaştere, pentru iniţiale, viniete, ornamentarea cărţii rare, de lux, caz în care suportul de metal era din aur (fr. *gravure en relief sur métal*, germ. *Metallschnitt*, engl. *metal-cut*). A.P.

METEREZ 1. Fereastră de tragere situată la partea superioară a zidurilor unei clădiri sau ale unei incinte întărite (fr. *meurtrière*, it. *balestriera*, germ. *Schiessscharte*, engl. *loop-hole*). 2. → **crenel** T.S.

METOH Tip de aşezămînt filială a unei mînăstiri (sau episcopii) aflată la o oarecare distanţă faţă de aceasta, uneori chiar în altă ţară, destinată administrării bunurilor mobile şi imobiliare ale mînăstirii în locul respectiv, servind şi ca loc de adăpost pentru reprezentanţii acesteia. De regulă, alături de o clădire de locuit, există şi o biserică sau o capelă. Denumirea a fost purtată în sec.16-19 şi de marile mînăstiri româneşti închinate, pînă în 1864, unor aşezăminte religioase de la Muntele Athos, Ierusalim, Alexandria sau Antiohia. T.S.

METOPĂ Placă de piatră sau teracotă de formă rectangulară, care în alternanţă cu triglifa formează friza ordinului doric, avînd de obicei o decoraţie în relief sau pictată. *V.* **ordine** I.C.

MEZANIN Nivel intermediar mai scund, de locuit sau destinat altor activităţi (birouri, comerţ etc.), situat între parterul şi primul etaj al unei clădiri (fr. *mezzanine*, it. *mezzanino*, germ. *Zwischenstock*, engl. *mezzanine, intermediate story*). T.S.

MEZZO-FRESCO (it.) Denumire, considerată astăzi ambiguă şi eronată, a unui procedeu tehnic mural în care pictura se începe în frescă şi se termină *in secco* (peste tencuiala uscată). Modificarea procedeului iniţial nu provine, de regulă, dintr-o stîngăcie profesională, ci corespunde intenţiei pictorului, ca şi unor determinări de ordin tehnic: unele culori nu suportă contactul cu varul, peretele se pregăteşte pentru aurire etc. L.L.

MEZZORELIEF → **relief**

MEZZO-TINTO → **manieră neagră**

MIARE → **miere de albine**

MICI MAEŞTRI Expresie folosită pentru desemnarea unor artişti care — fără a fi creatori de prim ordin, şefi de şcoală etc. — contribuie în mod

determinant, prin opera lor, la crearea şi afirmarea culturilor naţionale. L.L.

MICROCLIMAT (fr.) Ansamblul condiţiilor climaterice care caracterizează ambianţa imediată a unei opere de artă, obiect arheologic sau de interes istoric, etnografic etc. Crearea **m.** artificial constant — în muzee şi colecţii — este una din condiţiile principale ale bunei conservări. Normele actuale prevăd necesitatea asigurării temperaturii de cca 18 grade C (ceva mai scăzute iarna, puţin mai ridicate vara), asociată cu umiditatea relativă de 50-60% , şi cu o lumină care măsoară maximum 150 lucşi pentru picturile în ulei sau tempera, şi numai 50 lucşi pentru acuarele, manuscrise, tapiserii; este necesar, de asemenea, controlul permanent şi regenerarea aerului prin instalaţii speciale, se cer evitaţi curenţii de aer, praful etc. L.L.

MICROFOTOGRAFIE Fotografie executată la microscop cu ocazia examenului ştiinţific al operei. **M.** prilejuieşte analiza detaliilor infime de compoziţie şi structură a pastei, a pînzei sau a altor elemente care alcătuiesc opera de artă. L.L.

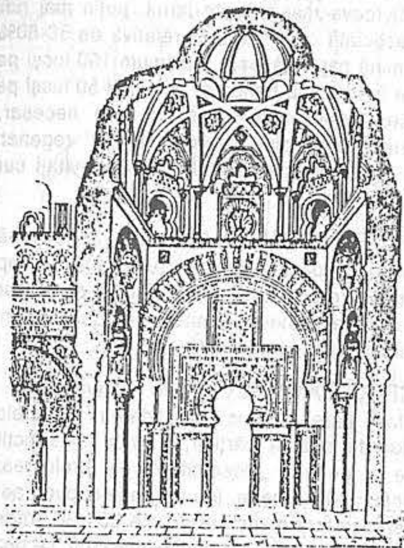
MICROORGANISME Serie numeroasă de dăunători care produc degradarea obiectelor, a operelor de artă, a cărţilor, a unor construcţii etc. Numite în general „mucegaiuri", ele proliferează în ambianţe calde, umede, întunecoase şi puţin aerisite. La o temperatură mai mare de cca 25—30 grade C şi la o umiditate relativă ce depăşeşte 70%, se dezvoltă un mare număr de bacterii şi criptogame parazite (ciuperci inferioare, muşchi, licheni, alge etc.). Ele atacă ţesăturile — în special inul şi cînepa, mai puţin bumbacul şi iuta, iar cel mai puţin textilele sintetice —, hîrtia (stampele, manuscrisele, cărţile), pergamentul, pielea, lemnul; una din cele mai dăunătoare şi greu de combătut specii care se dezvoltă pe lemnul prelucrat este *merulius lacrymans*, numit „buretele de casă", (iar în antichitate, „lepra casei"), care atacă şi hîrtia, stofele etc. Sînt atacate suporturile de natură organică ale picturii, dar şi fresca sau lucrări de altă natură. Apariţia **m.** poate fi prevenită prin păstrarea unui microclimat salubru, în unele cazuri prin pulverizări sau fumigaţii. L.L.

MIELUL LUI DUMNEZEU → **mielul mistic**

MIELUL MISTIC În iconografia paleocreştină, bizantină timpurie şi catolică, simbol al lui Iisus Hristos care şi-a dat viaţa pentru răscumpărarea păcatelor omenirii. Este reprezentat sub forma unui miel alb care susţine un stindard cu o cruce (simbolul jertfei) sau cu iniţialele lui Hristos: „IHR". În acest din urmă caz se confundă adesea cu *Mielul Pascal* (fr. *Agneau mystique*, it. *Agnello mistico*, germ. *Das Lamm Gottes*, engl. *The Holy Lamb*). Sin. *Agnus Dei*. T.S.

MIERE DE ALBINE Produs natural folosit în unele grunduri ca plastifiant, pentru unele sortimente de acuarele ca liant și ca adaos pasager în operațiile artizanale de transformare a foițelor de aur în pulbere (după unele erminii) etc. Altă denumire veche: *miare.* L.L.

MIHRAB Într-o moschee, nișa decorată indicînd direcția către Mecca, în funcție de care este organizat spațiul interior. I.C.

MILCHGLAS (germ.) Sticlă de culoare albă lăptoasă, opacizată prin adaos de oxid de staniu. Cunoscută în antichitate, tehnica de fabricare a **m.** este redescoperită în sec. 16 de sticlarii venețieni; către mijlocul sec. 17, atelierele engleze și cele germane realizează mari producții de piese din **m.**, decorate prin emailare cu scene pitorești, motive florale și păsări. În Franța (în orașul Orléans) se fabrică la sfîrșitul sec. 18 pahare cu devize bahice; în sec. 19, procedeul este ameliorat, obținîndu-se o sticlă opacă, cunoscută sub denumirea de opalină. **M.** a fost folosit în Europa ca înlocuitor al porțelanului chinezesc (fr. *opaline,* it. *opalino,* germ. *Milchglas,* engl. *opalglass).* V.D.

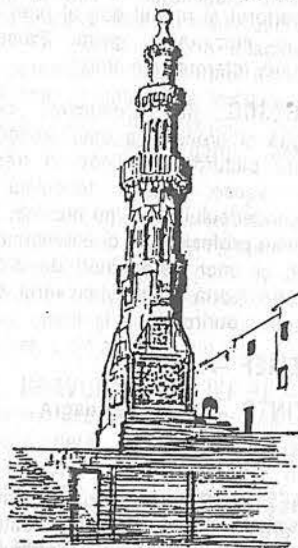
MILITARI, SFINȚI ~ Mucenici din primele timpuri ale creștinismului, în genere soldați și ofițeri romani care au fost uciși pentru aderarea la creștinism. De regulă, sînt îmbrăcați în armuri romane, cu scuturi, spade, coifuri și sulițe. În bisericile ortodoxe, reprezentările lor alcătuiesc un întreg ciclu iconografic plasat în partea inferioară a zidurilor naosului (absidele laterale sau respectiv pereții de nord și de sud). Uneori, sînt reprezentați călări: în unele picturi occidentale sau influențate de apus, sau în pictura murală interioară (Dobrovăț, jud. Iași, 1530) sau exterioară din Moldova (Humor, Moldovița). Mai rar apar figurați ca șezînd pe tron (fr. *Saints guerriers,* germ. *die Kriegerischen Martyrer, die ritterlichen Heiligen,* engl. *military saints, warrior saints).* T.S.

MILLEFIORI (it.) Sticlărie venețiană cu aspect de mozaic, constituită din lamele de sticlă care formează un motiv floral. Se obține prin tăierea unui fascicul de baghete de sticlă colorată, care se toarnă apoi într-o sticlă incoloră, obținîndu-se un decor policrom asemănător unei pajiști presărate cu flori. Procedeul, cunoscut în antichitate de egipteni (1500 î.H.), dezvoltat de romani (în sec. 1-2 d.H.), este folosit pe scară largă de sticlarii venețieni în sec. 16, iar în sec. 18 se răspîndește în Silezia și în alte centre din Europa Centrală. Tehnica romană diferă de cea venețiană prin faptul că se folosea sticlă opacă sau translucidă, pe cînd sticlarii de la Murano (Veneția) încorporau motivele colorate în sticlă incoloră. În Franța, procedeul atinge un nivel de mare rafinament în sec. 19, cînd se execută la Baccarat, Saint-Louis și Clichy o mare varietate de piese de artă decorativă. V.D.

MILLE-FLEURS (fr.) Tip de verdură, specifică sec. 15, în care tot fondul era presărat cu flori mici. V.D.

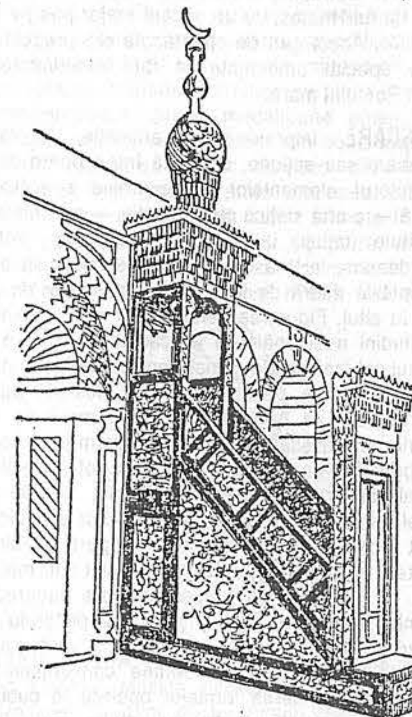
MILLOS → cinabru

MINARET Turn înalt alăturat unei moschei de unde muezinul face chemarea la rugăciune de cinci ori pe zi. Absent la cele mai vechi moschei **m.** apare din motive rituale. De plan rectangular (Siria, nordul Africii și Spania), în spirală (în timpul califatului abbasid în Irak și Egipt), cilindric, subțire, cu un balcon în partea superioară (la persani și turcii selgiukizi), la care se adaugă un acoperiș conic (la turcii otomani), **m.** este adesea bogat decorat. I.C.

MINĂU DE CHINOVAR Roșu deschis utilizat de vechii freschiști români, compus din cinabru și alb de var. Sin. *minău deschis.* L.L.

MINBAR Tip de amvon înalt adosat zidului, plasat în moschee în dreapta mihrabului, de unde imamul citește versete din Coran în zilele de vineri sau la sărbătorile religioase musulmane. Compus dintr-o scară cu cel puțin trei trepte terminată printr-o platformă, uneori acoperită, **m.** este realizat cel mai adesea din lemn, uneori din marmură și este bogat decorat. I.C. și T.S.

MINETTE → ocru

MINEI În Biserica ortodoxă, culegere de vieți și de slujbe de sfinți ordonată în funcție de datele de sărbătorire a acestora în anul bisericesc. Pentru mai simpla orientare, există cîte un **m.** pentru fiecare lună a anului, fiecărei zile corespunzîndu-i amintirea unuia sau a mai multor sfinți. Cele mai vechi **m.** au fost manuscrise servind drept cărți de cult și ca îndreptare pentru pictarea menoloagelor din biserici. Cea mai valoroasă colecție de **m.** din țara noastră a fost tipărită sub îndrumarea episcopului Chesarie de Rîmnic, cu începere din 1776. Cartea de cult are o funcție similară cu *Martirologium Romanum* din Biserica catolică. T.S.

MINIATURĂ (lat. *miniare,* a scrie cu miniu de plumb) **1.** La origine, inițială trasată cu miniu de plumb (culoare de un roșu incandescent) pe rotulusurile de papirus sau pergament. Ulterior, **m.** a devenit un termen generic pentru întreaga decorație pictată policrom (inițiale, frontispicii, viniete, ancadramente, precum și compoziții figurative) a cărților manuscrise, copiate pe pergament sau pe hîrtie. Sin. *anluminură.* În Evul Mediu timpuriu, cele mai prețioase **m.** erau realizate pe un fond de purpură *(Codex aureus,* manuscris carolingian păstrat în parte la Biblioteca Bathyaneum din Alba Iulia, în parte în colecțiile Vaticanului). Atît în Orient, cît și în Occident, **m.** se realizau în scriptorii speciale, de curte, mînăstirești sau episcopale, autorul **m.** fiind uneori aceeași persoană cu copistul textului, alteori — mai ales în cadrul precisei specializări din marile scriptorii — diferit de acesta și chiar semnîndu-și uneori opera. În țările române, arta **m.**, implicată în cea a cărții manuscrise (printre cele mai vechi **m.** semnate aparțin lui Gavril Uric, autorul *Tetraevangheliarului* din 1429, scris la Mînăstirea Neamț și păstrat astăzi în Biblioteca Bodleiană de la Oxford) — coexistînd multă vreme cu cea tipărită —, s-a perpetuat pînă în primele decenii ale sec. 19 *(Alexăndria,* copiată și miniată de Năstase Negrule în 1790; codicele și pomelnicele mînăstirești întocmite sau doar copiate și decorate de eclesiarhul Dionisie din Pietrari între 1777 și 1819). **2.** Termenul de **m.** este tot mai des utilizat pentru a denumi portrete pictate pe suporturi de formă rotundă sau ovală de foarte mici dimensiuni, din pergament foarte fin (vellum), fildeș, email sau hîrtie superioară, în tehnici cu medii apoase sau uleioase (printre primii artiști care lucrează astfel se numără și Hans Holbein cel Tînăr), gen de lucrări ce proliferează pînă în sec. 19, cînd este anihilat de dagherotipie și fotografie. Prin extensie, termenul de **m.** denumește orice portret, scenă sau chiar „obiect de artă" de mici dimensiuni, executate cu mare finețe (fr. *enluminure, miniature,* it. *miniatura, arte del minio, fondello,* germ. *Miniatur, Miniaturmalerei, Buchmalerei,* engl. *illumination, miniature-painting).* V. și il. 18-21 L.L. și T.S.

MINIU DE PLUMB (lat. *minium)* Pigment roșu-oranj intens, folosit încă din antichitate (latinii l-au numit și *ammion, cerussa purpurae, cerussa usta, stupium, color flameus).* După Vitruviu, care îl numește roșu de plumb, descoperirea lui s-a făcut accidental, cu ocazia unui incendiu, prin supraîncălzirea *ceruzei,* dar exista și un sortiment natural. **M.** este unul din cele două roșuri vii (alături de *cinabru)* care se foloseau în Evul Mediu. Întrucît se modifică la lumină și aer, prezența lui în pictura de panou este sporadică, în schimb este roșul de bază al anluminurilor, unde, ferit de lumină, a rezistat satisfăcător. Din punct de vedere chimic este un tetraoxid sau un oxid de plumb mai bogat în oxigen. Pigment toxic, puțin stabil, alterează și culorile cu care este amestecat. Dacă se freacă cu ulei acoperă bine, are o sicativitate excelentă, aderînd bine la suprafețele metalice (pe care le protejează împotriva ruginii, domeniu în care pare a fi de neînlocuit).

Trebuie exclus din tehnicile care vizează durabilitatea. Sicativant util la fierberea uleiului, a fost folosit și pentru prepararea cîte unui poliment sau mixtion. Alte denumiri: *lambez*, (var. *lampezi*), *miniu* (var. *minău*), *orange de Saturn, plumb roșu, roșu de Paris, roșu de plumb, roșu de Saturn.* L.L.

MINTON Manufactură engleză de ceramică, întemeiată în 1796 la Stoke on-Trent (Staffordshire) de Thomas Minton (1765-1836), condusă în continuare de descendenții săi; întreprinderea actuală datează din 1883 și se bucură și în prezent de o mare apreciere. Pe lîngă olărie de culoare albastră și crem la **M.** se produce faianță cu decor oriental; cu ajutorul unor ceramiști de la Derby încep să se fabrice și piese din porțelan. Activitatea se dezvoltă după 1825 datorită numeroaselor comenzi primite din diverse țări europene. **M.** imită serviciile produse la Sèvres, adoptînd din ornamentica acestei manufacturi peisajele extrem-orientale și buchetele în stil neo-rococo, precum și coloritul albastru pentru fond. Producția realizată după 1850 se inspiră din ceramica italiană și franceză. Operele cele mai valoroase — create către sfîrșitul sec. 18 și pînă la mijlocul sec. 19 — rivalizează cu cele de la Sèvres în ceea ce privește calitatea tehnică și varietatea formelor și a motivelor decorative. Mărci: (începînd din sec. 19): M (Minton); H.M. & Co.; piesele moderne sînt semnate cu numele Minton însoțit de globul terestru. V.D.

MINUNILE LUI HRISTOS Ciclu narativ întîlnit în pictura de manuscrise și în cea murală, inspirat din evanghelii, în care fiecare scenă ilustrează cîte una din faptele supranaturale (vindecări, învieri din morți, hrăniri miraculoase) săvîrșite de Iisus Hristos în perioada din viața sa cuprinsă între Botez și momentul începerii Patimilor. În pictura murală, ele sînt reprezentate fie în partea superioară a pereților naosului, fie în pronaos, fiind legate de textele evanghelice citite în duminicile de peste an (fr. *les Miracles de Jésus*, it. *Miracoli di Gesù*, germ. *Christus Wunder*, engl. *Christ's miracles).* T.S.

MIRADOR (sp.) **1.** Mic edicul sprijinit pe colonete, ridicat pe terasele caselor spaniole. **2.** În arhitectura militară, punct de observație și de supraveghere, plasat deasupra unei clădiri. T.S.

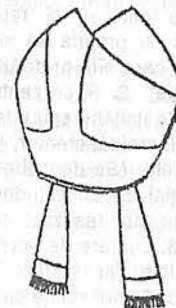
MISSALE (lat. *liber missalis*, cartea liturghiilor) Principală carte de cult catolică, cuprinzînd, alături de canon, textele speciale prescrise pentru liturghiile praznicelor sărbătorilor și ale zilelor obișnuite de peste an. Începînd cu sec. 10, **m.** sînt ilustrate cu mici picturi în acuarelă, strict ornamentale — inițiale, frontispicii, viniete — sau narativ-explicative legate de scene din viața lui Iisus și a sfinților celor mai cunoscuți și sărbătoriți. Treptat se conturează trăsături naționale în ilustrația **m.** Astel, pentru Franța sînt caracteristice elementele florale cu vrejuri și încadrările paginilor; pentru Toscana intervenția figurilor în ornamentație; în Boemia se dezvoltă o sinteză a acestor caractere. După apariția gravurii și a tiparului, ilustrațiile grafice vor coexista cu cele pictate (fr. *missel*, it. *messale*, germ. *Messbuch*, engl. *missal, massbook).* Sin., în Biserica ortodoxă, *liturghier, slujebnic, trebnic.* A.P. și T.S.

MISTER 1. În teologie, fapt a cărui geneză și explicație depășesc capacitatea umană de pătrundere, fiind de domeniul transcendentului și al revelației (de ex. **m.** întrupării lui Hristos). **2.** → **taină, sacrament. 3.** În Evul Mediu, încercare de ilustrare, la nivelul teatrului popular, a principalelor momente din viața lui Hristos, cu un accent major pus pe ciclul Patimilor. Acest gen de spectacole era prezentat pe scene special amenajate în fața catedralelor, în timpul Postului mare. T.S.

MIȘCARE Impresie de animație, deplasare, schimbare sau acțiune, sugerată într-o operă de artă cu ajutorul elementelor de expresie specifice. În pictură — o artă statică prin definiție — exprimarea **m.** constituie totuși una din preocupările pictorilor dintotdeauna, iar măsura în care au reușit să o facă perceptibilă diferă de la o epocă la alta și de la un artist la altul. Figurarea personajelor sau a obiectelor în atitudini asemănătoare mișcărilor din natură este mijlocul cel mai simplu și mai frecvent întîlnit în pictura „tradițională": se pășește sau se aleargă, păsările zboară, norii se învăluresc, valurile mării se agită, ramurile sînt mișcate de vînt etc.; avem de-a face cu **m.** oprite într-un moment dat, care pot fi continuate mental de privitor. Gesturile umane, fie ele puțin teatrale, indică la rîndul lor **m.**: un braț se ridică, un deget indică o direcție, o mînă acoperă un sîn etc. Siluetele personajelor, curbele mai mult sau mai puțin largi, se constituie în arabescuri care sugerează o dinamică dirijată de voința și intuiția pictorului. Arta modernă adaugă alte mijloace: „pictogramele" (anumite săgeți sau alte semne convenționale de același fel), frîngerea formelor operată în cubism și vederea lor simultană din mai multe părți, figurile văzute deodată din față și din profil (la Picasso și Braque); sau redarea pozițiilor succesive, ca pe o peliculă de cinematograf, a unor figuri (la M.Duchamp, G.Balla etc.). Intervenția asupra materiei picturale, fragmentarea formei însoțită de direcționarea tușei, constituie — începînd cu impresionismul — un alt aport de seamă al artei moderne în domeniul animării suprafeței. În fine, nu pot fi omise nici unele „tablouri" acționate mecanic sau electric și nici jocurile optice de tip Vasarely. Realizarea de ritmuri compoziționale — de formă, de valoare, sau cromatice —, crearea de traiectorii vizibile sau ascunse, sugerarea unor linii de forță active, toate acestea au fost și rămîn printre mijloacele cele mai eficace de reprezentare a **m.** într-un tablou, fie el modern sau nu; o simplă linie oblică va sugera întotdeauna o **m.** ascendentă sau descendentă, în vreme ce o linie orizontală va crea un echilibru static etc. (fr. *mouvement*, it. *movimento*, germ. *Bewegung*, engl. *movement).* L.L.

MITHRAEUM Loc de cult al adepților zeului Mithras avînd în general o împărțire tripartită cu o zonă centrală, în care se oficia cultul, prelungită cu o absidă ce adăpostea imaginea zeului, flancată de două spații destinate fidelilor. I.C.

MITRĂ 1. Acoperămînt al capului la vechi popoare orientale (perși etc.) **2.** Bonetă de postav de modă europeană, purtată de voievozi și de boieri în țările române, în sec. 15 și la începutul sec. 16. **3.** Obiect vestimentar, atribut al episcopilor, purtat pe cap în cadrul slujbelor, ca semn al rangului din ierarhia bisericească. În Biserica ortodoxă, are forma unei semisfere combinate cu un cilindru scund fiind lucrată uneori din metal nobil sau doar din mătase ori catifea și decorată cu broderii, incrustații de pietre prețioase ori semiprețioase, perle, medalioane emailate. **M.** episcopilor catolici este alcătuită din două triunghiuri ale căror baze se unesc formînd circumferința capului; sînt îmbrăcate în stofe prețioase, decorate cu pietre, perle sau broderii, avînd atîrnate în spate două panglici late. În pictură și sculptură, **m.** este atributul caracteristic episcopilor (fr. *mitre*, it. *mitra*, germ. *Mitra, Bischofsmütze*, engl. *mitre).* A.N. și T.S.

MIXED MEDIA (engl.) Medii combinate (filmul, lumina, cuvîntul, muzica, dansul, televiziunea) pentru crearea unei imagini de ansamblu inedite, a unui spectacol total. Uneori, termenul este de asemenea folosit pentru a desemna un obiect alcătuit din diferite materiale. *V.* și **asamblaj, colaj, environment** M.P.

MIXTION Mordant pe bază de ulei, utilizat pentru aplicarea foițelor aurii și argintii. Este un amestec compus din uleiuri puternic sicativate și alte elemente (pe care producătorii nu le dezvăluie). Var. *mistion, mixtură. V.* și **mordant** L.L.

MÎNA LUI DUMNEZEU 1. Figurare a unei mîini cu pumnul strîns în jurul cîtorva personaje minuscule (adesea ca niște prunci înfățișați), care simbolizează sufletele celor mîntuiți și purtați spre ceruri. Este fie o imagine independentă, situată în glaful ușii dintre naosul și pronaosul bisericilor ortodoxe, fie o imagine componentă a marii scene a Judecății de apoi, fiind situată în axul vertical sub tronul Hetimasiei **2.** Mînă care iese din nori, binecuvîntînd, frecventă în unele scene votive (fr. *Main de Dieu*, it. *La Mano di Dio*, germ. *die Hand Gottes, die Rechte des Herrn*, engl. *The Divine Hand).* T.S.

MÎNĂSTIRE 1. Instituție religioasă, pentru bărbați sau pentru femei, constituită cu acordul unei autorități bisericești, din membri care se obligă să respecte anumite canoane, condusă de un stareț sau respectiv o stareță (în Occident, de un superior sau abate, respectiv de o maică-superioară). În Biserica răsăriteană, tipul de organizare a vieții monastice poate fi cenobitic (în care întreaga viață a comunității se defășoară în comun, sub un unic acoperiș — locuire, masă, muncă, rugăciune) sau idioritmic (în care numai anumite activități sînt comune — rugăciune, anumite munci —, restul vieții desfășurîndu-se privat, dar cu obligativitatea respectării de către fiecare monah a regulilor prescrise pentru viața comunitară). În țara noastră există ambele feluri de organizare monastică. În catolicism, **m.** aparțin diferitelor ordine religioase, fiind supuse acelorași precepte de bază, acceptate în virtutea unor promisiuni solemne individuale (voturi). Ceea ce le diferențiază sînt funcțiile speciale conferite fiecărui ordin de către fondatorul său (active, contemplative). În țările române au acționat călugări predicatori (franciscani, dominicani), reprezentanți ai ordinelor care îmbinau viața contemplativă cu cea activă (benedictini, cistercieni, premonstratensi, iezuiți). **M.** au avut o mare înrîurire asupra dezvoltării arhitecturii, a formelor și decorului marilor stiluri occidentale și orientale. **2.** Ansamblul clădirilor care adăpostesc comunitatea monahală. Se compune în general din: biserică principală, capele secundare sau paraclise, stăreție, arhondaric sau alte încăperi pentru oaspeți, chiliile călugărilor (în cele catolice, mai ales în trecut, existau dormitoare comune), săli de mese comune (trapeză, refectoriu), bibliotecă, bucătărie, ateliere, anexe gospodărești, spitale, școli, scriptorii etc. (fr. *monastère*, it. *monasterio, cenobio*, germ. *Kloster*, engl. *monastery, convent).* T.S.

MÎNTUITOR Denumire folosită pentru a-l desemna pe Iisus Hristos în calitatea sa de răscumpărător al omenirii, de vina păcatului strămoșesc prin moartea sa pe cruce (fr. *Sauveur*, it. *Salvatore*, germ. *Heiland*, engl. *Saviour).* T.S.

MÎNECUȚE În cultul ortodox, un fel de manșete late, brodate, pe care preotul le prinde la încheietura pumnului, peste stihar, la oficierea liturghiei. La noi s-au păstrat o serie de piese de mare valoare artistică, printre ele numărîndu-se cele brodate de Despinetas la comanda lui Constantin Brâncoveanu, decorate cu portretele membrilor familiei acestuia (păstrate la Muzeul Național de Artă al României). În cultul catolic o semnificație simbolică similară cu a **m.** o are *manipulum* (fr. *manchettes liturgiques*, it. *manichini liturgici*, germ. *Handbinden*, engl. *liturgical embroidered cuffs).* T.S.

MOAR Ţesătură compactă, din lînă sau mătase, cu aspect lucios, cu motive presate, care reflectă lumina în mod diferit, formînd ape. Folosit în Europa începînd din sec. 15 pentru îmbrăcămintea feminină şi la tapiţarea mobilelor. Foarte apreciat în Renaştere şi în sec. 18-19 (fr. *moire*, it. *marezzo*, germ. *Moiré*, engl. *moire, watered silk*). V.D.

MOARTE Personaj simbolic, figurat sub forma unui schelet, acoperit sau nu de un văl, cel mai adesea prevăzut şi cu o coasă, venit să curme viaţa oamenilor în clipa sfîrşitului. Apare fie singur, ca atare, fie în diferite compoziţii ca „Dansul morţilor" sau ilustrînd capitole din scrierile celebre medievale (*Varlaam şi Ioasaf*). Este des figurată în pictura murală exterioară din Ţara Românească din sec. 18 şi din prima jumătate a sec. 19, nu sub forma unui schelet, ci sub cea a unei fiinţe bipede, ca un fel de ţap, care apare fie singură, fie în configuraţie cu Roata vieţii, ori cu scene inspirate din Fiziolog (fr. *La Mort*, it. *La Morte*, germ. *der Tod*, engl. *the Death*). T.S.

MOAŞTE Rămăşiţe pămînteşti (oseminte, chiar veşminte) care au aparţinut unor personaje considerate sfinte, care se bucură de o veneraţie deosebită din partea credincioşilor, în special pentru calităţile lor miraculoase. În Evul Mediu, le era închinat un cult special, fiind închise în relicvarii preţioase (fr. *reliques*, it. *reliquie*, germ. *Reliquien*, engl. *relics*). *V.* şi **engolpion, relicvar** T.S.

MOBIL Gen de artă contemporană: sculpturi şi obiecte puse în mişcare fie de vînt sau de orice fel de curent de aer (de ex. mobilurile sculptorului nord-american Alex. Calder), fie de curenţi electrici (sculpturile elveţianului Jean Tinguely). A.P.

MOBILĂ Piesă mobilă (deplasabilă) care completează o construcţie arhitecturală (imobilă) şi este necesară desfăşurării activităţilor umane: pat, masă, scaun etc. Uneori, **m.** este o piesă fixă, din construcţie (bancă zidită sub fereastră etc.) sau fixată (bancă solidară cu lambriurile etc.). Lucrată din materialele cele mai variate: lemn, metal, fibre vegetale, ţesături, piele, materiale sintetice, decorată cu sculpturi, picturi, incrustaţii, marchetărie etc., **m.** şi-a modificat aspectul, potrivit funcţiilor şi stilurilor istorice, de la rogojina-pat japoneză, rulată peste zi, la somptuoasele garnituri ale palatelor baroce sau rococo (fr. *meuble*, it. *mobile*, germ. *Möbel*, engl. *piece of furniture*). A.N.

MOBILIER Ansamblu de mobile (constituind garnituri) în cadrul unui interior (fr. *mobilier*, it. *supellettile*, germ. *Mobiliar*, engl. *set of furniture*). C.R. şi A.N.

MODĂ 1. Ansamblul de gusturi, preferinţe, deprinderi care domină la un moment dat într-un mediu social, privind îmbrăcămintea, ţinuta, comportarea (fr. *mode*, it. *moda*, germ. *Mode*, engl. *fashion*). 2. Gravurile de **m.**, destinate prezentării ultimelor noutăţi vestimentare, au apărut în sec. 16, în foi volante, iar din sec. 18, în publicaţii periodice. Practicat mai ales în Franţa, acest gen de gravuri cuprindea adeseori, pe lîngă elementul documentar, notaţii fiziognomice sau peisagistice. O variantă a acestor gravuri de **m.** o constituie stampele etnografice înfăţişînd costume ţărăneşti. Sînt apreciate pentru calitatea lor cromatică şi compoziţională îndeosebi stampele elveţiene din sec. 18. În România, în sec. 19, Carol Popp de Szathmari este autorul unor asemenea stampe (fr. *gravure de mode*, it. *stampe di mode*, germ. *Modeblätter*, engl. *fashion-plates*). A.N. şi A.P.

MODEL 1. Persoană — femeie sau bărbat — care pozează unui artist. Ridicat sau nu pe un piedestal, aşezat pe jumătate sau culcat, în atitudini statice sau dinamice, **m.** slujeşte artistului (şi mai ales ucenicului) la realizarea crochiurilor sau a unor studii aprofundate. Creatorul nu-şi pune problema redării sale fidele, importantă fiind înţelegerea datelor structurale, a particularităţilor **m.** respectiv — proporţii şi „caracter", repere anatomice, mişcare, cromatică, expresie etc. — şi reprezentarea lor plastică în consens cu propria sa viziune. Acestea sînt motivele pentru care sînt preferate **m.** expresive şi nu cele „frumoase". 2. Reprezentare plastică ce serveşte ca obiect de imitaţie sau interpretare relativ liberă. Un **m.** poate fi preluat creator, respectîndu-i-se însă datele structurale. (Se deosebeşte de *prototip*, care este creat iniţial ca unicat, devenind apoi un tipar pe baza căruia sînt realizate obiecte identice, fabricate în serie.) 3. Lucrare de sculptură executată din diverse materiale, în genere de dimensiuni reduse, avînd aspectul unei schiţe ca mişcare, forme şi volume. Termenul se referă şi la sculpturi în stadiu definitiv, turnate în ipsos, în vederea măririi la altă scară sau transpunerii în alte materiale dure. *V.* şi **machetă**. 4. În artele decorative, repetarea unuia sau a mai multor motive după o anumită schemă (fr. *modèle*, it. *modello*, germ. *Modell, Motiv, Muster*, engl. *model, pattern*). L.L., C.R. şi V.D.

MODELAJ Tehnica cea mai veche şi simplă a sculpturii în materiale moi (argila, ceara, plastilina). Prima etapă constă în frămîntarea cu mîna a lutului umed, după care, cu boţuri mari sau mai mici, se acoperă treptat o armătură. Se folosesc şi diverse modelatoare pentru îndepărtarea surplusurilor de material şi construirea formelor şi volumelor specifice respectivelor lucrări. Sculptura modelată în argilă, reprezintă lucrarea originală şi constituie modelul care poate fi turnat în ipsos (ulterior în bronz) sau transpus în piatră, marmură (fr. *modelage*, it. *modellamento*, germ. *Modellieren*, engl. *modelling*). C.R.

MODELATOR Denumire generică a uneltelor folosite de sculptori pentru modelarea materialelor moi (argilă, ceară, plastilină) (fr. *modeleur*, it. *modellatore*, germ. *Modellierstab, Bossierer*, engl. *modelling tool*). C.R.

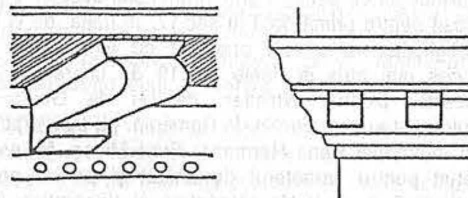
MODELEU (fr.) 1. Procedeu tradiţional de redare a volumului cu ajutorul tonurilor de lumină şi de umbră. Astfel în culoarea locală a unui obiect se introduce alb pentru zona luminoasă şi negru pentru cea umbrită, culoarea locală a respectivului obiect rămînînd nealterată în zona medie, de trecere de la lumină la umbră. Procedeul nu exclude raporturile de culoare, ci cultivă cu precădere expresia valorică a imaginii, accentuînd volumele, uneori pînă la crearea senzaţiei de *ronde-bosse*. Prin redarea culorii locale obiective a elementelor figurate, se accentuează concreteţea fiecăruia, ca şi tridimensionalitatea ansamblului, rezultînd compoziţii cu un puternic caracter realist. (O dată cu impresionismul, imaginea se „tulbură", iar după Cézanne, **m.** clasic al volumelor, apărînd unora perimat, este înlocuit cu procedeul modern denumit *modulaţie*.) 2. Tratarea mai mult sau mai puţin accentuată în redarea planurilor, formelor şi volumelor unei sculpturi, realizate în relief sau în *ronde-bosse* (fr. *modelé*, it. *modellato, tratteggio*, germ. *Modellierung*, engl. *modelling*). L.L. şi C.R.

MODENATURĂ Termen generic pentru decoraţia arhitecturală reliefată de la suprafaţa zidului sau pentru cea sculptată care marchează ancadramentele uşilor şi ferestrelor. Tehnica, variantele profilaturii şi compoziţia plastică contribuie frecvent la definirea stilistică a edificiului (fr. *modénature*, it. *modenatura*, germ. *Simswerk*, engl. *mouldings*). T.S.

MODERNISM Termen alternativ pentru arta de avangardă. În România perioadei interbelice **m.** se referea la formele de avangardă moderată. A.P.

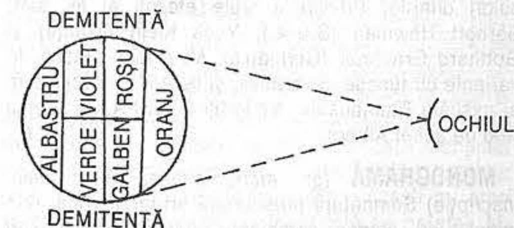
MODERN STYLE → **Jugendstil**

MODILION (fr.) Consolă mică, plasată sub cornişă, cu latura frontală adesea decorată în relief. De un tip caracteristic sînt cele romanice, alcătuind adevărate frize sculptate cu capete de monştri, elemente zoomorfe, antropomorfe sau vegetale în compoziţii fantastice (fr. *modillon*, it. *modiglione, dentello*, germ. *Kragstein*, engl. *corbel, modillion*). T.S.

MODUL 1. Unitate de bază de la care, prin repetare sau multiplicare, este generat ansamblul. În arhitectură, unitate de măsură din care derivă toate dimensiunile unei clădiri. În antichitatea greco-romană ordinele de arhitectură se definesc prin acest **m.** care este egal cu raza coloanei, în funcţie de care sînt calculate proporţiile întregului edificiu (ex.: raportul între înălţimea şi raza coloanei este de 17 — Doric, 18 — Ionic, 20 — Corintic, Compozit, 13 — Toscan). Redescoperit în Renaştere sistemul modular stă la baza arhitecturii cu elemente prefabricate. 2. Principiu de bază al ornamenticii, element sau asociere de elemente decorative, florale, geometrice, zoomorfe sau antropomorfe, care prin repetare creează o suprafaţă decorativă. I.C.

MODULAŢIE (fr.) Procedeu modern de redare a volumului, bazat pe sugestiile şi forţa culorii, care a înlocuit în bună măsură *modeleul* tradiţional. Artistul care a impus acest procedeu este Paul Cézanne. **M.** creează impresia de tridimensionalitate a formelor modificîndu-le culoarea locală prin adaosuri de oranjuri (mai gălbui sau mai roşcate) în lumină, verzuri sau violeturi în zona de trecere, şi albastruri în umbră; în plus, toate tonurile tind spre o apropiere valorică. Rezultă imagini fin nuanţate, cu lumini saturate cromatic, cu umbre slăbite. Armonizarea diverselor tonuri locale se obţine, implicit, prin faptul că luminile obiectelor tind spre culoarea eclerajului (oranj), iar umbrele tind spre complementara acesteia (albastru). Creşte astfel şi unitatea tabloului, obiectele fiind integrate într-o masă colorată omogenă ca ansamblu şi variată în detalii, la care se adaugă şi faptul că pictorul foloseşte tonuri cu luminozităţi similare sau apropiate. (A se vedea cît de neconcludente sînt unele reproduceri în alb-negru ale tablourilor bazate pe **m.**: explicaţia rezidă în eliminarea parţială a distanţelor valorice.) Prin **m.** se produce o „dizolvare" a tentelor locale — care tind să se apropie tonal —, este părăsită şi tenta plată, în favoarea celor mai subtile nuanţări, astfel că ieşind din strădania copierii naturii, artistul intră în imperiul liber al interpretării, preocupat mai degrabă de „muzica picturală", decît de „modeleul sculptural" (fr. *modulation*, it. *modulazione*, engl. *modulation*). L.L.

Modulaţie, schema lui Cézanne, după A. Lhote

MODULOR Termen introdus de arhitectul francez Le Corbusier (1887-1965) pentru a desemna proporţionarea armonioasă a edificiilor pornind de la scara umană şi de la raporturile armonice stabilite între întreg şi diferitele părţi ale corpului uman. T.S.

MOLENII Imaginea Mariei şi respectiv a lui Ioan Botezătorul, plasate la picioarele crucifixului, care încununează iconostasele bisericilor ortodoxe cu începere din sec.15. De obicei sînt pictate pe panouri independente, personajele fiind reprezentate fie întregi în picioare, fie bust. Termenul, de origine slavă, nu are echivalenţe în limbile occidentale. T.S.

MOLETĂ (fr.) Instrument asemănător unui trunchi de con, cu baza plană şi aspră, confecţionat dintr-un material dur (porfir, marmură, sticlă, porţelan etc.), care slujeşte la frecarea culorilor. Mişcarea **m.** pe lespede se face în cerc, fie în forma cifrei 8, fie în sensul unor spirale care se deplasează circular. Dimensiunile ei diferă, unele fiind destul de mari pentru a putea fi apucate cu ambele mîini. Există şi **m.** cu care se freacă pigmenţii introduşi în recipiente de porţelan sau de sticlă (fr. *molette, broyon*, it. *pestatoio, curranto, macinello*, germ. *Schleifstein, Läufer*, engl. *grindstone)*. Alte denumiri (în erminii): *alergător, corant, pilug, pisălog, sfărîmător.* L.L.

MOLICIUNE Factură specifică unei opere în care formele sînt tandre, mlădioase, iar tonurile şi tuşele sînt delicate, realizate prin pasaje subtile. Termenul nu se întrebuinţează de obicei în sens peiorativ (fr. *mollesse*, it. *mollezza*, germ. *Weichheit*, engl. *softness, tenderness)*. L.L.

MONASTRAL COLOURS (engl.) Numele brevetat al albastrului şi verdelui ftalocianină. L.L.

MONOCROM De o singură culoare. A nu se confunda cu *acromatism* (fr. *monochrome*, it. *monocromatico*, germ. *einfarbig*, engl. *monochrome)*. *V.* şi **camaieu** L.L.

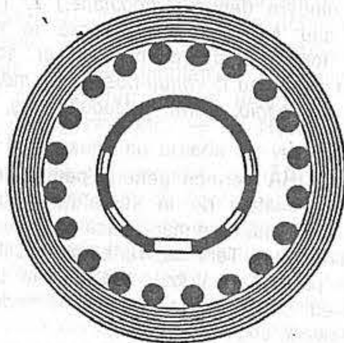
MONOCROMIE Tendinţă în pictura nord-americană, franceză şi germană a anilor '60-'70 ai sec. 20, prin care erau scontate efectele estetice, psihologice şi de ordin spiritual-ezoteric ale unei suprafeţe mari pictate într-o singură culoare sau ale mai multor suprafeţe alăturate, monocrome, dar de culori diferite. Principalii reprezentanţi ai **m.** sînt: Barnett Newman (S.U.A.), Yves Klein (Franţa) şi Gotthard Graubner (Germania). **M.** a fost folosită, în variante cu funcţie decorativă, şi de unii reprezentanţi ai mişcării Bauhausului, emigraţi în S.U.A., în primul rînd de Josef Albers. A.P.

MONOGRAMĂ (gr. *monogramma*, semn unic, inscripţie) Semnătură prescurtată ori metaforică, prin iniţiale ori semne combinate, folosită de gravori pentru identificarea şi autentificarea autorului operei. În gravură, **m.** a apărut în sec.15, ca semn de apartenenţă la un atelier de gravură, iar, mai tîrziu, ca semnătură a artistului însuşi. **M.** este de obicei gravată invers în diferite locuri ale imaginii. La gravurile de reproducere există două semnături: de obicei în stînga, cea a autorului imaginii desenate ori pictate, urmată de cuvîntul latin *pinxit (delineavit* sau *invenit)*, iar în dreapta cea a autorului gravării, însoţită de *sculpsit, incisit* ori *fecit*. Artiştii care semnează cu **m.** şi ale căror nume sînt necunoscute se numesc monogramişti (fr. *monogramme*, it. *monogramma, sigla*, germ. *Monogramm*, engl. *monogram, cipher)*. A.P.

MONOGRAMIST Autor de gravuri care semnează cu monogramă, dar al cărui nume nu este cunoscut (fr. *monogrammiste*, it. *monogrammista*, germ. *Monogrammist*, engl. *monogramist)*. A.P.

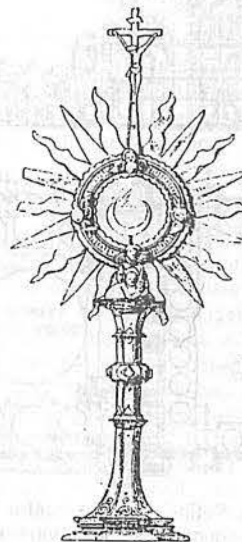
MONOLIT (gr. *monos*, singur, *lithos*, piatră) Denumirea se referă la orice sculptură de mari dimensiuni realizată în întregime dintr-un singur bloc de piatră, granit, marmură etc. (fr. *monolithe*, it. *monolite*, germ. *Einstein, Monolith*, engl. *monolith)*. C.R.

MONOPTER Tip de templu de formă circulară, înconjurat de un singur rînd de coloane. I.C.

MONOTIP Procedeu ce face parte din tehnicile gravurii, prin care se obţine un singur exemplar; rareori două sau trei. **M.** aparţine de fapt picturii. Artistul pictează imaginea în culoare, pe pînză, metal sau sticlă, apoi, pe suprafaţa încă umedă, aplică, prin presare, foaia de hîrtie. Din mişcările de presare şi contactul cu hîrtia pot rezulta efecte deosebite, neaşteptate, de fluiditate şi transparenţă. Atunci cînd pictura se execută pe sticlă, există şi altă variantă a tehnicii **m.** prin acoperirea plăcii de sticlă cu culoare, peste care se pune o hîrtie-foiţă, imaginea colorîndu-se cu pensula prin intermediul acestei foiţe. Folosit pentru prima dată în sec.17, în Italia, de G.B. Castiglione, **m.** a fost practicat cu virtuozitate şi succes mai ales la finele sec.19 de impresionişti, Pissarro, Degas, Whistler, dar şi de Gauguin, Toulouse-Lautrec, Forain. În România, **m.** au lucrat în anii interbelici Hans Hermann, Fred Micoş. **M.** este preţuit pentru caracterul de unicat şi pentru nota particulară a efectelor coloristice şi decorative (fr. *monotype*, it. *monotipo*, germ. *Monotypie*, engl. *monotype)*. A.P.

MONSTRANŢĂ (fr.) Obiect de cult catolic, realizat din metal preţios, de forma unei construcţii arhitectonice miniaturale sau a unui disc solar cu raze, sprijinit pe o tijă şi un picior plat, avînd în centru un lăcaş în care se plasează o hostie consacrată, prezentată spre adoraţia credincioşilor. La noi, se păstrează cîteva piese din epoca gotică (**m.** de la Cisnădie, sec.15, azi în Galeria Brukenthal, Sibiu) (fr. *monstrance*, it. *ostensorio*, germ. *Monstranz*, engl. *monstrance)*. T.S.

MONTANT Parte verticală a ancadramentului unei uşi sau al unei ferestre, adesea decorat cu caneluri, succesiuni de profile plasate într-un singur plan sau în planuri diferite (retrageri succesive la cele gotice), elemente figurative antropo- sau zoomorfe, forme vegetale, compoziţii geometrice etc. (fr. *montant*, it. *stipite*, germ. *Pfosten*, engl. *gate-post)*. T.S.

MONTURĂ 1. Piesă de metal, în general ornamentată, aplicată pe mobilier, la mînere, broaşte, colţare etc., ca element decorativ sau de protecţie. 2. Cadru din metale nobile ori comune, în care se încastrează pietre dure sau semidure, perle, chihlimbar sau sticlă imitînd pietrele preţioase. 3. Armătură metalică folosită în ceramică şi sticlărie pentru consolidarea şi decorarea pieselor, uneori mai valoroasă decît obiectul încastrat (fr. *monture*, it. *legatura, saldatura, garnitura*, germ. *Montierung, Bronzefassung*, engl. *mounting, setting)* . V.D.

MONUMENT (lat.) Sculptură de exterior de mari dimensiuni, ansamblu statuar-arhitectonic la realizarea căruia intervine colaborarea dintre sculptor şi arhitect (fr. *monument*, it. *monumento*, germ. *Denkmal*, engl. *monument)* ; ~ **comemorativ,** care evocă evenimente istorice importante sau omagiază personalităţi de seamă din diverse domenii ale activităţii umane; ~ **de arhitectură,** lucrare de arhitectură care se impune atenţiei prin calităţile ei artistice: plan, proporţii, modalitatea de a prelucra şi de a pune în operă materialul, valoarea decorului sculptat sau pictat etc.; ~ **funerar,** edificiu, în general de mici dimensiuni, sculptură sau compoziţie sculptată, stelă, obelisc, stîlp, lespede etc., menit să marcheze locul înhumării unei persoane şi destinat păstrării memoriei acesteia. Practica ridicării de **m.f.** coboară pînă în antichitate (Egipt, Grecia, Roma), multe dintre ele numărîndu-se printre cele mai de seamă opere de artă ale lumii (piramidele, mausoleele antice, compoziţiile realizate de Michelangelo în capela Medici, lespezile funerare din cîteva biserici din Ţara Românească, sec.16, cu imagini cu călăreţi narînd actele de bravură ale voievodului Radu de la Afumaţi ori ale boierilor Albu Golescu şi Stroe Buzescu etc.); ~ **istoric,** această calitate poate fi conferită şi unui edificiu lipsit de valenţe artistice deosebite, dar care impune fie prin vechime, fie prin raportarea sa la un eveniment important pentru istoria unui popor. Aceeaşi calitate o pot avea şi vestigiile arhitectonice puse în valoare prin săpăturile arheologice, ruinele etc. Prin extensie, termenul se aplică şi unor lucrări de artă plastică (sculptură, pictură) care întrunesc calităţi deosebite, indiferent dacă sînt legate sau nu de o construcţie. C.R., T.S.

MONUMENTALITATE (fr.) Caracteristică definitorie pentru o operă de artă care impresionează prin măreţie, forţă sau masă. O astfel de operă este realizată de obicei la dimensiuni mari, dar, uneori, **m.** este sugerată în lucrări de dimensiuni modeste, fapt care a generat ideea că poate fi şi rezultanta unei „dimensiuni psihice", nu numai a uneia spaţiale. Mijloacele prin care poate fi creată diferă după temperamentul artistic şi după arta pe care o practică autorul operei. L.L.

MORDANT 1. Melanj cu proprietăţi adezive, utilizat pentru fixarea foiţei de aur sau de argint pe suprafaţa diverselor suporturi: pergament, hîrtie, lemn, metal, sldef, tencuială etc. Se deosebesc două feluri de **m.** : pe bază de apă şi cu ulei. Primii, *neuleioşi*, folosiţi mult în aurirea manuscriselor medievale, erau alcătuiţi de obicei dintr-o materie adezivă (albuş de ou, gumă, clei, sau un amestec de clei şi albuş), un colorant, care făcea vizibile urmele lăsate de adeziv (ocru, şofran, roşu), o materie de îngroşare (cretă sau ipsos) şi o materie de mlădiere, care menţinea mai multă vreme umezeala (miere, zahăr); reţetele vechi amintesc şi zeama de usturoi. Aceşti **m.** erau utilizaţi uneori şi pe panou (niciodată pe perete). **M.** *cu ulei* de odinioară conţin ulei de in fiert, puţin alb de plumb, cocleală şi vernis (dar pot cuprinde bitum de Iudeea, miniu de plumb, esenţă etc.). **M.** uleios, căruia i se mai spune *mixtion*, este util atît pentru perete, cît şi pentru panou, dar numai în aurirea mată (neurmată de sclivisirea cu dintele). Alte denumiri autohtone: *gulifarbă, lipitură, murdent* (var. *murdention, murdint), ulighent.* 2. Substanţă folosită

la vopsirea țesăturilor de origine vegetală (pentru fixare, pentru insolubilizarea colorantului, sau pentru modificări de nuanță) (fr. *mordant*, it. *mordente*, germ. *Ätzwasser*, engl. *mordant*). L.L.

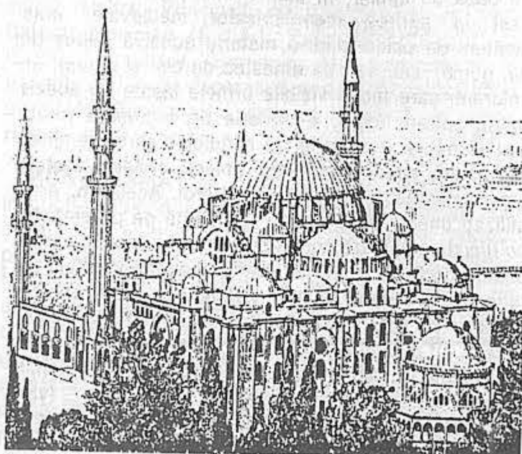
MORELLE SALT → roșu de mars

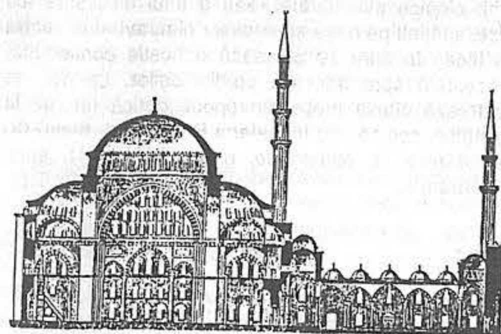
MORSURĂ → atacare (cu acizi)

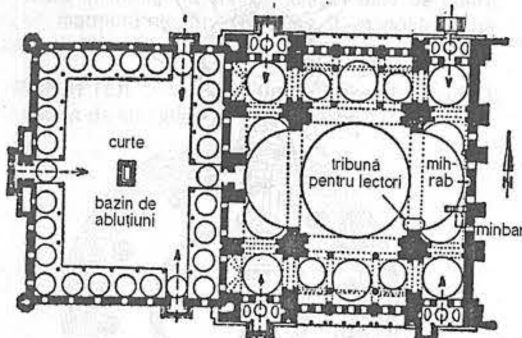
MORTAR Conglomerat artificial cu compoziție diferită, de nisip de diferite dimensiuni, pietriș mărunt, uneori cioburi mici de cărămidă, granule de cărbune, legate între ele cu ajutorul unui liant (var, ciment amestecate cu apă), necesar pentru legarea și pentru stabilizarea pieselor care alcătuiesc materialulul de construcție al unui edificiu (cărămizi, blocuri sau bolovani de piatră). Compoziția și modul de preparare diferă în funcție de epocă și de loc (fr. *mortier*, it. *calcina*, germ. *Mörtel*, engl. *mortar*). T.S.

MORTLAKE Manufactură regală engleză de tapiserii, situată în apropierea Londrei, întemeiată în anii 1619-1620 de Iacob I Stuart (1566-1625) cu concursul unor meșteri flamanzi și olandezi. În 1623 se țese aici, după cartonul lui Rafael (aflat în prezent la British Museum, Londra), tapiseria intitulată *Faptele Apostolilor*, într-o versiune diferită de cea executată după același model la Bruxelles. Piesele realizate la **M.** sub direcția pictorului Francis Crane sînt de o excelentă calitate artistică și tehnică. Operele create pînă către 1640 pot rivaliza cu cele franceze; ele se caracterizează printr-o mare finețe, un colorit armonios și un modeleu savant, obținut prin hașuri. Cele mai renumite tapiserii țesute la **M.** sînt: *Jocuri de copii*, *Hero și Leandru*, *Triumful lui Cezar* și numeroase marine și verduri. **M.** își încetează activitatea în 1688. V.D.

MOSCHEE Principalul tip de lăcaș de cult musulman. La origine, sală de rugăciune de plan rectangular la care se adaugă o curte patrulateră cu un

portic acoperit. Putînd servi ca centru administrativ, legislativ sau educațional, ori avînd un rol comemorativ, acest tip de monument are o expresie arhitectonică diferită în funcție de tradiții culturale, climă și materiale de construcție. Amplificările de formă și funcții vor duce la dezvoltarea de adevărate complexe arhitectonice la curțile sultanilor otomani, adăpostind și biblioteci, spitale, băi, cimitire etc. Conform credinței islamice rugăciunea se poate face în orice loc liber nefiind condiționată de existența unei săli. Astfel sala de rugăciune nu are o compartimentare specială. Cu excepția mihrabului, care este întotdeauna orientat către Mecca, spațiul nu este segmentat. La marile **m.** șiruri de arcade suprapuse, bogat ornamentate, animă spațiul interior sprijinind bolta sau tavanul. Covoare de rugăciune sînt așternute pe jos, reluînd în țesătură bogăția decorativă. I.C.

MOSCOVA Denumire care înglobează un mare număr de ateliere de porțelan situate în apropierea orașului **M.** În manufactura întemeiată la Verbilki, în 1765, de englezul Francis Gardner se produc platouri, căni, servicii de masă, vase, busturi și statuete extrem de bogat ornamentate, într-un colorit somptuos, subliniat cu mult aur. Figurinele care reprezintă țărani ruși, modelate cu vigoare și expresivitate, au o notă de umor savuros. Mărci: Inițiala G sau numele întreg Gardner (în caractere chirilice sau latine, în albastru); de la mijlocul sec.19 pînă în 1891 (cînd atelierul trece în proprietatea familiei Kuznețov), numele Gardner însoțit de chipul Sfîntului Gheorghe și avînd deasupra vulturul

imperial. Manufactura Popov de la Gorbunovo, întemeiată tot de un englez — Charles Milly — în 1800—1806, cunoaște o perioadă de maximă dezvoltare între 1812 și 1825; se desființează în 1872. Figurinele folclorice create de Popov rivalizează cu cele ale lui Gardner. Marcă: A P (în caractere chirilice). În cursul sec.19 funcționează mai multe ateliere, care au însă o perioadă scurtă de activitate. V.D.

MOTIV 1. Termen întrebuințat de artiști cu înțelesul de subiect (natural sau imaginat) care urmează să fie reprezentat plastic. 2. Figură ornamentală repetată, alternată etc. (fr. *motif*, it. *motivo*, germ. *Motiv*, *Thema*, engl. *motif*, *subject*). L.L.

MOUSTIERS Centru francez — format din numeroase ateliere de faianță — care a creat un stil original, răspîndit apoi în sudul Franței, în Spania și Italia. Fondatorul primei manufacturi (1679), Pierre Clérissy — dintr-o cunoscută familie de ceramiști — realizează produse de calitate excelentă cu glazură strălucitoare; fondul albastru este acoperit cu scene inspirate din gravurile epocii, în special cu scene de vînătoare. Manufactura este condusă pînă în 1757 de descendenții lui Pierre Clérissy, apoi este vîndută altor ceramiști, încheindu-și activitatea în 1852. În 1738, ceramistul Joseph Olérys, de la manufactura spaniolă Alcora, întemeiază la **M.** o nouă manufactură, care este în plină activitate pînă către 1790 sau poate și mai tîrziu, fiind condusă în continuare de fiii săi. Olérys decorează vesela de masă cu un motiv caracteristic — floarea de cartof — în tonuri de albastru, verde sau brun pe fond albläptos. Alte ornamente folosite frecvent sînt inspirate din gravurile lui Jacques Callot (1592-1635) și din stilul rocaille. Perioada de maximă înflorire a numeroaselor ateliere de faianță de la **M.** este mijlocul sec. 18, cînd erau conduse de ceramiști înrudiți prin căsătorii sau care lucraseră multă vreme împreună, creîndu-se astfel un stil unitar, specific centrului **M.** Către sfîrșitul sec. 18, unele ateliere adoptă motivele manufacturilor Strasbourg sau Rouen. Platourile, zaharnițele, cafetierele și alte vase sînt decorate cu festoane, ghirlande, armoarii și motive arhitectonice. Piesele datate sînt foarte rare. Muzeul Național de Artă al României și Muzeul Colecțiilor din București posedă frumoase exemplare provenite de la **M.** Mărci: Chez Clérissy à Moustiers; O Y (de la Olérys); J.F. (Joseph Fouqué); ferrat moustier sau Ferrat, în formă de cerc (Jean-Baptiste Ferrat). V.D.

MOV (fr.) Culoare-lac violetă (anilină) preparată prima oară de William Perkin (Anglia, 1856) numită uneori violet Perkin. L.L.

MOZAIC Procedeu tehnic specific artei murale, în care opera este constituită din mici fragmente cubice sau prismatice de materiale dure, divers colorate, fixate laolaltă cu ajutorul cimentului. În funcție de densitatea operei — pavimentală sau parietală, pentru interior sau exterior —, **m.** reprezintă fie desene ornamentale, fie compoziții figurative ori nonfigurative complexe. Apare în antichitatea îndepărtată (Mesopotamia, Creta, Egipt, Persia, Grecia), epocile romană și bizantină marchează momentele lui de maximă înflorire, iar spre sfîrșitul Evului Mediu este practicat din ce în ce mai rar; sec. 20 înregistrează un reviriment al acestei tehnici străvechi. Opere celebre: la Roma: Santa Maria Pudentiana, Santa Maria Maggiore, Santa Constanza, oratoriul Sf. Venantios; la Ravenna: ansamblurile de la San Vitale și San Apollinare Nuovo, mausoleul Gallei Placidia; la Istanbul: ansamblul Kahrié-Djami, Bazilica Sf. Sofia; la Veneția și la Palermo: San Marco, Trieste, domul Torcello, biserica Martorana, Capela Palatină din Palermo; la Salonic: biserica Sf. Dumitru; la Kiev: catedrala Sf. Sofia etc. Modele ale genului, marile **m.** de odinioară nu sînt simple decorații adosate pereților, ci se încorporează organic zidurilor producînd efecte aparte. Materiale utile: marmura, piatra de rîu, sticla de Murano, gresia, ceramica smălțuită; astăzi se întrebuințează și travertinuri colorate, plăci ceramice mari, sticlă groasă turnată special etc. Există în principal două metode de lucru: cea veche — mai dificilă, dar mai generoasă ca expresie — recurge la *implantarea* micilor fragmente de material în cimentul moale; în cealaltă, mai nouă, micile „cuburi" colorate sînt *asamblate în atelier*, apoi transportate și fixate pe zid cu ajutorul cimentului. Durabilitatea **m.** este aproape nelimitată (s-a spus că ar fi o „pictură pentru veșnicie"). Păstrîndu-și culoarea aproape ca în prima zi, deteriorările privesc de obicei materialul de fixare și zidul, fiind remediabile (fr. *mosaïque*, it. *mosaico*, *arte musiva*, germ. *Mosaik*, engl. *mosaic*). L.L.

MUCENIC (MUCENIȚĂ) Persoană care și-a dat viața pentru credința creștină. Cei mai mulți — trăind în primele veacuri ale creștinismului —, în pictura bizantină și de tradiție bizantină, sînt reprezentați în costume antice, purtînd în mîini cruci sau, mai rar, ramuri de palmier, în timp ce în Occident, în gotic, Renaștere și baroc sînt înveșmîntați în costume de epocă și însoțiți de atribute, amintind fie instrumentul martiriului, fie elemente simbolice extrase din legenda vieții lor. Sin. *martir*, *martiră* (fr. *martyr*, it. *martire*, germ. *Märtyrer*, engl. *martyr*). T.S.

MUDEJAR, STIL ~ (*mudéjar*, maur vasal creștinilor spanioli) În Spania sec. 11—16, stil mai curînd hibrid, în cadrul căruia, după înfrîngerea arabilor, forme și elemente remanente ale artei islamice sînt integrate și adaptate cerințelor stăpînitorior creștini ai Spaniei. Caracteristice sînt catedralele din Zaragoza și Córdoba, cu bogata ornamentație în stuc de tradiție maură, și mai ales Alcazarul din Sevilla (sec. 14). Remarcabilă a fost, în sec. 14-16, ceramica produsă la Sevilla (*v.* **azulejos și alicatados**) și Valencia. M.P.

MULAJ Reproducere fidelă a unei sculpturi executată în relief, ronde-bosse, ca şi a unor părţi din corpul uman (obraz, mînă, picior etc.) obţinută printr-o amprentă (din ceară moale, preparaţie din praf de ipsos în amestec cu apă, clei, diverse răşini sintetice) care formează tiparul negativ în care se toarnă pozitivul (fr. *moulage*, it. *calco*, germ. *Abguss, Gypsabguss*, engl. *plaster cast)*. C.R.

MULTIPLE Denumire generică pentru operele de artă special concepute pentru a fi multiplicate, nelimitat în principiu, prin tehnologii moderne. Nu se referă la arta gravurii, nici la sculpturile care nu pot beneficia decît de tiraje limitate. În general, **m.** se realizează cu obiecte şi colaje diverse. Promotori ai **m.** sînt V.Vasarély, F.Hundertwasser, Soto. A.P.

MULTIPLU În gravură, tip de dălţiţă cu mai multe capete, astfel încît, dintr-o singură trăsătură, gravorul poate trasa mai multe linii paralele (fr. *tire-lignes*, it. *tiralinee*, germ. *Reissfeder*, engl. *linedrawing-pen)*. A.P.

MULURĂ Profil reliefat (mai rar scobit), făcînd parte din decoraţia arhitecturală sau de mobilier; în secţiune se prezintă ca un tor, o scoţie, un listel sau are forma diferitelor combinaţii de curbe şi contracurbe, în alternanţă ori în succesiune cu elemente plate (fr. *moulure*, it. *sagoma, membretto*, germ. *Gesims, Zierleiste*, engl. *moulding)*. T.S.

MUMIE 1. Termen derivat din denumirea arabă a unei substanţe balsamice ce se aplica în Egiptul antic pe corpurile defuncţilor. Desemnează corpul lipsit de viaţă trecut printr-un tratament de deshidratare care conservă ţesuturile pentru a nu intra în putrefacţie. Acest fenomen, ce se producea iniţial în mod natural prin îngroparea în nisipul deşertului, a hrănit credinţele funerare egiptene, conform cărora viaţa sufletului de după moarte depindea de conservarea corpului. După ce era golit de viscere, corpul trecea printr-un proces de deshidratare timp de 70 de zile, după care era învelit în bandaje îmbibate cu răşini sau bitumuri. O mască reluînd trăsăturile defunctului era plasată în zona figurii. Trupul astfel pregătit era plasat în sarcofag. Viscerele erau păstrate în vase speciale în camera funerară *(v.* **canope)**. Pentru pregătirea **m.** exista o încăpere specială în templul funerar, denumită serdab. Egiptenii îmbălsămau şi animalele considerate sacre. 2. Culoare brună, asemănătoare bitumului (dar fără transparenţa acestuia), preparată din fragmente pisate de oase de **m.**, amestecate cu asfalt de Siria şi răşini. Nu rezistă la lumină. A fost abandonată în sec. 19, o dată cu dezvăluirea compoziţiei sale sinistre. Sin. *brun egiptean*. 3. Culoare brună, preparată din pămînt verde calcinat, folosită rar. I.C. şi L.L.

MUNTELE MĂSLINILOR Scenă din ciclul Patimilor lui Hristos, marcînd momentul ultimei rugăciuni a acestuia, în grădina Ghetsemani, aflată pe Muntele Măslinilor în Ierusalim, înaintea trădării lui Iuda, a prinderii şi ducerii lui Iisus la judecată. Apare destul de frecvent în ciclurile murale bizantine şi gotice (fr. *Christ au Jardin des Oliviers*, it. *Cristo nel Orto*, germ. *Christus auf dem Ölberg*, engl. *Christ's Agony in the Garden)*. T.S.

MURTARSAIG → **litargă**

MUSELINĂ Ţesătură foarte fină din bumbac sau din mătase, de bună calitate, cu armătura asemănătoare cu aceea a taftalei. Se foloseşte la confecţionarea îmbrăcăminţii feminine şi a perdelelor. Fabricată la început în oraşul Mosul din Irak (de la care derivă denumirea), apoi în toată Asia Mică şi în India, **m.** a fost introdusă în Europa la sfîrşitul sec. 18. În sec. 19 s-a fabricat mai ales în Anglia, Franţa şi Elveţia, iar în prezent în toată Europa (fr. *mousseline*, it. *mussolina*, germ. *Musselin*, engl. *muslin)*. V.D.

Tiparul executat sub comanda 40 656
Regia Autonomă a Imprimeriilor
Imprimeria CORESI
Piața Presei Libere, 1, București
ROMÂNIA

